

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна рада
Хмельницька обласна військова адміністрація
Департамент освіти та науки
Хмельницької обласної державної адміністрації
Хмельницький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Збірник матеріалів Другої
науково-практичної конференції

Хмельницький, 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА НАУКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ АНАТОЛІЯ НАЗАРЕНКА

**Збірник матеріалів Другої науково-практичної
конференції**

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Хмельницький, 2024

Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект. / Зб. матеріалів. наук.-практ. конф. [ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін.]. Хмельницький: ХОІППО ім. А.Назаренка, 2024. 312 с.

У збірнику подано статті за матеріалами роботи науково-практичної конференції «Освіта в умовах воєнного стану в Україні: психолого-педагогічний аспект», у яких розкрито основні психолого-педагогічні аспекти освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Редакційна колегія:

Очеретянко В. І., ректор Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, старший науковий співробітник, кандидат історичних наук, голова редакційної колегії;

Вашеняк І. Б., проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат історичних наук, доцент;

Гулеватий А. А., завідувач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат психологічних наук, доцент;

Бирко Н. М., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат педагогічних наук;

Войтович Г. І., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка;

Клімкіна Н. Г., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат педагогічних наук;

Шевчишена О. В., старший викладач кафедри педагогіки та психології Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат психологічних наук.

Рецензенти:

Білошицький С. В., професор кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, доктор політичних наук, доцент;

Пулатова Л. Й., завідувач кафедри теорії і методик суспільно – гуманітарних дисциплін Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат філологічних наук.

Рекомендовано до друку

рішенням вченої ради

Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка
(протокол № 4 від 28 грудня 2023 р.)

Матеріали, розміщені в збірнику, подано зі збереженням стилістичної редакції авторських текстів. Відповідальність за зміст, автентичність цитувань і правильність посилань несуть автори.

© Хмельницький ОІППО, 2024

ЗМІСТ

Формування особистості дитини дошкільного віку засобами дитячого фольклору <i>Бень Олена</i>	10
Шляхи реалізації педагогічної системи «Школа толерантності» <i>Бирко Надія</i>	12
Психологічне благополуччя учасників освітнього процесу в умовах війни <i>Бойчак Леся</i>	15
Як допомогти дитині подолати страх під час війни? <i>Бондарчук Людмила</i>	20
Педагогіка партнерства – новий рівень взаємовідносин між учасниками освітнього процесу <i>Борита Ірина</i>	22
Виховання толерантності у дітей старшого дошкільного віку в комунікативній діяльності <i>Бровчук Ірина</i>	25
Надійне укриття в закладі дошкільної освіти - безпечне середовище для дошкільників <i>Вознюк Лілія, Музичук Галина</i>	34
Екстремальна педагогіка. Практичні аспекти викладання історії і правознавства під час війни <i>Волянчук Володимир</i>	38
Основні аспекти викладання предмета «Трудового навчання» в умовах війни <i>Галян Інна</i>	43
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни <i>Гарук Ірина</i>	45
Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу <i>Герасимчук Ірина</i>	50
Підтримка, що окриляє. Досвід розв’язання актуальних проблем щодо забезпечення якості освіти в умовах війни <i>Гончарук Олена</i>	53
Нормалізація дитини до освітнього процесу, психологічна підтримка під час адаптації <i>Гораш Вікторія</i>	60

Добірка психологічних ігор та вправ для використання під час навчального процесу <i>Гнатюк Антоніна</i>	64
Проблеми та перспективи використання штучного інтелекту в освіті та навчання <i>Гулеватий Андрій</i>	67
Використання ефективних інноваційні технології навчання в початковій школі для дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах воєнного стану <i>Гуменюк Світлана</i>	71
Організація роботи з дітьми з ООП <i>Дацькова Світлана</i>	77
Виховний процес та психологічна підтримка як ефективний засіб в закладі освіти <i>Дзізінська Оксана, Чепурняк Наталія</i>	80
Виховний процес в закладах освіти як ефективний засіб формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України: перезавантаження пріоритетів <i>Драчук Наталя</i>	86
Формування комунікативної компетентності і наскрізних вмінь через розв'язання комунікативних вправ на уроках англійської мови <i>Дудченко Вікторія</i>	92
Технологія “Сендплей” <i>Дуплій Ганна</i>	96
Екологічне виховання дітей дошкільного віку у процесі організації дидактичних ігор екологічного змісту <i>Дягель Марина, Хмиз Галина</i>	100
Безпечне освітнє середовище закладу дошкільної освіти: нові виміри безпеки <i>Завіша Ірина</i>	105
Графічні диктанти як засіб розвитку пізнавальної активності на уроках української мови <i>Іванова Оксана</i>	109
Сенсорний розвиток як базова основа компетентності дитини дошкільного віку <i>Карвацька Руслана</i>	112
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни в Шепетівському навчально-виховному комплексі Хмельницької області <i>Качоровська Надія</i>	115

Дошкільне виховання в умовах військового часу <i>Клекот Крістіна</i>	116
Роль вихователя у створенні безпечного освітнього середовища в умовах війни <i>Клепацька Ірина</i>	121
Мова – скарбниця духовного життя і національно-культурного відродження України <i>Клим Світлана</i>	124
Вплив духовних цінностей на якість життя людини <i>Клімкіна Наталія</i>	126
Методи психологічної підтримки студентської психічної стійкості під час воєнного стану <i>Коваленко Анастасія</i>	130
Експериментальна інноваційна діяльність системи освіти України в умовах воєнного часу <i>Ковальчук Оксана</i>	139
Стрес і когнітивні здібності дитини у контексті війни <i>Козак Віта</i>	142
Використання психокорекційної казки для зниження рівня тривожності дітей у воєнному стані <i>Козлюк Альона</i>	148
Формування життєстійкості особистості в умовах російсько-української війни в Україні <i>Колесник Олена</i>	154
Виховний процес в закладах дошкільної освіти як ефективний засіб формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України: перезавантаження пріоритетів <i>Кондратюк Любов</i>	158
Військові події на території України – негативні емоції, стресові стани, тривожність дітей дошкільного віку та їх подолання <i>Кордан Тетяна</i>	162
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО в умовах війни <i>Костанецька Людмила, Племянник Анастасія</i>	166
Дошкільня під час воєнного стану <i>Криль Лілія</i>	169

Використання освітніх інтернет- ресурсів та інструментів у навчанні іноземних мов під час дистанційного та змішаного навчання: переваги та перспективи <i>Кузнєцова Наталія</i>	173
Розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми <i>Кульбаба Світлана</i>	176
Методи та практики для зняття емоційного напруження дошкільників <i>Кутвіцька Тетяна</i>	180
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу у закладі дошкільної освіти, як головний пріоритет в умовах війни <i>Логвиненко Юлія</i>	187
Соціальна ідентифікація як складова процесу соціалізації в самореалізації педагога в епоху трансформаційних змін <i>Мельник Лариса</i>	193
Принципи впровадження STEM на уроках природничої освітньої галузі <i>Мельницька Ірина</i>	200
Емоційне вигорання педагогів під час війни: ознаки та шляхи подолання <i>Миронюк О.</i>	204
Виявлення негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах як напрямок внутрішніх досліджень у закладах ЗСО <i>Мітягіна Світлана</i>	207
Організація онлайн-середовища для дітей дошкільного віку <i>Молоток Альона</i>	210
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни <i>Муза Надія</i>	213
Виховання допитливості: викладання біології в сільській школі в умовах воєнного стану <i>Навроцька Ірина</i>	218
Психологічна підтримка педагога в умовах війни: резильєнтний підхід <i>Нечипорук Тетяна</i>	221
Педагогічний кейс ефективної корекційно-розвиткової взаємодії вчителя-дефектолога та вихователя у закладі дошкільної освіти <i>Олійник Олена</i>	225

Виховання підростаючого покоління: реалії та виклики часу <i>Охота Інна, Дзізінська Оксана</i>	229
Психологічна підтримка учнів початкової школи в умовах повномасштабної війни <i>Проц Марта, Скафа Уляна</i>	236
Створення безпечного психологічного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО як головний пріоритет забезпечення психічного здоров'я в умовах війни <i>Равкіс Олена</i>	237
Викладання англійської мови в умовах воєнного стану <i>Романовський Олександр, Романовська Тетяна</i>	243
Реалізація завдань національно-патріотичного виховання через впровадження козацької педагогіки <i>Руса Тетяна, Семенюк Людмила</i>	246
Риторика в дитячому садку <i>Сивопляс Алла</i>	252
Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану <i>Табінська Віта</i>	256
Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу Меджибізького ліцею як головний пріоритет в умовах війни <i>Теслюк Зоряна</i>	261
Інструменти та прийоми формування громадянської компетенції учнів як основної складової становлення свідомого громадянина <i>Фещина Любов</i>	268
Використання Орф-технологій для поліпшення психічного стану дітей <i>Хамленко Ірена</i>	275
Красзнавча робота зі старшими дошкільниками як ефективний засіб формування свідомої любові до Батьківщини <i>Хацаюк Галина</i>	278
Викладання математики в умовах воєнного стану <i>Цимбалюк Людмила</i>	285
Особливості здійснення педагогом психологічної підтримки школярів в умовах воєнного/післявоєнного стану країни <i>Шевчишена Оксана</i>	287
Особистісна саморегуляція емоційних станів працівників та вихованців методами релаксації <i>Щербакова Тетяна</i>	295

Практичні аспекти реалізації навчальних предметів в умовах війни (дистанційний формат навчання) <i>Школьник Юлія</i>	297
Відновлення психоемоційного балансу молодших школярів шляхом застосування здоров'язберігаючих технологій <i>Яворська Наталія</i>	310
Дошкільна освіта в умовах воєнного стану, реалії сьогодення <i>Яцюк Наталія</i>	307

Формування особистості дитини дошкільного віку засобами дитячого фольклору

Анотація. У статті зроблена спроба проаналізувати малі фольклорні жанри, з якими ознайомлюють дітей дошкільного віку. Показати їх роль у формуванні мовлення, вихованні і розвитку дитини.

Ключові слова: малі фольклорні жанри, прислів'я, приказки, загадки, скороговки, художній текст, моральні цінності.

Всебічний розвиток сучасної дитини, формування національно свідомої особистості на сьогодні є одним із найважливіших завдань дошкільних навчальних закладів. Ці питання чітко простежуються в документах, що стосуються дошкільної освіти(1,с.279).

Запорукою якісної освіти є мовленнєвий розвиток дошкільника. Тому в освітньому напрямі «Мовлення дитини» уточнено і конкретизовано завдання з формування правильної звуковимови, збагачення та активізації лексичного запасу, оволодіння граматично-правильним мовленням, зв'язним мовленням, формування мовленнєвого етикету та художньо-мовленнєвого розвитку дошкільника(2,с.8).

Одним із найкращих зразків розвитку сучасної української дитини є усна народна творчість, значний пласт якої становить дитячий фольклор.

З огляду на це і визначилась тема статті. Предметом дослідження є прислів'я, скороговки. Мета: визначити вагомість малих фольклорних жанрів у формуванні особистості дитини. З огляду на це було визначено **завдання:**

- опрацювати науково-методичну літературу із зазначеної теми;
- з'ясувати вплив дитячого фольклору на розвиток дошкільника;
- показати значимість дитячого фольклору у формування всебічно розвиненої особистості.

Наукова новизна дослідження в тому, що буде зроблена спроба з'ясувати значимість малих фольклорних жанрів у вихованні сучасної дитини.

Український фольклор, створений протягом багатовікової історії, втілює народну мудрість, бачення світу та народні ідеали. У ньому зафіксована генетична пам'ять предків, свідомість народу, його філософія та культурні цінності. Еволюціонуючи протягом століть, зразки усної народної творчості набули високої художньо-естетичної якості. «Це одно з найцінніших надбань і один з предметів оправданої нашої гордості», - писав Іван Франко(3,с.55).

Дуже цінною є та частина усної народної творчості, яка дістала у фольклористів назву «*дитячий фольклор*» і яка супроводжує дитину від колиски до юності. Коло творів, що охоплюється цим поняттям, надзвичайно широке й різноманітне – за призначенням, тематикою, формою і способом та часом виконання. Дитячий фольклор – це невід'ємна частина етнопедагогіки. За його допомогою протягом століть формувалися естетичні смаки дитини, закладалась морально-етична основа її особистості, розумові здібності та фізичний розвиток. У дитячому вихованні почесне місце обіймають малі фольклорні жанри, до яких належать прислів'я, приказки, загадки, скороговки, лічилки, мирилки. Ми зупинимось на прислів'ях та скороговках, оскільки вивчення приказки вимагає певного словникового запасу та в приказках лексичні значення слів не відповідають передачі змісту, як-от: *ловити гав* (бути неуважним).

Одним із яскравих жанрів фольклору є прислів'я, які надають мовленню особливої яскравості, чіткості у визначенні думки, характеристиці вчинків тощо. Вони служать засобом збагачення мовлення дитини дошкільного віку, виховують любов до рідного слова. Прислів'я використовуються тоді, коли треба наголосити, підкреслити, виділити основну думку із усього сказаного або дати лаконічну оцінку побаченому, почутому, зробленому.

Давні за походженням є прислів'я про природу, її явища, рослинний та тваринний світ. Вони зафіксували знання, отримані в результаті спостереження за природою: *«Пищить снігур – скоро зима буде»*, *«Питається лютий, чи добре взутий»* тощо. Ці прислів'я можна використовувати на заняттях, під час прогулянок, екскурсій тощо.

Рослинний світ у прислів'ях наділявся людськими рисами. Мале деревце асоціювалось із дитиною, яку потрібно виховувати (*«Гни деревину, поки мала»*), сила та могутність – з дубом (*«Жолудь який малий буває, з нього великий дуб виростає»*). У прислів'ях часто згадуються птахи та звірі, характерні риси яких пов'язуються з рисами людей. Так, вовк став уособленням жорстокої людини (*«Пожалів вовк кобилу – залишив хвіст і гриву»*), заєць – боязливої людини (*«Полохливий заєць і пенька боїться»*), лисиця – хитрої (*«Дивиться лисицею, а думає вовком»*), свиня – нахабною та безсоромною людини (*«Посади свиню на стіл, а вона на стіл лізе»*). Такі ж переносні ознаки мають і птахи: орел та сокіл – сильний та швидкий (*«Краще битися орлом, ніж жити зайцем»*), сокола – говірлива, ворона – криклива (*«Сорока від свого язика страждає»*, *«Ворона маленька, та рот великий»*)(4,с.4).

Традиційні прислів'я про працю – це вічні істини, життєві узагальнення про працю як основу самого існування людини. У них засуджується лінь, схвалюється труд, відповідальність, наприклад: *«Хто не робить, той не їсть»*, *«Мала бджілка, але й та працює»*.

Окрему частину прислів'їв, які повинен використовувати вихователь при роботі з дітьми, становлять прислів'я родинної тематики – *«Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько»* тощо.

Успішно розвивати зв'язне мовлення можна при умові, якщо у дитини сформований мовленнєвий апарат, тобто вона правильно вимовляє всі звуки, звукосполучення, склади, слова. Найкращим засобом є скороговки. В їх основі – *«дотепна гра скомпонованих важковимовних слів, ритмізованої, інколи римованої прози, призначена для тренування артикуляційного апарату дитини»*(5,с.404). Це невеличкий за обсягом ритмічний твір, побудований на зумисне ускладненій вимові. Скороговка носить ігровий характер, чим і приваблює дітей, як-от: *«Ходить квочка коло кілочка, водить діток, рожевих квіток»*. Цей жанр виконує естетичну функцію, спонукає до словотворчості, виховує уважність, зосередженість, розвиває мовленнєвий апарат, формує правильну звуковимову. Наприклад, Міла мила руки мило. Бурі бобри брід перебрели. Скороговки – це пласт народної педагогіки. Їх збирали та записували чимало дослідників української усної народної творчості XIX ст. Зокрема, цікавими є спотиканки, записані Оленою Пчілкою, як-от:

Вередували вереднички, що не зварили вареничків:

Не вередуйте, вередниченьки, ось поваряться варениченьки.

У XX – поч.XXI столітті чимало українських поетів пишуть скороговки для малечі. Це Т. Коломієць, В.Коломієць, І. Січовик, А. Качан, Г. Бойко та інші.

Скоромовки можна використовувати при вивченні голосних, приголосних та йотованих. У цьому випадку увага зосереджується на артикуляції губ(лабіалізований чи нелабіалізований звук), наприклад:

У неньки, неньки рученьки біленькі.

Гріє, гріє припікає, всіх у воду заганняє.

Отже, використання малих фольклорних жанрів, зокрема прислів'їв та скороговок, на заняттях у ЗДО збагачує словниковий запас, формує образне

мислення, розвиває кмітливість та уважність; виховує моральні цінності, привертає дитину до джерел народної мудрості.

Список використаних джерел:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»/ М-во освіти і науки України; упорядник О. Л. Кононко.- К. Світич, 2008. – 430с.
2. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля”. II вид., переробл і допов. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
3. Франко І.Я. Вибрані статті про народну творчість/ І.Я. Франко. – К., 1955.- 86с.
4. Пазяк М.М. Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини/ М.М.Пазяк – К.: Наукова думка. – 1989. – 128с.
5. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К., 2007. – 624с.

Бирко Надія,
доцент кафедри педагогіки та психології
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат педагогічних наук

Шляхи реалізації педагогічної системи «Школа толерантності»

Анотація. У статті представлені шляхи реалізації педагогічної системи «Школи толерантності», до яких віднесено: удосконалення нормативно-правового забезпечення формування толерантної особистості та толерантного середовища, діяльність закладу у напрямку формування толерантної особистості та толерантного середовища, інформаційне забезпечення формування толерантної особистості та толерантного середовища, використання технічних засобів для формування толерантної особистості та толерантного середовища.

Ключові слова: толерантність, толерантна особистість, толерантне середовище, педагогічна система, здобувачі освіти, заклади освіти.

Сучасна освіта сьогодні потребує більшого наповнення освітнього процесу питаннями толерантності, адже стан війни в країні, її наслідки - готують наших здобувачів освіти до суспільства нової формації: врахування багатоманітності, недискримінації, врахування потреб всіх і кожного, тобто до інклюзивного суспільства в Україні.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.05.2021р. № 545 «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі «Школа толерантності» на базі закладів загальної середньої, позашкільної освіти Хмельницької області здійснюється дослідно-експериментальна робота. Метою дослідження визначено науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі «Школа толерантності». Одним із завдань II етапу експерименту є розробка моделі педагогічної системи «Школа толерантності».

З 2021 року, експериментальні заклади освіти Хмельницької області: ліцей № 2 Хмельницької міської ради, гімназія № 6 Шепетівської міської ради, Будинок дитячої творчості Нетішинської міської ради реалізують завдання експерименту всеукраїнського рівня «Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі «Школа толерантності» та розробили модель педагогічної системи «Школа толерантності».

Питаннями розробки моделей та їх перевірки функціонування «Школи толерантності» в свій час в Україні займались В. Ляпунова, Н. Орловська, М. Капітоненко, О. Безкоровайна, О. Матієнко та ін.

Метою статті є ознайомити з визначеними шляхами реалізації окресленої моделі педагогічної системою «Школи толерантності».

Спроекована модель педагогічної системи «Школа толерантності» передбачає шляхи реалізації мети і завдань Концепції з реалізації науково-методичного забезпечення авторської моделі «Школи толерантності» спираючись на особливості та структуру експериментальних освітніх закладів, до кожного з яких підібрані різноманітні форми та методи роботи з учасниками експерименту. До них віднесено:

1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення формування толерантної особистості та толерантного середовища.

2. Діяльність закладу у напрямку формування толерантної особистості та толерантного середовища.

3. Інформаційне забезпечення формування толерантної особистості та толерантного середовища.

4. Використання технічних засобів для формування толерантної особистості та толерантного середовища.

Розглянемо кожен, визначений експериментальними закладами освіти, шлях реалізації педагогічної системи «Школа толерантності» більш детально:

1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення формування толерантної особистості та толерантного середовища:

- підготовка нормативно-правових документів з питань формування толерантності у закладах загальної середньої та позашкільної освіти;

- розробка науково-теоретичних і методичних засад толерантного виховання молоді, включення проблематики толерантного виховання молоді в Річні плани експериментальних закладів освіти, планів методичної та психологічної роботи, виховних планів класних керівників та керівників гуртків;

- впровадження комплексних програм духовно-морального виховання та нормативно-методичного забезпечення їх реалізації з метою виховання у здобувачів освіти стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок толерантної поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участі у творчій діяльності;

- забезпечення функціонування дієвого учнівського самоврядування, факультативів, гуртків, волонтерської діяльності, інтерактивних виставок, челенджів, флешмобів, годин толерантності, виховних годин, квестів, онлайн-подорожей, конкурсів.

2. Діяльність закладу у напрямку формування толерантної особистості та толерантного середовища:

- проведення заходів, спрямованих на реалізацію системи толерантного виховання в експериментальних закладах освіти;

- підтримка та сприяння волонтерським проектам, іншої громадської діяльності та самоорганізації здобувачів освіти закладів, спрямованих на їхнє заохочення до благодійних соціальних, інтелектуальних та творчих ініціатив і проектів на благо України;

- реалізація принципів толерантності та правової культури у процесі спілкування на основі активної взаємодії;

- накопичення досвіду нової соціальної взаємодії на основі поваги до прав людини;

- забезпечення полікультурної освіти і виховання (діалог культур);

- підвищення рівня інформованості про сутнісні та змістовні характеристики толерантності, особливості вивчення толерантності у межах різних галузей знань та постановки проблем у педагогіці;

- змістовне і науково-методичне забезпечення процесу формування толерантності педагогічних працівників закладу;

- формування толерантності в особистісній системі цінностей педагогічного працівника та перетворення її у регулятивний принцип професійної діяльності;

- структурування гуманістичних відносин у системі «здобувач освіти-здобувач освіти», «вихованець-вихованець», «здобувач освіти – вчитель», «вихованець-керівник гуртка», «вчитель-батьки», «керівник гуртка-батьки»;

- урізноманітнення форм і методів у педагогічному процесі;

- систематичний педагогічний моніторинг стану сформованості толерантності кожного здобувача освіти;

- вивчення потреб дітей і молоді, зокрема шляхом проведення соціологічних досліджень;

- забезпечення активної участі сім'ї та родини в розвитку фізично і морально здорової зростаючої особистості;

- проведення тренінгів, семінарів, педагогічних рад, засідань професійних спільнот, творчих груп, психологічного супроводу майстер-класів для педагогічних працівників, здобувачів освіти та їх батьків з метою підвищення розуміння та прийняття різних культур, виховання толерантності та розуміння важливості різноманіття.

3. Інформаційне забезпечення формування толерантної особистості та толерантного середовища:

- організація в інтернет-ресурсах, на сайтах закладів постійно діючих рубрик, що популяризують духовно-моральні цінності, досвід роботи з формування толерантної особистості та толерантного середовища;

- підготовка інформаційної літератури, методичних рекомендацій з питань толерантного виховання особистості, формування толерантного освітнього середовища; висвітлення в засобах масової інформації кращого досвіду родинного, морального, естетичного, громадянського, національно-патріотичного виховання;

- організація толерантних заходів, дебатів, семінарів, консультацій, спільних свят з батьками, днів довіри, тренінгів з активною участю здобувачів освіти, що сприяють формуванню розуміння та прийняття різних культур, поваги до різних думок та поглядів;

- взаємодія з батьками, громадськими організаціями та іншими закладами освіти для спільної роботи з формування толерантної особистості та створення толерантного середовища.

4. Використання технічних засобів для формування толерантної особистості та толерантного середовища можуть включати наступні елементи:

- організація відеоконференцій та віртуальних зустрічей для здійснення міжкультурного обміну, спілкування та співпраці зі здобувачами освіти, педагогами, експертами та представниками різних культур;

- використання інтерактивних дошок, планшетів, комп'ютерних програм та ігор, які допомагають здобувачам освіти в розвитку навичок толерантності, співпраці та розуміння різноманіття.

Реалізація кожного із визначених шляхів педагогічної системи «Школа толерантності» забезпечить експериментальні заклади освіти професійним розвитком та удосконаленням компетентностей педагогічних працівників в напрямку толерантності, сприятиме оновленню змісту, форм, методів роботи з реалізації науково-методичного забезпечення авторської моделі «Школи толерантності», підвищить значний відсоток сформованості толерантності у здобувачів освіти експериментальних закладів, сформує толерантне освітнє середовище

експериментальних закладів, що є одним із вагомих кроків розвитку в Україні інклюзивного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості. Початкова школа. 2001. №12. С.3-5.
2. Бирко Н.М. Педагогічна майстерня формування толерантності сучасного громадянина: метод. посіб. Хмельницький: ХГПА, 2013. 184с.
3. Загальна декларація прав людини (прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.): URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948\(12\)10.oon.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948(12)10.oon.php).
4. Капітоненко М. Культура миру. Посібник з толерантності. URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-129466669>
5. Молчанова А. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога. URL: <http://surl.li/hosdc>
6. Орловська Н. М., Осатюк Н. А., Томчишина Т. П., Шенгілевич С. Г. Школа толерантності: шлях до формування толерантного суспільства : навч.-метод. посіб. Чернівці-Київ: Букрек, 2012. 504 с.
7. Соцька М. Тиждень толерантності у школі. Психолог. 2004. квітень (№ 16). С. 3–5.
8. Стасюк Н. Як виховати толерантність. Відкритий урок. 2006. № 23/24. С. 9–11; С. 46–47.
9. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації. Одеса: ПНЦАПНУ, 2004. 90 с.

Бойчак Леся Михайлівна,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради
Хмельницької області

Психологічне благополуччя учасників освітнього процесу в умовах війни

Анотація. У статті розкрито поради фахівців для збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни. Вправи для дітей, корисні рекомендації батькам і педагогам допоможуть підтримати та стабілізувати психологічний стан в складних та кризових ситуаціях.

Ключові слова: психічне здоров'я, травма війни, психологічна атмосфера,

Після 24 лютого 2022 року наше життя змінилося. Ми по іншому почали дивитися на звичайні речі, сприймати події та оцінювати вчинки. Війна на Сході України стала для усіх нас великим викликом. Вона стала травмуючим фактором для багатьох осіб, і зокрема дітей. Війна шкодить фізичному та психічному здоров'ю. Ми тримаємось і адаптуємось до складних життєвих обставин, але часто потребуємо підтримки. Цього також потребують наші діти. Під час війни важливо зберігати спокій та підтримувати стабільний психологічний стан, особливо у дітей. В складні часи діти стають більш вразливими й самотніми. Вчителями, психологами і усій фаховій спільноті необхідно було знайти способи допомоги цим дітям — справитися з травмою війни. Звичайно важливо, щоб ці способи допомоги могли бути реалізовані у стислі терміни, щоб їх можна було застосовувати, вони мають бути ефективними.

Багато запитань, на які ще досі складно дати відповідь. Але потрібно було працювати в умовах дистанційного навчання, постійних тривог, страху. Так, саме страх

за своїх рідних, майбутнє. Умови війни мають значний вплив на психічне здоров'я людини та її психологічне благополуччя. Насильство, тривога та стресові ситуації стають невід'ємною частиною життя умов війни. Як зберегти своє психічне здоров'я та здоров'я своїх вихованців. Це питання, яке турбувало і є актуальним сьогодні для кожного працівника освіти. Найголовніше – дитині потрібно завжди говорити правду, але уникати надмірних емоцій та паніки. Так можна підготувати її до критичних подій (звуків сирени, вибухів, пострілів), але натомість дати впевненість у майбутньому.

Слушними є поради дитячої психологині Світлани Ройз. “Саме зараз наше завдання – допомогти дітям повернути, створити хоч невеликий простір безпеки. Багато хто з них досі перебувають у стані шоку. Ми не можемо припустити, що стане тригером для травматичних реакцій, тому наші уважність, емпатійність, почуття такту та відчуття опори дуже важливі”, – каже Світлана Ройз. Дитина будь-якого віку потребує нашої уваги, підтримки, розуміння. Як пояснити маленьким дошкільнятам, першачкам воєнний стан, небезпеку після кожного сигналу «Повітряна тривога». Ми не можемо передбачити, яка буде поведінка дорослого в тій чи іншій кризовій ситуації. А що тоді говорити про дії дитини. Багато запитань від батьків: як підготувати дитину, як пояснити, як заспокоїти...

Як радять психологи, краще говорити з малюками через казки. Є чимало текстів, які в доступній формі пояснюють дитині питання безпеки. Наприклад, “Коза-дереза” – чудовий приклад, як можна розповісти, що пускати чужого у свою домівку небезпечно. Народні та авторські казки – скарбниця мудрості багатьох поколінь. Історії можна придумувати самостійно, щоби сюжети та алегорії були максимально наближені до того, що насправді відбувається навколо. Підтримувати впевненість дитини в тому, що батьки і вчителі готові до різних сценаріїв розгортання подій – речі й документи зібрані, все необхідне є, поряд розміщені безпечні укриття. Варто пояснювати дитині, що коли хтось із близьких дорослих наразі у війську, то це їхня робота і обов'язок, а не менш важливий обов'язок дитини сьогодні – й далі вчитись. Дорослим постійно потрібно звертати увагу на те, де діти беруть інформацію про події та відфільтрувати ці джерела. Важливо пояснити, чому потрібно користуватися тільки офіційною та перевіреною інформацією. Заспокоїти дітей у будь-якому випадку можуть відверті розмови, звернення до історії України, яка вже перемогла в чималій кількості війн, життєві історії та свідчення очевидців історичних подій. Часто у дорослих виникає запитання: «Як спілкуватися з дитиною, коли тато або мама на фронті?» Дієвими є десять порад від психологині Марії Гички-Сидор:

Психологічна атмосфера вдома Дитина завжди реагує на емоційний стан батька, мами, інших родичів, які поблизу. Спокійні батьки та родичі впродовж дня — спокійна дитина вдень і вночі. Щодо підлітків, то дорослим краще не приховувати своїх емоцій. Пояснити, що з вами відбувається. Часто вони думають, що з батьками щось коїться саме через них, вони є причиною поганого настрою. Тому необхідно це проговорювати, пояснювати передумови свого психологічного стану.

Щоденна рутина. За теперішніх умов важливо не змінювати звичний хід дитячого життя (якщо перебуваєте в безпечному місці). Не скорочувати час сну, не відмовлятися від традиційних ритуалів. Варто спільно займатися хатніми справами. Потрібно доручати сину, доньці щось нове в побуті і хвалити за успіх у нових обов'язках.

Батьки не мають скасовувати спільні справи, зустрічі, якщо це безпечно. Рутини має бути такою, як і раніше. Цінно згадати, чим займалися до війни, що любили, що гарно виходило. Мають залишатися ранкові обійми, поцілунки на ніч, читання книг, прогулянки на свіжому повітрі, зустрічі з друзями, гуртки, домашні справи, ігри, перегляд кіно, футбол у дворі, рукоділля. Неодмінно має бути спільна вечерея.

Можливі також психологічні гуртки, де дітки діляться між собою власними емоціями та переживаннями. Ми, дорослі, не маємо забувати про маленькі радощі дітей.

Волонтерство не має витіснити стосунки з дитиною. Під час війни дехто активно волонтерить, а хто не надто завзято це робить, зазвичай почувається винним. Психологиня пояснює, що найважливіше займатися тим, у чому людина є найбільш корисною за різних життєвих обставин. Не потрібно бути рятівником, який хоче всіх врятувати, поселити, нагодувати. Не варто намагатися це зробити найважливішим моментом для себе. Для цього є люди, які мають відповідний ресурс.

Комунікація з татом чи мамою, які на фронті. Якщо є можливість телефонного зв'язку, то необхідно, щоб тато або мама завжди впевнено казали, що в них усе гаразд, стан війни — тимчасовий, після повернення все буде по-іншому, часто говорити про любов до дітей. Маленьким — тільки хороші слова та чіткі вказівки. Важливо, аби той, хто на іншій стороні зв'язку, не критикував дитину за погану поведінку. Навпаки — треба казати: я в тебе вірю, зараз ти поруч біля мами, допомагай їй як можеш. Водночас не можна, щоб дитина переймала на себе роль дорослого.

Спілкування вдома про війну. На думку Марії, під час війни можна розмовляти з дітьми про все, але інформацію слід дозувати і фільтрувати відповідно до віку. Також не варто, щоб молодші члени родини чули жахливі розмови дорослих про війну. Наприклад, дитині до семи років не можна казати про жорстокі події, бо дитяча психіка не зможе з цим впоратися. Відповідати на питання варто коротко, без подробиць. Не підіймати тих питань, про які дитина не запитує. Треба нагадувати дитині, хто зараз є поруч та інформацію про себе (в разі якщо дитина опиниться сама, в неї завжди при собі мають бути ПІБ, номери батьків). Не приховувати, що триває війна, відбуваються воєнні дії. Проте водночас вселяти надію, що невдовзі все завершиться. Щодо підлітків, то напрощуд важливо не мовчати, але й не лякати. Стосовно гаджетів, то їм потрібно заборонити зависати в тривожних новинах, адже тепер забагато інформації, яку небезпечно бачити. При цьому дозволяти більше фільмів, відео позитивної тематики, мультиків і навіть трохи ігор.

Фрази табу. Небезпечно промовляти такі фрази: відчепися, ти не бачиш, що це не для дітей, відійди, помовч, навіщо ти плачеш... Навпаки — не нагнітайте атмосферу, не панікуйте. Важливо повторювати: я поруч, я з тобою, я тебе люблю.

Дозволяйте дітям проявляти емоції. Спостерігаєте складну поведінку? То розпитайте, що відбулося, чому з ним/нею це сталося, відтак які почуття. Якщо малечі хочеться плакати, то треба плакати. І плакати разом. І так само — спільно сміятися. Батьки, а особливо маленьких дітей, повинні розуміти, що малюки мають відреагувати свої емоції різними способами. Для молодших — це малювання, ліпка, гра. Якщо дитина гнівається, тривожиться, плаче, боїться, є безпорадною — це нормально. І кажіть їй, що це природні відчуття. Питайте, чому є страх, і кажіть, що теж боїтеся. Але водночас поцікавтеся, що вас зробило б зараз сміливими. Тобто треба прямувати до розв'язання проблеми.

Фахівці пропонують техніки, які заспокоюють дитину і створюють відчуття безпеки

Що допоможе дитині впоратися зі стресом?

- Обійми, спільні ігри, потягушки — неначе й буденні речі, але тепер про них не можна забувати.

- Діти можуть проситися спати разом, не забороняйте.

- Дитина плаче? Пригорніть її, гладьте, щоби вона відчувала ваше спокійне дихання. Або притуліть зі спини і спокійно дихайте.

- Можна зробити масаж одне одному, масаж мочок вух, внутрішніх сторін долонь.

- Син, донька щось розповідають вам? Неодмінно проявіть щирий інтерес, навіть якщо вони знову повторюють попередню інформацію.

Що робити, якщо дитина сильно налякана?

Першочергово вам треба опанувати себе. Дуже важливо дати води, вмити лице дитини, пригорнути її та проговорювати короткі фрази: подивись на мене, подивись в мої очі, дихай як я, я є поруч, я бачу, що тобі страшно, зараз ти в безпеці, візьми мою руку, я зроблю все, щоби тебе захистити, я тебе люблю.

У хлопчиків, дівчаток під час війни частіше відбуваються панічні атаки, тому важливо перемикаєти їхню увагу. Відтак існує певна практика, коли треба звернути увагу на таке:

- чотири речі, яких дитина зараз може торкнутися;
- три звуки, які може почути;
- п'ять предметів, які бачить;
- два запахи, які вловлює;
- а також — один приємний спогад.

Цю вправу може використовувати і дорослий для самопомоги в разі наростання паніки.

У складних випадках трапляються прояви дезорієнтації, тому слід зорієнтувати дитину де вона, “приземлити” її, необхідно дуже багато тілесних дотиків. Тобто ми говоримо, наприклад, що наші ніжки тут, вони відчують землю... Звертаємо увагу дитини на стан “тут і зараз”.

Батькам і родичам дитини психологи рекомендують дихати. Будь-яка методика. Дихати глибоко, короткі вдихи, глибокі видихи, по-різному. Важливо знайти свій темп.

Для того, щоб зберігати спокій, адже від нашого емоційного стану залежить стан наших вихованців, давати поради та рекомендації вчителям теж слід дбати про своє психічне здоров'я. Турбуємось про себе і намагаємось не починати роботу без ресурсу. Нам має вистачити сил, щоб витримати погляд дитини, наповнений болем. Наше завдання – створити безпечний простір, у якому б дитина відчула близькість, бажання допомогти. Не можна використовувати в іграх чи під час занять метафори, образи літаків тощо. Це може травмувати дітей, які були під обстрілами. У роботі спираємось на позитивні образи дому, землі, веселки, води. Навіть образ неба зараз не даватиме дітям стійкості – для багатьох це джерело небезпеки. Будь ласка, зважайте на це, плануючи свої заняття з учнями. Якщо на уроці планується створювати щось із частин, наприклад кубиків, ми маємо пам'ятати: якщо деталі руйнуватимуться, це може нагадувати дітям зруйнований будинок. Діти самі можуть обрати таку гру – тоді для них це буде помічне. До того ж будьте уважні до звуків, що використовуються в супроводі. Не пропонуйте дітям жодних образів воєнної техніки. Мої вихованці дуже люблять складати конструктор «Лего». У першому класі ми прийняли правило створювати вироби, які не мають відношення до війни. Тобто, зброя, військова техніка у нас під забороною. Натомість працюємо над образами сили та стійкості малюємо, зображуємо, створюємо те, що є нашою силою.

Ми маємо пам'ятати, що проводимо зустрічі для того, щоби дати дітям стабільність у теперішній реальності, відволікати їх і розважати цікавими фактами, захопливими розповідями. Війну, танки, вибухи вони бачать у новинах. Вони чують про це від батьків, рідних і близьких. Для дитини, яка пережила втрату, втратила близьких або будинок, абсолютно неприпустимі слова на кшталт “час лікує”, “у всьому є й хороший бік”, “подивися, який тут є хороший варіант для тебе”. Ці слова некоректні та неетичні. Дітям важливо почути: “Те, що ти пережив – жахлива трагедія, це жахливо й так шкода, що тобі довелося через це пройти. Я захоплююсь твоїми мужністю та силою. Попри таке горе, ти справляєшся, як справжній герой. Я дуже хочу тебе обійняти та захистити”. Якщо дитина починає говорити, що б вона не говорила, ми її слухаємо й не перебиваємо! Киваємо, підтримуємо й наприкінці робимо акцент на тому, що навіть слухати – це дуже важко. Далі можна сказати: “Але я бачу, який ти сильний і як ти справляєшся”. Проте не давайте порад, поки вас не попросили про це.

Для вчителя великого значення має створення безпечного простору під час перебування дітей у сховищі. Різні типи темпераменту дітей, стан нервової системи впливає на поведінку дитини у закритому просторі. Тому доводилося експериментувати, використовувати різні техніки та ігри, щоб учні почували себе у безпеці. Пропоную добірку корисних ігор для дітей, які можна грати в бомбосховищі, метро і вдома під час «Повітряної тривоги»:

Повернення до себе: обмальовуємо долоньки фарбами, плескаємо, «Привіт, пальчику, як ти живеш?»

Заземлення, почуття опори: вирощуємо «великі ноги», залишаємо відбитки, малюнки стопами і долоньками на піску, малюємо дерева, квіти, кущі — усе з великими і міцними коренями, тремося носами, плечима, ліктями, тупотимо ніжками сильно, як бегемотики, які проганяють хижаків.

Повертаємо відчуття контролю: дати в руки те, що можна пом'яти (пластилін, глину), пограти з конструктором, ліпимо тварину, якої в природі не існує, ліпимо маску і кривляємося. Нехай у дитини буде хтось, хто ще менше від неї — улюблена іграшка, лялька, цуценя: хтось, про кого вона дбатиме. Завжди наголошуємо батькам, що у рюкзаку безпеки обов'язково має бути улюблена іграшка.

Гра «Ти де?» — «Я тут!». Створити «сейф», куди дитина зможе заховати свої страхи у формі зім'ятих папірців, шишок, клаптиків, малюнків.

Гра «Тортик» (Піца). Ця тілесна вправа «заземляє». Важливо, щоб кожна дитина отримала свою частку уваги. Отже, вибираємо, з кого робити «тортик» чи «піцу». Потім шарами різної інтенсивності на учня «накладається» цукор, борошно, салямі, сир та все решта. Це чудова вправа на зняття м'язових затисків.

Гра «Рукоостискання». Діти вітаються за руку, при цьому не відпускаючи її при стисканні, поки не знайдеться нова людина для стискання іншої руки.

Гра «На щастя — На жаль». Ця класна вправа дає уявлення про те, що вихід зі складної ситуації завжди є. Грають по черзі. Перед підлітком і його друзями озвучується складна ситуація. Наприклад: «В Україні почалася війна». Хтось інший продовжує: «Але, на щастя, вся моя родина ціла». Черга переходить до іншого: «Але, на жаль, мої друзі в іншому місті вимушені три доби поспіль ночувати в бомбосховищі». І далі по колу: «Але, на щастя, українці об'єдналися, як ніколи за часів незалежності». Тобто всі учасники продовжать і закінчать цю ситуацію. Важливо, щоб діти зрозуміли: будь-яка ситуація надзвичайно багатогранна. Шукаємо ресурси для подолання страхів — ліпимо, малюємо, клеїмо.

Робимо «Штаб». Навіть якщо ми в бомбосховищі, можна зробити «бункер у бункері» — тільки для дітей. У цьому укритті діти ховаються, розповідають один одному секретики, граються з ліхтариками. А можна там заховатись, обійматись, мріяти.

Психіка дітей і підлітків має величезні резерви самовідновлення і саморегуляції. Більшість дітей повертаються до норми після травматичної події без професійної допомогли. Найголовніше — повсякчасне створення безпеки. Намагайтеся зберігати довоєнну рутину, наскільки це можливо. Окрім щоденних приємних традицій, не забувайте і про обов'язки дітей. Додавайте радості, де можливо. Спілкуйтеся. Не припиняйте, а навпаки — розвивайте соціальні контакти (зустрічі, гуртки, комунікація ровесниками).

Завжди пам'ятайте про віру у перемогу, і головне — саме мріяти та уявляти той день, коли все закінчиться і почнеться новий чудовий етап життя кожного громадянина нашої нашої України.

Список використаних джерел:

1. Як говорити з дітьми про військову агресію. <https://nus.org.ua/news/yak-govoryty-z-ditmy-pro-vijskovu-agresiyu/>

2. Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють з дітьми під час війни <https://nus.org.ua/articles/korotka-pam-yatka-dlya-vchyteliv-yaki-pratsyuyut-iz-ditmy-pid-chas-vijny-9-pravyl/>

3. Як спілкуватися з дитиною, коли тато або мама на фронті. Десять порад від психологині Марії Гички-Сидор

<https://vikna.tv/dlia-tebe/batkivstvo/yak-spilkuvatysya-z-dytynoyu-koly-tato-abo-mama-na-fronti-10-porad-vid-psyhologyni-mariyi-gychky-sydor/>

4. ПТСП у дітей під час війни: ігри, техніки і вправи проти напруги

<https://osvitoria.media/opinions/ptsr-u-ditej-pid-chas-vijny-igry-tehniky-i-vpravy-proty-napruhy/>

5. Вплив війни на психічне здоров'я дітей <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>

6. <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/> Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи

7. <https://osvita.ua/school/88943/> Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки

Бондарчук Людмила,
вчитель початкових класів
Славутська гімназія № 5

Як допомогти дитині подолати страх під час війни?

Анотація. У статті розповідається як підтримати та не злякати дитину під час війни. Як зробити щоб у дитина не залишився стрес після закінчення війни. Поради батькам, як себе поводити з дитиною, допомогти опанувати страх і стрес.

Ключові слова: психологічна підтримка, допомога, стрес, війна.

Книга виховує дитину, надає насаги, допомагає жити, всебічно розвиває.

От і ми до 24 лютого 2022 року тільки читали, переглядали фільми та слухали розповіді старших людей про війну. І ніколи не думали що таке може трапитися у вік комп'ютеризації, сучасних технологій.

Війна! Що ми знаємо про цю страшну трагедію? Руйнування, страх, жаль, біль, смуток.

Наша Україна пізнала всі ті страшні події наяву. Війна увірвалася в життя без попередження, підступно, нахабно. Неможливо передати словами, що пережив кожен: дитина, доросла людина, людина старшого віку. Бо ми завжди чули – ніколи, тільки б не було війни. Нажаль війна у моїй рідній країні. З перших днів ми були розгублені, не знали що робити, як діяти, що буде далі. Багатьом довелося покинути рідні домівки, залишитися без роботи, роз'їхалися родини, припинилося навчання. Але найстрашніше, що багато українців залишилися в окупації. Загарбники нав'язують свої правила: позбутися рідної української мови та саме страшне для мене, як вчителя, змушують навчатися на російській мові. Але вони не знають який український народ – непереможний, неперевершений та нескорений.

Війна виснажує нас фізично та психічно. Попри те, що наша психіка здатна адаптуватися під будь-які складнощі, кожен день бойових дій у рідній країні пережити надзвичайно складно. У цей непростий час варто підтримувати себе, рідних та близьких. Це життєво необхідно для того, щоб зберегти здоров'я – фізичне та психічне.

Сьогодні ми навчилися працювати онлайн, навчатися онлайн, а у кого так і є - життя онлайн. Саме головне сьогодні для дитини це її батьки, які завжди підтримують,

допоможуть, підкажуть. А ми у свою чергу хочемо допомогти порадами як підтримати дитину у такий важкий час. Діти дуже важко переносять звуки сирен, вибухи, обстріли. Якщо дорослі можуть опанувати себе то дитину одразу охоплює паніка, розгубленість і страх. Це я знаю не по розповідях, а сама це бачу кожного разу, коли з дітками ідемо в укриття. Вони своїм поглядом чекають від тебе порятунку, допомоги. Тож декілька порад нам, вчителям, як підтримати дитину у таку мить.

Поради для вчителів

1. Не показувати, що вам також страшко.
2. Спокійно і впевнено скерувати дії дитини.
3. Не підвищувати голос, але говорити чітко.
4. Дати зрозуміти що дитина в безпеці бо ти завжди поруч.
5. Пояснити, що батькам повідомили де ви знаходитесь.
6. В укритті зацікавити дітей різними формами діяльності (почитати, помалювати, заспівати).
7. Бути завжди поруч.

Наші діти – це головне в нашому житті і ми повинні не допустити того щоб у них залишилася психологічна травми на все життя. Тому не тільки вчителі та вихователі мають підтримувати дитину, а саме і батьки. Декілька порад для батьків як себе поводити з дитиною у такі часи.

Поради для батьків

1. Бути прикладом для дитини. Ділитися і говорити про те, що нам допомагає.
2. Спілкуватися: це так важливо для дітей, щоб ви допомагали зрозуміти, що відбувається і як вистояти у цій війні.
3. Задіювати: ми не знаємо, наскільки довгими будуть ці випробування війни – але час життя безцінний – і ми маємо жити, що б не було – ми маємо Жити. І звісно, ми не можемо не слідкувати за новинами, але ми не потребуємо бути безперервно в новинах – треба зосередитися на корисній дії. Для дітей, звісно, ці дії дуже різні і залежать від того, де ми зараз: вдома, в сховищі – це і вчитися, і малювати, читати. Корисна діяльність приносить добрий плід. Зосереджує увагу і допомагає інтегрувати енергію стресу.
4. Турбуйтеся про те, щоб дитина завжди відчувала вашу любов.
5. Відновлюватися: це випробування може бути тривале, а відтак брати чимало енергії – а тому потрібен багато часу на регулярне відновлення сил. І ми, і діти. А тому так важливо мати в режимі дня ті активності, які поповнюють сили – як зарядження телефону – коли стрес є більшим, заряджати треба частіше. Тож подбаймо, щоб у режимі дня дітей обов'язково були і сон, і корисна їжа, і час на гру. Дуже добре мати домашнього улюбленця на рухову активність. І обов'язково щоденний дотик до рідних і дорогих людей.
6. Говорити з дитиною так, щоб не залишалось жодного сумніву в тому, що Ви керуєтеся турботою і тривогою за неї.
7. Будьте навіть у дрібницях правдивими і чесними зі своїми дітьми.
8. Пишайтеся і хваліть своїх дітей навіть за маленьке досягнення.

Пам'ятайте, вашу дитину виховують кожна хвилина життя, кожен її крок, слово, з яким вона стикається мимоволі.

Часто ми себе запитуємо, а чи потрібно говорити з дитиною про війну. Багато скажуть – ні, але все ж такі – так.

- Будьте відкриті до обговорення теми війни з дітьми

Навіть якщо ми не знаємо відповідей – дітям важливо знати, що вони можуть з вами поговорити на цю тему.

- Спробуйте разом з дитиною знайти відповіді на питання

Можна відповісти швидко і бігло, можна сказати щось бездумно – та це не буде корисним у відносинах з дитиною. А можна разом поміркувати, разом шукати розуміння. Діти потребують ясності і правди.

- Відповідайте не лише на запитання, але й на почуття дитини

За запитаннями дітей стоять часто почуття – це і тривога за майбутнє, і за життя батька, який служить у ЗСУ; і сум за другом, який залишився в іншій частині України чи за кордоном. Коли почуття дитини приймають, розділяють – вона тоді не є наодинці сама з собою.

- Пам'ятайте минуле, мрійте про майбутнє, живіть «тут і тепер».

Після хвили емоцій, які ми всі пережили, наша психіка поволі стабілізується. Ми думаємо про те, що буде далі, як діяти в новій реальності, звикаємо до невизначеності та все одно будуємо плани на майбутнє. Усвідомлюємо, що все змінилось і треба жити відповідно до нових умов. Дуже важливо вийти на фазу адаптації, у якій ми діятимемо раціонально, усвідомлено та більш стійко.

Зараз кожен із нас – опора для іншого. І саме зараз для дітей ми – значно більше, ніж учителі. Будь-який дорослий, який перебуває поруч із дитиною, який може відчувати стабільність, обличчя якого зберегло жвавість, хто знаходить у собі сили дивитися в очі, може пояснювати, що відбувається, витримати погляд того, кому складно, витримати напруження, – є маяком і джерелом зцілення. Зараз ми всі – маяки та джерела зцілення для тих, хто поруч із нами.

Ми – українці нація непереможна, сильна, вірна. Тому нікому не дозволимо знущатися над собою. Україна – понад усе!

Список використаних джерел:

1. Інтернет платформа «На урок»
2. Інтернет платформа «Коло сім'ї»
3. Інформаційні ресурси по темі психологічна допомога.

Борита Ірина,
Вихователь-методист
Городоцького закладу дошкільної освіти(ясла-садок) «Берізка»
Городоцька ОТГ

Педагогіка партнерства – новий рівень взаємовідносин між учасниками освітнього процесу

Анотація. У статті розкривається питання педагогічної взаємодії з учасниками освітнього процесу в сучасних умовах функціонування та розвитку дошкільної освіти.

Ключові слова: педагогіка партнерства, співробітництво, партнерство, взаємодія педагогів із батьками.

Вступ

Для кращого виховання дітей дошкільного віку, треба починати виховувати їх батьків. Дорослі дуже мало часу приділяють своїм дітям. «Педагогіка партнерства» - на сучасному етапі розвитку, один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. [1]

Організація повноцінної взаємодії педагогів і батьків є сьогодні одним із найважливіших завдань, що стоять перед колективами сучасних навчальних закладів освіти. Вивчення цієї проблеми показує, що в багатьох навчально-виховних закладах відбувається активний пошук і впровадження таких форм взаємодії з родинами вихованців, які дали б змогу досягти реального співробітництва.

Партнерство у дошкільному закладі має базуватися на засадах добровільності, рівності, порозуміння та взаємодопомоги. Права та обов'язки дошкільнят, батьків та вихователів треба чітко формулювати, а головне – усвідомлювати і захищати. Саме

так зусилля кожного з них будуть спрямовані на досягнення спільної мети. Адже саме поведінка дорослих, їхні слова та вчинки є для дітей прикладом для наслідування. Вони впливають на світогляд вихованців, на сприйняття ними своєї суспільної ролі, на уявлення про значення навчання у нашому житті. [4]

Основна частина.

Педагогіка партнерства визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дошкільника, який не відкидає різниці в їхньому життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

Педагогіка партнерства – чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу (дошкільники, батьки, вихователь), яка:

- організовується на принципах добровільності й спільних інтересів;
- ґрунтується на повазі й рівноправності всіх учасників, дотримуючись визначених норм (права та обов'язки) та враховуючи ціннісні орієнтири кожної із сторін;
- передбачає активне включення всіх учасників у реалізацію спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати. [1]

Термін «партнерство» переважно визначають як:

- система взаємовідносин, які відбуваються у процесі певної спільної діяльності;
- спосіб взаємодії і взаємин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівнозначності та доповнюваності всіх її учасників;
- організаційна форма спільної діяльності, що передбачає об'єднання осіб на відповідних умовах розподілу праці та активної участі в її реалізації;
- спосіб взаємовідносин, за яких зберігаються права кожної із сторін, чітко узгоджені і злагоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на засадах взаємовигоди та рівноправності. [3]

Таким чином, психологічну основу педагогіки партнерства складають суб'єкт-суб'єктні стосунки – співпраця двох суб'єктів. Цей тип взаємин є для освітнього процесу оптимальним, бо, з одного боку, він зберігає за педагогом функцію управління, а з другого, – дає батькам можливість діяти спільно з дітьми та приймати участь в організації освітнього процесу. [1]

Практика виховання дітей у закладі дошкільної освіти спонукає до урізноманітнення та оновлення форм спільної роботи дитячого садка і сім'ї. Аналіз методичних рекомендацій О. Кононко, Т. Алексеєнко та інших педагогів дає змогу виокремити такі форми партнерства:

- індивідуальні (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до закладу дошкільної освіти, співбесіди, консультації, телефонний зв'язок);
- наочно-письмові (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, запрошення, вітання);
- групові (консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми – вчителями, лікарями, психологами, юристами);
- колективні (батьківські конференції, тематичні зустрічі за «круглим столом», засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, створення групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні дні). [3]

Педагогіка партнерства – напрям педагогіки, що включає собою систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку

особистості. Серед авторів: В. О. Сухомлинський, Ш. А. Амонашвілі, І. П. Волков, І. П. Іванов, А. С. Макаренко, В. А. Караковський, С. М. Лисенкова, В. Ф. Шаталов та інші.

В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між вихователем, дитиною та батьками. Діти, батьки та вихователі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Вихователь має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Педагогіка партнерства визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дитини, який не відкидає різниці в їхньому життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість [2].

Основні вимоги та правила організації партнерства садочка і сім'ї:

- соціально-педагогічне партнерство педагогів і батьків, які об'єднали свої зусилля для досягнення спільної мети – формування морально-духовної, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується у соціумі як ГРОМАДЯНИН, СІМ'ЯНИН, ПРОФЕСІОНАЛ;

- єдність дій, педагогів і батьків як основних суб'єктів освітнього процесу;
- зміцнення й розвиток контактів між педагогами і батьками щодо вивчення психології дитини та її поведінки;
- постійний діалог як форма відносин між педагогами і батьками, основою якої є свідоме прийняття шкільних вимог і правил батьками, а також поважливе ставлення педагогів до думок і пропозицій батьків;
- гуманізація міжособистісних відносин, попередження конфліктних ситуацій та оптимізація взаємин між основними суб'єктами навчально-виховного процесу - педагогами і батьками, в основі яких – толерантність, розуміння, співучасть, відкритість, добровільність, здатність до взаємодії;
- постійне, різнобічне і глибоке вивчення сім'ї;
- системна організація навчання батьків, підвищення рівня їхніх психолого-педагогічних знань і компетентності, урізноманітнення форм і методів педагогічної просвіти. [1]

Педагогіка партнерства ґрунтується на таких принципах:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах, стосунках;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Завдяки такому підходу батьки можуть повною мірою включитися до навчального процесу. Це дозволить визначити спільне бачення траєкторії розвитку дитини, чітко усвідомити права та обов'язки одне одного, мінімізувати загрозу виникнення непорозумінь. Партнерські взаємини між учителем та батьками дають можливість оперативно реагувати на актуальні виклики та проблеми, а саме відстежувати зміни у поведінці дитини, краще розуміти її вподобання та життєві орієнтири. [4]

Сутність педагогіки партнерства полягає в демократичному та гуманному ставленні до дитини, забезпеченні їй права на вибір, на власну гідність, на повагу, права бути такою, якою вона є, а не такою, якою хоче її бачити вчитель. Стосунки партнерства складаються там, де діти і дорослі об'єднані спільними поглядами і прагненнями. Педагогіка партнерства бачить у здобувачі освіти добровільного і зацікавленого соратника, одноступця, рівноправного учасника педагогічного процесу, турботливого і відповідального за його результати.

Співпраця дошкільного навчального закладу з родинами у вихованні дітей – справа непроста і виключно індивідуальна. Тому необхідно вивчити запити і пропозиції батьків, рахуватись з ними, у межах розумного і своїх можливостей та задовольнити їх. [1]

Висновок

Отже, головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізовується у спільній діяльності вихователя й дошкільників, вихователя й батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень задля особистісного розвитку здобувачів освіти.

Стосунки партнерства складаються там, де діти і дорослі об'єднані спільними поглядами та прагненнями. Педагогіка партнерства бачить в дошкільнику добровільного й зацікавленого одноступеня, рівноправного учасника педагогічного процесу.

Тому метою сучасної дошкільної освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Це досягається закладами дошкільної освіти в побудові партнерського трикутника: педагог – дитина – батьки. Місія сучасного ЗДО допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між вихователем, дитиною і батьками.

Список використаних джерел:

1. <https://genezum.org/library/pedagogika-partnerstva--nevidemna-skladova-u-roboti-z-batkamy>
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / О. Вишневський – Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.
3. <https://vseosvita.ua/library/pedagogika-partnerstva-akisno-novij-riven-vzaemovidnosin-miz-ucasnikami-osvitnogo-procesu-220603.html>
4. <https://vseosvita.ua/library/pedagogika-partnerstva-ak-uspisno-vzaemodiati-z-batkami-259899.html>

Бровчук Ірина,
директор ЗДО №6 «Ромашка»
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Виховання толерантності у дітей старшого дошкільного віку в комунікативній діяльності

Анотація. В умовах воєнної агресії в Україні життя ставить вищі вимоги до людської спільноти, щодо нових форм співіснування у сьогоденному соціумі, за яких жорстокість, бездушність, чвари, байдужість повинно змінитися толерантниму (терпимість, чуйність, милосердя, взаємодопомога та ін.) ставленні людей одне до одного.

Ключові слова: дошкільний вік, толерантність, толерантне ставлення, комунікативна діяльність.

Вступ. Існує безліч підходів до визначення і дослідження поняття «толерантність» тому, що ідея толерантності завжди турбувала людство. Ще античні філософи Платон, Демокріт, Аристотель, Геродот та інші відстоювали духовну свободу особистості, розкутість душі, неможливу при насиллі і дискримінації, а терпимість визначали, як головну умову розвитку особистості.

Ідеї толерантності звучали у творах видатних педагогів. Зокрема В.Сухомлинський пропагував ідеї виховання в дітей любові до Вітчизни на ґрунті любові до близьких, виявлення толерантності у повсякденній діяльності та поведінці [7]. Ідеї толерантності звучать і в працях Б.Лепкого, В.Стуса. Поняття «толерантність» має міждисциплінарний характер, і тому всі існуючі визначення і значення в сучасній науці використовуються неоднозначно.

У гуманітарних науках розглядається проблема толерантності до стресових ситуацій, екстремальних умов середовища, негативних впливів ззовні.

У педагогіці формування толерантності як особистісної риси має на увазі залучення підростаючого покоління до мистецтва жити в світі несхожих людей та ідей.

У соціальній психології поняття толерантності розглядає М.Кандиба. Автор вбачає у даному понятті особистісну характеристику, яка виникає, актуалізується при негативному впливі з боку суб'єкта, іншої особистості й сприяє побудові міжособистісної взаємодії, спілкування з іншими людьми у формі міжособистісного діалогу, збереженню й розвитку особистості й суспільства в цілому [4]. Так, В. Бойко визначає комунікативну толерантність як характеристику відносин особистості до людей, ступінь, що показує стійкість до неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії. Традиційно міжособистісна толерантність, інтерпретується в руслі терпимості.

В етичному плані толерантність являє собою норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і готовність до прийняття інших поглядів. У цьому сенсі толерантність є умовою збереження різноманітності, правом на несхожість.

У психологічній науці поняття толерантності визначається як терпимість, витривалість, стійкість до стресу і до невизначеності, двозначності, а також як бажання приймати поведінку інших людей. Незважаючи на те, що дані поняття мають різне наповнення в роботах дослідників, їх об'єднує одне - вони є умовами нормального функціонування і виживання людства.

У сучасних словниках толерантність означає терпіння (від лат.tolerantia). Сучасні науковці І. Бех, О. Зарівна, К. Крутій, О. Сухомлинська, О.Фунтікова та ін. під толерантністю розуміють зважене, помірковане терпиме ставлення до чужих позицій, вірувань, переконань, думок. При цьому науковці розглядають толерантність, по-перше, як важливу якість особистості, по-друге, як обов'язковий принцип існування морального здоров'я колективу, виховання людяності. Л.Капітан зазначає, що у загальноприйнятому контексті толерантність – це якість особистості, яка базується на прагненні прийняти і зрозуміти точку зору іншого, ні в якому разі не спростовуючи впевненість у власних позиціях; здібності до розумного компромісу, що переслідує мету культурного з'ясування розбіжностей [5].

Отже, даний термін використовується по відношенню до поведінки людини, є базовим для виховання толерантної особистості.

Про формування толерантності як одне з головних завдань морального виховання йдеться у законодавчій базі, зокрема, в Законі України “Про дошкільну освіту”, Законі України “Про охорону дитинства”. Зміст дошкільної освіти згідно з Базовим компонентом полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розвитку її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб дітей, забезпеченні загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків дитини і

навколишнього середовища, суспільства і природи, організації толерантного простору в дошкільному навчальному закладі [1].

Гуманістичні концепції сучасної освіти у своїй основі спираються на систему принципів, що визначають необхідність глибокої поваги, турботи, любові до кожної дитини, здатності вихователя бачити в кожній дитині індивідуальність і забезпечувати умови для виховання її як особистості. За глибоким переконанням В. Сухомлинського «Виховання в широкому розумінні – це багатогранний процес постійного духовного збагачення й оновлення і тих, кого виховують, і тих, хто виховує» [8].

У науковому доробку низки вчених (Ш. Амонашвілі, А. Асмолов, І. Бех, А. Богуш, О. Коберник, Т. Кравченко, В. Кремень, В. Кузь, В. Маралов, А. Маслоу, Н. Побірченко, О. Пометун, І. Рогальська, В. Сітаров, О. Сухомлинська та ін.) акцентується на необхідності якомога раніше знайомити дітей з гуманістичними поняттями, моральними уявленнями, навчати доброті, виховувати в них відповідні особистісні властивості. Найбільш сенситивним періодом розвитку в цьому плані є дошкільний вік. Саме в цей період у дитини відбувається перехід від егоцентризму до центрації як передумови знаходження свого місця в системі можливих точок зору, встановлення між іншими людьми та власним «Я» системи спільних і взаємних стосунків. Необхідність виховання толерантних взаємостосунків, як однієї із якостей гуманних міжособистісних стосунків пов'язана з тим, що сьогодні насамперед актуальні цінності і принципи, необхідні для загального виживання і вільного розвитку кожного члена суспільства, тобто стратегії ненасильства, терпимості до чужої позиції, цінностей, культури, ідеології; необхідності до взаємного порозуміння, пошуку компромісів у вирішенні будь-яких питань.

Незважаючи на різні підходи щодо трактування толерантності, науковці однак узгоджені у тому, що найпершим і найважливішим її інститутом є сім'я.

Головний психолого-педагогічний принцип у системі дошкільної освіти – пріоритет сімейного виховання. Центральною функцією сім'ї завжди було виховання дітей. Сім'я є першим та найважливішим інститутом формування особистісного фундаменту в період дошкільного дитинства. Сім'я – це спільність людей, які пов'язані подружнім життям, батьківством, родинністю.

Вона ґрунтується на єдиній загальносімейній діяльності, відтворенні населення та наступності сімейних поколінь. Сім'я повинна брати на себе з перших днів життя дитини турботу про її здоров'я і виховання, допомагаючи їй пізнавати світ, сприяючи виробленню певних уявлень і навичок, здійсненню контактів з іншими людьми [2].

Значення сім'ї у формуванні толерантності дитини, становленні ціннісних орієнтацій величезне. У родині, по-перше, об'єднанні люди різного віку, статі, роду занять; по-друге, дорослі члени родини можуть впливати на дитину в різних життєвих ситуаціях. Звичайно, лише структура сім'ї, кількісний склад не визначають її виховних впливів, оскільки провідним чинником тут є якісні характеристики – гармонійність взаємин між членами родини, позитивний психологічний клімат, пріоритет духовних цінностей, високий рівень культури.

Від народження у своєму характері, поведінці кожен індивід має добрі і погані спадкові риси: альтруїзм та егоїзм, милосердя і жорстокість, схильність до агресії, насильства чи здатність прощати, створювати дружню атмосферу.

Жодну із цих спадкових рис неможливо викоринити. Але кожна можна, більшою чи меншою мірою, розвинути, сформувані чи, навпаки, призупинити її подальший розвиток. Для цього родина має будувати свої відносини за допомогою педагогіки толерантності, головним завданням якої є розвиток здатності до терпіння, витримки, самоконтролю та вміння вирішувати проблемні ситуації без агресії [3]. Педагогіка толерантності передбачає вирішення мирним шляхом суперечностей та конфліктів в освіті, створення соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури спілкування, оскільки толерантність є гарантією суспільної стабільності.

Виховання толерантності дошкільників у родині передбачає формування особистості дошкільника, здатної до безкорисної турботи та чуйності, доброзичливих емоційних проявів та емпатії, рівноправного та поступливого ставлення до оточуючих, позитивного прийняття себе та стриманого відстоювання своїх позицій, які виявляються в спілкуванні, вчинках та спільній діяльності.

Завдання, які мають виконувати педагоги освітнього закладу для підвищення ролі сім'ї у формуванні толерантних взаємостосунків:

1. Підвищення загальної педагогічної і психологічної культури батьків та обізнаності, щодо основних принципів толерантності.

2. Налагодження толерантних взаємостосунків між педагогом і батьками, між батьками і дітьми, між іншими членами родини.

3. Використання батьками безконфліктних конструктивних виховних засобів впливу.

Різні види роботи:

просвітницька робота (розширити обізнаність батьків про поняття і характеристики «толерантності»): пропаганда принципів толерантності, виготовлення інформаційних стендів, ознайомлення зі спеціальною літературою, організація тематичних круглих столів, обговорення, бесіди);

профілактична робота (сформувати усвідомлення важливості виховання даної якості, розвиток толерантного ставлення батьків до оточуючих): дні відкритих дверей, участь у благодійних акціях, розповсюдження пам'яток для батьків, спільна праця батьків, педагогів та дітей, ділові ігри, направлені на корекцію інтолерантної поведінки, батьківські збори;

роз'яснювально-освітня робота з батьками (ознайомлення з методами налагодження толерантних стосунків): семінари із використанням соціально-психологічних тренінгів із вправлянням побудови різних способів компромісного та терпимого рішення життєвих ситуацій, ознайомлення з прийомами активного і ефективного слухання, з методами заохочення та допустимого покарання, проведення індивідуальних консультацій).

Отже, для повноцінного процесу виховання толерантних стосунків у дошкільників має відбуватися зміна позиції педагогів у стосунках із сім'єю від інформативної діяльності до партнерства і співпраці в різних видах взаємодії з метою створення толерантного середовища, де реалізуються потреби дитини в рівноправних і справедливих взаємостосунках з дорослими та однолітками.

В основу роботи педагогів по розвитку міжособистісних стосунків як основи формування толерантності у дітей дошкільного віку мають бути покладені нові підходи до розвитку і виховання дітей, особистісно-орієнтована модель спілкування з ними. Важливий діалог, тоді у дитини формується толерантність - довіра до дорослого, партнерські відношення з ним.

Дослідники дошкільного дитинства Л. Артемова, А. Богуш, Р. Буре, Н. Гавриш, О. Запорожець, В. Кузь, О. Кононко, В. Котирло, І. Рогальська наголошують, що родина і дошкільний заклад, не можуть замінити один одного і мають взаємодіяти задля досягнення гармонійного розвитку дитини - дошкільника, виконуючи кожен свої специфічні виховні функції.

Створення толерантного простору закладу дошкільної освіти, в якому кожна дитина, незалежно від етнічної приналежності, буде відчувати себе комфортно, захищено і буде здатна до відкритої взаємодії з навколишнім світом є однією з важливих умов виховання толерантності у дітей. Як зазначає О.Соколовська, толерантне середовище не є чимось матеріальним — насамперед це гуманні та демократичні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу, які базуються на взаємоповазі, взаєморозумінні, готовності до прийняття людей інших поглядів, звичаїв, традицій, національностей, рас. Це — співпраця в атмосфері поваги, теплоти,

людяності, комфортності; сформоване вміння сприймати кожного члена колективу як особистість. Таке середовище створюється у спільній предметно-практичній діяльності та пов'язаному з нею спілкуванні дітей і дорослих. У толерантному середовищі є всі умови для реалізації права кожної дитини на власне добротворче ставлення до оточення, самореалізації особистості в різних сферах діяльності [6].

Необхідно змінити обстановку в закладі дошкільної освіти, наблизившись, наскільки це можливо, до домашніх умов.

Створення емоційного мікроклімату в групі.

1. Обов'язково встановіть особистий контакт з дітьми:

- звертайтеся по імені;
- займайте позицію на рівні очей дитини;
- використовуйте тактильний дотик (проте пам'ятаєте, що коли ви гладите дитину по голові або кладете руку на її голову, це викликає у окремих дітей негативні реакції, навіть стресові стани).

2. Намагайтеся вислуховувати дітей до кінця, якщо навіть у вас мало часу. Прагніть не перебивати дитину. Проаналізуйте свою поведінку.

- Чи завжди ви здатні дослухати дитину до кінця?
- Чи не виникає бажання її перебити?
- Чи не ловите ви себе на думці, що те, про що говорить дитина, це неважливо, дурниці?

• Простежте, чи не ведете ви під час висловлювань дитини внутрішню полеміку з нею, виражаючи це в міміці і жестах.

3. Стежте за власною мовою. Пам'ятайте, що вона - відображення вашої особи. Проаналізуйте власну мову:

- виключіть зі своєї мови окрики, різкі інтонації, які негативно впливають на дітей, викликаючи емоційний дискомфорт;
- зверніть увагу на інтонацію, пам'ятайте, що вірно розставлені інтонаційні акценти впливають на якість сприйманої інформації і на загальний психологічний мікроклімат;
- постарайтесь позбавитися від слів – «паразитів» («ну», «значить», «загалом» і так далі).

4. Пам'ятайте, що дитина дошкільного віку є істотою невербальною, тому уся інформація краще засвоюється нею не через слова, а через стосунки. Намагайтеся використати такий немовний прийом взаємодії з дітьми, як «демонстрація розташованості»: спокійна увага, посмішка, контакт очей, підбадьорюючі жести, ласкавий дотик, погладження.

5. Організовуючи спілкування з дітьми, прагніть зрозуміти їх настрій. Розвивайте педагогічну спостережливість. Простежте: в якому настрої прийшла дитина в ЗДО; чи розповідає вона іншим дітям про свій емоційний настрій, почуття?

6. Частіше посміхайтесь дітям в процесі взаємодії з ними, це сприяє сприятливому психологічному мікроклімату. Простежте за собою:

- як часто ви посміхаєтесь дітям;
- чи здатні ви сміятися разом з дітьми;
- як часто ваше обличчя виражає втому і турботу.

7. Вчіться бачити себе з іншої сторони:

- частіше аналізуйте власну діяльність;
- прагніть ставити себе на місце дитини;
- розвивайте здатність визнавати свої помилки в спілкуванні з дітьми.

8. Спілкуючись з дітьми, використовуйте такі прийоми педагогічної дії, як навіювання і переконання. Для переконання вам необхідно:

- бути самому переконаним в тому, про що ви говорите;
- ясно і зрозуміло викладати аргументи дітям;

- проявляти витримку і терпіння.

Застосовуючи настанову, вам необхідно говорити в максимально наказовому тоні і при цьому виразно дивитися в очі дитині.

9. Особливо уважно віднесіться до своєї поведінки, манер, жестів. Пам'ятайте, що діти дошкільного віку наслідують.

10. Вибирайте правильну тактику поведінки в спілкуванні з дітьми, вирішуючи конфліктну ситуацію. Пам'ятайте: ви не маєте професійного права ображатися на дітей. Намагайтеся оцінювати вчинок, дію, яку вчинила дитина, а не її особа. Покажіть, що ви невдоволені вчинком, але самі позитивно відноситеся до дитини. Уникайте наступних прийомів, що допомагають уникнути дитячих сварок, бійок:

- вимог («не заважайте», «перестаньте сваритися»);
- покарань (поневіряння іграшки, ізоляції від колективу);
- оцінки, які несуть в собі характер іронії («ну я так і знала, що це зробив знову Петров»);
- обурення («ви тільки подивіться, що ви наробили!»);
- передбачаючої негативної оцінки («від тебе ніколи нічого хорошого не дочекаєшся!»);
- питань до дітей: «Хто зруйнував будову?», «Хто ударив?».

• спробуйте вирішити конфлікт в доброзичливому тоні, не підвищуючи голос. Дайте зрозуміти дитині, що якщо ви її караєте, то це не означає, що змінилося ваше колишнє відношення до неї («Я думаю, що ви самі спробуєте зрозуміти, хто з вас винен»);

• з'ясування мотиву несправедливого відношення дитини до свого однолітка («Чому ти так поступив?», «Розкажи, як це сталося»);

- роз'яснення («Я вам зараз розповім, що сталося»).

11. Умійте аналізувати процес спілкування. Спробуйте знайти причини помилок у взаємодії з дітьми. Це можуть бути:

- нерозуміння психологічної ситуації, настрою дітей;
- недостатня саморегуляція;
- невідповідність вашого стилю спілкування, вашій індивідуальній атмосфері в групі дітей, рівню взаємовідносин, що склався, в групі;
- механічне копіювання стилю спілкування колег.

Важливо пам'ятати, що формування у дітей позитивного толерантного відношення до усіх людей повинне ґрунтуватися на засвоєнні моральних норм і правил поведінки. Ця робота повинна ґрунтуватися на матеріалі казок, оповідань, творів художньої літератури.

Прекрасною школою розвитку толерантності служить спілкування з домашніми тваринами, яких діти сприймають як рівних собі, спілкуючись на зрозумілому тільки їм мові почуттів і емоцій. Стаючи близькими друзями, діти і тварини здатні разом радіти і сумувати, грати і розвиватися. Пояснення дорослих про те, як потрібно поводитися з «братами нашими меншими», сприяють розвитку уміння співпереживати, співчувати, стримуватися.

На кінець старшого дошкільного віку діти мають оволодіти елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин, умінням дотримуватись їх під час спілкування, здатністю взаємодіяти з людьми, які їх оточують: узгоджувати свої дії і поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце у соціальному середовищі; позитивно сприймати себе. З'являються вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях. Разом з тим, результативність виховання толерантності відстає від сучасних вимог суспільства. За даними сучасних досліджень, діагностика готовності дітей до шкільного життя свідчить, що у вихованців недостатньо виражена здатність до емпатії, діти не вміють терпимо ставитись до думки чи позиції однолітків,

часто конфліктують, у своїх проблемах звинувачують інших, не вміють відстоювати своїх прав. Агресивність дітей, їх аморальне ставлення до однолітків часом є нерозв'язаною проблемою для педагогів, які працюють з дітьми, тому з перших днів перебування дитини у закладі дошкільної освіти слід спрямовувати роботу на виховання толерантності у дітей в процесі комунікативної діяльності.

У старшому дошкільному віці, згідно вимог Базового компонента дошкільної освіти, дитина орієнтується у поняттях «сім'я», «родина», у родинних взаємозв'язках, ставиться з любов'ю до рідних, відгукується на їхні прохання, прагне допомогти, виявляє турботу, любов, доброзичливість, повагу, дослуховується до їхніх порад.

Відносно чужих людей вирізняє незнайомців, друзів та знайомих, виявляє до останніх повагу, чемність, готовність спілкуватися та допомагати. А з чужими знає, що треба поводитися обачно, стримано і водночас чемно. Також відкрита для контактів з людьми різної національності, віку, статі, соціального статусу. Відносно дітей старший дошкільник повинен знати, як входити у контакт з різновіковими угрупованнями, налагоджувати активну безконфліктну взаємодію. Для дошкільного вікового періоду характерним є прагнення бути доречним, бажаним у спілкуванні і грі. Дитина усвідомлює, що на планеті Земля, яка є спільною домівкою людства, існує багато країн, і кожна з них має свою культуру, звичаї, особливості, фізіологічні відмінності людей, що у ній проживають (колір шкіри, волосся, розріз очей, статура тощо). І щоб зберігати мир і спокій, потрібно їх розуміти і поважати. Шестирічний малюк добре ознайомлений з елементарними морально-етичними та соціальними нормами взаємин між людьми і повинен дотримуватися їх під час спілкування. При цьому дитина усвідомлює своє місце у соціальному середовищі.

Індивід стає особистістю завдяки зростанню у суспільстві, яке передає йому знання, досвід пращурів, допомагає привласнити систему загальнолюдських цінностей, заохочує до творчого зростання. І все це відбувається за допомогою спілкування. Дитина пізнає світ двома шляхами: його дослідження та переймання суспільного досвіду. Останній супроводжується в нормальних умовах емоцією радості від встановлення контакту з дорослим чи однолітком, від пізнання невідомого, від прийняття, схвалення і підтримки. Діти дуже полюбують спілкуватися. Особливо цінним є спілкування з дорослим, адже саме від нього можна дізнатися багато нового, і дорослий формує самооцінку дитини, схвалюючи чи засуджуючи її вчинки. Малюки ставлять запитання і бажають отримати не однозначну, а докладну відповідь. Дитина стає поступливішою і добрішою, привітнішою, якщо отримує бажане спілкування в доброзичливій атмосфері. М'які, чуйні, добросердечні, уважні, делікатні взаємини породжують у дитини бажання вступати у контакт, формують позитивну налаштованість і, звісно, забезпечують відчуття радості від взаємодії, стимулюють допитливість.

У старших дошкільників при встановленні дружніх стосунків з іншими дітьми домінуючими критеріями вибору є цікавість у грі, спілкуванні, поінформованість у різних питаннях, активність. Інтерес – це позитивна емоція, яка пов'язана з потребою дізнатися щось нове про оточуючий світ, підвищеною увагою до певного явища, процесу, особи. Інтерес виникає на тлі залучення в певну діяльність, постановки завдання, захоплення змістом. У того, хто відчуває цю емоцію, є бажання досліджувати, розширювати свій досвід, по-новому підходити до вирішення проблеми. Емоція інтересу близька до подиву, допитливості. Цю емоцію дитина відчуває частіше, ніж будь-які інші емоційні стани. Відмітимо, що відомий психолог К.Ізард класифікує її як базову. Таким чином, природна емоція зацікавленості іншим стає в нагоді для розширення уявлень дитини про розмаїття поглядів, позицій, виховання адекватного ставлення до інакшості. Зацікавлення іншим, увага до його особистості підводить дитину до емпатії, тобто, за визначенням Т.Д.Марцинковської, до здатності емоційно ставитися до інших людей. Сутність поняття "емпатія" зводиться до двох аспектів: по-

перше, це співчуття - найважливіша моральна здатність відгукуватися на нещастя, горе іншого; по-друге, це вміння радіти досягненням, успіхам, щастю іншої дитини, дорослого.

Важливими для формування толерантності як особистісної якості є почуття достоїнства, поваги до самого себе, що трансформується і на інших людей. Відчуття гідності відносно самого себе впливає на формування поваги відносно іншого, визнання його прав. Спокій є вищою рівновагою всіх почуттів. Це стан, який заснований на гармонії нашої душі. Дошкільникам важко ще дається цей стан, оскільки емоційна сфера є недосконалою. Спокій породжує стриманість, вміння діяти не імпульсивно, а свідомо оцінивши ситуацію, думку іншого. Толерантна дитина почуває себе у безпеці, тому не намагається шляхом агресії, нападу, заперечення захищатися від інших людей, на відміну від інтолерантної особистості.

Для того, щоб робота по вихованню толерантності у дошкільнят була плідною, необхідно задіяти великий спектр заходів і різних видів діяльності дошкільнят.

Спектр заходів і різних видів діяльності дошкільнят:

1) проведення свят, і інших масових форм, з метою знайомства дітей з культурою і традиціями свого народу і народів світу; театралізована діяльність дошкільнят за сценаріями, в основі яких казки народів світу;

2) сюжетно-рольові ігри дошкільнят, основною метою яких є освоєння і практичне застосування дітьми способів толерантної взаємодії;

3) народні рухливі ігри;

4) проведення народних свят, наприклад таких як "Андріївські вечорниці", "Різдво" відповідно до народного календаря;

5) вивчення народних свят найближчих країн-сусідів;

6) знайомство дітей з традиціями народів різних країн;

7) з традиціями святкування Нового Року, День доброти, День матері в різних країнах;

8) ігри-зайняття, які створені на матеріалах різних казок, з метою рішення проблем міжособової взаємодії в казкових ситуаціях;

9) складання казок і історій самими дітьми; інсценування казок.

Звичайно, формування толерантності відбувається поступово, тому що усі діти різні: одні доброзичливі, активні, інші сором'язливі, треті замкнуті, у кожного свої індивідуальні здібності і особливості.

На занятті використовуються різноманітні методичні прийоми:

1. Ігри і ігрові вправи, спрямовані на:

- розвиток умінь невербального спілкування: «Вгадай», «Улюблений казковий персонаж»;

- розвиток почуття близькості з іншими дітьми: «Ласкаве ім'я», «Компліменти»;

- розвиток умінь, спрямованих на розпізнавання почуттів інших людей: «Море хвилюється»;

- гармонізацію усвідомлення свого імені, прізвища: «Як можна нас назвати по-різному», «Вгадай, хто це?»;

- розвиток умінь дотримуватися дистанції в спілкуванні «Стоять і сидять»;

- розвиток умінь розуміти настрій оточення: «Що можна зробити для друга»;

- регулювання своєї поведінки: «Витримана людина»;

- прояв почуття милосердя, співчуття до інших людей: «Сонечко милосердя», «Добрий лісник».

2. Обговорення і програвання ситуацій (проблемних ситуацій), спрямованих на практичне застосування навичок культурної поведінки в грі, на зайнятті, в громадських місцях, на уміння виражати співпереживання і співчуття дорослим і одноліткам.

3. Етюди і вправи спрямовані на:

- на виховання гуманних і доброзичливих стосунків між дітьми: «Подарунок»;

- виховання поваги до людей різних національностей і рас: «Спиною один до одного», «Хоровод дружби».

4. Використання художнього слова: віршів, прислів'їв і приказок, оповідань зарубіжних авторів і казок народів світу.

5. Використання наочних посібників: сюжетних картин, фотографій, ілюстрацій до казок, малюнків, схем і карт.

6. Продуктивний вид діяльності - малювання, на теми: «Автопортрет», «Я і мій настрій», «Моє ім'я», «Діти планети Земля».

7. Допоміжний прийом - слухання музики, дитячих пісень, національної музики різних народів.

Робота з дітьми: бесіди, проєкти, конструювання, відео перегляди, екскурсії, цільові прогулянки, фольклорні і тематичні свята, театралізовані вистави

Головне завжди пам'ятати, що виховувати не означає говорити дітям хороші слова, наставляти і навчати їх, а передусім самому жити по-людськи. Формування толерантності кожен повинен розпочинати з самого себе.

Висновки

Втілення в життя гуманістичних ідей нерозривно пов'язане із розвитком та вихованням толерантної особистості, яке потрібно починати вже з наймолодшого покоління. Виховання толерантності в дошкільників – це, з педагогічної точки зору, цілеспрямоване створення соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури спілкування. Виховання толерантності майбутніх громадян, які в недалекому майбутньому будуть творити долю не лише нашої держави, але й усієї планети, є гарантією суспільної стабільності, важливою запорукою благополучного майбутнього всього людства.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція)/ Науковий керівник: Т.Піроженко: Видавництво, 2021. - 16 с.

2. Беленька Г. В. Здоров'я дитини від родини. Як виховати в сім'ї здорову дитину від народження до повноліття. К. : 2006. 157 с.

3. Коток М. Чинники формування особистісної ідентичності старших дошкільників. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та Психологія. 2018. № 28. С. 182-188.

4. Кандиба М.О. Соціально-психологічний аналіз сутності поняття «міжособистісна толерантність», як професійно важливої якості психолога Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 21.-С.196-203.

5. Капітан Л.І. Виховання толерантності в дітей старшого дошкільного віку в контексті сучасної освітньої парадигми / Капітан Л.І., Дума В. // Науковий вісник Мукачівського державного університету Гуманітарні і суспільні науки. Журнал наукових праць, №20(15)'2016 .- С.81-89.

6. Соколовська О.С. Педагогічні ідеї ВО Сухомлинського в контексті професійної підготовки майбутніх вихователів в організації толерантного простору дошкільного навчального закладу / Науковий вісник Миколаївського державного університету імені ВО Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки. Випуск 46. Миколаїв, 2014. -138-145.

7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. // В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. школа, 1977. — Т. 4. — 637 с.

8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям /В. О.Сухомлинський.К., 1970.154с.

Вознюк Лілія,
директор,
Музичук Галина,
вихователь-методист,
ЗДО №3 «Ластівка», м. Шепетівка

Надійне укриття в закладі дошкільної освіти - безпечне середовище для дошкільників

Анотація. Стаття розглядає важливу тему надійного укриття і безпеки в закладах дошкільної освіти, створюючи безпечне середовище для дітей дошкільного віку. У статті представлено важливі аспекти, які варто враховувати при організації приміщень дошкільного закладу. Безпека дітей є одним з головних пріоритетів, тому ця стаття надає читачам корисну інформацію та поради щодо створення надійного укриття та безпечного середовища для дошкільників.

Ключові слова: надійність, укриття, безпека, заклад дошкільної освіти, безпечне розвивальне середовище.

На сучасному етапі реформування освіти актуальною є проблема створення безпечного розвивального середовища навчального закладу. Вивчення історико-педагогічних джерел попередніх періодів із метою вироблення продуктивних ідей їх впровадження у систему сучасної освіти зумовило актуалізацію означеної проблеми. Звернення до проблеми створення безпечного розвивального середовища для дітей дошкільного віку викликано суперечністю між вимогами сучасного суспільства до модернізації умов для розвитку дитини дошкільного віку та недостатнім рівнем вивчення досвіду педагогів попередніх періодів і виокремлення тих ідей, що можуть бути адаптовані в сучасний освітній простір України. Розвивальне предметне середовище - це сукупність безпечних умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей; це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в освітньому закладі повноцінного безпечного розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції педагогічних працівників в організації діяльності дітей - провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. Адже правильно організоване освітнє середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку

Введення в Україні воєнного стану позначилося на всіх сферах людського життя. Особливих змін зазнала освітня галузь, зокрема дошкільна. Є заклади, які працюють у звичному режимі, деякі - приймають тимчасово переміщених осіб, організовують освітній процес дистанційно, консультують батьків тощо. Але значна кількість закладів освіти працюють очно. Враховуючи реалії сьогодення, кожен має володіти інформацією щодо захисту життя і здоров'я та докладати максимум зусиль для створення безпечного середовища в умовах воєнного стану.

Мета та поставлені завдання.

Підвищувати ефективність форм і методів реалізації освітнього процесу, розвивати дитину відповідно до вікових норм з урахуванням вимог Державного стандарту - за усіма освітніми напрямками й у різних видах діяльності в період військового стану, використовуючи укриття, як один із видів освітнього середовища сьогодення.

1. Загальні поняття про безпечне освітнє середовище.

З метою створення безпечних умов перебування у ЗДО всіх учасників освітнього процесу під час дії правового режиму воєнного стану Державною службою України з надзвичайних ситуацій розроблено рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти (лист ДСНС України від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти»). Найпростіше укриття – це фортифікаційна споруда, цокольне або підвальне

приміщення, що знижує комбіноване ураження людей/дітей від небезпечних наслідків надзвичайних ситуацій, а також від дії засобів ураження в особливий період.

Освітнє середовище - внутрішній простір укриття, у якому перебувають діти у нових соціальних умовах воєнного стану, має бути: - безпечним; - комфортним; - інформативним; - цікавим; - змістовним; - стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей та містити все необхідне обладнання для організації освітнього процесу. З метою мінімізації та запобігання виникненню посттравматичного синдрому під час перебування дітей в укритті пріоритетним завданням є психологічний супровід.

Методи заспокоєння дітей в укритті: - улюблена іграшка; - вірші, загадки; - пісні, танці; - малювання, аплікування, конструювання; - виготовлення поробок; - гра на дитячих музичних інструментах; - тілесні ігри та вправи тощо. Рекомендується облаштувати в укриттях різні ігрові осередки: куточок творчості; осередок читання і письма; сенсорно-пізнавальний осередок; осередок настільно-друкованих ігор (пазли, мозаїка, шашки, шахи та ін.) та дидактичних ігор (з різних освітніх напрямів); театральний осередок; осередок художньої/ручної праці (поробки з паперу, ниток, тканини, природнього матеріалу) тощо. Доцільно використовувати технічні засоби навчання (ноутбук, телевізор, магнітофон, мультимедійна дошка тощо). В укритті мають бути запаси води та їжі, спальні місця для дітей, столи та стільці для занять, засоби гігієни та захисту, аптечка тощо. За кожною віковою групою, має бути закріплене постійне місце в укритті. В укритті дітям заборонено: - ходити та бігати приміщенням без потреби; - без дозволу вихователя покидати групу та своє місце відпочинку; - самовільно йти в туалет чи заходити до інших приміщень; - вмикати/вимикати світло чи інше обладнання; - відчиняти/зачиняти захисні двері; - шуміти, голосно сміятися та розмовляти, вередувати.

З метою залучення дітей до різних видів діяльності педагогічному колективу необхідно заздалегідь спланувати змістовий контент роботи, що відвертатиме увагу дітей від хвилювань, страхів та сприятиме зниженню тривожності.

2. Рекомендації для педагогів, щодо використання укриття для навчального процесу.

Під час перебування дітей в укритті педагоги закладу мають забезпечити різні види діяльності дітей, притаманні періоду дошкільного дитинства, та діяти відповідно до режиму дня і розкладу організованої навчально-пізнавальної діяльності. У ранковий час передбачають: - ранкове коло (якщо через повітряну тривогу не було можливості організувати його у груповому приміщенні чи на вулиці); - індивідуальну роботу (найчастіше - із розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови): бесіди за темою дня; дидактичні ігри та вправи; творчі мовленнєві завдання та інтерактивні мовленнєві ігри; вивчення/повторення віршів та пісень; розучування з дітьми окремих ролей для театралізованої діяльності тощо; - трудові доручення. У першу половину дня педагоги забезпечують: - проведення навчально-пізнавальних занять (чи їх окремих етапів), передбачених відповідно до розкладу занять; - проведення різних видів діяльності, притаманних періоду дошкільного дитинства: рухова, ігрова, комунікативна, мовленнєва, здоров'язбережувальна, мистецько-творча (малювання, ліплення, аплікація, конструювання, спів, танці, гра на музичних інструментах), пізнавально-дослідницька, господарчо-побутова діяльність; - самодіяльні вільні ігри (ігри-експериментування, сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані); - ігри, що організовані за ініціативою дорослих з метою навчання (сюжетно-дидактичні; дидактичні - словесні, з іграшками, настільно-друковані; рухливі, конструктивно-будівельні, ігри в укритті); - ігри що організовані за ініціативою дорослих з метою організації дозвілля (інтелектуальні, карнавальні, обрядові, драматизації, хороводи, ігри-естафети) тощо. Під час денного відпочинку педагоги забезпечують: - читання/розповідання казок із їх подальшим обговоренням; - слухання/спів колискових

пісень; - слухання музичних творів тощо. У другу половину дня педагоги забезпечують: - мистецько-творчі види діяльності (читання художніх творів з інсценуванням; малювання, ліплення, аплікація, конструювання; спів, танці, гра на музичних інструментах); - самодіяльні вільні ігри (сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові, театралізовані); - бесіди з дітьми українознавчого чи природничо-пізнавального змісту (з використанням наочності та без неї); - перегляд відеозанять, мультфільмів; - ігри з ліхтариками (на випадок вимкнення світла).

Більшість часу впровадження освітнього процесу в укритті має відбуватись індивідуалізовано і полягати у забезпеченні педагогом індивідуальної зони творчого розвитку дитини, що дозволяє їй на кожному етапі створювати освітню продукцію, спираючись на свої індивідуальні якості та здібності. Під час періодів вільної гри дітям необхідно забезпечувати вільний доступ до великої кількості матеріалів, іграшок та обладнання, у тому числі фізкультурного, яке вони можуть використовувати на власний розсуд. В укритті діти мають знайти собі справу за інтересами: тихо гратися з друзями, малювати, писати, слухати казку чи цікаву розповідь, дивитися мультфільм по мобільному телефону, грати в шашки тощо. Варто пам'ятати, що малювання і ліплення з пластиліну заспокоює і є особливо корисним для дітей, схильних до тривожності, капризів, депресій та неврозів.

Сьогодні важливо дбати про свою безпеку та безпеку дітей. Тому треба вміти розпізнавати вибухонебезпечні предмети та знати правила поведінки з ними. Під час перебування в укритті педагоги також можуть пояснювати дітям про небезпеку, яку несуть незнайомі предмети, покинуті іграшки тощо (демонструючи дітям дидактичний матеріал з різними видами вибухонебезпечних предметів). Перебуваючи з дітьми в укритті, також існує благодатний ґрунт для того, щоб вкотре опрацьовувати з ними українознавчу тему: активно включатися разом з вихованцями в її проживання - це найкраще, що нині можуть зробити вихователі для всієї країни. Нині важливо допомогти дітям осмислити, що вони як українці разом з дорослими захищають не лише свою землю, прекрасну українську природу, а й її славу історію, традиції та культуру. Це: знання про наші доблесні ЗСУ, народну й державну символіку, особливості побуту українського народу - житла, одягу, народних іграшок, українські народні ремесла, традиції українських свят тощо. Покидати укриття можна після сигналу «Відбій повітряної тривоги» з дозволу відповідальних дорослих. Після себе потрібно усе прибрати на місце.

3. Використання укриття, як безпечного середовища в сучасному закладі освіти з досвіду роботи.

3.1 Підготовчі заходи.

Для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу у ЗДО «Ластівка» була проведена велика робота з облаштування укриття, що відповідає вимогам безпеки та гігієни. Основою для укриття стало підвальне приміщення житлового будинку, яке знаходиться за 100 м від дошкільного закладу освіти. Було розчищено територію, вивезено сміття, зроблено гідроізоляцію перекриття, освітлення, вхідні двері згідно з вимогами укриттю, відновлено вентиляційні отвори. Сформовано запас питної води, придбані ліхтарі, аптечки, дезінфекційні засоби, ємності з технічною водою. В окремому приміщенні облаштований санвузол. Стіни приміщення побілено та виконано їхнє художнє оформлення. У сховищі створені умови для проведення занять (приміщення умовно розділено на групи, у яких є дошки, парти та стільці), аби не зупиняти навчання під час тривалих повітряних тривог; для вихованців ЗДО додатково ще створені ігрові зони. Укриття було облаштовано за підтримки міської ради, управління освіти, педагогічних працівників, обслуговуючого персоналу та батьків здобувачів освіти.

Вся робота по облаштуванню безпечного освітнього середовища у закладі освіти проводилася згідно з планом заходів з організації безпечного освітнього середовища

в умовах воєнного стану. І, як результат, найпростіше укриття рекомендоване комісією до використання. Освітній заклад перейшов на змішану форму навчання.

3.2 Психологічна підтримка в закладі освіти.

Одним із важливих пріоритетів у діяльності закладу освіти в умовах воєнного стану є забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, збереження та зміцнення їх ментального здоров'я. Тому психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу практичним психологом, спрямована на збереження і зміцнення психічного здоров'я в умовах воєнного стану, передбачала опанування техніками стабілізації емоційного стану (як техніки заземлення, дихання, самомотивації тощо) та розвиток стресостійкості особистості. Важливою умовою збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу, зокрема здобувачів освіти, є психологічна підтримка педагогів, тому був створений проєкт «Психологічні цікавинки», який сприяє оволодінню педагогами техніками та прийомами психоемоційної стабілізації та застосовуванню їх на практиці; наданню своєчасної підтримки дітям у психотравматичних ситуаціях; усвідомленню педагогами власних ресурсів та їх використання для психоемоційної стабілізації в ситуації стресу.

3.3 Робота з безпеки життєдіяльності в період воєнного стану для всіх учасників освітнього процесу.

З метою навчання дошкільників правилам пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, ознайомлення з алгоритмом дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, формування в дітей навичок надання домедичної допомоги в закладі освіти проводяться тижні безпеки. Діти різних вікових груп навчаються і в теорії, і на практиці основ пожежної та протимінної безпеки, правил поведінки під час сигналу «Повітряна тривога», правил надання домедичної допомоги. В кожній групі створений ігровий куточок та стенд безпеки.

По закладу освіти розроблені та затверджені плани евакуації. Усі учасники освітнього процесу ознайомлені зі шляхами евакуації під час повітряної тривоги. Для їх захисту під час евакуації заздалегідь вжиті такі заходи: розроблені маршрути евакуації учасників освітнього процесу до укриття; маршрути позначені відповідними покажчиками; призначені особи, відповідальні за оповіщення, відкриття дверей запасних евакуаційних виходів, забезпечення порядку під час евакуації, збереження майна тощо.

Розроблена інструкція для працівників щодо дій за сигналом «Увага всім! Повітряна тривога» та проведено з ними тренування. На видному місці розміщена інформація для відвідувачів щодо порядку дій за сигналом «Увага всім! Повітряна тривога» зі схемою руху до найближчого укриття.

Володіння навичками першої допомоги сьогодні, як ніколи, актуальне, особливо для працівників закладу освіти. Тому адміністрація закладу освіти приділяє велику увагу проходженню працівниками навчань з надання першої невідкладної допомоги, зокрема курси тактичної медицини за протоколом ТССС – U-HELP та курси товариства Червоного Хреста України.

Також проводилися навчання з надання першої невідкладної допомоги сестрою медичною старшою. Педагогічні працівники закладу активно проходять онлайн-курс відеоуроків з мінної безпеки на освітній платформі «ЗРОЗУМІЛО». З переходом до змішаної форми навчання здобувачі освіти пройшли адаптаційний період, під час якого вони були ознайомлені з алгоритмом дій під час евакуації, протоколами безпеки щодо правил поводження під час повітряної тривоги, перебування в укритті. Були проведені тренування щодо евакуації.

3.4 Робота з батьками.

Заклад освіти активно налагоджує та підтримує партнерство з батьками. Керівником закладу донесено інформацію про наявність та стан укриття, про шляхи евакуації. Батьки ознайомлені з протоколами безпеки для випадків повітряної тривоги,

евакуації до укриття. Це важливо з кількох причин: - по-перше, батьки мають знати, що відбувається з їхніми дітьми у ЗДО в разі сигналу «повітряна тривога», як і куди здійснюється евакуація; - по-друге, володіння інформацією про протоколи безпеки дозволить батькам додатково проговорити їх із дітьми, переконати їх дотримуватися і не хвилюватися. Спільно з батьками також домовлено про тривожний рюкзачок в якому є: вода, перекус, змінна білизна, теплий плед, улюблена іграшка, записка з прізвищем дитини, батьків, контактними телефонами). Вихователі володіють максимально повною інформацією про особливі потреби дитини: можливі реакції на стрес, особливі ліки, які треба вживати, алергічні реакції. Адміністрація закладу разом з педагогічними працівниками оперативно та максимально повно інформують батьків про рішення щодо навчання у дистанційному чи у змішаному форматі.

Висновок

Одним із важливих пріоритетів у діяльності закладів освіти є забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, які на сьогодні страждають від російської воєнної агресії. А життя та здоров'я дітей - це найбільша цінність людства.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). Київ, 2021. 38 с.
2. Закону України «Про дошкільну освіту» (нова редакція) від 02.04.2022р.
3. Лист МОН №1/3845 від 02.04.2022. «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні».
4. Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.2022. «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій».
5. Лист МОН № 1/3737-22 від 29.03.2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні».
6. Методичні рекомендації про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році (додаток до листа МОН від 27.07.2022 № 1/8504-22). Журнал «Дошкільне виховання» № 7, 2022.
7. Попова Юлія. Як організували діяльність ЗДО у воєнний час. Журнал «Практика управління дошкільним закладом» №5, травень 2022, с.12.

Волянук Володимир,

вчитель історії і правознавства
Хролинської гімназії Судилківської ОТГ

Екстремальна педагогіка. Практичні аспекти викладання історії і правознавства під час війни

Анотація. Виклики сьогодення формують перед вчителями не тільки завдання, вже поставлені НУШ, але й вимагають бути ще більш гнучкими, емоційними, креативними. Зараз, під час війни за збереження нашої національної ідентичності, вчителі історії виконують функції не тільки коуча і тьютора, але частково і психолога, а також порадирика. Викладаючи історію в школі, ми повинні враховувати, що дана наука, і особливо, у вигляді шкільного предмета, перетворилася на зброю сучасної, воюючої з рашизмом України, а вчителі стали операторами цієї зброї.

Ключові слова: безпека, історія, війна, нація, освіта, емоційний інтелект, ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), психологія, підтримка.

Вступ

На мою думку, справді, історія є вчителькою життя, от тільки далеко не всі, на жаль, засвоюють її уроки... В Україні, з початком повномасштабного вторгнення військ

рф, змінилися і життя дітей і навчання в школах. Мільйони людей виїхали за кордон, отримали статус біженців, чи тимчасово переміщених осіб. Війна змінила саму сутність навчання і виховання. Пріоритетні цілі змістилися до усвідомлення кількох нагальних положень:

- Безпека понад усе!
- Вчителі зіткнулися зі стресовими розладами у дітей, які вони повинні враховувати у своїй роботі і допомогти учням долати наслідки даних стресів;
- Емоції – дзеркало психологічного і фізичного стану дитини, яке відбиває її ставлення до предмету, оточення і через цей інструмент ми повинні діяти;
- Педагоги свідчать, що після 24 лютого в дітей прокинувся величезний інтерес до історії і права: національно-визвольна боротьба, опір загарбникам – усе, про що вони раніше лише читали в підручниках, нині відбувається на їхніх очах.
- Потрібно буде пояснити дітям (і багатьом дорослим), що відбувається глобальна переоцінка відносин між країнами і стану безпеки, як це було після Першої і Другої світових воєн.
- Світ усвідомив(але не всі прийняли до уваги), що мовчання задля «захисту економічних інтересів» дорого коштує, коли не стаєш на захист тих, хто цього потребують. А потім безкарність буде вилитися в таку війну, як от нині йде в Україні;
- Міжнародні організації не мають реального впливу в світі, вони повторили долю «Ліги Націй» перед Другою світовою війною;
- Світ переступив поріг нового глобального переділу впливу, конфлікту цінностей та ідеологій;
- Історія повторюється, але як і сотні років тому, ворог у нас той самий;
- Лише об'єднавшись, можна ефективно боротися зі злом.

Виклад основного матеріалу

Аналіз виступів і публікацій

За весь час з початку повномасштабного вторгнення військ рф в Україну, було проведено багато нарад, «круглих столів», семінарів, виступів освітніх чиновників з питання особливостей викладання історії і правознавства під час війни. Я обрав деякі з них, щоб проілюструвати роботу науковців і педагогів у кризовий час. Також, використав власний досвід та спостереження за успіхами і проблемами у вивченні історії учнів Хролинської гімназії протягом 2022 - 2023 рр., поєднавши його з досвідом, який презентували освітяни нашої області, та інших областей України

3 червня 2022 р. відбувся «круглий стіл» на тему: «Шкільна історична освіта в умовах російсько-української війни» у Львівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (ЛОІППО). Присутнім науковцям і педагогам були поставлені непрості питання. Чому назріла необхідність оновлення навчальних програм? Чи можлива історія поза політикою. Як історія має гуртувати націю. Чому в шкільній історичній освіті сьогодні для нас на першому місці має бути національний наратив? Учасники даного обговорення прийшли до висновків:

1. Історія не повинна, та й не може бути деполітизованою. Політичне значення історичної науки полягає в наступному: По-перше, історія формує історичну і, отже, національну самосвідомість народу, його ідентичність та ставлення до держави та чинної у ній влади. По-друге, історія постачає матеріал для обґрунтування певних інтересів, цінностей та ідеалів. Політики залучають історію для обґрунтування та виправдання своїх цілей та дій (найяскравіший та найактуальніший приклад – це Путін, який задля виправдання жорстокої війни проти України вдався до цілковитого перекручування історії). По-третє, історія є основою для вироблення актуальної політики та забезпечує життєздатність соціуму.

Історія – це ідеологія. Найпростіше визначення ідеології – це система концептуально оформлених ідей, переконань, цінностей та установок, що

висловлюють інтереси різних соціальних груп. Кожен вчений історик дотримується ціннісних установок та ідеалів певної соціальної, етнічної, релігійної тощо. групи, а значить його погляди певним чином ідеологізовані та політизовані. Позаяк суспільство в цілому, нація – це також соціальна група, то завдання історії на найзагальнішому, низовому шкільному рівні полягає в тому, щоб згуртувати націю, створюючи для неї спільне минуле. Адже нація потребує спільних легенд, сказань і героїв, щоб відбутися в майбутньому. Чи немає суперечності між твердженням, що ми повинні пропагувати національну історію, яка є наукою ідеологічною та статтею 15 Конституції, де вказується на те, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова? На нашу думку, немає. Оскільки йдеться не про якусь політичну чи релігійну ідеологію, яку насаджує держава, а про державницьку ідеологію, яка зображає життєві інтереси держави, такі як повага до її суверенітету та інших цінностей та ідеалів, що зазначені у Конституції.

Історія епохи модерну мала чітке завдання – будівництво нації, як єдності людей, які не лише розмовляють однією мовою, але й мають спільну долю – спільні історії. У період модерну в Україні національна історія була під забороною і наслідки цього ми пожинаємо сьогодні. Інші європейські нації пройшли цей етап та можуть собі дозволити різні постмодерні дослідження, а ми мусимо повернутися до пропущеного уроку й писати, вивчати та пропагувати національну історію, нехай це виглядатиме не надто сучасно на тлі європейців, але ми виконуємо різні завдання. На першому місці повинен бути національний наратив. Історія, як шкільний навчальний курс, завжди перебуває у фокусі суспільної уваги. Це природно, оскільки те, як ми бачимо минуле, по суті характеризує сьогодення, визначає перспективи на майбутнє. Образ історії завжди так чи інакше зумовлений політичними, економічними, соціальними та культурними викликами. Історія – наче дзеркало, у яке ми дивимося, щоб краще пізнати себе. [4.] Потрібно вживати слово «війна», говорити про війну, як війну. Що війна – це тимчасово, що так завжди не буде. Повторювати, що все буде гаразд. Обговорювати плани на майбутнє. Це все дуже важливо. З одного боку, подати інформацію, а з іншого - дати позитивне скріплення плануванням майбутнього [6].

Очільник МОН, Оксен Лісовий в ефірі національного телемарафону, 20 вересня 2023 р., наголосив: питання вивчення новітньої історії в школах є дуже гострим. Також він розповів про зміни у процесі викладання цього предмета. «Це повинно бути наративне, осмислене викладання. Воно повинно спонукати до осмислення історичних подій та вчинків історичних особистостей»[3]. Війна вносить свої корективи у низку сфер життя. Досвід організації дистанційного та змішаного навчання, отриманий під час піку епідемії ковіду -19. Найпростіший спосіб організації «дистанційки», як-от оголошення завдань для самостійного опрацювання, а потім їхня перевірка вчителем – неефективні. Окрім знань, ще потрібно підтримка і контакт з вчителем – зворотній зв'язок. Це зараз потрібно як ніколи, адже у стані тривоги мозок не засвоює нові знання. Користуючись педагогічною автономією, кожен учитель може провести «ревізію» навчальної програми та визначити теми, що достатньо легко засвоюються учнями, і такі, що потребуватимуть додаткових зусиль. При цьому варто виділити теми, без яких неможливе розуміння змісту та, відповідно, перерозподілити години в програмі та календарному плануванні. В умовах кривавих подій, які відбуваються зараз у нашій країні знову відбулося введення дистанційного і змішаного навчання, і нового звучання набуває співпраця вчителя, учня й батьків [5].

Форми та методи організації дистанційного навчання

Вимушене дистанційне навчання (ДН) поставило вчителів і батьків перед непростими викликами: як організувати навчання дітей в умовах карантину, чи на період війни коли вчитель не може бути поруч. І як тут зрозуміти, чи вивчила щось дитина, коли традиційні способи оцінювання недоступні. Отримання навчальних матеріалів та спілкування між учасниками дистанційного навчання забезпечується

через передачу відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі. Це можуть бути письмові роботи (самостійні і контрольні, перекази, зокрема й окремі тестові, компетентнісні завдання тощо), а також навчальний проєкт, лепбук, артбук, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо. Роботи з історії можуть збиратися також в учнівському портфоліо, завдання учнів та учениць можна контролювати через будь-який месенджер, що має відозв'язок (Google Meet, Zoom, Skype, Вайбер, Фейсбук тощо). Особисто мені учні пересилали виконані роботи навіть через Instagram. Головне, щоб в них було бажання і натхнення навчатися. Для вчителя зараз дуже важливо мати постійний контакт з шкільним психологом, класним керівником і з батьками [1].

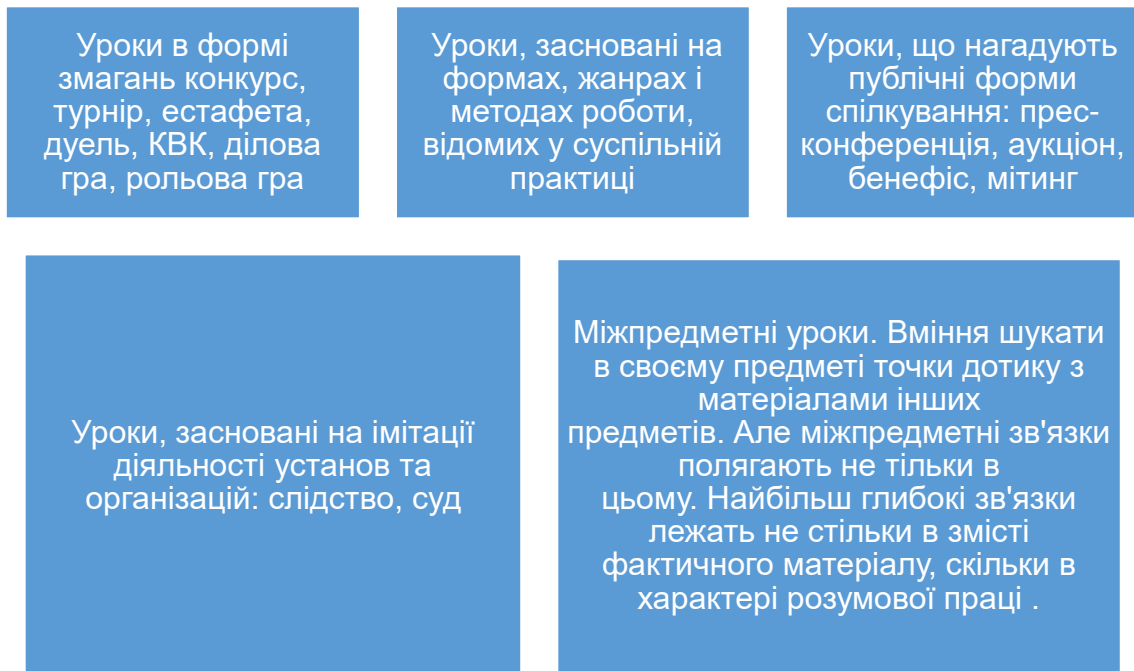
Психологічні прийоми роботи з учнями зі стресом на уроках історії і правознавства

1. Говоріть спокійно
 - Про те, що відбувається під час війни, варто говорити, зберігаючи спокій;
 - Підлітків важливо навчати, де шукати перевірену інформацію, ділитися джерелами.
2. Проявляйте надійність
 - Варто сказати класу, що ви зробите все, щоб захистити їх і себе від небезпеки, що наша армія дає відсіч агресору;
3. Грайте в дидактичні ігри (наприклад, урок – суд) та виконуйте з учнями заспокійливі вправи
 - Можна ліпити з пластиліну;
 - Окреслити навколо себе «коло безпеки» - з нитки, наприклад;
 - Малювати;
 - Грати у слова, використовувати настінну карту, або медіа дошку;
4. «Займіть» чимось аудіальний канал дитини.
Від виття сирен особливе навантаження у дитини - на аудіальний канал сприймання, тому його потрібно чимось «зайняти»:
 - Слухати в навушниках аудіоказки та патріотичну музику;
5. Навчайте дитину правил безпеки
 - Де вона може зустрітися з вами або іншими родичами;
 - Де переховуватися, якщо буде втрачено мобільний зв'язок;
 - Не сперечатися з дорослими та слідувати за тим, хто відповідальний за безпеку.
6. Довірте учням, які мають найвищі рівні тривожності відповідальне завдання
7. Дозволяйте дитині вивільняти ненависть та злість на уроках. І для дорослих, і для дітей виявляти злість (ненавидіти, лаятися, кричати) – це здорова реакція. Можна це робити в ігровій формі: Наприклад, намалювати на аркуші паперу образ ворога і порвати його на клаптики [2].

Форми та методи проведення уроків історії і правознавства

Кожен практикуючий вчитель, безперечно, знає і вміє доречно застосувати багато прийомів і методів проведення цікавих уроків з історії, правознавства, та інших предметів громадянської та історичної освітньої галузі. Цікава форма роботи на уроках історії і права, це, насамперед, нестандартні уроки. Проблема, над якою я працюю в школі – «Використання дидактичних ігор та їх елементів під час уроків історії і правознавства». Тож дана тема мені близька і знайома. Ефективним є той урок, на якому учні виявляють емоції. Найяскравіші з таких виразів почуттів – натхнення, азарт змагання, сум, радість, захват, сміх, подив та ін.. Звісно, тут головне не перетворити урок на хаос, що часто буває, коли учні надто захоплюються грою. Адже в Держстандарті йде мова і про компетентності. Дидактична гра, на мою думку, це засіб, шлях до емоційного інтелекту, а поставлені цілі уроку і кінцева мета мають набагато глибшу суть – розвиток патріотичної, креативної, соціалізованої особистості.

Приклади нестандартних уроків

Висновки

Отже, робота вчителя історії і правознавства, як і інших предметів, курсів та освітніх галузей, вимагає від нас постійного самовдосконалення, креативності, формування і розвитку нових компетентностей. Цього вимагає час, у якому ми зараз живемо. Вчитель – тьютор, вчитель – менеджер, а ще – психолог, фасилітатор, актор... Можна довго продовжувати цей перелік вмінь та вимог. Але, на мою думку, насамперед, вчитель – це людина, яка обрала цю професію, бо є емпатом, не тільки навчає інших і вчиться сама, а й співпереживає, поділяє і інколи спрямовує і керує емоціями інших.

Список використаних джерел:

1. <https://progresylni.org/blogs/eduwar> (дата звернення 10.11.23)
2. https://lb.ua/society/2022/09/08/528734_uchiti_istoriyu_shchob_buti_yak.htm I (дата звернення 11.11.23)
3. https://24tv.ua/education/vikladannya-istoriyi-umovah-viyni-lisoviy-anonsuvav-zmini-dlya_n2396035 (дата звернення 10.11.23)
4. <https://varianty.lviv.ua/89086-shkilna-istorychna-osvita-v-umovakh-rosiisko-ukrainskoi-viiny> (дата звернення 12.11.23)
5. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/10/1/256834/> (дата звернення 10.11.23)
6. https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3421626-diti-ta-vijna-poradi-doroslim-infografika.html (дата звернення 10.11.23)
7. Розмови про війну. <https://cutt.ly/BFoygEh> (дата звернення 10.11.23)

Основні аспекти викладання предмета «Трудового навчання» в умовах війни

Анотація. У статті висвітлено питання викладання предмета «Трудового навчання» в умовах війни. Основні моменти організації освітнього процесу, за якою його учасники здійснюють навчальну взаємодію.

Ключові слова: Державний стандарт, флексібільність, онлайн-ресурси, очікуванні результати, практичні навички, креативність, психологічна підтримка.

Викладання шкільного предмета в умовах війни може бути викликом, але деякі основні принципи та підходи можуть сприяти успішному навчанню:

1. забезпечення безпеки: перш за все, важливо забезпечити безпеку учнів і вчителів. Розробіть плани евакуації та дотримуйтесь їх у разі потреби.

2. флексібільність: вчителі повинні бути готові адаптувати навчальні плани та методи до змінних обставин.

3. використання онлайн-ресурсів: якщо можливо, використовуйте інтернет та інші технології для навчання на відстані, щоб зберегти зв'язок з учнями.

4. психологічна підтримка: умови війни можуть викликати стрес та травми учнів. Забезпечте психологічну підтримку.

5. міжнародна допомога: зверніться до міжнародних гуманітарних організацій та благодійних фондів для отримання підтримки та ресурсів.

6. співпраця: вчителі, батьки та учні повинні співпрацювати для забезпечення найкращих умов для навчання.

Важливо пам'ятати, що навчання в умовах війни може вимагати більше терпіння та ресурсів, але освіта залишається важливим фактором для майбутнього здобувачів освіти та стабільності суспільства.

Заняття творчістю допомагають розвивати художній смак і логіку, сприяють формуванню просторової уяви. Крім того, в учнів удосконалюється дрібна моторика рук. Творчі заняття не тільки розвивають фантазію, але і дають дитині безліч практичних навичок. Пришити собі ґудзик, приготувати сніданок, зробити своїми руками подарунки рідним і друзям – усе це стане в нагоді. І ще одне дуже важливе доповнення: вміння що-небудь зробити самому дозволяє дитині відчувати себе впевненіше. Адже віра в себе, впевненість у своїх силах – необхідна умова для того, щоб дитина була по-справжньому щаслива.

Система творчих завдань істотно впливає на мислення, мову, уяву, активність здобувачів освіти. Творчі завдання дозволяють широко спиратися на суб'єктний досвід учнів і цілком співзвучні з концепцією ООН (особистісно-орієнтоване навчання). Важливо, щоб творчі завдання носили і розвиваючий характер. Творчі завдання, по суті, пронизують весь урок від початку і до кінця, незалежно від теми уроку і цілей і задач, поставлених на ньому. Творчі завдання допомагають у формуванні творчого мислення здобувачів освіти. Зорова наочність у сполученні зі руховим і тактильним відчуттями допомагають учням одержати уявлення про особливості того чи іншого предмету або теми. При цьому працюють і розвиваються такі механізми мислення, як аналіз, синтез, розвивається образна мова. У момент виконання творчих завдань в учнів виникає активна уява.

Також варто звернути увагу на очікуванні результати від участі у проєкті, які обов'язково визначаються учнями за активної допомоги вчителя, а також на кінцевий результат від роботи над проєктом, який зосереджує учнів на роботу. Творчість учнів розуміють як процес створення ними оригінальних продуктів, виробів, у ході роботи

над якими самостійно застосовуються засвоєні знання, уміння, навички, здійснюється їх перенесення, комбінування відомих способів діяльності або створення нового для учня підходу до виконання завдання. Отже, для розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання сприяють особистісно-зорієнтоване та проєктне навчання, використання інтерактивних технологій і методів навчання, застосування творчих завдань.

Незважаючи на виклики, «Трудове навчання» може бути корисним для розвитку практичних навичок і стимулювання креативності учнів, навіть в умовах воєнного стану та може включати в себе деякі особливості та підходи:

1. безпека: забезпечення безпеки учнів на уроках трудового навчання є найважливішим. Вчителі повинні ретельно контролювати використання інструментів та дотримання правил безпеки.

2. спеціалізоване обладнання: умови воєнного стану можуть обмежувати доступ до спеціалізованих ресурсів і обладнання. Вчителі повинні бути творчими у знаходженні альтернативних рішень і ресурсів.

3. практичні навички: трудове навчання має на меті розвивати практичні навички. Умови війни можуть стимулювати вивчення навичок, таких як ремонт, переробка матеріалів та виробництво, які можуть бути корисними в непростих обставинах.

4. зв'язок з реальністю: вчителі можуть надавати завдання, які стосуються поточних потреб і викликів, які виникають через воєнні події.

5. креативність: вчителі повинні бути готові до експериментів і стимулювати творчий підхід до вирішення завдань.

6. психологічна підтримка: враховуючи стрес і травми в умовах війни, важливо надавати психологічну підтримку та розуміння здобувачів освіти.

Відповідно до мети технологічної освітньої галузі, метою навчального предмета „Технології” є розкриття та розвиток творчого потенціалу особистості учня, здатності застосовувати знання на практиці, розв'язувати практичні завдання в побуті через практичне засвоєння основ дизайну, технологій та декоративно-ужиткового мистецтва. Розвиток творчого потенціалу учнів в умовах війни є важливим завданням, яке може допомогти їм справлятися зі стресом та тривогою. Ось деякі підходи до цього:

1. сприяння самовираженню: заохочуйте учнів висловлювати свої думки, ідеї та почуття через різноманітні мистецькі форми, такі як живопис, музика, література тощо.

2. стимулювання креативного мислення: запитуйте учнів про їхні ідеї, вирішення проблем та інноваційні підходи до різних завдань. Предмет «Трудове навчання» тісно пов'язаний із розвитком творчої активності учнів, адже, за своєю сутністю, він передбачає створення нових матеріальних об'єктів. Проте, педагогові не варто акцентувати на суто ремісничому складникові, а спрямовувати свої зусилля на формування й розвиток творчої ініціативи, створювати ситуації пошуку, інтелектуального навчання, реальних умов для реалізації індивідуальних можливостей і потреб кожного здобувача освіти. Саме творча атмосфера на уроках і забезпечує розвиток якостей творчої особистості. Зі свого боку, творча діяльність приваблива для учнів, вона створює піднесений настрій, спонукає до пошуку, задовольняє пізнавальні та комунікативні потреби.

3. мистецька освіта: включення предметів, пов'язаних із мистецтвом, в навчальну програму може сприяти розвитку творчих здібностей учнів.

4. заохочення співпраці: спільні творчі проєкти та групова робота можуть стимулювати обмін ідеями та розвиток колективної творчості. Метод проєктів, який дозволяє здобувачам освіти в системі оволодіти організацією практичної діяльності по всьому проєктно-психологічному ланцюжку від ідеї до її реалізації в моделі, виробу (продукту праці). Головна особистість цього підходу – активізувати навчання, надав йому дослідницький характер, і таким чином передати учням ініціативу в організації

пізнавальної діяльності. У основі проєктної діяльності лежить дослідництво, а це завжди – творчість.

5. розуміння потреби в психологічній підтримці: учні в умовах війни можуть потребувати додаткової психологічної підтримки, тож важливо мати доступ до кваліфікованих спеціалістів

6. використання реальних викликів: задачі та проєкти, які стосуються конкретних ситуацій в умовах війни, можуть стимулювати творче мислення та пошук інноваційних рішень.

7. Поширення оптимізму: заохочуйте учнів бачити світло у темряві і вірити в можливість покращення умов, навіть у складних часах.

Розвиток творчого потенціалу учнів може допомогти їм справлятися зі стресом та виявити нові можливості навіть в умовах війни. Роблячи що-небудь своїми руками, учні розвивають увагу і пам'ять, привчаються до акуратності, наполегливості і терпінню. Все це допоможе дитині у школі, та і у подальшому його житті, ці якості будуть незайвими

Отже, викладання уроків в умовах війни може бути складним завданням, що вимагає великої відповідальності та пристосування. Важливо забезпечити безпеку здобувачів освіти, створюючи сприятливе середовища для навчання, і акцентувати увагу на розвитку вмінь, які можуть допомогти їм в це важкий час, таких як взаємодопомога та витривалість.

Список використаних джерел:

1.Євреєнко Ю. П. Методика розвитку особистості // Вісник Укр. держ. ун-ту водного госп. – ва та природокористування. Педагогіка. – Рівне, 2003. – Вип. 5 (24), ч. 2:

2. Сучасні технології навчання: проблеми та перспективи. – С. 159 – 166.

3. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Гарук Ірина,

директор Подільського ліцею
Староушицької селищної ради
Кам'янець-Подільського району
Хмельницької області

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. Створити безпечне освітнє середовище – першочергове завдання закладу освіти, його виконання реалізує право дітей на безпечні та нешкідливі умови навчання під час війни. Автор статті ділиться досвідом створення безпечного простору для учасників освітнього процесу у малокомплектному закладі освіти.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, здоров'язбережувальні компетентності, формування культури безпечної та здорової поведінки, безпечна і дружня до дитини школа.

У 2015 році ООН розробила Декларацію про безпеку шкіл, **Україна стала сотою країною, що підтримала положення цього документа**, а станом на 2022 рік її підписало 109 країн, однак серед них і досі немає Росії. Більш того, ця країна-агресор розглядає заклади освіти як об'єкти для обстрілів. На жаль, навіть у нашій, відносно спокійній області, значна частина шкіл пошкоджена через війну. Громади і колективи

шкіл роблять усе можливе, щоб відновити приміщення, зробити їх ще кращими та комфортнішими, а головне – безпечними.

Питання безпеки освітнього процесу є ключовим для суспільства. Проблеми, що стосуються створення безпечного освітнього середовища, є предметом розгляду як міжнародних організацій, так і значної кількості вітчизняних науковців, психологів, освітян, представників влади. Відповідно до пункту 1 частини першої Закону України «Про повну загальну середню освіту» безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин (Закон України, 2017).

Формування безпечних, комфортних та здорових умов навчання в закладах освіти, освітнього середовища, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки, – мета Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, схваленої Указом Президента України від 25 травня 2020 року за № 195/2020. Відповідно до цього документа реалізація Національної стратегії має здійснюватися за такими стратегічними цілями: здоров'язбережувальна складова освіти – зміст освіти та методики навчання формують в учнів компетентності, необхідні для здорового та безпечного життя; комплексність розвитку фізичної культури та посилення рухової активності; розбудова системи здорового харчування, формування культури харчування та правильних харчових звичок; удосконалення медичного обслуговування учнів та працівників закладів освіти; ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу; підготовка працівників закладу освіти та їх здоров'я; безпечність, доступність та інклюзивність освітнього середовища; міжсекторальна взаємодія та залучення соціальних інституцій. На основі цих стратегічних цілей та завдань Кабінетом Міністрів України затверджується щороку план заходів щодо реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища.

Представництвом Дитячого фонду ООН в Україні розроблено проєкт «Безпечна і дружня до дитини школа», який покликаний допомогти учням у набутті навичок, необхідних у сучасному мінливому світі, щоб поліпшити їхнє здоров'я і благополуччя, створити безпечне середовище, підвищити мотивацію вчителів і суспільства до підтримки освіти. Безпечна і дружня до дитини школа — це місце, у якому діти і дорослі почуваються безпечно і комфортно, яке дарує дітям особливе відчуття єдності, дає точку опори і можливість проявити себе, вселяє надію і породжує впевненість у майбутньому. Автори проєкту зазначають, що безпечна і дружня до дитини школа – це заклад освіти, який забезпечений хорошими санітарними умовами: свіжою питною водою, чистими і теплими туалетами, доступним і корисним харчуванням; надає рівні можливості для всіх — сприймає всіх дітей однаково, незалежно від їхньої статі, соціального статусу, культурного походження, віросповідання або стану здоров'я; захищає і піклується — враховує інтереси учнів, оберігає їх від ризикованої поведінки, захищає від надзвичайних ситуацій природного, техногенного або соціального походження тощо. Іншими словами, безпечна і дружня до дитини школа — це навчальний заклад, який забезпечує захист від насильства, образ, зловживань та експлуатації учнів, персоналу школи, зокрема вчителів. Під безпекою розуміють захист

від багатьох конкретних загроз, як-от: дитячої праці, торгівлі людьми, тортур, тілесних покарань, знущань, сексуальних домагань, зловживань та експлуатації, вербування до збройних сил, збройного нападу та стихійних лих.

Безсумнівно, що особливої актуальності питання створення безпечного освітнього простору набуває, коли країна зазнає військової агресії, окупації. Кабінетом Міністрів України цього року схвалено Концепцію безпеки закладів освіти, метою якої визначено створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. Реалізація Концепції надає можливість для закладів освіти організовувати навчання в очному режимі, сприяє забезпеченню комфортного перебування в об'єктах фонду захисних споруд закладів освіти, а також підвищує ефективність превентивних заходів щодо запобігання правопорушень в освітньому середовищі. Створені безпечні умови сприяють емоційному добробуту всіх учасників освітнього процесу. Особлива увага надається заходам, спрямованим на запобігання проявам фізичного та психологічного насильства, а також дотримання прав і норм інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Відповідно до Постанови КМУ «Про початок навчального року під час дії воєнного стану в Україні» від 28.07.2023 року сьогодні навчальний процес в Україні відбувається офлайн, онлайн або змішано. Форми навчання в закладах освіти визначають обласні військові адміністрації на місцях з урахуванням безпекової ситуації.

Під час військових дій та ще тривалий час після їх закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору у школі – одна із найважливіших задач для директора. Державна служба якості освіти розробила рекомендації, які допомагають директору школи організувати безпечне освітнє середовище і в очному, і в дистанційному, і у змішаному форматі навчання, а також більш ефективно змінювати формати залежно від безпекової ситуації. Рекомендації стосуються питань облаштування навчальних кабінетів, організації безпечного та безперешкодного пересування по школі, розробки протоколів безпеки для учнів різного віку щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування у сховищі/укритті, інформаційної роботи з дітьми, проходження працівниками школи навчань з надання першої невідкладної допомоги, психологічних тренінгів, налагодження партнерства з батьками, антибулінгової політики, розробки адаптаційних заходів для учнів із числа ВПО, готовності закладу освіти змінювати спосіб організації освітнього процесу.

Діяльність педагогічного колективу щодо реалізації права на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни — це діяльність у режимі особливої відповідальності, працездатності, наполегливості, єдності, відкритості та підтримки. Саме педагоги, тримаючи освітній фронт, впливають на формування відповідальної поведінки учнів, надають інформацію щодо захисту життя і здоров'я дітей та докладають максимум зусиль для створення безпечного простору для учасників освітнього процесу.

Згадана вище Концепція визначає основні завдання, спрямовані на розв'язання проблем безпеки у закладах освіти, а саме: створення безпечної інфраструктури, ефективне попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі, формування компетентностей безпеки учасників освітнього процесу.

Під час військових дій наш заклад освіти, як і тисячі інших, працює у нових для себе вимогах до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриття та організація безпечного освітнього простору у закладі – одне з найважливіших завдань для нас. З початком нового навчального року ухвалено рішення щодо організації освітнього процесу в нашому ліцеї в очному форматі. Це рішення залежало від

безпекової ситуації в регіоні, наявності, стану та місткості укриття та від результатів обстеження закладу спеціальними комісіями.

Питання створення безпечної інфраструктури ми забезпечили шляхом облаштування найпростішого укриття, переобладнавши підвальне приміщення ліцею, в якому раніше був тир. Ще влітку 2022 року зробили ремонт у цьому приміщенні, створили комфортні умови для перебування у ньому дітей і працівників ліцею. При облаштуванні укриття дотримувались рекомендацій МОН України щодо захисних споруд цивільного захисту. Протягом навчального року продовжували роботу щодо покращення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу в закладі освіти, обладнавши всі підвальні приміщення для цього. Належну увагу педагогічний колектив приділяє здійсненню превентивних заходів щодо забезпечення пожежної та техногенної безпеки. Забезпечено в установленому порядку охорона закладу шляхом встановлення у закладі комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пункту централізованого спостереження та реагування.

Ефективне попередження та протидію негативним безпековим явищам в освітньому середовищі ми забезпечуємо шляхом співпраці з офіцерами поліції нашої громади, посилення їх присутності у закладі, проведення заходів щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них.

Створення безпечного освітнього середовища – першочергове завдання всього колективу ліцею. Всі педагоги пройшли навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям, взяли участь у тренінгу «Психологічна стійкість, стрес та резилієнтність» за участі Єгора Іордека – психолога, тренера, коуча, автора і викладача курсів з психології. Класними керівниками постійно проводяться превентивні заходи щодо формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу шляхом організації системного навчання учнів діям в умовах надзвичайних ситуацій: уроки з мінної безпеки, тренування щодо дій у разі ймовірних небезпечних ситуацій, дотримання правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування в укритті. Напрацювали й алгоритм роботи з батьками: дій в разі сигналу тривоги на шляху до школи чи дому, у складних ситуаціях, комунікації з дітьми, вмісту дитячого «тривожного» наплічника тощо.

Особливу увагу колектив закладу освіти приділяє антибулінговій політиці. Оскільки наш ліцей прийняв майже два десятки дітей молодшого шкільного віку із числа внутрішньо переміщених осіб, ми розробили адаптаційні заходи для таких учнів. Звичайно, це стресовий процес для дітей, адже потрібно звикнути до нової школи, зовсім іншого кола спілкування. Педагоги розуміють, що діти не мають життєвого досвіду і перебувають у стані стресу через війну, тому їм необхідна поряд стабільна доросла людина, яка зможе все пояснити та вести постійні діалоги з дитиною. Оскільки наш заклад є малокомплектним (на сьогодні у нас навчається 93 учні), у нас немає штатного психолога чи соціального педагога. Забезпечення психологічної безпеки в освітньому середовищі стає можливим в такому разі завдяки спільній цілеспрямованій діяльності педагогів, учнів та батьків. Вчителі сприяють забезпеченню та збереженню психологічної безпеки, створюють доброзичливу атмосферу у класах, задоволеність стосунками, навчання соціальних навичок взаємодії, підтримки учнів у період криз, приділяючи при цьому більше часу на індивідуальне спілкування, проведення заходів, що допомагають дитині ближче познайомитися з новими однокласниками, знайти нових друзів. Для дітей під гаслом «Цінуймо життя!» проводиться просвітницька робота щодо формування толерантності, різноманітні заходи для підтримки пізнавальних та творчих інтересів дітей з числа ВПО (окремі учні прийшли до школи, практично пропустивши рік навчання спершу через карантин, потім – у зв'язку із повномасштабним вторгненням російських військ у їх домівки). У межах ініціативи DECIDE Summer Clubs «Ми вдома – в Україні» на базі нашого ліцею було організовано у серпні минулого року літній клуб для дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Протягом 10 днів для дітей проводились екскурсії, різноманітні заняття з громадянської освіти, конкурси та творчі заходи. Учасники клубу мали змогу познайомитись з історичними пам'ятками Кам'янця-Подільського, відвідати народний музей історії, козину ферму, пасіку, мистецьку резиденцію та скельно-печерний монастир, що розташовані на території нашої громади. Ці заходи сприяли психосоціальної підтримці та адаптації дітей, заохоченню до творчості, самореалізації, спілкування, взаємного навчання та пізнання.

Таким чином, безпечне освітнє середовище є станом освітнього середовища, для якого властиві безпечні умови навчання, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, екологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Пам'ятаймо, що життя людини – найвища цінність, а право на життя – основоположне право людини та запорука нашого майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Рекомендації ДСЯО України. – Режим доступу до ресурсу: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи «НУШ» / В. Пономаренко, Т. Воронцова, О. Сакович та ін. — К. : Алатон, 2020. — 64 с.
3. Безпека під час навчання: рекомендації щодо організації укриття. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpeka-pid-chas-navchannya-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-ukrittya>
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» // Верховна рада України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2232/>
5. Концепція безпеки закладів освіти– Режим доступу до ресурсу: https://ips.ligazakon.net/document/view/KR230301?an=40&ed=2023_04_07
6. Москалик С.В. Створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти: методична розробка. — Недогарки, 2022. — 49 с.
7. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі // Указ Президента України від 25 травня 2020 року за № 195/2020) – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>
8. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти // Розпорядження КМУ від 07.04.2023 р., № 301-р – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>

Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу

Анотація. У статті висвітлено рекомендації, щодо надання першої психологічної допомоги учасникам учасникам освітнього процесу, запропоновані правила яких варто дотримуватися при спілкуванні з людиною що знаходиться в стресі. Описано у яких випадках та при яких порушеннях необхідно надавати першу психологічну допомогу.

Ключові слова: психологічна допомога, учасники освітнього процесу, стрес, спілкування, війна, психічні процеси, підтримка.

Війна виснажує нас фізично та психічно. Попри те, що наша психіка здатна адаптуватися під будь-які складнощі, кожен день бойових дій у рідній країні пережити надзвичайно складно. У цей непростий час варто підтримувати себе, рідних та близьких. Це життєво необхідно для того, щоб зберегти здоров'я – фізичне та психічне.

Безсумнівно, війна в Україні стала стресом і для дітей, і для педагогів. За таких умов істотно зростає роль психологічної служби системи освіти, яка має забезпечувати своєчасне і систематичне надання психологічної і соціально-педагогічної підтримки для учасників освітнього процесу. Діти потребують допомоги і підтримки у тому, як впоратися зі стресом від війни, знайти способи адаптуватися до нових умов існування і впоратися з труднощами для запобігання розвитку проблем у сфері психічного здоров'я.

Тому, в теперішній час дуже важливо вміти надавати першу психологічну допомогу (ППД) тим, хто її потребує. Надання першої психологічної допомоги не передбачає значної професійної підготовки, для її надання достатньо загальних психологічних знань і здатності проявляти співчуття, людяність. Першу психологічну допомогу можна розглядати як здійснення гуманних, підтримуючих заходів реагування на страждання особи, яка може потребувати підтримки.

Перша психологічна допомога це:

- область практичного застосування психології, орієнтована на підвищення соціально-психологічної компетентності людей і надання психологічної допомоги як окремій людині, так і групі чи організації;
- безпосередня робота з людьми, спрямована на вирішення різного роду проблем, пов'язаних з труднощами в міжособистісних стосунках, а також глибинних особистісних проблем;
- сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу надсильних стресорів.

За визначенням ВООЗ, перша психологічна допомога – це сукупність заходів психологічної підтримки та практичної допомоги людям, які страждають або відчують потребу в чомусь, які зазнали впливу надсильних стресорів.

Першу психологічну допомогу надають у випадках таких порушень психічних процесів:

1. Порушення когнітивної функції

Нездатність зосередити увагу на важливих об'єктах, розсіяність, нездатність відвести увагу від стресора; порушення короточасної пам'яті; нездатність до аналізу, синтезу, узагальнення, порушення сприйняття дійсності, здатності приймати рішення.

2. Порушення емоційного реагування

Невідповідність за силою і адекватністю реагування на емоційні стимули (надмірна сила реагування, відсутність емоційного відгуку, емоційна лабільність/ригідність). Коливання настрою, роздратованість, «вибухове» реагування на зауваження. Специфічні вегетативні реакції: прискорення/уповільнення пульсу.

Дихання, затримання дихання, зміна кольору шкіряних покривів, значне розширення/звуження зіниць, відчужений/ «божевільний» погляд.

3. Дезорганізація

Неможливість виконувати складні координовані рухи через порушення дрібної моторики та великої моторики. Неможливість виконувати команди. Відчуття розбитості, слабкості, млявості, безладної активності.

4. Втрата здатності контролювати свою поведінку

Нездатність самостійно ставити та досягати навіть прості цілі, велика кількість непогоджених, нескординованих рухів, нездатність до зв'язного мовлення, словесні тиради, словесна агресивність.

5. Порушення адаптації до оточуючого світу

Неадекватне сприйняття себе, своїх можливостей відносно навколишніх умов. Нездатність будувати адекватне, довільне реагування на стимули середовища.

6. Деморалізація

Зниження моральних критеріїв оцінки власної поведінки та вчинків. Розв'язність, вульгарність, цинізм, грубість, хамство. Нехтування будь-якими нормами етики та субординації, нормами гігієни.

Головними принципами надання ППД є:

- не нашкодь;
- допоможи;
- врятуй;
- не заважай;
- подбай.

Для ППД характерні (5, с. 51-52):

- 1) короткотривалість;
- 2) невідкладність;
- 3) надання підтримки безпосередньо на місці виникнення гострого стану;
- 4) передбачуваність результатів допомоги;
- 5) заходи, спрямовані на досягнення конкретних результатів (захист від подальшого травмування, стабілізація психічного стану потерпілого, оцінка його нагальних потреб і проблем), надання інформації щодо відповідних служб, які можуть бути корисними потерпілому.

Під час надання ППД необхідно:

- знайти для розмови тихе місце, де ніщо не відволікатиме;
- поважати конфіденційність і не розголошувати повідомлені особисті відомості;
- бути поруч із людиною, але дотримуватися необхідної дистанції з урахуванням її віку, статі та культури (якщо потрібно обійняти, то обов'язково запитати дозволу);
- показувати зацікавленість, наприклад, киваючи головою чи вимовляючи короткі підтверджувальні репліки;
- бути терплячим і спокійним;
- надавати фактичну інформацію, чесно говорити про свої знання: «Я не знаю, але спробую для вас дізнатись»;
- надавати інформацію зрозумілою мовою, простими словами; висловлювати співпереживання людям, які говорять вам про свої почуття;
- надати людині можливість помовчати.

При наданні ППД заборонено:

- змушувати людину розповідати про те, що з нею відбулося;
- перебивати і квапити співрозмовника (наприклад, дивитися на годинник, говорити занадто швидко);
- торкатися до людини, якщо немає впевненості про те, чи прийнято це в її культурному середовищі;
- давати оцінку тому, що людина зробила або не зробила, або її емоціям;

- вигадувати того, чого не знаєте;
- використовувати занадто спеціальні терміни;
- давати помилкові обіцянки;
- переказувати співрозмовнику почуте від інших;
- розповідати про свої власні труднощі;
- думати і діяти так, немов зобов'язані вирішити за іншого всі його проблеми;
- позбавляти людину віри у власні сили і здатність самій подбати про себе;
- описувати людей, використовуючи негативні епітети.

Спілкування з людьми під час надання ППД повинно відповідати певним вимогам:

1. Можливо, люди захочуть розповісти вам, що з ними трапилось. Вислухати чийсь розповідь- це вже велика підтримка. Однак важливо не примушувати людей розповідати про пережите. Деякі люди не хочуть говорити про те, що трапилось.
2. Пам'ятати і розуміти, що в цьому періоді людина дуже навіювана і кожне наше слово може викликати реакцію, як миттєву, так і відтерміновану.
3. Використовуємо принцип «Приєднання і ведення»: якщо постраждалий сидить, то особа, що надає допомогу, теж сидить, якщо людина, що переживає травматичну подію, знаходиться в русі – активна психомоторна реакція, то фахівець, приєднуючись, також знаходиться в русі, поступово сповільнюючи темп.
4. Фахівець повертає постраждалого в «тут і зараз».
5. Фрази-інтервенції, що вимовляються фахівцем, повинні бути чіткими, короткими, впевненими і нести посил: «Я з Вами, Ви не один... Я можу Вам допомогти».
6. Обов'язково представитися: «Я... ім'я...фахівець з надання допомоги в кризових ситуаціях...Волонтер організації...Я знаю як надавати допомогу в подібних ситуаціях».
7. Сфокусувати постраждалого насамперед на фізичних відчуттях. Наприклад : взяти його за руку і попросити потиснути вашу руку. Тим самим фахівець сприяє поверненню контролю постраждалому і активізує здатність до відчуття свого тіла.
8. Для встановлення ефективнішого контакту, використовуйте техніку «Трьох так»: Задайте послідовно три простих питання, що відносяться до фактів, на які постраждалий з великою часткою ймовірності дасть чітку відповідь.
9. За можливості зверніться із запитаннями, що передбачає вибір, або проханням, яке постраждалий у змозі виконати. Наприклад: налити в склянку води для себе, вибрати що він хоче пити- чай або каву, розповісти куди він піде, як тільки відчусь себе краще.
10. Уникайте конфронтації, підтримуйте будь-які позитивні зміни в поведінці постраждалого. Заохочуючи словами і жестами.
11. Будьте поруч з людьми, але дотримуйтесь необхідної дистанції з урахуванням віку, статі, культури.
12. Покажіть своїм виглядом, що уважно слухаєте того, хто говорить, наприклад, киваючи головою або промовляючи короткі підтверджуючі репліки.
13. Надавайте інформацію простими словами.
14. Пам'ятайте, що з постраждалими людьми необхідно спілкуватися, як із нормальними людьми, а не як із неповносправними чи пацієнтами. Необхідно підтримувати в них впевненість у тому, що їхній стан нормалізується.
15. Наприкінці зосередьтеся на досвіді людини в подоланні стресових ситуацій. Зверніться до її досвіду- як у минулому вона долала стреси, що саме допомагало їй впоратися.

Освітнє середовище має забезпечити особливу турботу та увагу до дітей дошкільного віку, яким через брак життєвого досвіду і особливості дитячої психіки загрожують фізична та психоемоційна небезпека. Чим молодші діти, тим сильніше

їхній психоемоційний стан залежить від стану батьків, опікунів, педагогів. Саме зараз ми маємо приділяти багато уваги дітям, більше спілкуватись, проводити час разом, запровадити певні ритуали такі як прощання, привітання, вечірні посиденьки і т.д. Не забуваємо говорити про свої почуття до дитини, застосовуємо більше тілесних контактів, щоб дитина відчувала любов і підтримку. Якщо ви помітили зміни у поведінці дитини, наприклад: з'явилися страхи, знизився рівень комунікації, спостерігаються «спалахи» гніву, агресії, зниження уваги та концентрації, то обов'язково зверніться за допомогою.

Зараз кожен із нас - опора для іншого, і саме зараз для дітей ми - значно більше, ніж вихователі чи дорослі, які поруч. Будь-який дорослий, який перебуває поруч із дитиною, який може відчувати стабільність, обличчя якого зберігло жвавість, хто знаходить в собі сили дивитися в очі, може пояснювати, що відбувається, витримати погляд того, кому складно, витримати напруження, - є маяком і джерелом зцілення. Зараз ми всі маяки та джерела зцілення для тих, хто поруч із нами.

Список використаних джерел:

1. Лист МОН України Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» від 20.10.2022 р.
2. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту.
3. Теорія та практика психологічної допомоги: навч. посіб./В.І.Пасічник, І.І.Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова, І.І. Приходько та ін. Харків:Акад. ВВ МВС України, 2011.250 с.
4. Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях. Київ : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 64с.
5. Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб./ І.І. Приходько, О.С. Колесніченко, О.В. Тімченко та ін./ За заг. ред. проф. І.І. Приходька. Харків: НАНГУ, 2016.571 с.

Олена Гончарук,
вихователь-методист
Шепетівського ЗДО №7
«Дюймовочка»

Підтримка, що окриляє. Досвід розв'язання актуальних проблем щодо забезпечення якості освіти в умовах війни

Анотація. У статті розглянуто першочергові цілі і завдання роботи вихователя-методиста щодо забезпечення якості освіти у воєнний час. Проведено короткий огляд проєкту «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні», у вигляді тез викладено огляд 12 методичних розробок Українських науковців-практиків у вигляді онлайн-книг, що доступні для скачування у форматі PDF на сайті ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти»

Ключові слова: освітній процес, воєнний стан, професійні труднощі, методична підтримка, проєкт, ЮНІСЕФ, онлайн-книги.

Освіта працює. Поступово відновлюють роботу заклади дошкільної освіти, батьки дошкільнят все частіше надають перевагу очній формі навчання. На допомогу у врегулюванні роботи ЗДО міністерство надає листи і методичні рекомендації **«Що врахувати в організації освітнього процесу в ЗДО під час воєнного стану»**. У даному листі зазначено: «Із метою забезпечення необхідних умов для розвитку

особистості слід передбачити оптимальне поєднання різних видів і форм організації ігрової, рухової, пізнавальної, предметно-практичної, комунікативно-мовленнєвої, художньої діяльності у чергуванні з побутовими процесами. Послідовність, тривалість, частотність залучення дітей до різних видів діяльності регулюються з урахуванням певних умов: віку дітей, погоди, місця проведення, характеру попередньої та наступної діяльності. При цьому значна увага має приділятися оптимальній руховій активності.

Освітня діяльність має бути організована у партнерській взаємодії педагогів і батьків вихованців та орієнтуватись на фізичний і пізнавальний розвиток. Вона може включати тематичні й комплексні, інтегровані заняття...»

Разом із тим, залишаються чинними вимоги Базового компонента дошкільної освіти (2021) як стандарту дошкільної освіти, що є актуальним у будь-який час.»

Серед першочергових потреб постала психологічно-методична підтримка педагога. Вихователі потребують знань про те, як діяти в різних ситуаціях: проводити заняття в укритті, працювати у різних форматах, надавати психологічну допомогу, консультувати батьків з питань безпеки та психологічного здоров'я дітей тощо.

Щоб запобігти професійному вигоранню педагогів, вихователь-методист має зайнятися інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій, вести пошук шляхів вирішення проблем в організації навчання здобувачів освіти. Саме тому підтримка активного упровадження інновацій в освітню галузь під час війни стала одним із ключових напрямів роботи вихователя-методиста.

Першочерговою моєю ціллю стало знайти, опрацювати, систематизувати та запропонувати вихователям свого закладу актуальні навчальні вебінари та курси, дієві матеріали, методичні поради, розробки нових активностей.

Для реалізації завдань щодо всебічної методичної підтримки педагогів закладу я спочатку підписалась на розсилку усіх фахових видань та груп: «Дошкільне виховання»; Цифрового видавництва Експертус: «Вихователь-методист дошкільного закладу», «Музичний керівник»; «Всеосвіта»; «На Урок»; «Уміти»; онлайн-асоціація для освітян «СУТО ПРО»; центр інноваційної освіти «Про.Світ»; Національна платформа підвищення кваліфікації EdWay та ін.

По-друге, постійно моніторю соціальні мережі фахових груп: «ВзаємоДія», «Український інститут розвитку освіти», Медіакомпанія «Педрада», «Буду вправним першачком», ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти», «Дія.Освіта», «UNICEF Ukraine», «ОСВІТА.ua», «Міністерство освіти і науки України», «Дошкілля Хмельниччини», «Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», «Шепетівський центр професійного розвитку педагогічних працівників» та інші.

Поповнюю методичний банк закладу новими надходженнями. Бокси з навчальними матеріалами «Розвиваємо і граємося», матеріали для лялькового театру від Дитячого фонду ООН(ЮНІСЕФ) в Україні за підтримки Міністерства науки і освіти «Іскорки запалюють суперсили».

Постійно долучаюсь до обговорень та конференцій з актуальних тем та питань.

Щомісячно проводжу ознайомлення педагогів з фаховими новинками, анонсом цікавих та дієвих курсів та вебінарів:

- Інститут модернізації змісту освіти: «Формування атестаційного листа в ЄАС. Доступ до сертифікатів/свідоцтв від ІППО та інших організацій», «Цифрова компетентність педагога. Атестація педагогічних працівників за новим положенням МОН.», «Освітні стратегії для успішного здобуття дошкільної освіти дітьми з ООП. Інклюзія», «Виховання надії та стійкості через дошкільну освіту в умовах воєнного часу»...

- Edera — українська студія онлайн-освіти «Створюємо простір дитинства разом. Як створити комфортне середовище для дошкільнят», «Години

медіаграмотності», «Бери й роби. Змішане та дистанційне навчання», «Безпечний простір» та інші.

На основі нових матеріалів проводжу консультації та засідання професійних спільнот.

Очікувані результати на кінець навчального року:

- якісні зміни в розвитку мотиваційної й ціннісної сфер педагогічних працівників а також їхньої системи ставлень до себе, оточення, суспільства, тощо;
- педагогічний колектив, що готовий до реалізації завдань МОН України під час дії воєнного стану;
- створення освітнього середовища на засадах доступності до освіти;
- підвищення якості освіти завдяки впровадженню перевіреного дидактико-методичного й навчального забезпечення освітнього процесу;
- науково-методичний супровід упровадження розроблених матеріалів, та їх дієвість;

позитивна динаміка у формуванні ключових компетентностей і наскрізних умінь здобувачів освіти, що стане запорукою їхньої успішної соціалізації й самореалізації.

Потужним засобом підтримки і методичного підґрунтя для формування системи допоміжних (дидактико-методичних, навчальних, ігрових та розвиткових) матеріалів став проєкт **«Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні»**. На основі напрацювань найкращих науковців-практиків не тільки нашої країни, а й Європи, я змогла створити дієву базу для роботи педагогів закладу з будь якого питання та налагодити якісний освітній процес.

Проєкт **«Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні»** розпочав свою діяльність з 22 лютого 2023 року, його реалізує ЮНІСЕФ разом з ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти» за підтримки Міністерства освіти і науки України, Українського інституту розвитку освіти, голів відокремлених підрозділів Асоціації.

Мета проєкту:

- ✓ збільшення кількості дітей, які мають доступ до формальної або неформальної освіти, включаючи ранній розвиток;
- ✓ підтримка отримання дітьми дошкільного віку освіти (навчання) в умовах війни через розвиток педагогів та надання консультацій батькам;
- ✓ сприяння наданню дошкільних послуг у змішаному форматі дітям, зокрема у районах, де закриті дошкільні заклади, а також мобілізації батьків, інформуванню та навчанню з метою забезпечення безперервності розвитку, навчання дітей вдома.

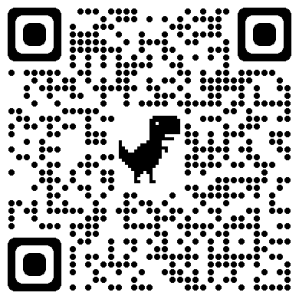
На даний час проєкт включає в себе:

1. Курси підвищення кваліфікації та вебіари, більшість яких засвідчуються сертифікатом і є безкоштовними та анонсуються усіма учасниками проєкту на своїх сайтах та інших інтернет сторінках. **«Навчаємося без кордонів»** - Український інститут розвитку освіти (УІРО), **"Тайм-менеджмент у професійній діяльності педагога"**, **Підвищення кваліфікації за програмою "Профілактика професійного вигорання педагогів"** - ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти».

2. 12 методичних розробок у вигляді **онлайн-книг**, що доступні для скачування у **форматі PDF**;

3. Онлайн застосунок **«Віздом: Світ емоцій»** Це безкоштовний додаток для дітей віком 4-8 років, що допоможе навчитися легко керувати сильними емоціями, будувати дружні стосунки та впевнено досягати поставлених цілей. Він містить навчальні ресурси та поради батькам, інтерактивні цифрові ігри, ігри з доповненою реальністю, медитації, роздруківки.

4. **Періодичний Дайджест** проєкту «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні» що включає в себе інформацію про цікаві практики в межах проєкту, інтерактивний маршрутизатор, авторські розробки талановитих педагогів.

5. Телеграм канал **«Взаємодія: щоденні кроки до спільної радості»**

6. **Viber канал unicef: спільнота для батьків.** Корисна інформація для батьків дітей від 0 до 10.

7. **Тиждень гри** з 20 по 24 листопада.

Із запропонованих матеріалів педагога Шепетівського ЗДО №7 «Дюймовочка» надали перевагу та активно використовують у повсякденній діяльності методичні розробки у вигляді онлайн-книг, що доступні для скачування у форматі PDF:

Порадник для вихователів «Подбайте про безпеку дітей». Посібник складається з трьох розділів. Тут зібрано рекомендації та поради, як уберегти дітей від небезпек надворі, у приміщеннях закладу освіти та в умовах війни.
<https://drive.google.com/file/d/11PciglW-wzgHvz5RklwfwHAZwrEbTCxi/view>

1. Порадник для батьків «Подбайте про безпеку дитини». Яскравий сучасний цікавий посібник. Тут зібрано рекомендації та поради, як уберегти дитину від небезпек вдома, поза домом і в умовах війни.

<https://drive.google.com/file/d/18T7XqV7n8bf5-Epez44l8xpeojdqXdk6/view>

2. Посібник для вихователів «Інтелектуальні карти в освітній роботі. Рекомендації та готові тематичні цикли» від кандидатки педагогічних наук Інни Кіндрат. У посібнику авторка розповідає, що таке інтелектуальна карта й чим вона корисна, як планувати освітній процес за її допомогою та яка методика роботи з нею. На прикладах пояснює, як створювати інтелектуальні карти разом із дітьми. Пропонує два готові тематичні цикли, сплановані на основі інтелектуальних карт.
<https://drive.google.com/file/d/193190ZpMmheQxhkScsqL4MEtF5nkJHeR/view>

наук,

3. Методичний посібник для вихователів «Підтримуємо та зберігаємо психічне здоров'я дітей», авторами якого є Ольга Косенчук, кандидат педагогічних доцент, начальник відділу дошкільної освіти ДУ «Український інститут розвитку освіти» Наталя Тарнавська, кандидат психологічних наук, доцент, дослідник Університету Парми (Італія). Посібник складається з чотирьох розділів.

Кожен із них містить методичний коментар, у якому враховано сучасні підходи до психологічної підтримки дітей дошкільного віку і вправи, міні-заняття, ігри, які допоможуть вихователям підтримати та зберегти психічне здоров'я дітей. Усього в посібнику 31 активність із зазначеними метою, матеріалами та описом проведення.

<https://drive.google.com/file/d/1qa4y7719nkfEmoTk-JXfl8wqPD6YmZnJ/view>

4. Навчальний посібник «Путівник по забезпеченню безперервності освітнього процесу у змішаному форматі зі старшими дошкільниками». Посібник

містить концепцію організації та здійснення безперервного освітнього процесу у змішаному форматі з дітьми старшого дошкільного віку. Він спрямований на поглиблення психолого-педагогічних знань дорослих, які опікуються розвитком дітей дошкільного віку в умовах закладів освіти та сімейного виховання. У ньому висвітлено особливості дошкільної освіти в

умовах організації освітнього процесу у змішаному форматі; подано модель його організації; описано кваліфікаційні вимоги до педагога, який організовує освітній процес; окреслено очікування та роль батьків (родини) у залученні дитини до дошкільної освіти; наведено тематику, форми та методи організації освітньої взаємодії, а також маркери успішності організації освітнього процесу. До цього посібника розроблено поради для вихователів і батьків, що висвітлюють шляхи та способи здійснення безперервного освітнього процесу у змішаному форматі з дітьми старшого дошкільного віку. Авторами якого є: Ольга Байер, Наталія Гавриш, Тамара Піроженко, Олексій Рогозянський, Олена Хартман. За загальною науковою редакцією Тамари Піроженко.

https://drive.google.com/file/d/1UrenT_UvyWqM-kPICuhLzL2Z1t1NAHwe/view

5. Навчально-методичний посібник «Порадник для вихователів щодо забезпечення безперервності освітнього процесу у змішаному форматі зі старшими дошкільниками». У посібнику зібрано матеріали, які допоможуть фахівцям галузі дошкільної освіти забезпечити безперервність освітнього процесу у змішаному форматі. У пораднику запропоновано орієнтовний зміст освітнього процесу, що містить шість тем, кожна з яких має шість підтем (складників), що з урахуванням адаптаційного періоду відповідає тривалості навчального року для дітей старшого дошкільного віку. <https://drive.google.com/file/d/1l1zKNUOStzMukqIXVGAxK6OAWTbjMhtN/view>

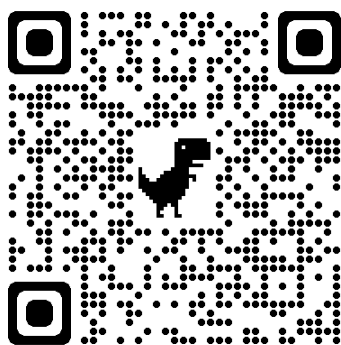
6. Навчально-методичний посібник «Порадник для батьків щодо забезпечення безперервності освітнього процесу у змішаному форматі зі старшими дошкільниками». Схвалено для використання в освітньому процесі.

У пораднику подано рекомендації для батьків, що висвітлюють шляхи та способи здійснення безперервного освітнього процесу у змішаному

форматі з дітьми дошкільного віку. Запропоновано орієнтовний зміст освітнього процесу, що містить шість тем, кожна з яких має шість підтем (складників), що з урахуванням адаптаційного періоду відповідає тривалості навчального року для дітей старшого дошкільного віку. Автори: Ольга Байер, Наталія Гавриш, Тамара Піроженко, Олексій Рогозянський,

Олена Хартман. За загальною науковою редакцією
Тамари Піроженко.

<https://drive.google.com/file/d/15YfdEcNZYrYtjGoykNQZtA6VCNCwVW5Y/view>

7. Посібник для вихователів та батьків «Вчимо дитину діяти вільно». У посібнику розкрито, як розвинути у шестирічки довільну регуляцію. Вона є необхідною умовою її готовності до навчання у школі. Окрім рекомендацій, у посібнику наведено приклади ігор, ігрових вправ і завдань. А також — 67 додатків з іграми, які можна скачати та використовувати в роботі з дітьми. Посібник стане у пригоді не лише вихователям, психологам закладів дошкільної освіти, а й також батькам шестирічок.

Авторка:

Людмила

Соловійова.

<https://drive.google.com/file/d/11qNAbthPkRBpmWNxFWsZKc8rJqBH8MhO/view>

8. Порадник для вихователів і батьків «Корисні активності для дітей у дитсадку й удома».

Авторкою є педагогиня Ірина Терещенко. У пораднику — методичні матеріали, що допоможуть педагогам і батькам організувати різноманітні розваги для дітей з максимальною користю, як-от споглядання картин чи літні ігри надворі; а також сценарій онлайн-зустрічі з батьками вихованців «Наші емоції», який стане в пригоді педагогам.

<https://drive.google.com/file/d/1puluVPRMf5ZNrGStorqDsJy57yksTNdp/view>

9. Посібник для вихователів «Асоціативні карти в освітній роботі». Авторка Інна Кіндрат, розповідає, що таке асоціативна карта й чим вона корисна, пояснює

принцип створення, показує на прикладах, як працювати з нею і дає 39 готових карт, які можна скачати й використовувати на заняттях з дітьми.
<https://drive.google.com/file/d/1ND-Cv9b4DZan3zRSNUCn53-Te3P8ivDv/view>

10. Методичний посібник «Розвиваємо дітей разом: співпраця педагогів і батьків». У посібнику розкрито основні шляхи взаємодії вихователів з батьками дитини дошкільного віку, які допоможуть налагодити ефективну співпрацю учасників освітнього процесу в умовах війни та повоєнного відновлення. Рекомендовано вихователям закладів дошкільної освіти для використання під час організації різних форм роботи з батьками.

<https://drive.google.com/file/d/1Z9OksCaPjXnoGOo4dOp4xzNiLK0l3jZa/view>

11. Посібник для вихователів «Організація роботи дошкільників у малих групах». У посібнику авторка Інна Кіндрат розповідає, чому важливі партнерство та взаємодія дітей між собою, які є методи та форми групової взаємодії, як формувати мікрогрупи та в чому їх педагогічний потенціал. Також розвінчує міфи про групову роботу, спростовує стереотипи, що міцно вкоренилися в нашій педагогічній дійсності, пропонує ефективні форми групової взаємодії дошкільників.

<https://drive.google.com/file/d/1mbozIK654bV2pu2wNgs3FfMziWA6qCuC/view>

Нові виклики в житті суспільства акцентують завдання педагогічного колективу щодо питань безпеки в організації освіти дітей, привертають увагу до емоційного добробуту і збереження психічного здоров'я дітей і дорослих, посилення ролі та участі батьків і законних представників дитини в освітньому процесі, активізацію методів, які сприяють емоційному добробуту, підтримці та психологічному комфорту всіх учасників освітнього процесу, засвоєння способів грамотного використання ІКТ в роботі з дітьми.

Деякі аспекти в організації роботи педагогів закладів освіти з дітьми та їхніми батьками є новими, але за допомогою допоміжних матеріалів, підготовлених на базі Проєкту «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні», що його реалізує ЮНІСЕФ разом з ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти» за підтримки Міністерства освіти і науки України, Українського інституту розвитку освіти, стають зрозумілими, обґрунтованими, такими, що зберігають основну стратегію та специфіку дошкільної освіти.

У сучасних умовах вихователю-методисту необхідно пам'ятати, що від емоційного добробуту залежить психічне здоров'я педагога, людини, яка у ці важні часи віддає усю себе дітям, допомагає їм емоційно стабілізуватись, намагається реалізовувати власний потенціал, справлятися із життєвими стресами, продуктивно й плідно працювати.

Список використаних джерел:

1. Законах України «Про освіту»
2. Законах України «Про дошкільну освіту»
3. Лист Міністерства освіти і науки України від 25.04.2022 № 1/4428-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні»
4. Лист Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 №1/8820-23 «Про організацію безпечного освітнього простору в ЗДО та обладнання укріплів»
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
6. Сайт ВГО "Асоціація працівників дошкільної освіти". URL: <https://doshkillia.netlify.app/>
7. Сайт Міністерства освіти і науки України. Сучасне дошкілля під крилами захисту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/suchasne-doshkilliya-pid-krilami-zahistu>
8. Сайт УІПО. Український інститут розвитку освіти. URL: <https://uied.org.ua/>
9. Сайт ВГО "Асоціація працівників дошкільної освіти. Книжкова полиця. URL: https://sites.google.com/view/doshkillia-ua/%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%8F?fbclid=IwAR2BiYRNMwNqYUUAUtdZL4SXnKqWpWS0GSSBGWo-wodPcnEqi_Vy5BuMlvUo
10. Сайт ЮНІСЕФ Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>
11. Facebook ВГО "Асоціація працівників дошкільної освіти"
12. Facebook Український інститут розвитку освіти
13. Facebook UNICEF Ukraine

Гораш Вікторія,
вихователь ЗДО №15,
м. Кам'янець-Подільський

Нормалізація дитини до освітнього процесу, психологічна підтримка під час адаптації

Анотація. У цій статті розглядається нормалізація дитини до освітнього процесу, зокрема адаптація до дитячого садочку, описи основних якостей і рис, властивих дітям залежно від їх темпераменту і характеру, поради щодо роботи з дітьми, які щойно вступили до дошкільного закладу, на які сучасні посібники варто звернути увагу батькам.

Ключові слова: адаптація, нормалізація, соціалізація, етапи адаптації

Найперша адаптація в житті дитини починається в момент її народження. Перед немовлям виникає необхідність пристосуватися до нових біологічних умов(середовища, способу і характеру харчування, дихання тощо). Паралельно з біологічною адаптацією, тобто пристосування малюка до найближчого оточення) рідної домівки, близьких дорослих, речей, іграшок).

Вступ у дошкільний заклад різко змінює звичні умови життя дитини. Це виявляється:

- у новизні середовища;

- контактах дитини із незнайомими дорослими;
- збільшеною кількістю малюків, із якими потрібно співіснувати впродовж дня;
- невідповідності характеру спілкування з батьками в сім'ї та вихователями в садочку.

Зміни звичних умов життя, характеру взаємодії з оточенням і прийомів виховання викликають у дитини необхідність формування нового стереотипу поведінки, що призводить до виникнення в дітей дошкільного віку значних фізіологічних і психологічних труднощів. Негативний емоційний стан непередбаченої до дитячої установи дитини часто є причиною невротичних розладів, порушення фізичного самопочуття. Стресовий стан дитини, яка пішла до дошкільного закладу, несприятливо відбивається на стані її здоров'я, подальшому фізичному і психічному розвитку, а також на поведінці дітей всієї групи, психологічному мікрокліматі в ній. [6, с.5]

Метою нашого дослідження було висвітлити етапи нормалізації дитини до освітнього процесу, адаптація до закладу дошкільної освіти та її психологічна підтримка.

Адаптація поділяється на психологічну й фізіологічну. Як узагалі відбувається ця сама адаптація і що це, власне кажучи, таке? Адаптація – це пристосування організму до нового середовища. А для дитини дитячий садок безсумнівно є новим, ще невідомим простором, з новим оточенням і новими стосунками. Адаптація включає широкий спектр індивідуальних реакцій, характер яких залежить від психофізіологічних і особистісних особливостей дитини, від сімейних стосунків, що склалися, від умов перебування в дошкільному закладі. Головне, треба пам'ятати, що до 2-3 років у дитини немає досвіду спілкування з однолітками. У цьому віці дорослий виступає для дитини як партнер по грі, взірець для наслідування і задовольняє потребу дитини в доброзичливій увазі та співпраці. Однолітки цього дати ще не можуть, оскільки самі потребують того самого. Тому дитина не може швидко адаптуватися до дошкільного закладу, оскільки сильно прив'язана до матері, і її зникнення викликає бурхливий протест малюка, особливо якщо він вразливий і емоційно чутливий.

Соціально-психологічна адаптація до дитячого садка у різних дітей відбувається не однаково, відповідно до віку, типу вищої нервової діяльності, стану здоров'я, стилю виховання в сім'ї, родинних взаємин, рівня розвитку в дитини ігрових навичок, її контактності, доброзичливості, емоційної залежності від матері тощо. Можна виділити три групи дітей за характером пристосування до нових умов життя. Перша група – ті, для кого процес адаптації проходить легко і безболісно. Ці діти цікавляться іграшками й діяльністю, комунікабельні, самостійні, врівноважені. У сім'ї спілкування батьків з дитиною доброзичливе, поважне. Друга група – малюки, які адаптуються повільніше й важче. Їх поведінка характеризується нестабільністю, періоди зацікавлення грою змінюються періодами байдужості, вередування. Їм бракує довіри у ставленні до вихователів, інших дітей. Навички гри та спілкування у таких малюків розвинені недостатньо. Ці діти часто бувають малоініціативними, менш самостійними, дещо можуть робити самі, але здебільшого залежать від дорослого. З боку батьків спостерігається нестабільність у спілкуванні: доброзичливі, розважливі звертання змінюються окриками, погрозами або послабленням вимогливості, неурою. Третя група – діти, які важко пристосовуються до нового середовища. Як правило, вони несамотійні, неконтактні, звичні до нестабільності в режимі дня, швидко втомлюються. Ігрові навички у них часто бувають не сформовані. Такі діти нерідко стикаються з проявами авторитарності, жорстокості або, навпаки, зайвого лібералізму з боку дорослих, що спричиняє страх, недовіру до вихователя чи повне ігнорування його й інших дітей. Сон, апетит у таких дітей часто бувають погані або зовсім відсутні.

Їм притаманна висока захворюваність, яка ще більше уповільнює звикання до нового оточення і нових вимог. [6,с.6]

Процес адаптації дитини до умов дитячого садка, окрім певної тривалості у часі, що є різним для кожної дитини, має кілька основних етапів (фаз). Це, зокрема, такі:

1. «Шторм» – у відповідь на комплекс нових впливів усі системи організму дитини відповідають бурхливою реакцією і значним напруженням. Підвищуються збудливість, тривожність, можливе збільшення агресивності або заглиблення у себе. Погані сон, апетит, настрій. Фізіологічна і психологічна «буря» триває від 2-3 днів до 1–2 місяців (в окремих дітей).

2. «Шторм ущухає» – період нестабільного пристосування, коли дитячий організм шукає оптимальні варіанти реакції на зовнішні впливи.[6, с.15] Малюк продовжує придивлятися до нового оточення, робить спроби долучатися до спільної діяльності, стає більш активним, зацікавленим, урівноваженим. Цей період триваліший, ніж перший, – від 1 тижня до 2–3 місяців.

3. «Штиль» – період відносно сталого пристосування. Організм знаходить найбільш сприятливі варіанти реагування на нові умови життя, режим дня, спілкування. Дитина починає активно засвоювати нову інформацію, встановлювати контакти, брати реальну участь у заняттях. Зменшується захворюваність, стабілізуються сон, апетит, настрій. Цей період триває від 2–3 тижнів до півроку.

Вихователь та практичний психолог дитячого садка повинні допомогти дитині адаптуватися до нових умов. Бажано, щоб дитина відвідала психолога. Уважний, спостережливий психолог під час розмови зробить певні висновки щодо підготовленості дитини до перебування в дошкільному закладі та щодо стилю виховання в сім'ї. Він зможе визначити індивідуальні особливості новачка, щоб вибрати групу, яка найкраще відповідатиме його звичкам, особливостям поведінки, темпераменту. Крім того, вихователю рекомендується надати конкретні поради батькам новачка, як саме вони повинні підготувати дитину до нового побуту.

Орієнтовні запитання для бесід з батьками (після одержання загальної інформації про ім'я, прізвище, вік, стан здоров'я дитини тощо):

- Чи має дитина досвід спілкування з іншими дітьми? Який характер має це спілкування?
- В які ігри любить гратися син (донька)?
- Що найбільше впливає на поведінку малюка (стиль спілкування; місце, режим, обстановка; стан здоров'я тощо)?
- Який настрій переважає протягом дня?
- Чим цікавиться дитина? Які види діяльності найбільше любить?
- Як відбувається фізичний розвиток дитини? Чи загартовують її? Як саме?
- Яким бачите сина (доньку): врівноваженим(ою); надмірно рухливим(ою), стрімким(ою), гомінким(ою); повільним(ою), млявим(ою)?
- Якої системи виховання дотримуетесь: авторитарної, демократичної, ліберальної?
- Чи існує узгодженість у вихованні з боку членів родини? Хто ще бере участь у вихованні?
- Чи є у дитини брати, сестри? Як вона з ними спілкується?
- Чи прагнете дотримуватися вдома режиму дня? Чи збігається він з режимом дитячого садка?
- Як засинає ваш малюк? Чи міцно спить? Який у нього апетит?
- Чи самостійна дитина для свого віку? Що вона може робити самостійно?
- Чи слухняний ваш син (донька)? Якщо не слухається, як ви реагуєте (ображаєтеся, сварите, караєте, не звертаєте уваги тощо)?
- Як реагуєте на скарги дитини про сварки з іншими дітьми (захищаєте, звинувачуєте, відмахуєтесь, робите спроби розібратися та ін.)?
- Якщо розумієте, що були неправі, чи просите вибачення у сина (доньки)?
- Що найбільше подобається дитині?
- Що вас турбує в поведінці й розвитку малюка?
- Яким, на вашу думку, має бути вихователь? Проводячи ознайомлювальну бесіду, слід зважати не лише на зміст того, що кажуть батьки, а й на інтонацію, вираз обличчя і особливо — на поведінку дитини. Потребують уваги, зокрема, такі моменти:
- як поводить себе дитина в присутності незнайомих дорослих (боязко, впевнено, зацікавлено, байдуже, нахабно);
- загальний стиль поведінки (спокійна, врівноважена, інертна, надміру енергійна);
- зацікавленість обстановкою,

іграшками, іграми (просить погратися, з цікавістю дивиться, грає, якщо пропонують, бере сама); • характер спілкування матері з дитиною (говорить лагідно, чемно, з повагою, з окриком, роздратовано, з погрозою); • як реагує дитина на звернення і прохання матері (слухається, вередує, ігнорує).[6, с.12]

Організація навчального процесу в умовах воєнного стану – надскладна. Емоційно-психологічне благополуччя дитини вважається пріоритетним. І саме на психологічну підтримку дошкільників багато уваги скеровує сучасні психологи. Дитячий садок – перший крок дитини в самостійне життя. На цьому шляху можуть трапитися складні випадки й негаразди, адже дитина тільки вчиться й набуває досвіду. Книга «Дитячий садок. Що робити якщо?» Т.Є. Главацької – помічник батькам, які шукають відповіді на свої запитання. Побудована вона за принципом: стимуляція – коментар психолога – розв'язання – профілактика. У книзі також наведено «шкідливі поради», щоб батьки мали можливість подивитися на себе збоку і помітити свої помилки.[3]

Також у новій книзі психологині Світлани Ройз «Я сьогодні йду в садок» представлена справжня гра-практикум, яка покликана полегшити процес підготовки та звикання до дитячого садочку. Це перше видання серії «Добрі дорослішання». Перший похід до садочку – відповідальний період, як для дитини, так і для батьків. Адаптація може тривати від півтора місяця до пів року. У книжці зібрані основні ситуації, з якими дитина зустрінеться у садочку. Також є практики, які авторка використовувала в роботі, вони зроблять процес адаптації легшим та допоможуть батькам ще більше зблизитися з малюком. Новинка «Я сьогодні йду в садок» у формі гри дає змогу «вжитися» в роль, одягаючи, переміщуючи іграшку сторінками книжки.

Завдяки інтерактивній книжці дорослі разом із дитиною в ігровій формі проживають всі складні моменти, з якими родини найчастіше звертаються до авторки-психологині: розлука з батьками, переодягання, денний сон тощо. Також у книжці є багато корисних порад і практик, здатних не лише зробити адаптацію до садочка легкою та приємною, але й зблизити дорослих із малюками.

"Я сьогодні йду в садок" – це одна з кількох книжок про адаптація дітей і їхніх батьків до нового етапу дорослішання – дитячого садочка. Вона зроблена з цупкого картону і має віконця, які підштовхують дитину немов зазирати глибше в те, як влаштований садочок. Кожен розворот присвячений іншому аспекту. І на кожному-трошки тексту, а то все інше яскраво намальовані ситуації, що можуть траплятись із дитиною. Є такі розділи: як влаштований садок (про те, що замість батьків тут вихователі), У туалеті (про користування унітазом, горщиком і умивальником), В ігровій кімнаті (про те, як ділитись іграшками, які вже є в садочку), На прогулянці (про правила поведінки на вулиці), На святі (про танці і співи), У спальні (про обідній сон), Час додому (про те, як дитині навчитись визначати, коли мама забере додому), Коли буває сумно (як впоратись), Іграшки-друзі (туторіал, як зробити іграшку). Загалом, це не посібник для батьків, це книжка-гра для дітей. Щоб показати малюкам ситуації, які можуть виникати і цим знизити майбутній стрес. [5].

Під час війни важливо також підтримати дітей та їх батьків, які були вимушені покинути свої домівки. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) розробив поради щодо психологічного стану для батьків та дітей «Коли ти хочеш додому»[1].

А ще створені телеграм канал «Підтримай дитину», де батьки теж зможуть знайти відповіді на багато запитань, пов'язаних із психологічною підтримкою дитини[2].

Результатом нашого дослідження стало розуміння того, що найголовніше при нормалізації дитини до освітнього процесу – ставитися до неї з розумінням та терпінням, вірити в неї. Дарувати дитині відчуття, що вона у безпечному середовищі, розмовляти, пояснювати ситуації та взаємодіяти з батьками, спостерігати за дитиною та фіксувати позитивні моменти в її поведінкових проявах. Стежити за порадами психологів та використовувати їх поради, щоб покращувати емоційний стан та надавати психологічну підтримку дитині.

Список використаних джерел:

1. <https://www.unicef.org>
2. t.me/pidtrumaiddutuny
3. Главацька Т.Є. «Дитячий садок. Що робити якщо?»: «Основа», 2018
4. Жанна Маценко, Галина Нижник «Адаптація дитини в ДНЗ» : «Шкільний світ», 2016
5. Світлана Ройз, Інна Черняк «Я сьогодні йду в садок». – К. 2019, 24 с.
6. Таємниці адаптації. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. Третій рік життя [Текст] / авт.-уклад. О. С. Нурєєва, З. І. Шейнфельд. – Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2008. – 160 с.: іл. – (Дошкільний навчальний заклад. Психологія виховання).

Гнатюк Антоніна,
практичний психолог
Волице-Полівського ліцею
Теофіпольської селищної ради

Добірка психологічних ігор та вправ для використання під час навчального процесу

У тезах досліджено ефективні форми психосоціальної допомоги дітям, які пережили травматичні події. Запропоновано ігри та вправи для учасників освітнього процесу, які потребують допомоги при подоланні стресу.

Ключові слова психологічна підтримка, дитяча травма, стрес, навчальний процес.

Події, що відбуваються в нашій країні, торкаються усіх громадян, як дорослих, так і дітей. Однак діти є однією з найбільш вразливих груп до наслідків емоційної напруги в суспільстві, порушення екологічної безпеки, швидкого порушення нормального життя та різноманітних втрат. Що ми можемо зробити, щоб допомогти їм пережити ці ситуації? Як забезпечити психологічне відновлення в навчальних закладах?

Вплив психотравмуючих факторів, спричинених війною, відчуває на собі все українське суспільство - як ті, хто безпосередньо перебував у зоні бойових дій, так і всі ті, кого ці події опосередковано торкнулися. Діти є одними з тих, хто особливо вразливий до екстремальних подій, що відбуваються в Україні останніми роками, особливо в місяці, коли війна була в розпалі. Для багатьох з них ці події є травматичними, серйозно порушують їхнє життя, спричиняють грізні втрати, завдають шкоди здоров'ю, викликають стрес, кризу та психологічні травми. А дитяча травма може мати відтерміновані наслідки у вигляді поведінкових розладів та психоемоційних порушень не лише в підлітковому, а й у дорослому віці.

Слід підкреслити, що найбільш ефективною формою психосоціальної допомоги дітям, які пережили травматичні події, безперечно, є індивідуальна допомога. Однак слід зазначити, що цей метод є дуже трудомістким, що обмежує його використання в навчальних закладах і спрямовує працівників психологічної служби до колективних форм роботи, де вони можуть охопити більшу кількість людей, які потребують підтримки та допомоги.

Діти переживають травматичні ситуації по-особливому. Часто діти не говорять відкрито про свої дискомфортні ситуації через відсутність навичок говорити про свої переживання, вікові особливості та сильний емоційний стрес. Водночас, спостерігаючи за дітьми, можна виявити дітей, які гостро переживають стресові ситуації. Наслідки

стресу можуть проявлятися як в емоціях і поведінці дітей, так і на фізичному рівні[5 с.62].

У воєнний час психологічна підтримка всіх учасників освітнього процесу має свої особливості. Щоб створити позитивний емоційний настрій та налаштувати дітей на навчання, на початку кожного уроку слід проводити мотиваційну п'ятихвилинку, а також включати в урок психологічну хвилину для учнів (залежно від способу навчання - онлайн чи офлайн). Запровадження «психологічної хвилини» може допомогти учням впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на урок та продуктивно й ефективно працювати. Таким чином можна створити сприятливу атмосферу, в якій діти зможуть розслабитися, зняти емоційну напругу, відновити почуття безпеки і досягти психологічного та емоційного спокою, що є природним стабілізуючим механізмом. Вчитель сам вирішує, коли і коли надавати «психологічний час». Регулярний «психологічний час» може допомогти учням почуватися спокійніше, зрівноваженіше та краще розуміти свої почуття[2].

Ми пропонуємо певні вправи та техніки, які допоможуть вирішити проблему психологічної підтримки дітей та підлітків у воєнний час.

Техніки заземлення. Заземлення - це терапевтичний інструмент для зменшення симптомів тривоги та паніки, а також для подолання дисоціації та флешбеків. Мета заземлення - допомогти людині вийти з травматичного досвіду, в який вона занурена.

Стабілізаційна вправа «5-4-3-2-1».

Ефективна вправа, коли ви втратили орієнтацію через надмірні емоції. Ця вправа допомагає швидко повернутися до реальності, по черзі активуючи п'ять органів чуття та активізуючи префронтальну кору головного мозку шляхом називання слів.

Інструкція:

–Подивіться навколо і знайдіть п'ять речей, які здаються вам блакитними. Назвіть їхні назви;

–Прислухайтесь і почуйте чотири різні звуки. Назвіть їхні назви;

–Доторкніться руками до трьох поверхонь. Скажіть, які вони на дотик;

–Понюхайте три різні запахи. Назви їхні назви;

–Знайдіть ту, яка виглядає смачною. Скажіть, яка вона на смак (можливо, ви захочете спробувати її в роті)[6].

Дихальні техніки для зняття психічного та емоційного напруження.

Мета: дихальні вправи, що сприяють розслабленню та глибокому диханню.

Інструкція Ведучий показує на уявного метелика на своїй долоні і каже: «Він замерз і не може полетіти». Давай зігріємо його своїм диханням. Діти дихають у долоні (техніка дихання: відкрити рот і вимовити довгий звук «а»). Метеликів потрібно зігріти і здути з долонь. Діти повинні зробити глибокий вдих через ніс і видих через рот (техніка дихання: витягнути губи, як трубочку, і вимовити довгий звук «у»).

Інструкція «Квіти і свічки». Уявіть, що ви тримаєте в одній руці квітку з приємним ароматом, а в іншій - запалену свічку. Повільно вдихніть через ніс і уявіть, що ви відчуваєте запах квітів. Повільно видихніть через рот, ніби задуваєте свічку. Повторіть кілька разів.

Попросіть дітей уявити, що їхні долоні - це гори, а по них піднімається альпініст. Рухайте пальцями однієї руки по долоні іншої, від великого пальця до мізинця. Вдихніть і підніміться до кінчика пальця, видихніть і опустіться до основи пальця, а потім почніть підніматися по іншому пальцю. Примітка: Ви можете попросити дітей зупинитися на вершині пагорба (на кінчику кожного пальця) на кілька секунд, затримати дихання, а потім продовжити рух[1].

Арт-методики, які допомагають гармонізувати психоемоційний стан та зменшити тривожність. Зазвичай здорові, добре розвинені діти використовують цілющий ресурс малювання добровільно, без додаткової стимуляції з боку дорослих. Однак наслідки травми можуть перешкоджати спонтанному малюванню. Малювання, як природна та

невід'ємна для дітей діяльність, посідає особливе місце серед арт-технік психологічної допомоги, оскільки дає змогу найбільш ефективно долати травматичні переживання[3]. Використання арт-технік у роботі з учнями може допомогти:

- зняти емоційну напругу та вивільнити накопичені почуття;
- зменшити стрес і тривожність; та
- стимулювати уяву та творчість;
- підвищити креативність. Вправи для дітей та дорослих.

«Дерево сили».

Мета: допомогти учасникам визначити свої сильні сторони та стратегії подолання труднощів і зрозуміти, що вони можуть подолати труднощі, використовуючи свої внутрішні таланти і сильні сторони.

Інструкція:

Підготуйте великий аркуш паперу формату А4 або А3.

Намалюйте свою долоню та пальці.

Використовуйте долоню як стовбур дерева, а пальці - як гілки. Намалюйте більше гілок і листя на дереві. Вони мають бути достатньо великими, щоб вмістити літери. На кожному листочку напишіть одну річ, яка допомагає вам пережити важкі часи. Це може бути що завгодно - ваші сильні сторони, стратегії подолання труднощів, веселі заняття, люди, які вас підтримують, тощо. Розфарбуйте дерево на свій розсуд. Чіткі, прості кроки цієї вправи можуть допомогти дітям відчути себе більш успішними у своїй творчій роботі і не змусити їх відчувати невпевненість щодо кінцевого малюнка. Образ могутнього дерева надає їм впевненості у подоланні труднощів[5 с.63].

Ресурсні вправи.

Вправа «Я є. Я маю. Я можу. Я можу».

Мета: допомогти згадати про свої ресурси, як зовнішні, так і внутрішні. І нагадати, що вони можуть активно використовувати їх для підтримки себе у важкі часи. Оскільки ресурси сьогодні дуже важливі, я рекомендую коротку ресурсну вправу.

Відкрийте замітку на мобільному телефоні або візьміть блокнот чи аркуш паперу і виділіть 5-10 хвилин.

«Я є».

Запишіть те, чим ви пишаєтесь і що в вас є хорошого (Я доброзичливий. Я доброзичливий").

«Я маю».

Перелічіть людей, місця та різні ресурси, на які ви можете покластися (робота, батьки, друзі, Настя, колеги, гроші на рахунок).

«Я можу».

Запиши навички, здібності та види діяльності, якими ти володієш (брати на себе відповідальність, керувати проектами, вчитися, розмовляти англійською, підтримувати людей, зустрічатися з людьми).

«Я можу».

Вкажіть, що ви робите, щоб підтримати себе у важкі часи (ходите на прогулянку, вчасно лягаєте спати, дзвоните другу). В останньому абзаці ви також можете написати кроки, які вам потрібно зробити, щоб покращити ситуацію і вирішити проблему[4].

Психіка дітей та підлітків має здатність до самовідновлення та саморегуляції. Після травматичної події більшість дітей повертаються до нормального життя завдяки підтримці та турботі близьких, без професійної допомоги психолога. Однак підтримка шкільного психолога також важлива для учнів. Для надання такої підтримки психологам у навчальних закладах необхідно регулярно проводити заняття, спрямовані на підтримку та розвантаження нервової системи учня. Важливо також навчити школярів контролювати власний стрес та емоційне напруження і керувати власним психічним здоров'ям. На таких заняттях діти зможуть обирати техніки, вправи

та методи, які допоможуть їм зняти стрес, розслабитися, повернутися до стану спокою та стабільності.

Список використаних джерел:

1. Вправи для дітей та підлітків, які перебувають у стресовій ситуації, для зняття психоемоційного напруження. *Інститут модернізації змісту освіти*. URL: <https://imzo.gov.ua/psychologichnyi-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/vpravy-dlia-ditey-ta-pidlitkiv-iaki-perebuvalut-u-stresoviy-sytuatsii-dlia-zniattia-psykhoemotsiynoho-naprzhennia/> (дата звернення: 22.11.2023).
2. Гнатюк О. Психологічні особливості організації навчання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Нова українська школа: психологічні проблеми* : зб. тез наук. доп. III Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Київ, 23 черв. 2022 р. Київ, 2022. С. 7–11.
3. Мар'яна Франко. Підбірка для стабілізації емоційного стану. - Sense. URL: <https://www.sens.lviv.ua/pidbirk-dlya-stabilizatsiyi-emotsijnogo-stanu/> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Сабліна Н. Ресурсна вправа "Я є. Я маю. Я можу. Я буду" 🧠. *Наталія Сабліна*. URL: <https://www.sablinatz.com/post/ресурсна-вправа-я-є-я-маю-я-можу-я-буду> (дата звернення: 22.11.2023).
5. Шестопалова Т. Психологічна підтримка дітей та підлітків у воєнний період. *Поради психологів. Педагогічний вісник*. 2023. № 1. С. 62–65.
6. Як допомогти собі у разі тривоги та паніки? Техніка "заземлення". *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-dopomogty-sobi-pri-tryvozi-ta-panitsi-tehnika-zazemlennya/> (дата звернення: 22.11.2023).

Гулеватий Андрій,

Завідувач кафедри педагогіки та психології
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка
кандидат психологічних наук, доцент

Проблеми та перспективи використання штучного інтелекту в освіті та навчання

Анотація. Розглядається вплив штучного інтелекту на навчання та організацію освітнього процесу; виокремлено проблеми та сформульовано перспективи розвитку штучного інтелекту в освіті та навчанні.

Ключові слова: штучний інтелект, освіта та навчання, технології, інновації.

Багато людей мають уявлення, що штучний інтелект (ШІ) подібний до людського інтелекту, але створений штучно. Проте це уявлення є спрощеним. ШІ є програмним забезпеченням, здатним до самонавчання, яке опрацьовує інформацію, експериментує у різних сферах. Після цього аналізує свої результати і адаптує свій алгоритм відповідно до них. Такий процес самонавчання полягає у постійному вдосконаленні алгоритмів на основі попередніх дій.

Технологія штучного інтелекту не є новою: її початки сягають 1960-х років, і протягом останніх двадцяти років вона активно розвивається. Останні роки штучний інтелект вийшов на масовий ринок у формі таких продуктів, як чат GPT або Midjourney, яка призначена для генерації зображень.

Протистояння "людина проти машин" існує вже близько двох тисяч років. Коли вперше з'явилися катапульти, виникли страхи, що машини можуть вийти переможцями в цьому протистоянні. Розвиток нашої цивілізації завдяки технологічним інноваціям

завжди супроводжується соціальними змінами. Останньою великою революцією, що вивчається навіть у школах, є Велика промислова революція, яка призвела до появи парового двигуна та змін у виробництві. Такі зміни часто призводять до втрати робочих місць, проте вони є необхідними для прогресу суспільства.

Сьогодні ми переживаємо ще один поворот в технологічних змінах. Штучний інтелект вже існує і має значний вплив на суспільство. Він революціонізує економіку, навчання, творчість та виконання щоденних рутинних завдань. Тому заборона або зупинка цього процесу нічого не дадуть.

У кризових ситуаціях зміни відбуваються значно легше, ніж у стабільних часах. В Україні зараз настала криза в багатьох сферах життя, що пов'язана з нападом росії. Відновлення старих систем не є рішенням, що принесе успіх. Замість цього ми маємо історичну можливість змінити ситуацію докорінно і стати не лише споживачами, але й творцями інновацій та технологій, у тому числі й в галузі освіти.

Спочатку необхідно розглянути, що означає бути учителем. Чи він просто переказує зміст підручника, чи ж виступає як наставник? Якщо ми розглядаємо вчителя як наставника, то він має відкривати для дитини шлях до її розвитку і бути її активним провідником. Вчитель або викладач, який не має органічного ставлення до цього, не може стати наставником для дитини. Замість цього він буде просто виконувати навчальні плани, не спрямовуючи дітей вперед.

Щоб використовувати штучний інтелект у навчальній практиці, вчителю потрібна лише одна риса - цікавість. Бо це неймовірно цікаво бути свідком і співтворцем такої кількості революцій, яка відбувається у наш час. У цьому контексті вчителю доступні два варіанти.

Перший варіант: "Я цього боюсь або ігнорую, продовжую читати уроки так, як читав усе життя". Це лише забирає увагу дітей від того, що їм потрібно буде у майбутньому, і вони втрачають інтерес, концентрацію та зосередженість.

Другий варіант: "Ого, як цікаво, давайте розберемося в цьому разом, разом з дітьми розвиватимемося!" Можливо, діти розповідатимуть, як вони користуються чатом GPT, і ви разом з ними почнете писати твори за допомогою штучного інтелекту.

Раніше, для створення коміксу потрібні були професійні навички, а сьогодні ви можете створити його за один урок. GPT допоможе згенерувати сценарій і розробити героя. ШІ не зробить за вас творчу роботу, він просто прискорить вас там, де ви б витратили багато часу на аналіз та обробку інформації. Midjourney згенерує графіку і в кінці уроку ви разом з учнями матимете крутий комікс професійної якості!

На сьогоднішній день існують багато програми, які генерують зображення, тому можна сказати, що створення якісного малюнка за допомогою штучного інтелекту не є таким вже й складним завданням. Щоб досягти успіху в цьому, потрібна не лише ідея, а й широкий світогляд, здатність адекватно описати її.

Але водночас існують науковці, автори, які страждають від штучного інтелекту, особливо ті, чиї роботи використовуються для навчання програм. Їхні права дуже слабо захищені. Проте, важливо розуміти, що плагіат полягає у копіюванні чужої роботи без змін. Штучний інтелект ніколи не копіюватиме роботу один в один, він створює щось нове на основі вихідних даних. Далі перед нами відкривається перспектива реалістичних зображень у будь-якому стилі.

Поява чат-ботів з такими можливостями викликає тривогу тим, що учні можуть перестати виконувати завдання самостійно. Але проблема списування не є новою. Діти вже використовують Google та готові роботи з Інтернету. Але тепер з появою ChatGPT ця проблема стала ще актуальнішою, оскільки роботи стають новими текстами, а не лише копіями існуючих матеріалів.

Для того, щоб адаптуватися до цих нових інструментів, потрібно змінювати не парадигму контролю, а сам навчальний процес. Потрібно звертати більше уваги на

виховний момент та вчити дітей користуватися штучним інтелектом як інструментом для самовдосконалення та креативності.

Для контролю краще давати більше творчих завдань та менше тестів. Можна розробляти контрольні роботи, орієнтуючись на тести PISA, які спрямовані на оцінку компетентностей учнів. Це дозволить уникнути ситуацій, коли штучний інтелект здатен швидко відповісти на питання чи вирішити завдання.

Уже зараз багато вчителів використовують компетентнісний підхід, формулюючи завдання таким чином, що для їх виконання потрібно мати власний досвід. Це дійсно ефективний метод, який сприяє активному навчанню та розвитку учнів.

Деякі вчителі відмовляються опановувати нові технології, і це не лише психологічний бар'єр. Особливо вчителі старшого покоління бояться невдачі в новому. Для багатьох з них нові технології здаються складними, зі значними часовими затратами, і вони відштовхуються від них. Часто вчителі вигадують інші причини відмови, наприклад, вони можуть стверджувати, що ці технології не ефективні, не потрібні або що в минулому без них обходилися.

Тому для успішного впровадження нових технологій важливо показати вчителям, що це не так складно, як здається. В кожному навчальному закладі є люди, які вже вміють і люблять працювати з інноваціями, і вони можуть допомогти іншим опанувати ці технології. Проте важливо, щоб керівництво школи підтримувало цих людей.

Найпростіший спосіб впровадження нових технологій в школі — це обмін знаннями між колегами. Тому якщо один вчитель вивчить та застосує нову технологію, інші вчителі також почнуть її використовувати, якщо побачать результат.

Нам всім потрібно зрозуміти, що нові технології — наше майбутнє, і вони вже тут. Ми не можемо уникнути їхнього впливу. Найкращий спосіб використовувати їх на користь — це прийняти їх. Тому вчителям варто звертатися до дітей за допомогою. Діти, починаючи з 7-го класу, а то й раніше, дуже швидко вивчають нові технології. Якщо вчителі виявлять інтерес до того, як діти використовують ці технології, і попросять їх показати, як вони це роблять, це буде найкращим способом впровадити їх в навчальний процес. Тоді діти побачать нові технології як інструмент співпраці з вчителями, а не як можливість списувати або уникнути праці.

Таким чином, на сьогодні можна відзначити наступні проблеми, що їх відзначають українські науковці:

Несамостійність виконання робіт учнями.

Згідно з дослідженням Олени Вишнякової, 25% учнів вже зараз використовують ШІ для написання рефератів та есе.

Науковці відзначають, що це може призвести до "шахрайства" та нездатності учнів самостійно мислити та вирішувати проблеми

Залежність від технологій.

Надмірне використання ШІ може призвести до втрати важливих навичок, таких як критичне мислення, креативність та комунікація. ШІ не повинен замінювати вчителя, а лише доповнювати його роботу, допомагаючи учням у навчанні.

Нерівномірність доступу до технологій.

Віктор Громовий звертає увагу на те, що не всі учні мають однаковий доступ до Інтернету та комп'ютерів, що може посилити нерівність у доступі до якісної освіти.

Олена Пономаренко підкреслює, що важливо забезпечити доступ до ШІ-технологій для всіх учнів, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання.

Етичні проблеми.

Олександр Авраменко застерігає, що використання ШІ може призвести до порушення конфіденційності даних учнів, а також до упередженості та дискримінації.

Важливо розробити етичні норми та правила використання ШІ в освіті, щоб захистити права та інтереси учнів.

Вплив на соціальну взаємодію.

Надмірне використання ШІ може негативно вплинути на розвиток соціальних навичок учнів та їхню здатність спілкуватися з іншими людьми. Важливо знайти баланс між використанням ШІ та традиційними методами навчання, щоб не ізолювати учнів один від одного.

Разом з тим, маємо відзначити і перспективи використання штучного інтелекту в освіті:

Покращення доступу до освіти.

ШІ-системи можуть бути використані для створення онлайн-курсів та інших навчальних матеріалів, що зробить освіту більш доступною для людей з особливими потребами, обмеженими можливостями та тих, хто живе в віддалених районах.

Підтримка вчителів.

ШІ-системи можуть допомогти вчителям перевіряти роботи учнів, надавати їм зворотній зв'язок та розробляти індивідуальні навчальні плани. Це дозволить вчителям зосередитися на більш важливих завданнях, таких як індивідуальна робота з учнями та створення сприятливої атмосфери навчання.

Розвиток нових навичок.

ШІ-системи можуть бути використані для навчання учнів новим навичкам, таким як кодування, критичне мислення та вирішення проблем. Ці навички будуть дуже важливими для успіху в майбутньому.

Зробити навчання більш цікавим.

ШІ-системи можуть бути використані для створення інтерактивних навчальних ігор та симуляцій, які зроблять навчання більш цікавим та захоплюючим для учнів. Це може призвести до підвищення мотивації учнів та покращення результатів навчання.

Результати використання штучного інтелекту (ШІ) в освіті поки що можна визначити як експериментальні, оскільки ця галузь ще знаходиться на своєму етапі розвитку. Для досягнення максимальних результатів потрібно провести більше досліджень, щоб усвідомити, як найкраще використовувати ШІ для покращення освітнього процесу. Однак важливо відзначити, що потенціал штучного інтелекту для трансформації освіти є значним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мар'єнко, М., & Коваленко, В. (2023). ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ВІДКРИТА НАУКА В ОСВІТІ. *Фізико-математична освіта*, 38(1), 48–53. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007>
2. Штучний інтелект в освіті: відповідальне ставлення [Електронний ресурс] : бібліографічний покажчик / уклад. Олена Найдьонова ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. – Кропивницький : ЦНТУ, 2023. – 11 с.
3. Біокібернетика Миколи Амосова. Інформаційні технології в Україні: історії та особистості: вебсайт. URL: <http://ua.uacomputing.com/stories/nikolay-amosovs-bio-cybernetics> (дата звернення: 25.05.2023).
4. Погореленко А. Штучний інтелект : сутність, аналіз застосування, перспективи розвитку. Економічні науки. 2018. Вип. 32. С. 22–27.
5. <https://naurok.com.ua/post/perspektivi-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-v-shkilniy-osviti>
6. <https://osvitoria.media/experience/pidkorit-shi-yaki-tehnologiyi-varto-vzyaty-v-robotu-vchytelyu/>

Використання ефективних інноваційні технології навчання в початковій школі для дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах воєнного стану

Анотація. Обґрунтування дієвих інноваційних методів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах воєнного стану, коротка характеристика, рекомендації щодо організації та здійснення навчання дітей зазначеної категорії.

Ключові слова: діти з інтелектуальними порушеннями, інноваційні технології навчання, офлайн навчально-виховна робота, ерготерапія, музикотерапія, казкотерапія, зоотерапія, ігротерапія, арттерапія. ефективна допомога.

Кожен з нас пройшов складний шлях від першого шоку до усвідомлення факту того, що в Україні триває війна. Ми всі намагаємось адаптуватися до нових реалій і цей процес сам по собі доволі болісний, він супроводжується постійними негативними подіями. Це також створює додаткове навантаження на нестабільний психоемоційний стан дітей з інтелектуальними порушеннями. Кожен з нас шукає спосіб, який допоможе зібрати себе до купи, якимось чином впорядкувати своє життя та відновити внутрішні ресурси.

Протягом останніх років українська освіта функціонує в надскладних умовах, спричинених спочатку пандемією COVID-19, а тепер широкомасштабною збройною агресією росії проти України. Через війну істотно погіршились умови викладання та здобуття освіти.[16, с. 8-10]

Від впливу війни на освіту в Україні залежить майбутнє як країни загалом, так і наступних поколінь. Тому необхідно забезпечити навчально-виховні процеси не лише методичними матеріалами, а й соціальною та емоційною підтримкою. Використання ефективних інноваційних технологій навчання в початковій школі є основним фактором для забезпечення освітніх потреб дітей цієї категорії.

В Україні всі діти мають право на освіту, здобуття таких умінь і навичок, які допоможуть їм у майбутньому. Питання організації навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, а саме – інтелектуальними порушеннями в умовах воєнного стану залишається відкритим та потребує додаткових зусиль. Важливо забезпечити доступ до якісної освіти навіть в таких умовах..

Сидіння в бомбосховищах, розлука з рідними, евакуація, втрата члена сім'ї, домівки — усе це залишає в дитячій душі глибокий слід. Він може болічно резонувати на все подальше дитяче життя — або стати ресурсом сили. На дитячу психіку досвід війни впливає з руйнівною силою.

Вербальні функції мозку вимикаються, а сам мозок починає сильніше працювати аби знайти відповідь на запитання: «Чому це сталося зі мною?». Якщо з цими нав'язливими думками не працювати, з часом вони можуть призвести до ще більших фізичних та розумових розладів, шкідливих та тривожних звичок. Ми не можемо змінити того, що сталося, але педагогічна підтримка й тепле людське спілкування здатні змінити те, як дитина переживає досвід війни, та повернути їй відчуття захищеності.

Діти з порушеним інтелектом від народження перебувають в стані інтелектуальної депривації, коли інформація ззовні сприймається перекручено, спотворено переробляється і викривлено засвоюється, а, отже, спотворено актуалізується. Підготовка дітей з вадами інтелектуального розвитку до самостійного життя, організації власного побуту, шляхом формування у них відповідних знань та практичних умінь, а також навичок життєвої та соціальної компетентності (виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, їх естетичного розвитку),

вирішення життєво необхідних побутових завдань (догляд за житлом та одягом, харчування, лікування тощо) забезпечать повноцінну адаптацію дитини [5, с. 322-325].

Розглянемо детальніше інноваційні дієві технології навчання, які як показала практика є ефективними під час офлайн навчально-виховної роботи в початковій школі з учнями з інтелектуальними порушеннями в умовах війни.

Інноваційні технології навчання дітей – це така взаємопов'язана діяльність вчителя і учнів, яка спрямована на модифікацію змісту, методичних прийомів, фізичних заходів, форм (способів) організації навчальної діяльності учнів, що сприятиме адаптації дітей до освітнього середовища, засвоєння учнями знань, умінь та навичок і загального розвитку особистості.

На сьогоднішній день ерготерапія є потужним засобом адаптації дітей з обмеженими можливостями в соціум. Це комплекс реабілітаційних заходів, які направлені на відновлення повсякденної діяльності дитини, враховуючи фізичні обмеження, які перешкоджають цьому.

Термін «ерготерапія» в перекладі означає «лікування дією». Це реабілітація, що базується на розвитку, відновленні й підтримці функціональних можливостей дитини, які необхідні для виконання значущих для неї дій. [20, с.292-298].

Використання елементів з ерготерапії можуть виглядати не так, як ми звикли. Робота з дітьми найбільше зосереджена навколо гри та навчання. У кінцевому результаті дитина повинна досягти максимальної самостійності у своїй діяльності — підвищити навички самообслуговування, стати більш соціально активною, отримати можливість реалізовувати свій потенціал. Для когось це може бути здатність повністю самостійно одягнути себе, піти до туалету, а для когось великим досягненням стане можливість просто утримувати ложку. Усе це дуже індивідуально.

Навчання будуються за принципом "від простого - до складного". Перехід від найпростіших завдань до більш складніших відбувається після остаточного формування попередніх навичок, своєчасно коригується рівень складності завдань, інтенсивність навантажень. Особлива увага приділяється тому, щоб дитина була захоплена процесом навчання.

Засоби і елементи ерготерапії допомагають сприяти організації поведінки дитини, розвитку здібності до комунікативної взаємодії, навчанню навичкам самообслуговування, посиленню психічної активності дитини, навчанню проводити вільний час, формуванню побутових навичок, підготовці до навчання, формування позиції активного члена соціальної діяльності. На сьогоднішній день застосування ерготерапії є надзвичайно актуальним при вихованні, навчанні та реабілітації.

Аналіз сучасних наукових джерел показав недостатню висвітленість в Україні питань, стосовно застосування ерготерапії для роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, тому ця тема в подальшому потребує детальнішого вивчення та дослідження.

Про цілющі властивості музики було відомо з сивої давнини. Вона налаштовує наші душі, серця, мозок на високу вібрацію. Гармонізація, зшивання нас з середини – це те, що потрібно сьогодні українцям, які проходять жакливі випробування нав'язаної жорстокої війни.

Музикотерапія стала складовою підтримкою нашого ментального та фізичного здоров'я. Улюблена музика стає тим каталізатором, який вивільняє стримуваний біль, відчай, злість, тривогу та страх. Недаремно серйозні музичні композиції говорять саме із серцем. Коли вчитель їх вмикає, учні наче вступають в складний і глибоко особистий внутрішній діалог, шукають відповіді та рішення, занурюються в себе, переживають все, що з ними сталося, не придушуючи своїх емоцій. Тим більше, багато хто зараз розлучений з близькими, не завжди поряд є людина, яка готова вислухати та підтримати. А правильно підібрана музика вміє

втішати, входячи в резонанс із будь-яким шквалом розпачу, безнадійної люті чи туги. Від того, що колись хтось все це уже відчував, стає легше.

Використання технології музикотерапія під час навчально-виховного процесу дозволяє впливати на психоемоційний стан дитини, музика призводить до певних гормональних і біохімічних змін в організмі, позитивно впливає на інтенсивність обмінних процесів. Позитивні емоції, що виникають під час звучання музики, стимулюють навчальну діяльність дитини. [10, с. 192-193].

Це потужний інструмент для швидкої мобілізації енергії у потрібне русло. Завдяки цій властивості, музика зазвичай безвідмовно допомагає створювати позитивний настрій на уроці, заряджає до подальшої продуктивної праці.

Відволікти дитину від негативних емоцій допомагає також казкотерапія. Суть цієї технології полягає у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії та фантазії дитини дійсністю, дозволяє їй подолати свої страхи та комплекси. Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу, подолання страху, зцілення казкою. [19, с.12-13]

Іншими словами, казкотерапія – це система передачі життєвого досвіду, розвитку соціальної чутливості, інтуїції та творчих здібностей, набуття певних знань, а головне – виникає відчуття захищеності.

Використання казкотерапії на всіх уроках в початковій школі дозволяє подолати у дітей з інтелектуальними порушеннями високий рівень тривожності, різноманітні страхи, агресивність, адаптує до різних дитячих колективів.

Звичайно, вибір методів та прийомів казкотерапії залежить від індивідуальних особливостей учнів, їх психо-фізичних та інтелектуальних можливостей. Проте, використання казкотерапії в початковій школі варто розпочинати з традиційних видів: читання, розповідь, бесіда, драматизація, інсценування.

Згодом, з набуттям дітьми досвіду, можливо використовувати і нетрадиційні технології роботи з казкою: переплутування сюжетів та героїв казок, зміна характеру героя, змінювання кінцівки казки, складання казки за схемою.

Слухаючи казку, учні переносяться у фантастичний світ, починають жити описаною дійсністю, життям казкового персонажу, в них починають виникати певні емоції (радість, сум, ненависть, обурення, переживання, біль). [2, с.16-19]

За допомогою казки діти вчаться розуміти та розрізняти негативні та позитивні емоції: долають злість, розвивають емпатію, співчуття, жалість.

Участь в інсценуванні казок дає змогу учням розвивати здібності в спілкуванні як вербальним, так і невербальними засобами: мовою жестів, рухів, міміки. Драматизації та інсценування збагачують їх соціальний та суспільний досвід у налагодженні взаємодії з однолітками та дорослими, поповнюють банк життєвих ситуацій, сприяють соціалізації в цілому.

Суть казкотерапії полягає в тому, що казка доступно пояснює, що добре, а що погано, саме тому казки – один із найбільш популярних жанрів серед дітей та дієвих прийомів навчання.

Казка в початковій школі здатна виконати не лише виховні, а й розвивальні та навчальні завдання. За правильної організації процесу роботи над казкою в учнів істотно покращується мислення, увага, пам'ять, підвищується мовленнєва активність тощо. Навіть «немовленнєві» діти намагаються звуконаслідувати персонажам казок на елементарному рівні.

Окрім терапевтичного, варто відмітити і значний корекційно-розвиваючий вплив казки на дітей з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, важливий вплив на сенсорну сферу учнів мають яскраві ілюстрації у книгах, красиві лялькові персонажі та атрибути. Вони викликають у них позитивні емоції: радість, сміх, задоволення. Діти поступово розкривають свій внутрішній світ, стають більш розкутими, відкритішими до спілкування.

Казка робить великий вплив на поведінку дитини: гіперактивних заспокоює, налаштовує на хороший лад, пасивних організовує, стимулює до діяльності.

Казка ефективно впливає на розвиток міміки обличчя, адже таким дітям дуже складно довільно посміхнутися, насупити брови, опустити кутики рота, широко розкрити очі, закрити очі. За допомогою казки можливо спонукати дітей до зміни свого мімічного стану. [7, с.41-44]. Це особливо важливо для дітей з розладами аутистичного спектру, оскільки розвиток міміки, емоційних станів своїх та інших людей для них викликають труднощі.

Важко переоцінити і корекційний вплив казки на розвиток психічних процесів: корекцію мислення (діти засвоюють послідовність епізодів казки, назви основних персонажів, основні звуконаслідування і т. д.), корекцію уваги (діти зосереджують увагу, утримують її порівняно довгий час), корекцію пам'яті (діти запам'ятовують імена основних героїв, характерні ознаки) і так далі.

Казку можна використовувати фактично на всіх уроках в початковій школі, в усіх режимних моментах протягом дня, а також застосовувати її як інструмент для здійснення інтеграції одного предмету з іншими. Уривки з казок налаштовують дітей на позитивний емоційний фон, концентрують увагу дітей, і, як правило, результат цих занять досить високий.

Воєнний стан, жахіття війни внесли в життя кожного українця позначку «до» та «після». Люди відчували страшні звуки вибухів, звуки сирени та назавжди запам'ятали дитячий плач, крики поранених. І не тільки дорослі, цей жахливий досвід дістався і дітям. Вони надто швидко стали дорослими людьми з дорослими думками та жахами.

В такий важкий час саме тварини яких ми доглядаємо – рятують нас, і особливо чуттєву дитячу психіку. Тримавши тваринку на руках дитина відволікається від жаху та думає про створіння яке горнеться до неї.

Взаємини між людьми та тваринами існують від початку історії людства. Точний період, з якого людство почало застосовувати зоотерапію, визначити складно. Але вочевидь, що із найдавніших часів, коли людина почала жити у тісній взаємодії із природою, і навчилася знаходити у ній джерело здоров'я.

В усіх культурах тварини були не тільки джерелом їжі чи незамінними помічниками у сільському господарстві, але й надійними товаришами, які дарували людині відчуття внутрішньої гармонії, спокою та радості життя. Вони безпосередньо відповідають на нашу до них любов, відкрито демонструють свої почуття, дуже чутливі до наших настроїв, вчать нас довірі, емпатії та відповідальності. [23, с.187-188]. Тому не дивно, що так звана терапія за допомогою тварин, або, як її ще називають, зоотерапія чи анімалотерапія, набуває дедалі більшого значення у різних галузях медицини, освіти, психіатрії, психотерапії, геріатрії тощо.

Тварин вважають психотерапевтами від природи. Дослідження вчених показали, що у присутності тварин діти відчувають себе більш спокійно, впевненіше

Використовуючи зоотерапію в навчальному закладі , вчителю слід уважно врахувати розмір тварини, умови її утримання, можливі алергічні реакції дітей на тварину. Щур, хом'ячок, морська свинка, черепашка, рибки, папуга можуть стати добрими помічниками .

За допомогою зоотерапії діти і підлітки вчаться визначати свій емоційний стан і розповідати про це, таким чином, усуваючи свої психічні та психологічні дефекти.

Тварини допомагають вирішити комунікативно-особистісні проблеми, створюють позитивну мотивацію успіху, знижують прояви негативних форм поведінки та невмотивованої агресії, розширюють спектр вивільнення емоцій, надають можливість зняти психоемоційне напруження.

Сучасні реалії війни, постійні тривоги під впливом різних факторів потребують пошуку природних та дієвих методів допомоги собі та дітям. Одною з найвикористовуваних технологій є ігрова терапія та іграшка.

Ігрова терапія – ще одна технологія впливу на дітей з використанням гри, метод корекції емоційних порушень, а також метод розвитку пізнавальної сфери у дітей, в основу якого встановлений властивий дитині спосіб взаємодії з навколишнім світом – гра. Гра – є важливою частиною життя кожної дитини, а для дітей з інтелектуальними порушеннями вона є ще більш важливішою. Використання ігрових методів дозволяє дітям зосередитися та зрозуміти навчальний матеріал, покращує їх соціальні навички.

Вчителі, працюючи з дітьми з інтелектуальними порушеннями вже давно помітили, що дитині набагато простіше виражати свої переживання, потреби, мрії в ігровому процесі. Основна мета ігрової терапії – допомогти дитині виразити свої переживання через гру, виявити творчу і соціальну активність, пережити складні життєві ситуації, а також розвивати процеси мислення, уваги, довготривалої пам'яті, зв'язного мовлення.

Якщо дитина має можливість виразити у грі свої переживання, то вона звільняється від страхів, і пережите не перетворюється на психічну травму.

Метою корекції ігрової технології є перенесення негативних емоцій і якостей дитини на ігровий образ. Через гру коригуються витіснені і пригнічені негативні емоції, страхи, невпевненість у собі, розширюється здатність дітей до спілкування. Ігрові прийоми сприяють продукуванню позитивних емоційних переживань, які блокують патологічно обумовлені негативні емоції, дозволяють долати дитячі страхи. У грі проявляється її минулий досвід та реакції й почуття щодо пережитого. Гра є єдиним видом діяльності, де дитина виявляється вільною від примусу і тиску з боку ворожого до неї середовища. А значить, перед нею розкриваються широкі можливості виразу несвідомих потягів, відчуттів і переживань, які не можуть бути прийняті і зрозумілі в реальних стосунках дитини зі світом.

Гра є для дитини тим самим, чим мова є для дорослого. Це засіб для вираження почуття, дослідження відносин і самореалізації. Коли їм надається така можливість, діти програють свої почуття й потреби приблизно так само, як це роблять дорослі. Динаміка вираження й засобу спілкування в дітей трохи інші, але почуття (страх, задоволення, гнів, щастя, фрустрація) схожі з почуттями дорослих. [22, с.44-48]. Якщо глянути на гру із цього боку, то виявиться, що іграшки для дітей – слова, а гра – мова. Ігрова терапія відкриває можливість реагувати на поведінку дитини в цілому, а не тільки на її вербальне поведіння.

У роботі з дітьми гра коригує негативні відносини, страхи, невпевненість у собі, що подавляються дитиною, розвиває здібності дитини до спілкування, збільшує діапазон доступних для дитини дій з предметами. В грі відбувається формування довільної поведінки дитини і її соціалізація.

Гра є найбільш природною формою отримання життєвої компетентності. У дітей з інтелектуальними порушеннями досить часто відсутня потреба до ігрової діяльності, знижена ігрова активність та самостійність. Тому особливу увагу потрібно приділити ігровим методам навчання. У процесі гри формується активна взаємодія дитини з навколишнім світом, розвиваються його розумові, емоційно-вольові, етичні якості, формується особистість загалом.

Серед сучасних можливостей вдосконалення реабілітаційних технологій особлива увага приділяється арттерапії. Це технологія, використання якої дозволяє з допомогою творчості пережити внутрішні конфлікти, тривогу, страхи, що турбують дитину..

Головна задача педагога направлена на розвиток мотивації дитини до діяльності, відбір прийомів арттерапії для кращого формування мотиваційної діяльності у дітей з різними формами органічного ураження нервової системи.

Використовуючи елементи цієї технології на уроках, дітей можна залучати танцювати, створювати казки, ліпити з пластиліну, тіста чи працювати з піском, малювати, співати, до будь-якої творчої діяльності, що допомагає проявити та

висловити свої емоції. Педагог не розпитує дітей, що з ними відбувається чи що вони відчувають, натомість створює умови, в яких дитина може самостійно обрати творчий інструмент для самозцілення. У такий спосіб вони самостійно знаходять внутрішній ресурс, щоби впоратися з проблемою, яка їх турбує.

Ми комунікуємо з дітьми невербально, часто на символічному рівні. Така співпраця допомагає не нашкодити дитині. Додатково арттерапія дає соціально прийнятний вихід агресії та іншим негативним почуттям. Це технологія, яку доцільно використати в комплексі з іншими технологіями навчання. Її застосування підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє сенсорному і руховому розвитку, концентрує увагу. Не можна забувати і про очевидне: арттерапія розвиває увагу, уяву, творчі здібності та дрібну моторику, розвиває графомоторні навички. Крім того, арттерапія дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем.

Складно зараз назвати більш ефективну технологію, ніж арттерапія. У дітей спостерігаються різні симптоми: страх, тривога, агресія тощо. І арттерапія допомагає дітям з інтелектуальними порушеннями з допомогою педагога долати ці труднощі.

Використовуючи різні інноваційні технології потрібно не забувати і про індивідуальний підхід до дитини. Кожна дитина з інтелектуальними порушеннями має свої потреби та можливості.

Таким чином, можна побачити, що результати, які досягаються при використанні ефективних інноваційних технологій можуть бути вражаючими. Вони допомагають дітям зрозуміти матеріал та розвиватися на своєму рівні. Використання ефективних інноваційних технологій навчання в початковій школі для дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах воєнного стану має велике значення для забезпечення доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від обставин.

Список використаних джерел:

1. Алексеева Л. С. Наслідки страху, тривоги та гніву. Директор школи. 2000. № 6. С. 71
2. Вачнов І.В. Казкотерапія. Розвиток самосвідомості через психологічну казку / І.В.Вачнов. – М.: Просвещение, 1997. – 178 с.
3. Галецька Ю. В. Методика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Ю. В. Галецька Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 5(1). - С. 47-56.
4. Гойда Н.Г.. Проблема інвалідизації дитячого населення та шляхи їх вирішення // Охорона здоров'я України, 2003. – №1 (8). – С. 36–40
5. Дефектологічний словник : навч. посіб. / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ : «МП Леся», 2011. 528 с.
6. Докучина Т.О. Мотивація навчання як запорука стимулювання учнів до досягнення успіху. *Педагогічна освіта : теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. Вип. 8. С. 32-37.
7. Єлісовенко Ю. Корекція неорганічних вад мовлення (з досвіду театральної педагогіки)// Дефектологія. – 2001. - №2. – 41 – 44 с.
8. Життєві кризи особистості (частина друга). Розділ І. Уроки драматичної педагогіки/ Науково-методичний посібник. – К., 1998. – 4 – 26 с.
9. Зінкевич – Євстигнєєва Т.Д. Шлях до чаклунства. Теорія і практика казкотерапії. – СПб.: Мова, 1998. – 348 с.
10. Козьявкіна Н.В., Козьявкіна О.В. Музикотерапія в СІНР. // Соціальна педіатрія. Збірник наукових праць. – Київ: Інтермед, 2003. – С. 192–193.
11. Коляденко Н. В. Зоопсихологія : підручник. Київ : МАУП, 2019. 530 с.

12. Левченко І.Ю., Приходько О.Г. Технології навчання та виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. М., 2001.
13. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
14. Миронова С.П. Підвищення професійної компетентності вчителя інклюзивних класів/ С.П.Миронова//Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про (2-21 листопада 2013 р., м. Київ). – К.: Університет «Україна», 2013. – С.44 права інвалідів: тези доповідей XII міжнародної науково-практичної конференції – 45.
15. Музичук О.О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів // Проблеми сучасної психології. – 2012. - № 17.
16. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник.- Інститут освітньої аналітики .-2023
17. Скалига В. Казкове виховання : казкотерапія / В.Скалига // Освіта України. – 2013. –№ 26 (липень). – С. 12.
18. Соколов Д.Ю. Казки та казкотерапія / Д.Ю. Соколов. – М.: Ексмо – прес, 2001; 2005. – 224 с.
19. Соловійова Л. Казкотерапія у навчально-виховному процесі / Л.Соловійова // Початкова освіта. – 2010. –№ 16 (квітень). – С. 12-13
20. Таран І.В. Валюшко Ю. Ерготерапія, як сучасний напрямок фізичної реабілітації хворих із травмами й захворюваннями нервової системи / Теоретичні та методичні проблеми фізичної реабілітації: матеріали VI Всеукр. наук.- метод. конф. – Херсон, 2016 – С. 292 – 298.
21. Тренінг по казкотерапії: Збірник програм по казкотерапії / Під ред. Т.Д. Зінкевич – Євстигнєєвої. – СПб.: 2002. – 254 с.
22. Успенська В. Впровадження здоров'язберігальних технологій у загальноосвітньому навчальному закладі // Рідна школа. – 2009. - № 4. – с. 44 – 48.
23. Шевирьова Г. Г. Зоотерапія в житті дітей з особливими потребами / Г. Г. Шевирьова // Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу : Збірник за матеріалами VII Всеукр. науково-практичної конференції (11 грудня 2019 року). – Лисичанськ : ВП «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка» – Лисичанськ : ФОП Єгорова О. Є. – 2019. – С. 187– 188.
24. Шевченко, Юлія. Особливості розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями в сучасному просторі / Юлія Шевченко // Особлива дитина: навчання і виховання. — 2020. — № 3. — С. 36-44.
25. Ярмола Н.А. Організація уроків соціально побутового орієнтування в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей / Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. - 2012. - Вип. 3(1). - С. 173-178.

Дацькова Світлана,
вчитель початкових класів,
Комунального закладу загальної середньої освіти "Ліцей № 4
імені Павла Жука Хмельницької міської ради"

Організація роботи з дітьми з ООП

Анотація. Сьогодні наша держава незворотно рухається до інклюзивної освіти. Тож виникла необхідність в об'єднанні зусиль всіх фахівців сучасної школи: вчителів початкових класів, педагогів-предметників, класних керівників, практичних психологів

та соціальних педагогів, які зобов'язані підготувати та забезпечити інтеграцію дітей з обмеженими можливостями у суспільство. Найкращим чинником соціалізації є створення інклюзивних класів.

Ключові слова: особливі освітні потреби, командна робота, сильні сторони, комунікативні паспорти, скаффолдинг.

Кожна дитина неповторна та унікальна, і потреби кожної особистості відрізняються. Дитина з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку суспільства розглядається як особистість, яка має ті ж права, що й інші члени спільноти, але через особливості індивідуального розвитку їй необхідно надавати особливі освітні послуги. Завдяки цій допомозі у дітей з особливими потребами спостерігаються важливі позитивні зміни в особистісно-мотиваційній, пізнавальній, емоційно-вольовій сфері. Освітня і корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами має носити комплексний характер, охоплювати всі лінії їхнього індивідуального розвитку. Основними умовами і факторами, які сприяють просуванню психічного розвитку таких дітей, є їхня особиста діяльність і співпраця з дорослими. Навчання має носити практичну спрямованість, оскільки з даного боку доступна дитині діяльність (предметна, ігрова, комунікативна, трудова тощо) виступає джерелом знань про оточуючий світ, з допомогою якого цей світ пізнається та перетворюється, з іншого – різні види діяльності забезпечують можливість використання та закріплення навичок, роблять їх здобутком кожної окремої дитини, її власним досвідом, формують у неї вміння адаптуватися до соціального середовища.

Важливий чинник успішності інклюзивного навчання – розуміння педагогами найважливіших потреб дітей з особливими освітніми потребами. Тоді вони зможуть створити їм такі умови навчання, за яких дитина почуватиметься комфортно, а її навчання буде більш ефективним.

Особливості організації роботи з дітьми з ООП

1. Командна робота — на всіх рівнях. Включення дитини з особливими освітніми потребами в колектив — турбота не лише вчителя, а цілої команди. До її складу мають входити: соціальний педагог, психолог, асистент вчителя, реабілітолог, дефектолог, батьки дитини. Найважливішу роль відіграє співпраця вчителя і асистента вчителя. Вони мають спільно готуватися до навчального заняття, підбирати завдання, які допоможуть школяреві опанувати тему, модифікувати та адаптувати за потреби завдання, тим самим забезпечивши рівні умови та однакову включеність у процес усіх здобувачів.

Керівник закладу має розробити чіткі посадові інструкції для асистента учителя та самого вчителя. Завдання директора – налагодити співпрацю між ними. Успішною вона буде тоді, коли вчитель і асистент будуть рівноправними партнерами.

Тільки спільна робота вчителя і асистента над розробленням індивідуальних завдань, дидактичного матеріалу, індивідуальної програми розвитку тощо дасть змогу отримати очікуваний результат[2].

Але серед найважливіших її учасників — батьки такого учня. Необхідно залучити їх до співпраці.

Перед приходом дитини з ООП потрібно підготувати клас. Створити сприятливу, психологічно комфортну атмосферу. Найкраще розпочинати з родин. Для батьків слід провести тренінги, перегляд фільмів про інклюзивне навчання або про такі самі особливості здоров'я, які є в нового здобувача.

2. Цінність та унікальність кожної особистості

Вчитель має доступно для розуміння школярів пояснити ще до появи дитини з ООП її особливості.

Можна уявити себе на місці цієї дитини. Якщо в нього є вади зору, усім зав'язати очі та попросити походити так. Якщо він не використовує мову через синдром Дауна чи аутизм — спробувати мовчки донести до інших свою думку.

Це значно знизить агресію до такої дитини. Усі здобувачі мають навчатися разом, незалежно від відмінностей, що існують між ними, бо вони усі цінні та унікальні [3]. .

3.Опора на сильні сторони

Процес навчання таких дітей слід розпочинати із виявлення їх сильних сторін. В подальшому спиратися на них. Змінилася парадигма навчання. Засвоїти знання — більше не головна мета, важливіше користуватися ними та створювати щось нове, а особливо це стосується дітей з ООП. Жодна особливість не позбавляє в людини творчих здібностей, кожен може згенерувати нову ідею. Тож є те, що варто створювати разом усім здобувачам, а спиратися краще на сильні сторони кожного з них.

Є країни, де взагалі немає корекційних шкіл (Норвегія, Фінляндія), а головна установка: прогрес швидше буде в тому, що школяр робить добре, ніж у тому, що не вдається [2].

4. Створення комунікативного паспорту

Від імені дитини прописуємо всі її інтереси, здібності, хобі, що не подобається, як зручно комунікувати. Ця ідея з'явилася у польських школах.

Починається паспорт з привітання: «Я — Платон, мені 9 років, всім привіт». Там можуть бути такі розділи: загальна інформація про учня, «Як я спілкуюсь», «Самообслуговування», «Мобільність», «Мої інтереси», «Важливо».

Після бесіди з батьками, фахівцями, які з дитиною працюють та спостереження можна його виготовити. Це допоможе у роботі з дитиною з ООП. Вчителі починають орієнтуватися на досягнення дитини, краще відчувати її індивідуальність. Цей паспорт має бути кольоровим, цікавим.

Скаффолдинг — створення умов для підвищення успішності кожного учня

Скаффолдинг (від англ. scaffolding – риштування, будівельні ліси) – освітня стратегія, суть якої полягає в тому, що здобувач розв'язує певні завдання не виключно самостійно, а за допомогою вчителя. Завдання достатньо складні, тож самотужки дитина з ними не впорається, але з підтримкою педагога – цілком.

Саме ця підтримка є скаффолдингом. Завдяки ній дитина поступово покращує свої знання та навички, а отже, згодом починає менше потребувати риштувань, тож учитель може згодом їх прибрати [2].

Для цього дитина має вчитися у «зоні найближчого розвитку», тобто робити те, що їй цікаво, але поки що неможливо опанувати без підтримки. Ніщо так не поліпшує мотивацію, як можливість впоратися із завданням і досягти успіху.

Скаффолдинг — це процес, який дає можливість дитині (у тому числі новачку) розв'язати проблему, виконати завдання або досягти цілей, які знаходяться за межами її індивідуальних зусиль чи можливостей. Як допомогти? Сказати «Молодець, тобі все вдасться»? Але ж дитина розуміє, що її спроби поки що далекі від результату. Цього мало. Є різні **види підтримки**.

Вербальна — словесне заохочення, підтримка та похвала.

Підказки через міміку, жести, вказівки, рухи тіла — велика сила.

Фізична підтримка — можна писати, малювати чи робити щось з учнем разом «рука в руці».

Візуальний стимул — планери, картинки, піктограми, символи.

Маніпуляція символами — розташування об'єктів у певному порядку.

6. Підготовка завдань різної складності

За допомогою різнорівневих завдань усі здобувачі можуть долучитися до вивчення, дослідження теми. Коли всі аналізують певні поняття та створюють таблиці, дитині з ООП можна доручити замальовувати отриманий досвід. Варто орієнтуватися не лише на такого здобувача, а на потреби всього класу. Різнорівневі завдання дають дітям вибір. Також, за потреби, важливо дати варіанти подання матеріалу (словесно, візуально, піктограмами).

7. Креативність вчителя та створення наочності

Творчий підхід під час розробки уроку — найголовніший ресурс учителя. Усі діти можуть навчатися незалежно від рівня їхнього розвитку. Слід продумувати різні способи подачі матеріалу, щоб це було цікаво і доступно усім.

Для немовлених дітей зображення — це вже не просто наочність, а спосіб побудувати діалог. За аутизму, навіть якщо дитина розмовляє, для неї важлива опора на зорове сприйняття, бо так інформація сприймається значно краще. Тож у приміщенні школи навіть роблять вивіски з малюнками, які пояснюють призначення кімнат: клас, туалет, їдальня, бібліотека тощо.

Образи допомагають дітям з різними діагнозами. Давно відомо, наскільки важливі наочно-зорові форми пізнання для дітей з вадами слуху. У випадку інтелектуальних порушень візуалізація допомагає уявити, зрозуміти поняття у процесі конкретно-наочного мислення (наприклад, завдання співвідносити зображення та предмет) [2].

Варто зауважити, що не існує чітко встановленої методики залучення дітей з особливими соціальними та емоційними потребами до звичайних класів. У цій справі вчителі мають спиратися на свої знання і досвід, а також використовувати сучасні ефективні педагогічні підходи, зокрема: збирати щонайбільше відомостей про дітей, створювати можливості для практичного навчання, враховувати сильні риси і потреби кожного, спостерігати, оцінювати і планувати навчання дитини, працювати спільно з іншими членами колективу тощо. Поширення більш гнучких, адаптованих систем, здатних повною мірою враховувати різноманітні потреби дітей, сприятиме підвищенню шкільної успішності та залученню до освіти всіх дітей.

Отже, які б методи не використовував вчитель, важливо донести: людину не можна вимірювати лише через дефіцит чогось. Та навіть здібності і досягнення — хоч це і важливий вклад, але й ними не можна виміряти цінність людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. *Концепція розвитку інклюзивної освіти*.
http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: Самміт–Книга, 2009. 272 с.
3. *Татаринцев О.* Методичні рекомендації щодо організації та змісту інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами.
http://www.osvitajagotin.com.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=24&Itemid=71.

Дзізінська Оксана,
заступник директора з виховної роботи,
Чепурняк Наталія,
практичний психолог,
Кам'янець-Подільський ліцей №13

Виховний процес та психологічна підтримка як ефективний засіб в закладі освіти

Анотація. Виховна робота закладу спланована та спрямована на досягнення головної мети – розвиток і формування соціально зрілої творчої особистості громадянина України. Виховна робота педагогічного колективу закладу підпорядкована виховній темі та конкретизується системою виховних завдань, до яких належать: здійснення повсякденної психологічної допомоги та емоційної підтримки учасників освітнього процесу. Головною метою ліцею є створення виховного простору як ресурсу розвитку особистості в контексті реалізації основних орієнтирів виховання.

Ключові слова: адаптація, виховний процес, методи, заходи виховання, розвиток.

Виховна робота завжди була невід'ємною складовою освітнього процесу, її важливість складно переоцінити. Все, що відбувається зараз – виклик для закладу, для вчителів та здобувачів освіти.

У нашому закладі ми виділяємо такі напрямки виховної роботи:

- психологічна та емоційна підтримка здобувачів освіти;
- навчання правил поведінки в умовах воєнного стану (під час повітряних тривог, поводження з вибухонебезпечними предметами, перша медична допомога тощо);
- адаптація та підтримка здобувачів освіти – ВПО;
- розвиток критичного мислення та медіаграмотності;
- національно-патріотичне виховання.

Психологічна та емоційна підтримка здобувачів освіти. Зараз школярі найбільше потребують підтримки та розуміння, академічні успіхи та оцінки відходять на другий план. Той факт, що діти, на жаль, поступово вимушено звикають до нових реалій, не означає, що вони можуть обійтися без підтримки дорослих. Вони як ніколи її потребують. Їм потрібна наша впевненість у тому, що все буде добре, наша стійкість та віра в перемогу навіть у важкі часи невизначеності.

Тому у нашому ліцеї ми проводимо години спілкування у вигляді тренінгів, спрямованих на стабілізацію психологічного та емоційного стану дітей, навчаємо дітей прийомам, які допоможуть їм швидко опанувати себе у критичних ситуаціях [3].

Правила поведінки в умовах воєнного стану. Нова реальність диктує нові правила життя. Тому одним з найважливіших завдань – навчити дітей правилам безпеки, які допоможуть зберегти життя. Школярі мають знати:

- які заборони та обмеження діють під час воєнного стану;
- що таке «тривожна валіза», як її зібрати, що туди покласти;
- як діяти під час повітряних тривог (що робити, якщо сигнал застав удома / на вулиці / в магазині тощо);
- як поводитися під час обстрілів;
- що робити у випадку виявлення вибухонебезпечних предметів;
- як надавати першу домедичну допомогу.

Під час виховних годин наші вчителі готують тематичні пам'ятки, брошури, плакати тощо. Щоб діти швидше запам'ятали ці важливі правила, проводимо опитування у форматі онлайн-тестів, разом створюємо тематичні плакати та буклети, пропонуємо виконати кілька навчальних проєктів тощо. І обов'язково спілкуємось із батьками школярів: вони теж мають розуміти, наскільки важливо навчити дітей базових правил, та зі свого боку стежили за цим.

Адаптація та підтримка здобувачів освіти – ВПО. Потрібно подбати про те, аби діти – ВПО почували себе в новому колективі комфортно. Для розв'язання цього питання ми залучаємо шкільного психолога та соціального педагога.

Звісно, дуже важливо, аби діти з числа внутрішньо переміщених осіб змогли потоваришувати з однокласниками, хоч як би вони не навчалися – онлайн чи офлайн. Контакт із однолітками в будь-якому випадку чинить позитивний вплив та допомагає оговтатися від стресу.

Розвиток критичного мислення та медіаграмотності. Про те, наскільки важливо критично мислити в будь-якій ситуації та володіти навичками медіаграмотності, говорили завжди. І тепер, в умовах війни, ми можемо як ніколи добре бачити всі наслідки активної роботи ворожої пропаганди. Вона приймає різні форми, інколи найнеочікуваніші, але ми маємо бути готові. І тому, ми намагаємось навчити дітей теж бачити фейки та пропаганду, адже нерідко вона спрямована саме на молоде покоління, на яке легше вплинути.

Наші педагоги проводять тематичні виховні години, в межах яких діти виконують вправи, покликані на розвиток критичного мислення та медіаграмотності – це можуть бути тренінги, школярам такий формат подобається. Також пропонуємо дітям створити тематичні проєкти та проводимо заняття, під час якого діти розглядають популярні фейки, навчаються шукати першоджерела та проводять верифікацію інформації. Влаштовують диспути, під час яких діти обговорюють спірні новини та наративи тощо.

Національно-патріотичне виховання. В теперішніх умовах вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню. Саме тому для нас важливо:

- проводити заходи національно-патріотичної спрямованості;
- займатися волонтерською діяльністю;
- розповідати дітям про українську культуру;
- влаштовувати акції пам'яті;
- проводити години спілкування;
- створювати навчальні проєкти, присвячені борцям за незалежність та свободу нашої країни;

В нашому закладі існує система виховної роботи. Становлення української державності, інтерпретація у європейське і світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на людину, яка здатна працювати на процес державотворення, на становлення народу України як політичної нації. Стрижнем цієї системи виховання в Україні є національна та патріотична ідеї, спрямовані на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина та патріота своєї держави. Тому головною метою, над виконанням якої працює колектив ліцею є виховати громадянина як члена правового суспільства, демократичної держави, особи, що відчуває й цінує ідеали України, свободи й рівності, усвідомлює вартість людського життя та гідності, здатна сама визначити пріоритети власного життя, прагне встановлення справедливої, миру в нашій країні, стабільної політичної системи й готова підтримувати її існування.

Виховна робота ліцею організована у відповідності з вимогами "Закону про освіту", державних концепцій національного, громадянського, патріотичного, превентивного та сімейного виховання [1].

В сучасних умовах колектив ліцею підійшов до розуміння того, що лише особистісно-орієнтоване виховання дітей може задовольнити вимоги суспільства. Тому метою виховання є розвиток особистості з високою національною і громадянською свідомістю через систему особистісно-орієнтованої освіти; реалізація концепції збереження фізичного та психічного здоров'я дітей в умовах здійснення навчально-виховного процесу; формування в дітей розуміння особистої ролі в розвитку суспільства через систему учнівського самоврядування. Для досягнення поставленої мети ми спираємось на загальнолюдські цінності, такі як людина, сім'я, Батьківщина, праця, земля, творчість. Кінцевим результатом виховання є формування цілісної особистості, яка має активну творчу й соціальну позицію, високі моральні якості, які постійно вдосконалює, уміє керувати своїм здоров'ям, прагне до знань і має певний достатній життєвий досвід, тобто готова до суспільного життя [5].

У виховній роботі використовуємо різноманітні прийоми, методи, заходи виховання, такі, як:

- довіра;
- прохання,
- нагорода,

У змісті виховної роботи наші педагоги:

- виховують здобувачів освіти на засадах гуманістичної загальнолюдської моралі;

- формують національну самосвідомість;
- опора на принцип гуманізму в спілкуванні дитина-дитина, дитина-вчитель, дитина-батьки;
- застосовують діагностики ефективності виховного процесу;
- орієнтуються на індивідуальні програми розвитку особистості здобувача освіти;
- захист прав і свобод дитини;
- включення в соціально-культурну творчість;
- розвиток високого рівня мовної культури.

Для досягнення результату будемо виховну роботу за такими напрямками:

Напрямок «ціннісне ставлення до себе». Соціальна адаптація здобувачів освіти, розуміння ними своїх прав та свідомого виконання обов'язків в значній мірі залежить від правильно організованого виховного процесу в закладі.

Критерієм впливу закладу на соціальну поведінку школярів є свідоме виконання дітьми основних нормативних документів закладу: Статуту, правил внутрішнього розпорядку, в яких визначені основні права та обов'язки здобувачів освіти, вивчення норм поведінки в колективі, суспільстві. На основі цих документів розроблені «Правила для здобувачів освіти».

Робота по ознайомленню здобувачів освіти з «Правилами для учнів» та контроль за виконанням ними «Правил» здійснюється педагогами.

З метою попередження серед дітей таких негативних явищ, як: паління та вживання напоїв, що містять алкоголь, нагальною проблемою стало превентивне виховання школярів, яке є одним з пріоритетних напрямків у виховній роботі ліцею. Над цими питаннями працюють: шкільний парламент, практичний психолог, вчителі «Основ здоров'я».

Напрямок «ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей». Виховання здійснюється комплексно через навчальний процес, позакласну роботу, а також роботу органів учнівського самоврядування і носить послідовний характер, тобто починається з початкової школи, продовжується в середній, і вже в старшій школі ми намагаємося досягти усвідомлення кожним школярем своєї громадянськості, приналежності до суспільного життя в Україні, сімейних цінностей.

Традиційно громадянське, національне виховання здійснюється на уроках історії, правознавства, української мови та літератури, географії.

Важливе місце займає позакласна робота. Громадянські якості формуються в процесі безпосередньої участі дітей у виховних заходах, які носять різноманітний характер: це бесіди, диспути, зустрічі, години спілкування, участь у пошуково-дослідницькій роботі, екскурсії та інше.

Напрямок «ціннісне ставлення до суспільства і держави». Формування правової культури передбачає прищеплення здобувачам освіти поваги до прав і свобод людини і забезпечення знання і виконання ними Законів України.

Патріотизм школярів в минулому навчальному році формувалася шляхом зустрічей з учасниками, допомозі членам сімей учасників антитерористичної організації, участю у волонтерському русі по збиранню харчів, теплих речей та коштів для воїнів.

Напрямок «ціннісне ставлення до природи». Екологічне виховання покликане забезпечити молоде покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства. А тому стали традиційними: виставка малюнків «Збережи природу», «Екологічний стан нашого міста»; години спілкування «Вплив екології на організм людини», але більш дієвою є організація практичної роботи екологічної спрямованості: догляд за зеленими насадженнями школи, озеленення класних кімнат та інше.

Напрямок «ціннісне ставлення до праці». Важливою ділянкою роботи ми вважаємо економічне і трудове виховання, спрямоване на формування творчої працелюбної особистості. А тому плануємо години спілкування «Професії моїх батьків», «Я обираю

професію», проведення тестування для виявлення професійних нахилів, зустрічі із представниками служби зайнятості тощо [2].

Професійна підготовка здобувачів освіти починається у шкільні роки. Завданням ліцею – підготувати дітей до свідомого вибору професії. Профорієнтаційна робота у ліцеї здійснюється під час навчально-виховного процесу і в позаурочний час. Школярі розширюють знання про професії на уроках та на позакласних виховних заходах. Є профорієнтаційний куточок, який містить цікаві інформаційні матеріали.

Напрямок «ціннісне ставлення до культури і мистецтва». Виховання передбачає формування основ естетичної культури, норм і принципів етикету, естетичних смаків, переконань та ідеалів. Цьому сприяють традиційні свята у ліцеї.

Напрямок «ціннісне ставлення до здоров'я». Найважливішим напрямком виховної роботи на сьогодні є формування здорового способу життя, фізичних здібностей особистості, збереження життя та здоров'я здобувачів освіти. Класні керівники щотижня проводять бесіди з безпеки життєдіяльності школярів у різноманітних випадках. Сприяють оздоровленню здобувачів освіти спортивні змагання, робота спортивних секцій, проведення уроків фізкультури та днів здоров'я.

На початку навчального року, напередодні канікул та святкових днів проводяться інструктажі з безпеки життєдіяльності серед дітей, відпрацьована програма вступного інструктажу. Регулярно відбуваються цільові інструктажі з дітьми перед екскурсіями, походами, спортивними змаганнями. Проводяться додаткові бесіди з питань електробезпеки, дотримання вимог пожежної та технічної безпеки, цивільного захисту, правил поведінки на водоймищах, порядку дій населення при виявленні вибухонебезпечних предметів, пожежі, надання допомоги постраждаючому, поводження з незнайомими людьми та невідомими предметами, безпека під час грози та інші були проведені перед початком літніх канікул.

Головною метою ліцею є створення виховного простору як ресурсу розвитку особистості в контексті реалізації основних орієнтирів виховання [4].

Виховна робота педагогічного колективу закладу підпорядкована виховній темі та конкретизується системою виховних завдань, до яких належать: здійснення повсякденної психологічної допомоги та емоційної підтримки учасників освітнього процесу; розвиток критичного мислення, вміння розрізняти маніпуляції, усвідомлювати їхні наслідки, ефективно протистояти їм; перешкоджати проявам расизму, приниженню гідності іншомовних людей і підкреслювати словом і ділом моральний наратив демократії, толерантності, прав людини та верховенства права, територіальної цілісності та єдності народів України; формування ціннісного ставлення і судження у школярів, вміння вибудовувати доброзичливі і толерантні стосунки із учасниками освітнього процесу; розвиток медіації-однолітків, створення служби порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладі освіти; проведення освітньої роботи із батьками та законними представниками дітей з питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом; формування у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення насильства як порушення прав людини; підвищення загального рівня правової свідомості дітей та молоді, рівня обізнаності з проблем порушення прав людини, навчання моделям безпечної поведінки, виховання поваги до прав та основних свобод людини, толерантного ставлення до потерпілих від насильства; об'єднання зусиль педагогічної та громадської спільнот на засадах взаєморозуміння, співробітництва щодо захисту прав та свобод, оволодіння дітьми універсальними цінностями та моделями поведінки, які складають основу світової культури; формування становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до

успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності; розвиток співробітництва із громадськими та міжнародними організаціями і фондами; налагодження освітньої роботи із батьками та законними представниками дітей з питань профілактики торгівлі людьми; запобігання вживанню здобувачами освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів та тютюнових виробів; формування в дітей, учнівської молоді життєвих навичок, уміння протистояти ризикам і загрозам, пов'язаним з наркотиками; здійснення комплексу профілактичних заходів, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, формування у них свідомого відповідального ставлення до виконання обов'язків, пов'язаних з утриманням, вихованням та освітою дітей; формування правової культури учнів, виявлення та усунення причин та умов, що сприяють учиненню дітьми злочинів, подолання девіантної поведінки; активізація функціонування органів учнівського самоврядування, формування пріоритетів та стратегічних напрямків у роботі з дітьми та учнівською молоддю, підтримання соціально-активних програм, ініціатив та проєктів органів учнівського самоврядування; здібностей та компетентностей відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб; формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок; утвердження в свідомості і почуттях особистості національно-патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, мови тощо; виховання особистості, здатної до самореалізації.

Виховна робота закладу спланована та спрямована на досягнення головної мети – розвиток і формування соціально зрілої творчої особистості громадянина України.

Список використаних джерел:

1. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: матеріали наук.-практ. конф. / ред. рада: І. Д. Бех, О. Л. Кононко, О. М. Докукіна та ін. – Київ, 1999. – 127 с.
2. Кравченко Т.В. Готовність учителя до співробітництва з батьками учнів// Гуманістично-спрямований виховний процес і становлення особливості (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). – Збірник наукових праць. – Київ. ВіРА інсайт, 2001. – Кн. II. – С. 40-43.
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
4. Ольхіна Н., Руденко. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних умовах [Електронний ресурс].
5. Чупрій Л. Патріотичне виховання в Україні: стан і перспективи [Електронний ресурс].

Виховний процес в закладах освіти як ефективний засіб формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України: перезавантаження пріоритетів.

Анотація: у статті розглянуто вплив морального і духовного виховання, засоби і методи, які використовуються для забезпечення розвитку духовності суспільства через виховний процес, нові форми роботи з учасниками освітнього процесу, важливість роботи педагогів та сприяння соціально-громадянській компетентності здобувачів освіти задля виховання гідного суспільства.

Ключові слова: освітній процес, моральність, цінності, здобувачі освіти, патріотизм, соціально-громадянська компетентність.

Key words: educational process, morality, values, education seekers, patriotism, social and civic competence.

У формуванні всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню. Моральне виховання — виховна діяльність, що має на меті сформувані стійкі моральні якості, потреби, почуття, навички і звички поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності. Моральне виховання формує моральні поняття, погляди і переконання. Воно покликане також сприяти розвитку моральних почуттів, що виражають запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості. Не менше значення має і вироблення навичок і звичок моральної поведінки.

У моральному вихованні слід спиратися на гуманістичну ідею, згідно з якою людині властиве прагнення до добра, правди і краси.

Моральне виховання передбачає формування національної свідомості й самосвідомості, прищеплення національних цінностей (любви до рідної землі, свого народу та ін.), готовності до праці в ім'я Батьківщини. Особистість має усвідомлювати причетність до свого народу, відчувати і відстоювати національну гідність, підтверджуючи це практичними справами.

Ефективність морально — виховного процесу, залежить не лише від педагогів, але в першу чергу від батьків, так як вони є прикладом і головним авторитетом для дитини. Батькам потрібно більше звертати увагу на дітей, допомагати їм, а також допомагати педагогам розкривати в дітей певні таланти. Тому що це може змінити, позицію вчителів і учасників освітнього процесу в кращий бік. Отже, освітньо-виховний процес може бути спільною творчістю дітей, педагогів та батьків, в якому кожний учасник може виявляти себе як творча, талановита особистість.

Тому, можна сказати, що моральне виховання може базуватися на особистих цінностях дитини та сприяти подальшому їхньому розвитку. Лише вони за своїми показниками можуть виконувати функцію найвищого критерію для кращого розвитку вихованця в процесі творчості й опори для особистісного самовизначення та самовиховання.

Зараз про моральність багато розмовляють, пропагують її, не завжди усвідомлюючи її істинну сутність. Наприклад кожній людині відомо, що таке добре а що — погано, але у зв'язку з тим, що у світі завше ведеться боротьба за виживання, не кожен з нас дотримується моральних принципів. Не кожен здатний проявити емпатію, відгукнутися, толерантно поводитися. Хоча це не найбільше лихо, яке притуплює моральні якості суспільства, найбільша проблема сучасного людства — це байдужість. Тому, говорячи про духовність в усіх її проявах, перш за все потрібно позбутися

байдужості. Для того, щоб виховати у майбутнього покоління гуманізм, працелюбність, повагу до інших, прагнення жити в демократичній державі, любити свою батьківщину, поважати свій народ і не забувати про власну гідність, потрібно викреслити таке поняття як байдужість під час освітньо-виховного процесу. Сучасні педагоги мають про це знати і намагатися будь-яким чином спрямовувати свою роботу на активізацію інтелектуальних, творчих та інших проявів самосвідомості учасників освітньо-виховного процесу.

Враховуючи сучасні умови та стрімкі глобалізаційні та євроінтеграційні зміни, розвиток системи освіти визначається невпинним пошуком вагомих важелів впливу на підвищення якості педагогічного процесу. Виникає суспільна потреба в гуманізації взаємин, кристалізації психолого-педагогічних знань як важливого засобу, що впорядковує внутрішній світ людини. Цю самоорганізаційну тенденцію, яка набуває масштабності, необхідно свідомо спрямовувати й організувати, оскільки в ній криється величезний виховний, соціально-політичний і цивілізаційний потенціал.

Сучасні освітяни-науковці, що в тісній взаємодії з педагогами-практиками вирішують актуальні проблеми виховання особистості, спираючись на міцні підвалини фундаментальних досліджень, мають бути одночасно й далекоглядними інноваторами. Їм необхідно бачити стратегічні перспективи, професійно розвиватися як експертам з динаміки змін, бути вмілими носіями змін, знати як вправлятися із силами змін, використовуючи переваги позитивних і послаблюючи вплив негативних. Розмаїття інноваційних перетворень, які здійснюються на сучасному етапі в освітніх закладах, різних типів і рівнів акредитації, потребують ґрунтового науково-методичного забезпечення. Створення системи такого забезпечення неможливе без постійного професійного розвитку і саморозвитку педагога-науковця.

Для того, щоб забезпечити функціонування виховного процесу, важливим чинником є організаційно-педагогічні умови. А це перш за все:

- наявність методичного забезпечення
- збагачення вже існуючих програм
- методична робота з педагогічним колективом, що передбачає розвиток мотивації та збагачення знань, умінь і навичок
- просвітницька робота з батьками
- активізація вихователями активного психологічного клімату у дитячому колективі.

Освітньо-виховний процес слід починати здійснювати з раннього дитинства, як тільки дитина переступає поріг дитячого закладу. Тому нова генерація педагогів дошкільної освіти має бути готовою до побудови освітнього простору в закладі дошкільної освіти, суголосного з цінностями гуманної філософії та педагогіки. Це передбачає сформованість гуманістичних цінностей у педагогів, особистісної зрілості, широкого світогляду, високого рівня освіченості, а також практичну вмілість створювати відповідне означеним цінностям освітнє середовище, зокрема інклюзивно спрямоване, будувати взаємини з вихованцями на засадах партнерства, здатність до розуміння себе та іншого.

Важливою умовою для формування моральних цінностей в учасників освітнього процесу на всіх етапах розвитку було оновлення системи освіти. А для цього необхідною стала освітня реформа. Освітня реформа в Україні почалася зі створення Концепції Нової української школи, потім було розроблено і затверджено Стандарт початкової освіти та Стандарт базової середньої освіти. Процес роботи над оновленням освітніх стандартів передбачав залучення зацікавлених сторін, це: Міністерство освіти і науки України, науковці, практики та представники громадськості. Така взаємодія є значною і плідною. І ця взаємодія дозволить досягти успіхів у процесі виконання завдань освітньо-виховного процесу.

Ідея сталого розвитку, що втілюється все активніше в Україні, мобілізує діяльність і практичних педагогів, і науковців, що працюють на її реалізацію. Тому слід зробити все, щоб не тільки шкільна освіта відповідала на сучасні виклики, але й педагогічна наука була готовою до них. Звідси необхідність створення високих технологій, зокрема тих, що ведуть зростаючу особистість до вершин духовності, наповнюють її внутрішній світ благодійними цінностями і відповідними вчинками.

Сучасні реалії життя є такими, за яких справжня духовність, на жаль, падає у ціні. Тому потрібні широко охоплювальні впливи, щоб вона могла набути належного престижу і в результаті цього духовно розвинена особистість стала реальністю. Відмінність духовності від інших (розумових, художніх) обдарувань полягає у тому, що останні об'єктивно притаманні не всім людям. Духовними ж цінностями мусять володіти усі люди, хоча і з різним ступенем прояву. Найбільша методична вада сучасного виховного процесу полягає в тому, що зростаюча особистість у своєму становленні зупиняється лише на знанні духовності, не стаючи її повноцінним носієм і представником. У вихованні духовності слід виходити з того, що індивід народжується з налаштованістю до розвитку і саме Я-духовного, становлення самого себе як особистості. Було б добрим знаком, якби цей розвиток виявлявся однозначно продуктивним. Однак цього не трапляється: Я-духовне завжди зустрічає перепони як зовнішні, так і внутрішні, які впливають на його якість, гальмуючи чи зміщуючи його у негативний бік. Вихованець мусить початково максимально усвідомити духовність (цінності, що її складають) як дію-вчинок, поведінку загалом. І це діяльнісне відображення добра попереджатиме пасивність, яка йому притаманна і виникає переважно у навчальному процесі, коли більшість знань об'єктивно не могли бути використані в реальній практиці. З іншого боку, на основі саме такого розуміння духовності мають створюватися відповідні технології її виховання у зростаючій особистості.

З кінця ХХ століття на глобальному рівні змінюються підходи до освіти, її ролі і завдань. Якщо досі метою було забезпечення потреб промислового розвитку, то сьогодні освіта визнається головним інструментом для створення гуманного, рівноправного та уважного до потреб людини суспільства. Низка всесвітніх та європейських форумів сформувала єдиний підхід провідних держав світу до освіти, відповідно до якого освіта є:

- головним інструментом сталого розвитку;
- базовим елементом трансформації суспільства;
- можливістю для людини втілити у реальне життя свої уявлення про суспільство;
- механізмом формування навички навчитися, пізнавати, жити та робити разом.

Сформульоване і головне завдання освіти – прищеплювати необхідні цінності і виховувати відповідну поведінку та стиль життя. Згідно нового підходу посилюється увага саме до політико-правової та громадянської освіти. На рівні ООН визнано, що громадянська освіта повинна пронизувати усі галузі, охоплювати усі вікові категорії, мати міждисциплінарний характер, здійснюватися не лише через заклади освіти, але й через інші соціальні інститути.

Одним з першочергових завдань освітньо-виховного процесу є формування соціально-громадянської компетентності учасників освітньо-виховного процесу. Його метою є утвердження української національної та громадянської ідентичності формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді, активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості; патріотизму; поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави; усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній, освітній, культурній сферах України; поширення інформації про ветеранів війни, формування у

суспільстві традицій вшанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни; формування готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Патріотичне виховання здобувачів освіти стає пріоритетним напрямом в національній системі освіти. Актуальність патріотичного та духовного виховання юного покоління зумовлюються також і процесом формування в Україні громадянського суспільства, становлення єдиної нації.

Це зумовлено необхідністю осягнення й засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної автентичності та традицій. Водночас, національно-патріотичне виховання та формування національно-культурної ідентичності має здійснюватися на основі рівноправного діалогу з усіма етносами і народами, які проживають на теренах України, і спрямовуватися на згуртування української нації, створення сприятливих умов для її розвитку. Важлива роль у цьому контексті відводиться позакласній діяльності загальноосвітньої школи, яка володіє відповідними виховними можливостями. Таке виховання неефективне без участі інституту сім'ї та активної взаємодії сім'ї і школи як суб'єктів виховного процесу. Потребує наукового осмислення необхідність використання потужного виховного потенціалу мистецтва як засобу виховання цілісної особистості – її національної свідомості, патріотизму, громадянської позиції, а також як дієвого педагогічного механізму оволодіння знаннями у різних галузях науки, забезпечення емоційно-духовного складника розвитку дитини, формування її цінностей.

Процес національно-патріотичного виховання потребує використання партнерства навчальних закладів із сім'єю, соціальними інституціями та інститутами громадянського суспільства, науковими установами щодо якісного вдосконалення найважливішого напрямку виховної роботи.

Підготовка майбутніх активних громадян нашої держави із глибоко усвідомленою життєвою позицією, почуттям національної самосвідомості, які б змогли розв'язувати як щоденні, так і масштабні завдання, приймати власні, нестандартні рішення, реалізуватися в цьому житті.

Ось які завдання повинен ставити перед собою педагог для досягнення даних цілей;

1. Сформувати соціально активного свідомого громадянина, лідера, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними рисами характеру, світоглядом і способом мислення, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

2. Сформувати культуру життєвого самовизначення. Забезпечити духовне становлення особистості учасника освітнього процесу, створити умови для його самореалізації у різних видах творчої праці, задоволенням його потреб та інтересів.

3. Зробити життя шкільного учнівського колективу багатим і захоплюючим, повноцінним і різноманітним.

Важливими етапами на шляху українського суспільства до демократичної консолідації є виховання толерантності, поваги до прав людини, вміння долати стереотипи, знаходити компроміс. Необхідно, щоб громадяни знали свої права і обов'язки, були впевнені, що можуть впливати на зміни в суспільстві, дотримувались закону, мислили критично і незалежно.

Громадянська освіта – це вимога часу, тому розвиток та вдосконалення її системи є актуальним завданням для всіх демократичних країн. Багатий досвід громадянської освіти накопичено в умовах зрілих демократій Великої Британії, США, Канади, Франції, Італії, Нідерландів та інших, де створено різноманітні підручники, розроблено навчальні курси, діють науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку та перепідготовку вчителів. Значних зусиль щодо розвитку освіти для демократії

докладають і посткомуністичні країни: Польща, Румунія, Латвія. Певний досвід у цій галузі має й Україна. Сучасна українська педагогіка спирається на багату спадщину, на кращі традиції у вихованні громадян. Протягом останніх років у нашій країні вжито чимало заходів у впровадження системи громадянської освіти: випущено експериментальні підручники, які нині проходять апробацію, у загальноосвітніх школах діють експериментальні майданчики, проводяться конференції та семінари, Академією педагогічних наук України розроблено проект концепції громадянського виховання. Питання громадянської освіти знайшли відображення у проекті концепції дванадцятирічної освіти. Незважаючи на відмінність підходів, методик та масштабу національних систем громадянської освіти, єдиною залишається їх мета – виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності і права людини. В умовах посткомуністичної трансформації розвиток системи громадянської освіти є важливою складовою перехідного процесу до стабільної демократичної системи. Хоча від дня проголошення незалежності процес становлення громадянської культури в Україні пройшов ряд важливих етапів – багатопартійність, альтернативні вибори, розвиток мережі недержавних організацій та добровільних асоціацій громадян, – існуюча в нашій державі система освіти слабо зорієнтована на формування у молоді демократичних цінностей, виховання громадянина демократичної держави. Навчально-виховний процес недостатньо спрямований на формування демократичного світогляду. Серйозною перешкодою на шляху громадянської освіти та виховання є розрив між теоретичними знаннями та повсякденною соціальною практикою. Громадянська освіта є важливим компонентом демократичних перетворень ще й тому, що звертається до проблем побудови системи, яка визначає і встановлює єдині "правила гри" для організацій та індивідів. Громадяни перехідних суспільств потребують вміння оцінювати конкуруючі пропозиції політики та ідей. Школа, як осередок громадянської освіти, має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, політичних умінь, гідності та відповідальності молодих людей, усвідомленню і визнанню ними демократичних принципів життя та пріоритету прав людини. Державність України є відносно молодою і несформованою, до того ж на сучасному етапі свого розвитку зазнає руйнівних впливів. Нині існує нагальна потреба забезпечити захист суверенітету країни, й українська освіта та виховання мають зробити власний внесок, сприяючи становленню молодого покоління як громадян-патріотів. В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді визначено одним із найпріоритетніших напрямів роботи щодо розвитку громадянина держави як високоморальної особистості, яка розділяє українські традиції, цінності, володіє актуальними знаннями та вміннями, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, готова до мирного життя і, водночас, захисту Батьківщини. Частиною патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у молоді особи готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу в Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Питання військово-патріотичного виховання вивчали В. Фарфоровський, М. Зубалій, О. Остапенко, Д. Сидорук, В. Кушерець, М. Сухушин, В. Палагема, Г. Темко, М. Томчук, В. Шевченко та інші.

Нині особливо актуальним є організація серед учасників освітнього процесу збирання та поширення інформації про героїчні вчинки українських військовослужбовців, бійців добровольчих батальйонів, волонтерів та інших громадян, які зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності України. Героїчні й водночас трагічні події останнього часу спонукають до оновлення експозицій шкільних музеїв, кімнат бойової слави, наприклад щодо інформації про учасників бойових дій та

волонтерів; доцільно взяти шефство над родинами учасників бойових дій, які цього потребують. Загалом важливим є формування засобами змісту навчальних предметів якостей особистості, що характеризуються ціннісним ставленням до суспільства, держави, самої себе та інших, природи, праці, мистецтва. В. Сухомлинський розглядав патріотичне виховання як вдосконалення світоглядної свідомості, участь вихованців у суспільно корисній праці, у дієвій формі розвитку обов'язку і відповідальності перед Батьківщиною. Отже, саму ж сутність патріотичного виховання видатний вчений-педагог трактував як активну діяльність особи, спрямовану на утвердження гуманних ідеалів, працю на благо народу, зміцнення могутності, честі й слави Вітчизни, любов до людей, непримиренність до зла в усіх його проявах

З метою організації патріотичного виховання учнівської молоді в умовах загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів будуть актуальними:

- бесіди-диспути
- розповіді з елементами дискусії
- історичне краєзнавство – відвідування місць історичних подій, складання історії свого роду, оформлення кімнат народознавства;
- патріотичні клуби, фестивалі патріотичної пісні, участь у військово-спортивних іграх на місцевості;
- архівно-пошукова робота, екскурсії до музеїв, зустрічі з ветеранами війни, учасниками війни, родичами загиблих захисників Вітчизни, випуск плакатів, буклетів, газет за матеріалами пошукової діяльності;
- форми і методи виховання правосвідомості – вивчення Конституції України, зустрічі з депутатами, працівниками правоохоронних органів.

Можливо в майбутньому, завдяки новим технологіям, інноваціям, ми будемо мати суспільство ідеальних громадян. Які відповідально і свідомо голосують. Розбираються в питаннях устрою держави і розуміються на питаннях демократії. Генерують нові, бо ж підтримують вже діючі, суспільні ініціативи. Ми усі маємо можливість долучитися до процесів, які призведуть до цього. Бо спільноти з ідеальними громадянами не з'являються нізвідки. Як правило, за притомністю суспільства стоїть досить серйозна і системна робота державних інституцій, політичних та громадських лідерів, створення освітніх та просвітніх проектів.

Адже **неможливо будувати новий світ, не розуміючи світових трендів і цінностей сучасного світу**. Неможливо будувати нове, не маючи знань про те, як функціонують демократичні країни, на яких принципах базується та чи інша держава, чому критичне мислення відіграє все важливішу роль у нашому житті, чому дотримання прав людини – один із найважливіших постулатів, навіщо існує волонтерство і що таке екологічна поведінка – так, це все про освіту. Про намагання виплекати, виховати "ідеального громадянина". І тут надзвичайно багато залежить від людей, які причетні до цього – від освітян.

Список використаних джерел:

1. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах : матеріали наук.-практ. конф. / ред. рада: І. Д. Бех, О. Л. Кононко, О. М. Доукіна та ін. – Київ, 1999. – 127 с.
2. Кіндрат В. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс]. Київ, 1998.
3. Кірішко Л. Патріотичне виховання учнівської молоді в умовах сучасного навчального закладу [Електронний ресурс].
4. Ольхіна Н., Руденко. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних умовах [Електронний ресурс].

5. Чупрій Л. Патріотичне виховання в Україні: стан і перспективи [Електронний ресурс].
6. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016– 2020 роки [Електронний ресурс].
7. Режим доступу: ocnttum.edukit.cn.ua/nacionaljno-patriotichne_vihovannya.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/aczionalnopatriotichne-vihovannya/>
9. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.
10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник /С.У. Гончаренко. – К. :Либідь, 1997. – 376 с.
11. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2016 рік / за ред. І. Д. Беха, Ж. В. Петровича. – Вип. 5. – Івано-Франківськ: НАІР, 2017. – 308 с.
12. ЛИСТ від 24.08.2023 р. N 1/12702-23
- Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році
- <https://studentam.net.ua/content/view/10604/97/>
<https://od.org.ua/громадянин-для-демократичної-держ/>
<https://osvita.khpg.org/index.php?id>

Дудченко Вікторія,
учитель англійської мови
Кам'янець-Подільського ліцею №14,
вчитель-методист

Формування комунікативної компетентності і наскрізних вмінь через розв'язання комунікативних вправ на уроках англійської мови

Анотація. Одним із найважливіших завдань удосконалення якості української освіти є формування особистісної готовності дітей до активного життя, до творчої самореалізації в демократичному суспільстві. Комунікативна компетентність посідає особливе місце серед творчих проявів молодших школярів. Вона вимагає роботи таких складових літературно-творчих здібностей, як сприймання, мислення, творча уява, мовлення, дає змогу одночасно розкритися почуттєвій та інтелектуальній сфері молодшого школяра. Саме у цей період активно розвиваються дар фантазувати, помітно виявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність.

Ключові слова: компетенція, компетентність, комунікативна компетентність, особистий успіх дитини, інтерактивне навчання, критичне мислення.

З реформуванням освіти відбулись суттєві зміни в навчанні іноземної мови. На перший план виступило особистісно-орієнтоване навчання, мета якого полягає в тому, щоб зацікавити найменших здобувачів освіти у вивченні мови через накопичення та розширення їх знань та досвіду. Безумовно, таке навчання вимагає від учителя іноземної мови творчого підходу, пошуку нових форм та методів навчання. Вчитель повинен мати відмінну фахову кваліфікацію, добре володіти методикою викладання, мати креативне мислення та вміти організовувати роботу своїх учнів на уроці, ефективно поєднувати колективні та індивідуальні форми роботи, враховуючи особисті риси характеру дітей. Вчитель і учень на уроці мають співпрацювати у

невимушеній атмосфері, мають бути єдиним цілим і саме це забезпечить якісне накопичення знань.

Відповідно до рішень Європейської Ради основною компетентністю на уроках іноземної мови є комунікативна компетентність, тому що вона забезпечує набуття здобувачів освіти вміння будувати власне висловлювання, вести діалог, спілкуватись у малих групах. Необхідність формування комунікативної компетентності учнів зумовлено реалізацією не тільки відповідно оновленого змісту освіти, але й адекватних методів і технологій навчання. Вивчення комунікативної компетентності особистості має як наукове, так і практичне значення, оскільки впливає на успішність порозуміння між людьми, уміння спілкуватися і налагоджувати стосунки.

Термін *компетенція* широко використовується в наш час там, де йдеться про навчання і виховання. *Компетентність* – це комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку, знання, уміння, навички; має здатність до творчого вирішення завдань, ініціативності, самостійності, самооцінки, самоконтролю; це сформованість інтелектуальних операцій, спрямованість у діяльності, усвідомленість і мотиваційна насиченість.

Діти молодшого шкільного віку не завжди можуть адекватно викласти свої думки, почуття, відчуття, що є перешкодою для встановлення повноцінного контакту з дорослим. У той же час саме дошкільний і молодший шкільний вік надзвичайно сприятливий для оволодіння комунікативними навичками в силу особливої чуйності до мовних явищ, інтересу до осмислення мовного досвіду, спілкування. Отже, розвиток комунікативної компетентності учня – актуальне завдання навчально-виховного процесу закладу освіти.

Комунікативна компетентність належить до групи ключових, тобто має особливу значимість у житті людини, тому її формування слід приділяти пильну увагу. Яке має значення комунікативна компетентність здобувача освіти в навчальному процесі?

По-перше, вона впливає на рівень навчальних досягнень. Простий приклад: якщо учень соромиться відповідати або відчуває при цьому надмірну тривогу, його відповідь (як втілення комунікативної компетентності) буде гірше наявних знань, а його оцінка, відповідно, нижче. Отриманий негативний досвід негативно вплине на подальшу навчальну діяльність.

По-друге, від комунікативної компетентності багато в чому залежить процес адаптації дитини до школи, зокрема його емоційне благополуччя в класному колективі. Як відомо, шкільна адаптація підрозділяється на навчальну і соціально-психологічну. Дитина має звикнути не тільки до нового виду діяльності (навчання), але й до оточуючих людей. Якщо він легко знаходить спільну мову з однокласниками, то відчуває більший психологічний комфорт і задоволеність ситуацією. І навпаки, невміння контактувати з однолітками звужує коло друзів, викликає відчуття неприємності, самотності в класі, може провокувати асоціальні форми поведінки.

По-третє, комунікативна компетентність здобувачів освіти може розглядатися в освітньому процесі не лише як умова сьогоденної ефективності і благополуччя учня, але і як ресурс ефективності та добробуту його майбутньої дорослої життя.

Для розвитку комунікативної компетентності необхідно:

- визначити поняття і структуру, а також зміст на різних вікових етапах;
- застосувати системний підхід, забезпечити взаємодію різних суб'єктів, напрямків і технологій в цілях досягнення повноцінного результату;
- вибрати метод, розробити програми, напрями, технологію і техніки розвитку комунікативної компетентності учнів.

Проблема формування комунікативної компетентності учнів відображена в багатьох соціальних, психологічних, лінгвістичних дослідженнях з різних точок зору.

Основним засобом спілкування є мова, яка є провідним показником рівня сформованості комунікативної компетентності. Мова є засобом діяльності людини,

відображенням її внутрішніх образів і результатом розумової діяльності. Слова, що утворюють мову, задають способи дії притаманні певному стану.

Мова також є особливим аспектом розвитку мислення. Розвиток мовлення дитини значно впливає на її розумові здібності та розвиненість мисленнєвих операцій.

Формуванню комунікативної компетентності учнів сприяють такі технології, як: інтерактивне навчання, технологія розвитку критичного мислення, проектна технологія, ігрова технологія.

Основними показниками сформованості в учня комунікативної компетентності можна вважати: бажання активно спілкуватися; розуміння того, що у оточуючих може бути інша точка зору, може навіть не збігатися з власною; уміння ясно висловлювати свою думку, ставити питання, здійснювати контроль над діями товаришів; наявність власної думки, вміння домовлятися з партнерами і знаходити спільне рішення; уміння аргументувати свою точку зору і координувати дії своїх партнерів відповідно до неї; взаємодопомога при співробітництві; знання правил і норм спілкування; уміння вирішувати конфлікти.

Розвиток комунікативної компетенції залежить від соціально-культурних і соціолінгвістичних знань, умінь і навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації в новому суспільстві:

- Комунікативний метод базується на виконанні/дії (здібності використовувати мову). За таких умов значно менше уваги приділяється майстерності вимови та структурам мовної будови. Також не фокусується увага на навичках простого читання або письма. Реальне використання мови, особливо в соціальному плані, є новим пріоритетом. Такий підхід навчає учнів ставати комунікативно компетентними, використовувати мову відповідно до даного соціально-спрямованого контексту, управляти процесом переговорів.

- Комунікативний метод передбачає іншу роль вчителя в навчальному процесі. Учитель полегшує навчання учня, залучаючи його до ситуації типу "учень-учень" у вищому ступені, ніж до ситуації "вчитель-учень". Для полегшення роботи учнів вчитель має виконувати багато ролей. Наприклад, він є менеджером діяльності у класі. Ця роль передбачає побудову ситуацій, зручних для спілкування. Під час роботи вчитель працює як радник, відповідаючи на запитання учнів та спрямовуючи їхні виступи. З іншого боку, вчитель може бути співрозмовником та учасником процесу навчання разом із учнями. У цілому роль вчителя за цих умов менш домінуюча, що дає можливість йому не бути в центрі уваги безпосередньо під час роботи.

- Комунікативний підхід змінює роль учнів у навчальному процесі. Вони є комунікаторами та відповідають за своє особисте навчання. Учні активно ведуть переговори й намагаються примусити себе порозумітися, навіть коли недостатньо мовних знань. Вони навчаються спілкуватися в спілкуванні.

- Комунікативний підхід призначає іншу роль самій мові. За допомогою такого підходу підсилюється розуміння учнями повноти значення мови, яку вони вивчають. Учні мають усвідомити, що реально можуть робити, використовуючи мову. Заохочується повне занурювання в мову, яка вивчається.

- Комунікативний підхід використовує різні технології навчання. Учні вживають мову в таких видах діяльності: ігри, рольові ігри та завдання з вирішуванням проблем. Робота часто проходить у маленьких групах, де кожен учень має певний час для переговорів. Широко використовуються автентичні матеріали.

- Комунікативний підхід робить пріоритетним навчання чотирьох базових навичок мовлення, які фіксуються в певному порядку: говоріння, слухання, читання та письмо. Безпосередньо на перекладі, як навичці, не наголошується.

Комунікативний підхід по-іншому висвітлює помилки. Помилка за своєю природою має логіку й право на існування. Учні ж можуть мати неповні мовні знання та бути успішними у спілкуванні.

Комунікативна компетентність молодшого школяра повинна базуватися на впевненості в собі, оптимізмі, доброзичливості та повазі до людей, справедливості, альтруїзмі, чесності, стресостійкості, емоційної стабільності, не агресивності, безконфліктності.

Алгоритм уроку

Формування комунікативної компетентності на уроках англійської мови в початковій школі можливий тільки через вирішення реальних завдань на уроці, що викликають в учнів задоволення та впевненість в собі, бажання говорити англійською.

Отже, використовуючи технології комунікативної компетентності, вчителька будує кожен свій урок за таким алгоритмом.

На організаційному етапі уроку намагаюся вмотивовувати наступну діяльність, позитивно спрямовувати на працю, пропонуючи цікавий проблемний початок уроку, використання творчих завдань.

Повідомляючи тему, мету та завдання уроку, залучаю безпосередньо учнів і готую їх до планування наступної діяльності через попередню роботу (випереджувальні завдання, повідомлення, підготовка до унаочнення), разом з учнями складаю план роботи, обговорюючи його, визначаю показники досягнення мети (які знання, уявлення, засоби діяльності свідчитимуть про це).

При вивченні нового матеріалу, користуюся прийомами, що сприяють зацікавленню учнів :

- актуальна мета;
- проблемна ситуація (ставиться проблема, яку треба вирішити);
- фонетична розминка (відпрацювання вимови звуків, за допомогою чистомовок, римівок, скоромовок, фонетичних казок);
- фантастична ситуація (доповнення реальної ситуації фантастикою);
- ввіймай помилку (пояснюючи матеріал, зумисне припускаюся помилки);
- використання опорних схем, таблиць, висловів, фраз;
- дидактична гра.

Тип гри визначається за її спрямуванням на здобуття необхідних дитині навиків, які допомагають засвоювати нову інформацію і формувати вміння продуктивно й творчо застосовувати її. Частими гостями в учнів на уроках, особливо у першому класі є казкові герої, іграшки, які допомагають доступніше викласти навчальний матеріал.

Для закріплення засвоєних знань, вмінь та навичок використовую завдання на вибір (індивідуально, в групах, в парах), діти обирають той вид роботи, який їм більше до вподоби. Використовую варіативність у поданні домашнього завдання (диференціація за рівнем складності, завдання на вибір).

Контроль знань на таких уроках відбувається за допомогою групових та парних форм взаємоконтролю і взаємоаналізу, самоаналізу і самоконтролю

(виправлення учнями помилок, осмислення їх причин) взаємо – і само оцінювання (словесне, рейтингове).

Підсумковий етап свого уроку намагаюся визначити і направити на усвідомлення ситуації досягнення мети, переживання ситуації успіху, вираження свого позитивного ставлення, задоволення діяльністю учнів та їх результатами.

Впродовж уроку використовую вислови, які мотивують дитину до співпраці та здобуття знань:

- Це дуже важливо, і у тебе неодмінно вийде...
 - Саме ти і міг би зробити таку справу...
 - І це зовсім не складно. Навіть якщо не вийде – нічого страшного...
 - Я впевнена, що ти пам'ятаєш про ...
 - Розпочинай. Ти це добре зробиш!..
 - Ось ця деталь (елемент, частина) вийшла дуже гарно!
- Прагну навчати:

- цікаво;
- доброзичливо;
- посилено;
- систематично;
- вимогливо.

Враховуючи вікові особливості молодшого школяра, ефективність навчально – виховного процесу вчитель вбачаю й у проведенні нетрадиційних уроків (урок – гра, урок – подорож, урок – конкурс, урок з використанням інтерактивних технологій). Мої учні з великим бажанням розігрують діалоги, моделюють ситуації, складають власні розповіді, готують проектні роботи.

Головне в будь-якій роботі – результат. Відомо, що результативність навчання залежить від ставлення учнів до предмету, а ставлення до предмету багато в чому залежить від особистого успіху.

Список використаних джерел:

1. Концепція «Нова українська школа»
2. Державний стандарт початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №87 від 21.02.2018 (у 1 класах)
3. Державний стандарт загальної початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №462 від 20.04.2011 (у 2-4 класах)
4. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2022-2023 н.р.
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 328с.
6. Гурова Т. Ю. Формування професійної комунікативної компетентності майбутнього вчителя англійської мови на засадах інтерактивного навчання / Т. Ю. Гурова. // Вісник Житомирського державного університету. – 2015. – №4. – С. 21–25.
7. Логвинова Р. П. Розвиток комунікативної компетентності учнів [Електронний ресурс] / Р. П. Логвинова // osvita.ua – Режим доступу до ресурсу: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/41712/.

Дуплій Ганна,
вихователь ЗДО “Берізка”
м. Городка Хмельницької області

Технологія “Сендплей”

Анотація. У статті розкрито інноваційну технологію – пісочну терапію як здоров’язбережувальну технологію для роботи зі здобувачами освіти дошкільного віку, що забезпечує комфортне психологічно-безпечне середовище, в якому відбувається індивідуально-творчий розвиток дитини. Проаналізовано педагогічні можливості пісочної терапії як методу для розкриття потенціалу розвитку особистості та ефективність її використання в навчально-виховному процесі ЗДО.

Ключові слова: пісочна терапія, ігри з піском, розвиток дошкільників, дрібна моторика, малювання на піску.

У наш час, коли технічний прогрес міцно ввійшов у життя, батьки через надмірну зайнятість та педагогічну необізнаність, на жаль, дозволяють дітям забагато часу проводити перед телевізорами та комп’ютерами, що негативно позначається як на психічному здоров’ї малюків, так і на їхньому фізичному стані.

Діти менше спілкуються з однолітками, підвищується рівень тривожності та агресивності, знижуються зосередженість та самооцінка. Усе це спонукає нас шукати нові концептуально обґрунтовані підходи [1].

Одним із таких підходів – технологія **сендплей**. Пісок є унікальним засобом розвитку та саморозвитку малюків. Робота з піском має багатовекторну спрямованість. Цікавий вид роботи для дітей – малювання на піску та малювання піском. Воно сприяє розвитку дрібної моторики, розвитку мовлення.

Сендплей є унікальним способом спілкування із світом і самим собою, способом зняття внутрішнього напруження і відкриття нових шляхів розвитку.

Педагогічна пісочниця – це нетрадиційна психолого-педагогічна технологія стимулювання психічного розвитку дитини з використанням пісочної гри. Вона широко застосовується в роботі з дітьми дошкільного віку. Передбачає використання різних видів піску: сухого, мокрого, кольорового.

Необхідним обладнанням є використання ящика для піску, мініфігурок, шаблонів на папері, клею та сипучого кольорового піску [3, с. 393].

“Пісочні” ігри підштовхують дитину до промовляння, переказування, розігрування діалогів, виховання звукової культури мовлення.

Часто дошкільники не можуть передати свої переживання через недостатній розвиток вербального апарату, бідність уявлень чи затримку розвитку. Маніпулювання з різноманітними предметами, піском, водою, конструктивними матеріалами для них – найприродніша діяльність, що особливо важливо за наявності в дитини мовних порушень [2, с. 78].

Кожна обрана фігурка втілює якийсь образ, може взаємодіяти з іншими персонажами. Дитина сама придумує, про що вони розмовляють або що роблять. Тоді вона відчувається господарем свого маленького світу, режисером дійства.

Пісочниця – це важливий елемент розвивального середовища, місце, де дітям можна вільно творити, без боязні щось зламати. Перш, ніж малюки усвідомлять, що роблять, їхні руки самі починають просіювати пісок, малювати, а якщо під рукою є різноманітні невеликі фігурки, іграшки, тоді дитина повністю занурюється в гру.

Пісочниця має бути відповідно обладнана. Для занять з підгрупою дітей використовується дерев'яний ящик розміром 90х70х10 см., для індивідуальних 70х50х08 м. Пісок у пісочниці можна розділити на дві частини: сухий та мокрий.

Пісок повинен бути жовтого чи світло-коричневого кольору, піщинки середнього розміру. Піском заповнюють 1/3 ящика. Перед використанням пісок повинен бути просіяний, промитий, продезінфікований.

Для організації ігор з піском потрібен набір іграшкового матеріалу:

- лопатки, ситечка, воронки; формочки для піску та тіста;
- мініатюрні іграшки (5-10 см) із зображенням людей, тварин і рослин; іграшки з “кіндер-сюрпризів”;
- набір іграшкового посуду;
- різноманітні будівлі;
- камінці, ракушки, гілочки.

Для розвитку творчих здібностей дошкільників можна використовувати пісочницю з підсвічуванням для малювання піском декількох кольорів. Можна використовувати кінетичний пісок. Його можна виготовити самостійно, використовуючи 4 склянки просіяного піску, 2 склянки крохмалю, 1 склянку води. Такий пісок легко ліпиться, довго не висихає. Спостереження за грою дошкільників показало, що дії з піском можна поділити на три етапи.

I етап (2-3 роки)

Маніпуляції з пісочною поверхнею (малюки заповнюють піском формочки, малюють на піщаній поверхні, роблять відбитки, створюють гірки).

II етап (3-4 роки)

Проникнення в товщу піску, риття ямок, ховання в пісок предметів.

III етап (4-6 років)

Створення композицій.

Ігри з піском

1. “Піщаний вітер”.

Мета: навчання малюків регулювати дихання, розвивати вміння виконувати елементарні дихальні вправи, розвиток мовлення, уяви.

2. “Пісочне коло”.

Мета: розвиток уяви, мислення, мовлення, закріплення знань про різноманітні природні матеріали.

3. “Піщані сліди”.

Мета: удосконалення знань про геометричні фігури, розвиток вміння створювати різноманітні візерунки, розвиток мовлення.

4. “Відбитки”.

Мета: розвиток у дошкільників тактильних відчуттів, коментоване мовлення; вчити групувати предмети за різними ознаками.

Хід гри:

Відбитки на мокрому піску робимо за допомогою пасочок (пасочки у формі тварин, транспортних засобів, геометричних фігур). Вихователь та малюк по черзі роблять відбитки на мокрому піску. Потім дошкільник за словесним сигналом педагога виготовляє 5 відбитків, коментуючи свою роботу.

Ігри для розвитку чутливості і дрібної моторики рук та зниження психо-емоційного напруження

1. “Чутливі пальчики ” (маніпуляція з піском, озвучення словами своїх почуттів).
2. Обережно відкопувати руку товариша, намагаючись не торкнутися її.
3. Тактильні вправи: погладити пісок, зіграти на “пісочному піаніно”.

Пізнавальні ігри

1. Діти відкопують сховані в піску предмети, класифікують їх, лічать.
2. “Що в тебе справа, зліва, зверху, знизу?”.
3. Знайти в піску фігурки. Скласти про них речення.

Ігри для ознайомлення з навколишнім світом

Досліди з водою, піском, магнітами.

Виготовлення пісочних годинників.

Художньо-мовленнєві ігри

1. Опис дітьми своїх відчуттів під час взаємодії з піском.
2. “Колобок”, “Курочка Ряба”, “Червона Шапочка”. Моделювання з піску казкових сюжетів з використанням дрібних предметів, розповідання казок та оповідань за змістом.

Ігри на розвиток комунікативних якостей

1. Колективне виготовлення у пісочниці тайників, де сховані дрібні іграшки, мушлі тощо.
2. “Гараж”, “Печера”. Створення колективних будівель.

Ігри на розвиток творчого потенціалу

1. “Ми в театрі” (розігрування сюжетів казок за допомогою природного матеріалу).
2. “На що схоже?” (діти самі додумують та домальовують).

Художньо-естетична діяльність

1. “Веселка”. Аплікація з кольорового піску.
2. Ліплення скульптури з мокрого піску.
3. “Чарівне скло”. Малювання піском на склі.

Отже, принцип сендплея – створення вільного простору, в якому дитина може виражати і досліджувати свій світ, перетворюючи свій досвід та свої тривожні переживання. Сендплей – це предметно-ігрове середовище, чудовий сенсорний

матеріал, природний матеріал для образотворчої діяльності, конструювання, творення, пізнання.

Список використаних джерел:

1. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Авт-упор. Бурова А. П. – Тернопіль : Мандрівець, 2010.
2. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. – К., 2005, 344 с.
3. Яценко Т. В. Використання педагогічної пісочниці в розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників / Т. В. Яценко // Інноваційні технології в дошкільній освіті України: розвиток дитячої обдарованості та креативності: Матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару Інституту розвитку дитини НПУ імені М. П. Драгоманова / Укл. І. І. Загарницька. – К. : НЦ “МАНУ”, 2012. – С. 393.

Дягель Марина,

вихователь ХЗДО 56 «Боровичок»

Хмиз Галина,

вихователь-методист ХЗДО 56 «Боровичок»

Екологічне виховання дітей дошкільного віку у процесі організації дидактичних ігор екологічного змісту

Анотація: У статті розкривається актуальність поставленої проблеми, зміст понять «екологічне виховання», «дидактична гра екологічного змісту», її особливості, види та методика організації у кожній віковій групі. Наголошується на дослідженнях науковців з даного питання та наведені приклади з власного педагогічного досвіду.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна свідомість, дидактична гра екологічного змісту, жива і нежива природа.

В останні десятиліття весь світ і Україна, зокрема, перебувають у стані важкої екологічної кризи, спричиненої масштабними й систематичними негативними змінами навколишнього природного середовища, пов'язаним з практичною діяльністю людей. На сьогодні ситуація вимагає розумного входження людини до світу природи і, наскільки це можливо, усунення заподіяної їй шкоди.

У Законі «Про освіту» (статті 56, 58) підкреслено необхідність виховання в дітей і молоді дбайливого ставлення до природного середовища країни [6], а у ст.23 Закону «Про дошкільну освіту» визначено вимоги до змісту дошкільної освіти: виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля [5].

Становлення екологічного світогляду відбувається поступово, протягом багатьох років життя й навчання людини. Початок цього процесу, як зазначають Н. Глухова, Н. Горобаха, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій припадає на період дошкільного дитинства, коли в процесі освітньо-виховної діяльності закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою [4].

Проблема екологічного виховання, починаючи з дошкільного дитинства, є актуальною для сучасної системи освіти, оскільки отримані на цьому віковому етапі знання, уявлення, сформоване ставлення до природи й моделі поведінки виступають базисом подальшого розвитку особистості.

Проблема формування еколого-природничої компетентності, починаючи з дошкільного дитинства, є актуальною для сучасної системи освіти, оскільки отримані на цьому віковому етапі знання, уявлення, сформоване ставлення до природи й моделі поведінки виступають базисом подальшого розвитку особистості.

Відповідно до освітнього напрямку «Дитина у природному довкіллі» Базового

компонента дошкільної освіти в Україні (нова редакція) в дитини до кінця дошкільного віку важливо сформувати уявлення про природу планети Земля та Всесвіту, зокрема знати, що на планеті Земля є неживі та живі об'єкти природи; усвідомлювати зв'язки між рослинами та тваринами, їхні функції в природі; встановлювати залежність об'єктів природи від екологічних факторів; розуміти особливості та умови розвитку рослин та існування тварин; усвідомлювати поділ рослин і тварин на групи; знати що є дикорослі і культурні рослини; дики, свійські тварини; знати правила поведінки з ними; володіти знаннями про основні властивості неживих об'єктів природи; знати ознаки пір року та явищ природи. Усвідомлювати, що життя людини неможливе без природи, бути обізнаним з позитивним та негативним впливом людини на природне довкілля, проблемами довкілля, необхідністю заощаджувати енергію, воду, сортувати сміття тощо у повсякденному житті і мати певні навички такої поведінки [1].

Екологічне виховання – це процес ознайомлення дитини з природою, в основу якого покладено екологічний підхід, коли процес поведінки в природі спирається на основоположні ідеї і поняття екології, в ході якого проявляється екологічна культура [10].

Л.Калуська зазначає, що мета екологічного виховання дошкільників – формування системи знань, поглядів, переконань, які є основою відповідального та дієвого ставлення до навколишнього природного середовища. Тобто, формування екологічної культури дошкільника [7].

Екологічна культура це сукупність різноманітних форм діяльності людини, в яких знаходить зовнішнє відображення екологічне мислення. Розвиток людини і природи розуміється як спільна еволюція. На сучасному етапі питання традиційної взаємодії природи і людини вирости в глобальну екологічну проблему. Якщо люди найближчим часом не усвідомлюють значущість дбайливого ставлення до природі, вони знищать себе. Для того щоб цього не сталося необхідно з раннього дитинства починати займатися вихованням екологічної культури та відповідальності. Саме на етапі дошкільного дитинства складається початкове відчуття навколишнього світу: дитина отримує перші емоційні враження про природу [2].

Таким чином, вже в період дошкільного дитинства формується першооснова екологічного мислення, свідомості та екологічної культури.

Проблемами екологічного виховання і розвитку у дошкільників доцільної поведінки в природі займалися Г. Беленька, Т. Науменко, О.Половіна, З.Плохій та ін. У своїх роботах вчені розкривають мету, завдання, принципи та умови екологічного виховання дошкільників [2].

Психолого-педагогічне обґрунтування проблем екологічного виховання дітей дошкільного віку відображено в роботах В. Горошенко, С. Ніколаєвої, Н. Яришевої та ін. [4]. Одним з ефективних і найбільш цікавих для дітей засобом екологічного виховання є дидактичні ігри з природним матеріалом. Ігри надають дітям багато радості, і сприяють їх всебічному розвитку. У процесі ігор формуються знання про навколишній світ, виховуються пізнавальні інтереси, любов до природи, дбайливе ставлення до неї. Вони розширюють кругозір дітей, створюють сприятливі умови для вирішення завдань сенсорного виховання. Граючи в ігри з природним матеріалом, діти знайомляться з властивостями і якостями, станами об'єктів природи, засвоюють способи встановлення цих властивостей.

У дидактичних іграх розвиваються інтелектуальні вміння, а саме: планувати дії, розподіляти їх за часом і між учасниками гри, оцінювати результати і т. д. Дидактичні ігри як засіб екологічного виховання розглядали: Л. Каменєва, О. Матвєєва, Л. Манєвцева, П. Саморукова, О. Веретеннікова та ін..

Враховуючи завдання, які ставить перед собою екологічне виховання, можемо зазначити, що дидактичні ігри екологічного змісту – це ігри, які сприяють формуванню у дітей елементів екологічної свідомості. Освоєння дитиною елементів екологічного

свідомості визначається змістом і характером (ступенем складності) знань по природі. Це мають бути знання екологічного змісту, що відображають провідні взаємозв'язки природних явищ та формування у дітей практичних навичок і вмінь в різноманітній діяльності в природі; при цьому діяльність дітей повинна мати природоохоронний характер [11].

Дидактична гра збагачує чуттєвий досвід дитини, забезпечує розвиток сприймання. Розвиток сенсорних здібностей у дидактичній грі відбувається разом із розвитком логічного мислення і вміння виражати думки словами, адже для розв'язання ігрового завдання дитині доводиться знаходити характерні ознаки предметів і явищ, порівнювати, групувати, класифікувати їх, робити висновки, узагальнення. Виконання цікавих ігрових дій і правил сприяє розвитку спостережливості, довільної уваги, швидкого і тривалого запам'ятовування. В дослідженнях О. Янківської доведено, що використання дидактичних ігор природничого змісту за умови відповідальної підготовки дітей у певній системі дає змогу формувати у дітей міцні знання, систематизувати їх, підводити до узагальнень, розвивати мислення, мову [9].

Н. Яришева [11] зазначає, що дидактичні ігри під час ознайомлення дошкільників з природою виконують такі функції:

- 1) закріплення знань про природу;
- 2) діагностика наявних у дітей знань про природу;
- 3) формування знань про природу.

Слід відразу ж відзначити, що кількість ігор, за допомогою яких можна формувати знання про природу, дуже обмежена. Специфіка дидактичних ігор

природничого змісту полягає в тому, що, вони можуть проводитися лише тоді, коли у дітей вже є знання. В іграх ці знання стають дійовими, вони застосовуються дітьми, а отже, закріплюються, набувають міцності. Багато дидактичних ігор спрямовані на узагальнення знань, їх систематизацію. Такі ігри дуже зручно використовувати для діагностики засвоєння дітьми знань про природу [11].

В ознайомленні з природою Н. Яришева рекомендує використовувати такі види дидактичних ігор:

- 1) з природним матеріалом;
- 2) з картинками (настільно-друковані);
- 3) з іграшками;
- 4) словесні [10].

У своїй роботі ми використовуємо всі види дидактичних ігор, які рекомендує Н. Яришева. У дидактичних іграх з природним матеріалом діти оперують з реальними природними об'єктами (овочами, фруктами, листками, квітами тощо), внаслідок чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи. Наприклад, у грі «Відгадай, з якого дерева цей листок» ми показуємо листок і просимо підбігти до того дерева, яке має такі самі листки.

У таких дидактичних іграх з природним матеріалом ми ставимо за мету навчити дітей за листком пізнавати дерева, закріплювати їх назви; закріплювати знання про листки і плоди дерев, кущів.

У дидактичних іграх з картинками навчальні завдання вирішуються за допомогою картинок. Наприклад, у грі «Що кому потрібно» ми роздаємо дітям картинки, на яких зображено місце проживання тварин (собача будка, мурашник, павутина, озеро тощо). На інших картинках намальовані різні види кормів для тварин: кістки, морква, капуста, зерно та ін. Ставимо на полицю великі картинки з зображенням тварин і починаємо гру: «Кіт, собака, кролик і півник захотіли їсти. Давайте їх погодуємо. На картинках ви знайдете, чим погодувати і кота, і собаку. Що їсть кіт?». Діти показують відповідну картинку і називають їжу. Або пропонуємо знайти місце де вони живуть.. Гра закінчується тоді, коли діти розмістять тварин в їхніх житлах. За допомогою цієї гри закріплюються знання дітей про те, чим живляться і де живуть свійські та дикі тварини.

В роботі з дітьми також використовуємо настільно-друковані ігри «Свійські тварини», «Квіти», «Зоологічне лото» тощо. Переважну більшість з них побудовано на принципі лото. Дітям роздають великі картки, у ведучого — маленькі. Хто швидше закриє великі картки, той виграє. Перед дітьми ставиться завдання назвати тварину чи рослину, співвіднести її із своєю карткою.

Дидактичні ігри з іграшками найчастіше використовуємо в молодших групах для закріплення назв тварин, їхніх характерних ознак, голосів. Наприклад, у грі «Чарівна торбинка» ми кладемо різні іграшки тварин; діти по черзі виймають іграшку, називають її, кажуть як вона говорить, де живе чи що їсть. Показують окремі частини тіла, розповідають вірші.

Для того щоб закріпити знання про певні об'єкти природи, навчити дітей класифікувати та виділяти зв'язки в природі, висловлювати свою думку, узагальнювати та систематизувати знання про природу ми використовуємо словесні дидактичні ігри. Наприклад, гру «Буває — не буває» граємо так: розповідаємо, яка буває погода, чим займаються діти і дорослі, а діти слухають і відповідають, буває так чи не буває і пояснюють чому не буває» [10, 11].

Таким чином, дидактичні ігри екологічного змісту мають наступні особливості: формують елементи наукових знань про основні екологічні фактори у розвитку живої природи (світло, температура, волога, родючість ґрунту) та взаємозв'язки і залежності, які виступають в ній при їх наявності; розвиваються вміння класифікувати живу природу (рослини - трави, кущі, дерева; тварини - за основними особливостями зовнішнього вигляду) на основі безпосереднього сприймання і аналізу зовнішніх ознак, способів взаємодії з середовищем та живлення; сприяють засвоєнню пізнавального змісту, що відбувається не навмисне, а під час цікавих ігрових дій; мотивом виконання дидактичного завдання є природне прагнення до гри; збагачується чуттєвий досвід дитини, забезпечується розвиток сприймання; формують у дітей моральні уявлення і поняття; розвивається естетичний смак.

Дидактичні ігри потрібно поступово ускладнювати. Так, наприклад, впізнавання предметів слід давати спочатку по зовнішньому вигляду, потім на дотик, потім по опису і нарешті, з відповідей на поставлені питання до загадки. Найбільш важким є об'єднання об'єктів за загальними ознаками і відгадування предметів по відповідям на запитання [3].

На кожному віковому етапі дидактичні ігри мають свої особливості. У молодшій групі дидактична гра екологічного змісту починається гра з сюрпризного моменту з метою зосередження уваги дітей. Наприклад, лялька Таня принесла дітям торбинку. Що ж у ній? Розглядання і коротка бесіда про предмети, з якими діти будуть грати. Це зумовлено потребою пригадати назви, властивості, оскільки гра вимагає відповідних знань. Пояснення правил у ході гри. Хід гри. Позитивна оцінка всіх дітей [31]. Прикладами дидактичних ігор екологічного змісту є наступні ігри: «Зваримо смачний борщ», «Що де росте?», «Де живуть вітаміни?», «Упізнай тваринку за описом», «Хто що їсть», «Хто як кричить», «Тварини та їх малята», «Хто де стоїть», «Знайди в букеті такий листочок, який я покажу».

У середній групі: сюрпризний момент можна використовувати лише у першому півріччі, оскільки у дітей вже сформувався інтерес до гри; розглядання предметів і коротка бесіда про них; пояснення правил гри; закріплення правил (якщо діти добре засвоюють правила після пояснення вихователя, в закріпленні може не бути потреби); хід гри; диференційована оцінка дітей [11].

У середній групі можна провести наступні дидактичні ігри: «Барви природи», «Звуки природи», «Рослини нашого лісу», «Хто де живе і що їсть?», «Мої друзі», «Хто більше назве?», «Упізнай, назви і розкажи», «Дикі тварини», «Коли це буває», «Сніговий ланцюжок», «Зима — добре, зима - погано», «Відлітає, не відлітає», «Про кого йдеться», «Перелітні, зимуючі», «Кому потрібне сонце» тощо.

У старшій групі: коротка бесіда про об'єкти природи; пояснення правил, закріплення; хід гри у першому варіанті; пояснення другого варіанта гри, закріплення; хід гри у другому варіанті; підсумок гри – оцінка вихователем діяльності дітей у грі; участь дітей в аналізі і оцінці дій товаришів у грі. Другий варіант гри проводиться з обов'язковим ускладненням завдання, щоб подолання труднощів приносило дітям задоволення. Наприклад, при проведенні дидактичної гри «Відгадай за описом» у першому варіанті діти лише описують зовнішні ознаки рослин. У другому варіанті треба не тільки описати рослину, але й розповісти, чим вона важлива для людини, як використовується [11].

З дітьми старшого дошкільного віку можна провести такі ігри: «Назви дерево», «Що нам осінь принесла?», «Весна яка?», «Пори року», «Коли це буває (словесна гра)», «Я опишу, а ти – відгадай», «Що схоже на сонечко?», «Знайди рослину за описом», «Знайди схоже та відмінне», «Збери рослину», «Опиши, а ми відгадаємо», «Дарунки лісу», «Хто краще запам'ятав», «Вода в явищах природи», «Пори року», «Четвертий зайвий», «Сонячна система», «Виклади сузір'я», «День – ніч», «Ланцюжок», «Хто як зимує» тощо.

Для того щоб дидактичні ігри стимулювали різнобічну діяльність і задовольняли інтереси дітей, ми добираємо їх відповідно до програми розвитку дитини «Українське дошкілля» для кожної вікової групи, враховуючи пізнавальний зміст, ступінь складності ігрових завдань і дій. Якщо у дітей згасає інтерес до гри, ми ініціюємо спільне придумування нових ігрових завдань, ускладнюємо правила, включаємо до пізнавальної діяльності різні аналізатори і способи дій, активізуємо всіх учасників гри.

Постійний розвиток самостійних дидактичних ігор неможливий без наявності достатньої кількості ігрового матеріалу (тварини, птахи, комахи, набори з природного матеріалу, картинки про природу). [8] Саме тому ми постійно поповнюємо ігровий матеріал та наочний; друкуємо та оформляємо різні дидактичні ігри екологічного змісту на липучках. Зокрема: «Первоцвіти», «Чим корисний дощик», «Гроза», «Що зайве», «Узагальнюючі поняття», «Мешканці річок», «Дари лісу: корисні та отруйні», «Хто де може жити», «Кому потрібне повітря», «Мешканці землі», «Перелітні та зимуючі птахи», «Космос», «Що нам осінь принесла», «Жителі морів», «Погода», «Дорослі та діти», «Дорослі та діти», «Цікавинки про тварин», «Коли це буває», «Етапи розвитку (комахи, рослини)», «Дітям про хліб», «Кому потрібна вода», «День землі», «Зимуючі та перелітні птахи», «Лікарські рослини», «Чим корисні овочі» тощо.

Екологічне виховання дітей є актуальною проблемою сучасності, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, що впливають на поведінку та діяльність людини у природі. Тож ознайомлення дітей з природою та виховання відповідального ставлення до неї саме в дошкільному віці має величезне значення і є невідомою складовою освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Ми хочемо, щоб діти любили природу. Що ж вони здатні побачити в природі таке, що змусить їх пригорнутися до неї душею і не дозволить у майбутньому заподіяти зла? Насамперед красу і тендітність. Тож перед нами постає завдання сформулювати в дітей естетичне ставлення до природи, уміння помічати її красу, милуватися об'єктами та явищами природи, відчувати свій фізичний та емоційний зв'язок з нею. А дидактичні ігри екологічного змісту збагачують чуттєвий досвід дитини, забезпечують розвиток сприймання навколишнього середовища. Розвиток сенсорних здібностей у дидактичній грі екологічного змісту відбувається разом із розвитком логічного мислення і вміння виражати думки словами, адже для розв'язання ігрового завдання дитині доводиться знаходити характерні ознаки предметів і явищ природи, порівнювати, групувати, класифікувати їх, робити висновки, узагальнювати. Виконання цікавих ігрових дій і правил сприяє розвитку спостережливості, довільної уваги, швидкого і тривалого запам'ятовування і усвідомлювати, що життя людини неможливе без природи.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція)
https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Беленька Г.В., Науменко Т.С., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи : старший дошкільний вік : нав.-метод. посібн..Київ. Генеза, 2013. 112 с.
3. Веретеннікова О. О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ. Вища школа. 1979. 365 с.
4. Глухова Н. Стан довкілля – турбота кожного із нас. Дитячий садок. № 25 – 26. 2004. С. 44 – 49.
5. Закон України «Про дошкільну освіту» Київ. Ред. журналу «Дошкільне виховання». 2001. С.4 – 33.
6. Закон України «Про освіту» : прийнятий 23.05.1991 р. №1060 зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 34.
7. Калуська Л. В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга 2. – Тернопіль: Мандрівець, 2008 – 336 с.
8. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ. Академвидав. 2006. 456 с.
9. Янківська О.П. Дидактичні ігри в дитячому садку. Київ. Радянська Школа, 1985. 144 с.
10. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. Київ, 1993. 234 с.
11. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. Київ, 2008. 255с.

Завіша Ірина,
вихователь-методист
Дунаєвецького ЗДО №4«Теремок»

Безпечне освітнє середовище закладу дошкільної освіти: нові виміри безпеки

Анотація: У статті висвітлено питання організації безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів, створення всіх можливих умов для забезпечення захисту життя та здоров'я дітей.

Ключові слова: базовий компонент, безпека, компетентнісний підхід, безпекова ситуація, укриття, безпечний простір, психологічний супровід.

Базовий компонент дошкільної освіти України ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», інших нормативних актах стосовно дитинства.

Засадами нового Базового компонента дошкільної освіти виступили:

- визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості;
- збереження дитячої субкультури;
- створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей;
- пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя;
- повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника;

– компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини;

– надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними;

– формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду.

Зміст Базового компонента дошкільної освіти побудовано відповідно до вікових можливостей дітей на основі компетентнісного підходу, тобто спрямованості навчально-виховного процесу на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, навченості та вихованості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення засвоєння дитиною змісту освітніх ліній (знає, обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює), орієнтує освітян на цілісний і загальний розвиток дитини, підкреслює важливість закладання в дошкільному віці фундаменту для набуття у подальшому спеціальних знань та вмінь. Увага педагога має спрямовуватися на головні лінії розвитку фізичного, психічного та морально-духовного здоров'я, особистісних цінностей як своєрідного внутрішнього стрижня, ціннісної етичної орієнтації з формування навичок практичного життя, емоційної сприйнятливості та сприяння розвитку індивідуальності дитини.

Набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах діяльності (ігровій — провідній для дітей дошкільного віку; руховій; природничій; предметній; образотворчій, музичній, театральній, літературній; сенсорно-пізнавальній і математичній; мовленнєвій; соціокультурній та інших) і вимагає практичного засвоєння дитиною системи елементарних (доступних) знань про себе та довкілля, моральних цінностей, уміння доречно застосовувати набуту інформацію. Життєво компетентний дошкільник поводиться самостійно і конструктивно в різних соціальних і життєвих ситуаціях. [1]

Питання безпеки — найбільш актуальне в період воєнного стану. Освітній простір ЗДО потрібно організовувати з дотриманням максимальної безпеки всіх учасників освітнього процесу.

При моделюванні безпечного освітнього простору необхідно продумати його структуру, мобільність, доступність, безбар'єрність, змістовність.

Варто враховувати вимоги Базового компонента дошкільної освіти щодо формування достатнього та необхідного рівня знань і умінь дитини для безпечного перебування в навколишньому середовищі, елементарних норм поведінки у надзвичайних ситуаціях.

Для підвищення якості освітнього процесу з дітьми з питань захисту життя, формування культури безпеки й норм поведінки у надзвичайних ситуаціях у ЗДО рекомендовано проводити Тижні безпеки життєдіяльності дитини, Дні цивільного захисту тощо.

Для запобігання травматизму серед учасників освітнього процесу систематично в ЗДО необхідно проводити:

- інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо дотримання алгоритму дій у разі виникнення пожеж, інших надзвичайних ситуацій, виконання заходів щодо запобігання їх виникненню;

- інструктажі з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності, охорони здоров'я, радіаційної безпеки, цивільного захисту, безпеки дорожнього руху, безпеки в побуті тощо.

Окремі питання організації безпечного освітнього простору визначено в листі МОН від 31.05.2023 № 4/1798-23 «Рекомендації щодо організації діяльності закладів дошкільної освіти в літній період в умовах воєнного стану», листі МОН від 20.06.2023 № 1/8820 «Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної

освіти та обладнання укриттів» та презентовано під час Всеукраїнського тижня безпеки, а також в інтерактивному Кейсі безпеки.

У 2023/2024 навчальному році актуальним залишається питання організації та обладнання укриттів у ЗДО як компонента безпечного освітнього простору. Нагадуємо, що Концепцією безпеки закладів освіти визначено підходи до організації рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та педагогічної діяльності. Основні вимоги до облаштування укриття визначено в рекомендаціях ДСНС. Детальний опис організації безпечного простору в ЗДО представлено в листі МОН від 22.06.2023 № 1/8820-23. Для керівників розроблено Пам'ятку щодо організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Важливо, щоб укриття в ЗДО були максимально комфортними для дітей дошкільного віку і нагадували звичні для дошкільників групові кімнати. Під час облаштування приміщень слід керуватися принципом «не нашкодь» — не обирати іграшок, які можуть видавати сигнали, схожі на звуки сирени чи плачу, не прикрашати повітряними кульками, які можуть лопнути зі звуком, схожим на вибух. Краще обрати м'які модулі, які під час ігор не видаватимуть зайвого шуму. Також варто не кричати й не створювати шумових ефектів: не грюкати дверима, не ляскати долонею по столу, не використовувати обладнання, яке видає різкі сигнали (дзвінок, бубон тощо).

Дошкільники, не зважаючи на тривалий час військового стану, потребують від дорослих пояснень, чому йде війна, чому звучить тривога? Педагогам не треба уникати відповідей на ці запитання, адже діти таким чином намагаються розібратися в ситуації. Для того щоб вони зрозуміли складні речі, варто використовувати розповіді-порівняння, звертаючись до вже набутого дітьми життєвого досвіду. Наприклад, можна обговорити з дітьми ситуацію про те, як вони вчинять, якщо, граючись з іншими дітьми в парку чи пісочниці, хтось забере їхню іграшку. Вони намагатимуться її повернути, захищатимуться так, як захищається Україна. Рекомендації з цього питання розробили фахівці ЮНІСЕФ, Освіторія, Смарт освіта та розміщено на сайті МОН України.

Педагогічної та психологічної підтримки потребують діти з родин військовослужбовців і тимчасово переміщених. Особливо такої підтримки потребують діти старшого дошкільного віку. Під час ранкових зустрічей варто надавати дітям можливість поділитися важливою для них інформацією, визначити їхній психологічний стан і скерувати дії дорослих на його стабілізацію.

Безпека освітнього простору багато в чому залежить від емоційного стану педагогів і всього персоналу ЗДО. Стабільний стан дорослого стабілізує стан дітей. Варто скористатися рекомендаціями психологів щодо особливостей контролю емоційного стану педагогів.

Актуальним питання залишається мінна безпека. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) спільно з Міністерством освіти і науки України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та Міністерством внутрішніх справ України запустили вебсайт «Все про мінну безпеку» для батьків, педагогів та дітей.

Звертаємо увагу, що сучасна безпекова ситуація передбачає можливість здобуття дошкільної освіти за альтернативними формами. Це можна здійснювати за допомогою дистанційних форм організації освітнього процесу, в групах короткотривалого перебування, організувавши сімейне, індивідуальне виховання та розвиток дитини, педагогічний патронаж, мобільний дитячий садок, за допомогою вебсайтів та ін.

Застосування альтернативних форм організації освітнього процесу дозволить збільшити відсоток охоплення дітей дошкільною освітою. [2]

Відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669,

zareєстрованого в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552 керівник закладу освіти є відповідальним за створення безпечних умов у ЗДО.

Укриття в ЗДО - спеціально організоване приміщення в будівлі або на території закладу, що слугує захистом для дітей та персоналу в разі фізичної небезпеки, яке пройшло відповідну експертизу та відповідає нормативним вимогам, враховує вікові особливості дітей дошкільного віку, забезпечено необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами. Укриття в нових соціальних умовах розглядається як компонент освітнього середовища ЗДО. Облаштовує його засновник закладу. Погоджує використання укриття спеціальна комісія.

Загальні вимоги до організації укриття в закладі освіти представлено в рекомендаціях Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі-ДСНС) (лист від 14.06.2022 р. № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти»).

Звертаємо увагу на особливості організації укриття в закладах дошкільної освіти. Організовувати та облаштовувати укриття в ЗДО слід з позиції безпеки та комфорту перш за все дітей дошкільного віку. Більшість укриттів у ЗДО організовується в підвальних приміщеннях, які раніше не використовувались для перебування в них дітей, тому потребують певної підготовки, проведення ремонтних робіт та перепланування відповідно до вимог ДСНС. Слід звернути увагу на колір фарби для стін укриття і надати перевагу світлим відтінкам. Так в підвальному приміщенні буде світліше. Підняти настрій та відволікти дітей допоможуть художнє оформлення та доречне декорування стін. Варто продумати достатнє освітлення з різними варіантами включення.

Основні вимоги до організації внутрішнього обладнання укриття в ЗДО: відповідність загальним вимогам ДСНС, наявність місць для відпочинку дітей, ігрових та розвивальних осередків, інформативність, змістовність, відповідність віковим особливостям, здатність стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей. Дидактичне обладнання: технічні засоби навчання, дидактичні, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, шахи, набори для малювання та поробок з паперу, природного матеріалу тощо.

Обов'язкова умова перебування дітей в укриттях - спланований змістовий контент роботи та різноманітні активності, які допоможуть зняти рівень напруги, заспокоїтися, пережити цей час з користю і не призупинити освітній процес.

Цьому сприяє спеціальне обладнання, підбір іграшок та атрибутів. Особлива увага приділяється психологічному супроводу учасників освітнього процесу. [3]

Коли дитина відчує себе в безпеці, рівень її тривоги знижується та «вмикаються» центри мозку, які відповідають за відтворення інформації та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Батьки й педагоги мають навчати дітей безпечної поведінки та дій у разі виникнення загрози. Особливо потрібно дбати про безпеку дітей, чиї рідні не вповні виконують свої батьківські обов'язки. Така дитина має знати, хто може прийти їй на допомогу із родичів, сусідів, фахівців, за потреби уміти зателефонувати комусь із них.

Важливо пам'ятати! Дитина лише тоді відчуватиме себе в безпеці, коли за нею доглядатиме безпечна доросла людина, коли житиме в безпечних стабільних умовах і коли знатиме, що таке безпечна поведінка, і вмітиме безпечно поводитися.

Список використаних джерел:

1. https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf2
2. <https://nvs.org.ua/news/mon-oprylyudnylo-metodychni-rekomendatsiyi-dlya-sadochkiv-na-novyj-navchalnyi-rik/>
3. <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/89460/>

Іванова Оксана,
вчитель української мови та літератури,
практичний психолог,
Голозубинецький ліцей Дунаєвецької ОТГ

Графічні диктанти як засіб розвитку пізнавальної активності на уроках української мови

Анотація: ця стаття досліджує використання графічних диктантів як ефективного інструменту для стимулювання пізнавальної активності учнів під час уроків української мови, розглядає теоретичні аспекти використання графічних диктантів у навчальному процесі. Стаття також висвітлює практичний досвід впровадження графічних диктантів на уроках, надаючи конкретні приклади та результати спостережень. Зроблені висновки сприяють удосконаленню методики навчання української мови та розкривають потенціал графічних диктантів як інноваційного засобу активізації навчального процесу.

Ключові слова: графічні диктанти, пізнавальна активність, розвиток, увага, вправи, зацікавленість.

Вступ. Як відомо, навчальна інформація сприймається більш ефективно, коли подається у цікавій формі. Це обов'язкова умова, що постає перед учителем, який проводить той чи інший тип нестандартного уроку, намагається подавати навчальний матеріал, передусім, у загадковій і незвичній для учнів формі, щоб стимулювати їх пізнавальний інтерес.

Проблема, яку досліджує ця стаття, полягає в необхідності ефективних методів стимулювання пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови. Використання традиційних методів навчання може бути недостатнім для розвитку повноцінного розуміння та використання мовних навичок. Таким чином, проблема полягає в пошуку і впровадженні новаторських підходів, зокрема графічних диктантів, які сприяють підвищенню рівня активності та поглибленого засвоєння матеріалу під час вивчення української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип активності є один із основних принципів навчання, а пізнавальна активність – це прагнення до набуття знань. Пізнавальна активність школяра – це властивість особистості, яка інтенсивно формується в шкільні роки й впливає на весь процес навчальної діяльності. Це і передумова, і результат розвитку школяра; це й мета, засіб і результат активізації освітнього процесу [2].

Одним із найперспективніших шляхів розвитку пізнавальної активності учнів на уроках української мови, за Даниловою Л., є впровадження активних форм і методів навчання. Метод навчання – це спосіб організації учителем діяльності учнів у процесі вивчення ними певного предмету. Будь-який з методів навчання передбачає взаємодію вчителя і учнів; це спосіб їх взаємної діяльності [1, с. 19].

Виклад основного матеріалу. До групи методів стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності належать методи, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією. Методи формування пізнавальних інтересів учнів викликають позитивні дії та настрої — образність, цікавість, здивування, моральні переживання. Пізнавальний інтерес на початковій стадії формується під впливом емоційних чинників. Для створення емоційної ситуації важливими є вдало дібрані приклади з літератури, художніх фільмів, особистих переживань вчителя. Яскравість розповіді, високий пафос збуджують зацікавленість учнів, як до окремих питань теми, так і до матеріалу загалом. [3].

Одним із таких методів є використання на уроці графічних диктантів, які розвивають не тільки пізнавальну активність, а й увагу, пам'ять, зацікавленість у кінцевому результаті, хоча й потребують не мало зусиль. При виконанні таких вправ учні краще засвоюють матеріал, звичайно ж це відбувається методом спроб і помилок, не рідко дітям потрібна допомога, але результат своїх старань вони можуть бачити одразу. Доцільно на наступному уроці для актуалізації набутих знань та повторення вивченої теми використати тестування, завдання на встановлення відповідностей. Подібні завдання учні можуть отримати і на домашнє завдання, оскільки до таких завдань важко знайти відповіді в мережі Інтернет.

На рис. 1 зображено типове завдання по темі «Числівник», на рис. 2 – відповідь.

Рисунок 1.

Прізвище учня

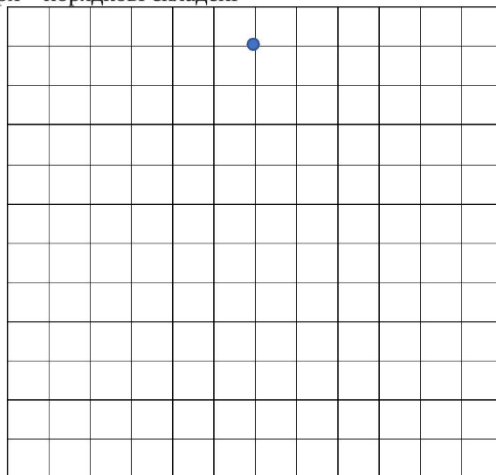
Графічний диктант. Числівники.

Горизонтально вправо – кількісні прості

Горизонтально вліво – кількісні складні

Вертикально вниз – порядкові прості

Вертикально вгору – порядкові складні

1. Три	16. Два	31. Дев'ятсот	46. Сімдесят
2. Десятий	17. Чотири	32. Двадцять другий	перший
3. Десять	18. Шість	33. Вісімнадцять	47. Сто десятий
4. Другий	19. Сім	34. Сорок четвертий	48. Двісті третій
5. Дев'ять	20. Сьомий	35. Сімсот	
6. Дев'ятий	21. Двадцять	36. Сорок восьмий	
7. Вісім	22. Перший	37. Тисяча	
8. Перший	23. Тридцять	38. Сто	
9. Третій	24. Сотий	39. Мільйон	
10. П'ятий	25. Чотирнадцять	40. Багато	
11. Шістдесят	26. Шістнадцять	41. Четверо	
12. Триста	27. Дев'ятнадцять	42. Двадцять п'ятий	
13. Вісімсот	28. Тридцять	43. Тридцять третій	
14. Шостий	29. Чотириста	44. Сто сорок	
15. Один	30. П'ятсот	перший	
		45. Тисяча триста	
		третій	

Рисунок 2.

Завдання на рис. 1 потребує більше часу, тому розробила ще такі завдання, на які учні тратять максимум 7-10 хв і використовую їх виключно під час уроку. (Рис. 3)

матеріалу. Зазначено, що цей метод може покращити якість навчання та підвищити інтерес учнів до предмету.

Список використаних джерел:

1. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів. Рідна школа. 2002. № 6. С. 18–20
2. Русаков А. Епоха великих відкриттів у школі 90-х років. – К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006.
3. http://www.velbudyshcha-school.pl.sch.in.ua/uchnyam/metodiki_navchannya/ (дата звернення 16.11.2023 р.)

Карвацька Руслана,
вихователь Хмельницького
закладу дошкільної освіти № 10 «Веселка»

Сенсорний розвиток як базова основа компетентності дитини дошкільного віку

Анотація. У статті розкрити основні проблеми сьогодення повноцінного й духовного розвитку кожної дитини, формування її життєвих компетентностей, за допомогою сенсорного розвитку.

Ключові слова: сенсорне виховання, дошкільники, компетентності., предметність, вибірковість, здібності, сприйняття, еталони.

Головне завдання педагога полягає в тому, щоб створити умови для самостійного розвитку дитини, прояву її особистісного потенціалу.

Базовий компонент дошкільної освіти, методичні рекомендації до Базового компонента, програма розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» виокремлюють сенсорний розвиток як базову основу формування всіх ключових компетентностей дитини дошкільного віку.

Нашим малюкам випало жити на зламі епох, бути свідками криз, природних катаклізмів, боротьби батьків за виживання родини, і занепаду моральних цінностей, насаджування культу речей, фізичної сили, розваг, грошей, зброї як атрибутів підсилення власного «Я». З раннього віку діти ростуть із настановою на красиве життя, яке дається легко, без особливих зусиль. Сучасна дитина здебільшого живе в ілюзорному, віртуальному світі, вона далека від життєвих реалій. Змінюються й ціннісні орієнтири наших дітей. На першому місці залишається сім'я, а на другому - у дітей великих міст стоять комп'ютер, автомобіль, матеріальна забезпеченість. Що читає, що розфарбовує сьогоднішній малюк? Вигадані історії про химер, примар, фантастичних істот на зразок хаггі-вагі. Часто маленьку дитину знайомлять із навколишнім світом за допомогою комп'ютера, замінюючи об'ємні предмети площинними зображеннями, природні об'єкти їхніми специфічними запахами, енергетикою, тактильними відчуттями - яскравим, проте уявним кліше. Так поступово, ще по-справжньому й не сформувавшись, розриваються тендітні зв'язки малюка з реальним світом, підміняючись віртуальними.

Сенсорний розвиток дитини - це розвиток її сприйняття й формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їхню форму, колір, величину, розташування у просторі, а також запах, смак тощо. Значення сенсорного виховання в ранньому й дошкільному віці важко переоцінити. Саме цей вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, накопичення уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні спеціалісти в галузі дошкільної педагогіки (Ф. Фребель, М. Монтессорі, Ж.-О. Декролі), а також відомі представники дошкільної педагогіки та

психології (С. Русова, Є. Тихеєва, О. Запорожець, О. Усова, Н. Сакуліна та ін.) справедливо вважали, що сенсорне виховання, спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією з базових компетентностей дитини раннього й дошкільного віку.

У Базовому компоненті дошкільної освіти й методичних рекомендаціях до Базового компонента підкреслено негативний вплив заміни реального кольорового, різноманітного світу на штучні моделі, поняття віртуального ілюзорного світу. Саме тому так багато уваги приділяється сенсорному, чуттєвому розвитку дошкільника.

Достатньо велику увагу питанню сенсорного розвитку приділено в Програмі розвитку, навчання й виховання дітей «Дитина в дошкільні роки», розробленій запорізькими науковцями. Сенсорний розвиток і формування чуттєвого досвіду в цій програмі виділено в окремий напрям роботи за певною віковою групою. Не обходить увагою це питання й програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Вона визначає як особливий напрямок роботи сенсорний розвиток дитини 3-го, 4-го, 5-6-го року життя, удосконалення її пізнавальних процесів: сприйняття, пам'яті, уваги, уяви, наочно-дійового мислення.

З огляду на це, перед педагогами постають такі завдання:

- сприяти розвитку пізнавальної активності дитини в різних сферах життєдіяльності;

- учити обстежувати предмети, об'єкти, людей, порівнювати їх між собою;
- дати дітям знання про сенсорні еталони і вправляти в їхньому використанні;
- учити застосовувати отримані сенсорні знання в усіх сферах життєдіяльності.

Отже, творча активність дошкільника має два тісно пов'язаних між собою, проте не тотожних, джерела: розвивально-виховні впливи людей, які його оточують, та особистий досвід самої дитини, котрий включає її досвід індивідуального пізнання і взаємодії зі світом. Таким чином, формування індивідуального досвіду неможливе без процесу пізнання світу, його сенсорних властивостей. А без індивідуального досвіду не можна сформувати креативну, а отже й творчу особистість.

Готовність дитини до навчання у школі значною мірою залежить від її сенсорного розвитку. Дослідження, проведені сучасними педагогами та психологами, показали, що значна частина труднощів, які постають перед дітьми в процесі шкільного навчання (особливо в 1-му класі), пов'язані з недостатньою точністю, гнучкістю та об'єктивністю сприйняття. У результаті цього виникають помилки в написанні букв, у komponуванні малюнка, неточності при виготовленні різних виробів.

Проте справа не лише в тому, що низький рівень сенсорного розвитку різко знижує можливість успішного навчання у школі. Не менш важливим є значення високого рівня сприйняття для діяльності людини в цілому, особливо для творчої діяльності.

Сенсорне виховання, спрямоване на формування повноцінного сприйняття навколишнього світу, виступає основою пізнання, першою сходинкою якого є чуттєвий досвід. Успішність розумового, фізичного, естетичного сприйняття значною мірою залежить від рівня сенсорного розвитку дитини, тобто від того, наскільки досконало вона чує, бачить, відчуває на дотик те, що її оточує.

У міру оволодіння сенсорною культурою в дитини розширюються можливості сприйняття естетичних цінностей природи й суспільства, а зі сприйняття предметів і явищ навколишнього світу починається пізнання. Ось чому сенсорні здібності є фундаментом розумового розвитку

Роль сенсорного виховання в розвитку дітей дошкільного віку величезна: 9/10 усього їхнього розумового балансу є результатом діяльності органів чуття. Розвинута сенсорика — це основа для вдосконалення практичної діяльності сучасної людини, оскільки, як справедливо зазначає відомий психолог В. Г. Ананьєв, «далекосяжні

успіхи науки й техніки розраховані не лише на мислячу людину, а й на ту, яка вміє відчувати».

Органічною передумовою сенсорного розвитку є дозрівання аналізаторів. Проте, крім їхньої готовності, для цього потрібен ще й сенсорний досвід, без чого неможливий розвиток орієнтування у властивостях і відношеннях предметів дійсності.

Розвиток відчуттів і сприймання взаємопов'язаний із загальним рівнем розумового розвитку дитини, мірою оволодіння мовленням. Особливе значення в розвитку сенсорики має засвоєння дитиною суспільного сенсорного досвіду, опанування дій сприймання та їх удосконалення.

Дошкільний вік — це період початкового ознайомлення дітей із навколишньою дійсністю. Крім того, у цей час інтенсивно розвиваються пізнавальні можливості дитини і важливішими здібностями, що забезпечують успіхи музикантів, художників, архітекторів, конструкторів, є сенсорні, які дозволяють їм з особливою глибиною, ясністю й точністю передавати найточніші нюанси форми, кольору, величини та інших, зовнішніх властивостей предметів і явищ.

На кожному віковому етапі дитина найбільш чутлива до тих чи інших впливів. У зв'язку з цим кожний віковий щабель стає сприятливим для подальшого нервово-психічного розвитку й всебічного виховання дошкільника.

Список використаних джерел:

1. Кривоніс М. Л., Хвостова В. М. Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами ТРВЗ-технологій // Дошкільний навчальний заклад.— 2011.— № 2 (50).— С. 29-34.
2. Лобода С. Сенсорні дидактичні ігри // Дошкільне виховання.—2007.—№ 10.
3. Сак Т. В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам.— К.: Літера ЛТД, 2008.
4. Фаусек Ю. І. Практика дитячого садка Монтесорі // Дитячий садок .— 2007.— Березень.
5. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні — 2021 р.
6. Варташнікова І. А., Барташніков О. О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5-6 року життя: навчальний посібник / 2-е вид., переробл.— Тернопіль: Богдан, 2007.
7. Гетманська М. Острів скарбів. Заняття для розвитку пізнавальних та сенсорних здібностей дітей старшого дошкільного віку // Психолог дошкілля.— 2010.— № 2 (7).— С. 31-34.
8. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтесорі: теорія і технологія.— К.: Видавничий Дім «Слово», 2009.
9. Енциклопедія діагностичних методик щодо з'ясування стану розвитку дітей раннього віку. Дайдждест 1 / Упор. К. Л. Крутій.— Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2006.

Качоровська Надія Василівна,
директор Шепетівського навчально-виховного
комплексу «Загальноосвітня
школа I-III ступенів-гімназія»
Хмельницької області

**Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як
головний пріоритет в умовах війни в Шепетівському навчально-виховному
комплексі Хмельницької області**

Анотація. Створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти в сучасний період в умовах воєнного стану є широко визнаним і ґрунтується на захисті цивільних прав здобувачів освіти, педагогів, працівників.

Ключові слова: кодекс безпечного освітнього середовища, чек-лист, евакуація, укриття, безпека, надзвичайна ситуація, безпечні умови

Сьогодні ми, керівники закладів загальної середньої освіти та наші педагоги тримають освітній фронт і беруть на себе високий рівень відповідальності.

Освітній процес зазнає змін – актуальні сьогодні питання безпечного простору.

В умовах військової агресії РФ проти України питання захисту життя і здоров'я наших громадян особливо важливе.

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна атмосфера.

З цією метою в закладі розроблено КБОС (кодекс безпечного освітнього середовища), який затверджений педагогічною радою та введений в дію наказом по школі.

Один раз в місяць заступник директора з господарської роботи перевіряє (моніторить) безпечність освітнього середовища в навчальних кабінетах, складає чек-лист і доповідає на нараді при директорові.

В кожному навчальному кабінеті, коридорах школи, зонах відпочинку розміщені оновлені Схеми евакуації учасників освітнього процесу з позначенням місця розміщення вогнегасників, правила дій при сигналі «Повітряна тривога», переглянуто розміщення меблів.

Коридори закладу вивільнені від зайвих речей, на сходових клітинах нанесено маркування на перилах, першій та останній сходинах.

В закладі обладнано найпростіше укриття на 600 місць, де учасники освітнього процесу перебувають під час сигналу «Повітряна тривога».

В укритті проведено Інтернет, облаштовано навчальні локації, де є можливість проводити уроки.

В укритті облаштовано кімнати гігієни, рукомийники, медичну кімнату.

Укриття забезпечено питною водою, вогнегасниками, додатковими засобами електроживлення (генератор).

В закладі облаштовано систему пожежної сигналізації та оповіщення.

З метою ознайомлення учасників освітнього процесу з правилами мінної безпеки, поведінки в НС в Шепетівській ТГ облаштовано клас безпеки, де всі учні в ЗЗСО бувають на тренінгах, зустрічах з працівниками ДСНС.

З учнями базової та середньої школи проводяться тренінги з питань надання першої домедичної допомоги. Проводять такі тренінги волонтери ГО «Червоний Хрест»

ЦСПС (практичний психолог Колесник О.С., соціальний педагог Корчак А.В.) дбають про кожного педагога, кожного здобувача освіти, батька в питанні особистої безпеки, безпеки родини. З цією метою працює скринька довіри, консультаційне вікно

«Ти як?», діє «Освітній ХАБ. Розроблені пам'ятки. Як пережити кризу «Панічна атака, Ступор, Нервово тремтіння», Страх.

Окрема увага педагогічним колективом та дирекцією школи звертається на створення безпечного освітнього середовища в питанні забезпечення освітніх та емоційних потреб внутрішньо-переміщених осіб (дітей, батьків, вчителів) через арттерапію, саморегуляцію.

З метою підвищення результативності освітнього процесу, створення безпечних умов для здобувачів освіти в закладі організовано змішаний режим навчання (очно / дистанційно через тиждень).

ЦВР закладу (заступник директора з виховної роботи Кукліновська К.М., педагог-організатор Стремецька С.С., президент школи Сурник Ольга) розроблено «органайзер»

Як діяти?

Коли не підходити..

Коли не торкатися...

Коли попередити інших...

Коли відійти на безпечну відстань...

Коли зателефонувати 101...

Коли дочекатися рятувальника....

Важливий і ключовий елемент безпеки – захист від дезінформації, уникнення паніки. Країна – терорист подає неправдиву інформацію, щоб нашкодити.(Telegram-канал, Viber-групи, Tik Tok.Facebook). Щоб убезпечити учасників освітнього процесу від ворога «онлайн» проводимо з учнями бесіди, акції, вебінари, де вчимо учнів захисту своїх мереж, фільтрації інформації, підтримці «гігієни» своїх, розробили пам'ятку «Як не стати жертвою дезінформації».

Висновки

Створюючи безпечне освітнє середовище в закладі ми створюємо безпечні умови навчання та праці всіх учасників освітнього процесу,забезпечуємо комфортну міжособистісну взаємодію,що сприяє благополуччю учнів,педагогів,батьків,дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Клекот Крістіна,
вихователь Городоцького ЗДО «Берізка»
м. Городок, Хмельницька область

Дошкільне виховання в умовах військового часу

Анотація. Патріотизм (грец. patris — батьківщина) — любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу. В сучасних реаліях дана тема стає на одне із провідних місць у житті кожного чоловіка, жінки, дитини. У статті вміщені деякі основні аспекти сучасного патріотичного та морально-естетичного виховання у закладах дошкільної освіти в умовах військового часу.

Ключові слова: мала Батьківщина, патріотизм, Любов до Вітчизни, дошкільний вік, патріотичне почуття, морально-етичний аспект, діти.

Процеси глобалізації, інформатизації, пандемія COVID-19, а також повномасштабне вторгнення РФ в Україну по-різному вплинули на освіту та, зокрема, на дошкільну та початкову освіту. Через загрозу прильоту снарядів та ракет відбувається закриття дошкільних закладів та шкіл, а педагогам доводиться швидко адаптуватися до нових змін для забезпечення навчального процесу в умовах воєнного

стану. Війна в Україні змінила нормальне життя кожного українця, в тому числі й освітан.

Таким чином, новим завданням кожного педагога стало – розпочати навчальний процес не тільки заради знань, адже не можна позбавляти дітей освіти, а й заради психологічної реабілітації. Війна дала поштовх до докорінного оновлення освіти, що зумовлює актуальність даного дослідження. Необхідність створення сприятливого навчального середовища для дітей, передбачала прийняття, вибір та адаптацію рішень, щоб задовольнити не тільки очікування дітей, але й вимоги до якісної підготовки, та створення умов, за яких навчальні заклади функціонуватимуть. Організація морально-етичного розвитку та виховання дітей дошкільного віку як у наукових підходах, так і в практиці роботи з дітьми сприяє формуванню поваги до оточуючих, доброзичливого спілкування з однолітками, прийняття й усвідомлення моральних норм і правил, що регулюють поведінку і взаємини всіх суб'єктів освітнього процесу тощо.

Оскільки таке поняття, як «війна» ще не так давно було нечасто вживаним словом, але лише згадувалось переважно у підручниках з історії, то і останні дослідження та публікації є по суті поки єдиними у своєму роді. На мою думку, вже зараз можна виділити наукові праці С. Савченка, О. Карамана, Т. Завальнюка, Т. Поліщука. Вони присвячені аналізу проблем та методів виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Метою статті є дослідження особливостей виховання дітей дошкільного віку в умовах військового стану. Відповідно до мети визначено такі завдання: проаналізувати процес виховання дітей дошкільного віку в умовах війни на основі морально-етичного аспекту; охарактеризувати програму духовно-морального розвитку особистості дитини дошкільного віку; прослідкувати основні аспекти патріотичного виховання дошкільнят.

При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

У відповідності до нової парадигми виховання дітей дошкільного віку в умовах війни, яка полягає в розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, скеровує на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проєктування цілісного виховного простору, а також на усвідомлення процесу виховання як соціально-педагогічного явища. Пріоритетного значення у вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку набуває важливість завдання стосовно формування у дітей загальнолюдських цінностей: соціальнополітичних (патріотизм, свобода, повага до рідної мови і культури, демократія, відповідальність, повага до закону, шанобливе відношення до довкілля, солідарність); морально-етичних (повага до життя, чесність, гідність, турбота, справедливість, повага до себе та інших людей, милосердя).

У центрі освітнього процесу повинно знаходитись виховання в дітей відповідальності за себе, а також за добробут нашої країни. Сучасна система виховання в умовах війни потребує комплексного підходу у її розв'язанні та розвитку морально-етичної та соціально-педагогічної парадигми виховання дітей дошкільного віку в умовах війни, яке повинно базуватися на цінностях. Базою нової парадигми, а відтак і базою виховання дітей дошкільного віку в умовах війни виступають особистість дитини, визнання її найвищою цінністю, орієнтування педагога на демократичних та гуманних принципах спільної з дитиною життєдіяльності. На основі загальнолюдських і національних цінностей виховання підростаючої особистості у закладах дошкільної освіти та початкової освіти передбачає формування в ньому комплексу належних організаційно-педагогічних умов: кадрових, організаційно-управлінських, освітніх, методичних, соціальних, скерованих на розв'язання проблем виховання, конструктивної імплементації громадянської і соціальної активності педагогічного та батьківського колективів на благо громади, суспільства й держави.

Процес виховання дітей дошкільного віку в умовах війни на основі морально-етичного аспекту полягає у формуванні батьками і педагогами чітких уявлень в дитини про добро і зло. Даний процес може реалізовуватися на основі застосування засобів образотворчого, музичного, художньо-мовленнєвого та театрального мистецтва тощо.

Результативне здобуття організаційно-педагогічних умов для розвитку дітей дошкільного віку на базі загальнолюдських і національних цінностей у закладах дошкільної та початкової освіти знаходитиметься в залежності від формування та імплементації моделі, системи формування компетентнісного виховання дітей дошкільного віку, належних освітніх і методичних матеріалів, що використовуватимуться в освітньому процесі закладів дошкільної та початкової освіти. Проте, реалізуючи дану діяльність, заклад дошкільної освіти повинен брати до уваги особливості виховного впливу інших середовищ, насамперед беручи до уваги реалії сьогодення, формуючи в такий спосіб оптимальний для становлення дитини цілісний виховний простір [3].

Також, важливе місце в педагогічній діяльності займає художньо-мовленнєва діяльність, яка передбачає виразне декламування віршів, монологів та діалогів, розповідання казок, оповідань тощо. Реалізація даної діяльності сприятиме розвитку особистісних якостей у дітей дошкільного віку (впевненості, відповідальності, формуванню самооцінки та моральної зрілості) та надасть їй змогу самостверджуватися та самовиражатися. Педагоги повинні сформувати програму психологічних занять із дітьми дошкільного віку, що скерована на духовно-моральний розвиток та яка повинна містити вищі здобутки народної мудрості, котрі заcodedані в змісті казок, притч, оповідань, ігор тощо.

Умови воєнного часу є найнесприятливішим періодом у генезисі особистості для розвитку та формування дітей дошкільного віку, оскільки даний період і без наявності воєнних подій визначається як кризовий для дитини, через те, що в даний час здійснюється основоположна розбудова психофізіологічної архітектури організму.

Для дітей дошкільного віку в умовах війни в процесі морально-етичного виховання вирішальною є роль батьків і рідних у формуванні навколо неї атмосфери захищеності, окреме місце відводиться педагогу, який тренує поведінку самозахисту під час війни.

Як ніколи, на провідне місце у теперішній час виходить патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Воно є невіддільною складовою усього навчально-виховного процесу в дитячому садку. Формування національної свідомості та громадської відповідальності починається з раннього віку і триває протягом усього життя. Виховати патріота — ось яке завдання постає перед педагогами.

До основних завдань патріотичного виховання дошкільнят належать: формування любові до рідного краю (причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста); формування духовно-моральних взаємин; формування любові до культурного спадку свого народу; виховання любові, поваги до своїх національних особливостей; почуття власної гідності як представників свого народу; толерантне ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей тощо. [1]

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності — віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Виховання любові до Батьківщини, до своєї Вітчизни — завдання надзвичайно складне, особливо коли мова йде про дітей дошкільного віку. Однак в значній мірі така складність виникає при спробі переносити на дітей „дорослі” показники проявів любові до Вітчизни.

Щоб діти стали народом, творцями своєї долі, необхідно, аби вони за час навчання, виховання в сім'ї, дошкільному закладі, школі міцно засвоїли духовність, культуру рідного народу, глибоко перейняли його національним духом, способом мислення і буття. Педагогам дошкілля, добре відомо, що саме в цьому найніжнішому віці формуються основи особистості, а отже, й риси громадянина. Знаємо і те, що чотири, п'ять років людині буває один раз у житті. Діти мають бути щасливими, радіючи кожному новому дню. [2]

Ефективним засобом формування громадянської свідомості є почуття гідності, бо розкриває багатющі виховні традиції українського народу. Всі тонкощі нам дозволяє вивчити та застосувати на практиці етнопедагогіка

За допомогою традицій, обрядів, пісень та інших суто своїх специфічних засобів етнопедагогіка формує особистісні риси, притаманні українському народові, нам - українцям, що, до речі, високо цінуються в усьому світі.

Говорячи про громадянське, патріотичне виховання, не можна, звичайно, обминути і мовне питання. Повага до рідної мови має формуватися у дитини змалечку. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму.

Справді, якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках).

Перш ніж дитина навчиться співпереживати бідам та проблемам Батьківщини, вона повинна навчитися співпереживанню взагалі як людському почуттю. Захоплення просторами країни, її красою та природними багатствами виникає тоді, коли дитину навчили бачити красу безпосередньо навколо себе. Також, перш ніж людина навчиться трудитися на благо Батьківщини, необхідно навчити її добросовісно виконувати трудові доручення, прищеплювати любов до праці.

Патріотичне почуття за своєю природою багатогранне, воно об'єднує всі сторони особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, а також фізичний розвиток і передбачає вплив на кожну із сторін для отримання єдиного результату.

Дитина старшого дошкільного віку може і повинна знати, як називається країна, в якій вона живе, її головне місто, столицю, своє рідне місто чи село, які в ньому є найголовніші визначні місця, яка природа рідного краю та країни, де дитина живе, які люди за національністю, за особистими якостями населяють її країну, чим прославили вони рідну країну і увесь світ, що являє собою мистецтво, традиції, звичаї її країни. [4]

Наступний етап – виховання любові та приязного ставлення до свого рідного міста. Ця частина роботи потребує більше опиратися на когнітивну сферу, на уяву дитини та її пам'ять.

Для дитини місто конкретизується вулицею, а вулиця – домом, що є малою Батьківщиною. Щоб діти „відчули” своє місто, їм необхідно про нього розказувати та показувати його. Діти також повинні знати назву столиці нашої Батьківщини, її визначні місця.

Розгляд ілюстрацій, слайдів, відеофільмів, художні твори, розповіді дорослих, фотографії, екскурсії, малювання, ігри-подорожі – все це допомагає вирішувати поставлене завдання. Дітей знайомлять із символікою країни, розповідають, що у кожної країни є свій прапор, герб, гімн. Розповідають де і коли вони можуть їх побачити.

Цікавими і повчальними є заняття, спрямовані на прищеплення шанобливого ставлення до різних професій та власне праці, зокрема екскурсії на сільськогосподарське виробництво. Малюки, спостерігаючи, як вирощується хліб, і переконуються, як багато терпіння, енергії та зусиль докладають люди, аби на столі з'явилися смачні булочки. Наочними та вельми цікавими для дітей є заняття з теми "Праця твоїх батьків". На них ведеться щира й цікава розмова про батьківську роботу, яка дуже корисна для суспільства. Провідною у цих бесідах є думка про працьовитість українців як їхню національну рису. [5]

При ознайомленні з природою рідної країни акцент робиться на її красі, розмаїтті, багатстві, на її особливостях. Діти повинні отримати уявлення про те, які тварини живуть в наших лісах, які ростуть дерева, за яким деревом можна відразу визначити Україну („Без верби і калини нема України“), які квіти цвітуть на українських полях і луках (кульбабки, волошки, маки).

Важливим напрямком роботи по вихованню любові до Батьківщини є формування у дітей уявлень про людей рідної країни. Перш за все необхідно згадати тих людей, які прославили нашу країну - художників, композиторів, письменників, винахідників, вчених, мандрівників, філософів, лікарів (вибір залежить від вихователя). Необхідно на конкретних прикладах, через конкретних людей познайомити дітей з „характером“ українського народу (творчі здібності, вмільсть, пісенність, гостинність, доброзичливість, чутливість, вміння захищати свою Батьківщину).

Неабияке значення для виховання свідомого громадянина є прищеплення шанобливого ставлення до героїв війни, ветеранів, до пам'яті про тих, хто загинув, захищаючи Вітчизну. Живучи зараз в умовах війни, коли на жаль, захищаючи нашу землю від російських загарбників часто можна почути чи побачити негативні новини по телевізору чи інтернету важливо зберігати психологічну стійкість дошкільнят. Дуже важливо, вміти правильно підтримати дитину у важкій непередбачуваній ситуації пов'язаних із військовими діями, втратою родичів та знайомих людей тощо. Разом з цим, невід'ємною складовою сучасного патріотичного виховання є своєчасне реагування на можливу ракетну небезпеку, вміння зорієнтуватись в умовах паніки під час аварійних відключень світла. Дошкільнята повинні також самостійно знати, як віднайти найближче бомбосховище і вже зараз будучи в дуже-дуже юному віці бути свідомим патріотом нашої держави

Таким чином, встановлено, що розвиток дітей дошкільного віку визначається як видозміна пріоритетних структур мислення. Визначено, що пріоритетного значення у вихованні дітей дошкільного віку набуває важливість завдання стосовно формування у дітей загальнолюдських цінностей: соціально-політичних (патріотизм, свобода, повага до рідної мови і культури, демократія, відповідальність, повага до закону, шанобливе відношення до довкілля, солідарність); морально-етичних (повага до життя, чесність, гідність, турбота, справедливість, повага до себе та інших людей, милосердя). З'ясовано, що система виховання в умовах війни потребує комплексного підходу у її розв'язанні та розвитку морально-етичної та соціально-педагогічної парадигми виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, яке повинно базуватися на цінностях. З'ясовано, що базою нової парадигми, а відтак і базою виховання дітей дошкільного віку в умовах війни виступають особистість дитини, визнання її найвищою цінністю, орієнтування педагога на демократичних та гуманних принципах життєдіяльності.

Встановлено, що процес виховання дітей дошкільного віку в умовах війни на основі морально-етичного аспекту полягає у формуванні батьками і педагогами чітких уявлень в дитини про добро і зло. Визначено, що художньо-мовленнєва діяльність сприяє розвитку особистісних якостей у дітей дошкільного віку (впевненості,

відповідальності, формуванню самооцінки та моральної зрілості) та надасть їй змогу самостверджуватися та самовиражатися.

Разом з цим невід'ємним для сучасного юного дошкільника в умовах війни є патріотичне виховання – любов до Батьківщини, знання столиці, свого міста, вулиці, відомих особистостей та подій, які стали яскравими сторінками історії

Список використаних джерел:

1. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку. URL <http://dnz354.edu.kh.ua/ukraina-moya-batjkivschina/patriotichne-vihovannya/patriotichne-vihovannya-zasobami-integrovanoi-osvitnoji-diyalnosti/>
2. Національно-патріотичне виховання у дитячому садку. URL <http://pryluky-dnz19.cn.sch.in.ua/metodichna-vitaljnya/mij-ridnij-kraj-moya-zemlya/nacionaljno-patriotichne-vihovannya-u-dityachomu-sadku/>
3. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
4. Патріотичне виховання – важлива форма роботи в ЗДО. URL <https://tulygolove.krolevec-osvita.gov.ua/news/12-06-56-17-03-2021/>
5. Сучасний погляд на патріотичне виховання в ЗДО. URL <https://vseosvita.ua/library/sucasnij-poglad-na-patrioticne-vihovanna-v-zdo-110290.html>

Клепацька Ірина,
вихователь закладу дошкільної освіти
«Берізка» Городоцької ОТГ

Роль вихователя у створенні безпечного освітнього середовища в умовах війни

Анотація. Війна в Україні – це надзвичайна ситуація. Однозначно, що війна – це травмуючий фактор який викликає страх. Хороша новина в тому, що маленькі діти сприймають світ не напругу, а через реакції їх близьких людей. Тому є можливість створити безпечний психологічний простір, практично в будь-якій ситуації.

Ключові слова: освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, педагог, дошкільний навчальний заклад, укріплення в ЗДО.

Вступ

Заклад освіти є не лише одним із освітніх ресурсів, а й середовищем розвитку, виховання, творчості, соціалізації та співпраці особистості. Зважаючи на те, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнана «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека» [1, с. 3], а освітнє середовище є частиною життєвого і соціального середовища людини, то пріоритетним завданням в освітній політиці є забезпечення та дотримання вимог безпечного освітнього середовища. Ця проблема набуває особливого значення в сучасних реаліях, коли військова агресія російської федерації проти України стала серйозним викликом для системи освіти, спонукаючи освітніх управлінців швидко створювати умови та забезпечувати організаційну трансформацію освітнього процесу.

Основна частина

Вітчизняні та закордонні науковці й практики трактують освітнє середовище, як: частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесах навчання та виховання.

Освітнє середовище дошкільного навчального закладу це цілісний чинник психологічного та особистісного розвитку дитини, що відіграє визначальну роль у забезпеченні її потенціалу, реалізації природжених програм, можливостей у самовизначенні та само актуалізації. Відтак, освітнє середовище дошкільного навчального закладу це змістово-насичене, трансформуюче, поліфункціональне, варіативне, доступне, небезпечне утворення, що цілеспрямовано забезпечує повноцінну освіту і розвиток дітей дошкільного віку.

Вагомими у розв'язанні означеної проблематики стали наукові розвідки Н. Бойчук, Г. Васяновича, Г. Гончаренко, В. Духневича, Н. Кириленко, О. Крутенко, О. Обозової, С. Совгіри, Т. Цюман та ін. Однак, дослідники здебільшого торкались окремих аспектів даної проблеми, а саме: психологічної, екологічної, інформаційної.

Єдиного визначення поняття «безпека освітнього середовища» немає через різні підходи до розуміння його сутності. Йдеться про три аспекти цього поняття. Так, дослідники, які вивчають коло проблем, пов'язаних з питанням психологічної безпеки освітнього середовища, вважають, що психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості. До психотравмуючих ситуацій у навчальному процесі освітнього закладу можна віднести: конфлікти у стосунках вихователь – дитина, дитина–дитина, дитина – батьки тощо; проблема адаптації в освітньому середовищі; атмосфера конкуренції між однолітками; надмірна вимогливість педагогів тощо.

Якщо взяти до уваги екологічний аспект безпеки освітнього середовища, то тут варто звернути увагу на дослідження Світлани Совгіри яка під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи» .

Не менш важливим є й інформаційна частина безпеки освітнього середовища, яка через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість . Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо [2].

Організація та обладнання укриттів у ЗДО

Укриття в ЗДО - спеціально організоване приміщення в будівлі або на території закладу, що слугує захистом для дітей та персоналу в разі фізичної небезпеки, яке пройшло відповідну експертизу та відповідає нормативним вимогам, враховує вікові особливості дітей дошкільного віку, забезпечено необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами. Укриття в нових соціальних умовах розглядається як компонент освітнього середовища ЗДО.

Організовувати та облаштовувати укриття в ЗДО слід з позиції безпеки та комфорту перш за все дітей дошкільного віку. Більшість укриттів у ЗДО організовується в підвальних приміщеннях, які раніше не використовувались для перебування в них дітей, тому потребують певної підготовки, проведення ремонтних робіт та перепланування відповідно до вимог ДСНС. Слід звернути увагу на колір фарби для стін укриття і надати перевагу світлим відтінкам. Так в підвальному приміщенні буде світліше. Підняти настрій та відволікти дітей допоможуть художнє оформлення та доречне декорування стін. Варто продумати достатнє освітлення з різними варіантами включення.

Основні вимоги до організації внутрішнього обладнання укриття в ЗДО: відповідність загальним вимогам ДСНС, наявність місць для відпочинку дітей, ігрових та розвивальних осередків, інформативність, змістовність, відповідність віковим

особливостям, здатність стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей. Дидактичне обладнання: технічні засоби навчання, дидактичні, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, шахи, набори для малювання та поробок з паперу, природного матеріалу тощо.

Обов'язкова умова перебування дітей в укриттях - спланований змістовий контент роботи та різноманітні активності, які допоможуть зняти рівень напруги, заспокоїтися, пережити цей час з користю і не призупинити освітній процес.

Цьому сприяє спеціальне обладнання, підбір іграшок та атрибутів. Особлива увага приділяється психологічному супроводу учасників освітнього процесу[3].

Що робити з дітьми в укритті:

- Похвалити, що швидко добралися у сховок. Всі молодці!
- Сісти на стільці або на диванчики чи на килим.
- Зробити вправи на заземлення.
- Зробити дихальні вправи.
- Зробити вправи на розслаблення м'язів.
- Пострибати, покорчити мордочки, подуріти, посміятися, потанцювати.
- Випити води, з'їсти бублика або печиво (це активізує виділення слини і виводить організм із оціпеніння і шокowego стану).
- Співати разом знайомі пісні або грати в ігри, слухати казку тощо.

Створення сучасного безпечного освітнього середовища потребує визначення і реалізацію принципів, котрі відповідають сучасній парадигмі освіти, а саме домінування життя людини як головної цінності, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих [4, с. 241]. Безпечне освітнє середовище є динамічним явищем, тому його створення й функціонування передбачає швидке реагування на виклики сьогодення. Застосування стабілізаційних та екстрених аварійних відключень електроенергії, перебоїв з мобільним та Інтернет-зв'язком суттєво впливають на організацію освітнього процесу [4, с. 243].

Вивчення наукових джерел та практики дає підстави стверджувати, що саме педагогічний колектив виступає ключовим ресурсом створення і функціонування безпечного освітнього середовища. Тому підтримка вихователів, створення належних умов для їх педагогічної діяльності та професійного розвитку є ключовим завданням у формуванні такого середовища.

Не можемо оминати увагою питання, що формування здорового та безпечного освітнього середовища вимагає вирішення низки питань, пов'язаних із фінансуванням, недостатньою конструктивною співпрацею різних інституцій, а також несистемним підходом до формування культури здорового, безпечного та психологічно комфортного способу життя у сім'ї та громаді.

Отже, важливим напрямом в організації та формуванні безпечного і здорового освітнього середовища у закладах освіти є продовження реформування та розвитку ефективної системної роботи суб'єктів освітнього процесу, здійснення комплексу заходів що допомагатимуть у реалізації довготривалої, послідовної політики в освіті, головна мета якої – якісна освіта в безпечних умовах. Орієнтирами для цієї діяльності є чинні нормативні документи, які слід враховувати під час розробки стратегії розвитку освітньої галузі на певній території загалом та в конкретних закладах освіти зокрема.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: редакція від 01.01.2020. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. <https://rozvytok-osvity.te.ua/bezpechne-osvitnye-seredovyshche-zakladu-osvity/>
3. <https://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/89460/>

4. Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2023. 416 с.

Клим Світлана,
учитель української мови та літератури
Кам'янець-Подільського ліцею № 14

Мова – скарбниця духовного життя і національно-культурного відродження України

Педагогіку майбутнього можна будувати лише на засадах такої філософії, що визначає абсолютні вартості, такі як добро, краса, істина, свобода.
Г.Ващенко.

Педагог - скульптор дитячої душі, який пробуджує потяг до знань, повагу до нації, культури, світу.
В. Сухомлинський.

Анотація. Мова – скарбниця духовного життя і національно-культурного відродження України, що пробуджує в учнів почуття національної свідомості, приналежності до великого роду українців, бо саме мова об'єднує нас у народ. Сьогодні перед учителем-мовником стоїть завдання не просто підготувати випускників до ЗНО чи НМТ, а виховати свідомого українця, котрий вільно володіє рідним словом, відчуває всі його тонкощі та відтінки, знає, як правильно вживати слова, добирати граматичні форми, використовувати українські відповідники замість іншомовних, не засмічувати мову суржилом. Творчість учителя не суцільні методичні інновації, а постійне прагнення уникнути трафарету, одноманітності, що вбиває дитячий інтерес.

Ключові слова: мова, національно-культурне відродження, свідомий українець, вільне володіння рідним словом, творчість учителя, дитячий інтерес, власні посібники, культура усного мовлення, орфографічний практикум, «живе» спілкування, культурна спадщина.

Вступ. Нинішній час потребує від нас, освітян, відкритості до нових знань і технологій, здатності розвивати свою професійну компетентність, учитися і самовдосконалюватися впродовж життя. Освіта XXI століття – це відродження її соціально-культурологічної природи. А для цього необхідно впроваджувати в Україні державницької ідеології – національної ідеї, національної самоідентичності.

Основна частина. Мова – скарбниця духовного життя і національно-культурного відродження України, що пробуджує в учнів почуття національної свідомості, приналежності до великого роду українців, бо саме мова об'єднує нас у народ. Сьогодні перед учителем-мовником стоїть завдання не просто підготувати випускників до ЗНО чи НМТ, а виховати свідомого українця, котрий вільно володіє рідним словом, відчуває всі його тонкощі та відтінки, знає, як правильно вживати слова, добирати граматичні форми, використовувати українські відповідники замість іншомовних, не засмічувати мову суржилом.

Розумним є той учитель, який на своїх уроках дбає не лише про «цікавинку», а й про напружену роботу думки. Творчість учителя не суцільні методичні інновації, а постійне прагнення уникнути трафарету, одноманітності, що вбиває дитячий інтерес. Маючи немалий педагогічний досвід (30 років роботи), постійно працюючи з дітьми,

завжди пам'ятаю слова Адольфа Дістервега: «Учитель мусить бути творцем. А якщо його праця лише ремесло, тоді у світі немає тяжчого ремесла.»

На уроках рідної мови, у повсякденному житті, під час підготовки до ЗНО та НМТ в учнів виникає найбільше труднощів, пов'язаних із наголошуванням слів, утворенням граматичних форм, визначенням лексичного значення, слововживанням. Часто школярам важко вказати рід іменників, правильно вжити іншомовне слово або замінити його українським відповідником. Вихованці не вміють правильно визначати годину, уживати форми числівників, тому їм доводиться звертатися до кількох словників, різних довідників, спеціальної літератури, часто не доступної для масового читача. Не завжди можна знайти науково вивірені матеріали, що відповідають літературній нормі.

Культура усного мовлення тісно пов'язана з умінням вільно володіти словом. Навчити розуміти значення слова, стилістично виправдано його використовувати, доречно вживати фразеологізми, граматично правильно будувати власне висловлення — завдання посібника «Це варто знати» (укладачі Клим, Коваль, Осадчук), який вийшов друком у видавництві «Підручники і посібники» у 2018 році (передрукований у 2019, 2021, 2022 роках) та був реалізований накладом близько 3500 примірників.

https://drive.google.com/file/d/1KJsdYGxl4RVhlLccir9ASkAJ5rFpsTbB/view?usp=drive_link

До збірника ввійшли розділи: словнички наголосів, іншомовних слів, неологізмів, найуживаніших фразеологізмів, синонімічних та антонімічних фразеологічних пар; форми родового відмінка іменників чоловічого роду II відміни; українські відповідники до іншомовних слів; найуживаніші діалектизми Тернопільщини та Хмельниччини. Посібник застерігає від неправильної вимови, слововживання, орієнтує читачів на орфоепічні, граматичні та лексичні норми української мови.

Запропоновані матеріали посібника допоможуть учням та їх наставникам не тільки в підготовці до ЗНО, а й сприяють виробленню в дітей навичок самостійно працювати над засвоєнням норм літературної мови, над удосконаленням культури усного та писемного мовлення.

У своїй роботі часто помічаємо, що серед вихованців є такі, що не люблять писати. Саме для них нами (Клим С.З., Коваль С.О.) було розроблено «Орфографічний практикум. Наука – срібло, а практика – золото.» У цьому посібнику вміщено такі завдання (вставити пропущену букву, закреслити неправильно вжиту орфограму), що потребують від учня мінімум зусиль та часу, а вчителю дають змогу перевірити його орфографічні навички.
https://drive.google.com/file/d/1l8qBL_3hr_jlqA_aJaOq7PlluX7Cz89b/view?usp=sharing

Висновки. Основне завдання вчителя – виховання учнів, які можуть претендувати на паритетне повноцінне життя у світовому громадянстві, учнів, які не тільки освоїли курс української мови, а й стали носіями нашої культури, знавцями історії нашої Батьківщини, шанувальниками народних традицій, гідними продовжувачами славного роду українців. Це і є найсвятіше та найпочесніше завдання вчителя рідної мови і літератури. Але не можна досягти цієї мети, дотримуючись лише програм і запропонованих підручників, у погоні за «нестандартними» комп'ютеризованими уроками, утративши «живе» спілкування з вихованцями, не виявляючи власної ініціативи, зрештою, без власного захоплення не тільки предметом, а й нашою культурною спадщиною, без любові до нашого минулого, до рідного слова.

Список використаних джерел:

1. Антисуржик / За ред. О. Сербенської. — Львів, 1994.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. — К., 1991.

3. *Білецька О.* Комплексне видання для підготовки до ЗНО і ДПА з української мови. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2017.
4. *Білецький А.* Про мову і мовознавство. — К., 1997.
5. *Бурячок А. та ін.* Довідник з українського правопису. — 3-є вид. — К., 1984.
6. Великий універсальний словник української мови. 20 в одному. — Харків, ПП «Торсінг плюс», 2010.
7. *Головащук С.* Словник-довідник з правопису та слововживання. — К., 1989.
8. *Головащук С.* Українське літературне слововживання. — К., 1995.
9. *Горбачук В.* Барви української мови. — К., 1997.
10. Довідник для підготовки до ЗНО з української мови та літератури / уклад. С. Олійник [та ін.]. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2017.

Клімкіна Наталія,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат педагогічних наук

Вплив духовних цінностей на якість життя людини

Анотація: В статті розглянуто важливість формування духовних цінностей в здобувачів освіти. Кореляцію концепція НУШ з формуванням ціннісних поступів здобувачів освіти. Запропоновано модель, яка визначає вплив різних факторів на духовні цінності здобувача освіти та формулу, в якій розкрито вплив духовних цінностей на якість життя людини та сфери, що визначають стан комфорту та душевного затишку.

Ключові слова: аксіологія, НУШ, агатології, телематології, принципи, цінності.

Почасти можна зустрітися з тим, що сучасна молодь є дуже вибагливою в тому плані, якими речами себе оточувати: найкращий, найвишуканіший одяг, модні та стильні речі в побуті, гарний макіяж та зачіска, стильні сумочки та аксесуари, прикраси, прагнення до високої якості життя тих, хто має таку фінансову спроможність. Але рідко хто задумується над тим, що вибір на користь тих чи інших цінностей може впливати на якість подальшого життя.

Наприклад: недотримання моральних цінностей співіснування в колективі, суспільстві може призвести людину до покарання (адміністративного або навіть кримінального) і, звичайно, що це негативно вплине на якість подальшого життя. Адже, почасти з місць позбавлення волі людина виходить із зламанною психікою і повернутися до нормального життя не для усіх стає можливим. Злам психіки може відбутися навіть за рік перебування у місцях позбавлення волі, а якщо це довший термін ув'язнення, то людина при звичаюється до певного способу життя, а, інколи, може навіть набиратися негативного досвіду від криміналітетів, що перебувають в таких місцях вже не вперше.

Покарання у вигляді адміністративних стягнень впливає на матеріальний добробут та має негативний вплив на репутаційний аспект людини. Маючи такі стягнення та притягування до адміністративної відповідальності не до усіх професій можна обрати дорогу згодом, що також може бути визначальним фактором у добробуті та якості життя.

Антонець С.С. та Тітов І.Г. досліджували духовні цінності сучасного студентства [2], Буковинський А.Й. розглядає духовно-сімейні цінності у поступі до планування та утворення нових сімей, як складових українського суспільства [4], Конькова А. досліджує духовні цінності в сучасному глобалізованому світі [6], Стасевська О.А. розглядає систему цінностей, як основу буття сучасного українського суспільства [7]. Бех І.Д. зауважує, що виховуючи духовність, слід виходити з того, що індивід народжується

з налаштованістю на розвиток саме «Я – духовного», становлення самого себе як особистості [3, ст. 12-19].

Зміст Програми «НУШ – у поступі до цінностей» спроектовано з урахуванням усіх етапів роботи щодо моделювання та управління цілісним виховним простором у закладі освіти на засадах системного, компетентнісного підходів з інтегрованою якістю технологічного арсеналу основних компонентів, насамперед ціннісно-орієнтаційних, комунікативних, індивідуальних, функціонально-діяльнісних, моніторинго-діагностичних, відповідно до яких кожний здобувач освіти стає суб'єктом власної виховної «Я – системи».

Отже, не можна сказати, що дана тема не розглядається, вона є досить актуальною. Хочемо запропонувати в даній статті модель, яка визначає вплив різних факторів на духовні цінності здобувача освіти та формулу, в якій розкриваємо вплив духовних цінностей на якість життя людини та сфери, що визначають стан комфорту та душевного затишку.

Питання цінностей розглядає аксіологія. Під вказаним терміном слід розуміти перш за все філософську дисципліну, яка займається дослідженням цінностей (етимологія двох грецьких слів $\alpha\chi\iota\alpha$ – цінність та $\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$ – вчення), ієрархією ціннісного світу, онтологічним статусом, способами пізнання, специфікою ціннісних суджень. Термін вводиться філософом Лапі у 1902 році, позначає один із розділів філософії Гартмана. Необхідно відділяти аксіологію від агатології – вчення про благо (термін введений Баумгартеном) та телематології (авторство цього терміну приписують Крузію) – вчення про мету. До того ж вказані поняття розглядаються сучасною аксіологією [1].

Принципи та цінності, проголошені державою, об'єднують усіх її громадян.

У *Статті 3 Конституції України* проголошено: *“Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”*.

Принципи — *переконання, норми, правила, якими людина керується в житті, те, що є основою діяльності*.

Цінність — *те, що є важливим, значущим*.

Матеріальними цінностями є все, що має певну вартість, ціну. Наприклад, автівка або книжка. Цінності, що не належать до матеріальних, — те, що не можна купити і продати. Наприклад, життя, здоров'я, дружба, любов, права і свободи людини [9].

В умовах війни відчуваємо багато сумнівів, наче розбалансованість певна охоплює час від часу душу. Та треба бути стійким та наполегливим у своїх цінностях та переконаннях.

Пропонуємо модель (Рис.1), яка визначає вплив різних факторів на духовні цінності здобувача освіти:

Рис.1

Сім'я та родина – це першоджерело, з якого дитина має досягти світ та черпати духовні цінності та розуміння наскільки вони є важливими для правильної побудови подальшого життя. Адже поведінка формує спосіб життя та звички людини, впливає на взаємини з іншими.

Освітнє середовище, його місійність полягає у створенні особливого середовища, що стимулює процес формування у вихованців позитивної стійкої індивідуальної картини здоров'я як необхідної умови їхньої життєздатності та якісних стосунків з оточуючими [10].

В якості базових складових психологічного благополуччя учнівської молоді виділяють: позитивні стосунки з іншими, прийняття себе (позитивна оцінка себе і свого життя), автономія (здатність слідувати своїм власним переконанням), компетентність (контроль над навколишнім середовищем, здатність ефективно управляти своїм життям), наявність цілей, які надають життю спрямованість і сенс, особистісне зростання як почуття безперервного розвитку і самореалізації. Цей список можна продовжити переліком таких особистих якостей, як впевненість у собі, адекватна самооцінка, позитивний погляд на життя, доброзичливість, товариськість, емоційна стабільність.

Освітні заклади закладають духовні підвалини для формування вищих духовних цінностей, якостей та навичок майбутнього, задекларованих Концепцією Нової української школи. Це зумовлює необхідність формування нового науково-методичного підґрунтя, запровадження сучасних методологічних підходів до моделювання цілісного виховного простору закладу освіти, управління його розвитком з урахуванням глобальних змін, тенденцій та стратегій індивідуального поступу закладу освіти в конкурентних умовах.

Як проголошено в новій Концепції НУШ, є посилений акцент на ролі педагога як суб'єкта та організатора виховного процесу, незаперечне визнання цінностей дитини та родини, яка, має бути залучена до побудови освітньої траєкторії учня, у контексті збереження цілісності особистості. Заслуговує на увагу система підходів залучення дорослими дитини до процесів цілепокладання, спільної творчої діяльності, рефлексії

(зокрема етичної), самопізнання, самореалізації, набуття компетентностей як базису для успішного становлення особистості. Саме це має вигідне значення в процесі виховання на сучасному етапі з урахуванням комплексу соціальних регіональних проблем, в умовах різних загроз.

Основні орієнтири компетентнісного виховання особистості, закладені в Концепції Нової української школи, творчо наповнюються конкретним змістом з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, функціонування закладу освіти, інших актуальних соціальних викликів [8].

Хочемо запропонувати своєрідну формулу (рис.2), в якій розкриваємо вплив духовних цінностей на якість життя людини та сфери, що визначають стан комфорту та душевного затишку:

Рис.2

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), якість життя визначається як «сприйняття людиною своєї життєвої позиції в контексті культури та систем цінностей, в яких вона живе, і стосовно своїх цілей» [11].

Якість життя — економіко-філософська категорія, яка постійно еволюціонує та характеризує матеріальну та духовну комфортність існування людей [5].

Отже, нова філософія сучасної освіти та виховання утверджує домінуючу загальнолюдських цінностей у суспільстві. Важливим є підготовка людини з продуктивним стилем діяльності та культури, виховання патріотизму, моральних орієнтирів, духовності, активної життєвої позиції та її соціальної відповідальності, реалізація індивідуальних освітніх траєкторій розвитку учня та вчителя, які стануть запорукою їх життєвого успіху.

Сучасний етап динамічного розвитку українського суспільства в контексті його загально цивілізаційного поступу, відстоювання прав на незалежність, добробут у європейській сім'ї обумовлює зростання ролі і цінності кожної особистості, її компетентності, адже молоде покоління виступає гарантом невпинного руху вперед, спрямованого на відбудову держави у післявоєнний період. Утвердження духовних цінностей під час виховання підростаючого покоління є дуже важливим в умовах демографічної кризи, що триває та в умовах старіння нації.

Список використаних джерел:

1.Аксіологія. Історія філософії. Словник термінів. URL: <https://tureligious.com.ua/aksiolohiia> (дата звернення 04.12.23).

2.Антонець С.С., Тітов І.Г. Духовні цінності сучасного студентства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/185272158.pdf> (дата звернення 04.12.23).

- 3.Бех І. Духовно розвинена особистість у психовиховному вимірі // Директор школи, ліцею, гімназії. 2017. № 1-2. С. 12-19.
- 4.Буковинський А. Й., Фомін Ф. Навчально-методичний посібник для фахівців, які впроваджують програми підготовки до подружнього життя. Київ: Україна, 2014. 172 с.
- 5.Ісаєв І.І., Нечкін Б.В. Якість життя // *Стандарты и качество*. — 1994. — № 12; Субетто А.И. *Управление качеством жизни и выживаемость человечества // Стандарты и качество*. — 1994. — № 1. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/27/yakist-zhittya> (дата звернення 05.12.2023).
- 6.Конькова А. Духовні цінності в сучасному глобалізованому світі. URL: <https://dspace.wnu.edu.ua/bitstream/316497/34997/1/381.pdf> (дата звернення 04.12.23).
- 7.Стасевська О.А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6562/1/Stasevskaya.pdf> (дата звернення 04.12.23)
- 8.Цінності в моєму житті. Науково-практичний посібник. / Панкіна К.В., та ін.; Нетішин, 2022. 175 с.
- 9.Шиян Етична поведінка. Здоров'я, безпека та добробут. 5 кл URL <https://uahistory.co/pidruchniki/shiyan-health-safety-and-welfare-integrated-course-5-class-2022/27.php> (дата звернення 27.11.2023).
- 10.Юхимчук Т. І. Збережи своє здоров'я. Практичний порадник педагогам щодо збереження психоемоційного стану здобувачів загальної середньої освіти у складних життєвих обставинах: методичний посібник. Хмельницький, 2023. 86 с. (с 5-6).
- 11.Якість життя URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F (дата звернення 05.12.2023)]

Коваленко Анастасія,
психолог Хмельницького районного відділу філії
Державної установи «Центр пробації» у Хмельницькій області.

Методи психологічної підтримки студентської психічної стійкості під час воєнного стану

Анотація. У статті досліджено проблему забезпечення психічної стійкості студентів під час воєнного стану. Є способи зменшити відчуття тривоги, напруги, страху та вказівки коригування психологічного клімату в контексті стійкості до стресових ситуацій. Метою дослідження є визначення психологічних умов формування психічної стійкості учнів. Представлено практичні рекомендації по формуванню стресостійкості та психічній стійкості здобувачів вищої освіти закладів під час воєнного стану.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, психічна стійкість, студентська молодь, воєнний стан, дистанційне навчання, психологічна підготовка студентів.

Постановка проблеми. Починаючи з моменту вторгнення Росії на територію України, страх та стрес стали загальнопоширеними почуттями серед всіх громадян. Однак молодь стала однією з найбільш вразливих груп населення в обличчі численних страхів і факторів стресу, з яких воєнний стан став найбільш вагомим. Значна кількість людей, які не мають можливості переселитися з небезпечних зон, змушені проживати недалеко від фронтової лінії та постійно ставити своє життя під загрозу. Прогнозування часу та місця обстрілів майже неможливе, і, отже, люди знаходяться в

постійному стані тривоги та очікування. Підтримання психічної стійкості в таких умовах стає надзвичайно важливим аспектом, оскільки воно впливає на фізичне та психічне здоров'я особистості. Психічна стійкість студентів має важливе значення для їх успішності в навчанні, реалізації у сучасному суспільстві та здатності до саморозвитку в будь-якій сфері. Мета нашої роботи полягає у вивченні процесу формування психічної стійкості студентів та визначенні методів підвищення їх психічного здоров'я в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом життя ми неодноразово переживаємо певні стресові ситуації, які накладають відбиток на наше фізичне та психологічне здоров'я. Сачин М.В. вважає, що термін «стрес», який використовують у сучасній літературі, описує наступне: інтенсивний негативний вплив, який призводить до шкідливого впливу на функціонування організму [2, с. 35]; сильну фізіологічну або психологічну реакцію на дії стресорів, які впливають на організм; сильні реакції різного характеру, включаючи як негативні, так і позитивні відгуки організму; неспецифічні аспекти (компоненти) фізіологічних і психологічних реакцій організму, які активізуються під впливом інтенсивних або екстремальних дій та призводять до активних адаптаційних відповідей; неспецифічні особливості (компоненти) фізіологічних і психологічних реакцій організму, які виявляються під час різних реакцій організму [2, с. 46]. У психології стрес описується як психічний напружений стан, який виникає в особи під впливом ускладнених, складних або негативних умов у її повсякденної діяльності або у виняткових, критичних обставинах.

Вчені, які досліджують проблему стресу, вважають, що стресостійкість, або як її ще називають «емоційна стійкість», дозволяє знизити негативний вплив стресових ситуацій на організм. Стресостійкість – це властивість особистості, що виявляється в узгодженій взаємодії емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних аспектів психічної діяльності, яка сприяє досягненню оптимальних результатів у складних емоційних ситуаціях [20, с. 78]. Зараз суспільство ставить надто великі вимоги до особистості та тисне на неї. Амбіції, прагнення, розчарування, конкуренція, певні цілі, нескінченна низка подразників на психологічну стійкість особистості. Внутрішні кризи посилюються зовнішніми: умовами воєнного стану, економічною ситуацією в світі та країні загалом, загрозою ядерної війни та багатьма іншими подразниками. Підлітковий вік – це період кардинальних змін у житті людини, коли вона починає тягнутися до молодості та зрілості. Нові умови життя, нове положення в колективі, учень починає виконувати нові для себе ролі організатора, керівника або навіть вихователя. В сучасних реаліях воєнний стан є однією з головних причин стресу [19, с. 4]. Це те, що викликає занепокоєння лише при згадці словосполучення в розмові, при зображенні в уяві страшних подій, чого ми не хочемо бачити в страшному сні.

На сьогоднішній день, на жаль, воєнний стан є об'єктивною реальністю, яка надійшла на нашу землю, перервавши звичний порядок життя, знищивши домівки та перекроївши наші плани на майбутнє. У цей час кожен українець відчуває емоції невизначеності, страху за близьких і країну, що призводить до надзвичайного стресу. Твердохлебова Н.Є. зазначає, що цілому, з психологічної точки зору, стресова реакція на кризові умови в деяких випадках виконує рятівну функцію для організму, проте важливо вчасно вжити заходів для виходу зі стресу та попередження виникнення складних наслідків [4, с.267]. Однією з ключових тем, яку досліджують у контексті особистості в екстремальних умовах, є питання про способи формування та розвитку психічної стійкості.

На думку Євдокимової Н.О., психічна стійкість (до невизначеності стресу, ризику, конфлікту) має великий вплив на загальне фізичне та психічне здоров'я індивіда, вона функціонує як захист від можливого розпаду та порушень особистості, і сприяє внутрішній гармонії [5, с. 67]. Психологічна стійкість – це соціо-психологічна характеристика особистості, яка полягає в здатності без шкоди для себе переносити

надзвичайний і критичний характер ситуації, долати її наслідки за допомогою певних методів, вдосконалюючи особистість, підвищуючи рівень її адаптації та соціальна зрілість [5, с. 70]. Фактично ця характеристика означає наявність у особистості адаптаційного потенціалу, що визначає її здатність долати складні ситуації.

Жигайло Н.В. розуміє критичні ситуації як неможливі ситуації. Тобто це ситуація, в якій суб'єкт стикається з неможливістю задовольнити внутрішні потреби (мотивації, бажання, цінності тощо) свого життя [6, с. 35]. Критична життєва ситуація – це емоційно переживана життєва ситуація, яка за своїм сприйняттям є складною психологічною проблемою, що потребує власного вирішення або подолання. Говорячи про критичні ситуації, слід пам'ятати, що мова не йде про звичні і циклічні життєві ситуації, для подолання яких ми використовуємо звичайні методи, ми говоримо про ситуації, вирішення яких потребує від особи пошуку нового підходу і використання незвичних психологічних ресурсів.

Бурлакова І. А. зазначає, що основна здатність витримувати труднощі залежить залежить від багатьох факторів - генів, виховання, соціальних можливостей і т. д. [1, с. 8]. Серед цих факторів можна виділити генетичну спадковість, яка може впливати на психологічну стійкість людини. Однак важливими є також виховання та соціальні умови, в яких виростає і функціонує особистість. Таким чином, формування психологічної стійкості є складним процесом, який враховує багато аспектів життя і взаємодії індивіда з оточуючим середовищем. Існує значна різниця в природних даних людей: одні мають більшу біологічну схильність до саморегуляції, в той час як інші виявляють меншу стійкість. Проте це не вказує на те, що розвиток стійкості неможливий [1, с. 11]. Стабільність можна визначити як здатність системи повертатися до початкового стану. Наприклад, дозволити системі відхилитися від свого стану з будь-якої причини. Якщо після певного періоду вона прийняла рішення знову повернутися до нього, то це можна розцінити як підтвердження сталості такого стану, та якщо система знаходиться в новому стані, то стан вважається нестабільним. Стрес може проявлятися в різних формах, у студентів це переважно: зниження розумової активності та працездатності, постійна втома, апатія, погана концентрація уваги. Молоді люди дуже схильні до стресових ситуацій: часто відчувають тривогу, не завжди знаходять вихід зі складних ситуацій. Для того, щоб зберегти своє психологічне здоров'я, необхідно підвищити рівень психічної стійкості.

Виклад основного матеріалу. Студенти завжди стикалися з високим рівнем стресу під час навчальної діяльності, і в сучасному світі вплив стресогенних чинників лише збільшується [15, с. 346]. У сучасних студентів дедалі частіше спостерігається порушення емоційних, когнітивних, поведінкових і мотиваційних аспектів їхньої діяльності, що пов'язане із зростанням рівня стресу та зменшенням їхньої психічної стійкості. Умовно стресори студентської молоді можна поділити на академічні та особистісні. Освітні стресори – це ті, що пов'язані з навчальною діяльністю або безпосередньо пов'язані з нею і особисті - пов'язані з приватним життям студента.

До освітніх стресорів належать:

- вибір нецікавої студенту спеціальності;
- непорозуміння з одногрупниками;
- конфлікти з викладачами;
- низька успішність протягом семестру;
- нерозуміння або недостатнє знання предмета;
- перевантаження або недовантаження;
- необхідність обробки величезних обсягів навчальної інформації;
- незбалансоване порушення навчання та зміни в ньому;
- велика кількість пропусків з будь-якої дисципліни;
- багато непройдених або незакріплених інженерних, лабораторних чи інших завдань;

- високий темп і швидкість здачі індивідуальних іспитів і заліків;
- брак часу;
- переживання через невизначеність результатів роботи (екзаменаційна оцінка);
- конфлікт ролей;
- страх перед можливістю бути відрахованим із ЗВО через низькі бали.

До особистих стресорів відносяться:

- незадовільні та некомфортні умови проживання чи праці (температура в приміщенні, слабе освітлення, шум);
- недостатня кількість сну;
- застуда/сезонна хвороба;
- відповідальність перед батьками;
- небажана втрата престижу в групах;
- невміння правильно розподіляти час;
- сварки або непорозуміння з батьками, родичами чи іншими близькими людьми;
- психологічна атмосфера на робочому місці;
- низька мотивація;
- нестійка або низька самооцінка та ін. [17, с. 144].

Фактори, перераховані вище викликають роздратування, втому, тривогу, почуття провини та низку інших неприємних почуттів. Ми живемо в непростий час, тому потрібно усвідомлювати, що зараз у нашому житті є додаткові негативні чинники, які впливають на нас і нам важко з ними впоратися.

До стресогенних факторів, появу яких зумовив воєнний стан належать:

- повітряна тривога та загроза життю;
- підвищена тривожність;
- порушення сну;
- страх або паніка під час авіанальоту та перебування в бомбосховищі;
- страх за власну безпеку;
- перепади настрою;
- погіршення пам'яті;
- зниження рівня уваги та концентрації;
- порушення навчання;
- зниження бажання спілкуватися з людьми.

За словами Бурлакової І.А., в університетському середовищі студенти стикаються із незвичними ситуаціями та високими рівнями стресу, що призводить до почуття напруги та психологічного навантаження [1, с. 34]. Активність та складність сучасного способу життя викликають стресові впливи на емоційний стан та можуть призвести до появи довготривалих стресових реакцій і негативних емоційних переживань.

Вивчивши теоретичні аспекти формування психічної стійкості студентів закладів вищої освіти до негативних факторів середовища, в якому вони перебувають, робимо висновок, що основними аспектами формування психічної стійкості студентів є:

- соціальна підтримка;
- психологічна компетентність особистості;
- ресурси (особисті, інструментальні, інформаційні, фізичні, матеріальні);
- методи психічної підготовки;
- методи імітаційного моделювання.

24 лютого 2022 року, коли почалися активні бойові дії, кожен українець відчув, що ніде на території України він не може бути в безпеці [18, с. 56]. Стан тривоги, відсутність впевненості в майбутньому та занепокоєння за рідних і близьких призводять до продовженого періоду стресу, що виникає під час воєнних подій на території нашої країни. І не кожен може впоратися з цим стресом. За даними МОЗ, психологічні наслідки бойових дій, зокрема посттравматичний стресовий розлад,

впливають на психічний стан щонайменше 7-10 років після закінчення воєнного стану. Під час воєнних подій дуже важливу роль відіграє мотивація та ефективні методи боротьби зі стресом. Освітня політика ЗВО повинна бути орієнтована на створення психологічно комфортного освітнього середовища шляхом підвищення компетентності всіх суб'єктів освітнього процесу, мінімізації стресогенних впливів освітнього простору шляхом вивчення стресових факторів, створення умов для безконфліктної міжособистісної взаємодії, розвитку суб'єктивних механізмів психологічної стійкості студентів у процесі вивчення академічних дисциплін шляхом ознайомлення їх з базовими стратегіями управління стресом [13, с. 16]. Важливо, щоб стрес під час навчання був контрольованим. Це завдання, яким повинні займатися як студенти, так і викладачі, разом з психологами та соціальними робітниками.

Проте, як показує практика, не завжди вдається досягти бажаного рівня контролю над стресом. Щоб підвищити або зберегти психологічну стійкість, нам необхідно знайти певні ресурси, які допоможуть нам впоратися з різними складними ситуаціями. Засоби або ресурси, у даному контексті, включають як внутрішні, так і зовнішні фактори, які сприяють збереженню психологічної стійкості під час стресових ситуацій [14, с. 110]. Беручи до уваги, що людина є соціальною істотою, важливим аспектом, який сприяє збереженню психічної стійкості особистості в умовах стресу, є наявність соціальної підтримки. Безсумнівно, хороше соціальне середовище допомагає людині краще переносити ті чи інші складні ситуації, а це сприяє підвищенню психічної стійкості також під час воєнного стану. Наступним ресурсом психічної стійкості є психологічна компетентність особистості. Це і рівень психологічної обізнаності та культури. Іншими важливими ресурсами є фізичні. До них відносяться стан здоров'я і ставлення до нього як до цінності.

Матеріальні ресурси також мають сильний вплив на розвиток психічної стійкості [16, с. 28]. Наприклад, людина з високим рівнем матеріального доходу і матеріальних умов почуватиметься краще, тому що буде впевнена, що може забезпечити себе в даний момент.

Останній вид ресурсів – інформаційні. Вони включають в себе вміння використовувати різноманітні методи для досягнення поставлених цілей. Тому формування психічної стійкості насправді є важливим чинником життя студентів сучасності.

Саме тому ми розглядаємо аспекти формування психічної стійкості, а також ресурси, які можуть для цього знадобитися. Основними аспектами формування психічної стійкості студентів до негативних факторів зовнішнього середовища в умовах воєнного стану є: усі види ресурсів (особистісні, фізичні, інформаційні та інші), психологічна компетентність особистості, соціальна підтримка, а також як методи розумової підготовки, так і методи імітаційного моделювання [8, с. 11]. Також не варто забувати про психологічний стан студентів, які з різних причин тимчасово перебувають за кордоном, але продовжують навчання в українських ЗВО. Вони мають пройти адаптацію в новому середовищі, стикнутися із перешкодами щодня...

Далі ми опишемо кілька рекомендацій, які можуть покращити стан студентів та викладачів. Нехай процес одужання і реконструкції, безумовно, складний, але ми віримо, що ми досягнемо процвітання. Емоційна стійкість – одна з динамічних властивостей емоційності [11, с. 3]. Це одна з темпераментних рис особистості, яка характеризує швидкість переходу від одного емоційного стану до іншого. Важливою та актуальною залишається проблема вивчення індивідуальних, типологічних, групових відмінностей емоційного реагування особистості на різноманітні події життя.

Трагічні події, що відбулися після 24 лютого, дуже вплинули на психічний стан кожного українця. Ті вісім років життя в умовах військового конфлікту для окремої частини людей перетворилися на буденність у надзвичайній ситуації мільйонів простих громадян. Кожен з нас намагається звикнути до болю, який відчуває щодня,

але це неможливо. Люди тривалий час перебувають у стані стресу, який проявляється страхом, тривогою, депресією чи апатією (у когось більшою мірою, а хтось меншою). Стрес - це фізіологічна та психологічна реакція організму на незвичайні або складні ситуації, які вимагають адаптації чи відповіді [19, с. 5]. Звичайно, це впливає не тільки на психологічний, а й на фізичний стан людини: в результаті впливу екстремальних умов навколишнього середовища може викликати різні захворювання. На жаль, позбутися негативних емоцій не в наших силах, але змінити ставлення до них цілком реально. У кожного свої способи реагування та вміння витримувати напругу. Важливо лише розуміти, контролювати і намагатися їх відновити.

Отже, пропонуємо список найбільш ефективних вправ, які можуть допомогти зняти нервову напругу:

- дихання в квадраті;
- вправа «Ритмічне дихання»;
- я в безпеці;
- заземлення;
- зняття стресу за допомогою руху;
- запахи;
- взаємопідтримка.

Загальні методи формування психічної стійкості:

- аутогенні вправи;
- медитація;
- прогресуюча релаксація;
- біологічний зворотний зв'язок;
- музика;
- фізичні вправи;
- молитва;
- візит до психолога.

У сучасний час ми зіткнулися з великими випробуваннями для себе. Через воєнний стан та пандемію просте життя та навчання перетворилися на суцільний емоційний виклик. Під час пандемії ми весь час були вдома і нам бракувало живого спілкування. Саме через це у багатьох людей з'явилися ознаки депресії, апатії і т. д. Конфлікти з рідними стали звичним явищем, адже довго перебувати в одній кімнаті з людьми важко. У МОЗ дали багато рекомендацій, не тільки як вберегтися від хвороби, а й як не піддатися емоційному стресу [21, с. 32]. Окремі стрімінгові сервіси для перегляду фільмів і серіалів зробили безкоштовним доступ, щоб відволіктися від страху і стресу що відбувається за вікном будинку. Навчання стало дистанційним. Ми могли б спілкуватися і бачити своїх однолітків хоча б через екран монітора. Це дуже допомогло розслабитися і забути про обмеження. По телебаченню були фітнес-передачі: ті ж вправи.

Усі ці фактори допомогли нам зберегти емоційну рівновагу у важкий період. Але незабаром був введений воєнний стан. У такий час, як зараз, дуже важко тримати себе в руках: кожен день - це неймовірно великий емоційний перепад [7, с. 357]. Важко усвідомлювати, що зараз ніхто з нас не в безпеці. І в такий час доводиться жити і вчитися студентам ЗВО і закладам шкільної освіти.

Необхідно дотримуватися певних рекомендацій у формуванні стресостійкості, для нормального засвоєння та розуміння наукового матеріалу, який у свою чергу буде корисним студентам та учням, для створення стабільного стану нашої країни та її економіки після закінчення воєнного стану [3, с. 477]. В умовах пандемії, воєнного стану та дистанційної освіти у школярів, студентів та викладачів можуть виникнути проблеми з психічним здоров'ям: підвищена тривожність, депресія, стрес, страх.

Щоб справлятися зі стресовими ситуаціями в період карантину та воєнного стану, необхідно адаптуватися до нової академічної реальності, дотримуватись

психологічних умов формування стресостійкості, тому надаємо кілька рекомендацій щодо його поліпшення:

1. Емоційний інтелект. Потрібно навчитися контролювати свої емоції та почуття, відкрито їх виражати. Навчіться відчувати свої емоції і реагувати на них свідомо. Важливо вміти припиняти або змінювати негативну реакцію на стресові події, заспокоюючи себе або переорієнтовуючи свої думки. Навчіться керувати своєю поведінкою та реакцією на стресові ситуації. Важливо розвивати внутрішню дисципліну та самоконтроль, щоб уникнути негативних наслідків і зберегти зосередженість на меті.

2. Принцип «тут і зараз». Необхідно приділяти увагу своїй безпеці, але не відгороджуватися від оточення: спілкуватися в Інтернеті з друзями, в студентських чатах, приєднуватися до онлайн і офлайн заходів, різноманітних заходів [10, с. 22].

3. Взаємопідтримка. Допомогайте один одному: вирішуйте деякі особисті та сімейні проблеми під час навчання. Приділяйте більше уваги тим, чия поведінка або емоційний стан викликає занепокоєння. Також важливо підтримувати викладацький склад, адже вони відчують те саме, вони змушені адаптуватися до дистанційної освіти, освоювати нові навички та експериментувати з новітніми технологіями [9, с. 234]. Обговорюйте питання, пов'язані з навчанням, оцінюванням, наданням рекомендацій, проявленням розуміння, не забуваючи про висловлювання, думки та коментарі. Усе це мотивуватиме викладачів, спонукатиме до вдосконалення та виведе їх із ізоляції тихих моніторів.

4. Чистота інформації. Нас постійно оточують як хороші, так і погані новини. Необхідно вміти відгороджуватися від негативних новин, які хибно впливають на емоційний стан студентів. Кожна людина має смартфон і, швидше за все, підписана на безліч новинних ресурсів і каналів. Рекомендуємо щоб хоча б годину не чіпати телефон і присвятити себе навчанню, звільніть свій інформаційний простір. Зведіть до мінімуму кількість новин, які надходять до вас, і присвятіть себе науці. Також потрібно якісно фільтрувати інформацію, яку ви отримуєте, адже зараз досить багато людей, які поширюють неправдиві новини, а це, в свою чергу, може стати велике навантаження для емоційної людини.

5. Ведення щоденника. Наступна рекомендація – ведення щоденника, куди людина може записувати свої думки та переживання. Це стимулювання, зменшення стресу та розвиток критичного мислення, читання також сприяє концентрації.

6. Читання. Під час написання курсової роботи або просто вивчення певного матеріалу наш мозок постійно хоче відволіктися від поставленої задачі. І саме навички, вироблені під час читання, можуть стати в нагоді кожному, незалежно від віку. Навіть нашим воїнам рекомендують читати, бо це допомагає відволіктися від фронту та бойових дій і поринути в якусь іншу реальність.

7. Віра. Найкраща форма стресостійкості – віра. Віра не тільки допомагає зцілити певні емоційні рани, але й може допомогти в навчанні. Коли людина має до кого звернутися і вірить, що вона захищена, їй буде легше пережити навіть такий важкий період, як зараз. Тому віру можна віднести і до рекомендацій у формуванні стресостійкості студентів ЗВО [12, с. 97]. Також не можна забувати про головний привілей студентів – вони зараз навчаються і щодня мають доступ до нової інформації. А віддавши навчанню на всі 100%, можна перестати помічати негатив навколо себе, що, у свою чергу, менше позначатиметься на емоційній свідомості студента.

8. Спілкування. Одна з найважливіших рекомендацій – спілкування. Людина – істота соціальна і має потребу постійно перебувати в суспільстві. Саме через спілкування ми дізнаємося нову інформацію, або намагаємося зазирнути в свідомість людини. Всім відомо, що недостатня кількість спілкування погано позначається не тільки на емоційному стані людини, але і на моральному здоров'ї. Діалог з іншою людиною за рахунок хвилюючих проблем прискорює їх вирішення.

9. Сон. Сплять усі, але не всі вміють цим правильно користуватися. Сон потрібен як відпочинок для організму, а при невеликій кількості сну з'являється небажане психічне напруження. А з меншою кількістю проблем зменшується стрес, що в свою чергу добре позначається на навчальному житті студента. Якщо у людини порушений графік сну, у неї теж проблеми. Вирішувати свої справи потрібно за 2 години до сну, після чого можна приділити час собі і лягти спати. Хороший і здоровий сон несе з собою продуктивність, спокій і правильно прийняті рішення, що значно полегшує життя.

10. Відпустка. Відпочинок є важливою рекомендацією. Кожна людина повинна відпочивати і кожен має на це право, тому що праця і навчання неможливі без відпочинку. Кожен проводить свій вільний час так, як хоче. Хороший і повноцінний відпочинок призводить до багатьох позитивних наслідків, які відомі кожному.

11. Професійна допомога. Якщо Ви бачите що не справляєтеся зі стресом, то не соромтеся звернутися до психолога чи психіатра для підтримки та консультацій. Коли стрес перевищує вашу здатність самотійно справлятися з ним, і ви відчуваєте зростаючий негативний вплив на своє психічне здоров'я та якість життя, важливо розпізнати цю ситуацію. В деяких випадках, особливо при важких психічних станах, професійна допомога може вимагати тривалого лікування або підтримки. Фахівці надають можливість розвивати стресостійкість та психологічну міцність протягом тривалого періоду [13, с. 45].

Висновки. У нашій роботі було розкрито психологічну сутність стресостійкості та психічної стійкості. Розглянуто методи підвищення рівня психічної стійкості студентів під час навчання в умовах воєнного стану. Подано практичні рекомендації щодо формування стресостійкості та психічної стійкості студентів ЗВО у воєнний період.

Психологічна підтримка студентів відіграє важливу роль у забезпеченні їхньої психічної стійкості та здатності подолати стресові ситуації. Методи психологічної підтримки студентів, включаючи психологічну консультацію, групові сесії, навчання навичкам саморегуляції та релаксації, а також розвивання стресостійкості, є дієвими і необхідними інструментами для збереження психічного здоров'я та досягнення успіху в умовах надзвичайних обставин.

Важливо пам'ятати, що психологічна підтримка не лише допомагає студентам подолати стрес, але й сприяє їхньому особистісному росту і розвитку. Студенти, які отримують психологічну підтримку, мають більше шансів успішно справлятися з труднощами, зміцнювати свою стресостійкість та здатність адаптуватися до надзвичайних умов.

Також, важливо наголосити, що психологічна підтримка має бути доступною для всіх студентів та повинна враховувати індивідуальні потреби кожної особистості. Забезпечення доступу до цих послуг є важливим завданням для навчальних закладів та організацій, що сприяють психологічному благополуччю студентів, особливо в умовах воєнного стану. Імплементация і підтримка цих методів сприяє збереженню психічного здоров'я студентів та допомагає їм успішно подолати труднощі, які можуть виникнути в надзвичайних обставинах.

У підсумку, методи психологічної підтримки студентської психічної стійкості під час воєнного стану відіграють важливу роль у створенні безпечного та підтримуючого середовища для навчання та особистісного розвитку. Забезпечення доступу до цих методів і послуг є важливим завданням для навчальних закладів та організацій, які сприяють психологічному благополуччю студентів під час важких періодів.

Список використаних джерел:

1. Burlakova, I, Sheviakov, O. (2021). Psychological predictors of the formation of health-preserving competentness of future specialists. Public administration and Law Review. 4(8), pp. 74-79.

2. Savchyn M.V. (2020). Human spiritual potential: monograph. pp 500-508.
3. Shmargun V.(2018). Psychology of stress resistance of student youth: Publishing Center of NUBiP of Ukraine, pp.190-198.
- 5.Savchyn M.V. (2020). Human spiritual potential: monograph. pp 500-508.
4. Tverdokhlebova N.E.(2021)Topical issues in modern science. Issue 1. pp. 421-427.
5. Yevdokymova, N., Sheviakov, O., Koval, I., Lunov, V., Kocharian, A., Barinova, N., & Onufrieva, L. (2019). Psychological Provision of Processes Modernization of Metallurgical Production Management. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), 8(4S), pp. 115-121.
6. Zhyhaylo N., Harko N. (2021). Online education: forced self-isolation or system of knowledge acquisition by students of higher education institutions. Bulletin of Lviv University. Series of psychological sciences. 2021. Issue 8. pp. 36-49.
7. Березняк К. М. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. Київ: Перспективи та інновації науки, 2022. 411 с.
8. Богданов С., Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів. Київ: Пульсари. 2018. 76 с.
9. Євдокимова Н. О. Психологічні технології професійної суб'єктогенези здобувачів вищої освіти. Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 540 с
10. Жигайло Н. В., Харко Н. Онлайн-освіта: вимушена самоізоляція чи система отримання знань студентами закладів вищої освіти. Львів: Вісник Львівського університету, 2021. 49 с.
11. Жигайло Н., Шолубка Т. Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни. Львів: Вісник Львівського університету, 2022. 14 с.
12. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
13. Климчук В.О. Посттравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії . Харків: Наука і освіта, 2016. 52 с.
14. Кузнецов О., Платковська О., Савченко І. Психологічні ресурси особистісного саморозвитку особистості. Харків: Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Психологія», 2020. 228 с.
15. Твердохлебова Н. Є., Євтушенко Н. С. Формування психологічної безпеки студентів у сучасних умовах навчання. Актуальні питання у сучасній науці. Тернопіль: ТНПУ, 2022. 428 с.
16. Твердохлебова Н.Є. Шляхи підвищення рівня техногенної безпеки в Україні. Наука і техніка сьогодні. Київ: Книголав, 2022. 135 с.
17. Титаренко Т. М. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.
18. Титаренко Т. М. Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 62 с.
19. Циганчук Т. В. Динаміка переживання стресів студентами вищих навчальних закладів.Київ : Наука, 2011. 20 с.
20. Цимбалюк М., Жигайло Н. Формування стресостійкості студентів в умовах війни для правового та євроінтеграційного процесів. Львів: Вісник Львівського університету, 2022. 136 с.
21. Шмаргун В. Психологія стресостійкості студентської молоді. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2018. 198 с.

Ковальчук Оксана,
завідувач навчально-методичного кабінету,
викладач-методист циклової комісії суспільних дисциплін
ВСП «Хмельницький політехнічний фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка»

Експериментальна інноваційна діяльність системи освіти України в умовах воєнного часу

Анотація. Основа сучасної ментальної освіти – впровадження конкретних інновацій, експериментів, які допоможуть адекватно реагувати на виклики воєнного часу. Зокрема – це дистанційне навчання, налагодження зв'язку: вчитель - здобувач освіти. Зараз особливо актуальні морально-етичні та ментальні особливості навчально-виховного процесу.

Ключові слова: воєнний стан, інновації, експерименти, цифрові технології, мотивація, дистанційне навчання, адаптивне навчання, штучний інтелект.

Сучасний стан освіти в Україні характеризується надважкими умовами її існування та розвитку: з одного боку, воєнний стан значною мірою впливає на організацію освітнього процесу в усіх закладах освіти, ускладнюючи його, а в деяких регіонах змушуючи повністю перейти на дистанційне навчання; з другого боку, освітній процес повинен продовжуватися, щоб уникнути проблеми «неосвіченості» молодого покоління в післявоєнний період. З огляду на це важливо залучити всі можливі засоби навчання, використати його різноманітні форми й методи, аби освітній процес у закладах освіти продовжувався на належному рівні, забезпечуючи якісну освіту її здобувачам.

Освіта в Україні в умовах воєнного часу істотно відрізняється від дистанційної освіти в умовах пандемії, але має певні збіги в організації навчання. Воєнний стан на території України став поштовхом до інтенсивного пошуку дистанційних методів і прийомів навчання. Для розв'язання окресленої проблеми в пригоді стає широке впровадження цифрових технологій, що зараз є об'єктивною вимогою сьогодення.

Метою статті є розкриття особливостей цифровізації та інновацій в освіті в Україні в умовах воєнного часу.

Цифрова освіта функціонує головним чином за рахунок цифрових технологій (електронних транзакцій, що реалізуються шляхом використання Інтернету). Цифровізація виступає одним із пріоритетів розвитку сучасного дистанційного навчання.

У більшості закладів освіти дистанційні заняття проводяться за допомогою електронних платформ і додатків (Zoom, Google Meet, Moodle, Classroom, Prometheus, Coursera, FutureLearn, Udacity, OpenLearn тощо) [1] із використанням презентацій PowerPoint, переглядами відео на YouTube та залученням навчальних ресурсів із різноманітних освітніх вебсайтів (навчальні відео, пояснення, тести тощо).

Завдяки цифровізації освітній процес стає більш гнучким, мобільним, персоналізованим; вона сильно впливає на зміст освіти, методи, засоби й технології навчання, організаційні форми навчання та управління пізнавальною діяльністю учнів, організацію діяльності студентів і педагогів, що спричиняє істотні зміни в їхній роботі. До основних освітніх технологій, що забезпечують реалізацію цифрового навчання, відносять такі: адаптивне навчання, технології дистанційного, мобільного та змішаного навчання, технологію «перевернутого класу» та ін.

Основним ресурсом здійснення цифрової освіти є інформація. Цифровізація освіти має великий вплив на традиційну систему освіти, змінюючи її та формуючи її нову якість. Це проявляється в таких експериментальних аспектах:

– збільшення кількості віртуальних освітніх платформ;

- багаторазове й багатоцільове використання того самого електронного ресурсу в освітньому процесі (для надання різних за змістом освітніх послуг);
- упровадження нових освітніх технологій і цифрових освітніх платформ, що надають освітні послуги.

Загалом дистанційна освіта повинна стати більш захопливою, інтерактивною, мотивуючою, такою, що спонукатиме молоде покоління до навчання та поглиблення знань, аби надавати українським учням конкурентні переваги на глобальній освітній арені [1–3].

Ще однією особливістю розвитку освіти в Україні в плані інноваційного підходу є посилення її євроінтеграції – процесу впровадження європейських норм в українське законодавство, зокрема в систему освіти. Це забезпечує можливості для навчання (традиційного або онлайн) учнів у закладах освіти в Європі, їх стажування, участь у вебінарах, майстер-класах, гостьових лекціях; реалізації спільних проектів тощо.

Так, рух України до членства в ЄС наразі має надзвичайно потужну підтримку серед громадян України та Євросоюзу. Згідно з результатами опитування соціологічної групи «Рейтинг», підтримка українцями вступу до ЄС зростає: наприкінці березня 2022 р. вона становила 91 % – рекорд за всі роки досліджень. Водночас, за даними опитування Євробарометра, 66 % громадян країн ЄС погоджуються з тим, що Україна повинна стати членом Євросоюзу, й 71 % вважають її частиною європейської сім'ї [2-4].

З огляду на це для вітчизняної освіти не лише відкриваються нові можливості, а й постають нові завдання, зокрема в освітньому секторі. Провідними серед них є такі [2]:

- запровадження триступеневої системи вищої освіти та європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти;
- наближення Національної рамки кваліфікацій до Європейської рамки, створення національного реєстру кваліфікацій та імплементація механізмів визнання професійних кваліфікацій;
- активна участь України в програмі Євросоюзу для освіти, навчання, молоді та спорту Erasmus+, а також програмі партнерства між школами eTwinning;
- закріплення й упровадження нової архітектури навчання впродовж життя;
- затвердження освітніх стандартів на кожному рівні вищої освіти, ґрунтуючись на компетентнісних засадах. Важливо зазначити, що реалізація поставлених завдань також здійснюється на основі цифровізації освіти, із широким використанням нових освітніх технологій. Отже, сучасні умови розвитку освіти в Україні збільшили значущість євроінтеграції та цифровізації в освіті. Основна увага приділяється ефективному використанню віртуальних освітніх платформ і електронних ресурсів; упровадженню нових освітніх технологій та цифрових освітніх платформ із метою надання якісних освітніх послуг, а також європейських стандартів забезпечення якості освіти; взаємодії з європейськими закладами освіти; участі України в європейських і міжнародних програмах партнерства, освіти й навчання молоді.

До перспективних інноваційних освітніх технологій у дистанційних умовах можна віднести цифрові технології, технології штучного інтелекту, технології віртуальної реальності й технологію блокчейн (blockchain).

Цифрові технології характеризуються тим, що в їх основі – синтез нових високорезультативних педагогічних практик, які успішно реалізуються в цифровому освітньому середовищі та ґрунтуються на використанні цифрових технологій, безперервному професійному розвитку педагогів, нових цифрових інструментах, інформаційних джерелах і сервісах.

Технології штучного інтелекту – використання інтелектуальних та навчальних систем і чат-ботів, що застосовуються в освіті. Це персоналізація навчальної роботи, забезпечення швидкого зворотного зв'язку безпосередньо в ході навчальної роботи;

автоматичне оцінювання (використання методів розпізнавання образів та спілкування природною мовою, що дає змогу автоматизувати оцінювання таких освітніх результатів, які зазвичай вимагають експертної оцінки); навчальні матеріали, які сприяють можливості формувати власні лекційні матеріали, розбивати навчальні блоки на зручні фрагменти інформації та генерувати короткий виклад змісту; освітня аналітика (з метою підвищення результативності освітньої діяльності); консультаційні системи, які застосовують при побудові інформаційно-консультаційних систем, що допомагають ефективно використовувати можливості цифрового освітнього середовища; гейміфікація й віртуальна реальність (широко застосовуються для організації ігрових ситуацій, забезпечення наочності навчання, підвищення у студентів мотивації до дослідницької діяльності, проведення віртуальних експериментів).

Технології віртуальної реальності, що дають змогу проводити відеоконференції, які реалістичніші, ніж звичайні вебконференції, та схожі на телефонну розмову. Моделі у віртуальній реальності дають змогу не боятися можливих помилок формувати такі вміння, вироблення яких у реальних умовах супроводжується певними обмеженнями.

Технологія блокчейн – вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюжок блоків, що містять інформацію [5], яка може бути використана в освітньому процесі з метою формування цифрового портфоліо або зберігання результатів освітніх досягнень у вигляді унікальних цифрових записів у розподіленій базі даних. Таким чином, формування дослідницької компетентності в дистанційному режимі – це можливість успішного розвитку професіоналізму на основі педагогічної творчості, ініціативності, застосування інформаційно-комунікаційних засобів та вміння орієнтуватися в умовах, що постійно змінюються.

Список використаних джерел:

1. Духаніна Н., Лесик Г. Цифровізація освітнього процесу: проблеми та перспективи. Modern directions of scientific research development : conference proceedings of the 12th International scientific and practical conference (Chicago, May 18-20, 2022). Chicago : BoScience Publisher, 2022. P. 406-409. URL : <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/49235/1/p.406-409.pdf>.
2. Освіта України в умовах воєнного стану: інформ.-аналіт. зб. / С. Шкарлет, А. Вітренко, В. Рогова та ін. 2022. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpnped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
3. Школа XXI століття: цифровізація як освітній тренд. 2019. URL : <https://vseosvita.ua/news/skola-xxi-stolitta-cifrovizacia-ak-osvitnij-trend-4322.html>
4. Eurobarometer: Europeans approve EU's response to the war in Ukraine / European Union. 05.05.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eurobarometer-europeans-approve-eus-response-war-ukraine_en?s=232
5. Blockchain. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/blockchain>.

Стрес і когнітивні здібності дитини у контексті війни

Анотація. Усі діти, які проживають на території України незалежно від пережитого особистого досвіду є постраждалими від війни. Стрес, який перейшов у форму перманентного так чи інакше впливає на функціонування усіх систем дитячого організму, а особливо на психіку дитини та її когнітивну сферу.

Ключові слова: стрес, когніції, навчання, психосоціальна допомога, техніки емоційної саморегуляції, психологічні хвилини.

Усі діти, яких ми навчаємо, мають різний досвід життя під час війни. Ми, педагогічні працівники, повинні це враховувати, спілкуючись із ними та навчаючи їх. Тому що хронічний стрес (в якому перебуваємо ми усі) позначається на сприйнятті дитиною дійсності, на її мотивації й системності у навчанні. Також у одному класі можуть бути діти з різним ступенем стресостійкості, з різними сімейними обставинами, з різним соціальним статусом тощо.

Часто батьки учнів самі перебувають в кризових станах і не помічають проблем, які переживають діти, тому ми маємо розуміти, як визначити, що дитина потребує додаткової допомоги, і вчасно спрямувати її до фахівця, проконсультувати батьків чи просто підтримати, якщо самі маємо на це ресурс. А також варто розуміти, що потрібно коригувати сам навчальний процес відповідно до особливостей дітей та ситуації навколо. Для більшості дітей буває достатньо спокійної сімейної атмосфери, позитивного спілкування з однолітками та вчителями у школі, залученості до певної громадської активності та переживання ситуацій успіху, щоб справлятися із стресом самостійно.

В наших силах на етапі первинної психосоціальної допомоги забезпечити учнів необхідною інформацією про вплив стресу та навчити простим і дієвим технікам стабілізації власного психоемоційного стану та активізації когнітивних ресурсів. А на наступних етапах – необхідною умовою збереження ментального здоров'я здобувачів освіти є виявлення дітей, які потребують посиленого психолого-педагогічного супроводу або перенаправлення до відповідних спеціалістів.

Тяжкий психологічний стан учасників освітнього процесу є однією із серйозних проблем, що створює перепони на шляху забезпечення якості освіти. Педагоги, учні, студенти, які постраждали від військової агресії РФ, потребують значної психологічної підтримки. У цій частині МОН зробив низку кроків для забезпечення такої психологічної підтримки, розміщуючи на своєму офіційному сайті корисні поради для постраждалих. Функціонує група волонтерів-психологів, яка реалізує проекти для дітей і дорослих, надає поради щодо контролю емоційного стану.

ЮНІСЕФ також долучався до розв'язання проблеми психологічної підтримки. Щоб допомогти дітям, їхнім батькам і опікунам зменшити стрес, упоратися з емоційним навантаженням, зберегти психологічне й фізичне здоров'я, забезпечити безпеку та розвиток дітей під час війни, на сайті цієї організації публікуються практичні рекомендації експертів і корисні матеріали з цих питань [4].

Що стосується функціонування когнітивної сфери дітей та підлітків під час війни, то вона відповідно зазнає змін.

Стресова реакція протікає на всіх рівнях організації організму і включає наступні субсиндроми: вегетативний, емоційно-поведінковий, соціально-психологічний та когнітивний субсиндром, який проявляється як зміна когнітивних процесів за типом посилення (активізація мислення, поява позитивних психопатологічних симптомів) або зменшення (ослаблення зору, пам'яті тощо) [3].

У дітей молодшого шкільного віку відбувається зниження психічних функцій, наприклад, недостатня концентрація уваги; забудькуватість; порушення сприйняття (воно стає уривчастим, хаотичним, плутаним); погіршення когнітивних навичок. Молодші школярі не в повній мірі розуміють суть травматичних подій, явище смерті. Вони вдаються до «магічних пояснень» причинно-наслідкових зв'язків. У спілкуванні переважають однозначні (прості) відповіді.

Для підлітків характерним може бути погіршення психічних функцій: забування, відсутність концентрації уваги, звужене сприйняття, поява ірраціональних думок, у тому числі суїцидальних. Підліткам властива відсутність бачення позитивного майбутнього; вони занадто занурюються в питання «сенсу життя», знецінюючи сприятливі можливості. Це проявляється у відповідних висловлюваннях: «Для чого навчатися?», «Це все непотрібно, адже не зрозуміло, що буде далі...». [1].

Також наступні реакції на стресові події безпосередньо впливають на увесь процес здобуття знань, умінь і навичок дитиною у школі, наприклад:

- фізичні (втома, виснаження, головний біль, болі у тілі не викликані хворобами, прояви нудоти, енурез, заїкання, запаморочення, прискорене серцебиття, головний біль та відсутність апетиту; втрата ваги або ж її збільшення тощо);

- емоційні (апатія, пригнічення, тривога, агресія, відчуття безпорадності, недбалість та байдужість; надмірне хвилювання, стан очікування на ймовірну загрозу; роздратованість, неконтрольована лють, конфліктність та ін.)

- поведінкові (зниження пізнавальної активності, ухиляння від школи; бунтарська поведінка у школі та вдома; бажання усамітнитися; схильність до відтворення та повторення травматичної гри; порушення сну, зокрема, нічні кошмари; повернення до «дитячої» поведінки (регресія): втрата навичок охайності та самообслуговування, поява звички смоктати пальці чи кусати нігті; дивна (незвична) поведінка, нервозність, метушіння; порушення харчування; відсторонення як спосіб захисту від почуття сорому, провини, приниження; бажання помсти; небезпечна та ризикована для життя поведінка, самоушкодження).

Деякі учні можуть бути занадто тихими і замкненими, а інші — гіперактивними. У багатьох виникають проблеми з успішністю [2].

На які особливості учнів слід звернути особливу увагу:

1. Соціальний статус учня:

- діти із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- діти, які пережили важку втрату, але зараз перебувають у безпеці;
- діти, які покинули країну через загрозу воєнних дій;
- діти, чиї батьки чи близькі родичі служать у Збройних Силах України або перебувають на інших службах, пов'язаних із ризиками для життя.

2. Психологічні особливості:

- регресія;
- різкі зміни в звичках і поведінці;
- агресія чи аутоагресія;
- нервові тики.

Такі учні потребують уваги до свого актуального стану, підтримки й допомоги в перемиканні уваги та мотивації у навчанні.

Хронічний стрес може призвести до того, що людина буде не в змозі адекватно реагувати на зовнішні стимули. Якщо процеси уваги й концентрації порушено, утримувати й запам'ятовувати інформацію учню буде складно. Також коли діти надміру стурбовані чи відчувають ірраціональний страх, у них може бути порушено процес збирання, зберігання й відновлення інформації, навіть якщо при цьому вони чимось щиро захоплені.

Порушення показників уваги насамперед зумовлено тим, що в корі великих півкуль мозку людини формується зона, яка гальмує концентрацію довільної уваги.

Функція пам'яті страждає дещо меншою мірою, але оскільки свідомість постійно завантажена обговоренням причин стресу та пошуком виходу з нього, об'єм оперативної пам'яті зменшується. При цьому змінений під час стресу гормональний фон порушує процес відтворення необхідної інформації.

Що може допомогти?

1. Безпечна і комфортна атмосфера у класі. Створення правил безпеки та співіснування у групі.

2. Знайдіть для дітей додаткову дієву мотивацію. Дайте їм завдання: з'ясувати, для чого нові знання, яка від них користь і де їх можна застосувати. Ціль завжди змінює фокус сприйняття будь-якої інформації.

3. Використовуйте методи мнемоніки. Нейронні зв'язки в мозку формуються саме в результаті повторення, тож воно відіграє велику роль у запам'ятовуванні. Але запам'ятовувати легше асоціативно. Допомагайте дітям усвідомлено контролювати процес запам'ятовування, тоді їм стане легше це робити.

4. Тренуйте увагу. Можна просити дітей переповідати події вчорашнього дня в прямому послідовному та в зворотному порядку. Відтворюючи в пам'яті минуле, важливо згадувати подробиці та нюанси. Таким чином ви тренуєте можливість дітей утримувати увагу сконцентрованою.

5. Використовуйте правильну похвалу (5-крокова модель похвали).

6. Використовуйте конструктивну критику (спосіб корекції небажаної поведінки чи помилок, додаткової мотивації).

Нагадайте дітям про важливість сну, здорового харчування та фізичних вправ. Процес переносу інформації з короткотривалої до довготривалої пам'яті відбувається тільки під час цілісного й здорового сну. У цей час збирається «пазл» нашого світовідчуття, тобто відбувається консолідація тієї інформації, яку ми отримували протягом дня. А регулярні фізичні вправи напругу впливають на покращення наших розумових функцій.

Щодо особливостей навчання ефективному запам'ятовуванню потрібно знати певні факти про даний когнітивний процес. Лише пасивне засвоєння інформації прослуховування лекцій, читання – не є ефективним. Розумові дії мусять бути підкріплені фізичними. Тому необхідно вчити учнів конспектуванню від руки. Краще у вигляді схем, таблиць тощо. Доведено, що письмо від руки сприяє якісному засвоєнню інформації.

За один раз ми здатні запам'ятати від 2 до 7 одиниць інформації. Навчіть учнів ділити інформацію на порції, а не намагатися за один раз вивчити весь матеріал.

Метафори й аналогії дозволяють краще зрозуміти і запам'ятати досліджувані ідеї, особливо абстрактні.

Також не працює просто читання підручників. Мозок сприймає надруковану інформацію, як таку, яку можна перечитати в будь-який момент, тож особливо не напружується, щоб її запам'ятати. Підкреслення і виділення в тексті у цьому випадку теж не допоможуть. Що ж робити? Після того, як учні прочитали інформацію попросіть їх переказати її своїми словами та записати (також своїми словами). Потім можна перевірити й доповнити, якщо щось пропустили.

Повторити отриману зранку інформацію найкраще цього ж дня через 3-8 годин, тому так важливо навчити учнів виконувати домашнє завдання у той день, коли вони його отримують, а перед наступним уроком лише повторити. Наступне повторення можна зробити через три тижні, три місяці, півроку тощо.

Для того, щоб навчати дітей утримувати увагу, необхідно усвідомити, що наш мозок соціальний і користуватися цим у навчанні. Спілкуйтесь з учнями поза заняттями, організовуйте спільну роботу у класі із взаємною відповідальністю та публічною презентацією результатів [5].

Також у процесі засвоєння нової інформації можна запропонувати дітям висловити власну думку або позицію щодо певного питання, написати коментар, подискутувати, тобто зреагувати певним чином на той матеріал, який подає вчитель.

Час від часу у структуру уроку можна включати вправи для тренування уваги, такі як:

1. Таблиці Шульте, в яких необхідно знайти й показати всі цифри підряд від 1 до 25. Має значення швидкість і точність виконання вправи.
2. Таблиця Шульте зі зміною кольору. Необхідно показати всі цифри у порядку зростання, але при цьому щоразу іншого кольору.
3. Коректурна проба. Знайти і викреслити певну букву чи символ.
4. Вправа «Муха». Діти мають очима слідкувати за переміщеннями мухи по клітинках на дошці. Учитель словами «керує» рухами мухи. Наприклад: одна клітинка вліво, дві клітинки вниз, одна клітинка вправо, одна вгору. Де зараз муха? Учні називають номер клітинки, куди потрапила муха.
5. Анаграми. В словах переплутані літери. Треба визначити, які слова тут зашифровано.

Не обов'язково тренувати увагу тільки на учбовому матеріалі, можна використовувати будь-яку ситуацію, щоб прокачати потрібні навички.

Для ефективнішого навчання варто навчити дітей плануванню власного часу, найпростішим технікам тайм-менеджменту, використавши для цього «виховну годину».

Наприклад, техніка «З'їсти жабу зранку» (автор – Брайан Трейсі) вчить дітей спочатку робити найскладніші справи, поки вони ще мають енергію і не втомлені, а потім решту не таких складних. «Жаба» – це найбільше, найважливіше і часто найскладніше завдання, виконання якого ми відтягуємо до останнього через об'єм. Але саме такі задачі варто робити в першу чергу. Це корисно ще й з тієї причини, що виконавши найскладніше, ми не будемо відчувати напругу весь день і таким чином вбережемо себе від зайвого стресу.

Техніка «Помодоро» (автор — Франческо Чірілло).

Для цього методу вам знадобиться таймер, за допомогою якого слід поділити загальний час роботи на 25-хвилинні інтервали, які називаються «pomodori» (з італ. – «помідори»), розмежовані короткими перервами.

Виконуйте техніку наступним чином:

- Оберіть завдання, яке потрібно зробити.
- Встановіть pomodoro (таймер) на 25 хвилин.
- Працюйте, поки таймер не продзвенить; зафіксуйте це десь (на папері чи в гаджеті) позначкою «х».
- Зробіть коротку перерву (від 3 до 5 хвилин).
- Після кожних чотирьох «pomodori» робіть довшу перерву (15–30 хвилин) [5].

Також необхідно приділити час ознайомленню учнів з послідовністю дій під час навчання, так як даний процес скоріше відбувається спонтанно, неорганізовано чи неусвідомлено. Спочатку потрібно потренувати дітей концентрувати увагу на певній частині інформації, потім зрозуміти її (виділити уже відоме та невідоме, незрозуміле, те що треба уточнити або дізнатися). Наступним кроком буде практичне застосування отриманої інформації. А для ще кращого засвоєння нового матеріалу ефективним буде навчання учнями один одного відповідним знанням, умінням та навичкам.

Оцінка учнями власних досягнень та виділення прогалин у знаннях допомагають систематизувати навчальний матеріал та стимулюють до покращення результатів навчання.

Однак бувають випадки, коли когнітивні процеси учнів в нормі, але часто їм не вистачає мотивації для засвоєння знань. Тож нам доведеться докласти певних зусиль, щоб стимулювати їхню пізнавальну активність.

Пропонуємо для використання 5-крокову модель похвали.

- Починаємо з позитиву. Раджу не вживати надто сильних слів на кшталт «чудово» чи «молодець». Можна: «красивий малюнок», «добре виконана робота», «уважний/уважна».

- Даємо таку собі «фотографію» ситуації. Обов'язково детально, лише фактами: «Твір написаний без жодних помилок», «Гармонійно підібрані кольори на малюнку», «Акуратно складені книжки». Або ж: «Я бачу, як ти наполегливо працюєш, почула/почув, що ти допоміг/допомогла комусь». Тут акцентуємо на тому, як добре, що учень постарався, допоміг.

- Уточнюємо, скільки зусиль було докладено, скільки часу витрачено.

- Плануємо з учнем подальший прогрес. Що треба зробити, щоб успіх став довготривалим? «Продовжуй так само», «Довчи таблицю множення до останньої цифри».

- Завершуємо позитивом. Наприклад: «Я впевнена, що тобі вдасться, адже ти вже навчився/навчилася це робити», «Ти так вдало поєднуєш кольори».

Відповідно до досліджень, кожен учень має свій вид мотивації. 99% успіху в навчанні залежить від взаємин між учителем і учнем. І в першу чергу ці стосунки ґрунтуються на тому, що ми, вчителі, цікавимося життям і особистістю учнів, спонукаємо їх говорити про свої досягнення. Цю інформацію можна використовувати, складаючи завдання для роботи на уроках. Тоді вони стають для школярів особисто значущими і сприяють появі внутрішньої мотивації до виконання. Важливо зберігати орієнтований на учня підхід, який включає в себе: партнерство, співпрацю, діалог, довіру, безпеку [8].

Міністерство освіти та науки в листі про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів від 12 вересня 2023 року радить педагогам проводити під час уроків психологічні хвилини.

Згідно з даними дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни за останній рік психологічний стан школярів значно погіршився. Майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів і учениць, які відчувають тривожно та напружено, у півтора рази – втомлено.

У МОН стверджують, що психологічні хвилини, допоможуть школярам:

- впоратися зі стресом і його наслідками;
- розслабитися;
- зняти емоційне напруження;
- відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту;
- емоційно налаштуватися на урок і плідну роботу;
- відчуту сприятливу для навчання атмосферу

Час проведення психологічної хвилини вчитель може обирати на власний розсуд. У МОН також порекомендували педагогам для підготовки використовувати навчально-методичний посібник “Психологічна хвилинка”, який містить 108 відеотренінгів [6].

Під час проведення «психологічних хвилин» виконуються вправи:

- на усвідомленість себе в ситуації «тут і тепер»;
- на відновлення спокійного дихання («Почергове дихання через одну ніздрю», «Дихання з якорем», «Перевлічення», «Повітряна кулька», та інші);
- на м'язове розслаблення («Гора сидячи», «Човник на стільчику», «Кіт на стільчику», «Вправа на рівновагу», «Заряд енергії» тощо);
- на релаксацію, відпочинок («Практика вдячності», «Банка думок», «Споглядання великого пальця» та інші). [7]

Зі старшими школярами можна використовувати більш складніші техніки емоційної саморегуляції та м'язової релаксації, такі як майндфулнес, м'язова релаксація Джейкобсона, вправи з нейробіки.

Отож, виклики сьогодення потребують розширення знань та вдосконалення професійних навичок кожного педагога, особливо, що стосується функціонування дитячої психіки в кризові періоди та під впливом хронічного стресу. Проте, як би дитина не реагувала на навколишню дійсність потрібно знати, що це – нормальна реакція на ненормальні події (події, що виходять за межі звичайного життєвого досвіду людини).

Також вчителю варто усвідомлювати власну роль у навчальному процесі, як значущого дорослого, на якого орієнтуються учні, в першу чергу молодші школярі. Від того, який психоемоційний стан учителя залежить відчуття безпеки і стабільності дітей. Тому педагогам варто попіклуватися про своє ментальне здоров'я та систематично відновлювати власні ресурси. Лише після цього можна використовувати усі ті техніки стабілізації та активізації розумової діяльності, про які йшлося вище.

Школа має стати тим безпечним місцем, де в першу чергу будуються адекватні, позитивні стосунки, що дозволяє дітям ефективно вирішувати їхні емоційні проблеми, налагоджувати безконфліктне спілкування з однолітками. Це стає базою, на яку можна опиратися в процесі формування компетентностей та загального розвитку особистості дитини.

Взаємодія освітнього закладу з батьками (опікунами) дитини, їх підтримка (забезпечення інформацією щодо різних форм допомоги і сервісів; щодо особливостей впливу стресу на дорослу людину та дитину, базових принципів самопомоги, засобів допомоги дітям, у розумінні поведінки дітей під час кризи) сприяє встановленню єдиної лінії у навчально-виховному процесі та створює відчуття контролю і стабільності.

Організація дозвілля учнів та їх участь у позакласному житті школи або громади (гуртки, наукова робота, спортивні секції, учнівське самоврядування, волонтерська діяльність, тощо) є надійною формою профілактики поведінкових чи психоемоційних порушень в розвитку дитини.

Загалом, розвиток навичок самопомоги окремої дитини, які у поєднанні з підтримувальним впливом у навчальному класі і залученням до роботи батьків здатні суттєво покращити психоемоційний стан учнів та їх навчальну успішність.

Список використаних джерел:

1. Арцимєєва Д., Терентьєва Г., Чуйко О., Шкуро В., Голотенко А. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни: посіб. / за ред. Л. Залюбовська, 2022. 52 с.

URL: <https://globaloffice.org.ua/uk/posibnik-koli-svit-na-mezhi-zmin-strategiyi-adaptatsiyi-psihologichna-pidtrimka-vchitliv-ta-ditej-u-chasi-vijni/>

2. Богданов С., Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів. К. : Пульсари, 2018. 76 с.

3. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту : практ. посіб. / Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.

4. Інформаційно-аналітичний збірник "Освіта України в умовах воєнного стану". Київ, 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf

5. Курс з психологічно-емоційної підтримки для вчителів і шкільних психологів «Розумію» URL: <https://osvitoria.university/courses/rozumiju/>

6. МОН порадило вчителям на уроках проводити психологічні хвилини. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-poradylo-vchytelyam-na-urokah-provodyty-psychologichni-hvilynky/>

7. Перезавантаження мозку. Відпочинок за кілька хвилин. Для дітей від дошкільного віку до п'ятого класу. URL: https://pureedgeinc.org/wp-content/uploads/2022/05/BrainBreak3x5cards_ukrainian.pdf

8. Розпалить мотивацію учнів: 5-крокова модель похвали URL: <https://osvitoria.media/experience/rozpalit-motyvatsiyu-uchniv-5-krokov-model-pohvaly/>

Козлюк Альона,
практичний психолог,
здобувачка повної вищої освіти другого (магістерського) рівня
Хмельницького інституту ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Використання психокорекційної казки для зниження рівня тривожності дітей у воєнному стані

Анотація. У статті розглядається проблема тривожності дітей, які переживають воєнний стан, та можливість використання психокорекційних казок для зменшення цього психологічного дистресу. Досліджується ефективність такого підходу на основі аналізу останніх досліджень та публікацій.

Ключові слова: тривожність, діти, воєнний стан, психокорекційна казка, психологічний дистрес.

Постановка проблеми. Воєнні конфлікти та воєнний стан завжди мають серйозний вплив на психічне становище дітей, які переживають ці події. Подібні стресові ситуації можуть викликати тривожність, посттравматичний стресовий розлад та інші психічні проблеми. У зв'язку з цим, важливо розглянути можливі психологічні підходи для підтримки таких дітей. Одним із потенційних методів є використання психокорекційних казок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у галузі психології та психотерапії підкреслюють важливість використання психокорекційних казок для дітей у воєнному стані. Психологи та психотерапевти виявили, що казки можуть стати ефективним інструментом для зменшення тривожності та відновлення психічного стану дітей після воєнних травм.

Тривожність є певним станом та рисою, яка може виникати, коли людина адаптується до нового оточення, спілкується з новими людьми та виконує діяльність, з якою вона раніше не мала досвіду. Цей явища досліджували вчені як в Україні, так і за кордоном, такі як Ю. Александровський, Ф. Горбов, А. Леонова, Н. Пасинков, Я. Рейковський, К. Сантросян, А. Тутундісян, Ю. Ханін, Х. Хекхаузен. Деякі дослідники розглядають тривожність як реакцію на соціальні впливи з урахуванням індивідуальних психофізіологічних особливостей, які можуть впливати на її розвиток. Цих вчених включають М. Авенер, Г. Айзенк, Г. Аракєлов, Б. Вяткін, В. Кисловська, М. Ландерс, Н. Лисенко, Н. Левітов, М. Махоні, В. Мерлін, Ч. Спілбергер, Є. Шотт. Також деякі дослідження вказують на можливість зв'язку між тривожністю і психосоматичними захворюваннями, і це досліджували вчені, такі як В. Мясіщев і Є. Соколов. Вплив самооцінки та рівня очікувань на розвиток тривожності також досліджували Л. Бороздіна, Е. Залученова, Н. Наєнко, А. Прихожан, О. Соколова[2].

Психокорекційні казки - це спеціально створені історії, які включають в себе елементи психотерапії, навчають дітей різним стратегіям управління емоціями та допомагають їм розуміти свої власні почуття. Ці казки можуть бути адаптовані до конкретних воєнних ситуацій та потреб дітей[5 с.210-218].

Виклад основного матеріалу. Виникнення тривожності у дитини може мати зв'язок із низьким рівнем самооцінки та певними страхами. Ці страхи можуть виникати через різні обставини, такі як страх втрати батьків, труднощі у встановленні стосунків з однолітками, складнощі у спілкуванні з вчителями, і це може призвести до того, що дитина відчуває, що її не люблять, не приймають або не розуміють.

За словами А. М. Прихожана, тривожність можна описати як емоційний дискомфорт, який виникає внаслідок очікування негативних подій та відчуття небезпеки. Він також визначає тривожність як стійке особистісне явище, що зберігається на протязі певного тривалого періоду[2].

В деяких дослідженнях тривожність розглядається як реакція людини на впливи оточення, зокрема соціальні впливи. Під час взаємодії людини з іншими, виникають різні емоційні переживання, які іноді можуть бути неусвідомленими. Ці емоції також можуть впливати на динаміку дій та їх ефективність при створенні певного емоційного стану.

Слід зауважити, що існують два основні типи проявів тривоги. Перший тип включає внутрішні, фізіологічні ознаки, які можуть виникати у людини під час відчуття тривоги, а другий тип - зовнішні прояви у вигляді поведінкових реакцій на тривожні ситуації. Опис цих проявів є складним завданням, оскільки вони можуть бути співвіднесені не лише з тривогою, а й із різними іншими емоційними станами, такими як гнів, радість, сум чи розпач.

Для того, щоб дитина мала успішну навчальну діяльність та досягла високих показників порівняно з однолітками, важливо, щоб у неї було стабільне психічне здоров'я, включаючи психологічний і соціальний стан благополуччя. Загалом, основна складність полягає в тому, що в цьому періоді відбуваються швидкі зміни, і не завжди дитина може встигнути адаптуватися до такого темпу[8].

У молодших школярів можна виділити дітей з високим рівнем стійкості, яка сприяє почуттю впевненості та стає важливою частиною їхньої особистості. Щоб розібратися, чому та як у дітей загалом виникає тривожність, потрібно вивчати прояви тривожної поведінки ще на дошкільному етапі.

Регулярне досвідження тривоги, емоційного страху та розвиток особистісної тривожності можуть вести до стійких психоемоційних порушень, спричиняють виникнення комплексів, порушень у поведінці, проблем у спілкуванні, загальної дезадаптації та порушень в особистісному розвитку.

У дітей, особливо в молодших школярів, тривожність може виражатися як фізіологічні прояви (соматичні) і як зміни в поведінці (поведінкові).

Що стосується фізіологічних ознак, можна виявити їх у внутрішніх органах і системах організму дитини. Серцебиття може прискорюватися, дитина дихає нерівномірно, кінцівки можуть тремтіти, може з'являтися скутість в рухах, артеріальний тиск може підвищитися, і можуть виникати розлади у шлунковій системі та інші подібні фізіологічні реакції. Зазвичай тривога виникає внаслідок певних життєвих труднощів та проблем, які призводять до змін у звичних обставинах та діяльності дитини, виражаються у різних реакціях та емоційних переживаннях, таких як боязнь, хвилювання, порушення спокою та невпевненість [1].

Що стосується поведінкового аспекту, тривожність може виявлятися у різних проявах. Вона може варіювати від байдужості до агресивної (демонстративної) поведінки. Діти з високим рівнем тривожності можуть відчувати необхідність продемонструвати свою силу та здатність викликати страх у інших, а це може виявлятися через фізичну агресію, образи словами та інші способи. Часто така агресивна поведінка в дітей може виникати як спроба подолати тривогу, оскільки вони не розуміють, як захистити себе і відчують себе невпевнено. У таких випадках діти часто мають низьку самооцінку, вони можуть бути пасивними та замкнутими, боятися виступати публічно та прагнути маскувати свою тривогу від батьків, вчителів та однолітків.

Жити з особистісною тривожністю в дитячому віці є важкою задачею через те, що дитині ще не властиві розвинені компенсаторні механізми психіки, і вона не вміє розвантажуватись та знаходити цікаві заняття для розслаблення та відведення напруги. У результаті особистісна тривожність зростає і досягає високого рівня, що

може стати внутрішньою перешкодою для процесів запам'ятовування, вивчення нового матеріалу, реалізації власних здібностей і навичок, а також спілкування з однокласниками та дорослими, активного життя та самовираження [5].

На сьогоднішній день великий відсоток дітей у віці 6-7 років стикається з тривожністю, яка виявляється у підвищеному рівні занепокоєння, невпевненості у собі та емоційній нестійкості. Тривога не лише впливає негативно на навчальну діяльність, але також може руйнувати особистісні структури.

Відомий американський дослідник Ч. Спілбергер розрізняє дві форми тривожності - тривогу як стан і тривогу як особистісну рису. Вчений виділяє такі види тривожності: ситуативну, яка пов'язана з конкретною зовнішньою ситуацією, та особистісну, яка є стійкою властивістю особистості.

Ситуативна тривожність є характерною для всіх людей і є емоційним станом. Цей стан має корисну функцію, оскільки він включається в мимовільну регуляцію поведінки. Ситуативна тривожність може бути імовірно стійкою, і в дошкільному віці це може виникати внаслідок особливого стилю виховання дитини.

Особистісна тривожність може сформуватися в результаті авторитарного стилю виховання, який характеризується високим рівнем очікувань батьків щодо дитини. Також, ця тривожність може виникнути через гіперопіку, коли тривожні батьки намагаються заростити цю якість в дитині. Якщо хоча б один із батьків є тривожним і виявляє надмірну турботу, це може призвести до почуття нестабільності та незручностей в дитини у відношенні до навколишнього середовища. Дитина може відчувати, що небезпека чатує з усіх сторін і може стурбовувати всі аспекти свого життя, боятися виходити за межі звичних стосунків та довіри лише до своєї родини. Проте, обмежуючи дитину у соціальному розвитку, надмірно хвилюючись за те, з ким дитина спілкується і про що говорить, може викликати почуття незахищеності та тривоги. Це може призвести до відчуття невпевненості у собі та своїх здібностях, підвищеного рівня тривожності, низької самооцінки та появи страхів.

Часто у дітей розвивається тривожність, коли в сім'ї вони стикаються зі складними вимогами та завданнями, виявляють незадоволення та неухважність до дитини, постійно намагаються висловити негоду та недовіру до її поведінки. Якщо дитину відкрито використовують для критики, покарання за незначні помилки, криків та сороміння, ситуативна тривожність може перетворитися в загальний емоційний стан. Дитина може почати очікувати негативних реакцій, покарання, криків і сварок, що призводить до появи певних страхів. Загалом тривожність може гостро збільшуватися, коли дитина готується до шкільного навчання та намагається виконати домашні завдання. У таких випадках батьки можуть встановлювати великі вимоги та очікувати високих результатів, що може викликати роздратування та нервозність у дитини.

У дітей молодшого шкільного віку тривожність може виникати через невдоволення важливими потребами, характерними для цього віку, і виявляється у їхній поведінці через виявлення компенсаторних і захисних реакцій. Тривожні почуття у дітей мають деструктивний вплив на їхню діяльність, заважаючи їм продуктивно займатися будь-якою справою. Самостійно подолати тривогу дитина не в змозі, так само як і підвищити свою самооцінку та впевненість у собі і своїх можливостях, що призводить до розладу у їхній діяльності та поведінці, і дитина стає менш організованою та продуктивною. Звичайний розвиток шкільної тривожності часто пов'язаний з соціально-психологічними чинниками або проблемами у системі освіти. У віці 6-7 років підвищена шкільна тривожність може свідчити про проблеми адаптації до школи.

Складовими тривожності є біологічна чутливість, індивідуальна схильність до тривожності і стрес. При аналізі підходів вчених до факторів тривожності у дітей можна виділити наступні найпоширеніші:

- Рівень тривожності у дітей залежить від того, наскільки стресові життєві ситуації є комфортними для них.

- Тривожність у дитини може призвести до очікування негативних наслідків, таких як фізичний дискомфорт, біль, покарання, або відчуття приниження з боку однолітків і дорослих.

- Деструктивна та нестабільна поведінка, яка може виникнути через тривожність і вплив батьків, особливо матері, на дитину.

- Наявність у батьків тривожних і психічних розладів може стимулювати недоречну тривожність у дітей.

- Порушення нейропсихологічного та нейрофізіологічного регулювання, які є характерними для дошкільнят, можуть бути факторами, що впливають на їхню тривожність [3 с.4-7].

Більшість дитячих страхів є результатом вікових особливостей розвитку і з'являються на певних етапах життя, а потім відходять. При належному розумінні причин їх виникнення батьками та вчителями, дітям стає легше подолати ці страхи.

Здорова самооцінка допомагає людині почувати себе впевнено, приймати активні рішення у життєвих ситуаціях, визначає її цінності та ставлення до оточуючих. Формування самооцінки починається в ранньому дитинстві, коли дитина навчається розрізняти себе від інших людей, і ця самооцінка може змінюватися протягом всього життя внаслідок різних дій, ситуацій та взаємодій з іншими.

Наукові дослідження свідчать, що у молодших школярів самооцінка не є незалежною, оскільки впливають на оцінки інших, особливо думка та оцінка вчителя. Дитина завжди оцінює себе, відчуваючи вплив думок і оцінок інших, особливо вчителя. Зазвичай у добре вихованих та успішних учнів розвивається висока, іноді навіть завищена самооцінка, в той час як у слабших учнів вона, як правило, низька, інколи навіть занижена.

Високий рівень тривожності в школяра спричинює формування ненадійної самооцінки. По-перше, це руйнує зв'язок між різними аспектами самосприйняття, порушує процес саморегуляції, пізнання і самовдосконалення. Це призводить до необ'єктивного оцінювання себе та, в результаті, формування внутрішньої особистісної конфліктності та конфліктів з оточуючими людьми, що сприяє подальшій соціальній дезадаптації особистості.

Казкотерапія є досить новим методом психологічної корекції в сучасній психології. Однак, незважаючи на це, психологи активно використовують терапевтичні казки у роботі як з дітьми, так і з дорослими. За словами І. Макєєвої, "казкотерапія - це інтегрована діяльність, в якій уявні ситуації поєднуються з реальним спілкуванням, спрямована на активність, самостійність, творчість і регулювання власних емоційних станів дитини."

За словами Є. Свиридової, використовуючи казкотерапію, дитячий психолог повинен враховувати різні психологічні механізми впливу казок. По-перше, казки мають символічний характер і відображають древні ритуали, де ключовим був процес ініціації. Герой казки подолає різноманітні труднощі і перетворюється на новому якісному рівні, що символізує зміну і розвиток [8 с.330].

Основні принципи проведення занять казкотерапією включають:

- добровільність участі дітей, яка є ключовою складовою казкотерапії. Цей принцип підтримується за допомогою ритуалу "входження в казку".

- зв'язок з реальністю, де казки допомагають дітям зв'язатися з загальнолюдськими цінностями. Це дозволяє дітям відновити втрачену віру в добро, знизити рівень тривоги і відчути спокій і задоволення.

- урахування індивідуальних особливостей дітей, оскільки рівень психологічного комфорту учасників впливає на їхню активність і глибину емоційної участі.

- акцент на руховій активності дітей, оскільки фізична втома після виконання психогімнастичних вправ призводить до автоматичного розслаблення організму та зниження емоційної напруги.

- сприяння самостійності дітей у створенні сюжету казок, розвиток власних переживань та взаємодія з однолітками.

Казкотерапія може допомогти дітям навчитися відрізняти негативних персонажів від позитивних, розуміти та аналізувати помилки героїв, які не повинні повторювати у своєму власному житті. Казкові сюжети допомагають дітям осмислити основні життєві принципи. Від 6 до 7 років в дітей формуються особистісно-етичні норми.

Казкотерапія представляє собою метод впливу практичної психології на внутрішній світ дитини. Фахівці у галузі психології рекомендують використовувати її особливо ефективно з дошкільниками та дітьми молодшого шкільного віку. Це пояснюється тим, що вони ще не мають розвинутого аналітичного мислення, яке дозволяло б їм оцінювати події в реальному житті та приймати відповідні рішення [4 с.70-75].

Під час проведення сеансів казкотерапії, коли дитина уявляє себе в ролі казкового героя, вона має можливість вільно виражати свої враження, емоції та думки. Такі сеанси допомагають дітям освоювати важливі моделі поведінки, навчатися адекватній реакції на життєві ситуації та підвищувати свої самопізнання та розуміння навколишнього світу.

Казки сприяють розвитку пізнавальних здібностей дитини і спонукають виховання моральних цінностей і емпатії. Вони впливають на сприйняття особистістю самої себе і сприяють формуванню бажань дитини. Казки акцентують увагу на позитивних аспектах та можливостях, які є у кожної дитини. Вони допомагають дітям зрозуміти, що добро завжди перемагає зло і негативні герої несуть відповідальність за свої негідні вчинки. Це сприяє формуванню у дітей усвідомлення того, що вони не повинні завдавати зла іншим людям, руйнувати чуже майно, сваритися чи ображати своїх однолітків тощо [1 с.18-20].

Під час використання терапії казкою завжди акцентується на основних життєвих цінностях, таких як Добро, Любов, Співпраця, Гідність, Віра, Спокій та Ентузіазм. Казкові легенди, історії, притчі і міфи надають можливість розповідати про ці цінності через захоплюючі та цікаві сюжети, які діти легко сприймають і аналізують без опору. Казки допомагають передбачити наслідки певних дій дітей, але не нав'язують їм життєвих правил.

Наш досвід переконує, що казкотерапія відрізняється від інших терапевтичних методів тим, що вона працює на рівні цінностей. За допомогою казкотерапії дитина може освоїти нові позитивні моделі поведінки, подолати тривожність, знизити рівень агресії, негативних емоцій і страху. Прослуховуючи або читаючи казку, дитина може вирішувати проблемні думки, позбавлятися невпевненості в собі та власних діях, а також подолати страх перед новими знайомствами [9 с.616].

Загалом, казки можна розглядати як засіб навчання та виховання. Вони містять у собі дидактичне повчання та спонукають до вивчення через образність та метафоричність мови, важливість хорошого закінчення та наявність таємниці та чарівності. Відповідно до нашого переконання, казкотерапія може сприяти формуванню особистості дитини, оскільки вона вчить людей змістовно висловлювати свої думки, слухати і спілкуватися з іншими [2 с. 70-72].

Коли дитина першим разом вступає в школу, виникає безліч запитань і труднощів, з якими важко справлятися. Тому в сучасній школі вчителі повинні звертати увагу не лише на навчання, оцінки та виконання домашніх завдань дітьми, але й на їхні позаурочні знання та емоційний стан. Дуже важливо, щоб розвиток школяра супроводжувався гарним емоційним станом, можливістю виявляти себе у соціумі, розвивати дружні стосунки з однолітками та поважати один одного. Вчителям і батькам

потрібно не лише відстежувати та вчити дітей певним предметам, але й сприяти збереженню їхнього психічного та фізичного здоров'я, навчати знаходити емоційний баланс, щоб діти відчували себе комфортно в школі і не мали бажання якнайшвидше повернутися додому і відсунути від усіх.

Важливо вибирати казки відповідно до мети та вікових можливостей дитини, щоб допомогти їй вирішувати свої проблеми та забезпечити запобігання виникненню нових психолого-емоційних труднощів. Це є ефективним методом впливу на дітей молодшого шкільного віку за допомогою казкотерапії.

Психокорекційні казки розробляються з урахуванням основних принципів психології. Вони часто містять героїв, які переживають схожі на дітей воєнні події та проблеми. Це допомагає дітям ідентифікуватися з персонажами та відчувати, що їхні емоції є нормальними.

Психокорекційні казки можуть також навчати дітей різним способам подолати тривожність, стресову ситуацію. Наприклад, казка може розповідати про те, як головний герой навчився розслаблятися, використовувати техніки дихальної гімнастики або шукати підтримку у близьких.

Важливим аспектом використання психокорекційних казок є спілкування з дітьми. Батьки та педагоги можуть разом з дітьми обговорювати казки, їхні почуття та власні досвіди. Це сприяє розумінню та підтримці дитини в управлінні її тривожністю [6 с.22-35].

Висновки. Використання психокорекційних казок є потужним інструментом для зниження рівня тривожності дітей у воєнному стані. Цей метод дозволяє дітям розробляти стратегії управління емоціями, ідентифікуватися з героями казок та знаходити підтримку у спілкуванні з дорослими. Важливо наголосити, що психокорекційні казки не є заміною професійної психотерапії, але можуть доповнювати та підтримувати психологічний розвиток дітей в умовах воєнного конфлікту.

Зважаючи на актуальність та важливість питання тривожності дітей у воєнному стані, дослідження та публікації в цій області підтверджують ефективність використання психокорекційних казок. Подальші дослідження можуть сприяти розвитку більш адаптованих казок та методик для різних вікових груп дітей та різних воєнних ситуацій [7 с.236-240].

Список використаних джерел:

1. Бабарикіна І. В. Психологічні особливості корекційної роботи зі шкільними страхами. Харків: ХНУ, 2011. 18-20 с.
2. Єнгаличева І.В. Казкотерапія як один із методів корекційно-розвивальної роботи з педагогічно занедбаними учнями. Серія «Педагогіка, соціальна робота». Випуск 25. Київ: 2019. 70-72 с.
3. Карпенко Н. Диференціація та діагностика окремих видів страху у дітей. Початкова школа. Львів: 2002. 4–7 с.
4. Макеева І.П. Казка як засіб розвитку емоційної сфери у дошкільнят з порушеннями поведінки. Дошкільня освіта. Кривий Ріг: 2002. 70-75 с.
5. Мовчан М. М. Дитячі страхи як особливий різновид людських страхів. Київ: 2013. 210-218 с.
6. Музичук О.О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. Проблеми сучасної психології. Київ: 2012. 22-35 с.
7. Назаревич В. Психологічні детермінанти проявів шкільних страхів у молодших школярів. Київ: Україна. 2010. 236-240 с.
8. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія: Навчально методичний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.
9. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. 616 с.

Формування життєстійкості особистості в умовах російсько-української війни в Україні

Анотація. У статті проаналізовано поняття життєстійкості як одного із компонентів подолання життєвих труднощів у контексті російсько-української війни. Розкрито різні погляди на сутність кризової ситуації та її вплив на ментальне здоров'я особистості. Розглянуто різні способи формування життєстійкості у кризових ситуаціях.

Ключові слова: життєстійкість, життєві труднощі, психологічна стійкість, криза, кризова ситуація, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Складність кризової ситуації в Україні полягає в тому, що вона створює реальну загрозу не тільки для цілісності й безпеки держави, але і добробуту психологічного та емоціонального стану її жителів. За умов безперервного тиску з боку інформаційного потоку, частих повітряних тривог та не розуміння як жити далі, особливо важливим стає здатність витримувати щоденні стреси, адаптуватися до вимог життя, які постійно змінюються, протистояти негативному тиску, зберігати баланс між власними установками та очікуваннями та соціальними реаліями, зберігаючи внутрішню збалансованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна психологічна наука проявляє особливий інтерес до поняття життєстійкості особистості. Нині дослідження феномену життєстійкості представлені, зокрема, представниками ситуаційного підходу (Р. Лазарус, С. Фолкман), які розуміють життєстійкість як прояв спонтанної поведінки людини, та диспозиційного (С. Мадді, С. Кобейса, Н. Хаан), які схилилися до трактування життєстійкості як особистісної риси, яка виявляється послідовно в стресових ситуаціях [24, 32]. Проблему розвитку життєстійкості в умовах збройних конфліктів серед українських вчених досліджують С. Богданов, Т. Титаренко, О. Залевська. Так, О. Чиханцова пояснює поняття життєстійкості як основний ресурс для подолання життєвих криз [10], а С. Максименко та Л. Сердюк розкривають життєстійкість через особистісну автономію, ціннісні орієнтації, самоефективність, впевненість у собі та у свої життєві цілі та сенси, тобто, через компоненти, які входять у склад феномену [13].

Виклад основного матеріалу. Проблеми поведінки людини в складних, кризових, екстремальних життєвих ситуаціях, які можуть стати причиною стресів, депресій, а в особливо важких випадках – психічних та соматичних захворювань, давно вивчаються психологами, медиками, соціологами. Коли людина потрапляє в кризову ситуацію, вона опиняється перед підвищеними вимогами, які ставить до неї навколишнє середовище та оточення, необхідністю задіяти весь потенціал особистісних ресурсів, а часто і перед важкими моральними виборами. Часто це стає джерелом складних внутрішньо особистісних конфліктів, зниження самооцінки, втрати працездатності, проблем в сім'ї.

Аналізуючи наукові доробки зарубіжних та вітчизняних вчених, серед основних особливостей кризової ситуації, що спостерігається в Україні, можна виділити всезагальність, спричиненість зовнішніми, незалежними від особистості факторами, поширеність на всі сфери людської життєдіяльності, нестабільність, значні зміни в соціокультурному середовищі, підвищене емоційне, інформаційне, фізіологічне навантаження, яке спричиняють зовнішні екстремальні ситуації, і яке триває досить значний час без можливості побудови перспектив щодо їх вирішення, невідвладність

діям людини, що, в свою чергу, викликає переживання безпомічності, безпорадності, зневіру у власних силах.

Вітчизняна дослідниця Л. Юр'єва, вивчаючи властивості кризового стану останніх років серед українського суспільства, виділяє основні зміни у соціокультурному середовищі. За її оцінкою, серед населення часто переважає почуття соціальної непотрібності, втрата життєвої перспективи, песимістичні установки, «екзистенційний вакуум» та зростання рівня тривожності [2].

Як зазначає Л. Сафонова, до наслідків кризового стану також належать чинники підвищеного навантаження (погіршення економічної ситуації в державі призводить до збільшення фізичного, фізіологічного, інформаційного напруження, зростання вимог до професійної діяльності), вихід за межі комфортної чи принаймні стерпної для індивіда насиченості взаємодії із зовнішнім середовищем (надмірна кількість стимулів, новин, інформації, яку людина отримує із ЗМІ, призводить до поступової десенсибілізації), часта та сильна фрустрація базових потреб, фізичні та психічні травми, тривога за долю близьких або негативні переживання через втрату з ними контактів [1].

Глибока особистісна включеність у події, що розгорталися в Україні останнє десятиліття, призводить до того, що психологічної допомоги потребують не лише безпосередні учасники бойових дій, а і значна кількість мирного населення. Зміни індивідуально-психологічних особливостей кожного з членів суспільства, викликані кризовою ситуацією, часто призводять до переживань незахищеності, небезпеки, тривожних та депресивних станів, апатії, ригідності, почуття непристосованості та відчуття власної безпорадності, що виявляються як на рівні цілого суспільства, так і на індивідуальному рівні.

Наслідки переживання кризової ситуації, як і взагалі їх виникнення, значно залежать від її сприймання особистістю, її ставлення до складних життєвих подій, способу діяльності, який вона обирає, наявності підтримки з боку рідних та близьких, тощо. Зокрема, в численних дослідженнях науковців відзначено важливість високого рівня життєстійкості як запоруки успішного та ефективного функціонування людини в кризовій ситуації, її здатності до саморегуляції та гармонійної взаємодії з оточуючими.

Так, наприклад, С. Мадді аналізував життєстійкість як здатність до витривалості, психологічної живучості та ефективною діяльності, що допомагає долати життєві труднощі. С. Кобейса трактував цей феномен як спроможність адаптації до стресових подій [12]. В свою чергу, С. Хобфол, пов'язує життєстійкість із ресурсним потенціалом як матеріальним (фінансове та побутове благополуччя), і нематеріальним (бажання, цілі), так і зовнішнім (соціальний статус, сім'я, друзі та підтримка, яку від них отримує індивід) й внутрішнім (самоповага, професійні вміння, навички, здібності, оптимізм, самоконтроль, життєві цінності) [11]. Узагальнюючи напрацювання зарубіжних дослідників, життєстійкість має тісний зв'язок із ресурсами особистості, особистісними якостями, моделями поведінки та когнітивними схемами в складних життєвих ситуаціях (копінг-стратегіями).

Щодо напрацювань вітчизняних вчених, життєстійкість, за О. Титаренко, розглядається як вміння долати перешкоди через пропрацювання свого шляху розвитку. Дослідниця керувалася поглядами Е. Берна, та взаємопов'язувала життєстійкість з сценарним аналізом. Тобто, коли людина у кризовій ситуації керується позицією Дитини, то рівень її життєстійкості низький, оскільки ця позиція не передбачає прийняття правильного рішення для виходу із складних ситуацій, тому найоптимальніше перебувати в позиції Дорослого, розвивати в собі зрілу, індивідуалізовану життєстійкість. Зосереджує увагу на аспекті саморозвитку особистості Т. Ларіна, стверджуючи, що життєстійкість варто розглядати як один із чинників екологічного самоздійснення, особистісний потенціал, який стає підґрунтям для подальшої побудови моделі саморозвитку індивіда, що забезпечує мотивацію до

постійного пошуку автентичних життєвих завдань, які дозволили б максимально втілити в життя домагання, прагнення та мрії людини [8].

Більшість дослідників, описуючи феномен життєстійкості, звертають увагу на те, що це особистісна диспозиція, яка найбільш яскраво проявляється саме в кризових ситуаціях, несприятливих життєвих обставинах, екстремальних умовах. Відповідно, життєстійкість особистості, яка, з огляду на наведені вище визначення, виступає як необхідна умова збереження фізичного та психологічного здоров'я людини.

Забезпечення підтримки психічного здоров'я людини є однією з пріоритетних завдань державної політики. Оскільки, через військову агресію Росії проти України, ментальне здоров'я українців значно погіршилося. За оцінками експертів, приблизно 40-50% населення України після війни буде потребувати психологічної підтримки різного рівня інтенсивності. З цієї кількості приблизно 3-4 мільйони осіб потребуватимуть медикаментозного лікування. Серед цих груп: 1,8 мільйона військових та ветеранів, 7 мільйонів людей похилого віку, і близько 4 мільйони дітей та підлітків. Прогнозована потреба в психологічній допомозі на первинному рівні медицини становить 27 мільйонів звернень [9]. Психоемоційне напруження, причиною якого є війна, у майбутньому призведе до прискореного старіння українців на 10-15 років. Це означає, що хвороби, які типові для категорії літніх людей, будуть проявлятися значно раніше, ніж це було до початку військової агресії [7].

Формування стійкості українців, в контексті військової ситуації, що розгортається нині в Україні, знаходиться на стадії реформ. До прикладу, за ініціативи першої леді України Олени Зеленської була створена програма збереження психічного здоров'я «Ти як?». Завдяки цій програмі українці можуть відновити свій ментальний та емоційний стан після травмуючих подій, окрім цього цей проект надає просвітницький напрям серед питань, пов'язаних з ментальним здоров'ям [5]. На початку 2023 року в Україні відкрився перший Центр стресостійкості, в якому надають психологічну підтримку різним соціальним та професійним групам населення за програмою Ізраїльської коаліції травми. Є й інші психопідтримуючі програми, які були відкриті як за ініціативи МОЗ України (міністерства соціальної політики чи міністерства оборони), так і на волонтерських засадах (проект «Створення центрів життєстійкості в Україні», Цілодобова психологічна підтримка «Запорука», онлайн-платформа «Розкажи мені», телеграм-канал «психологічна підтримка»). Пріоритетними завданнями усіх проектів є створення власної української моделі системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, яка містить найкращі світові практики [4].

У період переживання кризових подій, психіка людини підштовхує її на термінову психологічну самодопомогу (захисну реакцію), яка відіграє роль «знеболювального», даючи можливість «взяти себе в руки» та проаналізувати ситуацію [3, с.404]. Оскільки, захисні механізми – це психологічні стратегії, які виникають для зменшення або уникнення життєвих труднощів, вони можуть бути корисними в певних ситуативних кризах, але і також можуть перешкоджати адаптації до реальних подій. Така самодопомога часто використовується особистостями, які схильні до невротичних проявів. Важливо розуміти, що захисні реакції можуть бути обмежені в своїй ефективності та тривалості, а формування життєстійкості вимагає більш конструктивних стратегій управління стресом.

Життєстійкість включає в себе вміння вибирати та ефективно використовувати різні копінг-стратегії залежно від конкретної ситуації. Деякі дослідники часто порівнюють стратегії і захисними психологічними механізмами, проте різниця між ними полягає в тому, що копінг-поведінки (активні або пасивні, конструктивні чи деструктивні) використовуються свідомо і людина може їх використовувати залежно від обставин [4, с.279]. Гнучкість у виборі стратегій та їх адаптація до змін умов може значно полегшити подолання стресу та зміцнити життєстійкість.

Важливість розгляду психологічних і соціальних ресурсів в процесі подолання життєвих труднощів є ще однією запорукою життєстійкості особистості. Особистісні якості (самодисципліна, рішучість та оптимізм), міжособистісні взаємини з іншими, рівень індивідуальних здібностей та досвіду, що характерні психологічним ресурсам, підвищує суб'єктивну вітальність та життєстійкість, робить можливим подолання криз. Соціальні ж ресурси включають у собі моральну підтримку від навколишнього оточення та соціальних зв'язків. Активна участь індивіда в соціальних відносинах є ключовим елементом протидії негативним наслідкам військових дій. Створення та утримання розвинених суспільних контактів стає важливою передумовою для формування високого рівня життєстійкості. Сприяючи соціальній підтримці та залученню до різноманітних форм громадської активності, таких як волонтерство та благодійність, людина може не лише подолати негативні наслідки кризи, але і попередити можливу психологічну травматизацію [4, с.407].

Вивчаючи роботу соціально-психологічних служб з людьми, які відчувають негативний вплив кризової ситуації, можна окреслити ключові сфери, на які перш за все звертають увагу, а саме: емоційна (розвиток навичок саморефлексії й емпатії, здатність до осмислення власних емоцій, вивчення рівня тривожності) та мотиваційна сфери (вмотивованість до подолання кризи, вивчення рівня домагань, взяття відповідальності за майбутні прийняті рішення), здатність до самостійного прийняття рішень (аналіз ситуації та стратегій поведінки), а також толерантність до невизначеності (вироблення навичок активності й творчості та нешаблонність в пошуку розв'язку проблем). На думку практичних психологів, феномен життєстійкості можна особисто сформувати, здійснюючи цілеспрямований вплив на людину за допомогою навчально-розвиваючої тренінгової програми.

Висновки. Процес формування життєстійкості особистості має свої особливості, а саме – що найлегше піддаються впливу такі її складові, як контроль (переконаність у значимості власних дій для формування майбутнього, взяття на себе відповідальності за нього) та прийняття ризику (переконаність в тому, що кризова ситуація є лише способом отримання життєвого досвіду, який може бути використаний для покращення власного становища), і такі пов'язані з нею особистісні якості, як толерантність до невизначеності та когнітивні і поведінкові копінг-стратегії, тоді як для формування залученості як компоненту життєстійкості (переконаності в цікавості активної участі в подіях) та позитивної афективності (і, зокрема, продуктивних емоційних копінг-стратегій) необхідний більш тривалий вплив, оскільки ці особистісні якості є тісно пов'язаними із засвоєними в дитинстві способами поведінки, інтроектами, батьківськими настановами.

Список використаних джерел:

1. Вольнова Л. М. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навчальний посібник. Київ, 2012. С.275.
2. Кризові стани в сучасних умовах: діагностика, корекція та профілактика / за ред. проф. Л. М. Юр'євої. Київ, 2017. С.15.
3. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика. монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. Київ - Суми, 2017. С.404.
4. Підсумки Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки за 2022 р. *Редакція журналу «Український медичний часопис»*
URL: <http://surl.li/nlkeq> (дата звернення: 29.12.2022).
5. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. Національний інститут стратегічних досліджень.
URL: <http://surl.li/kqrkv> (дата звернення: 27.06.2023).

6. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю : навчальний посібник. наук. ред. та керівник проблем. групи Л. М. Вольнова. Київ, 2012. С. 275.
7. ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців. URL: <http://surl.li/nlkbl> (дата звернення: 01.11.2022).
8. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ. : Знання, 2013. С.104.
9. У межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я визначили пріоритетні проекти. *Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL: <http://surl.li/nlkcc> (дата звернення: 13.04.2023).
10. Чиханцова О. А. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*, 2018. Вип. 42. С. 211-231.
11. Caplan G. Emotional crises. *The encyclopedia of mental health*. N.Y. : "Piragis", 2003. P. 532.
12. Kobasa, S. C., Maddi, S. R., & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1). P.168–177.
13. Maksimenko, S., Serdiuk, L. Psychological potential of personal self-realization. Social welfare: interdisciplinary approach. *Social welfare interdisciplinary approach*. Kyiv, 2016. URL: <https://www.journals.vu.lt/social-welfare/article/view/28259/27526>

Кондратюк Любов,
вихователь-асистент
Шепетівського ЗДО №7 «Дюймовочка»

Виховний процес в закладах дошкільної освіти як ефективний засіб формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України: переавантаження пріоритетів

Анотація. Дослідження спрямоване на аналіз особливостей виховного процесу в закладах дошкільної освіти, особливо в умовах воєнного конфлікту та соціальних змін в Україні. Автором акцентовано увагу на значенні формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України у вихованні дітей дошкільного віку. Враховуючи сучасний героїчний період української історії та патріотичну свідомість нації, дослідження додає важливий внесок у педагогічну та психологічну науку.

Ключові слова: дитяча освіта, виховання, моральний наратив, демократія, толерантність, Україна, воєнний конфлікт.

Постановка проблеми. Діти – це головна цінність кожної держави, її майбутнє. Освічені діти – це успіх держави на всіх рівнях у майбутньому. Право дитини на освіту визначають Закони України «Про охорону дитинства», «Про дошкільну освіту», Перший Протокол до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Конвенція про права дитини. З початком в Україні військового стану продовжувати освіту дітей дошкільного віку в звичному режимі в умовах постійних сигналів «повітряної небезпеки», «ракетної небезпеки», «артилерійської атаки» стало неможливим та небезпечним. Але соціальна, правова, культурна та морально-етична відповідальність дорослого суспільства України зумовила пошук усіх можливостей надати дитині дошкільний освітній рівень, забезпечити рівність шансів у досягненні успіхів на подальших етапах навчання – запровадили дистанційне навчання дошкільників [1; 2].

Сьогоденний виховний процес у дошкільних навчальних закладах здійснюється в реальному часі – у героїчний період сучасної історії України, яскравого сплеску патріотичної свідомості й масового героїзму українського народу, який обстоює не лише свою свободу й суверенітет у двобої з ворогом; вияву небаченої досі жертвності

українців, яких об'єднала спільна біда і гордість за свій народ, за самих себе й відповідальність перед людством. З традиційних методів, які мають неабиякий виховний потенціал, в освітній діяльності доцільно застосовувати бесіди, роботу з книжкою та іншими джерелами знань, а також дослідницькі, пошукові, творчі, ігрові, ситуаційні завдання.

Метою дослідження є аналіз особливостей виховного процесу в закладах дошкільної освіти як ефективного засобу формування морального наративу демократії та незалежності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України в процесі виховання дітей присвячені праці видатних вітчизняних учених (Г. Сковороди, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича, В. Ліщука, Н. Лубенець); формуванню духовно-моральних цінностей особистості (І. Беха, Г. Ващенко, Т. Дем'янюк, В. Шадрикова). Проблеми патріотичного виховання, сутності таких понять, як «патріотична свідомість», «любов до Батьківщини», присвячені фундаментальні праці вчених-філософів В. Бичка, О. Забужка, І. Надільного.

Виклад основного матеріалу. Формування морального наративу демократії, толерантності, територіальної цілісності та незалежності України включає в себе розвиток наступних складових:

1. Загальнолюдські цінності – це моральні та духовні цінності, успадковані від попередніх поколінь, які визначають поведінку окремої особи та суспільства в цілому.

2. Національні цінності – це погляди, ідеали, традиції, звичаї та обряди, створені історичною спадщиною народу. Вони базуються на загальнолюдських цінностях, але мають свої національні особливості і впливають на соціальну діяльність певної етнічної групи.

3. Громадянські цінності – це цінності, що виражаються у відчутті власної гідності, внутрішньої свободи, дисципліни, повазі до інших і гармонійному поєднанні патріотичних, національних та міжнаціональних почуттів [4].

4. Сімейні цінності – це основні цінності у відносинах в сім'ї, які виражаються в повазі до членів родини, старших поколінь, дбайливому ставленні до сім'ї та пам'яті про предків.

Успішність освітньо-виховної роботи в дошкільних закладах в значній мірі впливає на здатність українського суспільства відновити і збагатити найвищі моральні ідеали та життєві пріоритети людини. Сьогодні це особливо актуально, оскільки наш час відзначається складнощами, дефіцитом моралі та культури взаємовідносин. У таких умовах виховання молодого покоління, зокрема вихованців дошкільних закладів, у готовності приймати інших такими, як вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди, тобто толерантності, територіальної цілісності та незалежності України, набуває особливого значення [3].

Організація виховного процесу під час військового стану вимагає індивідуального підходу до кожної дитини. Головною метою повинно бути забезпечення їх духовного благополуччя та формування духовно-моральних цінностей. Найважливішим завданням дошкільної освіти є створення гармонійно розвинутої особистості, оскільки дошкільники не лише сприймають, але й розуміють світ навколо себе і своє місце в ньому.

Сприяння розвитку толерантності в дошкільних закладах сприяють знання, відкритість, комунікація, свобода думки, совість і переконання. Толерантність не є вродженою якістю і може так і не розвинути, якщо її не виховувати та не формувати свідомо. Шлях до толерантності вимагає емоційної та інтелектуальної праці, оскільки досягнення цієї якості можливе лише через зміну власних стереотипів та свідомості. Толерантність є цінністю людства, пов'язаною з основними рисами людського

існування. Вона гарантує продовження життя людства та можливість розвитку особистості. Толерантність у значущості цінності передбачає готовність приймати інших такими, які вони є, та взаємодіяти з ними на основі згоди.

Виховання толерантності серед дошкільників в дошкільних закладах передбачає формування особистості дитини, яка готова до безкорисної турботи та чуйності, виражає доброзичливі емоції та емпатію, ставиться рівноправно та поступливо до оточуючих, позитивно сприймає себе та вміє стримано виражати свої погляди в спілкуванні, вчинках та спільній діяльності.

Дитина може легко вивчати теоретичні знання про толерантність до інших рас, мов, народів і співчуття до тих, хто зазнав нещасливої долі, але це само по собі ще не гарантує розвиток толерантності як важливої риси її особистості. Найкращим способом досягнення цього є реальне виховання дітей в толерантності в різних ситуаціях в сімейному та навчальному оточенні, заохочуючи їх щодня розуміти інших, які відрізняються від них, відчувати до них співчуття, розуміти їхні проблеми та шляхи дії, навчатися не лише надавати допомогу, але й реально взаємодіяти в конкретних життєвих обставинах. Виховання толерантності повинно бути головною метою всіх соціальних установ.

Патріотизм, як основа сучасного виховання молодого покоління, включає в себе формування національної свідомості та самосвідомості, що означає виховання любові до рідної землі, свого народу та готовності працювати на користь України, освоювати національні цінності (мова, територія, культура), відчувати свою приналежність до будівництва національної державності, підтримувати почуття гідності та гордості за свою Батьківщину.[6] Формування цих якостей, впровадження моральних ідеалів та ціннісних орієнтацій починається з раннього дитинства, з перших років життя дитини.

Важливу роль у знайомстві дітей із творами національного мистецтва відіграють народні іграшки та національний посуд. Вихователь може використовувати національні іграшки на заняттях, як несподіваний елемент, або як основний предмет дослідження, що допомагає дітям розширювати свій словник новими термінами та розвиває їх активне мовлення. Різноманітність іграшок викликає у дітей почуття гордості за народних талановитих майстрів, які створюють ці іграшки в Україні. Під час представлення дітям зразків народної творчості важливо звернути їхню увагу на різноманітність форм, композицій, поєднання кольорів, які є характерними для українських розписів на кераміці. Це сприяє не лише ознайомленню з національною спадщиною, але й розширює словниковий запас дітей, наприклад, вони вивчають слова, такі як «куманець», «барило», «глечик», «макітра», «таріль» – терміни, які мають коріння в українській культурі.[6]

Проте важливо зауважити, що національно-патріотичне виховання не повинно підтримувати ідею культурного імперіалізму, тобто погляду на світ лише через призму власної культури. Ця концепція базується на ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які живуть на території України, навколо ідеї української державності та громадянства, що стають загальними цінностями, сприяють їхньому повному соціальному та культурному розвитку.[7]

Ефективним для розвитку патріотичних здібностей дітей, на нашу думку, є мультимедійний проектор – засіб, без якого немислиме майбутнє сучасного ЗДО, завдяки якому можна пропонувати нові напрями діяльності вихователя. Наприклад, вдало дібраний мультиплікаційний перегляд на теми «Я і моя родина», «Рідний край», «Моя маленька батьківщина», «Традиційний посуд», «Національні іграшки», «Рослинні символи», «Національний одяг» та ін. стимулює розвиток національно-патріотичних якостей дитини (любов до рідного краю, любов до культурного спадку свого народу, виховання любові, поваги до своїх національних особливостей, почуття власної гідності як представників свого народу та ін.).

У дошкільному закладі рекомендується проводити такі народні свята та обряди відповідно до календарної сезонності: навесні – Великодні свята та різноманітні веснянки; влітку – зелені свята, Івана Купала, обжинки, Спаса; восени – Свято врожаю, Покрова; взимку – день святого Миколая, Різдвяні свята, Стрітення [5]. Свята народознавчої тематики важливо проводити у дні, коли вони збігаються з обрядовим календарем або після відповідної дати. Як відомо, жодне свято в українській народній обрядовості не обмежується одним днем, комплекс святкових дійств охоплює від трьох до семи днів, що створює найсприятливіші умови для посилення переживань дітей, повторного відчуття святковості події, її важливості в житті дітей і дорослих.[7] Залучення дітей до дійової участі у традиціях і звичаях рідного народу дає їм змогу практично пізнавати його культурно-історичний досвід, бути продовжувачами справи батьків і дідів. Діти охоче беруть участь у виготовленні костюмів та їх атрибутів свят. Вихователь, керуючи цією роботою, може ще раз звернутися до змісту тих свят, що лежать в основі сценарію, до пояснення оберегів, звичаїв і традицій українського народу.

Висновки. Нами підтримана думка, що втілення в життя гуманістичних ідей нерозривно пов'язане із розвитком та вихованням толерантної особистості, яке потрібно починати вже з наймолодшого покоління. Виховання толерантності в дошкільників – це, з педагогічної точки зору, цілеспрямоване створення соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, культури спілкування. Виховання толерантності майбутніх громадян, які в недалекому майбутньому будуть творити долю не лише нашої держави, але й усієї планети, є гарантією суспільної стабільності, важливою запорукою благополучного майбутнього всього людства.[5]

Список використаних джерел:

1. Глушкова Л. І. Моральне виховання дошкільників засобами художньої літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56), С. 40–45.
2. Гордієнко Г. Б. Проблемні ситуації для формування соціально значущих моральних цінностей у дітей дошкільного віку. *Формування ціннісно-змістовної сфери дітей дошкільного та молодшого шкільного віку*. 2018. С. 186–188.
3. Доманюк О. М. Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Кременець, 2018. 144 с.
4. Ляпунова В. А. Психолого-педагогічні умови формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 52. С. 60–69.
5. Філімонова Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*. 2020. Том 5, № 27, С. 163–167.
6. Моя країна — Україна: хрестоматія для дошкільнят з національно-патріотичного виховання / автори і укладачі — Наталя Гавриш, Ольга Косенчук. — Харків: Ранок, 2022. — 96 с.
7. Виховуємо патріотів змалку. Нові форми роботи з національно-патріотичного виховання в ЗДО / авт.-упоряд. І.І. Нікітіна. — Харків: Вид. група «Основа», 2023. -159 [1] с. — (Серія «Новий Базовий компонент»)

Військові події на території України – негативні емоції, стресові стани, тривожність дітей дошкільного віку та їх подолання

Анотація. Повномасштабна війна в Україні, яка триває другий рік поспіль, призвела до значних змін у житті багатьох громадян, зокрема дітей. Насильство, втрата рідних, переїзди та стійке відчуття небезпеки стали складовими їх повсякденного життя. Розглянута проблема сьогодення – подолання тривожності у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: війна, діти, дошкільна освіта, тривога, стрес, емоції, сендплей, казкотерапія, гра.

Війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. Під час війни наш організм перевантажений зайвими емоційними переживаннями і тому може «давати збій» у роботі. У такі моменти варто вміти себе контролювати та заспокоювати емоційні бурі. Військові події на території України вимагають бути усіх життестійкими, емоційно витривалими та цілеспрямованими, співіснувати з іншими та об'єднуватися заради спільної мети – мирного та щасливого майбуття наших дітей.

Наразі вкрай важливо дбати про психологічне благополуччя кожного українця загалом та дітей зокрема. Розвиток емоційного інтелекту є необхідною умовою для досягнення психологічного благополуччя підростаючого покоління.

Діти в особливо вразливому віці відчувають глибокий вплив військових дій, який може мати тривалі наслідки для їх психічного здоров'я та соціального розвитку. Страх, тривога, депресія та посттравматичний стресовий розлад – лише декілька із психологічних проблем, які можуть виникнути в результаті військових дій.

Руйнівний вплив війни на українських дітей, особливо тих, хто перебуває у вразливих ситуаціях, підкреслює нагальну потребу втручання на державному рівні та створення спеціальних просторів підтримки для задоволення психосоціальних потреб дітей. [4].

Простори соціально-емоційної підтримки на державному рівні можуть включати місця для вираження емоцій, навчання методам боротьби зі стресом, а також розвиток м'яких навичок, таких як спілкування, емпатія, та розв'язання конфліктів, а саме:

1. Створення безпечного освітнього середовища: після переживань пов'язаних із військовими діями, дітям важливо відчувати себе безпечно.

2. Навчання роботи зі стресом: діти можуть навчитися технікам розслаблення та справляння зі стресом, які допоможуть їм краще розуміти та керувати своїми емоціями.

3. Розвиток м'яких навичок: розвиток навичок спілкування, емпатії, та розв'язання конфліктів є важливим для підтримання здорових відносин та покращення соціальної адаптації.

4. Підтримка психічного здоров'я: надання психологічної підтримки може допомогти запобігти або зменшити симптоми посттравматичного стресового розладу, анксіозності або депресії, які можуть виникнути у результаті військових дій.

5. Посилення психологічної резилентності: соціально-емоційна підтримка може допомогти дітям розвивати резилентність, яка є ключовою для адаптації та відновлення після травматичних подій.

Ці аспекти соціально-емоційної підтримки можуть істотно сприяти покращенню якості життя дітей в Україні у відповідь на військовий конфлікт, допомагаючи їм відновити віру в себе та надію на майбутнє.

Основними викликами для системи дошкільної освіти в умовах воєнного стану стали масштабні руйнування та пошкодження закладів дошкільної освіти; створення безпечного освітнього середовища та облаштування бомбосховищ, укриттів; відновлення й ефективна організація освітнього процесу; ухвалення рішень щодо питань психологічної, методичної й інформаційної підтримки; втрата кадрового потенціалу закладів дошкільної освіти; налагодження ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу ЗДО.

Дошкільна освіта є невід'ємним складником та першим рівнем у системі безперервної освіти України, стартовою платформою особистісного розвитку дитини. Освітній процес у ЗДО на період дії воєнного стану організовується відповідно до вимог чинного законодавства й Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту) та з урахуванням безпекової ситуації й рішення обласних, місцевих військово-цивільних адміністрацій. Робота у ЗДО здійснюється із використанням дистанційної, змішаної та очної форм організації освітнього процесу.

В сучасному світі багато дітей є агресивними, не комунікативними, які не хочуть іти на контакт. В садочку таким дітям важко взаємодіяти з однолітками, вихователями та педагогами. Наразі гостро постає проблема порушення психічного здоров'я дитини через соціально-економічну та екологічну ситуацію, що склалась у країні. Негаразди на роботі, матеріальна скрута, емоційне незадоволення дорослих та інше – все це переноситься на дітей і порушує психологічну рівновагу дітей. Для дитини дошкільного віку важливо спілкуватись та комунікувати з іншими, грати та рости в оточенні однолітків, щоб, емоційна сфера була життєрадісною, бадьорою, оптимістичною. Саме така емоційна сфера забезпечує умови для формування дитини, як особистості, а саме самоповага, впевненість, віра у свої сили. Але коли дошкільник вже значну частину часу перебуває у стані, як роздратованість, втомлюваності або навпаки – дитина не може заспокоїтись, в неї гіперактивність, стає несміливою, плаксивою, вередлива, то це може свідчити про негативізм, що для дошкільника позначається на формуванні особистості.

А. Прихожан наголошувала на тому, що тривожність у дитячому віці є стійким особистісним утворенням, що зберігається протягом досить тривалого періоду часу. Вона має власну спонукальну силу й стійкі форми реалізації в поведінці, з переважанням в останніх компенсаторних і захисних проявів.

В зарубіжних працях педагогів, психологів та дослідників негативізм дитини розглядається в рамках інстинкту (З. Фрейд, К. Лоренц та ін.), в рамках біологічного (В. Гесс, Р. Джекобс, С. Меднік, фрустраційного (Дж. Доллард, Л. Дуб, Н. Міллер, Л. Берковіц, Л. Ерон, Д. Зілманн, Л. Х'юсманн).

У сучасній психології проблема прояву негативних особистісних проявів висвітлена в працях С. М. Єніколопова, Л. Ю. Іванової, А. А. Налчаджяна, Н. О. Ратінової, В. П. Павелківа.

Також вітчизняні психологи (О. Б. Бовть, О. О. Мізерна, О. Я. Фотуйма) розглядали негативний прояв, як такого, що інтегрує в собі внутрішні та зовнішні впливи, але зарубіжні дослідники (А. Бандура, Р. Уолтерс, Г. Паренс, Дж. Паттерсон, М. Раттер) звертали увагу на окремі вияви та прояви агресії.

Такі психологи, як (Л. І. Божович, С. Д. Максименко, А. О. Реан, Є. О. Смірнова, В. М. Холмогорова, В. У. Кузьменко), звертали уваги на те, що дошкільний вік є важливим для формування і закріплення різних видів поведінки. Прояв негативної реакції характерний для більшості дітей дошкільного віку, але коли починаєш вивчати правила і норми організації діяльності, то така поведінка не схвалюється в не є правильними формами поведінки. [7].

Сучасні діти, які наділені багатою уявою та мають невеликий життєвий досвід, – найбільш вразлива до стресів частина суспільства. Під час війни ризики виникнення тривожності, страху у дітей дошкільного віку суттєво підвищуються. Війна створює для

людини екстремальне, незвичне середовище. Діти і дорослі відчувають і проживають однакові життєві процеси, але організм дорослої людини краще адаптується до стресів. Організм дошкільнят фізіологічно не готовий до таких надзвичайних життєвих обставин, тому що він ще розвивається та формується. Отже діти не зможуть обійтися без допомоги дорослих.

Відчуття тривожності має суб'єктивний характер, не проявляється, як фізична небезпека. Тривожність – це психологічна загроза: відчуття напруги, побоювання. Ризики виникнення тривожності у дітей під час війни збільшуються. Тому педагогам і батькам дуже важливо вміти своєчасно помітити і допомогти дитині з такими ознаками тривожності:

- ✓ млявість, швидке втомлювання, незосередженість;
- ✓ порушення сну та апетиту;
- ✓ фізіологічні прояви: вологі руки, дрижання повіки тощо;
- ✓ песимістичний настрій, очікування імовірних негативних ситуацій;
- ✓ надмірна плаксивість, нав'язливі повторювані дії (миття рук);
- ✓ надмірна прив'язаність до батьків і занепокоєння щодо них;
- ✓ боязнь залишатися на самоті або покидати приміщення. [5].

Відчувати тривогу, занепокоєння та страх у той час, коли навколо бойові дії, а країна в стані війни з агресором, нормально. Це прийнятна реакція психіки й організму на ситуацію, що склалася.

Під час роботи з дітьми дошкільного віку є кілька дієвих практик, які допомагають знизити тривогу, а саме:

1. Дихальні вправи та техніки. Дихальні вправи можна використати, як окремий метод заспокоєння так, і як елементи під час бесід чи занять та різних режимних моментів у ЗДО.

2. Фізичне навантаження. Під час фізичного навантаження організм отримує необхідну життєву енергію, зменшуються відчуття втоми, напруги.

3. «Метод заземлення». Ця техніка швидко переключає увагу з об'єкта стресу на розумові дії в даний момент.

4. Малювання. Дитячі страхи можна пропрацювати візуалізуючи їх на папері. [2].

Значну роль у подоланні тривожності дітей дошкільного віку відіграє сендплей. За допомогою піску дитина може зобразити подію, що її травмувала. Іноді дошкільнятам навіть легше спілкуватися, граючися з піском. Пісок дозволяє дітям виразити свої емоції і переживання через гру, що сприяє відновленню можливостей для психологічного оновлення та терапії. [6].

Отже, сендплей є ефективним засобом зниження тривожності дошкільників у військових умовах.

Оскільки існує нагальна необхідність підтримувати психологічне здоров'я дітей, одним із ефективних підходів, який має великі надії, є використання казкотерапії. Саме поняття казкотерапії розуміється як терапевтична техніка, яка використовує світ казок, щоб допомогти дітям зрозуміти та подолати свої емоції, страхи та тривоги. Техніка спирається на багату традицію оповідання, щоб створити безпечний простір, де діти можуть досліджувати свої почуття, протистояти своїм хвилюванням і знаходити рішення в контексті фантастичної оповіді. Особлива казкова атмосфера, в якій можуть проявитися потенційні можливості людини, збутися мрія й що найважливіше, в казці з'являються почуття безпеки та запах нової таємниці, що дає змогу дитині подолати власні страхи, надмірну тривогу, символічну реакцію фізіологічного та емоційного стресу, усвідомлення та прийняття змісту власної активності, виправити негативні риси характеру.

Отже, можна сказати, що казкотерапія – це чудовий і ефективний підхід, який дає змогу дітям долати тривогу та керувати складними емоціями. Цей метод, заснований

на принципах оповідання історій, індивідуалізації, емоційної екстерналізації та розширення можливостей через стійкість, надає дітям безпечний та творчий простір для дослідження своїх почуттів. Якщо казкотерапія проводиться з дотриманням правил і вказівок, таких як передача автентичних емоцій персонажів, підтримка активної взаємодії, мінімізація тривалих пауз і забезпечення відповідності проблемам дитини, вона стає потужним інструментом, який допомагає дітям розвивати емоційну стійкість і знаходити їхні унікальні шляхи до зцілення. [3].

Також в умовах війни проблема дитячої гри є актуальною. Потреба дитини у грі та здатність грати характеризується особливостями її бачення світу. У грі дитина програє уявні ситуації, але відчуття, які вона переживає є реальними. У грі формується і найповніше активізується громадське життя дітей, вона створює зону найближчого розвитку. Гра може стати здоровим способом розрядки психіки дитини. Дитяча психіка має унікальну особливість – її пластичність. Психологи рекомендують різноманітні ігри для психічного розвантаження, вправи для розслаблення, рухові контактні ігри. [8].

Тож освітній процес у ЗДО триває попри дію режиму воєнного стану. Відновлюється й організовується освітній процес в ЗДО, із урахуванням фактора місця їх перебування і спроможності закладу щодо надання освітніх послуг в умовах воєнного стану; створюється безпечне освітнє середовище та облаштовуються сховища, укриття у ЗДО для всіх учасників освітнього процесу; організовується психологічна, методична й інформаційна підтримка всіх учасників освітнього процесу; відбудовуються зруйновані і ремонтуються пошкоджені ЗДО; створюються умови для підвищення фахового рівня педагогічних працівників із проєкцією на нинішні обставини; систематично проводяться вебінари із підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників ЗДО; налагоджується ефективна комунікація між учасниками освітнього процесу; співробітництво з різноманітними центрами. [1].

Список використаних джерел:

1. Міністерство освіти і науки України. Київ. 2023.
2. Монке О. С. Інтеграція засобів артпедагогіки в подоланні тривожності дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика*. 2022. Вип. 2. С. 53-58.
3. Замелюк М. І., Міліщук С. О. Казкотерапія як психологічний метод у роботі з дітьми дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 63, Т. 1. С. 41-44.
4. Омельченко, Я. М. Психологічна допомога дітям із тривожними станами. Київ: Шк. світ, 2011. 112 с.
5. Хотенчан, Н. М. Дитячі страхи. Методичні рекомендації. Тернопіль, 2014. 115 с.
6. Карабаєва І. Пісок як матеріал для розвитку творчості та навчання дітей. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. № 4, 2010.
7. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Основи практичної психології, підручник. Київ: Либідь, 2006. 536 с.
8. Артемова Л. В. Розвиток теорії і практики дитячої гри. *Сторінки історії. Дошкільне виховання*. 2001. №7. С. 9-14.

Костанецька Людмила,
вихователь-методист ЗДО №12 «Ялинка»
Плем'янік Анастасія,
вихователь ЗДО №12 «Ялинка»
Шепетівської МТГ

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО в умовах війни

Анотація. У статті розкриті основні аспекти створення безпечного простору в ЗДО в умовах війни. Розкрито інформацію про те, які повинні бути умови для здійснення безпечного навчального процесу в ЗДО.

Ключові слова: безпечний простір, війна, учасники освітнього процесу.

Війна завжди створює надзвичайно складні та напружені умови для життя людей, особливо дітей та їхньої освіти. Заклади дошкільної освіти в умовах війни стають місцем, де діти повинні мати можливість отримувати якісну освіту та, що ще важливіше, залишатися в безпеці. Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО стає важливим завданням для уряду, педагогів, батьків та громадськості.

Основні аспекти створення безпечного простору в ЗДО в умовах війни включають:

1. Захист від наслідків війни.

Для забезпечення безпеки дітей та працівників ЗДО необхідно встановити плани евакуації та захисні протоколи. ЗДО повинні мати запаси продуктів та необхідних матеріалів для виживання в умовах війни.

2. Психологічна підтримка.

Війна може залишити психологічні сліди на дітях та працівниках ЗДО. Психологічна підтримка та консультування мають стати невід'ємною частиною освітнього процесу.

3. Розвиток культури миру та взаєморозуміння.

Освіта повинна сприяти формуванню цінностей миру, толерантності та взаєморозуміння серед дітей. Це може бути здійснено через включення в навчальні плани тем про мир та відмову від насильства.

4. Залучення батьків та громадськості.

Здоровий освітній простір може бути досягнутий лише спільними зусиллями. Батьки та громадські організації мають бути активно включені в процес створення безпечного середовища в ЗДО.

5. Постійне оновлення та підвищення кваліфікації.

Педагоги та персонал ЗДО повинні мати доступ до навчання щодо управління кризовими ситуаціями та психологічної допомоги, щоб ефективно реагувати на виклики, які виникають в умовах війни.

Як бачимо, створення безпечного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО в умовах війни є важливим завданням, яке вимагає спільних зусиль уряду, громадськості та освітніх закладів. Це забезпечує не лише фізичну безпеку дітей та працівників, але й сприяє створенню здорового та розвиваючого освітнього середовища, яке допомагає дітям подолати негативні наслідки війни і будувати майбутнє в мирному суспільстві.

Забезпечення безпечного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО в умовах війни є складним завданням, але воно надзвичайно важливе для забезпечення майбутнього покоління якісною освітою та безпекою. Це вимагає спільних зусиль різних сторін та постійного вдосконалення підходів до організації навчання в умовах кризи.

Умови здійснення навчального процесу в ЗДО повинні бути безпечними та комфортними. Необхідно інвестувати в реконструкцію та модернізацію приміщень, забезпечити належний ремонт та обладнання, щоб забезпечити дітям та працівникам відповідні умови для навчання і розвитку. Також педагоги в ЗДО повинні бути готові до роботи в умовах війни. Треба розробити спеціальні педагогічні методики, які допомагатимуть дітям зрозуміти ситуацію та реагувати на неї в адекватний спосіб. Психологи та соціальні працівники можуть надавати педагогам необхідну підтримку та поради. Діти та їхні батьки повинні мати доступ до актуальної інформації про безпеку та права дітей в умовах війни. Інформаційні кампанії та тренінги можуть бути корисними для підвищення свідомості та підготовки до можливих ситуацій. Уряд та ЗДО можуть співпрацювати з міжнародними та місцевими гуманітарними організаціями, які можуть надавати допомогу для створення належних умов виховання та навчання дошкільників.

Обов'язкова умова перебування дітей в укриттях - спланований змістовий контент роботи та різноманітні активності, які допоможуть зняти рівень напруги, заспокоїтися, пережити цей час з користю і не призупинити освітній процес.

Цьому сприяє спеціальне обладнання, підбір іграшок та атрибутів. Особлива увага приділяється психологічному супроводу учасників освітнього процесу.

Підготовка дітей та персоналу ЗДО до перебування в захисній споруді або укритті починається із ознайомлення з місцем розташування, правилами поведінки під час переміщення до укриття та перебування в ньому. Для цього в нашому закладі був розроблений план реагування на надзвичайні ситуації або спеціальна інструкція.

Слідувати до укриття необхідно після оголошення сигналу про тривогу (сповіщається за допомогою сирен, гудків вуличних гучномовців, сповіщень на мобільних додатках тощо).

В приміщенні та на території нашого закладу є покажчики напрямку руху для швидкого та безпечного проведення евакуаційних заходів.

З-поміж працівників ЗДО керівником закладу, визначена відповідальна особу, яка організовує евакуацію дітей та персоналу, запобігає утворенню паніки, супроводжує учасників освітнього процесу під час переміщення в укриття.

Також є встановлені відповідальні особи, які після евакуації перевіряють заклад на наявність присутніх учасників освітнього процесу за межами захисної споруди, і тільки після такої перевірки прямують до укриття.

Особливої уваги заслуговує підготовка дітей до переміщення в укриття. Дітям старшого дошкільного віку в доступній формі роз'яснено, що таке повітряна тривога, навіщо люди йдуть в укриття та чому це важливо. Допомогою в цьому є казки, мультфільми. При зборах для переміщення у сховище педагоги використовують пісню-руханку «Крокуй до укриття».

Для дітей молодшого та середнього віку пропонуємо цікаву гру. Наприклад: «Шукаємо їжачка», «Таємна кімната», «Таємнича печера», «Країна казок», «В гості до казки» тощо.

Під час перебування дітей в укритті педагоги закладу забезпечують різні види діяльності дітей, притаманні періоду дошкільного дитинства, та діють відповідно до режиму дня і розкладу організованої освітньо-виховної діяльності.

Освітній процес в ЗДО під час повітряних тривог вимагає комплексного підходу. Забезпечення безпеки та психологічної підготовки дитини у цих ситуаціях не тільки забезпечує її фізичне благополуччя, але й сприяє формуванню навичок, які вони зможуть використовувати протягом усього життя.

Дії дітей та дорослих, з метою швидкого реагування на небезпеку після сигналу «Повітряна тривога» у нашому закладі доведені до автоматизму, це сприяє уникненню паніки. Для цього був проведений чіткий інструктаж та періодичні тренувальні евакуації.

Для пришвидшення зборів дітей раннього та молодшого віку за кожною групою закріплені представники персоналу, які допомагають вихователю зібрати вихованців та перемістити до укриття.

Діти переміщуються до укриття двома колонами в супроводі, щонайменше, двох дорослих - вихователя та помічника вихователя. Один дорослий іде на початку колони і показує дітям напрямок руху, другий - в кінці колони і слідкує, щоб ніхто не відставав. Для запобігання паніці при переміщенні в укриття діти знають своє місце в загальному строю. Цьому допомагають такі атрибути, як мотузка з кольоровими вузлами або прив'язаними маленькими іграшками для кожної дитини. Як показала практика, так легше зібрати дітей і ніхто не хвилюватиметься, що загубиться.

Шлях до укриття постійно вільний, він не заставлений меблями, ігровими атрибутами. В ньому має поміститися колонна дітей. Сходи до підвального приміщення, що слугує укриттям, облаштовані перилами з двох боків для дітей та дорослих. Це пришвидшує час евакуації. В укритті вихователь якомога швидше перевіряє список дітей, виявляє, чи всі вихованці присутні у сховищі.

Звертаємо увагу, що у разі, якщо дитина відстала і відсутня в укритті, вихователь не шукає її самостійно. В закладі розроблений план дій на випадок, якщо дитина загубилася. В такій ситуації цей план терміново приводиться в дію.

Якщо під час сигналу тривоги діти знаходяться на подвір'ї закладу, вихователь організовує їх та супроводжує до захисної споруди.

У разі необхідності переміщення вихованців до укриття під час денного сну або прийому їжі є продуманий алгоритм дій персоналу, який, враховуючи ситуацію, особливості розташування й обладнання захисного приміщення, допомагає без зайвих зволікань забезпечити безпеку дітям.

Укриття обладнане меблями, які допомагають малюкам завершити режимні процеси. В критичній ситуації головне - це життя і здоров'я людей.

Для відчуття безпеки діти беруть свій особистий «тривожний» рюкзак, який заздалегідь готують батьки. До нього може входити улюблена іграшка з дому, фотографія сім'ї, інші речі, які заспокоюють малюка. Обов'язково в кожній дитини є інформаційно-контактна картка, яку готують батьки. В ній зазначено ПІБ дитини, контактні дані батьків та близьких родичів (імена, телефони, адреси), інформація про можливі особливості, які зможуть допомогти зберегти здоров'я малюка у разі непередбачуваної ситуації. Вихователь готує загальний список дітей з особистою контактною інформацією про кожного вихованця. Після закінчення тривоги та оповіщення про відбій, педагоги та відповідальні особи стежать за тим, щоб вихід всіх учасників освітнього процесу з укриття проводився колонами або групами.

Медичний працівник закладу переміщується до укриття разом з персоналом або групою дітей, до якої його закріпили. Весь час перебування дітей в укритті він має знаходитись у відведеному місці для швидкого надання медичної допомоги. Аптечка - один із основних компонентів обладнання укриття, скомпонована відповідно вимог МОЗ та ДСНС. Сестра медична пройшла тренінг «Перша допомога дітям. Тренінг для дитячих закладів».

Питання безпеки освітнього процесу не є новим для суспільства, однак особливої актуальності воно набуває, коли та чи інша країна потрапляє в зону конфлікту, військової агресії, окупації. На жаль, сьогодні в такій кризовій ситуації опинилась Україна. Надважливо в цей час створити всі можливі умови для забезпечення захисту життя та здоров'я дітей, прийняти виклики часу, пов'язані із безпековою ситуацією та війною.

Отож, створення безпечного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО в умовах війни є завданням найвищого значення суспільства. В умовах конфлікту та небезпеки діти мають право на доступ до якісної освіти та збереження своєї безпеки. Для досягнення цієї мети необхідно об'єднати зусилля уряду, освітніх закладів,

педагогів, батьків та громадськості. Планування евакуацій, психологічна підтримка, розвиток культури миру, інфраструктурні удосконалення, педагогічні методики та співпраця з гуманітарними організаціями – це лише деякі зі складових успішної реалізації цієї задачі. Створення безпечного освітнього простору для дітей в умовах війни допомагає зберегти їхнє фізичне та психологічне здоров'я, а також сприяє формуванню майбутніх громадян, які розуміють цінність миру та толерантності. Такий простір дарує дітям надію та можливість росту в безпеці, навчаючи їх реагувати на виклики війни з миром у серці.

Тільки спільними зусиллями можемо забезпечити дітям можливість в умовах війни мати доступ до якісної освіти та безпечного оточення, де їхні права та потреби будуть захищені.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України.
2. Гриньова М. В. Наукова школа «Саморегуляція як основа успішної професійної діяльності». Імідж сучасного педагога. № 4(2) 2017.
3. Андрєєнкова Л.В., Войцях Т.В., Ковальчук Л.Г., Лунченко Н.В. Правила безпеки та можливості отримання допомоги в період конфлікту в Україні: методичні рекомендації. Київ: Агенство «Україна». 2014.
4. Постанова КМУ від 10.03.2017 № 138 «Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту» Томіліна С. Професійна компетентність сучасного педагога, 2007.

Криль Лілія,
вихователька

Дошкілля під час воєнного стану

Анотація. У стані війни діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Тому у статті я акцентую увагу на основних позиціях, які варто враховувати в організації освітнього процесу в закладах освіти у воєнний час [1].

Ключові слова: гуманність, психологічна та методична підтримка, супровід, консолідація, технологічні аспекти.

Введення в Україні воєнного стану позначається на всіх сферах людського життя. Особливих змін зазнає освітня галузь, зокрема дошкільна. Чимало закладів дошкільної освіти не працюють, деякі — приймають тимчасово переміщених осіб, організовують освітній процес дистанційно, консультують батьків тощо. Є заклади, які працюють у звичному режимі. Сьогодні внесло корективи в освітянське життя та незмінним лишилося те, що усі ми маємо працювати заради наших дітей. Робота кожного наразі надзвичайно важлива. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах. Тому Базовий компонент дошкільної освіти (2021), як стандарт дошкільної освіти, є актуальним у будь-який час [2]. Він утверджує політику держави у галузі дошкільної освіти. Заклади дошкільної освіти мають відповідати його вимогам і під час дії воєнного стану.

Наскрізними в організації освітнього процесу з дітьми будь-якої вікової групи мають бути такі ідеї та теорії:

- ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані на гуманне ставлення до дитини;
- теорія природовідповідності, за якою у дитини треба розвивати задатки та здібності, зберігаючи її природу;
- ідеї про патріотичне і громадянське виховання, використання казки та гри у гармонійному розвитку особистості;
- ідея солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей раннього і дошкільного віку.

З-поміж актуальних питань в умовах воєнного стану найважливішими є такі:

- організація психологічної, методичної підтримки педагогічних працівників;
- підтримка дітей та батьків у складних ситуаціях;
- організація освітнього процесу з дітьми раннього та дошкільного віку;
- налагодження зв'язків і підтримка педагогічного партнерства ЗДО з батьками вихованців, представниками територіальних громад;
- надання різних видів психолого-педагогічної підтримки дітям, батькам;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей, зокрема й з особливими освітніми потребами.

Важливим завданням дошкільної освіти є консолідація зусиль влади, закладів освіти, громадськості з метою забезпечення необхідних умов для розвитку, освіти, повноцінної соціалізації дітей і створення безпечного освітнього середовища [2]. Постійний діалог між практиками, науковцями, засновниками ЗДО, представниками громад, державних органів дають змогу оцінити та визначити необхідні заходи в організації діяльності закладів у воєнний час та такі заходи, які будуть спрямовані на відродження дошкільної освіти у повоєнний період.

ЗДО мають стати осередками, які дають змогу дітям отримувати не лише знання та практичні вміння для життя, а й психолого-педагогічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти.

У зв'язку з тим, що в частині регіонів України зберігається загроза для життя та здоров'я мирних мешканців, а в більшості регіонів по кілька разів на день оголошується повітряна тривога, більшість ЗДО тимчасово призупинили освітній процес. Наразі, частково відновлюють роботу заклади, які знаходяться на більш безпечній території. Освітній процес у них здійснюють очно, з використанням дистанційних форм роботи та у змішаному форматі.

Першочерговими завданнями ЗДО у воєнний час є:

- налагодження ефективної комунікації учасників освітнього процесу;
- відновлення освітнього процесу;
- зарахування до закладу дітей раннього та дошкільного віку із числа внутрішньо переміщених осіб за місцем тимчасового проживання;
- організація освітнього процесу в ЗДО для всіх дітей;
- своєчасне надання керівником ЗДО запиту до засновника щодо наявності проблем і можливих шляхів їх вирішення;
- створення у ЗДО безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу;
- створення умов для підвищення фахового рівня педагогічних працівників щодо організації освітнього процесу за дистанційною та змішаною формами організації освітнього процесу й надання педагогічної підтримки дітям раннього та дошкільного віку, у тому числі й з особливими освітніми потребами, їхнім батькам;
- здійснення інформаційної підтримки та психологічного супроводу учасників освітнього процесу;
- здійснення співпраці з інклюзивними ресурсними центрами (далі - ІРЦ);
- застосування інструментів управлінської діяльності для вирішення надзвичайних ситуацій [4].

В умовах війни педагогічні працівники мають бути готовими, спроможними повноцінно надавати освітні, інформаційні, консультаційні послуги сім'ям, які виховують дітей раннього та дошкільного віку. Саме тому питання організації комунікації з учасниками освітнього процесу посідає ключове місце. В умовах військових дій найбільшої актуальності набувають системи комунікації з дітьми, їхніми батьками, сім'ями, педагогами, що дає змогу встановити швидкий обмін інформацією, мобільність зворотного зв'язку.

У процесі організації комунікації учасників освітнього процесу, а також з метою покращення адаптації громадян із числа внутрішньо переміщених осіб із зон активних бойових дій працівники ЗДО мають надавати підтримку інформаційну, методичну, консультативну тощо дітям та їхнім сім'ям:

- сприяти організації комунікації дітей та їхніх батьків з іншими членами громади;
- створювати безпечний соціально-освітній простір;
- адаптувати освітній процес в умовах війни з урахуванням ситуацій, що склалися;
- добирати форми і методи взаємодії між учасниками освітнього процесу відповідно до конкретної ситуації кожного;
- володіти інформацією щодо ресурсного забезпечення освітнього процесу в умовах дистанційної роботи;
- володіти навичками організації та проведення онлайн-заходів;
- налагоджувати комунікацію з учасниками освітнього процесу в телефонному режимі, через листування електронною поштою тощо.

Технологічні аспекти організації комунікації з учасниками освітнього процесу.

ЗДО за допомогою сайту може організувати взаємодію всіх учасників освітнього процесу й створити віртуальну бібліотеку, своєрідний банк освітніх ресурсів, постійно оновлювати й поповнювати інформаційне наповнення сайту, використовувати ресурси онлайн-освіти, забезпечити залучення тимчасово переміщених дітей та їхніх сімей до різних програм з дошкільної освіти [5].

Оскільки форма освіти дошкільників залежить від безпекової ситуації у кожному регіоні, комунікація з учасниками освітнього процесу має здійснюватися з урахуванням локації дітей (вдома, у бомбосховищі, в умовах зовнішньої міграції, в умовах внутрішньої міграції, в закладі дошкільної освіти, з батьками, вихователями, опікунами, волонтерами тощо) і орієнтуватися на виконання різних завдань, як-от: забезпечення необхідною інформацією сімей, які евакуйовані з небезпечних територій і можуть долучитися до освітнього процесу за місцем тимчасового проживання, надання інформації щодо використання приватних освітніх платформ із безкоштовним доступом до освітніх послуг з метою залучення дітей до освітнього процесу, сприяння тимчасовому долученню дітей до освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в зарубіжних країнах на період військових дій, організація індивідуальних консультацій із фахівцями (практичними психологами, психотерапевтами, медичними працівниками, юристами та ін.) з метою підтримки дітей та їхніх батьків у кризовому стані (в умовах евакуації, під час перебування у бомбосховищах, у медичних закладах, прихистках, притулках, при перетинанні кордону тощо)[5].

Задля забезпечення ефективності комунікації з батьками, вихователями й усіма, хто задіяний в освітньому процесі, рекомендовано обрати оптимальні для здійснення кожного конкретного завдання канали комунікації.

Основними формами онлайн-комунікацій є: відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування, соціальні мережі.

У складних умовах корисними можуть бути сервіси та інструменти комунікації в онлайн-режимі.

Ефективними можуть бути розміщені на сайті ЗДО завдання і рекомендації для батьків щодо роботи з дітьми, відповідно до їхнього віку; створення груп із батьками, вихователями, психологами в соціальних мережах Viber, Telegram, WhatsApp тощо для отримання інформаційно-освітніх та психолого-педагогічних послуг; використання електронних платформ Zoom, GoogleMeet, Google Classroom, Microsoft Teams та ін[6].

Важливо визначитися, через які канали комунікації швидко доходитимуть повідомлення до аудиторії, який канал зможе забезпечити оптимальний зворотний зв'язок, які формати для цих каналів застосувати, які супровідні матеріали (фото, відео, схеми) необхідно попередньо підготувати.

У процесі підготовчої роботи дуже важливо спрогнозувати емоції, які будуть відчувати вихованці, їхні батьки, педагоги під час комунікації та скерувати цей процес.

Отже, щоб педагогам ЗДО забезпечити якість дошкільної освіти умовах війни необхідно:

1. Організовувати освітній процес з урахуванням воєнної ситуації у населеному пункті (очне, змішане, дистанційне).

2. Враховувати особливості дітей дошкільного віку під час організації освітнього процесу в дистанційному форматі. Такі заняття, у разі згоди батьків, з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку проводяться не більше 10 хвилин, старшого дошкільного віку — 15 хвилин.

3. Перевіряти технічне налаштування, обов'язково звертати увагу на налаштування веб-камери, її необхідно встановити на рівень очей або трохи вище, адже діти повинні бачити очі педагога, важливо дивитися у камеру.

4. Під час зйомки прагніть до створення коротких і дидактично продуманих відеороликів. Два п'яти хвилинних відео будуть переглянуті з набагато більшою ймовірністю і корисністю, ніж одне десятихвилинне.

5. Використовуйте режим демонстрації екрану. Простий спосіб створити відеозаняття — це записати показ ваших слайдів. Але не забувайте, що це досить швидкий спосіб втомити дітей, якщо ви не тримаєте екран активним.

Слайди повинні бути рухомими. Додайте більше переходів і анімацій, використовуйте курсор миші або режим малювання, щоб виділити, підкреслити щось важливе на слайді.

6. Співпрацювати та організовувати зворотний зв'язок з батьками дітей, через вебсайт закладу, програми Skype, Viber, WhatsApp, Telegram та соціальні мережі з питань стану здоров'я дитини, особливостей навчання, виховання, розвитку дітей при використанні дистанційного та змішаного видів комунікації. Результати зворотного зв'язку сформують основу для планування консультативної та методичної допомоги батькам з різних питань виховання дітей.

7. Інформувати батьків щодо допомоги дітям у подоланні негативних наслідків травмуючих подій та адаптації до нових обставин їхнього життя. Для цього практичні психологи мають вести постійне спостереження за ними, а вихователі — враховувати в освітній роботі дані моніторингу психічного стану дітей, організовувати емоційнопідтримувальну мовленнєву комунікацію, використовувати індивідуально підібраний комплекс технологій психолого-педагогічного супроводу.

8. Формувати бібліотеку онлайн-матеріалів для організації освітнього процесу. Бібліотека може зберігатися у хмарі з подальшим надсиланням доступу усім стейкхолдерам.

9. Використовувати публікації психолого- педагогічного та методичного спрямування, зокрема на сайті МОН “Сучасне дошкілля під крилами захисту” у Telegram-каналі «Підтримай дитину» <https://t.me/pidtrumaidutuny>

10. Проводити роботу з батьками щодо психологічного супроводу дитини у воєнний час, надавати консультативну підтримку щодо допомоги дітям впоратися з тривожністю під час воєнних дій.

11. Залучати дітей до самостійного виготовлення поробок, малюнків, будь-яких проєктів, адже швидке усвідомлення результату підвищує відчуття спокою і сили.

12. Спостерігати за поведінкою дитини. У разі регресивного стану (відкатування в поведінці та реакціях до більш раннього віку) доречними будуть тілесні ігри та вправи.

13. Організовувати педагогічний супровід дітей дошкільного віку, дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків щодо формування навичок безпечної поведінки, стресостійкості, збереження фізичного, психологічного, емоційного здоров'я із застосуванням освітнього процесу у дистанційному та змішаному форматі [8,9].

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти(нова редакція) /Видавництво «Ранок», 2021р.

2. «Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану» № 1/3845-22 від 02 квітня 2022 року, додаток 1.

Кузнєцова Наталія,

викладач іноземної мови

Хмельницького політехнічного фахового коледжу
Національного університету «Львівська політехніка»,

Використання освітніх інтернет-ресурсів та інструментів у навчанні іноземних мов під час дистанційного та змішаного навчання: переваги та перспективи

Анотація. У сучасному світі стрімке зростання технологій та зміни в освітній системі приводять до переосмислення традиційних методів навчання. Умови війни, спричиненої російською агресією, накладають великі виклики на всі аспекти суспільства, включаючи систему освіти. Дистанційне та змішане навчання стають ключовими стратегіями, спрямованими на забезпечення безперебійного навчання в умовах неспокою та обмежень. Викладачі змушені шукати нові підходи до навчання, щоб забезпечити сталість освітнього процесу. В статті розглядаються популярні інтернет-сервіси, які можуть бути використанні для навчання різних аспектів іноземної мови: Wordwall, Learning.apps, Liveworksheets, Wizer.me, Quizlet, Quizziz та Classtime. Автор статті проаналізувала функціональні можливості кожного інструменту, виділила їхні переваги та перспективи застосування в професійній діяльності. Результати огляду слугують корисним джерелом для педагогів, які шукають ефективні інструменти для навчання іноземних мов у віртуальному навчальному середовищі.

Ключові слова: інтернет-платформи, цифрові інструменти, інтерактивні ігри, онлайн-вправи, персоналізовані тести, інтерактивні робочі листки, зворотній зв'язок.

Постановка проблеми

Дистанційна та змішана форми проведення занять спонукають викладачів іноземних мов активно вдаватися до пошуку і створення різноманітних інтернет-ресурсів, які б забезпечили рівний доступ до освітнього процесу усіх його учасників, а також стимулювали б бажання студентів вчитися, розширювали зону їхньої індивідуальної активності і збільшували швидкість подачі якісного матеріалу в межах навчального заняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанню підвищення ефективності навчання та заохочення студентів до оволодіння іншомовною комунікацією компетенцією шляхом використання у

навчальному процесі сучасних технічних розробок у цілому та Інтернету зокрема, приділялося та приділяється багато уваги як зарубіжних, так і вітчизняних науковців та викладачів. Серед розмаїття таких досліджень можна виділити роботи І.І.Костенко [9], Н.Ю.Кузнєцової [10], Н.Г. Пантюшенко [11], О.О.Сітало [12] та інших. Більшість подібних досліджень носять переважно теоретичний характер і не наводять конкретних прикладів тих джерел, до яких можна звернутися, та як їх можна використовувати. А якщо й наводять, то лише називають і не характеризують, які мовні аспекти краще тренувати на тому чи іншому ресурсі.

Ми пропонуємо огляд того, чим ми особисто користуємося у своїй професійній діяльності та те, що є у вільному доступі, і що, на наш погляд, може стати у нагоді іншим викладачам, зацікавленим у ефективності процесу навчання та викладання іноземних мов.

Виклад основного матеріалу

У зоні сучасних технологій освіта невід'ємно пов'язана з використанням електронних ресурсів та інструментів, що значно розширюють можливості викладання та навчання. Викладачі іноземних мов активно впроваджують ці інноваційні засоби у свою професійну діяльність для покращення якості освіти та стимулювання інтересу студентів.

Серед таких ресурсів особливо популярними є інструменти Wordwall, Learning.apps, Liveworksheets, Wizer.me, Quizlet, Quizziz та Classtime, які надають широкий спектр можливостей для розвитку мовних навичок та сприяють активній участі студентів у навчальному процесі.

Wordwall - це платформа, яка дозволяє створювати інтерактивні ігри та вправи для навчання слів, фраз та граматики. Викладачі іноземних мов можуть створювати кросворди, пазли, асоціації та інші ігрові форми, що роблять процес вивчення захоплюючим та ефективним [8]

Learning.apps є комплексним інструментом, який включає в себе інтерактивні уроки, вправи та ігри. [2] Завдяки цьому, викладач може створювати різноманітні завдання для вивчення лексики, граматики та навичок вимови. Додатково, наявність аудіо- та візуальних матеріалів робить процес вивчення більш доступним та цікавим. Ресурс надає викладачам можливість створювати завдання для групового чи індивідуального навчання, а також персоналізовані тести для кожного студента. Індивідуалізація навчання важлива в контексті вивчення іноземних мов, оскільки кожен студент має свій власний темп та особливості. Дослідження Kim та Lee підкреслює ефективність цього інструменту у розвитку комплексних мовних навичок, таких як читання, письмо та мовлення [1].

Quizlet є ідеальним інструментом для вивчення лексики та фраз. [4] Викладачі можуть створювати флеш-карти зі словами або виразами, а студенти можуть використовувати їх для самостійного вивчення та підготовки до тестів. Можливість ділитися наборами карток робить його ефективним для групової роботи. Слід відмітити, що Quizlet – це не тільки словник: алгоритми сайту дозволяють створювати тести, тренувати правопис, працювати в команді над вирішенням спільного завдання у вигляді інтерактивної гри. За допомогою Quizlet можна активно розвивати лексичну компетенцію і в тій чи іншій мірі формувати всі види мовленнєвої діяльності, а саме: аудіювання, читання, письмо, говоріння.

Quizziz пропонує можливість створення захоплюючих онлайн-тестів. Це дозволяє викладачам перевіряти рівень знань студентів у вигляді гри, стимулюючи їхню активну участь та конкуренцію [5].

Основною метою Liveworksheets та Wizer.me є створення інтерактивних занять, які допомагають залучити учнів у навчальний процес. Обидва інструменти дозволяють вчителям створювати онлайн-вправи та завдання, які можна використовувати для вивчення іноземної мови.

Liveworksheets дозволяє викладачам створювати інтерактивні робочі листи, які студенти можуть заповнювати онлайн. Цей інструмент підтримує вставку тексту, зображень, відео та аудіо, що робить процес навчання більш різноманітним. Завдяки ресурсу є можливість сторінку будь-якого друкованого підручника перевести в онлайн-формат і зробити інтерактивною. Особливістю Liveworksheets є можливість взаємодії студентів із завданнями, а також надання зворотного зв'язку з боку викладача [3].

Wizer.me, з іншого боку, надає можливість створювати вправи та тести з використанням шаблонів. Інтерфейс Wizer.me дозволяє вчителям додавати питання, завдання та інші компоненти до своїх робочих аркушів. Крім того, Wizer.me дозволяє вчителям відслідковувати прогрес учнів, аналізуючи результати тестів [7].

Classtime надає засоби для проведення інтерактивних уроків, командних ігор та тестів в режимі реального часу. Відстеження прогресу студентів, можливість введення різних типів відповідей та надання негайного зворотного зв'язку сприяє взаємодії викладача і студентів, дозволяє швидко виправляти помилки та покращувати результати [6].

Висновки

В умовах війни викладання іноземних мов вимагає творчих та адаптивних підходів. Дистанційне та змішане навчання стають необхідними інструментами, щоб забезпечити сталість освітнього процесу та підтримати розвиток мовних навичок студентів. Вони передбачають активне використання електронних ресурсів, які допомагають студентам зберігати зв'язок із викладачем та одногрупниками.

В той же час, слід зазначити, що згадані інструменти можуть ефективно використовуватись не лише при дистанційному та змішаному навчанні, а і мають значний потенціал для застосування в традиційному форматі. Наприклад, у класі можна використовувати інтерактивні ігри для залучення студентів до групової роботи та організації змагань, а інтерактивні тестові завдання можуть бути використані для контролю за освоєнням студентами навчального матеріалу.

Загалом, використання електронних ресурсів у викладанні іноземних мов дозволяє створити динамічне та ефективне навчання, сприяючи розвитку мовних навичок та підвищенню мотивації студентів. Завдяки цим інструментам, процес вивчення стає захоплюючим та результативним.

Список використаних джерел:

1. Kim, S., & Lee, H. Enhancing Language Learning through Technology: The Case of Learning.apps.// Journal of Educational Technology, 46(4) - 2021. - 345-362.
2. Learning.apps. <https://www.learningapps.org> (дата звернення 19.11.2023)
3. Liveworksheets. <https://www.liveworksheets.com/worksheets> (дата звернення 19.11.2023)
4. Quizlet. <https://quizlet.com> (дата звернення 19.11.2023)
5. Quizziz. <https://quizizz.com> (дата звернення 19.11.2023)
6. Classtime. <https://www.classtime.com> (дата звернення 19.11.2023)
7. Wizer.me <https://app.wizer.me/> (дата звернення 19.11.2023)
8. Wordwall. <https://www.wordwall.net> (дата звернення 19.11.2023)
9. Костенко І.Г. Використання Інтернет-ресурсів на уроках англійської мови. Таврійський вісник освіти. 2013. № 1 (41). С. 170–176.
10. Кузнєцова Н.Ю. Створення віртуального середовища для вивчення іноземної мови (технологія Веб 2.0). Англійська мова та література. Харків : Основа, 2012. № 19/21. С. 8–10.
11. Пантюшенко Н. Г. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій у викладанні мови. URL: <http://journal.osnova.com.ua/article/36217> (дата звернення: 05.02.2020).

12. Сітало О.О. Ресурси інтернету для вивчення англійської мови. Англійська мова та література. 2012. № 1. С. 15–18.10. Харенко О.О. Використання ІКТ на уроках англійської мови. Анг. мова та літ.: наук.-метод.журн. 2017. № 31-32. С. 49–76.

Кульбаба Світлана,
вчитель початкових класів
Городоцької початкової школи Хмельницької області

Розвивальне навчання здобувачів освіти як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми

Анотація. Стаття розглядає актуальні аспекти розвивального навчання через впровадження змішаної форми навчання. Особливий акцент робиться на індивідуалізації навчання через розвивальний підхід, який допомагає адаптувати процес навчання до потреб, інтересів і темпу кожного учня. Також досліджено розвивальне навчання як домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми. Стаття підкреслює, що розвивальне навчання допомагає створити стимулююче навчальне середовище, де обдаровані діти можуть розкривати свій потенціал, розвивати критичне мислення, творчість та інші ключові навички.

Ключові слова: розвивальне навчання, індивідуалізація, змішана форма навчання, освітнє середовище, обдаровані діти, здобувачі освіти.

Вступ. У сучасному світі освіта стала однією з найважливіших складових успіху в житті кожної людини. Вимоги суспільства і ринку праці постійно зростають, і це ставить перед системою освіти нові завдання та виклики. Сучасна освіта переживає революцію завдяки розвитку інформаційних технологій та використання змішаної форми навчання. Впровадження змішаної форми навчання поєднує традиційний підхід з використанням сучасних технологій. Один із ключових аспектів цієї трансформації – індивідуалізація навчання, що дає можливість кожному здобувачеві освіти розвивати свій потенціал. У цій статті ми розглянемо розвивальне навчання як інструмент індивідуалізації навчання в умовах реалізації змішаної форми навчання та як домінуючий формат роботи з обдарованими дітьми.

В Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні ще у 2000 році зазначалася необхідність забезпечення розвитку освіти на основі новітніх прогресивних ідей, запровадження в освітній процес новітніх педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти [4]. На даний час документи про змішане навчання регламентують цю форму навчання як повноправну, за якої може забезпечуватися повна загальна середня освіта.

Основна частина. Наукові ідеї системи розвивального навчання з'явилися в роботах видатного психолога Л.В.Виготського. Теоретичні основи розвивального навчання були розроблені в 60-ті роки ХХ століття талановитими вченими – психологами Д.Б.Ельконіним і В.В. Давидовим. Головною метою системи розвивального навчання, розробленої під керівництвом Д.Б. Ельконіна і В. В. Давидова, є формування в дітей уміння вчитися (тобто уміння вчити себе самостійно), що є підґрунтям сучасної індивідуалізації навчання. Система розвивального навчання дозволяє сформулювати в дитини потяг до нових знань, ініціативність, позитивне ставлення до навчання. Вона створює оптимальні умови для розвитку особистості дитини, формує в дитини здатність бачити й ставити перед собою мету, знаходити способи розв'язання, оцінювати результати своєї роботи. У системі розвивального навчання дитина вчиться змістовно спілкуватися з однолітками й дорослими [2, 3].

Названих вище результатів розвивальне навчання досягає не шляхом збільшення кількості завдань (і, як наслідок, перевантаження дитини), а перебудовою цілей, предметного змісту й індивідуалізацією навчання, відповідно до потреб і можливостей конкретного здобувача освіти.

Індивідуалізація навчання - ключовий аспект сучасної освіти, процес, який спрямований на адаптацію навчання до потреб, інтересів, темпу та стилю навчання кожного конкретного здобувача освіти. Індивідуалізація навчання стала ключовим аспектом сучасної освіти, оскільки вона допомагає зробити навчання більш доступним і ефективним для різних груп здобувачів освіти.

Змішана форма навчання поєднує в собі традиційні методи навчання з використанням інформаційних технологій та онлайн-ресурсів. Ця модель дозволяє здобувачам освіти отримувати знання і виконувати завдання як у класі, так і вдома за допомогою комп'ютерів, планшетів чи смартфонів. Це створює унікальні можливості для індивідуалізації навчання.

Є кілька варіантів змішаної форми навчання:

- поєднання очної форми з дистанційною;
- поєднання різних форматів навчання в межах одного класу (основне очне навчання з використанням технологій дистанційного навчання та різних форм роботи з електронними ресурсами, онлайн-курсами тощо);
- поєднання самостійного навчання та роботи в класі;
- змішування основного навчального контенту (підручників та навчальних матеріалів) із зовнішніми матеріалами (електронними ресурсами).

Найпопулярнішою в Україні формою змішаного навчання наразі є практика поєднання очної форми з дистанційною.

Розвивальне навчання як інструмент індивідуалізації в умовах змішаної форми навчання - це підхід, який акцентує увагу на розвитку критичного мислення, творчості, аналізу та інших когнітивних навичок здобувачів освіти. Таке навчання сприяє створенню освітнього середовища, в якому здобувачі освіти можуть розвивати свої унікальні здібності та інтереси. Розвивальне навчання індивідуалізує процес навчання, оскільки воно враховує потреби кожного здобувача освіти і створює умови для розвитку самостійності та саморегуляції. У змішаній формі навчання, розвивальне навчання може бути ефективним інструментом індивідуалізації, оскільки воно дозволяє здобувачам освіти вибирати та керувати своєю освітньою траєкторією розвитку.

Реалізуючи розвивальне навчання за змішаною формою організації освітнього процесу потрібно:

1. Перший крок - визначити потреби, інтереси та рівень здібностей кожного здобувача освіти. Це може бути зроблено через тестування, анкети, інтерв'ю та спостереження.
2. Створити індивідуальні навчальні плани. На основі отриманих даних створюються індивідуальні навчальні плани для кожного здобувача освіти, як визначають завдання і ресурси, що найкраще йому підходять.
3. Використовувати різні ресурси. Змішана форма навчання дозволяє використовувати різноманітні ресурси, такі як відеоуроки, онлайн-курси, підручники та інші матеріали, які можуть бути підібрані для відповідності індивідуальних потреб здобувачів освіти.
4. Підтримка вчителя. Вчителі відіграють важливу роль в реалізації розвивального навчання при змішаній формі навчання. Вони повинні бути готові надавати підтримку індивідуальним здобувачам освіти, відповідати на їх питання і надавати додаткові пояснення, коли це необхідно.
5. Сприяти самостійному навчанню. Розвивальне навчання також сприяє розвитку навичок самостійного навчання. Здобувачі освіти навчаються ставити цілі та

самостійно вирішувати завдання. Також вони вчать самостійно керувати своїм часом і вчитися за власним графіком, що сприяє розвитку самодисципліни та відповідальності.

6. Зворотний зв'язок. Технології дозволяють вчителям отримувати більше інформації про прогрес кожного здобувача освіти. За допомогою аналізу даних вчителі можуть надавати індивідуальні поради та допомагати здобувачам освіти у вирішенні проблем.

Індивідуалізація навчання полягає в створенні умов для того, щоб кожен здобувач освіти міг навчатися власним темпом і відповідно до своїх потреб та можливостей. У змішаній формі навчання індивідуалізація стає більш доступною та підвищує зацікавленість та мотивацію здобувачів освіти, адже вони мають право вибору.

Забезпечення психологічної складової індивідуалізації навчання в умовах змішаного навчання є вкрай важливим фактором його ефективності. Необхідність адаптації змішаного навчання до потреб здобувачів освіти різних вікових категорій – це перший крок до створення дієвої системи освіти за наявності сучасних проблем.

Обдаровані діти завжди викликали особливий інтерес у галузі освіти. Вони відрізняються від своїх однолітків високим рівнем інтелекту, творчості та інших здібностей. Однак, для максимального розвитку потенціалу обдарованих дітей необхідна відповідна освітня підтримка. Розвивальне навчання стає домінуючим форматом роботи з обдарованими дітьми, оскільки воно дозволяє враховувати їхні унікальні потреби та сприяє подальшому розвитку їхнього інтелекту.

Перш ніж говорити про розвивальне навчання обдарованих дітей, важливо розуміти, що таке обдарованість. Обдарованість - це вищий рівень інтелекту, креативності та таланту, який виявляється у різних сферах життя. Обдаровані діти можуть мати виняткові здібності у науці, мистецтві, спорті або інших галузях. На думку Л. Виготського: «Якщо ми знаємо, як зі слабкості виникає сила, з недоліків - здібності, то ми тримаємо у своїх руках ключ до проблеми дитячої обдарованості» [1, с. 53]

Обдаровані діти часто зіштовхуються з рядом викликів у закладах освіти. Зокрема, вони можуть відчувати нудьгу, оскільки навчальна програма не відповідає їхнім здібностям. Також, вони можуть відчувати соціальну ізоляцію, оскільки їхні інтереси та рівень інтелекту відрізняються від інших здобувачів освіти. Це може призвести до стресу та невпевненості у собі.

Розвивальне навчання як відповідь на потреби обдарованих дітей - це підхід до освіти, спрямований на створення умов для розвитку інтелектуальних, креативних та соціальних навичок здобувачів освіти. Воно базується на ідеї, що кожен здобувач освіти є унікальним і має свої потенціал та індивідуальні потреби. Для обдарованих дітей розвивальне навчання надає можливість глибоко розгорнути свій інтелектуальний потенціал.

Основні принципи розвивального навчання для обдарованих дітей:

- Індивідуалізація навчання, що враховує потреби та здібності кожного здобувача освіти. Обдаровані діти отримують завдання та матеріали, які відповідають їхньому рівню інтелекту та інтересам.

- Стимулювання творчості, що сприяє розвитку критичного мислення, творчості та проблемного підходу до навчання, адже обдаровані діти мають можливість розкрити свій потенціал у різних галузях.

- Співпраця та взаємодія з іншими обдарованими дітьми та експертами в різних галузях, що сприяє розширенню знань та розвитку соціальних навичок.

- Розвиток навичок критичного мислення і самостійності. Обдаровані діти навчаються поставити цілі, планувати свій час та самостійно розв'язувати завдання.

- Можливість для творчого самовираження. Розвивальне навчання надає обдарованим здобувачам освіти можливість виражати свої ідеї та творчість через

проєкти, дослідження та інші форми роботи, що сприяє розвитку їхньої творчої обдарованості.

- Оцінка і самооцінка. Важливо навчати обдарованих дітей розуміти і оцінювати свій власний навчальний прогрес. Самооцінка є важливою частиною розвивального навчання.

Обдаровані діти володіють великим потенціалом, і вони найбільше виграють від розвивального навчання при змішаному навчанні. Цей підхід дозволяє їм розкрити свої здібності та розвивати їх на повну потужність. Такі діти часто швидко засвоюють новий матеріал і відчують бажання навчатися самостійно. Розвивальне навчання сприяє розвитку самостійності, навчаючи здібних здобувачів освіти ставити цілі та планувати свої навчальні активності.

Розвивальне навчання при змішаному форматі освітнього процесу є ідеальним форматом для роботи з обдарованими дітьми. Воно дозволяє розвивати їхні здібності та навички, створюючи індивідуальні навчальні шляхи та стимулює навчальне середовище. Важливо враховувати, що обдаровані діти - це ресурс, який має великий потенціал для суспільства, і розвивальне навчання допомагає їм розкрити свій повний потенціал.

Висновки. Розвивальне навчання, в поєднанні з змішаною формою навчання, створює ідеальні умови для індивідуалізації навчання. Такий підхід допомагає здобувачам освіти розвивати свої здібності та навички відповідно до їхніх потреб та інтересів. Інформаційні технології дозволяють зробити навчання більш доступним та цікавим, а індивідуалізація навчання робить процес більш ефективним. Розвивальне навчання при змішаній формі навчання - це інструмент, який сприяє підвищенню якості освіти та підготовці молодого покоління до викликів сучасного світу. Розвивальне навчання допомагає створити навчальне середовище, в якому кожен здобувач освіти може розвивати свої унікальні здібності та інтереси. Завдяки цьому підходу, освіта стає більш ефективною та цікавою, а здобувачі освіти набувають навичок, які допоможуть їм у майбутньому.

Крім того, розвивальне навчання - це підхід до освіти, спрямований на розвиток особистості здобувача освіти через активну участь у навчальному процесі. Основною ідеєю є те, що навчання має бути не просто передачею знань, але й формуванням навичок, критичного мислення та самостійності. У змішаній формі навчання розвивальний підхід набуває нових можливостей завдяки використанню технологій.

Також, розвивальне навчання стає домінуючим форматом роботи з обдарованими дітьми, оскільки воно сприяє їхньому розвитку та реалізації їхнього потенціалу. Обдаровані діти потребують індивідуалізованого та стимулюючого навчання, і розвивальне навчання надає їм цю можливість. Для успішного впровадження цього підходу, необхідно враховувати потреби кожної дитини та створювати сприятливі умови для їхнього особистісного розвитку.

Таким чином, розвивальне навчання стає домінуючим форматом роботи як при змішаній формі навчання, так і в роботі з обдарованими дітьми, оскільки воно враховує унікальні потреби кожного здобувача освіти та сприяє подальшому розвитку їхнього інтелекту. Забезпечення належної підтримки та створення стимулюючого навчального середовища допомагає здобувачам освіти розкрити свій потенціал та стати успішними у різних сферах життя. Розвивальне навчання відкриває перед ними можливості для саморозвитку та досягнення високих результатів.

Список використаних джерел:

1. Вигодський Л. С. Уява і творчість в дитячому віці. Психологічний нарис: Кн. для вчителя. - М. Просвітництво, 1991.
2. Давидов В. В. Психологічні проблеми процесу навчання молодших школярів/ Хрестоматія з вікової і педагогічної психології. – М., 1981. – 298 с.

3. Ельконін Д. Б. Психологічні питання формування навчальної діяльності в молодшому шкільному віці / Питання з психології навчання і виховання / Ельконін Д. Б., Костюк Г. С., Ча-мата П. Ф. – К., 1961.

4. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні, затверджено Постановою МОН України В. Г. Кременем 20 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>

Кутвіцька Тетяна,
вихователь ЗДО №6 «Ромашка»
Красилівської міської ради Хмельницької області

Методи та практики для зняття емоційного напруження дошкільників

Анотація. Сьогодні емоційна стійкість є однією з найважливіших якостей особистості, яка впливає на успішність її діяльності у складних стресогенних умовах. Руйнації мирного життя в Україні під час війни спричинили нервові розлади у багатьох дітей, що посилює необхідність вивчення сучасних особливостей та шляхів формування емоційної стійкості особистості. Зазначимо, що багатьма дослідниками сьогодні фіксується підвищена нервовість у дітей, агресивність, якісні зміни в міжособистісних відносинах. Між тим, високий рівень емоційної стійкості забезпечує позитивний результат спілкування, взаємодію дітей з однолітками та дорослими, сприяє якісному засвоєнню знань, формуванню вмінь та ефективному розвитку дошкільників, а в подальшому, підвищенню стабільності суспільства в цілому.

Ключові слова: емоційна стійкість, стан війни, ізотерапія, м'язове напруження, психологічна допомога, спокій, безпека.

Вступ. Реалії сьогодення дуже впливають на кожного з нас. Ми всі втратили відчуття безпеки, стабільності у завтрашньому дні, різні внутрішні тривоги, переживання. Все це виснажує внутрішні ресурси людини, руйнує її психіку. Також війна внесла корективи і в освітянське життя та незмінним лишилося те, що усі ми маємо працювати заради наших дітей. Війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. Робота кожного наразі надзвичайно важлива. У стані війни діти дошкільного віку належать до найуразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. [1]

Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах. За таких умов істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть надавати першу психологічну допомогу та підтримку усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти.

Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують емоційне напруження та страждання. Таку допомогу може надати не лише практичний психолог, а також вихователь, знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги. Її надання не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність. [2]

Фізичні та емоційні стани людини взаємопов'язані і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів у дитини змінюється міміка, темп мовлення, з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози. Я використовую в таких ситуаціях «психологічну хвилинку»,

яка допоможе дошкільнику впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на освітній процес, на плідну роботу. Це дасть змогу створити сприятливу атмосферу, що дозволить дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації.

У стресовій ситуації для дитини дуже важлива реакція дорослого. Що впевненіше поведуться вихователі або батьки, то захищеніше почуватимуться діти. Адже малеча виробляє власну модель поведінки, спостерігаючи за значущими дорослими. Ми завжди повинні пам'ятати, що важливо піклуватися не лише про дитину, але й самим потрібно бути спокійними і врівноваженими, адже саме ви — головне джерело допомоги та підтримки для дитини.

Тому у нинішніх реаліях, коли освітній процес відбувається в умовах війни, з супутніми їй загрозами, небезпеками і стресовими подіями ми педагоги повинні скорегувати свою роботу, зосередивши особливу увагу на повсякденній психологічній допомозі та емоційній підтримці учасників освітнього процесу. [4]

У своїй роботі з дітьми я використовую різні методи тактики : «Ранкове коло», психогімнастичні вправи, тілесні техніки боротьби зі стресом для дітей, вправи на зняття м'язового напруження, казкотерапія, ізотерапія.

Дихальні техніки для зняття стресу та панічних атак

1. Глибоке та повільне дихання.

Вдихаємо носом, видихаємо ротом. Робимо коротку паузу між вдихом та видихом. Видих має бути довшим за вдих. Уявляємо, що надуваємо повітряну кульку, і видихаємо довго та повільно ротом. Одного вдиху та видиху недостатньо, вправу потрібно робити мінімум 3 хвилини.

2. Модифіковане дихання Лева.

Виконуючи цю вправу, скажіть дитині щоб вона уявила, що вона лев. Видихніть все повітря через широко розкритий рот. Запропонуйте дитині сісти зручно на підлогу або на стілець та вдихнути повітря через ніс, відкрити рот якнайширше і видихнути зі звуком «А-а-а». Вправа повторюється декілька разів.

3. Зігріємо метелика.

Покажіть на долоні уявного метелика, розкажіть, що він замерз і не може злетіти. Запропонуйте зігріти його своїм подихом. Діти складають долоньки разом, уявивши на своїх долоньках метелика, і дихають на долоні (дихальна вправа: відкрити рота і вимовити тривалий звук «А»). Метелик зігрівся і його треба здути з долоні. Діти роблять глибокий вдих через ніс і видих через рот (на видиху треба витягнути губи трубочкою, вимовити довгий звук «У»).

Психогімнастичні вправи

1. Психогімнастика «Тренуємо емоції». Просимо дитину:

насупитися, як осіння хмаринка, злий чоловік, сердитий дядько; усміхнутися, як хитра лисиця, кіт на сонечку, сонечко;

показати, як злякався заєць вовка, малюк, який заблукав у лісі, кошеня, на якого гавкає собака; показати, як втомився мураха, який тягнув велику паличку, людина, яка підняла щось важке.

2. Психогімнастична вправа «Легідне кошеня»

Дитина уявляє у себе на руках кошеня, яке лащить, муркоче. А потім сама стає цим кошеням і підставляє голову дорослому, щоб той його погладив, приголубив.

3. Психогімнастична вправа «Гра з шарфиком»

Мама принесла ведмежаті теплий шарфик, щоб той більше не мерз. Напівсонне ведмежа, не відкриваючи очей, пов'язало шарфик на шию. Покрутило ведмежа головою в одну сторону, потім в іншу: добре, тепло. [7]

Пальчикова гімнастика.

Пропонуємо за допомогою пальчиків показати, як руки «стрибають», «радіють», «штовхаються», «кусаються», «тремтять», «бояться», «перемагають».

1. Ігри з ґудзиками.

Пропонуємо дитині пограти з ґудзиками: занурити пальці, зробити «ґудзиковий дощ», обрати однакові ґудзики, найкращий ґудзик, описати його.

2. Вправа «Ласкаві лапки».

Підбираємо 6-7 дрібних предметів різної фактури: шматочок хутра, пензлик, скляний флакон, намисто, вату тощо. Все це викладає на стіл та пропонує дитині оголити руку по лікоть, пояснюючи, що по руці ходитиме «звірятко» і торкатиметься лагідними лапками. Дитині треба із заплученими очима вгадати, яке «звірятко» торкається до руки (відгадати предмет). Дотики мають бути погладжуючими, приємними.

Варіант гри: «звірятко» буде торкатися щоки, коліна, долоні. Можна обмінятися з дитиною місцями.

3. Вправа «Сніговик».

Діти перетворюються на сніговиків: встають, розводять руки в сторони, надувають щоки і протягом 10 секунд утримують таку позу. Вчитель каже: «А тепер визирнуло сонечко, його теплі промені торкнулися сніговика і він почав танути». Діти поступово розслабляються, присідають навпочіпки та лягають на підлогу.

Психогімнастика

Психогімнастика - це курс спеціальних занять (етюдів, вправ і ігор), спрямованих на розвиток і корекцію різних сторін психіки дитини (пізнавальної та емоційно-особової сфери). Загальним завданням є збереження психічного здоров'я і попередження емоційних негативних проявів у дітей.

Організм людини є єдиним цілим, де буквально все – емоції, думки, фізичний та психологічний стан – пов'язано між собою. Тіло не може ефективно функціонувати, якщо у людини хвора душа. Так само і психологічний стан негативно впливає на фізичне самопочуття.

Є в цьому взаємозв'язку й інший бік медалі. Так, пригнічений психоемоційний стан не обов'язково треба лікувати сесіями психотерапії. Впоратися зі стресом, тривожністю, апатією допоможуть фізичні вправи та тілесні практики, які знімають стрес.

Дуже важливо приділяти певну увагу своєму психічному та емоційному стану, адже реакцією організму на стрес може бути виникнення реальних фізіологічних захворювань. [10]

У своїх працях Зигмунд Фрейд довів, що такі хвороби, як астма, мігрень, алергія тощо, у багатьох випадках є саме психосоматичними.

Фрейд наголошував, що психічні розлади, психологічні та емоційні негаразди потрібно саме лікувати, а не ігнорувати.

«Якщо ми женемо якусь проблему у двері, потім вона, у вигляді симптому хвороб, проникає через вікно»

Фрейд

І одним із дієвих методів лікування є саме тілесні практики, які знімають стрес.

Тілесні техніки боротьби зі стресом для дітей

1. Обійми і погойдай.

Дитина сідає на підлогу. За нею сідає дорослий (обов'язково за згодою дитини) і обіймає, пригортає дитину до себе легенько погойдує її. Під час погойдування спробуйте передати дитині свою любов, заспокоїти її, передати їй почуття захищеності, потрібності.

2. Самообійми.

Покладіть одну руку під пахву другої, а другою рукою обхопіть себе так, щоб долоня лежала на плечі. Обіймаючи себе таким чином, ви добре відчуваєте власні межі: «де я починаюся і де закінчуюся».

3. Гра «Я малюю, а ти відгадай».

На спині дитини малюємо пальцем або легенько не гострим боком олівця геометричні фігури, цифри, літери, а дитина має відгадати.

Варіанти складніші:

4. Гра «Почухай спинку».

Діти стають у шеренгу, повертаються праворуч. За сигналом дорослого потрібно:

- розтерти долонями плечі дитини, що стоїть попереду;
- «місити тісто» (ребром долоні робити погладжувальні рухи);
- виконати «рейки» (ребром долоні провести зверху вниз по спині);
- виконати вправу «Дощик» (подушечками пальців постукувати по спині).

Вправи на зняття м'язового напруження

1. Гра «Котик».

Діти сидять на килимку. Під спокійну музику вони показують, як котик ніжиться на сонечку, як котик потягується, як миє личко, дряпає кігтикими килимок тощо.

2. Гра «Добра тварина».

Діти стають у коло й беруться за руки. Вчитель тихим, загадковим голосом говорить: Ми – одна велика, добра тваринка. Давайте послухаємо, як вона дихає. А тепер подихаємо разом. На вдих робимо крок уперед, на видих – крок назад...

Так не тільки дихає тварина, так б'ється її серденько: чітко й рівно. Стук – крок уперед, стук – крок назад... Наша тваринка має добре серденько, нам усім стало тепло й затишно біля неї».

3. Вправа «Пташка махає крильцями».

Дитині потрібно підняти руки вгору і виконати махи руками.

4. Вправа «Стряхнемо водичку з рук».

Дитині пропонують потрусити розслабленими кистями рук, начебто струшуючи краплі води. Нахилити голову вперед, назад, праворуч, ліворуч, а потім виконати декілька кругових обертів головою спочатку в один бік, потім – в інший. Повільно похитати розслабленими руками.

5. Вправа «Кулачки-силачи».

Пальці рук під рахунок до 5 із силою стиснути в кулачки, на рахунок 5 розтиснути, струснувши кисті рук, при цьому зосередити увагу дитини на тому, як пальчикам приємно відпочивати. [11]

Казкотерапія

Казкотерапія для дітей – це ефективний спосіб інтегрувати особистість, розвинути творчі та розумові здібності дитини. Використовуючи даний метод, можна розширити свідомість і підсвідомість, а також створити гармонійні відносини з зовнішнім світом і оточенням.

Різні методи казкотерапії служать в якості інструменту для вивчення глибинних причин поведінки і особистісних реакцій. Широко практикується в психотерапії і застосовується для дітей з самого раннього віку. Казкотерапія відкриває широкі можливості для формування гармонійної особистості, виявлення та виправлення внутрішніх деформацій. Використовуючи методи казкотерапії можна зрозуміти, що саме хвилює малюка, що стало причиною тих чи інших реакцій і як відновити тонку душевну організацію. [5]

Казкотерапія для дітей полягає в створенні "казкової" проблеми і події, що закликає дитину шукати шляхи її вирішення. Дитина з'ясовує причини виникнення проблеми та усвідомлює її наслідки. Даний спосіб не пропонує малюкові готових відповідей, а пропонує самому вирішити ситуацію, виходячи зі свого світовідчуття. Казкотерапія передбачає вдумливу роботу, захоплюючу для дітей. Після розповіді

пропонується обговорити і проаналізувати казку. Пропрацювавши суть казки, потрібно прив'язати події оповідання з ідентичними ситуаціями в реальному житті. Для подачі матеріалу підходять і творчі методи: створення ляльок, малювання, гра з піском, драматичні сценки та ін.

Можливості казкотерапії безмежні. Можна не тільки провести паралелі з розповіддю і реальним життям, а й розробити всілякі події варіації, різні поведінкові фактори, що призводять до різноманітних наслідків. Це допоможе побачити обставини з різних ракурсів і виявити позитивну суть історії. [2]

Казкотерапія допомагає вирішити такі проблеми:

- позбутися від дитячого страху;
- направити енергію гіперактивних дітей в потрібний напрямок;
- знизити агресію;
- усунути проблеми фізичного розвитку (погано їсть, неприємності з сечовим міхуром і ін.);
- повернути душевну рівновагу, порушену проблемами в сім'ї (розлучення, новий член родини і т.д.);
- втішити і підтримати при втраті близької людини або домашнього вихованця.

1. Казкотерапія «Самотня Зірка».

Вчитель пропонує дітям послухати казку і відповісти на запитання.

Казка про самотню Зірку

У давні часи небо вночі було зовсім темним. На ньому не було зірок, крім однієї маленької Зірочки. Вона жила високо в небі і, коли озиралася навколо, помічала, що вона самотня. Від цього їй ставало дуже сумно і хотілося бачити на небі інші зірки, щоб ловити їхні промені й дарувати їм своє світло.

Якось Зірочка полетіла на Землю до однієї старої мудрої людини, яка жила на високій горі і, коли вона її знайшла, то запитала: «Чи можеш ти мені допомогти? Мені так самотньо на небі. Мені ні з ким поговорити, нікому подарувати своє світло. Іноді я навіть плачу – настільки мені самотньо». Стара людина знала, як це – почуватися самотньою. Вона знала, що тоді зникає бажання гратися. Мудра людина пообіцяла, що допоможе, оскільки їй сподобалася маленька Зірочка. Спочатку вона пішла в свою хатину і взяла блискучий чорний чарівний мішок, відкрила його, запустила туди руку і дістала безліч зірок. Один змах руки – і в усьому нічному небі засяяли тисячі зірок.

«Поглянь, – сказала людина. – Чи це не чудово? Тепер на небі багато зірок, це твої брати і сестри. Ти можеш з ними розмовляти, дарувати їм свої промені і ловити промені від них. Але, оскільки ти так довго була самотньою, я хочу для тебе зробити ще дещо. Я хочу, щоб пам'ять про тебе назавжди залишилася на Землі. Я створю на чомусь твоє зображення». [11]

Запитання

- Як почувалася зірка?
- ЧИ почувалися ви коли-небудь самотніми?
- Хто допоміг зірочці? Чому?
- Із ким ви розмовляєте, коли вам самотньо?

2. «Казка, яка ожила».

Дітям пропонують ілюструвати казку за допомогою вирізаних з білого паперу героїв, а також матеріалів для будиночків, дерев, різноманітних предметів, які передбачені в казці. Все це діти розмальовують та приклеюють на аркуш, можна додати природний матеріал, наприклад: соломку, зубочистки з відрізними гострими кінцями для паркану. За отриманим плакатом діти розповідають казку у класичному або вигаданому варіанті, коли дитина фантазує, вигадує різноманітні ситуації розвитку подій.

Ізотерапія

Ізотерапія – це терапія творчістю, в першу чергу малюванням. Ізотерапія є різновидом арт-терапії. Арт-терапія (від англ. Art «мистецтво») — напрям в психотерапії та психологічній корекції, засноване на застосуванні для терапії мистецтва і творчості. В даний час цей вид терапії є дуже популярним і доступним методом терапії.

Ізотерапія застосовується при роботі з людьми, що мають самі різні психологічні труднощі: депресії, фобії, різного роду залежності, внутрішні конфлікти, підвищену тривожність і т. Д. Заняття можуть відбуватися як в малих, так і у великих групах.

Також ізотерапія є ефективним методом при роботі з дітьми, підлітками та людьми похилого віку. Адже ці категорії людей часто не можуть в повній мірі висловити те, що вони відчувають, словами. Терапія творчістю дуже допомагає розібратися в їхніх почуттях і проблемах. Іноді людина може відчувати психологічний дискомфорт, але не розуміти, з чим він пов'язаний. [9]

Ізотерапія

1. «Кольорові долоні».

Матеріали: білий папір, фарби.

Запропонуйте дитині намалювати траву, сонечко, хмари пальцями. Можна запропонувати намалювати тварину, рослину, людину. Якщо спочатку дитина відмовляється малювати пальчиками, покажіть приклад, поясніть, що забруднитись не страшно.

2. «Клякси, монотипія».

Матеріали: фарби, пензлик, білий папір.

Перед початком гри аркуш паперу необхідно скласти навпіл, та малювати на одному боці. Дітям пропонують взяти фарбу будь-якого кольору, який подобається, і бризнути на аркуш паперу, поставити ляпки. Потім взяти інший колір і зробити те саме (можна використовувати відтінки одного кольору). Після цього скласти обидві половини аркуша та швидко розкрити. Отриманий малюнок розглядають, і дитина розповідає, на що схожий малюнок.

3. «Долоньки миру».

1. Взяти аркуш А4.

2. Улюбленим кольором обвести свої долоньки.

3. Всередині долоньок намалювати океан, море, річку чи озеро. Вода має цілющу силу спокою.

4. Тепер у кожній долоньці намалювати квіти, які люблять діти. Квітка – це символ життя, символ весни.

У великому пальчику обох долоньок намалювати сонечко – символ тепла, позитиву і радості.

Намалювати у кожній долоньці будиночок, де можна заховатись.

Поруч намалювати дерево, а ще веселку – символ миру, символ того, що скоро буде сонечко – радість і тепло.

У вказівному пальчику кожної долоньки намалювати сердечка – символ любові.

М'язова напруга

М'язове напруження — звичайне явище в наші дні як у дітей, так і дорослих. Що це таке? Відчуття, коли в м'язах відчувається неприємний «затиск» або «панцир», що не дозволяє вільно рухатися. Напруга може бути наслідком тривалого перебування в нерухомому або незручному положенні, а може свідчити про психосоматику: стримувані всередині нас думки, почуття, переживання і проблеми активно шукають вихід і накопичуються в м'язах у вигляді напруги. [4]

Незалежно від походження напруги з нею можна і потрібно боротися. Особливо важливо навчати способам боротьби з цим неприємним явищем дітей, щоб вони вміли розряджатися без шкоди для себе і оточуючих. І звичайно, чим раніше діти навчатися

слухати і поважати своє тіло, тим імовірніше, що їм буде простіше працювати з ним і в дорослому віці.

Як знімається м'язове напруження?

Загальне правило для більшості вправ для зняття м'язового напруження — це чергування напруги і розслаблення різних груп м'язів. Вправи для дітей відрізняються від вправ для дорослих ігровим форматом і умовністю дій.

Вони допомагають не тільки зняти напругу, але й налагодити контакт між педагогом і членами групи, переключитися на більш активну діяльність. [12]

Висновки.

Не буває прийомів, які були б ефективними абсолютно для всіх дітей в стресових ситуаціях. Комуś легше нормалізувати свій психологічний стан шляхом розслаблення м'язів, декому — шляхом рухової активності, дихальних вправ, ігор, тощо. Хтось ліпше використовує можливості уяви, а хтось — абстрактно-логічного мислення. Тому спробувавши методи психологічної підтримки дошкільника, потрібно обирати той метод чи практикум, який підходить тій чи іншій дитині в даній ситуації індивідуально.

Список використаних джерел:

1. Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. Звіт №1. / [Дибайло В. Д., Кияниця З. П., канд. пед. наук, Тимошенко Н. В., Лаушник О. І., канд. фіз.-мат. наук, Петушкова Л. А., канд. пед. наук, Вовк В. М., Терещенко А. В.]. Київ : Unicef. 2022. 60 с.
2. Мартиненко О. А. Як навчити вашу дитину володіти емоціями. Х.: Ранок, 2009.
3. Молодущіна І. В. Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників. Харків : Вид. група «Основа», 2011. 207 с.
4. Каліман Олена. Пошук резервів, або психологічний супровід дітей-переселенців із зони проведення АТО та членів їхніх сімей. Психолог дошкільця. № 11 (76). 2015.
5. Омельченко Я., Кісарчук З. Психологічна допомога дітям з тривожними станами. К.: Шк. світ, 2008.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
7. Подкоритова Л. О. Прийоми психологічної самодопомоги. Навчальний тренінг. Практична психологія та соціальна робота. № 12. 2014.
8. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / [Мельник Л. А. та ін. ; за ред. Волинець Л. С.]. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.
9. Р. Присяжнюк. НМЦ практичної психології і соціальної роботи ІПО Університету Грінченка
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу Вибр. тв. : в 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т. 1. 654 с.
11. Телеграм-канал «Підтримай дитину»: @pidtrumaidutuny.
12. Тренінговий центр наталії Сабліної: <https://www.sablinatz.com/>

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу у закладі дошкільної освіти, як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. У статті проаналізовано поточний стан та перспективи створення безпечного простору для учасників освітнього процесу у ЗДО. Запропоновано шляхи забезпечення безпеки дітей, та окреслено основні дії вихователів, дітей в укриттях.

Ключові слова: безпека, ЗДО, дошкільна освіта, воєнний стан, війна, навчання.

Abstract. The article analyzes the current state and prospects of creating a safe space for participants in the educational process in the ZDO. Ways to ensure the safety of children are proposed, and the main actions of educators and children in shelters are outlined.

Key words: security, social security, preschool education, martial law, war, education.

Вступ. Війна негативно впливає на організацію освітнього процесу, це зумовлює потребу в гнучкій трансформації діяльності освітньої сфери на період дії воєнного стану. Передусім постала необхідність убезпечення учасників освітнього процесу.

Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації у кожному населеному пункті. Рішення про відновлення діяльності та режим роботи закладів дошкільної освіти ухвалюють місцеві органи влади та військові адміністрації, які призначають комісії з обстеження закладів освіти на предмет готовності до організації освітнього процесу та створення безпечних умов для всіх його учасників.

Основна частина. Новий навчальний рік розпочався в українських дошкільників в різному форматі - очно, дистанційно чи у змішаному варіанті. Вибір конкретної форми освітнього процесу залежав від безпекової ситуації в громаді, наявності та характеристик укриття та результатів обстеження школи спеціальними комісіями. Проте, незалежно від форми навчання, для усіх освітніх закладів важливо дотримуватись певних правил безпеки освітнього процесу в умовах війни. Наводимо основні рекомендації від Державної служби якості освіти, як організувати безпечне середовище і спільно адміністрацією навчального закладу, вихователями, дітьми та батьками.

Організовувати та облаштовувати укриття в ЗДО слід з позиції безпеки та комфорту перш за все дітей дошкільного віку. Більшість укриттів у ЗДО організовується в підвальних приміщеннях, які раніше не використовувались для перебування в них дітей, тому потребують певної підготовки, проведення ремонтних робіт та перепланування відповідно до вимог ДСНС. Слід звернути увагу на колір фарби для стін укриття і надати перевагу світлим відтінкам. Так в підвальному приміщенні буде світліше. Підняти настрій та відволікти дітей допоможуть художнє оформлення та доречне декорування стін. Варто продумати достатнє освітлення з різними варіантами включення.

Особливої уваги в період воєнного стану заслуговує інформація про обладнання укриттів та безпечних локацій. Укриття в ЗДО – спеціально організоване приміщення в будівлі або на території закладу, що слугує захистом для дітей та персоналу в разі фізичної небезпеки, яке пройшло відповідну експертизу та відповідає нормативним вимогам, враховує вікові особливості дітей дошкільного віку, забезпечено необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами [1].

Укриття – компонент освітнього середовища в нових соціальних умовах воєнного стану. Організація та обладнання укриття розробляється з позиції безпеки та комфорту перш за все дітей. Основні вимоги до внутрішнього обладнання: наявність ігрових та розвивальних осередків, інформативність, змістовність, відповідність віковим особливостям, здатність стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісноповедінковий розвиток дітей. Дидактичне обладнання укриттів: технічні

засоби навчання, дидактичні, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, шахи, набори для дитячої творчості, малювання та поробок з паперу, природного матеріалу тощо. Обов'язкова умова перебування дітей в укриттях – спланований змістовий контент роботи, під час якого діти мають відволікатись від хвилювань, страхів та тривожного стану, постійний психологічний супровід.

Безпечні локації в ЗДО – окремі приміщення в будівлі та на території закладу, які можуть захистити від наслідків різного виду фізичних небезпек (уламків скла, цегли тощо) учасників освітнього процесу, якщо через безпосередню загрозу життю і здоров'ю в них відсутня можливість дістатися до укриття. Такі локації можна розташовувати на цокольному поверсі, підвальному приміщенні, коридорах та приміщеннях без вікон, «глухих» кімнатах, в яких можна сховатися за правилом «дві стіни».

Основні вимоги до організації внутрішнього обладнання укриття в ЗДО: відповідність загальним вимогам ДСНС, наявність місць для відпочинку дітей, ігрових та розвивальних осередків, інформативність, змістовність, відповідність віковим особливостям, здатність стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей. Дидактичне обладнання: технічні засоби навчання, дидактичні, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, шахи, набори для малювання та поробок з паперу, природного матеріалу тощо.

Обов'язкова умова перебування дітей в укриттях - спланований змістовий контент роботи та різноманітні активності, які допоможуть зняти рівень напруги, заспокоїтися, пережити цей час з користю і не призупинити освітній процес.

Цьому сприяє спеціальне обладнання, підбір іграшок та атрибутів. Особлива увага приділяється психологічному супроводу учасників освітнього процесу.

Підготовка дітей та персоналу ЗДО до перебування в захисній споруді або укритті починається із ознайомлення з місцем розташування, правилами поведінки під час переміщення до укриття та перебування в ньому. Для цього в закладі розробляється план реагування на надзвичайні ситуації або спеціальна інструкція.

Слідувати до найближчого укриття необхідно після оголошення сигналу про тривогу (сповіщається за допомогою сирен, гудків підприємств, вуличних гучномовців, телебачення та радіомовлення, сповіщень на мобільних додатках тощо).

В приміщенні та на території закладу має бути розміщено покажчики напрямку руху для швидкого та безпечного проведення евакуаційних заходів.

З-поміж працівників ЗДО керівник закладу визначає відповідальну особу, яка організовує евакуацію дітей та персоналу, запобігає утворенню паніки, супроводжує учасників освітнього процесу під час переміщення в укриття.

Також мають бути встановлені відповідальні особи, які після евакуації перевіряють заклад на наявність присутніх учасників освітнього процесу за межами захисної споруди, і тільки після такої перевірки прямують до укриття [2, с. 199-205].

Особливої уваги заслуговує підготовка дітей до переміщення в укриття. Дітям старшого дошкільного віку в доступній формі варто пояснити, що таке повітряна тривога, навіщо люди йдуть в укриття та чому це важливо. Допомогою в цьому можуть бути казки, мультфільми. При зборах для переміщення у сховище варто використовувати пісню-руханку «Крокуй до укриття».

Для дітей молодшого та середнього віку пропонують цікаву гру. Наприклад: «Шукаємо їжачка», «Таємна кімната», «Таємнича печера», «Країна казок», «В гості до казки» тощо.

Дії дітей та дорослих, з метою швидкого реагування на небезпеку після сигналу «Повітряна тривога», мають бути доведені до автоматизму, це сприятиме уникненню паніки. Для цього необхідні чіткий інструктаж та періодичні тренувальні евакуації.

Для пришвидшення зборів дітей раннього та молодшого віку за кожною групою мають бути закріплені представники персоналу, які допомагають вихователю зібрати вихованців та перемістити до укриття.

Діти переміщуються до укриття двома колонами в супроводі, щонайменше, двох дорослих - вихователя та помічника вихователя. Один дорослий іде на початку колони і показує дітям напрямок руху, другий - в кінці колони і слідкує, щоб ніхто не відставав. Для запобігання паніці при переміщенні в укриття діти мають знати своє місце в загальному строю. Цьому допоможуть такі атрибути, як мотузка з кольоровими вузлами або прив'язаними маленькими іграшками для кожної дитини.

Так буде легше зібрати дітей і ніхто не хвилюватиметься, що загубиться.

Шлях до укриття має бути постійно вільним, його не можна заставляти меблями, ігровими атрибутами. В ньому має поміститися колонна дітей. Сходи до підвального приміщення, що слугує укриттям доречно облаштувати перилами з двох боків для дітей та дорослих. Це пришвидшить час евакуації.

В укритті вихователь має якомога швидше перевірити список дітей, виявити чи всі вихованці присутні у сховищі.

Звертаємо увагу, що у разі, якщо дитина відстала і відсутня в укритті, вихователь не шукає її самостійно. В закладі має бути розроблений план дій на випадок, якщо дитина загубилася. В такій ситуації цей план терміново приводиться в дію.

Якщо під час сигналу тривоги діти знаходяться на подвір'ї закладу, вихователь організовує їх та супроводжує до захисної споруди. Помічники з персоналу зустрічають і допомагають їм у приміщенні закладу.

У разі необхідності переміщення вихованців до укриття під час денного сну або прийому їжі варто продумати алгоритм дій персоналу, який, враховуючи ситуацію, особливості розташування й обладнання захисного приміщення, допоможе без зайвих зволікань забезпечити безпеку дітям.

Укриття доречно обладнати меблями, які допоможуть малюкам завершити режимні процеси. В критичній ситуації головне - це життя і здоров'я людей.

Для відчуття безпеки дітям можна запропонувати взяти свій особистий «тривожний» рюкзак, який заздалегідь готують батьки. До нього може входити улюблена іграшка з дому, фотографія сім'ї, інші речі, які заспокоюють малюка. На випадок відсутності електрики для дітей слід підготувати ліхтарики. Обов'язково в кожної дитини має бути інформаційно-контактна картка, яку готують батьки. В ній зазначено ПІБ дитини, контактні дані батьків та близьких родичів (імена, телефони, адреси), інформація про можливі особливості, які зможуть допомогти зберегти здоров'я малюка у разі непередбачуваної ситуації. Вихователь готує загальний список дітей з особистою контактною інформацією про кожного вихованця [5].

Першочерговими завданнями ЗДО у воєнний час є:

- налагодження ефективної комунікації учасників освітнього процесу;
- відновлення освітнього процесу;
- зарахування до закладу дітей раннього та дошкільного віку із числа внутрішньо переміщених осіб за місцем тимчасового проживання;
- організація освітнього процесу в ЗДО для всіх дітей;
- своєчасне надання керівником ЗДО запиту до засновника щодо наявності проблем і можливих шляхів їх вирішення;
- створення у ЗДО безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу;
- створення умов для підвищення фахового рівня педагогічних працівників щодо організації освітнього процесу за дистанційною та змішаною формами організації освітнього процесу й надання педагогічної підтримки дітям раннього та дошкільного віку, у тому числі й з особливими освітніми потребами, їхнім батькам;
- здійснення інформаційної підтримки та психологічного супроводу учасників освітнього процесу;

–здійснення співпраці з інклюзивними ресурсними центрами;
–застосування інструментів управлінської діяльності для вирішення надзвичайних ситуацій.

ЗДО мають стати осередками, які дають змогу дітям отримувати не лише знання та практичні вміння для життя, а й психолого-педагогічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти.

Завдання ЗДО – консолідація зусиль всіх учасників освітнього процесу для забезпечення необхідних умов для освіти, повноцінної соціалізації дитини й створення безпечного освітнього середовища у воєнний час. Звертаємо увагу на необхідність використовувати методичні рекомендації щодо проведення просвітницької роботи з учасниками освітнього процесу в закладах дошкільної освіти з питань уникнення враження мінами, вибухонебезпечними предметами та ознайомлення з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях. Важлива роль у реалізації цих завдань належить керівнику закладу дошкільної освіти, якому пропонуються наступні рекомендації:

1. Керуватися положеннями нормативних документів щодо організації діяльності ЗДО, організації освітнього процесу, створення безпечного освітнього середовища у закладі в умовах військових дій.

2. За можливості своєчасно видавати внутрішні накази, що регламентують організацію роботи ЗДО в умовах воєнного стану.

3. Оповідати учасників освітнього процесу про виникнення надзвичайної ситуації; інформувати про межі поширення, наслідки, способи та методи захисту, а також про дії у зоні можливої надзвичайної ситуації відповідно до алгоритму дій та інструкцій з безпеки життєдіяльності в умовах воєнного стану.

4. У разі безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу у ЗДО вводити в дію плани евакуації учасників освітнього процесу.

5. Розробляти план заходів консультативної, методичної, організаційно педагогічної роботи з батьками вихованців у період військових дій.

6. Надавати інформацію та поширювати інформаційно-освітні матеріали оновленого довідника «У разі надзвичайної ситуації або війни», в якому зібрані поради, як захистити себе у надзвичайній ситуації.

7. Організовувати зворотний зв'язок з працівниками ЗДО та батьками вихованців через сайт закладу, електронну пошту або інші соціальні мережі, засоби зв'язку.

8. Створювати умови для отримання якісної дошкільної освіти усіма дітьми, які відвідують ЗДО, а саме: проводити освітню, просвітницьку, роз'яснювальну роботу серед педагогів, батьків про важливість організації освітнього процесу у закладі з використанням різних форм організації освітнього процесу; мотивувати педагогів, дітей та їхніх батьків на співпрацю та успіх. У фокусі особливої уваги мають бути діти передшкільного віку (5-6 років) та діти з особливими освітніми потребами.

9. Надавати освітні послуги із застосуванням різних форм організації освітнього процесу в ситуації, коли ЗДО повністю або частково припиняє діяльність у зв'язку з військовими діями, з використанням дистанційної та змішаної форми організації освітнього процесу.

Дистанційна форма освіти – це організація освітнього процесу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у зручний для здобувачів освіти спосіб і час.

Змішана форма освіти – це поєднання традиційної очної форми освіти з дистанційною.

10. Розміщувати на вебресурсах ЗДО методичні кейси, банк розвивальних ігор та вправ із різних напрямів виховання та розвитку дітей дошкільного віку, відео заняття, описи та алгоритми проведення дослідів та експериментів тощо задля організації пізнавально-дослідницької діяльності дітей, забезпечення їхнього повноцінного розвитку.

11. Створення й підтримка у ЗДО безпечного психологічного, фізичного, безбар'єрного середовища для всіх учасників освітнього процесу.

12. Вивчати потреби і запити батьків щодо надання освітніх послуг для подальшого планування індивідуальної освітньої траєкторії дітей дошкільного віку в період війни за допомогою онлайн опитування (усного або письмового).

13. Підтримувати потенціал вихователів та створювати умови для його розвитку з питань організації дистанційної та змішаної форми освітнього процесу, психолого-педагогічного супроводу дітей та їхніх батьків в умовах війни, створення розвивального середовища тощо.

14. Організовувати систематичне навчання для працівників ЗДО з питань організації продуктивної взаємодії з дітьми та їхніми батьками у період війни; формування стресостійкості учасників освітнього процесу в умовах невизначеності; використання варіативних, інноваційних форм роботи з дітьми під час війни тощо.

15. Створювати умови для педагогів щодо обміну досвідом з реалізації успішних практик організації пізнавально-дослідницької діяльності, виховання та розвитку дітей у процесі дистанційної/змішаної форми комунікації з вихованцями [3, с. 5-8].

Організація освітньої діяльності з дітьми раннього та дошкільного віку має здійснюватися за освітніми програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 09.08.2021 № 1/9-404).

Особливої уваги потребує робота з дітьми з особливими освітніми потребами (лист Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 № 1/3371-22).

Організація освітньої роботи з дітьми з особливими освітніми потребами має бути спрямована на реалізацію індивідуальної програми розвитку дитини, через надання рекомендацій батькам спеціальними педагогами (вчителем-дефектологом, вчителем-логопедом) шляхом використання різних засобів комунікації, а саме:

- розміщення завдань та рекомендацій на сайті закладу; створення груп із батьками у соціальних мережах (Viber, Telegram, тощо);
- використання електронних платформ (ZOOM, Google Classroom тощо); проведення скайп-спілкування в телефонному режимі;
- листування через електронну пошту тощо.

Також необхідна психологічна підтримка таких дітей.

Важливо, щоб педагоги забезпечили всебічний розвиток дитини через взаємодію з батьками вихованців. Так, можна рекомендувати батькам залучати дітей до різноманітних видів діяльності у таких формах, що є домірними віку вихованців та дозволяють підвищити працездатність дитячого організму. Зокрема, батьки можуть проводити бесіди і розмови з дітьми, разом з ними спостерігати за об'єктами і явищами довкілля, проводити дидактичні, рухливі (малої і середньої рухливості), конструкторсько-будівельні ігри, давати трудові доручення, організовувати різноманітну самостійну діяльність, працювати над розвитком навичок самообслуговування та ін.

Із метою забезпечення необхідних умов для розвитку особистості слід передбачити оптимальне поєднання різних видів і форм організації ігрової, рухової, пізнавальної, предметно-практичної, комунікативно-мовленнєвої, художньої діяльності у чергуванні з побутовими процесами. Послідовність, тривалість, частотність залучення дітей до різних видів діяльності регулюються з урахуванням певних умов: віку дітей, погоди, місця проведення, характеру попередньої та наступної діяльності. При цьому значна увага має приділятися оптимальній руховій активності.

Освітня діяльність має бути організована у партнерській взаємодії педагогів і батьків вихованців та орієнтуватись на фізичний, і пізнавальний розвиток. Вона може включати тематичні й комплексні, інтегровані заняття у дистанційній формі, спрямовані на закріплення і використання дітьми набутих знань, умінь, навичок у практичній діяльності, нових ситуаціях, та відповідні рекомендації батькам вихованців.

Робота з дітьми, яка може проводитися батьками за рекомендаціями педагогів, має передбачати використання:

- різних видів праці (у природі, самообслуговування, господарсько-побутова, ручна/художня);
- дослідів та спостережень на майданчику, вулиці, у куточку природи, лісі, полі, на луках тощо;
- самостійної ігрової, художньої, рухової, пізнавальної, комунікативної діяльності;
- індивідуальної роботи з окремими вихованцями чи підгрупами по 2-4 дитини за різними змістовими напрямками освітньої роботи;
- читання, розповідання, інсценування творів художньої літератури, бесіди на морально-етичні, побутові, особистісні теми.

Для забезпечення оптимальної рухової активності дітей упродовж усього дня необхідно пам'ятати про активний руховий режим, який передбачає поєднання у раціональній кількості, послідовності й тривалості різних форм роботи, пов'язаних з руховою активністю: ранкова гімнастика і гігієнічна гімнастика після денного сну, щоденні фізкультурні вправи, співи, рухливі ігри, спортивні вправи та ігри з елементами спорту, прогулянки, праця, самостійна рухова діяльність та ін [5].

Разом із тим, залишаються чинними вимоги Базового компонента дошкільної освіти (2021) як стандарту дошкільної освіти, що є актуальним у будь-який час.

Наголошуємо на тому, що в умовах війни педагогічні працівники мають бути готовими, спроможними повноцінно надавати освітні, інформаційні, консультаційні послуги сім'ям, які виховують дітей раннього та дошкільного віку. Саме тому питання організації комунікації з учасниками освітнього процесу посідає ключове місце. В умовах військових дій найбільшої актуальності набувають системи комунікації з дітьми, їхніми батьками, сім'ями, педагогами, що дає змогу встановити швидкий обмін інформацією, мобільність зворотного зв'язку.

Задля забезпечення ефективності комунікації з батьками, вихователями й усіма, хто задіяний в освітньому процесі, рекомендовано обрати оптимальні для здійснення кожного конкретного завдання канали комунікації. Основними формами онлайн-комунікацій є: відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування, соціальні мережі. У складних умовах корисними можуть бути сервіси та інструменти комунікації в онлайн-режимі. Ефективними можуть бути розміщені на сайті ЗДО завдання і рекомендації для батьків щодо роботи з дітьми, відповідно до їхнього віку; створення груп із батьками, вихователями, психологами в соціальних мережах Viber, Telegram, тощо для отримання інформаційно-освітніх та психолого-педагогічних послуг; використання електронних платформ Zoom, GoogleMeet, Google Classroom, Microsoft Teams та ін.

Висновки. Створення безпечних і комфортних умов перебування дітей в закладах дошкільної освіти є ключовим завданням роботи колективів дитячих садочків. Аби допомогти адміністраціям та педагогічним працівникам підготуватися до нового навчального року та спрямувати освітній процес на збереження та відновлення фізичного, психічного та духовного здоров'я вихованців, державі необхідно зробити огляд деяких нормативних документів, які регламентують функціонування ЗДО.

В умовах воєнного стану безпека освітнього простору, безпека персоналу, вихованців і їх батьків є вимогою функціонування ЗДО. Досягнення цієї безпеки відбувається через забезпечення спеціальних умов у закладі дошкільної освіти, що запобігають будь яким видам фізичної, психологічної, інформаційної, соціальної, моральної, матеріальної небезпеки всіх учасників освітнього процесу, забезпечують захищеність від негативних впливів та створюють комфортні умови для життя і розвитку особистості.

Безпека життя і здоров'я учасників освітнього процесу в складних умовах сьогодення є пріоритетом у нормативно-правовому полі і включає в себе фізичний,

психологічний та інформаційний компоненти. Основними умовами для організації безпечного освітнього простору в ЗДО ми визначаємо: уміння передбачити небезпеку, уміння запобігти небезпеці, уміння діяти в разі небезпеки. Але головною умовою безпеки освітнього простору ЗДО є якнайшвидше припинення російської військової агресії проти українського народу, налагодження мирного життя і можливість закладам дошкільної освіти працювати без постійних загроз і тривог.

Список використаних джерел:

1. Дмитрієва М., Галапчук-Тарнавська О., Неїжпапа Л. Організація інклюзивного навчання під час війни. Перспективи та інновації науки. 2022. № 7(12). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7\(12\)-126-137](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-126-137) (дата звернення: 22.11.2023).
2. Іванюк І. Дистанційне та змішане навчання: проблеми та потреби вчителів під час війни. Distance education in ukraine: innovative, normative-legal, pedagogical aspects. 2023. № 3. С. 199–205. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17780> (дата звернення: 22.11.2023).
3. Ортинська Н. Механізм захисту дітей під час війни. Європейські перспективи. 2022. № 3. С. 5–8. URL: <https://doi.org/10.32782/ep.2022.3.1> (дата звернення: 22.11.2023).
4. Розробка моделі ключових STEM-компетентностей для учасників сучасного освітнього процесу / І. Р. Salanda та ін. Computer-integrated technologies: education, science, production. 2023. № 50. С. 114–119. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2023-50-17> (дата звернення: 22.11.2023).
5. Щирова Т. О. Механізм взаємодії учасників освітнього процесу при створенні безпечного психологічного середовища. Innovative projects and programs on psychology, pedagogy and education. 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-173-2-7> (дата звернення: 22.11.2023).

Мельник Лариса,

старший викладач кафедри теорії та методик соціо-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО ім. А. Назаренка,

Соціальна ідентифікація як складова процесу соціалізації в самореалізації педагога в епоху трансформаційних змін

Анотація. Впродовж усього свого життя людина значну увагу приділяє пошуку свого призначення і місця у світі, а також власної соціальної ролі, чого очікує також і суспільство, і держава. Сьогодення, яке викликами та трансформаціями обумовлює ускладнення процесів соціалізації та ідентичності, оскільки людина потребує чітких уявлень про навколишній світ, а також легітимізацію та критерії ідентифікації певної соціальної групи як «своєї». В результаті збільшення обсягів інформації відомі явища та процеси ніби розмиваються і втрачають певні межі та однозначність, що й орієнтує наукові дослідження на динаміки механізмів соціалізації та самоідентичності особистості педагога.

Ключові слова: ідентифікація, ідентичність, соціальна ідентифікація, професійна ідентифікація, професійна ідентичність, самовизначення самоідентичність.

Постановка проблеми: В кожному віковий періоду індивіда виникають свої виклики соціалізації та самоідентифікації. Особливе значення процес самовизначення індивіда має у період становлення особистості, коли активно відбувається соціалізація, формуються цінності і норми поведінки, осмислюється цінність свободи і відповідальності, закладаючи демократичні основи життєдіяльності. Концепція

національно - патріотичної соціалізації закладає ціннісну основу гармонійного розвитку особистості, коли самоідентичність обумовлює орієнтири в самореалізації особистості через широкий спектр соціальної ідентифікації, що змінює парадигму колоніальної держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Як показує сучасна історія, запорукою культурної трансформації, що впливає на технологічний, екологічний та економічний розвиток сучасних держав є оптимальна взаємодія основних складових систем «наука – освіта -інновація- суспільство- держава», коли «Наука- Освіта - Інновація» визначає вектор сенсовості та змісту ідентичності особистості, що впливає на результат розвитку суспільства, держави. самої особистості, що в процесі соціальної ідентичності стає провідником цих змін. І як наслідок або результат обумовлює таку систему, що має критичний вплив на ефективність функціонування «держави», в якій індивід трансформується в активно ідентифіковану особистість, яка розвиваючись інтелектуально, впроваджує ідеї, інноваційний продукт, що спрямований на стабільність розвитку, в якому відповідальність екологічна, економічна в спільній відповідальності впроваджує нову філософію збереження сталості в мікро- і макрокосмосі Людства та Планети Земля, коли пізнання людини людиною у відповідальності за свої активності, пізнання «Я» створює умови для події глобальної гуманізації «взаємодії – Ми» завдяки культурній дипломатії та навчання для майбутнього подолає явище «війни» назавжди.

Перші публікації з досліджень процесів ідентифікації та самоідентифікації дають змогу наблизитися до більш адекватного пізнання соціальної трансформації нашого суспільства. Всебічного аналізу ця проблема зазнала у працях Є.І. Головахи, О.Г. Злобіної, С.О. Макєєва, В.Л. Осовського, А.О. Ручки, М.О. Шульги. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про досить інтенсивне дослідження проблем ідентифікації саме на сучасному етапі розвитку суспільства, зв'язку з докорінними соціальними трансформаціями питання ідентичності висувається на перший план.

Мета обговорення теми – «наука – освіта- інновації» як єдина комплексна система, що спрямована на формування загальнометодологічної культури та розуміння органічного зв'язку в системі «освіта - соціальна ідентичність», визначає пріоритети модернізації в розумінні зв'язків, які під час зміни елементів системи та її структури спричинятиме до оптимального гнучкого управління, гуманного корегування оптимізації, накопичуючи потенціал в різноманітних м.яких практик та механізмів ідентифікації, створюючи простір інноваційності «зухвалою» сприйняття нестандартної ситуації, що не лякає, а спонукає до пошуку вирішення проблеми, що виходить за межі стереотипів, вберігаючи пластичність соціалізації. Завдання успішної трансформації в переході від колоніалізму та консервованого «феодалізму в образі - форми олігархізму» до розвитку демократії та входження до четвертого типу цивілізації, актуалізуючи наукові дослідження з вивчення підходів в подоланні колоніальної свідомості через освіту. Сучасна українська освіта модернізується, вибудовує особливу увагу до цінності Дитини та формує ідентичність елітарності педагога, приділяючи велику увагу соціальній відповідальності, формуючи культурно-соціальні якості людини – громадянина..

Таким чином, сформовані в процесі виховання різнопланові функції ідентичності допомагають успішній самореалізації професіонала і як громадянина, що сприяє активній включеності для вирішення викликів, які не руйнують соціальну відповідальність особистості, а орієнтують до самореалізації, інтеріоризуючи цінності та з розумінням сприйняття трансформаційні зміни в суспільному житті, проявляючи соціальну, громадянську активність, консолідуючи професійну освітянську спільноту та громаду.

Саме в еволюційний період найчастіше виникає питання самоідентифікації: «Хто я?», що передбачає осмислення своєї сутності, включаючи відповідні знання та емоції.

При цьому особистість ототожнює себе з іншими людьми, орієнтується на них і вибирає кращі характеристики та якості. Відомо, що в індивіда «перетинаються» різні характеристики ідентичності: етнічна, релігійна, соціальна, національна, культурна, політична та ін. У той же час за умов нестабільності соціального буття особистість починає орієнтуватися та осмислювати різні аспекти власної ідентичності, зокрема, освітньої, професійної, економічної, політичної та інших, щоб, таким чином, досягти певної самореалізації. В стані нестабільності (Covid, війна) проблемою виступає втрата ідентичності, розрив з близьким соціальним середовищем як, наприклад, сім'єю, родиною, колективом, друзями, формальними і неформальними групами.

Дослідження процесу соціалізації, ідентифікації особистості демонструє той факт, що особистість з визначеною ідентичністю більш прогнозована, передбачувана, відкрита до спілкування та взаємодії, швидше орієнтується та долає труднощі й виходить з конфліктних історій із збереженням стійкості. Самоідентифікація виступає необхідною умовою соціалізації та розвитку особистості, сприяє формуванню відповідних якостей, тому людина, яка критично визначає свої шанси та перспективи, може досягти більшого в соціальному і духовному розвитку, кар'єрі, що зорієнтована на життєву стабільність, завдяки самоідентичності.

Отже, самоідентифікація визначає сенс існування особистості, людини, професіонала, громадянина у взаємодії з навколишнім Світом, включенням індивіда до певної соціальної групи, спільноти. Таким чином, у контексті самоідентифікації особистості видається доцільним розглянути, перш за все, категорію ідентичності як базову складову цього процесу та особливості функціонального проявлення процесу соціальної ідентифікації особистості, яка творить себе і свою історію.

Проблема ідентифікації та ідентичності є відносно новою у вітчизняному науковому просторі, однак набуває широкої популярності. Складність і динамічність соціальних та політичних процесів, що відбуваються, висуває нові вимоги до становища індивіда в суспільстві, яке визначається, в тому числі і за допомогою механізмів ідентифікації та самоідентифікації. Тлумачення самої дефініції є досить неоднозначним та варіюється залежно від мети та галузі наукового дослідження. Водночас, уже нині з впевненістю можна говорити про міждисциплінарний підхід до його тлумачення, оскільки сам термін «ідентифікація» вивчається філософією, соціологією, психологією, антропологією та іншими науками.

Проте в науковому просторі наявні деякі підходи щодо тлумачення цього поняття, які ми аналізуємо щодо ідентифікації розглядаються переважно як спосіб прийняття соціальних ролей при входженні до групи (З. Фрейд, Л. Бандура, Т. Парсонс), як засіб інтерналізації об'єктивної реальності (П. Бергер, Т. Лукман), як механізм «влиття» «Я-концепції» в соціальне оточення, що проявляється в усвідомленні групової приналежності, формуванні соціальних настановлень (Ч. Кулі, Дж.Г.Мід). Індивід ідентифікує себе з тими чи іншими соціальними позиціями на основі власних уявлень про їх структуру. Тобто йдеться про символічний аспект соціального простору.

Таким чином, у сучасній науковій літературі значне місце посідає проблема пізнання соціальних процесів ідентифікації. Сформувались три головних підходи: філософський (Арістотель, Дж. Локк, Р. Декард, І. Кант); соціологічний (П. Бергер, П. Бурд'є, А. Грамші, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Д. Лукач, Т. Лукман, П. Штомпка, А. Шюц); соціально-психологічний (Г. Келлі, Р. Ліфтон, Г. Маркузе, Р. Мертон, Г. Мід, З. Фрейд, Т. Шибутані). З огляду на певне висвітлення проблеми ідентичності в класичній філософії приділяється увага філософським поглядам французького мислителя Р. Декарта. Акцентується увага на «філософії самосвідомості», яку розвивали представники німецької класичної філософії, розглядаючи свідомість як історично сформований феномен. Так, Фіхте початком філософської теорії, як і світу вважав діючий суб'єкт, а вихідною дією цього суб'єкта – рефлексію. Він фактично обґрунтував положення, що зрозуміти себе можна лише завдяки порівнянню з іншими.

Кант виокремив три основні аспекти ідентичності:

- психологічний як здатність усвідомлювати тотожність самому собі в різних станах свідомості;
- трансцендентальний як єдність суб'єкта пізнання;
- моральний як здатність чинити за законами власного розуму.

У постнекласичній філософії основа ідентичності особистості проявляється в інтерсуб'єктивному діалогічному просторі. Гегель уперше в світовій філософії дає історичне трактування свідомості. Важливим для розуміння самоідентифікації є положення Маркса про потребу індивіда в іншій людині. Зростаюча рефлексивність як взаємне відображення суб'єктів міжособистісної взаємодії сприяла усвідомленню особистістю самої себе, своїх якостей, характеристик та індивідуальних особливостей, результатом чого є поглиблення усвідомлення і регуляції суб'єктом своєї діяльності.

Втім, ідентичність – це внутрішньо суперечливе поняття, оскільки, з одного боку, означає схожість різних об'єктів, а, з іншого, – описує своєрідність кожного індивіда. Отож поняття «ідентичність» – це сукупність властивостей, які характеризують і вирізняють певного суб'єкта та вказують на його певні якості й особливості. При цьому йдеться про зміну соціальних відносин та взаємодію двох або більше індивідів. Важливо зазначити, що залежність особистості від свого соціального середовища впливає на її свідомість та ідентичність. Ідентичність, в загальній своїй сутності, збігається із тлумаченням. Які дослідники пов'язують з поняттям «Я» в найрізноманітніших формах: «Я-концепції», «Я-системи», «Я-досвіду» (Шилдер, Федерн), з поняттям «его» у формах «его-ідеалу», «его-ідентичності», «супер-его» (З. Фрейд, Е. Еріксон). З. Фрейд розумів під цим поняттям сукупність взірців поведінки, які засвоює особа, беручи на себе ту чи іншу роль під впливом суспільної свідомості («Над-Я»), тобто як один із механізмів формування особистісно-моральної інстанції «Супер-его» через ототожнення дитиною себе з батьками чи іншим авторитетом та, відповідно, інтеріоризація їх моральних норм, цінностей, зразків поведінки.

Проблему вивчення соціальної ідентифікації в контексті соціологічного аналізу не можна вирішити без вивчення соціальної стратифікації не лише в суспільстві, а й «стратифікацією» в школі, коли поділяються дитячі групи на «інтелект нації» чи інший клас, дослідження наявних соціально-статусних груп, особливостей їх становища в сучасній ситуації може й передбачати в майбутньому щодо ознак ідентичності. Варто розширити предметне поле дослідження ідентичності, надаючи їй нового значення – соціального. Специфіка соціологічного підходу в освітньому закладі до аналізу ідентичності полягає у розгляді її як соціального конструкту, що підлягає емпіричному спостереженню, в дослідженні впливу різних соціальних інститутів на її формування, становленні взаємозв'язків між різними соціальними групами.

Специфіка соціологічного підходу до визначення процесу ідентифікації полягає в тому, як соціальні інститути, і чому саме ці, а не інші, впливають на самовизначення особистості, і які наслідки наявності або відсутності процесу ідентифікації. Тоді як у психології досліджуються психічні механізми процесу ідентифікації особистості. Вперше термін «ідентифікація» був введений у 1921 році австрійським психологом З. Фрейдом у роботі «Психологія мас і аналіз Я». Саме він почав трактувати ідентифікацію як механізм, що забезпечує здатність «Я» до саморозвитку, несвідоме ототожнення суб'єкта з об'єктом, мотивом якого можуть бути страх втрати любові, страх перед покаранням. Ідентифікація сприяє соціалізації, тобто робить людину готовою прийняти соціальні норми як свої внутрішні установки, як керівництво до дії, а також здатною на об'єктивну й диференційовану самооцінку. Теорія психоаналізу З. Фрейда пояснювала будь-яке самоототожнення із соціальною групою як результат функціонування постійного й універсального психологічного механізму, що підсвідомо виділяє різні групи як «свої» і «чужі».

Американським соціологом Е. Еріксоном, засновником теорії ідентичності, був введений у науковий обіг термін «ідентичність». У своїх дослідженнях основну увагу було приділено проблемам формування ідентичності людини як такої, яку він бачив у розвитку, як універсальну, передусім, адаптаційну структуру, як якийсь «процес організації життєвого досвіду в індивідуальне Я». Розглядаючи проблему соціальної ідентичності на рівні різних соціальних груп, Е. Фромм оперував поняттям «соціальний характер», що, на його думку, являє собою «сукупність рис характеру, які наявні у більшості членів цієї групи й виникають в результаті загальних для них переживань і загального способу життя».

Таким чином, соціальна ідентифікація, яка є серед членів будь-якої соціальної спільноти, обумовлена двома основними моментами: психологічними властивостями конкретної особистості й особливістю соціальних характеристик індивіда, який в процесі соціалізації під час навчання в школі набуває через взаємодію та формування вмінь та навичок, що проявляють якості ідентичності особистості.

У соціології історія дослідження феномена ідентифікації пов'язана з ім'ям Е. Дюркгейма, який був прихильником структурно-функціонального підходу. Е. Дюркгейм порушив питання про механізми формування й ролі впливу на індивіда його зв'язків з різними спільнотами, що існують об'єктивно, як інші загальні соціокультурні норми. Не вживаючи термін «ідентифікація», Е. Дюркгейм розробив теорію трансляції соціальних ідентичностей, розкриваючи структуру й процеси конструювання «соціальної сутності» особистості, що являє собою систему «надіндивідуального», що відображає в індивідах групову приналежність (релігійні вірування, моральні норми й принципи тощо). Згідно з Е. Дюркгеймом, «соціальна сутність» (тобто соціальна ідентифікація) передається у процесі соціалізації від покоління до покоління. Відповідно до цієї теорії система особистості формується у процесі інтерналізації «поведінковим організмом» соціальних цінностей і норм. Зокрема, Т. Парсонс визначав категорію «соціальна ідентичність» у вигляді системи кодів, за допомогою яких індивідуальні значення символізуються через мову, цінності та культурні традиції і детермінують соціальні реакції, поведінку та дії суб'єкта. Виходячи з цього контексту, ідентичність є не станом, а структурною характеристикою особистості, що формується через виховну взаємодію.

Значну роль у феноменологічній концепції соціалізації відведено власним уявленням індивіда про суспільство й соціальні норми, осмисленню його діяльності як інформаційного процесу соціальної взаємодії. Відомий представник цього напрямку А. Шюц акцентував увагу на ролі формування типологічної структури сприйняття об'єктів людьми, у ході їхнього повсякденного досвіду. Він вважав, що типізація проявів соціальної реальності людиною в «поняттях здорового глузду» здобуває універсальне значення у процесі соціальних взаємозв'язків, що є механізмом формування соціальної ідентичності.

В роботах послідовників ідей А. Шюца – П. Бергера й Т. Лукмана одержала розвиток класична феноменологічна концепція ідентифікації. Їм вдалося методологічно погодити макросоціальний аналіз із соціально-психологічним. Соціальна реальність у їхньому уявленні, по суті, є те, що відображається в самих «колективних уявленнях», у суспільній свідомості. Це і є об'єктивна соціальна реальність. Таким чином, у цій теорії підкреслюється роль наявних норм і правил як джерела існування деперсоніфікованих взаємозв'язків людей. З одного боку, індивіди самостійно конструюють соціальну реальність, маючи волю її інтерпретувати, у той же час, з іншого боку, вони лише відтворюють практику, яка складається під впливом наявних об'єктивних механізмів міжгрупового впливу.

Представник феноменологічного підходу П. Бергер визначав соціальну проблему ідентифікації з погляду рольової теорії Ч. Кулі та Дж.Г. Міда. Відповідно соціальна роль визначається як типова реакція на типові очікування. Базова типологія ролей, яку

виробляє суспільство, виконує функцію матриці поведінки людей, що зобов'язує їх ідентифікуватися з певною соціальною спільнотою. У цій спільноті індивіди знаходять і вимоги, і підтримку для одержання й закріплення ідентифікаційних ознак, що відповідають відведеній їм соціальній ролі. «Кожній соціальній ролі відповідає певна ідентичність».

Першим серед представників символічного інтеракціонізму почав використовувати термін «ідентичність» І. Гофман у своїй праці «Стигма». Стигма є своєрідною перепорою між явною та бажаною ідентичностями, яку індивід бажає приховати. Символічний інтеракціонізм у фокус вивчення ставить питання способу вибудовування ідентичностей та процесу ідентифікації, залежності ідентифікації від соціального оточення й взаємодії. У межах символічного інтеракціонізму феномен ідентичності трактується відповідно до теорії «дзеркального Я», заснованою Ч. Кулі й Дж.Г. Мідом: індивід знаходить власне «соціальне Я» лише у взаємодіях за допомогою «прийняття відносин інших до себе самого» через механізм «розігрування й прийняття ролі». Інструментами, які опосередковують, ідентифікації є «інший», «значущі інші», «узагальнені інші». Дж. Мід розрізняє усвідомлювану й неусвідомлювану ідентичності. Неусвідомлювана – це комплекс очікувань, що виходять від його соціального оточення; усвідомлювана – формується у процесі рефлексування особистістю свого «Я», свого поводження.

Відомий представник інтеракціонізму І. Гофман виділив три види ідентифікацій, що відображають як соціальну детермінацію, так і індивідуальну своєрідність особистості:

- 1) соціальна ідентифікація відображає типізацію особистості іншими на основі атрибутів її груп приналежності – «соціальне Я»;
- 2) особистісна ідентифікація – унікальний комплекс індивідуальних ознак цієї індивідуальності, що характеризують її як об'єкт у часі й просторі – «фізичне Я»;
- 3) Я-Ідентифікація – ідентифікація як суб'єктивне сприйняття індивідом своєї життєвої ситуації й власної своєрідності – «рефлексивне Я».

У сучасній теоретичній соціології намітилася тенденція до створення синтезованої моделі соціальної реальності, яка поєднує «об'єктивні» (макросоціологічні) і «суб'єктивні» (мікросоціологічні) погляди. Концепція балансу ідентичності Ю. Хабермаса розглядає особистісну й соціальну ідентичності як виміри, у балансі яких реалізується «Я-Ідентифікація». Наочно цей вид ідентифікації можна представити як систему координат, у якій вертикальна вісь являє собою персональну або особистісну ідентифікацію індивіда, а горизонтальна – здатність суб'єкта виконувати різні вимоги безлічі рольових систем, до яких він належить.

Незважаючи на те, що ідентифікація є багатоаспектним поняттям зі складною внутрішньою структурою, однак, виходячи із соціального розуміння, ідентифікація знаходить свій вияв у соціокультурних характеристиках (нормах, ідеалах, цінностях, зразках поведінки, соціальному статусі і ролях). У той же час ідентифікація є необхідною умовою диференціації і створення солідарних відносин соціальних груп і спільнот через комунікації, міжособистісні взаємодії та інтеріоризованої ціннісної поведінки, яка виникає через усвідомлення свого членства в соціальній групі разом із ціннісним та емоційним значенням. Таким чином, будь-яке визначення індивідом самого себе через якісь ознаки, які мають соціальне значення, самовіднесення з усвідомлено розповсюдженими соціальними групами й об'єктами спричиняє зміну особистісного сприйняття навколишньої дійсності.

Проведений аналіз дозволяє визначити соціальну ідентифікацію особистості в умовах українського суспільства, що трансформується, є складним багатогранним процесом і являє собою об'єкт міждисциплінарного характеру, що пов'язаний із соціокультурним контекстом. Процес ідентифікації є двобічним, в якому відбувається, з одного боку, ототожнення індивіда з групою, а з іншого – розпізнавання ним у своєму

соціальному оточенні тих ознак, за якими особистість може ідентифікувати себе з певною групою, використовуючи статево-вікові, моральні, професійні, економічні, політичні та естетичні індикатори, за якими люди визначають своє коло спілкування і взаємодії.

Висновки. Отже, ідентифікація з певною соціальною групою чи класом характеризується комплексом уявлень про соціальну реальність і їх місце в ній – уявлення, що регулюють їх життєву активність, і специфічних уявлень саме для певної групи. Можна стверджувати, що міра цієї специфічності, «особливості» соціальних уявлень дитини та педагога під час соціальної взаємодії або чітко визначає цінності взаємодії, чи розмиває межі, якості взаємодії, які дають підстави передбачати про якість, рівні реальної ідентичності, як в групі дорослих, зокрема педагогів, так і орієнтовану модель ідентифікації учнів. Означені підходи необхідно застосовувати в комплексі, оскільки кожен із них має певні недоліки: символічний інтеракціонізм та феноменологічна соціологія мінімізують значення поза особистісних соціальних структур, структурний функціоналізм – акцентує увагу на соціальних структурах, нехтуючи значенням особистості і представляє ідентифікацію як статичний соціальний процес.

У процесі модернізації української школи дослідження ідентифікації в учнів та самоідентифікації педагогів орієнтує на вивчення мінливості та динамічності соціального простору, в якому детально будуть моніторити та описувати місце й значення ідентичності в житті учасників освітнього процесі (учні, педагоги, громада), соціо-культурного середовища, в якому відбувається взаємодія, а також визначається та окреслюється значення ідентичності – самоідентичності у просторі соціальних відносин, які включені в трансформаційні процеси зміни, а кожен із проаналізованих підходів розглядатиме соціалізацію як функцію ідентифікації, що розгортає взаємодію для гармонійного становлення особистості учня, для педагогів – самореалізація.

Список використаних джерел:

1. Бергер П. Л. Общество в человеке / П. Л. Бергер // Социологический журнал. – 1995. – № 2. – С. 162–180.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; пер. с англ. Е. Буткевич. – М. : Медиум, 1995. – 336 с.
3. Гнатенко П. І. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П. І. Гнатенко, В. М. Павленко. – К. : Арт-Пресс, 1999. – 466 с.
4. Голоденко О. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціогуманітарних науках [Електронний ресурс] / О. Голоденко. – Режим доступу <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1522/1/Golodenko-2.pdf>.
5. Дудченко О. Н. Социальная идентификация и адаптация личности / О. Н. Дудченко, А. В. Мытиль // Социологические исследования. – 1995. – № 6. – С. 110–119.
6. Макеев С. А. Социальные идентификации и идентичности / С. А. Макеев, С. Н. Оксамитная, Е. В. Швачко. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1996. – 185 с.
7. Соціологія : підручник / за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача. – Харків – Київ, 1998. – 624 с.
8. Старовойтова І. І. Ідентифікація як метод наукового пізнання / І. І. Старовойтова // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук праць. / відп. ред. В. В. Лях. – К. : Стилос, 1998. – Вип. 1. – С. 192–202.
9. Старовойтова І. І. Личностная идентификация и реидентификация в переходном обществе / И. И. Старовойтова // Перспективы. – Одесса, 1998. – № 4. – С. 114–117.

10. Фрейд З. Неудовлетворенность культурой / З. Фрейд // Западноевропейская социология XIX – нач. XX веков. – М., 1996. – 568 с.
11. Чапська І. Майновий стан громадян у суспільстві, що трансформується / І. Чапська // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 10. – С. 63–75.
12. Шляков Д. В. Социально-профессиональная идентификация учителя: социологический анализ : автореф. дис. ... канд. социол. наук : спец. 22.00.06 / Д. В. Шляков ; Педагогический институт ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2008. – 27 с.
13. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе / В. А. Ядов // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 35–52.

Мельницька Ірина,
вчителька географії
Хмельницького ліцею №11

Принципи впровадження STEM на уроках природничої освітньої галузі

Анотація. У статті розглядаються теоретичні аспекти STEM-технологій у процесі вивчення географічного складника природничої освітньої галузі. Наводяться приклади використання STEM-підходу при реалізації різних видів навчальної діяльності.

Ключові слова: STEM-технології, STEM-підходи, онлайн-середовища, проекти, діяльнісний і творчий характер навчання.

Природнича освітня галузь, географічний складник, має унікальні можливості для використання концепції STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics). Мене захопила ідея поєднання декількох предметних областей для прийняття рішення, інтеграції знань і вмінь учнів із кількох освітніх галузей для розв'язання проблемних завдань, створення освітнього простору, який буде мотивувати учнів самостійно знаходити відповіді на питання. Метою впровадження STEM є не лише вивчення географічних фактів, розуміння причини виникнення процесів, явищ, але й залучення учнів до активної навчальної діяльності, пробуджуючи їхню цікавість до науки.

Моя робота спрямована на залучення учнів до практичних досліджень, розвитку їхнього критичного мислення, сприяння інтеграції географічних знань із технологічними та інженерними концепціями. Оскільки STEM-технології поєднують різні науки, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення завдань, то школярі навчаються розуміти й бачити міжпредметні взаємозв'язки та вивчати предмет дослідження цілісно.

Етапи реалізації STEM-технологій під час уроків географії у 6-8 класах:

- **визначення завдань та цілей:** визначила конкретні STEM-завдання, які можна було б інтегрувати в географічний курс; ці завдання враховували основні теми навчального предмета й вимагали від учнів застосування технологічних інструментів для аналізу географічних даних;

- **використання технологій:** впровадила використання географічних інформаційних систем (ГІС), віртуальних екскурсій, додатків для картографування та інших технологій для збільшення інтерактивності уроків;

- **практичні завдання:** учні проводили практичні експерименти й дослідження, використовуючи географічні дані та STEM-засоби. Наприклад, вони досліджували вплив змін клімату на розташування екосистем чи вивчали географічні аспекти розвитку енергетики;

• *групова робота та змагання*: організовувала групову роботу, де учні спільно розв'язували географічні задачі з використанням STEM-підходів; проводила змагання та проекти, які стимулювали конкуренцію і творчість.

Як учитель географії, основний акцент я ставила на формуванні практичних навичок школярів, використовуючи для своєї роботи різноманітні онлайн-середовища:

• науково-популярні канали на Youtube: «Цікава наука», «Хмаринка Science», «Discovery Ukraine», «Наука та Всесвіт» тощо;

• соціальні сервіси мережі Інтернет WEB–2,0 - онлайн-карти, схеми, діаграми, інструменти ведення проєктів та співробітництва;

• метод перевернутого навчання;

• DIY-підхід - робототехніка, мейкерство.

Відповідно до STEM-підходу структура уроку враховує основні географічні знання, узагальнені (наскрізні) поняття та наукові й інженерні навички. Таким чином, робота сучасного вчителя географії має діяльнісний і творчий характер.

- Як же це можна застосувати у практичній діяльності?

Уроки географії у 6 класі урізноманітнюю практичними роботами з використанням STEM-технологій. На уроці школярі працюють із пластиліном, солоним тістом, вирізають із шкірки овочів чи фруктів план власного будинку або школи, вивчаючи тему «План місцевості».

Під час вивчення теми «Масштаб» школярі навчаються бачити взаємозв'язок географії з математикою, використовуючи мобільний додаток доповненої реальності. Роботу над темою «Населення материка Євразія» у 7 класі організовую у вигляді навчального проєкту, під час якого учні ознайомлюються з населенням, науковими досягненнями народів, мистецькими творами, одночасно створюють музичні інструменти (наприклад: маракаси із пластикових ложок, пластикової кульки та

гороху або бісеру).

На уроках географії використовую проєкти, які об'єднують географічні концепції з елементами науки, технології та інженерії. Наприклад, учні 7 класу реалізували географічний STEM-проєкт із теми «Материки й океани Землі». Під час роботи над проєктом школярі працювали над такими практичними завданнями у робочих групах:

• створення тривимірної моделі океанського дна за допомогою діорами або комп'ютерного моделювання, вивчення особливостей рельєфу океанського дна та його зв'язку із структурою Землі;

• дослідження впливу морських течій на клімат різних регіонів та створення моделі морських течій за допомогою водяних контейнерів і фарби;

• вивчення змін у площі льодовиків через роки за допомогою супутникових знімків та розробка прогнозу можливих наслідків глобального потепління для різних материків;

• дослідження забруднення океану та його впливу на морські екосистеми, розробка можливих рішень для зменшення забруднення і покращення стану океану;

• розроблення віртуальної експедиції на материки Землі, включаючи інтерактивну карту та відеоматеріали про особливості кожного материка за допомогою ресурсу Google Earth.

Розпочавши з найпростіших навчальних проєктів, таких як створення моделей географічних формацій, поступово школярі переходять до більш складних завдань, які

передбачають використання технологій. Учні працюють із інтерактивними мапами, використовуючи програми для картографії та вивчають географічні концепції через роботу з різними цифровими додатками.

Працюючи з сервісом «Mapillary» на уроках у 6 та 8 класах при вивченні топографічних карт пропоную учням здійснити порівняльний аналіз реальних світлин та відповідної місцевості на топографічній карті. На даному сервісі учні мають можливість додати власні знімки місцевості. Для цього пропоную реалізувати навчальний міні-проєкт «Чарівні куточки рідного краю». Під час роботи над проєктом школярі роблять світлини куточків своєї місцевості та геокодують власну добірку світлин на сервісі «Mapillary».

Працюючи над колективним STEM-проєктом «Рельєф материків», семикласники в групах:

- вивчають карту рельєфу світу та вибирають один або кілька материків для подальшого вивчення;
- досліджують особливості рельєфу обраного материка, такі як гори, річки, рівнини, озера тощо;
- створюють модель рельєфу обраного материка, використовуючи папір-маше, пінопласт, глину, картон чи інші матеріали для відтворення характерних форм рельєфу;
- вивчають, як рельєф впливає на висоту гір, розташування річок та інші фактори;
- кожна група презентує свою модель та висновки однокласникам, пояснюючи, як рельєф впливає на природні умови та життя на материку;
- зацікавленим учням пропоную розширити свою роботу над проєктом, досліджуючи конкретні екосистеми, які виникають через рельєфні особливості.

Такі завдання дозволяють учням поєднати знання із географії, біології та екології, використовуючи STEM-підходи для створення моделі й проведення дослідження.

Учні 6-8 класів не лише вивчають географію через STEM, але і беруть активну участь у різних STEM-конкурсах у школі. Як вчитель географії я організувала конкурси «Кращий STEAM-проєкт», «Автомобільний транспорт майбутнього», «STEM-логотип кабінету географії». Це дало можливість показати учням свої навички та знання, взяти участь у захоплюючих наукових викликах.

Для закріплення практичних навичок роботи, проводжу воркшопи та проєкти, пов'язані з географією та STEM, залучаючи учнів до реальних проблем, таких як вивчення впливу людської діяльності на екосистеми чи розробка стійких міських планувань. Такий підхід дозволяє не лише поглибити знання учнів у географії, але і розвивати їхні навички у сфері STEM, створюючи інтегрований та цікавий навчальний процес.

Результативність впровадження STEM-підходу на уроках географії у 6-8 класах полягає у:

- **активній участі та зацікавленості:** учні стали більш зацікавленими у вивченні географії через можливість застосовувати свої знання в практичних STEM-проєктах;
- **розвитку навичок:** учні розвивали навички аналізу, критичного мислення, проблемного вирішення та співпраці, що важливо для подальшого успіху в STEM-галузях;
- **підвищення мотивації до навчання:** результати навчання покращилися, оскільки учні активно працювали, були всі залучені до навчальної діяльності,

ефективно підвищуючи розуміння навчального матеріалу через практичне застосування.

Упровадження STEM-підходів на уроках географії виявилось успішним. Учні отримали нові можливості для розвитку, а навчання стало більш захоплюючим та практичним. STEM дозволяє інтегрувати географію з іншими науковими галузями. За допомогою технологій, інженерних вирішень та математичного аналізу учні можуть глибше розглядати географічні питання та вивчати їх з точки зору різних наук. Учні не лише отримали глибокі знання з географії, але й розвинули навички критичного мислення, командної роботи та використання сучасних технологій. STEM на уроках географії дозволяє учням застосовувати свої знання у реальних ситуаціях та дозволяє інтегрувати географію з іншими науковими галузями.

Список використаних джерел:

1. Берека В. Є. Формування професійної майстерності педагога засобами STEM-освіти: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 20 – 22.
2. *Проект концепції STEM-освіти в Україні.*
URL: http://mkkor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf
3. STEM-освіта: науково-теоретичні аспекти, досвід впровадження, перспективи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (21 квітня 2021 р., м. Луцьк) / укладачі: Н. А. Поліщук, В. В. Камінська. Луцьк: Волинський ІППО, 2021. 208 с.

Емоційне вигорання педагогів під час війни: ознаки та шляхи подолання

Анотація. Війна — час серйозних трансформацій, що стосуються не тільки суспільства загалом, але й кожної окремої особистості. І етапи цих трансформацій тісно пов'язані з наявністю у нас ресурсів та вмінням ці ресурси розподіляти. Коли ресурсів не вистачає, ми можемо реагувати по-різному: істерично їх накопичувати, панікувати, максимально заощаджувати чи навіть відкладати своє життя на потім. Проблема лише у тому, що це «потім» може не настати, а відкладене — перестати тішити й загалом не дати того ефекту, який ми від нього чекаємо, а отже, призвести до розчарувань. Щоб цього не сталося, варто пам'ятати, що в нас є кілька основних ресурсів, які суттєво впливають на наше життя. Найважливіші з них — це, власне, життя і фізичне здоров'я. Їх необхідно берегти, підтримувати й не ризикувати ними дарма.

Ключові слова: бути в ресурсі, психологічна підтримка, емоційне вигорання, регуляція емоцій, емоційний баланс.

Україна зараз переживає складні часи. Вже другий рік триває повномасштабна війна, всі ми потребуємо психологічної підтримки, адже для того, щоб навчати учнів (вихованців) і ділитися з ними досвідом, важливо мати на це власний ресурс. Діти добре відчують емоційний стан дорослих, адже їм необхідно бути впевненими у надійності тих, хто гарантує їхню безпеку, є авторитетом і зразком для наслідування. У першу чергу, це батьки. Наступні в списку довірених людей — вчителі, вихователі і психологи, які більше часу проводять із дітьми, ніж батьки, тож орієнтуватися на їхній емоційний стан для учнів є природним.

В умовах війни українці набагато швидше вигорають і морально виснажуються. Багато хто сьогодні змінив місце проживання, спосіб життя, вид діяльності. Здобувачі освіти та педагоги змушені адаптуватися до нових умов життя, визнавати, що режим очікування затягнувся і варто думати про те, як жити далі.

Такий стан називають захисною реакцією організму. Якщо у людини часто трапляються стресові ситуації та висока відповідальність, у свідомості спрацьовує ефект відстороненості. Щоб захистити нервову систему, відбувається відключення емоцій – настає апатія.

Педагогу важливо навчитися вгамовувати власні деструктивні думки, регулювати емоції та вчасно запобігати власному вигоранню. Синдром емоційного вигорання означає емоційне виснаження, що зростає з часом. Це поняття вперше використав американський психіатр Герберт Фрейденбергер у 1974 році. Особливо вразливими до вигорання на роботі є ті, чия професія пов'язана з постійним спілкуванням і турботою про когось. Це педагоги, психологи, лікарі, волонтери. Необхідність постійно бути на зв'язку, вислуховувати і говорити самому, стежити за важливими новинами, поведінкою інших людей, намагатися виправдати чийсь очікування — усе це призводить до того, що в якийсь момент у людини просто не вистачає енергії на подальшу діяльність. Тому дуже важливо звернути увагу на симптоми вигорання, які поділяють на три групи: емоційна виснаженість, якій притаманно почуття спустошеності та втоми; деперсоналізація, для якої характерним є байдуже ставлення до оточення, часто вона проявляється через цинізм чи негативне сприйняття реальності; редукція професійних досягнень, тобто знецінення своїх успіхів і досвіду, почуття власної безпорадності. Також ознаками вигорання можуть бути пасивність, підвищена дратівливість навіть на незначні події, небажання

спілкуватися, посилення тривожності, постійне відчуття страху, негативний погляд на професійні перспективи.

Професійне (емоційне) вигорання і стрес схожі процеси, але мають різну природу. Проблеми і стреси виникають у всіх, і зазвичай вони долаються в процесі роботи. Але з професійним вигоранням справа йде складніше. Це затяжний процес, який назріває і накопичується тривалий час, і потім виводить людину з робочого стану також на довгий термін. Якщо хронічний стрес, пов'язаний з роботою триває більше 3-4 місяців — це може вже говорити про емоційне вигорання.

Вигорання — це наслідок стресу, а точніше — його остання стадія, коли людина вже повністю знесилена. Найчастіше помічають вигорання на роботі, незважаючи на те, що емоційно можна вигоріти і вдома, наприклад, перебуваючи у вимушеній відпустці чи, як всі ми зараз, — у постійній напрузі через війну, якій не видно кінця. Здається, що невідомо, куди рухатись, як жити і що зробити, щоб покращити ситуацію. Психічно здорова людина прагне будувати плани — це наша природна потреба. Коли можливість планування зникає, ми відчуваємо безпорадність, тривогу і невпевненість. Для того, щоб відновитися і мати бажання жити й продуктивно працювати, важливо зрозуміти, які ресурси у нас ще є, і їх треба зберегти, а які — відновити.

Емоційне вигорання — це стан фізичного й емоційного та мотиваційного виснаження, який викликаний накопиченням стресу та тривоги, кризою цінностей, високих вимог до самого себе. Виявляється як в формі фізичної втоми, почутті психологічної та емоційної виснаженості.

Стан емоційного вигорання характеризується такими ознаками:

- ✓ відчуття постійної перевтоми;
- ✓ погіршення стану здоров'я (біль в спині, головний біль, проблеми з серцем, депресія);
- ✓ безсоння;
- ✓ роздратованість, поганий настрій;
- ✓ почуття емоційного спустошення;
- ✓ когнітивні проблеми (погіршується пам'ять, часто допускаєте помилки, приймаєте невірні рішення тощо);
- ✓ небажання виконувати свою роботу.

Також серед причини, які викликають професійне емоційне вигорання можна виділити: страх втратити роботу, наприклад через війну в країні, стреси, пов'язані з щоденними обов'язками, відсутність поваги серед колег або з боку керівництва, конфлікти всередині колективу, незрозуміла та несправедлива система оплати праці, відсутність перспектив.

Турбота про власну фізичну безпеку — першочергове завдання кожної людини, бо життя — невідновлюваний ресурс. Із ним тісно пов'язано здоров'я, адже коли воно погіршується, якість нашого життя суттєво знижується. Перебувати у максимально можливій безпеці — це найкраще, що ми можемо для себе зробити. Наступний і дуже важливий ресурс — матеріальний. Як не дивно, у нас прийнято знецінювати такий ресурс, мовляв, «не в грошах щастя» та «за гроші не можна купити здоров'я, щастя, любов». Тема коштів у нашому суспільстві є закритою: про них не прийнято розпитувати, це намагаються не обговорювати з колегами, з дітьми. Але досі нікому не вдалося прожити, наприклад, без їжі, яка теж має свою ціну. Гроші дають нам можливість поновлювати інші ресурси — фізичне здоров'я та благополуччя. У сучасному світі вони фактично забезпечують першу сходинку піраміди Маслоу, тобто фізіологічні потреби, без якої рухатися нагору ніяк не виходить. Тому хвилюватися через відсутність цього ресурсу — абсолютно нормально, якщо це не переростає у хворобливі форми накопичення. Війна — це завжди ризик втрати матеріальних ресурсів, який спричиняє паніку, а та, у свою чергу, — бажання або витратитися на непотрібні загалом речі, або навпаки — надто економити. Важливо також навчитися

просити про допомогу, щоб мати можливість використовувати доступні ресурси, які пропонують інші люди. Просити про допомогу — не соромно. Допомагати іншим — приємно і шляхетно.

Варто також не забувати про час — неймовірно важливий ресурс, який також не підлягає відновленню. Але саме його ми витрачаємо найлегше, відкладаючи життя на потім. На жаль, більшість нас не навчили цінувати власний час, і це суттєво погіршує наші перспективи на краще майбутнє та не дає змоги повною мірою відчувати радість життя тут і зараз. Варто пам'ятати, що берегти час означає не існувати в очікуванні, а наповнювати його життям, помічати те, що відбувається навколо, знаходити те, чому можна радіти, планувати, приносити користь і спілкуватися з людьми, тобто вкладати в одиницю часу максимум сенсу.

Не варто забувати про психічне здоров'я, яке потрібне нам для того, щоб мати сили на роботу, стосунки, спілкування і водночас радіти життю. Психологічний ресурс — це та опора, яка дає нам змогу задовольнити свої життєві потреби, сформулювати моральні орієнтири і рухатися вперед. До психологічного ресурсу зараховують також і здатність рефлексувати, тобто усвідомлювати власний досвід, ділитися ним, емоціями, знаходити однодумців і тих, хто поділяє наш стиль життя. Дисципліна і змога будувати повсякденні плани також є ознаками психічного здоров'я.

Варто користуватися буквально всім, що дає нам сили й натхнення, а також відчуття власної цінності й важливості.

Якщо ви виявили у себе ознаки емоційного вигорання, не хвилюйтеся. Боротися з вигоранням можна, потрібно лише знайти баланс.

Шляхи подолання емоційного вигорання:

✓ **Важливо розвивати рефлексію.** Саме завдяки самоусвідомленню ми починаємо краще орієнтуватися у собі, а отже вчасно відслідковувати свій настрій, думки, стан. Можемо помічати зміни, які стаються у нашому внутрішньому світі.

✓ **Звертаємо увагу на сигнали нашого тіла.** Дуже часто біль — це сигнал, який наше тіло надсилає при вигоранні. Тіло завжди розмовляє з нами, але ми не слухаємо.

✓ **Важливо давати собі відпочити, змінюйте обстановку.** Планування відпочинку завжди підвищує настрій і жагу до життя.

✓ **Частіше займайтеся улюбленою справою.** Хобі допомагає уникнути вигорання, головне в цьому процесі — навчитися відновлювати сили та заряджатися енергією.

✓ **Пам'ятайте про людей, які підтримують вас.** Коли ми відчуваємо стрес, нам хочеться віддалитися від людей, але насправді вони можуть стати ефективною зброєю проти вигорання. Рідні та друзі завжди здатні підтримати. Потрібно більше часу проводити з ними, це допоможе нівелювати стрес і тривогу.

✓ **Визначити свої пріоритети та життєві цінності.** Вигорання — ознака того, що щось важливе у нашому житті не працює. Виділіть час на те, щоб подумати про свої надії, цілі та мрії.

✓ **Хваліть себе.** Нагадуйте собі про власні досягнення.

✓ **Фізичні вправи.** Незважаючи на те, що фізичні вправи — це останнє, чим ви захочете займатися під час емоційного вигорання, вони є потужними ліками. До того ж, це те, що можна зробити прямо зараз. Прагніть до того, щоб займатися спортом 30 хвилин в день: бажано розділити цю активність на відрізки по 10 хвилин.

Якщо є відчуття, що вам потрібна допомога, не забувайте — є можливість звернутися на консультацію до психолога, щоб краще розібратися в собі та своїй ситуації.

Отже, головна рекомендація щодо емоційного вигорання — це вміння підтримувати баланс всіх сил свого організму (психофізіологічний рівень), а також всіх сфер свого життя. А стреси просто показують, де цей баланс порушений й куди варто

скерувати свою увагу та своєчасно приймати конструктивні рішення щодо збереження свого психологічного здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Дзюба К. Профілактика професійного вигорання // *Психолог*. 2013. № 8. С. 24–25
2. Емоційне вигорання на роботі. 8 способів впоратися з синдромом. URL : <https://suspilne.media/7544-emocijne-vigoranna-na-roboti-8-sposobivvporatisa-z-sindromom>
3. . Емоційне вигорання або синдром двадцять першого століття. URL : <https://delta-med.com.ua/emotsijne-vygorannya-abo-syndrom-dvadtsyat-pershogostolittya>
4. Зайчикова Т. В. Діагностика та профілактика синдрому професійного вигорання у вчителів: методичні рекомендації. Київ – Рівне, 2003. 24 с.
Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: ґендерні аспекти / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. К.: Міленіум, 2006. 368 с.
5. Чеканська Л. М. Особливості психологічної профілактики професійного вигорання у педагогів. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали VII Міжнар. наук.-прак. конф., 10 грудня 2020 р., м. Суми: у 2 ч. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. Ч. 2. С. 211–217.

Мітягіна Світлана,

методист науково-методичного центру виховної роботи,
позашкільної освіти та моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка

Виявлення негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах як напрямок внутрішніх досліджень у закладах ЗСО

Анотація. У тезах окреслюються можливості та об'єктивні обмеження закладів ЗСО щодо вивчення наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах. Піднімається питання про важливість поєднання тактичного й стратегічного підходів у проведенні таких досліджень.

Ключові слова: внутрішні дослідження, здійснення освітньої діяльності в кризових умовах.

Починаючи з березня 2020 р. система загальної середньої освіти функціонує в кризових умовах. Загальнодержавний карантин, обумовлений пандемією COVID-19, спричинив різкі та кардинальні зміни в роботі шкіл. Разючі зміни в практиці організації освітнього процесу спричинили вплив на всіх його учасників, що мало неминуче позначитися на педагогічній діяльності освітян та результативності навчання здобувачів освіти. Початок повномасштабної війни проти України не лише став потужним стресовим чинником для всіх учасників освітнього процесу, а й кардинально змінив спосіб життя українців, зокрема умови праці та навчання. Отже, школа довгий період функціонує в кризових умовах, систематично стикаючись із новими викликами.

Значні зміни в умовах забезпечення освітнього процесу позначаються на різних аспектах функціонування закладів освіти. Ідеться і про якість надання освітніх послуг, і про результативність навчання здобувачів освіти, і про успішність процесу соціалізації здобувачів освіти, і про професійне зростання педагогічних працівників, і про мотивацію здобувачів освіти до навчання та педагогічних працівників – до професійного вдосконалення тощо. Керівники закладів освіти, педагогічні колективи, батьки здобувачів освіти усвідомлюють, що вкрай актуальним сьогодні є питання

оцінки стану функціонування закладів освіти та їхніх окремих складових. Це є необхідним кроком задля усунення проблем і недоліків, що вже існують, а також прогнозування динаміки розвитку закладів і їхніх складових, запобігання зниженню рівня якості освіти.

З прикладної точки зору надзвичайно важливо усвідомлювати складність, комплексність, масштабність змісту поняття «освітні втрати». Коли ж ідеться про втрати, завдані функціонуванню окремого закладу ЗСО та, відповідно, окремим здобувачам освіти, питання їх дослідження та тим більше вимірювання (воно є можливим лише із застосуванням спеціальних методик) викликає чи не більші складності. Окремим закладам освіти практично неможливо забезпечити здійснення масштабного, різноаспектного дослідження освітніх втрат, адже відсутні відповідні дослідницькі методики та інструментарій, а педагогічні працівники не мають спеціалізованої підготовки для коректного проведення дослідницьких заходів.

За відсутності рекомендованої Міністерством освіти і науки України єдиної методики дослідження освітніх втрат заклади освіти мусять самостійно визначати свій підхід до вивчення цієї проблеми. З урахуванням комплексності й складності поняття «освітні втрати» переважно йдеться про дослідження лише певних його складових. З цієї точки зору можна говорити радше про дослідження наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах. Попри готовність педагогічних колективів забезпечити максимальну повноту й коректність досліджень вони носитимуть обмежений характер: найчастіше це буде вивчення лише окремих аспектів проблеми на базовому рівні. Попри зазначені обмеження за своїм призначенням такі дослідження будуть спрямовані на виявлення окремих освітніх втрат та сприятимуть подальшому визначенню шляхів їх компенсації. Внутрішні дослідження в закладі ЗСО можуть принести значну користь усім категоріям учасників освітнього процесу, навіть якщо дослідницька увага буде спрямована на вивчення вузького кола питань.

Визначаючи власний підхід до вивчення наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах, керівництву закладу важливо об'єктивно оцінювати реальні ресурси, які воно може застосувати для проведення дослідження. Ідеться, з-поміж іншого, про наявність у закладі педагогічних працівників, котрі мають досвід науково-дослідницької діяльності, володіють дослідницькими методами, готові опікуватися означеним напрямком роботи. Саме від цього, насамперед, залежить, які аспекти функціонування закладу можуть вивчатися в конкретний період часу та застосування яких методів збору даних буде доцільним.

Будь-які дослідження, що проводяться в закладі ЗСО, спрямовані на отримання інформації, необхідної для подальшого вдосконалення функціонування закладу та його окремих складових. Ідеться про намагання керівництва, педагогічного колективу, батьків здобувачів освіти (повноправних партнерів, котрі спільними зусиллями прагнуть забезпечити здобувачам освіти максимально комфортні умови для навчання й гармонійного всебічного розвитку, отримання освіти високої якості):

- вчасно виявляти проблеми й недоліки в діяльності закладу освіти та його окремих складових з метою їх усунення;

- регулярно виявляти раніше неусвідомлені ресурси, які можуть приносити користь закладу освіти в цілому, педагогічному колективу та здобувачам освіти зокрема;

- прогнозувати динаміку розвитку закладу освіти та його складових з метою коригування цього процесу та досягнення якомога вищого рівня якості освіти.

Коли йдеться про організацію та проведення досліджень, спрямованих на виявлення негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах, зазначені цілі є також актуальними. Утім, по-перше, цей перелік розширюється, а по-друге, у дослідницької діяльності з'являються специфічні акценти. Особливими цілями таких досліджень будуть намагання систематично виявляти ті аспекти освітньої

діяльності закладу, які вже зазнали та, вірогідно, продовжують зазнавати негативного впливу з боку об'єктивних чинників (кризових умов), задля вчасної та максимально можливої компенсації зниження рівня якості функціонування закладу в тих чи інших аспектах.

Коли йдеться про проведення досліджень, спрямованих на вивчення негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах, поєднуються два підходи – тактичний та стратегічний. Стратегічний підхід передбачає намагання забезпечити заклад інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень, ефективного коригування освітнього процесу, вдосконалення окремих складових закладу задля його успішного розвитку в майбутньому. Ідеться про те, що завдяки проведенню досліджень керівництво закладу й інші категорії учасників освітнього процесу (та зовнішні партнери закладу) зможуть долати проблеми, що виникають, та не припиняти розвитку й вдосконалення закладу. За такого підходу позитивні наслідки досліджень та подальшої роботи на підґрунті їхніх результатів мають отримувати як сьгодні здобувачі освіти, так і ті, котрі навчатимуться в закладі в майбутньому. Це стосується й педагогічного колективу: увага дослідників та осіб, котрі на підставі результатів проведених досліджень вироблятимуть рекомендації щодо покращення ситуації, зосереджена не лише на умовах, у яких працює педагогічний колектив сьогодні, а й на тому, якими ці умови мають і можуть стати в майбутньому.

Другий підхід – тактичний, і він є не менш важливим. Він передбачає реалізацію оперативних заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах. Ідеться про те, що керівництво має забезпечувати і дослідження стану функціонування закладу освіти та результатів його діяльності, і вироблення рекомендацій щодо усунення виявлених проблем і недоліків, і якомога більш швидку реалізацію цих рекомендацій. Іншими словами, йдеться про те, що ставиться ціль встигнути максимально компенсувати заподіяну кризовими умовами шкоду якості здобутої освіти тим особам, котрі навчаються в закладі сьогодні. Звісно, у фокусі уваги дослідників та керівництва закладу перебувають не лише здобувачі освіти, передбачається й вчасна допомога педагогічним працівникам.

Отже, дослідження негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах вимагає і стратегічного, і тактичного підходів. Це поєднання здатне забезпечувати функціонування закладу на задовільному (або значно вищому за задовільний) рівні та сприяти його стабільному розвитку.

Таким чином, перед організаторами внутрішніх досліджень негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах стоять, з-поміж інших, такі завдання:

- оцінити реальні ресурси закладу освіти (матеріально-технічні, людські, інтелектуальні, часові тощо) та з урахуванням їх визначити аспекти функціонування закладу, які можуть досліджуватися;

- забезпечити підготовку (у тому числі навчання, самоосвітню діяльність, отримання консультацій та іншої допомоги з боку фахівців) педагогічних працівників, котрі опікуватимуться організацією та проведенням досліджень;

- залучити до проведення досліджень батьків здобувачів освіти, здобувачів освіти, працівників закладу, а також (за потреби) зовнішніх партнерів закладу;

- розробити або отримати від науковців методику дослідження та інструментарій;

- здійснити збір даних обраними методами дослідження;

- забезпечити коректні аналіз та інтерпретацію отриманих у ході дослідження даних;

- зробити висновки щодо негативних наслідків здійснення освітньої діяльності в кризових умовах, що були виявлені в ході дослідження;

- із залученням інших фахівців виробити рекомендації щодо усунення виявлених проблем і недоліків.

Окреслений алгоритм дій дозволить керівництву закладу освіти приймати ґрунтовні управлінські рішення та організовувати корегувальну роботу в закладі у тісній співпраці усіх учасників освітнього процесу – педагогічного колективу, здобувачів освіти та їхніх батьків, а також зовнішніх партнерів закладу.

Молоток Альона,
вихователь Судилківського ЗДО «Колосок»
Судилківської ОТГ Шепетівського району
Хмельницької області

Організація онлайн-середовища для дітей дошкільного віку

Анотація. У статті висвітлюються форми та методи роботи закладів освіти в умовах військового стану в процесі організації онлайн-занять, описані вікові особливості навчально-виховної роботи при онлайн-навчанні, розкриваються поняття «дистанційна освіта».

Ключові слова: освітній процес, дистанційна освіта, психологічна допомога, онлайн-навчання.

Збройний напад на Україну створив безпосередню та зростаючу загрозу життю й добробуту 7,5 млн. українських дітей.

За даними ЮНІСЕФ станом на 6 квітня через війну кількість тимчасово переміщених осіб усередині України перевищила 7,1 мільйона людей. У 49,4 % з них у родині є щонайменше одна дитина.

В умовах воєнного стану заклади дошкільної освіти працюють по різному : дистанційно, очно, за змішаною формою. Працюють з єдиною метою, щоб дитина була щасливою, перебувала в безпечних умовах та отримувала якісні освітні послуги. Війна впливає на психічне здоров'я кожного громадянина України.

Одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу. Влада, департамент з гуманітарних питань, центр професійного розвитку, інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ), заклади дошкільної освіти проаналізували потреби батьків з дітьми, наявні освітні ресурси та розробили алгоритм дій в умовах воєнного часу.

Виокремили чотири освітні напрями роботи :

- влаштування дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у заклади дошкільної освіти;
- організація освітнього процесу за різними формами;
- надання дітям корекційно-розвиткових послуг;
- психологічна допомога.

У статті 9 Закону України «Про освіту » відмічено, що однією з форм здобуття освіти є дистанційна форма здобуття освіти. Вона визначається, як «індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій».

Якість дошкільної освіти в Україні забезпечується Законами України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), Концепцією розвитку дошкільної освіти (2020), Концепцією освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Базовим компонентом дошкільної освіти (2021) та іншими нормативно-правовими актами, інструктивно-методичними документами.

Онлайн-навчання дошкільнят невід'ємна частина навчання дітей дошкільного віку, там де це необхідно, зважаючи на безпекові умови. Це з одного боку єдиний вихід,

а з використанням новітніх технологій може бути навіть ефективнішим, ніж в навчальному закладі. Деякі дитячі садочки через російську агресію змушені працювати дистанційно. Проте онлайн-навчання дошкільнят вимагає активного залучення до процесу батьків. Для тісної співпраці дошкільного закладу та батьківської спільноти необхідно створити групи в Facebook, Viber, Telegram. Це допоможе налагодити більш якісну співпрацю, педагог у цих групах може ділитись порадами, надавати консультації та підтримувати зворотній зв'язок.

Про організацію дистанційного та змішаного навчання у закладі дошкільної освіти подано в Методичних рекомендаціях щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану.

Для організації онлайн-навчання можна використовувати такі застосунки, як: Zoom, Classroom, Padlet, але краще батькам надавати відео занять, щоб вони могли передивлятися їх із своїми дітьми у зручний для них час.

У теперішніх умовах родини перебувають у стресовому стані: проводять багато часу в сховищах, у дорозі чи намагаються адаптуватися до нового місця проживання. Тож організувати корисне дозвілля для дітей може бути не в пріоритеті. Розвивальні та корисні матеріали на платформі розвитку дошкільнят НУМО допоможуть дорослим організувати час і дозвілля дітей без втрати навичок, зацікавити їх і розвинути попри війну в Україні. Освітній проєкт «Платформа розвитку дошкільнят НУМО» спрямований на розвиток 16 глобальних навичок дошкільнят, визначених ЮНІСЕФ та ЮНЕСКО. Пізнавальна інформація на платформі про розвиток дітей стане в пригоді батькам і педагогам, які забезпечують безперервну освіту для дітей, навіть у найважчих умовах.

Домашнє навчання часом дітям подобається більше, ніж заняття офлайн. Їм цікавий такий сучасний процес навчання, до того ж вони почуваються спокійніше та безпечніше у звичному для себе середовищі.

Вимоги до використання комп'ютерів та інших технічних засобів навчання в закладах дошкільної освіти викладені в розділі XII «Вимоги до розпорядку дня і навчання організації життєдіяльності, рухової активності дітей» Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів. У регламенті розрізняють використання комп'ютерів та технічних засобів (наприклад проєкторів), використання для навчання чи перегляду розважального контенту. Кожен із видів діяльності чітко регламентований.

Звісно, дошкільнята мають свої вікові особливості і їх потрібно враховувати при проведенні онлайн-занять, щоб навчання було ефективним та цікавим. Тож, організовуючи заняття для дитини, варто звернути увагу на наступне:

- Дотримання санітарно-гігієнічних норм. Це й належне освітлення, температурний режим, провітрювання кімнати. Тільки в належних санітарно-гігієнічних умовах можливе ефективне навчання.

- Найпродуктивнішим часом для навчання є перша половина дня. Тому заняття варто проводити саме в цей час.

- Бажано мати сталий розклад занять, внесений у режим дня.

- Перед заняттям необхідно усунути фактори, що можуть відволікати дитину від навчання.

- Заняття з використанням електронних технічних засобів навчання з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку проводяться у разі згоди батьків не більше 10 хвилин, для дітей старшого дошкільного віку не повинна перевищувати 15 хвилин.

- Не можна забувати про фізкультхвилинки, руханки, пальчикові ігри, вправи для збереження зору та інші. Їх потрібно проводити через кожні 10-15 хв онлайн-заняття. Але це залежить і від індивідуальних особливостей дитини.

Тож при виявленні перших ознак втоми потрібно робити нескладні фізичні вправи. Фізкультхвилинки знімають втому, покращують функціонування мозку,

нормалізують увагу й активність, відновлюють тонус м'язів, знімають напругу з органів зору та слуху, відновлюють сили й робочий настрій, додають бадьорості.

В дошкільному віці дуже важливу роль має емоційний стан дитини. Варто уважно слідкувати за емоційним настроєм дитини, включати вправи, які викликають почуття радості, за потреби змінювати види діяльності.

Гра є важливим джерелом розвитку дитини дошкільного віку. Через гру діти пізнають світ, розкривають свої творчі здібності. Без гри неможливий повноцінний розвиток дошкільнят. Тому на заняттях варто використовувати різноманітні навчальні онлайн ігри. Гра в руках умілого вихователя перетвориться на дієвий засіб навчання, вимагаючи розумового напруження від учасників і одночасно даруючи насолоду від успішної діяльності, але потрібно дуже уважно педагогу проаналізувати суть гри, обирати ігри навчального характеру та відповідно до вікових особливостей.

Неможливо уявити дитину дошкільного віку без іграшок. Іграшки розвивають, виховують, навчають. Тому іграшки потрібно використовувати і під час занять. Особливо ті, які знайомі дитині чи якими діти гралися будучи в дошкільному закладі. Варто використовувати знайомих героїв казок в якості зацікавлення чи сюрпризних моментів.

Наочно-образне мислення є переважаючим у дітей дошкільного віку. Тому, під час занять необхідно використовувати достатньо наочності. Під час онлайн-занять це можуть бути, як наочність, яку показує вихователь, так і фотографії, малюнки, картки, які показують на екрані ноутбука. Діти дуже люблять дивитися мультфільми, слухати та співати веселі пісеньки, танцювати. Дітям притаманна швидка стомлюваність, тому на заняттях варто використовувати навчальні відео тривалістю 2-3 хв, а також, важливо використовувати педагогічні прийоми для підтримки уваги.

У старшому дошкільному віці активно розвивається мовлення дітей, вони здатні вигадувати різні цікаві історії. Тому варто підбирати вправи для активізування мовлення, спонукати до складання історій та розігрувати діалоги через інсценізацію та залучення іграшкових героїв.

Загадки, ребуси, кросворди, головоломки – це завжди цікаво. Хто ж не любить їх розгадувати? Це чудовий матеріал для зацікавлення дітей та активізації уваги, а ще для розвитку логічного мислення. Адже розгадування загадок, ребусів, головоломок потребує неабиякої кмітливості. Такі завдання слід якомога частіше використовувати на заняттях, навіть найважче завдання може стати цікавішим, завдяки таким нестандартним формам роботи.

Тож, якщо врахувати всі особливості дітей дошкільного віку, дистанційне навчання не буде для них проблемою, а навпаки воно може стати цікавою, захоплюючою пригодою.

Інтернет- це ресурс, для навчання, розваг та спілкування, який може стати і простором небезпеки для дітей. Батькам і педагогам потрібно спочатку самим переглянути матеріал, а вже потім надавати його для перегляду дітям.

Сутність дистанційного навчання в ЗДО полягає в тому, щоб забезпечити продуктивну взаємодію між учасниками освітнього процесу, зокрема, комунікацію між вихователем, дітьми, батьками (або особами, які їх замінюють) та дітей між собою.

Кожна дитина має право на доступ до інформації та навчальних матеріалів, особливо тих, які сприяють її здоровому фізичному та психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю. Діти -наше майбутнє, тому ми, дорослі, маємо докласти надзвичайно багато зусиль для розвитку дитини, як особистості, як громадянина та патріота нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII
2. Закон України «Про дошкільну освіту» (нова редакція) від 02.04.2022 р.

3. Лист МОН №1/3845 від 02.04.2022 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні»
4. Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.2022 «Про організацію освітнього процесу»
5. Лист МОН № 1/3737-22 від 29.03.2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»

Муза Надія,
вихователь ЗДО № 8 «Калинонька»
Шепетівської міської ТГ

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. У статті визначається ідея відповідальності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти за збереження життя і здоров'я дітей.

Ключові слова: безпечне середовище, освітній простір, дитина.

В умовах повномасштабної агресії росії й уведення воєнного стану на території областей України, зокрема Хмельниччини, сучасна освіта зіштовхнулася із рядом проблем. Більшість керівників закладів освіти постали перед викликом спроможності закладів освіти (ЗДО) організовувати безпечне й комфортне освітнє середовище для навчання й розвитку дошкільників.

Досягнення належного рівня безпеки життєдіяльності суспільства можливе тільки за умови високої культури та обізнаності всього населення.. Важливість безпеки життєдіяльності закріплено у таких державних документах, як Конституція України, Кодекс цивільного захисту України, Закони України «Про освіту», Закону України «Про дошкільну освіту», «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», Концепції «Безпека життя і діяльності людини» та «Безпечна і дружня до дитини школа» й інших. У багатьох громадах заклади освіти стали своєрідними осередками, що об'єднують як вихованців так і педагогів, та і тих, які вимушені були покинути свої домівки та тимчасово переїхати в іншу місцевість. Є й чимало прикладів, коли освітні осередки перетворилися на центри надання гуманітарної допомоги та розміщення сімей, які втратили домівки. Міністерством освіти й науки України розроблені рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища, якими передбачено організацію укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей закладів освіти.

Отже, створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти нині є одним із головних пріоритетів держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні та в післявоєнний час.

Організація діяльності закладів освіти в умовах війни та в післявоєнний час потребує від педагогічних колективів особливої відповідальності, працездатності, наполегливості, єдності, відкритості та підтримки. Тому одним із пріоритетних завдань керівників і педагогів закладів освіти в таких складних умовах є зміцнення суб'єктності учасників освітнього процесу, вибудовування горизонтальних зв'язків управління в освітній організації, коли кожен і кожна знає, за що несе відповідальність, а також приймає самостійні рішення в межах повноважень та відповідальності.

Одним із основних завдань освіти визначено збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу, формування в дітей культури безпечної поведінки. Формування безпечного і здорового освітнього середовища вимагає вирішення низки проблем, зокрема, пов'язаних із фізичним, психологічним насильством та булінгом (цькуванням), безвідповідальним використанням інтернету, недостатньою готовністю педагогічних працівників запобігати та протидіяти насильству (*булінгу, мобінгу*) серед

учасників освітнього процесу, непопулярністю серед дітей та підлітків культури здорового харчування, малорухливим способом життя, необхідністю належного медичного забезпечення в закладах освіти. Важливим питанням є розробка системного підходу до формування культури здорового та безпечного способу життя у суспільстві.

Головним пріоритетом у діяльності закладу дошкільної освіти є збереження життя та здоров'я маленьких вихованців і співробітників. Як організувати безпечний освітній простір в очному форматі під час воєнного стану? Відповіді на ці питання можна знайти у листі МОН від 20.06.2023 №1/8820-23, де надано рекомендації щодо підготовки ЗДО до нового навчального року та порядку дій персоналу під час повітряної тривоги.

З метою організації належних і безпечних умов для учасників освітнього процесу у квітні 2023 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено Концепцію безпеки закладів освіти на 2023-2025 роки. Реалізація цього документа дозволить педагогічним колективам ЗДО:

- розробити стратегію створення безпечного освітнього середовища
- забезпечити комфортне перебування в укриттях та захисних спорудах учасників освітнього процесу;
- впроваджувати чіткі алгоритми дій у разі небезпеки;
- систематизувати навчання для педагогів та дітей щодо дій у різних ситуаціях;
- запобігати проявам фізичного та психологічного насильства;-
- дотримуватися прав і норм фізичної, інформаційної та психо-соціальної безпеки.

Показниками готовності ЗДО до нового 2023/2024 навчального року в умовах воєнного стану є:

- обов'язкова наявність у закладі укриття, яке відповідає вимогам ДСНС;
- систематизований порядок оповіщення учасників освітнього процесу про небезпеку;
- чіткі інструкції для персоналу щодо реагування на небезпечні ситуації, загрози, план евакуації;
- апробована система навчання та тренування персоналу щодо дій в екстремальних ситуаціях, надання домедичної допомоги всім учасникам освітнього процесу;
- безпечна територія та система профілактичних заходів щодо мінної безпеки;
- оздоровча спрямованість освітнього процесу.

Організація та обладнання укриттів у ЗДО

Укриття в ЗДО – спеціально організоване приміщення в будівлі або на території закладу, що слугує захистом для дітей та персоналу в разі фізичної небезпеки, яке пройшло відповідну експертизу та відповідає нормативним вимогам, враховує вікові особливості дітей дошкільного віку, забезпечене необхідним майном, інвентарем, засобами та матеріалами.

У нових реаліях укриття є важливим компонентом освітнього середовища ЗДО. Його облаштовує засновник закладу згідно з рекомендаціями ДСНС (лист від 14.06.2022 № 03-1870/162-2) та погоджує спеціальна комісія. Основними вимогами до організації внутрішнього обладнання укриття в ЗДО є:

- відповідність загальним вимогам ДСНС;
- наявність місць для відпочинку дітей, ігрових та розвивальних осередків;
- інформативність, змістовність, відповідність віковим особливостям;
- здатність стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей;
- наявність дидактичного обладнання (технічні засоби навчання, настільно-друковані ігри, різні види театрів, шашки, шахи, набори для малювання та поробок з паперу, природного матеріалу тощо);

- спеціальне обладнання, підбір іграшок та атрибутів, які допоможуть організувати різноманітні активності, зняти рівень напруги, заспокоїтися, пережити цей час з користю і не призупинити освітній процес.

Більшість укриттів у ЗДО організовується в підвальних приміщеннях й потребують певної організаційної підготовки та проведення ремонтних робіт відповідно до вимог і рекомендацій ДСНС, зокрема:

- шлях до укриття має бути постійно вільним та розрахованим на переміщення однієї колони дітей. Забороняється його заставляти меблями, ігровими атрибутами тощо;

- сходинки до укриття слід облаштувати перилами з двох боків для дітей та дорослих;

- під час вибору кольору фарби для стін варто надати перевагу світлим відтінкам, художньому оформленню та доречному декоруванню згідно з віковими особливостями дошкільнят;

- укриття доречно обладнати меблями, які допоможуть малюкам завершити режимні процеси;

- освітлення має бути достатнім з різними варіантами включення. На випадок відсутності електрики слід підготувати ліхтарики;

- в укритті має бути аптечка, зміст якої komponується відповідно до вимог МОЗ та ДСНС. Також персоналу варто пройти навчання з надання домедичної допомоги або тренінг «Перша допомога дітям. Тренінг для дитячих закладів».

Зауважити! Укриття закладу дошкільної освіти розраховано лише на учасників освітнього процесу. Мешканці прилеглих будівель мають користуватися іншими укриттями.

Підготовка дітей та персоналу ЗДО до перебування в захисній споруді або укритті

Підготовка учасників освітнього процесу до перебування в укритті має розпочатись із ознайомлення з місцем розташування, правилами поведінки під час переміщення та перебування в ньому. Для цього в закладі слід провести такі заходи:

- розробити план реагування на надзвичайні ситуації або спеціальну інструкцію;
- призначити відповідальну особу, яка організовує евакуацію дітей та персоналу, запобігає утворенню паніки, супроводжує учасників освітнього процесу під час переміщення в укриття;

- призначити відповідальних осіб, які після евакуації перевіряють заклад на наявність присутніх учасників освітнього процесу за межами захисної споруди, і тільки після такої перевірки прямують до укриття;

- закріпити представників персоналу, які допомагатимуть вихователям кожної групи раннього та молодшого віку з переміщенням вихованців до укриття;

- розмістити покажчики напрямку руху для швидкого та безпечного проведення евакуаційних заходів у приміщенні та на території закладу;

- пояснити дітям в доступній формі, що таке повітряна тривога, навіщо люди йдуть в укриття та чому це важливо (за допомогою казок, цікавих ігор і мультфільмів);

- забезпечити наявність інформаційно-контактної картки на кожну дитину, яку мають підготувати батьки. В ній зазначається ПІБ дитини, контактні дані батьків та близьких родичів (імена, телефони, адреси), інформація про можливі особливості, які зможуть допомогти зберегти здоров'я малюка у разі непередбачуваної ситуації. На основі цих карток вихователь має підготувати загальний список вихованців;

- розробити план дій на випадок, якщо дитина загубилася у закладі освіти під час переміщення до укриття;

- розмістити біля входу на територію ЗДО та на будівлі інформацію про розташування найближчого укриття або захисної споруди.

З метою швидкого реагування на небезпеку після сигналу «Повітряна тривога» та доведення дій дітей та персоналу до автоматизму потрібно проводити чіткий інструктаж та періодичні тренувальні евакуації.

Особливості евакуації дітей до укриття

Слідувати до захисної споруди потрібно одразу після оголошення сигналу про тривогу. Під час евакуації діти переміщуються до укриття двома колонами в супроводі, щонайменше, двох дорослих (вихователя та помічника вихователя):

- один дорослий іде на початку колони і показує дітям напрямок руху;
- другий - в кінці колони і слідує, щоб ніхто не відставав.

Для запобігання паніці МОН рекомендує визначити місце кожної дитини в загальному строю (наприклад, за допомогою мотузки з кольоровими вузлами або прив'язаними маленькими іграшками).

В укритті вихователь має якомога швидше перевірити список дітей та виявити чи всі вихованці присутні у сховищі. Важливо! Якщо дитина відсутня в укритті, вихователь не шукає її самостійно, а в закладі освіти терміново приводиться в дію відповідний план, розроблений заздалегідь! Після розміщення та перевірки списків педагог має заспокоїти дітей за допомогою різноманітних віршиків, лічилок, простих ігор, напрацьованих ритуалів, дихальних вправ. Також можна завчасно запропонувати батькам підготувати для своєї дитини особистий «тривожний» рюкзак, в який покласти улюблену іграшку, фотографію сім'ї та інші речі, які заспокоюють малюка.

Медичний працівник переміщується до укриття разом з персоналом або групою дітей, до якої його закріпили, та весь час знаходиться у відведеному місці для швидкого надання медичної допомоги.

Дії персоналу під час режимних моментів, коли пролунав сигнал про небезпеку:

• під час прийому дітей до ЗДО. Педагоги організують переміщення в укриття тих дітей, які на зараз присутні в приміщенні. Батьки, які приводять дитину після того, коли група вже знаходиться у сховищі, не можуть вимагати від персоналу прийняти малюка й мають самостійно подбати про інше укриття, розташоване найближче до закладу (відповідна інформація має бути розміщена на будівлі ЗДО). Прийом дітей поновлюється після закінчення тривоги, коли всі діти повернуться до приміщення групової кімнати;

• під час знаходження вихованців на подвір'ї закладу. Вихователь має організувати їх супровід до захисної споруди, а помічники вихователів та інший персонал - зустрінути та допомогти їм у приміщенні закладу;

• під час денного сну або прийому їжі. Закладам освіти рекомендується скласти алгоритм дій персоналу, який, враховуючи ситуацію, особливості розташування захисного приміщення, допоможе без зайвих зволікань забезпечити безпеку дітям.

Під час повітряної тривоги педагог не може відпустити дитину з укриття на прохання батьків, адже він не має наражати на небезпеку себе та оточуючих й залишати інших вихованців без нагляду. До завершення повітряної тривоги учасники освітнього процесу мають залишатися в укритті.

Вихід із укриття здійснюється тільки тоді, коли надійшла уточнена інформація про відсутність небезпеки в районі розташування закладу або у разі вимушеної евакуації, причинами якої можуть бути:

- пошкодження споруди, що виключає подальше перебування в ній осіб;
- затоплення споруди;
- пожежі у споруді та утворення в ній небезпечної концентрації шкідливих газів;
- досягнення граничних параметрів внутрішнього повітряного середовища (наприклад, суттєвого зниження рівня кисню або наявності у повітрі небезпечних речовин).

Головне завдання ЗДО – організація безпечного освітнього простору, попередження травматизму, уникнення небезпечних для життя і здоров'я дітей чинників. Саме з такою метою в ЗДО проводяться «Тижні безпеки життєдіяльності». Педагоги нашого закладу творчо та з використанням елементів інноваційних технологій опрацьовують з дітьми теми пожежної безпеки, безпеки дорожнього руху, безпеки в побуті та в природному середовищі. Значна увага приділяється темі мінної небезпеки, адже непосидючі, рухливі та допитливі малюки мають виховати в собі супер здібності, щоб ніколи не потрапити у мінну пастку: «будь уважним», «не підходь», «не чіпай», «телефонуй 101!». Родзинкою «Тижня безпеки» є візит наших мужніх рятувальників, які нагадують дітям прості, але такі важливі правила пожежної безпеки і демонструють можливості сучасного пожежного автомобіля. Практичний психолог дбає про емоційне благополуччя педагогів та проводить презентаційні практикуми «Ментальне здоров'я. Шляхи збереження», «Емоційне вигорання», «Протидія булінгу, мобінгу».

Отже, в сьогоденних умовах діти та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя, а батьки учасників освітнього процесу мають відчувати безпеку та захищеність, відправляючи дитину до закладу освіти при очному навчанні.

Список використаних джерел:

1. <https://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/89460/>
2. Рекомендації МОН про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів
<https://oplatforma.com.ua/article/16248-rekomendatsii-shchodo-organizatsii-bezpechnogo-seredovishcha-v-zakladakh-doshkilliya>
3. <https://rosinka.org.ua/yak-zabezpechyty-stvorenniya-u-zdo-bezpechnogo-osvitnogo-seredovyshha-vilnogo-vid-nasylstva-ta-bulingu-czkuvannya/>
4. Лист МОН №1/3556-22 від 19.03.2022 «Зкладам освіти, установам, які вимушені змінити місце розташування у зв'язку з проведенням в місцях їх розташування бойових дій або тимчасовою окупацією території України, необхідно перейти на обслуговування до органів казначейства за новою адресою розташування».
5. Лист МОН № 1/3737-22 від 29.03. 2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні».
6. Лист МОН №1/9-766 від 12.12.2019 «Щодо комунікації з дітьми дошкільного віку з родин учасників ООС/АТО, внутрішньо переміщених осіб та організації взаємодії з їхніми батьками»
7. КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» Нечай Олена Миколаївна, викладач секції розвивального навчання кафедри методики дошкільної та початкової освіти
8. УТЕНКОВА Ірина, консультант Комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Лозівської міської ради.

Навроцька Ірина,
вчитель біології Пархомовецької філії
комунального опорного закладу загальної середньої освіти
«Пироговецький ліцей Хмельницької міської ради
Хмельницької області»

Виховання допитливості: викладання біології в сільській школі в умовах воєнного стану

Анотація. Викладання біології в сільській школі в умовах воєнного стану представляє унікальний набір викликів, а також можливостей. Хоча соціально-політичне середовище може бути сповнене невизначеності, прагнення до знань залишається маяком надії як для студентів, так і для викладачів. Ця стаття досліджує стійкість і креативність, необхідні для викладання біології в таких обставинах, підкреслюючи важливість освіти як інструменту розширення можливостей для розвитку спільноти.

Ключові слова: допитливість, критичне мислення, метод проєктів, виклики та можливості.

В цей буремний час стійкість і креативність – надзвичайно важливі для навчання в даних обставинах. Також нам, попри все, необхідно пам'ятати про важливість надання базової освіти, як інструменту розширення можливостей для розвитку спільноти, у якій ми проживаємо.

У сільській місцевості, в умовах війни, не рідко ресурси обмежені, а доступ до сучасних засобів навчання може бути складним. У результаті педагоги покладаються на власну винахідливість. Завдання вчителя полягає у адаптації своїх методик навчання відповідно до наявних ресурсів. Практичні заняття, екскурсії та навчальні проєкти мають перевагу, адже дозволяють здобувачам освіти безпосередньо взаємодіяти з навколишнім середовищем і сприяти глибшому розумінню біологічних процесів та принципів. Наприклад, в практичній діяльності на уроках біології нашого закладу широко використовується метод проєктів – це виконання індивідуальних, колективних, як довго- так і короткострокових проєктів. Такий формат роботи покращує не тільки результати навчання, але й прищеплює учням почуття самовпевненості та навички вирішення проблем на практиці.

В умовах воєнного стану критичне мислення стає важливою життєвою навичкою, яку в свою чергу допомагає розвивати вивчення біології. Заохочення учнів ставити запитання, аналізувати та встановлювати зв'язки дає змогу приймати обґрунтовані рішення у повсякденному житті. Беручи участь у дискусіях про світ природи та його взаємодію з суспільством, здобувачі освіти глибше розуміють важливість науки у їх громадах. Наприклад, учні для такого виду діяльності готують різні буклети, відеопрезентації у таких застосунках як Google Slides, Canva. Також ці застосунки активно використовуються для підготовки до занять. [2,3]

Звернемо увагу на особливості сільської місцевості, часто вона багата своїм біорізноманіттям, що пропонує скарбницю можливостей для навчання. Викладання біології в таких умовах дозволяє педагогам прищепити своїм учням піклування про довкілля. Досліджуючи місцеві екосистеми, учні з перших вуст дізнаються про тонкий баланс природи та вплив людської діяльності на навколишнє середовище. Вихованцям школи особливо цікаво поглянути на шкільний парк, подвір'я, садок, з точки зору біології як науки. Вивчення ботаніки проходить цікавіше, коли діти бачать анатомічні і фізіологічні особливості рослин безпосередньо у природі.

Сільські школи часто стикаються з обмеженими ресурсами, від застарілих підручників до невідповідного лабораторного обладнання. В умовах воєнного стану ці виклики посилюються. Одним із дієвих підходів, в тому числі під час воєнного стану, є

використання сучасних технологій. Навіть маючи обмежений доступ до Інтернету, вчителі можуть використовувати офлайн-ресурси, такі як електронні книги, навчальні відео та інтерактивні симуляції.

Також завдяки онлайн платформам легко та зручно створювати тести та інтерактивні вправи, які діти різного віку виконують із задоволенням. До прикладу, в своїй практиці використовую можливості таких платформ як «На Урок», «Всеосвіта». Окремо хочеться виділити платформу «Всеукраїнська школа онлайн», що містить відео-уроки, конспекти занять, тестові завдання з предмету в розрізі кожного класу. Також доцільним є використання YouTube-каналів «Цікава наука» та «Довколаботаніка», де зібрано багато науково-популярних та освітніх відео, усі перекладені та озвучені українською мовою.

Оскільки військова напруга не спадає, реалії сьогоденні часто змушують також використовувати технології дистанційного навчання. Варто нагадати, що практику навчання online було розпочато у зв'язку із пандемією COVID-19 ще навесні 2020. За ці роки було створено всі умови для якісної дистанційної роботи. Основна платформа, яка використовується в нашому ліцеї та філії це Google— Google Class, де створюються групи з навчальної дисципліни, зокрема з біології. В групах не лише проводяться навчальні заняття, але й додаються методичні матеріали, відеоуроки, презентації де також відбувається спілкування із учнями. Також для зв'язку зі здобувачами освіти використовуються такі застосунки комунікації як Zoom, Viber і Telegram. При дистанційному навчанні збільшується можливість використання ілюстративного матеріалу, відеофільмів, комп'ютерних навчальних програм. Широкого використання також набули програми для активізації уваги учнів (Kahoot, Mentimeter та ін.). Якщо учень мотивований і здатний до самостійної роботи, то добре організоване дистанційне навчання дозволяє отримати якісну освіту. Звичайно, дистанційно проведене заняття не може замінити традиційні уроки «offline». Але розв'язання ситуаційних завдань з їх обговорюванням, активна дискусія в процесі заняття в певній мірі сприяє формуванню комунікативних навичок. [1,2]

В умовах воєнного стану освіта набуває ще більшого значення. Вона дає можливість здобувачам освіти зазирнути у світле майбутнє, та використовувати її, як шлях до розширення власних можливостей. Надаючи якісну біологічну освіту, вчителі в сільській місцевості, під час дії воєнного стану, озброюють своїх учнів знаннями та навичками, необхідними для подолання викликів, з якими вони стикаються. Ще важливим моментом, в умовах воєнного стану, в школах є посилені заходи безпеки. Це може створити атмосферу побоювань і страху. Вчителі повинні працювати над створенням безпечного та сприятливого навчального середовища, де учні відчувають себе комфортно, висловлюючи свої думки та досліджуючи свою допитливість, в тому числі і на уроках біології. Окрім збереження життя та здоров'я учнів перед учителями стоїть також завдання надання психологічної та емоційної допомоги учням під час уроків та в позаурочний час. Правильні дії вчителя допомагають школярам налаштуватися на навчання та позбутися тривожності. Існує багато технік, які здатні дати дитині величезне натхнення та розуміння ситуації. Деякі такі елементи я також широко використовую на своїх уроках. До прикладу, нижче зазначені наступні техніки, які можна використовувати самостійно, або комбінувати з іншими:

- **здоров'язберігаючі технології**: у практичній діяльності з використанням здоров'язберігаючих технологій поряд з арт-технологіями, елементами тілесної терапії та психогімнастикою на особливу увагу заслуговує кінезіологія – наука про розвиток розумових здібностей через певні рухові вправи. Невеличкі руханки на уроці, що дозволяють підтримати емоційний стан, допомагають уникнути стресових ситуацій, а також сприяють гармонійному розвитку особистості та самореалізації, вдосконалюють механізми адаптації дитячого організму до зовнішнього середовища. І саме вони

сприяють покращенню роботи головного мозку та створенню нових нейронних зв'язків, які відповідають за розвиток психічних процесів та інтелекту.

- Використання технологій у навчанні: організувати педагогічну підтримку учням на уроці, розвивати пізнавальну та навчальну мотивації в кризових умовах допоможе технологія навчання у співпраці. Ця інновація розглядається у світовій педагогіці як найуспішніша альтернатива традиційним методам. Існує декілька варіантів цієї техніки, які розвивають активну самостійну діяльність учнів, внаслідок чого відбувається творче оволодіння знаннями, навичками та вміннями й розвиток розумових здібностей.

1. Навчання в команді. У цьому варіанті особлива увага приділяється «груповим цілям» та результатам всієї команди. Успіх досягається в результаті самостійної роботи кожного члена групи та їхній постійній взаємодії. Ця технологія має такі особливості:

- команда отримує одну на всіх «нагороду» у вигляді бальної оцінки, заохочення, відзнаки, похвали тощо. Групи не змагаються один з одним, бо всі команди мають різні очікувані результати та час на її досягнення;

- індивідуальна відповідальність кожного учня. Оскільки результат групи залежить від діяльності кожного її учасника, це стимулює всіх учнів стежити за діяльністю один одного та приходити на допомогу в засвоєнні та розумінні матеріалу;

- рівні можливості для кожного учня у досягненні успіху. Кожен школяр приносить своїй групі бали, які заробляє шляхом покращення своїх попередніх результатів. Порівняння проводиться не з результатами інших учнів цієї чи інших груп, а із власними, раніше досягнутими результатами.

2. Навчання у співпраці «Пила».

Це навчання проводиться в декілька етапів:

- Підготовчий. Розбийте навчальний матеріал на фрагменти, об'єднайте учнів в групи по 4-6 осіб та роздайте школярам завдання. Кожен член групи має підготувати матеріал за своїм блоком.

- «Зустріч експертів». Через певний час школярі з усіх команд, які вивчають одне питання, мають зустрітися та обмінятися інформацією.

- «Зубці однієї пилки». Учасники повертаються до своїх груп та проводять обговорення того, що дізналися від інших членів групи. Ті, у свою чергу, повідомляють про свою частину завдання.

- Фінальний етап. Наприкінці уроку кожна команда звітує по всій темі окремо. Наприкінці циклу всі учні проходять індивідуальний контрольний зріз, результати учнів підсумовуються.

3. «Вчимося та комунікуємо».

Запропонуйте школярам об'єднатися у групи по 3-5 осіб. Кожна команда отримує певне завдання, яке є частиною теми, яка вивчається. Команди самостійно визначають ролі, процедуру відстеження правильності виконання завдань, моніторинг активності кожного члена та культуру спілкування. Таким чином група виконує подвійне завдання: академічне (досягнення навчальної та творчої мети) та соціально-психологічне (дотримання певної культури комунікації). [4]

Також чудовим засобом психолого-емоційного розвантаження, особливо в умовах сільської місцевості, є використання біологічних лабораторій. Біологічні лабораторії - це вид діяльності, за якої учні проводять дослідження на природі – на шкільному подвір'ї, у садку, шкільній теплиці, створюючи та використовуючи гербарії рослин, колекції комах і.т. Такий вид роботи на занятті біології дозволяє не лише розвинути пізнавальну діяльність, закріпити практичні компетентності у природничих науках і технологіях, а й забезпечити психологічне благополуччя учнів.

Викладання біології в сільській школі в умовах воєнного стану є свідченням сили освіти в умовах лихоліття. Завдяки здатності до адаптації, критичному мисленню та

зосередженості на піклуванні про навколишнє середовище педагоги в цих умовах відіграють важливу роль у формуванні свідомості та майбутнього своїх учнів. Використовуючи обмежені ресурси, розвиваючи почуття спільноти, висвітлюючи місцеве біорізноманіття, пов'язуючи біологію з реальними життєвими ситуаціями та сприяючи критичному мисленню, вчителі можуть забезпечити трансформаційний освітній досвід для своїх учнів, вони не просто викладають біологію, вони вселяють почуття надії, допитливості та силу знань у своїх учнях, гарантуючи, що освіта залишається маяком світла навіть у найтемніші часи.

Список використаних джерел:

1. «Організація процесу навчання біології в умовах воєнного стану» Методист з біології, екології, природознавства та основ здоров'я навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку СОІППО М.В. Кісільова
2. <https://osvitoria.org/>
3. <https://sqe.gov.ua/yak-organizuvati-vikladannya-navchaln/>
4. <https://naurok.com.ua/post/psihologichna-ta-emociyna-pidtrimka-shkolyariv-u-voennyi-chas-ide-ta-poradi>

Нечипорук Тетяна,

психолог КУ «ЦПРПП» Славутської міської ради

*«Той, хто знає, навіщо жити, може витримати майже все»
Фрідріх Ніцше*

Психологічна підтримка педагога в умовах війни: резильєнтний підхід

Анотація. Війна стала тією травмівною подією, що викликає почуття безпорадності й незахищеності, впливаючи на свідомість кожної особистості. В умовах війни вчитель, як ніколи, стає важливою людиною в житті школярів. Це, безперечно, складний час для освітян, які, попри стрес та небезпеку, продовжують навчати. Сьогодні гостро стоїть питання збереження та відновлення ментального здоров'я педагогів, розвитку резильєнтності через необхідність опору стресам, пов'язаних із актуальними соціально-економічними проблемами – життям в умовах війни.

Ключові слова: травматична подія, резильєнтність, життєстійкість, ситуація невизначеності, стрес, тривога, страх, виснаження, війна, здатність чинити опір, педагог, ресурси.

Сьогодні всі ми перебуваємо в сильній стресовій ситуації внаслідок повномасштабної війни, яку росія веде проти України. В один момент наше освітянське життя докорінно змінилося, розділивши його на «до» і «після». Постійний стрес, тривога, страх, виснаження, спустошення, втома, панічні атаки - це далеко неповний перелік тих характеристик, які руйнують особистість, заважають їй критично оцінювати ситуацію, адекватно діяти. Війна призвела до потужного психологічного навантаження. Внаслідок постійних стрес-факторів з'являються інтенсивні емоційні реакції, зокрема деструктивні. Психіка кожного з нас витримує колосальну напругу, до такого педагоги, учні та їх батьки не були готові ні фізично, ні психологічно. Більше, ніж будь-коли раніше, ми стали потребувати психологічної підтримки в розвитку стійкості та адаптивності до нових реалій.

Професійна діяльність за типом «людина – людина» потребує постійної комунікації, пов'язана з емоційною напругою, високими психологічними та значними емоційними витратами, а в умовах війни це подвійне навантаження. Якщо у педагога низький рівень розвитку резилієнсу та високий рівень відповідальності, то як наслідок - емоційне вигорання. Тому перша і необхідна умова його здатності працювати у

сьогоднішній надскладній ситуації невизначеності - піклування й турбота про себе. Це як киснева маска, яку спершу одягаємо на себе. Саме тому актуальність розвитку психологічної резильєнтності учителя в умовах війни набуває мега-значення через необхідність опору тим стресовим подіям, у яких перебуває сучасний педагог. У такій непростій ситуації учням насамперед потрібен педагог психологічно стійкий, який би зміг швидко опановувати себе, готовий реагувати на зміни, жити та працювати і при цьому ще й зберігати себе в ресурсному стані. Забезпечити спокій і безпеку учням, стати для них тим плечем, на яке можна спертися, коли бракує власних сил, – усе це завдання сучасного українського педагога. Як же впоратися із такими викликами та розвинути власну резильєнтність і резильєнтність здобувачів освіти у надскладних сьогоднішніх умовах?

Підвищення резильєнтності педагога – це, в першу чергу, пошук внутрішніх і зовнішніх ресурсів, які забезпечать стійкість у стресогенних ситуаціях та допоможуть у подоланні негативних наслідків стресу.

За визначенням Американської психологічної асоціації American Psychological Association, 2023, резилієнс є процесом і результатом успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин, насамперед, через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог [3]. (с.5). Г.П. Лазос зазначає, що резилієнтність – це процес, який «пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов» [5, с. 77].

Резильєнтність - це розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач [3]. (с.7)

Резильєнтність (психологічна пружність, стресостійкість) – це здатність людини впоратися зі складними життєвими подіями та відновлюватися після труднощів чи стресу. Це те, що дає нам силу втриматися проти викликів, які неминуче трапляються з нами, адекватно поводитися в стресових ситуаціях, володіти собою, більш ефективно управляти своїм емоційним станом. «Резильєнтність наче парасолька, яка тримає нас більш-менш сухими від дощу, у той час як ми продовжуємо йти вулицею» [2].

Рівень розвитку резильєнтності у кожного з нас різний, він не визначається тільки індивідуально-типологічними рисами особистості - це процес подолання складних ситуацій, який включає нашу когнітивну та емоційно-вольову сферу. Резилієнс залежить від багатьох чинників: типу нервової системи, особливостей виховання, психоемоційного розвитку та прив'язаності до значущого дорослого в дитячому віці та ін. Проте бути більш стійким до труднощів може навчитися кожен, оскільки люди можуть засвоїти та виробити навички, які допоможуть краще справлятися з труднощами.

Нам варто пам'ятати, що є фактори, які впливають на резилієнтність у ситуації стресу - це:

- оптимізм та віра;
- надія та впевненість у тому, що ми можемо пройти через життєві труднощі;
- стійкість та здатність не опускати руки навіть попри трагічні обставини;
- адаптивність та уміння дуже швидко пристосовуватися до змін;
- самоконтроль та регулювання емоцій;
- вироблення цінностей та здатність будувати життя відповідно до них;
- розвиток комунікативних навичок та вміння відстояти власну думку, не порушуючи прав та гідності інших людей;
- мотивація до успіху та особистісна ефективність;
- здатність планувати та втілювати плани у життя;
- розвиток уважності до зовнішніх впливів та уміння розв'язувати проблеми.

Постає питання, як підвищити життєстійкість та резилієнтність? Здорова психіка адаптивна та резилієнтна, навіть попри те, що не існує швидких методик розвитку резильєнтності. Розвивати цей ресурс людина здатна за будь-яких обставин і у будь-якому віці. Ми не можемо підготуватися до геть усього (як не були морально готові до війни чи пандемії), але можемо виховати в собі відносно оптимальну реакцію на події. Наразі саме час для розвитку своїх сильних сторін, психоемоційної регуляції гнучкого мислення. Резильєнтність є одним з психологічних ресурсів особистості. Для того, аби людина могла послуговуватися цим ресурсом, вона повинна вміти його набувати, підтримувати та відновлювати.

Поради тим, хто має початковий рівень резильєнтності та працює над розвитком психологічної стійкості в умовах невизначеності:

- ставте реалістичні плани і робіть кроки для їх здійснення;
- орієнтуйтеся на власні цінності та плануйте життя згідно з ними;
- навчіться управляти сильними почуттями та емоціями;
- у першу чергу дбайте про свої базові потреби: спіть достатню кількість часу, правильно харчуйтеся, ви маєте бути в ресурсі;
- складіть власну «абетку ресурсу»;
- практикуйте mindfulness (усвідомленість: «тут і зараз»);
- плекайте добрі і змістовні стосунки з іншими людьми та шукайте соціальну підтримку;
- намагайтеся підтримувати оптимістичний настрій та фокусуватись на позитивних аспектах життя;
- розвивайте впевненість у власних силах та можливостях;
- встановлюйте маленькі цілі та досягайте їх, поступово збільшуючи складність завдань;
- плануйте! Почніть зі щоденних планів: записуйте їх, а також свої відчуття від їх втілення, отримуйте почуття задоволення від реалізації навіть якихось маленьких справ;
- розвивайте емоційний інтелект, вчіться управляти власними емоціями;
- спробуйте різні методи регулювання емоцій, такі як спорт, медитація, дихальні вправи;
- погляньте на виклики під іншим кутом зору. Замість того, щоб дивитися на негаразди, як на щось жахливе і недосяжне, спробуйте знайти здорові методи виходу зі складної ситуації;
- уникайте схильності сприймати кризи, як непереборні обставини. Ви не можете змінити факту виникнення стресових подій, однак ви можете змінити свою реакцію на них, їхню інтерпретацію;
- подивіться за межі ситуації - майбутні обставини можуть скластися значно краще;
- звертайтеся до близьких людей, друзів чи професіоналів, коли вам важко. Поділіться з ними своїми емоціями та проблемами, адже їх підтримка та розуміння можуть допомогти вам впоратися з труднощами;
- вивчайте та застосовуйте психотехніки управління стресом, підберіть ті, що допомагають саме вам. Це можуть бути регулярні фізичні вправи, рукоділля, практики релаксації чи медитації;
- уникайте катастрофічного мислення та розвивайте позитивне мислення;
- підтримуйте міцні стосунки. Внутрішня опора людини в складних життєвих обставинах стає слабшою. Важливо шукати опори ззовні, щоб спиратися на них.

Всі ці фактори можна зміцнювати і розвивати!

А ще Поради від Американської Психологічної Асоціації:

Будувати зв'язки з іншими:

- визначте пріоритети у стосунках, зосередившись на пошуку надійних, здатних на співчуття людей, які поділяють ваші почуття;

- діліться переживаннями;

- приєднуйтесь до груп.

Дбати про своє здоров'я:

- бережіть своє тіло;

- практикуйте mindfulness (усвідомленість: «тут і зараз»);

- уникайте негативних наслідків.

Знаходити мету:

- допомагайте іншим;

- будьте ініціативними;

- рухайтесь до своїх цілей;

- шукайте можливості до пізнання.

Підтримувати здорові думки:

- думайте про речі у перспективі;

- прийміть, що зміни – це частина життя;

- підтримуйте надію;

- навчайтесь зі свого минулого.

Вправи для збереження ментального здоров'я.

Цілі запропонованих вправ - суто психотерапевтичні: вправи сприяють гармонізації внутрішнього світу педагога, послабляють його психічну напруженість, розвивають внутрішні психічні сили.

Вправа «Стирання інформації»

Розслабтесь. Заплющте очі. Уявіть, що перед вами лежить чистий аркуш паперу, олівці, гумка. Подумки намалюйте на аркуші негативну ситуацію, яку б вам хотілося забути. Це може бути реальна картинка, образна ситуація. Подумки візьміть гумку й послідовно «втирайте» з аркуша цю негативну інформацію, доки не зникне картинка. Знову заплющте очі й уявіть собі той самий аркуш паперу. Якщо картинка не зникла, знову візьміть гумку й «втирайте» її до повного зникнення.

Вправа «Рахунок»

Цю вправу можна робити в будь-якому місці. Потрібно сісти зручніше, скласти руки на колінах, поставити ноги на землю й знайти очима предмет, на якому можна зосередити свою увагу.

1. Почніть рахувати від 10 до 1, на кожному рахунку роблячи вдих і повільний видих. (Видих має бути помітно довше вдиху.)

2. Закрийте очі. Знову порахуйте від 10 до 1, затримуючи подих на кожному рахунку. Повільно видихайте, уявляючи, як з кожним видихом зменшується й нарешті зникає напруження.

3. Не розплющуючи очі, рахуйте від 10 до 1. Цього разу уявіть, що видихуване вами повітря пофарбоване в теплі пастельні тони. З кожним видихом кольоровий туман стає густішим, перетворюється на хмари.

4. Пливить ласкавими хмарами доти, поки очі не розплющуються самі.

Щоб знайти потрібний ритм рахунку, дихайте повільно й спокійно, відгороджуючись від усіляких хвилювань за допомогою уяви. Цей метод дуже добре послаблює стрес. Через тиждень почніть рахувати від 20 до 1, ще через тиждень — від 30, і так до 50.

«Квітка та свічка»

Це проста вправа на глибоке дихання, що допоможе розслабитися. Вдайте, наче ви тримаєте пахучу квітку в одній руці та свічку, що повільно горить у іншій руці.

Повільно вдихніть через ніс, коли будете нюхати квітку.

Повільно видихніть через рот, коли будете задувати свічку.

Повторіть декілька разів.

В основу методів психологічної саморегуляції покладено роботу з образами уяви для регуляції емоційного стану людини. Адже свідомо створені образи впливають на організм людини майже так само, як і реальний досвід.

Розвиток резильєнтності – складний особистісний процес. Немає універсальної формули, як стати більш стійким, адже це поєднання як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів (факторів). Проте віра в себе та у власні сили є доброю основою для розвитку резильєнтності – важливого психологічного ресурсу кожної особистості [5].

Список використаних джерел:

1. Асонов Д., Хаустова О. Розвиток концепції резильєнсу в науковій літературі протягом останніх років. PMGP. 2019. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/219> Вип. 64, 62–81. <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>
2. Грішин, Е. (2021). Резильєнтність особистості: Сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 64, 62–81. <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>
3. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резильєнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
4. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резильєнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
5. Лазос Г.П. Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. Організаційна психологія. Економічна психологія. № 2-3 (17). 2019. С. 77-89. URL: <http://orgpsyjournal.in.ua/userfiles/issues/i17/n17/10.pdf>
6. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ: Марич, 2009. 76 с.
7. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19: практичний посібник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2022. 128 с.
8. Чиханцова О. А. Психологічні основи життєстійкості особистості: монографія. Київ: Талком, 2021. 319 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727629/>

Олійник Олена,
вчитель-дефектолог
Кам'янець-Подільського
закладу дошкільної освіти №21

Педагогічний кейс ефективної корекційно-розвиткової взаємодії вчителя-дефектолога та вихователя у закладі дошкільної освіти

Анотація. Стаття присвячена сутності взаємодії вчителя-дефектолога та вихователя групи спеціального призначення щодо здійснення ефективної корекційно-розвиткової роботи з дітьми з ООП. Здійснено аналіз корекційної спрямованості як основного принципу організації освітньої діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами. Розкрито особливості роботи та спрямованість корекційного супроводу у групі спеціального призначення.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, вчитель-дефектолог, корекційно-розвитковий процес, супровід, корекційна спрямованість, перспективність.

В умовах сучасного освітнього закладу (інклюзивного або спеціалізованого) одним з суттєвих компонентів діяльності є створення додаткових необхідних умов, забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими освітніми потребами (далі ООП). У Законі України «Про освіту» наголошено, що дитина з особливими освітніми

потребами - особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Особливістю освітнього процесу дітей з ООП є його корекційна спрямованість.

Корекційна спрямованість – процес навчання, в якому застосовуються педагогічні прийоми, що впливають на виправлення властивих учням спеціальних шкіл недоліків і сприяють їхньому інтелектуальному і фізичному розвитку, становленню особистості.

Зміст корекційно-розвиткової роботи визначається з урахуванням особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами, мети, завдань та напрямів такої роботи. Корекційно-розвиткову роботу в умовах закладу дошкільної освіти здійснюють спеціальні фахівці: вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, олігофренопедагог, тифлопедагог, сурдопедагог, спеціальний психолог, соціальний педагог тощо. Однак, не стоять осторонь корекційної допомоги й інші учасники команди супроводу, а саме: вихователі груп спеціального призначення, музичні керівники, фахівці з ЛФК та інші. Спеціалісти з питань розвитку дітей з ООП можуть багато в чому допомогти педагогам, саме тому у ефективному коннекті взаємодії спеціальних фахівців та педагогів кожен закладє свої цеглинки в підвалини успішного індивідуального розвитку дитини з ООП.

На необхідність вирішення різноманітних питань, пов'язаних з розвитком ідеї педагогічної взаємодії у корекційному процесі, вказують сучасні українські вчені-педагоги: В. Бондар, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, К. Косова, О. Кучерук, С. Миронова, С. Михальська, Н. Савінова, Т. Сак [3, с.9].

Сучасний розвиток освітньої галузі, та спеціальної зокрема висуває нові вимоги до діяльності вчителя-дефектолога, пов'язані з постійною орієнтацією на соціальний прогрес, врахуванням змін у суспільстві, з виробленням нового педагогічного мислення, удосконалення педагогічної майстерності. Наразі проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами вийшла за межі традиційного (спеціально дефектологічного) підходу, а відповідно змінюються вимоги і до вчителя-дефектолога як поліфункціонального педагога [4].

Корекційно-розвиткові послуги – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення. Загальновідомо, що ефективність освітньої та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з ООП значною мірою залежить від скоординованості дій педагога, зокрема говоримо про вихователя групи спеціального призначення та вчителя-дефектолога (вчителя-логопеда, соціального педагога, медичного працівника, психолога, реабілітолога, батьків), які входять до складу команди супроводу. Фаховий командний супровід дитини з ООП забезпечує формування необхідних навичок і вмінь, мінімізацію впливу фізичних та психічних обмежень дитини з особливими потребами у процесі здобуття освіти. Проте, хочемо окремим чином звернути увагу саме на взаємодію, своєрідний коннект у роботі вчителя-дефектолога та вихователів групи спеціального призначення.

Корекційна спрямованість становить сутність освітнього процесу у групі спеціального призначення. Це пояснюється тим, що наявне порушення впливає на особистість дитини в цілому, а це означає, що для її розвитку навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який включає корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Психолого-педагогічний супровід - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку. Система корекційних заходів на дитину з ООП має впливати на особистість в цілому і виявлятися у єдності таких її компонентів, як пізнавальні й емоційно-вольові психічні процеси, досвід (знання, вміння та навички), спрямованість, поведінка, а також має бути розрахована на тривалий час [5, с.38].

Мироною Світлавою було визначено, що найбільш повно діяльність вчителя-дефектолога можна представити через такі функції: діагностична; орієнтаційно-прогностична; конструктивно-проектувальна; корекційна; організаційна; інформаційно-пояснювальна; комунікативно-стимулююча; аналітико-оцінювальна; дослідницько-творча. У кожній з них вчена визначила і спрямованість на корекційну роботу, зокрема: діагностична – глибоке вивчення структури вади дитини і визначення об'єкту корекції; орієнтаційно-прогностична – визначення завдань та етапів корекційної роботи, прогнозування її результатів; конструктивно-проектувальна – добір змісту, методів корекційної роботи; проектування змісту корекційної роботи у сім'ї; організаційна – координація роботи різних спеціалістів, необхідних для корекції вади дитини; інформаційно-пояснювальна – відбір та опрацювання інформації, необхідної для проведення корекційної роботи; комунікативно-стимулююча – стимулювання дітей до виконання корекційних завдань, залучення батьків до роботи з дітьми; аналітико-оцінювальна – аналіз результатів корекційної роботи відповідно до поставлених завдань; дослідницько-творча – пошуки шляхів удосконалення корекційної роботи [3, с. 126].

Кожен із напрямів у роботі вчителя-дефектолога має свої особливості, які спрямовані на забезпечення особливих освітніх потреб дитини. Проте специфічною у професійній діяльності вчителя-дефектолога є власне корекційна функція. Її сутність полягає у виправленні чи послабленні вад психофізичного розвитку дитини у процесі навчання та виховання, профілактиці ускладнень структури дефекту; створенні умов для максимально можливого цілісного розвитку особистості дитини; формуванні дитячого колективу; навчанні батьків прийомам організації ігрової, трудової, навчальної діяльності дитини, окремим корекційним прийомам і методам [3].

Видатний науковець Лев Виготський наголошує на пріоритетності принципового положення про те, що корекційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами необхідно проводити не на окремих ізольованих заняттях, а в усіх ланках єдиного навчально-виховного процесу при організації таких видів діяльності дитини, як гра, праця, навчання...[2, с. 30].

Дане твердження дозволяє окремим чином розглянути деякі аспекти взаємодії вчителя-дефектолога та вихователів спецгрупи за для створення саме такого безбар'єрного розвивального простору. Отже, окрім співпраці з фахівцями та іншими педагогами закладу дошкільної освіти вихователь спецгрупи в освітній діяльності найчастіше взаємодіє з вчителем-дефектологом. Корекційна робота вихователя групи спеціального призначення з дитиною з ООП не повинна будуватися як просте тренування вмінь і навичок (виконання вправ чи завдань за чітко визначеними запитаннями), а покликана закріплювати у різних видах навчальну діяльність. Наприклад, дитині з порушеннями пізнавального розвитку необхідно зменшити кількість матеріалу з певної теми та виділити більше часу на осмислення та виконання завдання і врахувати допоміжні заходи: підказки, інструкції, показ і час, який на них затратиметься; спрогнозувати засвоєння дитиною матеріалу і ті завдання, які виноситимуться на індивідуальну корекційно-розвивальну роботу з вчителем-дефектологом.

Корекційно-розвиткова складова в освітньому процесі повинна мати випереджаючий характер, не тільки вправляти й удосконалювати те, що досягла дитина, а й активно формувати те, що повинно розвинути у найближчій перспективі. Для цього необхідно узгоджувати дії вчителя-дефектолога який працює з дитиною з власними діями вихователів групи. І вихователь і вчитель-дефектолог в освітньому процесі дотримуються корекційно-компенсаторної складової, що проявляється у дотриманні певних правил та технологій роботи з дітьми з ООП. Зокрема, внесення змін до організації освітнього процесу у спецгрупі, так зване диференційоване навчання, яке проявляється у модифікації подачі та оцінюванні навчального

матеріалу. Тобто вихователь розробляє, трансформує завдання із освітніх програм (які рекомендує ІРЦ) до потреб дитини, а також спільно з вчителем-дефектологом обирають шляхи та методи виконання цих завдань дитиною з ООП.

У контексті питання взаємодії вчителя-дефектолога та вихователів спецгрупи доцільно акцентувати на наступних моментах:

- узгодження у роботі вчителя-дефектолога та вихователів є важливою умовою ефективності здійснення освітнього процесу, оскільки вихователь керує освітньою діяльністю у групі, вчитель-дефектолог здійснює освітньо-корекційний супровід дитини з ООП;

- вихователі спецгрупи і вчитель-дефектолог разом працюють над плануванням освітніх занять та корекційних завдань, обговорюють необхідні адаптації/модифікації згідно індивідуального плану.

Основне у роботі вихователів та вчителя-дефектолога – зрозуміти потреби дитини з ООП та усвідомити необхідність адаптації та модифікації навчального матеріалу, що покращить успішність засвоєння знань дитині з ООП.

Вихователь та вчитель-дефектолог виконують різні ролі задля досягнення спільної мети. Вихователі спецгруп не повинні «перекладати» всю відповідальність за освіту дитини на вчителя-дефектолога. Також вихователі мають бути впевненими, що можуть покластися на допомогу вчителя-дефектолога, коли це буде потрібно. Це потребує обговорень на етапі планування спільної роботи [1, 7, 8].

Невід'ємною складовою роботи спецгрупи є індивідуальні спеціальні заняття з дітьми з ООП, які організовуються відповідно потреб дитини та призначенні для вирішення корекційних завдань, що потребує концентрації уваги вчителя-дефектолога на одній дитині, а також під час реалізації індивідуальних корекційних програм для дітей з тяжкими порушеннями розвитку. Переконанні, щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитися до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини. Тобто вихователь повинен усвідомити, що навчання дитини з ООП відбуватиметься в ігровій формі; застосовуватиметься велика кількість повторень, прямі покази виконання завдань; малюнкові, словесні інструкції виконання діяльності та інше. Педагоги в освітньому процесі значну увагу приділятимуть формуванню навичок самообслуговування дитини з ООП. Вчитель-дефектолог в свою чергу, здійснюватиме корекційний процес з дитиною, проводитиме додаткові індивідуальні види роботи на формування, закріплення, повторення тощо.

Важливо також те, що в корекційно-розвитковій роботі першочергову роль відіграють не окремі засоби корекції та методичні прийоми, а особистість педагога, який поруч з дитиною з ООП, тобто сукупність соціальних, емоційно-вольових і характерологічних якостей педагога, котрий реалізує філософію становлення дитини як особистості.

Отже, взаємодія всіх фахівців у роботі вихователя спецгрупи та вчителя-дефектолога у закладі дошкільної освіти спрямовується на досягнення головної мети – підготовка дитини з ООП до самостійного життя. При цьому значну увагу сконцентровано на такому виді діяльності як професійне педагогічне співробітництво. Діти з особливими потребами часто мають багато специфічних потреб, над задоволенням яких працює група фахівців різного профілю. Одна людина не може займатися питаннями когнітивного, моторного, соціального та комунікативного розвитку дитини. Це може зробити лише команда відповідних фахівців, які активно співпрацюють та обмінюються знаннями й інформацією.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (наказ МОН від 12.01.2021 №33) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 10.05.2023).

2. Гаяш.О. Основні аспекти діяльності вчителя-дефектолога в сучасних умовах. URL: <https://gayash.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01> (дата звернення: 28.09.2023).
3. Данко Ю.М. Формування риторичної культури майбутніх працівників закладів інклюзивної освіти. / Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців : зб. наукових праць : вип. 9. Т.1. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. – С. 28-35.
4. Інклюзивна освіта: теорія і практика: навчально-методичний посібник / кол.авт.; за заг. Ред.. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – 184 с.
5. Лист МОН України №1/10258-22 від 06.09.2022 р. «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>
6. Миронова С. П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2007. 304 с.
7. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
8. Миронова С., Буйняк М. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога. Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.

Охота Інна,
директор,
Дзізінська Оксана,
заступник директора з виховної роботи
Кам'янець-Подільського ліцею №13

Виховання підростаючого покоління: реалії та виклики часу

Анотація. У статті йдеться про особливості виховання підростаючого покоління в нових реаліях часу. А також виділено основні напрямки роботи у виховному середовищі навчального закладу НУШ.

Ключові слова: НУШ, виховання, патріотизм, розвиток особистості, ціннісні орієнтири, підтримка.

Нова українська школа – це простір життя дитини, у якому вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність закладу освіти будується так, щоб сприяти становленню особистості школяра, гармонізації і гуманізації взаємин між учнями і педагогами, школою і родиною. [3]

Українське суспільство, на жаль, опинилося в нових реаліях. Війна стала для усіх нас особливим викликом, частиною нашого повсякденного життя. Кожен з нас був змушений швидко адаптуватися до змін у житті. Стрімке проживання нового досвіду, невизначеність, втрата відчуття безпеки, пізнання інформації, яка раніше не була актуальною: як вберегтися при вибухах, мінна безпека, коливання настрою, як організм адаптується до надзвичайної ситуації та ще багато інших життєвих питань, які приніс нам воєнний стан в країну.

Не зважаючи на це, та відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», листа Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2022 року 1/3276 «Про організацію освітнього процесу» усі навчальні заклади країни на вимоги реалій сьогодення продовжують

виконувати своє основне завдання: навчати, виховувати і оберігати майбутнє держави – наших дітей.

Діти сьогодні потребують особливої допомоги, бо вони менш захищені, адже на них дуже впливає рівень стресостійкості їхніх батьків та оточуючих, зміна місця проживання, мовний бар'єр, втрата звичного режиму життя...

Усе, що відбувалось, відбувається зараз – виклик для школи, для педагогів, батьків, здобувачів освіти. Звісно, постає питання: як саме працювати просто зараз, як розставити акценти? Що важливіше: навчання, виховання, психічне здоров'я? Як у цих умовах зробити дитину успішною, щасливою?

З початку навчального року стало зрозуміло, що здобувачі освіти найбільше потребують зараз підтримки та розуміння, а їх академічні успіхи і оцінки відходять на другий план. Дітям потрібна наша підтримка, впевненість у тому, що все буде добре, наша стійкість та віра в Перемогу, навіть у важкі часи невизначеності.

Ми розуміємо, що шлях України у щасливе майбутнє пролягає через виховання. Виховання у житті людей – первинне і головне, а усе інше – його наслідки. Тому наш колектив сьогодні здійснює свою головну місію у виховній роботі, керуючись Конституцією України, «Конвенцією ООН про права дитини», законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», „Про мови в Україні“, „Про охорону дитинства“, «Про попередження насильства в сім'ї», Указом Президента України від 18 травня 2019 року №28/6/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», Концепцією національно-патріотичного виховання дітей і молоді», Програмами «Нова українська школа у поступі до цінностей», «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів» та іншими методичними рекомендаціями та нормативними документами з питань організації виховної роботи у навчальних закладах та в галузі освіти в цілому.

В сьогоднішніх умовах особливої ваги набуває національно-патріотичне виховання молодого покоління, адже воно формує почуття любові та відданості Батьківщині, національну гордість, бажання служити своєму народові, розуміння та співпереживання його історії й культури, прагнення утвердження у світі як високорозвиненої, конкурентноздатної нації, суспільства і держави.

Педагоги ЗЗСО здійснюють формування громадянської самосвідомості та ціннісних національно-патріотичних орієнтирів у дітей на прикладах героїчної боротьби народу України за самовизначення, ідеали свободи, соборність та творення власної держави: від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Західноукраїнської Народної Республіки та Української Народної Республіки, учасників антибільшовицьких повстань українських селян, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців сталінських концтаборів, учасників дисидентського руху, а також прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013 - 2014 роках, Героїв Небесної Сотні, учасників АТО та ООС у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією та героїв, які боронять нашу державу під час повномасштабного вторгнення окупаційних російських військ на територію України шляхом проведення різноманітних виховних заходів: класних годин, годин спілкування, бесід, вшанування меморіалів загиблим воїнам, створення «Книги пам'яті» загиблим героям, щоденної загальнодержавної «Хвилини мовчання» тощо. Усю виховну роботу організовуємо так, щоб виховати патріотів, національно свідомих громадян, які б щиро любили свою Батьківщину, шанобливо ставились до історії та духовної спадщини свого народу. Формуванню ціннісного ставлення учнів до суспільства і держави сприяють “круглі” столи (“Україна – держава європейська”), уроки-реквієми (“Розгойдані дзвони пам'яті”, “Голодомор: голос крізь мовчання”), усні журнали (“Державна символіка України: історичне походження”, “Україна – наша доля”).[1]

Закономірним є те, що з початком російського вторгнення в навчальних закладах з'явилося багато дітей внутрішньо переміщених осіб, які переважно переїхали зі східних територій і виросли в російськомовному середовищі, не розмовляють українською мовою. Важливо приділити цим дітям особливу педагогічну увагу, допомогти адаптуватись у новому колективі, привити любов і повагу до української мови – носія державності. Потрібно активно залучати цих дітей до участі в шкільних заходах; проявити до них турботу і опіку, психологічну підтримку; залучити для них гуманітарну та волонтерську допомогу, щоб вони відчували підтримку, не були самотніми. Важливо не втратити цих дітей в розумінні виховання майбутніх свідомих толерантних громадян – патріотів Української держави.

І саме завдяки цим учням та ситуації, яка склалася навколо них, стало зрозумілим, наскільки важливим у роботі з підростаючим поколінням є питання правовиховної роботи. Педагогічний колектив закладу зосередив свої зусилля на пошуках сучасних, креативних форм і методів виховного процесу, які мають забезпечити об'єднання зусиль педагогів і ініціативи дітей, спільні дії сім'ї, громадськості, спрямованих на попередження правопорушень серед підлітків та учнівської молоді. В кожному закладі необхідно створити правовиховну систему, яка стане основою для превентивної роботи із здобувачами освіти нашого закладу та дітьми ВПО. На нашу думку, у цій ситуації важливою є діяльність «Шкільної служби порозуміння», яка в нових життєвих реаліях «будує мости» між звичним режимом, стилем життя, духовною культурою, ментальністю, життєвими традиціями представників різних регіонів України, які сьогодні стали одним колективом.

Виховне середовище навчального закладу НУШ також має сприяти формуванню ціннісного ставлення учнів насамперед до самих себе, де взаємодія всіх учасників освітнього процесу ґрунтується на принципах партнерства:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у стосунках;
- діалог, взаємодія, взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). [4]

Адже, щоб поважати інших людей, потрібно спочатку поважати себе, цінувати себе як носія фізичних, духовних та соціальних сил. А це формується за допомогою бесід “Голова – щоб думати”, “Порятунок від депресії”; зустрічей з медичними працівниками; тренінгів “Профілактика негативних звичок серед підлітків”; організації круглих столів, пізнавальних годин “Попереджений – значить захищений”, “Профілактика травматизму”, “Гігієна харчування. Корисні поради для твого здоров'я”; відвертих розмов “Стаємо дорослими”, “Кохання і дружба”. [7]

Одним із пріоритетних завдань виховання є духовна культура учнів, збагачення їх духовного світу, через залучення до дослідницької і творчої діяльності у різних галузях мистецтва, привчання школярів до культури спілкування. Виховання ціннісного ставлення у здобувачів освіти до сім'ї, родини, людей, формування необхідних комунікативних та соціальних компетентностей, моральної культури формується через проведення з ними класними керівниками, вихователями ГПД, практичним психологом закладу тренінгів, інтерактивних бесід з тем: “Як поводитися в конфліктній ситуації?”, “Підлітки та їх батьки: грані взаєморозуміння”; комплексів корекційних занять “Подолання невпевненості у спілкуванні з однолітками”; годин спілкування “Як стати дружньою людиною”, “Критика без образ”. [2]

Як показує досвід, успішність людини, залежить, насамперед, від її компетентності. Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, молода людина,

повинна володіти такими якостями: знати своє життєве кредо, мати ціль у житті; орієнтуватись у системі найрізноманітніших цінностей; швидко адаптуватись у мінливих життєвих ситуаціях; здійснювати відповідальний життєвий вибір; самотійно і критично мислити; використовувати набуті знання й вміння в навколишній дійсності; грамотно працювати з інформацією; бути здатною генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити; бути комунікабельною, контактною у різних соціальних групах; уміти уникати конфліктів та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; бережливо ставитися до свого здоров'я й здоров'я інших як найвищої цінності; бути здатним до вибору альтернатив, що пропонує сучасне життя; уміти самотійно працювати над розвитком духовності та інтелекту; бути конкурентоздатною в суспільстві з ринковою економікою; приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію. [1]

Таким чином, життєва компетентність дітей – основа розвитку особистості. Важливими складниками життєвої компетентності сучасної молодшої людини є моральна культура та соціальна зрілість.

Ціннісне ставлення школярів до культури і мистецтва формуємо через знайомство із досягненнями світової та вітчизняної культури (під час екскурсій, у ході пізнавальних годин), організацією класних виставок, участю у шкільних і міських заходах естетичного спрямування. Ефективними формами роботи у цьому напрямку є походи у музеї, кінотеатри, театр; індивідуальні бесіди, години спілкування, літературно-мистецькі заходи, присвячені творчості Т.Шевченка, Л.Українки, виставки дитячих робіт. Дитина змалку повинна жити в оточенні прекрасного. Тому освітнє середовище, в якому перебуває дитина, має бути затишним, комфортним та таким, де кожен з вихованців може проявити і розвинути свої індивідуальні здібності, у тому числі художньо-естетичні.

Сьогодні важливою складовою у розвитку і вихованні дитини є її громадянська свідомість, яка проявляється у ціннісному ставленні до праці. Вона передбачає усвідомлення дітьми соціальної значущості і потреби в трудовій активності, ініціативність, сформованість працелюбності як базової якості особистості. З цією метою класні керівники проводять години спілкування, зустрічі з представниками різних професій, екскурсії на місця роботи батьків учнів; розвивають у здобувачів освіти навички самообслуговування; долучають дітей до колективних творчих справ. У такий важкий для нашої країни час, коли йде повномасштабна війна, кожен має долучитись до праці, колективної роботи, наближаючи Перемогу. Взірцем командної, креативної роботи учасників освітнього процесу, які вміють критично мислити, комунікувати, мобільними, стала волонтерська робота від початку війни у всіх її проявах. Саме вона згуртувала учнівські колективи, сприяла формуванню комунікативної культури усіх членів шкільної громади, стала важливим чинником у розвитку життєвих компетентностей в реаліях війни.

Враховуючи екологічні проблеми сьогодення, задля виховання ціннісного ставлення до природи, свідомого ставлення до природних багатств, формування екологічної культури дітей, розуміння своєї єдності з природою, класні керівники та керівники гуртків проводять екологічні тренінги, екскурсії, екологічні акції; організовують участь школярів у природодослідницьких проєктах; організовують екскурсії до заповідників, природних комплексів тощо.

Важлива роль у процесі становлення дружного і активного класного колективу належить організації спільного дозвілля – це проведення тематичних пізнавально-розважальних заходів (головними сценаристами і організаторами виступають самі учні), прогулянки вихідного дня, відвідування боулінг-клубу, різноманітні екскурсії. У таких неформальних ситуаціях учитель повинен показати себе не строгим керівником, а швидше старшим другом, який разом із дітьми не боїться стати на ковзани чи пограти у спортивні ігри. Авторитет учителя при цьому аж ніяк не знижується, а навпаки, учні

вчать більше довіряти класному керівнику, починають усвідомлювати себе і вчителя як єдиний дружний колектив.

Виховні ситуації, які створюють класні керівники, вихователі ГПД, вчителі-предметники повинні забезпечувати розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав дитину до самопізнання і самоактивності, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя і володіла необхідними для цього компетентностями. З цією метою значну увагу педагоги приділяють індивідуальній роботі зі здобувачами освіти. Зокрема, можна виділити такі основні напрями на цій ділянці роботи класних керівників:

- вивчення індивідуальних особливостей учнів, створення в класному колективі умов для прояву і розвитку реальних і потенційних можливостей учнів, задоволення соціально-цінних і особистісно значущих інтересів та потреб учнів;

- вивчення та врахування в роботі стану фізичного та психічного здоров'я учнів;

- розв'язання питання соціальної адаптації школярів в умовах дитячого та педагогічного колективу;

- надання індивідуальної допомоги дітям, які мають проблеми в адаптації до життєдіяльності класу, відносинах з учителем та іншими членами колективу навчального закладу, виконанні норм і правил поведінки у школі та поза її межами;

- профілактична робота з учнями "групи ризику";

- взаємодія з батьками, адміністрацією, соціально-психологічною та іншими службами навчального закладу з метою проектування індивідуальної траєкторії розвитку дітей, педагогічної підтримки суспільно корисних ініціатив учнів, корекції відхилень в інтелектуальному, моральному та фізичному становленні їх особистості;

- діагностика результатів навчання, виховання і розвитку кожного учня, облік їхніх особистих досягнень.

Моніторинг індивідуального зростання кожного школяра класні керівники проводять методами психолого-педагогічної діагностики, вивченням матеріалів медичного та психологічного обстеження, складанням індивідуальної характеристики вихованців, оформленням карти захоплень та інтересів.

Виховна діяльність у класі здійснюється в урочний та позаурочний час та реалізується через такі види: навчально-пізнавальна, ціннісно-орієнтовна, спортивно-оздоровча, художньо-естетична, соціально значуща (трудова, екологічна, благодійна).

Виховна ефективність будь-якої діяльності залежить від урахування вікових особливостей школярів та рівнів вихованості учнів і розвитку дитячого колективу, від чергування і дозування видів діяльності. Є різні підходи до організації діяльності школярів та різні інноваційні виховні технології. Серед них найбільш поширені – технологія колективної творчої діяльності та проектна технологія. Проектна виховна технологія є одним із провідних засобів перетворення навчального закладу із школи навчання на школу життя, формування та актуалізації життєвого досвіду учнів, оволодіння навичками планування власної діяльності, вибору засобів та шляхів її здійснення. Діяльність за проектом допомагає здобувачам освіти включитися в активну соціальну дію. Проблема для проекту беремо з реального життя, таку, що має значення для самих дітей і для багатьох людей. Для її вирішення учні повинні використати ті знання, які мають, і отримати нові. Сьогодні актуальні проекти: «Енергозбереження школи та домівки», «Окопні свічки», «Обереги для захисників», «Наш зелений клас». [5]

Головним завданням використання методу проектів у виховній роботі є набуття учнями досвіду, який може стати їм у нагоді в подальшому житті, формування певних навичок поведінки, стилю життя.

Значну частину позакласних заходів різної тематики в нашому навчальному закладі організовуємо за допомогою технології колективних творчих справ (КТС). Будь-яка справа лише тоді по-справжньому цікава для дітей, коли задумана і

організована ними самими. Колективна творча справа – це спільний пошук кращих рішень життєво важливих завдань спільно з дітьми і дорослими. Важливими колективними творчими справами у нашому ліцеї є: «Шкільний благодійний ярмарок солодоців, виготовлених власноруч», кошти, зібрані на якому колектив закладу передає на потреби ЗСУ, та КТС «Озеленення пришкольної території», КТС «Парад гігантських різдвяно-новорічних прикрас».

Одним із важливих чинників створення виховного простору, який сприяє формуванню соціальних компетентностей учнів, є робота учнівського самоврядування. Наш час потребує лідерів нової формації, людей компетентних, відповідальних, здатних мислити неординарно, генерувати нові ідеї та приймати нестандартні рішення. Ось чому одне із головних завдань школи – підтримка учнівської молоді, чия життєва позиція спрямована на активну участь у громадському житті, молоді, яка має організаторські здібності, усвідомлює себе лідером, розуміє, що великі справи починаються із малих вчинків. Школа – це мікромодель громадянського суспільства, основи якого закладаються з дитячих років, а самоврядування допомагає учням організувати власне життя і життя своїх товаришів. Досвід взаємостосунків, розв'язання конфліктів, виявлення і захисту своїх інтересів, здобутий у школі, стане корисним багажем, з яким школярі увійдуть у доросле життя. Кожен клас має мати реально діючі органи самоврядування, які в основному самостійно та правильно розв'язують питання планування, організації, регулювання та контролю. [6]

Без сумніву, школа може успішно виконувати свої функції щодо виховання підростаючого покоління тільки у тісному взаємозв'язку із сім'єю. Лише спільними цілеспрямованими зусиллями педагогів і батьків вдасться плідно впливати на розвиток життєво компетентної особистості дитини, розв'язувати актуальні виховні завдання. Одним із найактуальніших напрямів роботи класного керівника сучасної школи є налагодження дієвого взаємозв'язку і ефективної співпраці з батьківською громадськістю.

Система роботи з батьківською громадськістю може включати в себе такі напрямки:

- вивчення виховного потенціалу сімей;
- підвищення рівня педагогічної культури батьків;
- безпосереднє залучення батьків до навчально-виховного процесу;
- вироблення єдиного виховного впливу на дитину з боку батьків і школи.

Виховання дітей у сім'ї має, безперечно, суб'єктивний характер і залежить від рівня моральності і загальної культури батьків, їх життєвих планів, ідеалів, вчинків, родинних традицій тощо. Значну роль у цьому відіграє виховний потенціал сім'ї, який визначається внутрішньо притаманними конкретній сім'ї можливостями. Його важливо враховувати при виробленні стратегії співпраці школи з батьками учнів. Налагоджена взаємодія з батьками здобувачів освіти є важливою ланкою зв'язку адміністрації школи з батьківською громадою класних колективів, яка дає можливість адміністрації закладу швидко і дієво зреагувати на запитання та запити батьків, проаналізувати ситуацію та вжити необхідних заходів. І якщо класний керівник відповідально виконує свої обов'язки, то ця ланка зв'язку спрацьовує вчасно і заходи, які потрібно вжити, мають превентивний характер. І дуже важливо в роботі з батьками досягати саме такого результату, бо завжди краще попередити проблеми і неприємності, ніж потім виправляти ситуацію і наслідки.

Отже, підбиваючи підсумки, можна виділити такі основні аспекти діяльності педагогічного колективу навчального закладу у формуванні майбутніх громадян, активних, соціально адаптованих, відповідальних, стратегічно мислячих юних, життєво компетентних особистостей, справжніх патріотів України:

- проектування основних напрямів діяльності відповідно до мети виховання особистості;

- взаємозв'язок навчальної і позашкільної виховної роботи, скоординованість усіх виховних впливів і форм, їхня необхідність і достатність, чіткий ритм і раціональна організація життя колективу класу та школи;

- забезпечення відповідних відносин, що формують самопочуття дитини в колективі (статус особистості в міжособистісних відносинах, почуття внутрішньої єдності з товаришами, соціальна захищеність тощо);

- здійснення всіх напрямів діяльності як комплексу впливів на особистість в єдиному цілеспрямованому процесі;

- використання виховних технологій, які максимально сприяють формуванню соціальної та моральної компетентності учнів;

- емоційна насиченість життя класу, школи;

- творче співробітництво, що виражається в гуманному, довірливому стилі відносин дорослих і дітей, у їхньому взаєморозумінні і взаємодії щодо всіх колективних справ;

- орієнтація на випускника як кінцевий результат виховної діяльності (загальна спрямованість і соціальна активність, моральна культура і духовна зрілість, патріотизм, готовність до праці, до вибору професії, продовження освіти, до сімейного життя).

Віriamo, що результат роботи з даного напрямку діяльності в майбутньому підтвердиться культурою поведінки наших вихованців, їх умінням знайти своє вагоме місце в учнівському колективі, в подальшому житті; здатністю інтелегентно відстоювати свої позиції, шукати шляхи компромісу в життєво важливих питаннях; брати участь у житті громади, суспільства, допомагати тим, хто поряд; бути гідними громадянами і патріотами своєї Батьківщини. Ці вироблені уміння, навички та моральні принципи, стануть хорошим дороговказом у підготовці до самостійного життя наших вихованців і яскравим результатом нашої роботи.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Виховання особистості: У двох книгах. Книга друга. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д Бех – К. : Либідь, 2003. – 340 с.

2. Бондар Л. Виховання моральних цінностей у школярів / Л. Бондар // Початкова школа. – 2017. – №12. – С. 5-7.

3. Концепція «Нова Українська школа» [Електронний ресурс]. Режим доступу:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. 2017 <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> 5.

5. Проекти в початковій школі: тематика та розробка занять/упоряд. О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128 с.

6. Учніське самоврядування: проблеми функціонування та перспективи розвитку [практико-орієнтований посібник]/[Г.О.Терпиловська, У.Т.Борушевська, Г.Г.Ковганич та інші] – К.: ТОВ «Енергія плюс», 2008. 176 с.

7. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: [монографія] Тетяна Євгенівна Федорченко. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. – 2009. – 358 с.

Проц Марта,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат педагогічних наук, доцент
Скафа Уляна,
студентка 3-го курсу спеціальності 013 «Початкова освіта»
Львівського національного університету імені Івана Франка

Психологічна підтримка учнів початкової школи в умовах повномасштабної війни

Вступ. У час коли наша країна зіткнулася з війною почали страждати і діти. Здобувачі освіти, що тільки пішли в перший клас, чи ті, що вчилися і в інших класах отримали і продовжують отримувати стрес. Підхід до цих дітей та їх підтримка має бути важливою частиною освітнього процесу. На це зорієнтовані й освітні нормативні документи, наприклад: стаття 57 Закону України «Про освіту»; Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти; Наказ № 563 від 15 травня 2023 року Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабної війни в Україні освіта знову зазнала змін. На даний момент, у школах ведеться очна або змішана форма навчання. Для дітей кожні зміни це стрес, і важливо слідкувати та підтримувати атмосферу в колективі, для кращої адаптації дітей. В умовах війни навчання учнів початкової школи повинно бути зорієнтоване на розвиток не лише академічних знань, але й вміння зберігати психологічну стійкість, самоконтроль та уміння вмикати механізми адаптації до змін. Війна викликає у дітей різні емоції: стрес, страх, паніку, тривогу, нестабільність, розчарування тощо, що потребує готовності вчителів допомогти учням зрозуміти та пережити їхні емоції, забезпечити їм постійну підтримку та позитивний настрій [3]. Міністерство освіти та провідні фахівці в галузі освіти розробили рекомендації з метою підтримки психолого-емоційного стану здобувачів освіти та педагогів. Такі як: раціонально використовувати час; не нехтувати сигналами тривоги; якщо уночі була тривога, то зменшити навантаження на цей день у школі; створити комфортний простір; давати можливість вибору учням; теми сім'ї та дому обговорювати з обережністю.

Тренінги, що вже були згадані, та ігри на контроль емоцій є важливою складовою навчання. Варто розповісти учням, що робити коли їх накриває паніка. Найкращий варіант це навчитись відволікати себе та дітей. Хорошим методом є учителю разом з учнями називати те, що вони бачать навколо, кольори, речі до яких можна торкатися та інші предмети навколо, задіяти усі органи чуття. Також варто давати учням висловлювати свої почуття та робити мінімальний вибір, завдяки цьому діти не будуть відчувати себе в хаосі та більше контролюватимуть свої дії. Йдучи до укриття під час сигналу тривоги можна співати класом пісню, в такому випадку діти будуть менш схвильовані і більш зосереджені. Література з тренінгами та іграми, яка буде корисна це: «Психологічні перлинки для кожної дитинки» та «Скринька чеснот».

Учителі початкових класів повинні мати плани запасних дій, що дасть їм змогу змінювати програму навчання, залежно від того, які ресурси доступні, та який рівень ризику є на території школи. Наприклад, учителі можуть змінювати кількість матеріалів, що потребують доступу до Інтернету, та зосереджуватися на застосуванні простіших концепцій, що не потребують великої кількості інтерактивних ресурсів [2]. Педагог має вміти адаптовуватися у різних моментах і зберігати самоконтроль навіть

у стресових ситуаціях. Це важлива частина підтримки, тому що якщо учитель не спокійний, діти не будуть під контролем та не відчуватимуть себе в безпеці.

Психологічну підтримку учнів можна забезпечити також розмовами з батьками. У стресовий період дітям особливо потрібна увага батьків, коли батьки дають їй достатньо та якісно все обговорюють з дітьми, то і у школі їм буде спокійніше. Також є батьки, які мають змогу забирати дітей під час тривоги, варто це завчасно також обговорити. Заняття із шкільним психологом теж будуть актуальні. Педагог із психологом може визначити, хто з учнів може розвивати паніку у колективі і провести бесіду, так як не всі діти навчаться себе контролювати і через місяці. Також особливу увагу варто приділити дітям із інклюзією. У період тривоги варто, щоб і шкільний психолог та медсестра були в укритті і надавали допомогу учасникам освітнього процесу.

Для психічного здоров'я, нормального перебігу різних видів діяльності, найперше навчальної, дитині потрібна збалансованість емоцій. Порушення емоційного балансу, перевага негативних емоційних станів спричиняють виникнення тривоги, емоційних розладів, відхилень у розвитку особистості дитини, порушень у неї соціальних контактів. Так, властиві дитині переживання тривоги, страху, сумніву, побоювання за відсутності коригуючих заходів закріплюється та перетворюються на рису характеру – тривожність, невпевненість у собі. Такі особистісні якості починають регулювати психічну діяльність та поведінку дитини негативним чином [1].

Висновок. Із приходом війни в Україну освіта зазнала багато труднощів. Всі учасники освітнього процесу зіткнулися з проблемами різного роду. Важливо зібрати всі сили, для забезпечення якісного освітнього процесу та психологічного здоров'я учнів початкової школи. У випадку учителів варто мати плани дій у різних випадках та контролювати себе перед дітьми у стресових ситуаціях. Підтримка дітей шкільним психологом є важливою складовою освітнього процесу в умовах війни. Тренінги, розмови з батьками та навчання дітей контролю емоцій позитивно вплине на емоційний стан та покращить самоконтроль учнів.

Список використаних джерел:

1. Калінкіна, Н. С. Соціально психологічні основи збереження психічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку в умовах війни /М-во освіти і науки України, Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», Гуманітар.-прав. ф-т, Каф. психології (№ 704); кер. І. А. Бідюк. Харків, 2022.64 с.
2. Шелестова, Л. В. Індивідуалізація навчання у початковій школі в умовах війни. The XII International Scientific and Practical Conference «The process of science formation and its contemporary appearance», March 20 – 21, 2023 Tampere, Finland. С. 52-56.
3. Шелестова, Л. В. Особливості навчання учнів початкової школи в умовах війни. The XI International Scientific and Practical Conference «Implementation of modern scientific opinions in practice», March 20–21, 2023.Bilbao, Spain. С. 204-208.

Равкіс Олена,
практичний психолог ЗДО № 3 «Ластівка»,
м. Шепетівка, Хмельницької обл.

Створення безпечного психологічного простору для учасників освітнього процесу в ЗДО як головний пріоритет забезпечення психічного здоров'я в умовах війни

Анотація. В статті висвітлено особливості безпечного освітнього середовища як умови збереження психічного здоров'я дітей, визначено аспекти та компоненти

безпеки в освітньому середовищі, розглянуті можливі ризики відсутності безпеки в освітньому просторі.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, психічне здоров'я, педагогічний вплив, комфортність, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Важливість розв'язання проблеми створення безпечного та комфортного освітнього середовища сьогодні зумовлена необхідністю його цілісного відновлення та оновлення, приведення у відповідність до загальних трансформаційних змін, які відбуваються в суспільстві в умовах збройного конфлікту.

У сучасних швидкозмінних та кризових умовах у зв'язку зі збройним конфліктом в Україні освітнє середовище закладу дошкільної освіти не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх чинників, які можуть мати як позитивний вплив, так і містити загрози, небезпеки та ризики для фізичного й психологічного благополуччя учасників освітнього процесу. Для протидії таким впливам необхідно, щоб освітнє середовище закладу було захищеним, безпечним, комфортним для розвитку, виховання та праці, сприятливим для міжособистісної взаємодії, для емоційного благополуччя здобувачів освіти, педагогів і батьків, не толерантним до будь-яких проявів насильства та з достатніми ресурсами для їх запобігання, таким, що гарантує дотримання прав і вимог до фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітнє середовище досліджували науковці як зарубіжні (Джеймс Гібсон, Вільям Мейс та ін.), так і вітчизняні (Георгій Балл, Іван Бех, Олена Пехота, Валентин Рибалка, Валентина Семиченко та ін.).

Дослідники наголошували на тому, що освітнє середовище — це:

- життєвий простір (у якому здобуваються знання для зростання компетентності);
- система впливів та умов для формування особистості;
- система можливостей для розвитку особистості, що містяться в соціальному, просторовому та предметному оточенні.

Складові безпечного та комфортного освітнього середовища:

Насамперед це **якість міжособистісних відносин**, позитивними чинниками якої є довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність, а негативними — агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність. Основні характеристики процесу взаємодії між усіма учасниками освітнього середовища формуються навколо особистісного та довірливого спілкування, а його відсутність може призвести до негативних наслідків.

Безпека в освітньому середовищі: передбачає наявність обладнаного укриття, придатного для перебування, навчання та піклування, а також характеризується відсутністю насильства в усіх його видах і формах для всіх учасників освітнього процесу.

Комфортність в освітньому середовищі: передбачає оцінку домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу. Наявність ситуацій, що призводять до дискомфорту та відсутність допомоги в закладі освіти можуть призвести до неефективної психологічної підтримки здобувачів освіти та педагогів — до емоційного вигорання, що може становити серйозну загрозу для психічного здоров'я особистості, а освітнє середовище буде нездоровим і несприятливим.

Задоволеність освітнім середовищем передбачає задоволення базових потреб здобувачів освіти:

- у допомозі та підтримці;
- збереженні та підвищенні самооцінки;
- розвитку здібностей і можливостей.

Передбачуваність та структурованість — це два важливі елементи комфорту та психічного здоров'я здобувачів освіти.

Рутини як передбачувані щоденні дії в освітньому процесі забезпечують стабільний повноцінний розвиток дітей в умовах війни. Саме заклад освіти може стати безпечним простором для вираження почуттів і повернення до повсякдення та підтримати дітей під час війни. Практичні психологи повинні пояснювати педагогам важливість звернення уваги на відновлення почуття радості, саме тому варто надавати перевагу соціальній підтримці та взаємодії.

Традиційні рутини:

- правила групи, закладу дошкільної освіти, які визначають норми, можливості, розумні обмеження та розклад занять і змістовного відпочинку й дозвілля;
- спілкування про особисте та пізнавальне під час «Ранкового кола» в закладах дошкільної освіти дає учасникам можливість ділитися власними думками, відкриттями, переживаннями, ментально налаштовує на початок освітньої діяльності;
- «руханки» та «розумна фізкультура» на заняттях можуть підтримати учасників освітнього процесу, надати їм почуття стабільності й захищеності, забезпечити можливості для зняття тілесного напруження, пов'язаного з проблемами психічного здоров'я;
- розпорядок дня як передбачувана щоденна діяльність і структура в освітньому процесі забезпечує здоровий розвиток дітей в умовах війни. Саме заклад дошкільної освіти може стати безпечним простором для вираження їхніх почуттів.

Інклюзивність та різноманітність: безпечне освітнє середовище потребує інклюзивності та різноманітності. Це передбачає створення почуття приналежності для всіх здобувачів освіти незалежно від походження чи ідентичності, а також сприяння культурі поваги та розуміння різних поглядів і досвіду.

Фізична безпека може передбачати наявність укріплених споруд, наприклад підземних або укріплених класних кімнат, а також упровадження планів реагування на надзвичайні ситуації у випадку нападів або інших загроз безпеці. Крім того, це може включати використання систем раннього попередження, як-от сирени або оповіщення, щоб забезпечити здобувачам освіти і педагогам час для переходу в безпечні приміщення під час загроз. Надаючи пріоритет заходам фізичного захисту, педагоги можуть допомогти здобувачам освіти почуватися в безпеці та відчувати підтримку, а також зосередитися на навчанні та розвитку навіть під час кризи.

Фізична безпека — це також відсутність шкоди або травм, які можуть виникнути в певному середовищі.

Фізична безпека може бути забезпечена лише тоді, коли вирішено питання психологічної та емоційної безпеки.

Психологічна безпека — це впевненість у тому, що вас не покарають чи не принизять за висловлення ідей, запитань, занепокоєння або за помилки. Це середовище, яке сприяє спільним очікуванням, що люди не будуть соромитися, ігнорувати чи карати одне одного за те, що вони діляться своїми думками та емоціями.

Кодекс безпечного освітнього середовища (далі — Кодекс БОС) — це документ закладу дошкільної освіти, який допомагає врегулювати всі сфери діяльності закладу щодо порушення права особи на безпеку, а також підтримки та втручання в ситуаціях, коли може виникнути загроза її життю, здоров'ю та благополуччю. Цей документ має містити конкретні дії, пов'язані насамперед із захистом здобувачів освіти від різних загроз і ризиків під час перебування в закладі освіти, а також чіткі рекомендації щодо забезпечення комфортних умов життєдіяльності учасників освітнього процесу.

Кодекс БОС передбачає визначення критеріїв фізичної, психологічної, соціальної та інформаційної безпеки здобувачів освіти, відповідно до яких розробляються конкретні дії, а також чітко визначаються заходи та процедури на допомогу учасникам освітнього процесу у випадках виявлення ризиків та загроз.

Основні завдання відповідно до Кодексу БОС у закладі освіти — це:

- виявити чинники, що перешкоджають безпеці учасників освітнього процесу;
- розробити систему узгоджених поглядів та уявлень здобувачів освіти, педагогів, психологів, батьків про освітнє середовище закладу освіти;
- обґрунтувати умови організації безпечного освітнього середовища та вимоги (критерії) до його ефективного функціонування для кожного учасника освітнього процесу;
- скласти мінімальну та доступну освітню програму для дітей, педагогів, батьків;
- сформулювати конкретні рекомендації для здобувачів освіти, педагогічних працівників, керівників закладу освіти та батьків щодо організації безпечного освітнього середовища.

Таким чином, Кодекс БОС:

- містить конкретні та чіткі правила поведінки для всіх учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, які допомагають усвідомленню та розумінню того, що «права кожного захищені і закінчуються там, де починаються права інших»;
- допомагає виявляти небезпечні ситуації та реагувати на них, запроваджуючи чіткі процедури втручання, тобто інструкції, що і коли робити, хто має це робити, до кого звертатися, які документи складати про втручання та за яким зразком. Зокрема, у випадках, коли реагувати та втручатися потрібно оперативно (наприклад, у разі насильства з боку батьків, опікунів, педагогів, конфліктів між здобувачами освіти, прояву булінгу тощо);
- стверджує та регламентує надання практичним психологом послуг зі збереження ПЗПСП учасникам освітнього процесу;
- сприяє дотриманню вимог законодавства щодо забезпечення безпеки всіх учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Кроки, необхідні для розроблення Кодексу БОС:

Крок 1. Створення робочої групи

До робочої групи обов'язково запрошують представників усіх категорій учасників освітнього процесу і практичного психолога закладу освіти.

Завданнями робочої групи є:

- оцінка реальної ситуації в закладі освіти в цілому та конкретної позиції щодо ризиків, загроз і безпеки;
- розроблення основних правил і процедур для забезпечення комфортних умов навчання для здобувачів освіти, педагогів та персоналу закладу;
- визначення переваг використання відповідних правил і процедур для закладу в цілому, його працівників, а також для здобувачів освіти та їхніх родин з урахуванням усіх зв'язків між Кодексом БОС та чинними правилами (наприклад, Статутом закладу освіти) і положеннями (зокрема, про охорону ПЗПСП, безпеку, дисципліну під час занять).

Крок 2. Проведення внутрішнього аудиту

До початку створення документа робоча група проводить внутрішній аудит освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Внутрішній аудит закладу освіти — це оцінка реальної ситуації (сильних і слабких сторін, ризиків і небезпек, можливостей закладу) щодо безпеки та захисту осіб, які беруть участь в освітньому процесі, ретельний аналіз проблем освітнього середовища.

Крок 3. Створення Кодексу БОС

Після визначення ризиків та аналізу можливих причин їх виникнення складається текст Кодексу БОС, який містить таку інформацію:

- вступ, у якому зазначено:
 - кому адресований цей документ (перелік осіб, які зобов'язані дотримуватися правил і процедур Кодексу БОС);
 - чому він був створений (мета створення Кодексу БОС);

- які цінності поділяють люди, які розробили / підписали цей документ;
- наскільки Кодекс БОС узгоджується з іншими політиками та процедурами, що вже діють у закладі з метою захисту прав та добробуту всіх учасників освітнього процесу;

- правила та конкретні дії щодо захисту дітей від різних загроз, ризиків під час перебування в закладі дошкільної освіти;
- процедури проведення необхідних заходів у випадку порушення безпеки учасників освітнього процесу, зокрема щодо безпечних стосунків між педагогами та здобувачами освіти, доступу дітей до мережі інтернет, організації безпечного дозвілля на перервах, попередження насильства тощо;
- порядок втручання та поінформування адміністрації закладу та батьків у випадках, коли виникають проблеми з безпекою учасників освітнього процесу;
- інші необхідні позиції, важливі для конкретного закладу освіти.

Після ухвалення та затвердження документа визначають осіб, які відповідатимуть за його впровадження. Це можуть бути методист і практичний психолог. Їхній обов'язок полягає в реагуванні на повідомлення про ризики та загрози для здобувачів освіти; наданні консультацій батькам та педагогічним працівникам із психолого-педагогічних питань; вчасному наданні послуг зі збереження ПЗПСП та повідомленні про випадки насильства в поліцію та соціальні служби.

Крок 4. Упровадження Кодексу БОС, участь психологічної служби закладу освіти

Роль практичного психолога закладу освіти полягає в тому, що він / вона:

- входить до складу робочої групи;
- вивчає проблеми та сприяє створенню умов для забезпечення психологічного та соціально-емоційного комфорту дітей, здійснює профілактичну та просвітницьку діяльність щодо попередження всіх форм насильства в сім'ї та закладі освіти;
- аналізує якісні характеристики складових БОС;
- надає пропозиції щодо необхідних змін та дій для покращення БОС;
- надає послуги зі збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки.

Методами аналізу освітнього середовища закладу освіти можуть бути такі:

- **спостереження** за атмосферою в колективах суб'єктів освітнього процесу під час спілкування, навчання, дозвілля, праці педагогів тощо відповідно до цінностей і принципів, прийнятих у закладі освіти. Наприклад, спостереження в групі. Цей метод передбачає спостереження за взаємодією між здобувачами освіти та педагогами для того, щоб переконатися, що правила Кодексу БОС виконуються. Наприклад, спостереження за ставленням педагога до здобувачів освіти, забезпеченням поваги, створенням комфортного освітнього середовища та використанням ефективних стратегій викладання;

- **опитування** для визначення рівня задоволеності процесами праці педагогів, взаємодії, комунікацій тощо. Анкети можна розповсюджувати серед педагогів та батьків, щоб зібрати відгуки про освітнє середовище та оцінити, наскільки добре виконуються вимоги Кодексу БОС. Цей метод допомагає виявити сильні та слабкі сторони і дає уявлення про сфери, які потребують удосконалення;

- **обговорення проблем у фокус-групах** здобувачів освіти, педагогів, батьків, громади. Це допомагає зібрати відгуки про конкретні аспекти забезпечення безпеки і комфорту в освітньому середовищі. Цей метод дозволяє проводити відкритий діалог і дискусії, які можуть надати цінну інформацію та зворотний зв'язок;

- **моніторинг дотримання положень Кодексу БОС** (у разі його існування в закладі дошкільної освіти) за допомогою контрольного списку питань;

● **звіти про інциденти** можна використовувати для документування будь-яких інцидентів, що можуть порушувати положення Кодексу БОС. Це випадки знущань, переслідувань, дискримінації або будь-якої іншої поведінки, що створює небезпечне середовище для здобувачів освіти та інших учасників освітнього процесу.

Наразі проблема психологічної травми та подолання її наслідків набула особливої гостроти у зв'язку з війною в нашій країні. І дорослі, і діти страждають від бойових дій, вимушеного переселення, необхідності адаптуватися до нових умов, а також від невизначеності та невпевненості: вони втрачають близьких, домівки, потрапляють під обстріли, голодують, стикаються з насильством та приниженням. І зрозуміло, що в цій та подібних ситуаціях діти є найбільш вразливими.

На практичних психологів разом із колективами закладів дошкільної освіти покладається важлива і складна місія — допомогти зберегти й відновити психічне здоров'я здобувачів освіти, запобігти булінгу, навчити дітей ефективних стратегій взаємодії та вирішення конфліктів, підготувати їх до дорослого життя.

6 керівних принципів травма-інформованого підходу:

- безпека;
- надійність і прозорість;
- підтримка з боку однолітків;
- співпраця та взаємність;
- розширення можливостей та вибір;
- культурне, історичне та гендерне розширення прав і можливостей.

Роль практичного психолога закладу дошкільної освіти полягає в тому, щоб допомогти педагогам:

- пам'ятати про сенсорні канали сприйняття інформації (зоровий, кінестетичний, аудіальний тощо) та необхідність їх активізації під час навчання;
- використовувати силу соціально-емоційного зв'язку, психологічної підтримки;
- розглядати поведінку здобувачів освіти як стратегію виживання;
- цікавитися шкільним життям та соціально-психологічним благополуччям здобувачів освіти;
- робити середовище передбачуваним та структурованим;
- надавати здобувачам освіти право голосу;
- практикувати навички саморегуляції та посттравматичного зростання.

Висновки. Безпечне освітнє середовище має бути відчуттям стабільності та передбачуваності, що може бути особливо важливим для дітей, які пережили насильство або переміщення. Воно також має допомогти знизити рівень тривожності і сприяти психічному здоров'ю та благополуччю.

Список використаних джерел:

1. Безпечне освітнє середовище закладу освіти // Портал Педрада. — URL : <https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti>.
2. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів : Збірник наукових праць «Витоки педагогічної майстерності». — Полтава, 2011. — С. 97–101.
3. Кодекс безпечного освітнього середовища. Методичний посібник / за заг. ред. Т. П. Цюман; схвалено МОН України (протокол № 2 від 13.06.2018); реалізував Український фонд «Благополуччя дітей». — К., 2018. — URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.
4. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика» // Збірник наукових праць / Редкол. : Н. В. Ільченко (голова) та ін. — Ірпінь, 2020. — 100 с.
5. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації :

навч. посібник / В. Г. Панок, Я. В. Чаплак, Я. Ф. Андрєєва / за заг. ред. В. Г. Панка, І. М. Зварича. — Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. — 384 с.

6. Помиткін Е., Становських З. Психолого-методичний супровід професійної діяльності педагога Нової Української Школи: практичний посібник [за ред. Олени Ігнатович]. — Київ : ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. — 196 с.

7. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи) / авт. кол. : В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук ; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. — Київ : Ніка-Центр, 2021. — 118 с.

Романовський Олександр,
вчитель англійської мови Адампільського ліцею
Романовська Тетяна,
вчитель початкових класів Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого

Викладання англійської мови в умовах воєнного стану

Анотація. Під час війни школа стає осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти. Тому надзвичайно важливо гнучко підходити до організації роботи школи та налаштовувати навчальний процес так, щоб він був комфортним і нетравмованим для дітей та педагогів.

Ключові слова: воєнний стан, іноземна мова, цифрові технології, інформаційне освітнє середовище, мережна взаємодія у навчальному процесі, платформа ZOOM, сервіс Google classroom.

У зв'язку з розвитком суспільства вивчення іноземних мов набуває великого попиту серед студентів. Ще за часів пандемії коронавірусу воно набуло медійного формату. А коли Україну охопила війна 2022 року, то після перерви тривалістю майже в місяць, воно повернулося до свого звичного ладу, але перейшовши на наступну сходинку мультимедійних технологій. Це все додало більш цікавого характеру заняттям з іноземної мови: не зважаючи на вже загальноприйнятну систему форм роботи заняття стали орієнтуватися на дві частини студентів (ті, хто можуть відвідувати заняття і ті, хто не можуть цього робити). Однак навчатися мають всі, саме тому в деяких аспектах навчальний процес розділився на дві гілки, аби всі мали можливість навчатися.

Воєнний стан також вплинув на психологічний стан студентів та викладачів, але завдяки взаємній підтримці вони лишають свій ресурс майже на стабільному рівні. Отже, ніщо не може зупинити навчальний процес, який стрімко розвивається і прокладає свої шляхи до тих, хто хоче навчатися.

Доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу стали події, викликані збройною агресією РФ та оголошенням в Україні воєнного стану, згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Це вплинуло на звичний спосіб життя кожного з нас. Війна і школа - поняття несумісні, але сьогодні це реальність.

Під час війни заклад загальної середньої освіти стає осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти, вірити в свої сили. Коли учні запитують про війну чи військові дії, учителям варто відповідати коротко, спокійно, використовуючи тільки факти. Особливу увагу на уроках варто приділити навчанню учнів розуміти, виражати

та керувати власними емоціями. В умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити права учнів і дати їм можливість продовжувати здобувати освіту.

Однією з особливостей предмета «Іноземна мова» є побудова освітнього процесу на засадах комунікативного та діяльнісного підходів із забезпеченням соціокультурного контексту змісту навчання. Рекомендуємо враховувати те, що, отримуючи відомості про культуру країн, мова яких вивчається, порівнюючи їх із рідною країною, в учнів формуються цілісні уявлення про особливості життя у глобалізованому світі, систему загальнолюдських і національних цінностей. Виконання навчальних програм з іноземних мов у дистанційному та змішаному форматах може відбуватися у синхронному та асинхронному режимах (залежно від погоджених з військово-цивільною адміністрацією форматів навчання, технічних можливостей учасників освітнього процесу, наявності електропостачання, Інтернету тощо).

Для реалізації навчання у дистанційному та змішаному форматах рекомендуємо вчителям іноземної мови використовувати платформу «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua/>),

що містить відеоуроки, конспекти, тестові завдання з предмета у розрізі кожного класу, а також кабінет учителя, що допомагає організувати віртуальні класи та слідкувати за успішністю учнів і мати від них зворотній зв'язок.

Організація освітньої діяльності з учнями залежить від вікової категорії, психічних особливостей та їх готовності сприймати навчальний матеріал. Тому наголошуємо, що вчителям іноземних мов доцільно намагатися знайти окремий підхід до роботи з різними категоріями учнів.

Рекомендуємо вчителям іноземних мов ознайомлювати учнів із особливостями культури країни, мову якої вони вивчають. Пошукові та творчі завдання культурологічної спрямованості, читання цікавих текстів, і, навіть, виконання рутинних мовних вправ також дозволить здобувачам освіти зосередитись на змістовому аспекті іншомовної підготовки. Працюючи з учнями молодшого та середнього шкільного віку, для вчителя важливо створити такі умови, за яких вони зможуть абстрагуватися від подій, пов'язаних із війною.

Для викладача важливим є уміння створити сприятливий позитивний клімат на заняттях, встановити довірливі відносини із здобувачами, звертати увагу на психоемоційний стан учасників освітнього процесу, надати психологічну підтримку за необхідності.

В навчанні англійської мови провідним є вдале поєднання комунікативного та діяльнісного підходів. Важливим є робота над соціокультурним контекстом змісту знань. Неможна ігнорувати той факт, що частина здобувачів перебуває за межами нашої держави та отримує знання про культуру інших країн, має можливість порівняти різні аспекти життєдіяльності з життям в Україні, сформулювати уявлення про життя в глобалізованому світі, порівняти систему загальнолюдських та національних цінностей.

Практичний досвід викладання англійської мови свідчить про те, що на сучасному етапі навчання іноземних мов значну увагу необхідно приділяти застосуванню мультимедійних технологій, у яких одночасно використовують тексти, графіку, відеоматеріали, звукові ефекти, анімацію. Усе це є сукупністю аудіо- та візуальних ефектів разом з інтерактивним програмним забезпеченням, які впливають на емоційні та понятійні сфери, сприяють більш ефективному засвоєнню мовного матеріалу. Поєднання візуального зображення, тексту й звукового супроводження надає можливість для комплексного розвитку навичок мовної діяльності учня під час вивчення іноземної мови. Відомо, що ефективність навчання збільшується в разі використання наочних ілюстрацій, а мультимедійні засоби об'єднують відео-, аудіоматеріали, ілюстрації, таблиці тощо на одному носії.

Під час проведення практичних занять вдалим є поєднання традиційних методів навчання з інноваційними. Для безпосередніх зустрічей із здобувачами можна використовувати ресурси платформ Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Hangouts, Skype; для розміщення завдань, оцінювання знань та тестування – Google Classroom, Edmodo, Moodle і т.ін.

Беручи до уваги той факт, що не всі здобувачі мають можливість бути присутніми на заняттях, можна користуватися ресурсами You-Tube каналу для пояснення граматичного матеріалу, особливостей використання лексичних одиниць, ознайомлення з реаліями англomовних країн.

Викладач також може робити записи аудіо-візуальних матеріалів самостійно і розміщати на доступних платформах для подальшого обговорення із здобувачами.

Сьогодні викладачам іноземних мов доступні освітні сервіси, за допомогою яких можна створити безліч креативних завдань, дидактичних матеріалів, презентацій, вікторин, завдань для тестового контролю. Наведемо деякі з них:

- Edpuzzle – платформа, за допомогою якої можна створювати власні відео для пояснення нового матеріалу або проектної роботи;

- Kahoot – платформа, яка дозволяє створювати власні вікторини та інтерактивні завдання;

- Learningapps.org – платформа, на якій розміщена велика кількість завдань з відпрацювання та перевірки граматичного та лексичного матеріалу, є можливість створювати власні завдання;

- slides.com – платформа, призначена для створення презентацій та мультимедійних проєктів.

В умовах сьогодення здобувачі отримали доступ до численних ресурсів безкоштовної неформальної освіти, за допомогою яких можна поліпшити рівень володіння англійською мовою. Серед них: BBC Learning English, British Council Learn English, Busuu, Campster, Coursera, Drops, Duolingo, EnglishDom, Future Learn, Genius Space, Grammar Guru, Lingo Hut, Real English, Tutlo, UTalk та інші.

Слід зауважити, що більшість сучасних підручників з англійської мови не містить тем, пов'язаних з військовими діями. Вважаємо за необхідне підготувати дидактичні матеріали для опрацювання проблем сьогодення. Необхідно ознайомити здобувачів із новими лексичними одиницями (military, volunteer, the armed forces, shelter, curfew) та активізувати їх у мовленні здобувачів. Можливі теми для обговорення та проектної роботи: питання особистої безпеки, волонтерська діяльність, життя внутрішньо-переміщених осіб, майбутнє України та інше.

Безперечно, важливою складовою освітнього процесу є перевірка виконаних завдань та оцінювання досягнень здобувачів. Синхронно викладач може проводити співбесіди із студентами, асинхронно – перевіряти виконання індивідуальних та групових завдань, проводити тестування із використанням платформ Moodle, Online Test Pad та інших.

Отже, в умовах воєнного стану важливим є уміння вчителя створювати позитивний психологічний клімат на заняттях. Заняття можуть проводитися в синхронному та асинхронному режимах. Під час навчання англійської мови використовуються традиційні та інноваційні методи навчання із використанням можливостей сучасних технологій та освітніх платформ. Вважаю, що навчальні документальні та художні фільми, мультиплікація розкриває широкі можливості для активної роботи в процесі формування мовних навичок і умінь учнів і роблять освітній процес оволодіння іноземною мовою привабливим для школярів на всіх етапах навчання.

Головне й основне сьогодні — ЖИТТЯ! Бережіть себе й своїх рідних!

Більше приділяйте їм уваги, спілкуйтеся з ними, розповідайте, слухайте, дискутуйте...

Список використаних джерел:

1. Андрущенко, Н. Дистанційне навчання: експерименти, напрацювання, перспективи / Н. Андрущенко // Освіта. – 2014. – № 10.
2. Євтушенко, Н. І. Дистанційне навчання в школі / Н. І. Євтушенко // Педагогічна майстерня. – 2012. – № 4.
3. Лапшина, І. Дистанційне навчання: підходи, етапи, особливості : методичні рекомендації / І.Лапшина // Методист. – 2013. – № 12.
4. Перепелиця Т. «Дистанційка» та війна: як досвід пандемії допоможе українській освіті? Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/distance-learning>

Руса Тетяна,

директор,

Семенюк Людмила,

заступник директора з навчально-виховної роботи,

Пасічнянський ліцей імені Ігоря Русого Старосинявської селищної ради

Реалізація завдань національно-патріотичного виховання через впровадження козацької педагогіки

Анотація. У статті розглядається проблема формування громадянської держави, наголошується на особливій ролі національного виховання у становленні особи як громадянина-патріота; зосереджується увага на козацькій педагогіці як складової народної педагогіки; окреслюється важливість і необхідність звернення до витоків виховних ідеалів козацької педагогіки, відродження козацької виховної традиції; впровадження козацької педагогіки у виховний процес у Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого як однієї з найефективніших систем на даному етапі національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Ключові слова: козацька педагогіка, національне виховання, громадянин-патріот, здоровий спосіб життя, самовдосконалення, виховні ідеали, національно-патріотичне виховання, проєкт.

Держава – витвір нації. «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть оригінальні самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до других народів і тим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового розуміння між народними й національними спільнотами» [5].

Розв'язуючи питання про цілі виховання сучасної української молоді, ми мусимо рахуватися не лише з нашими традиціями, а й з тими завданнями, що ставить перед нами сучасне майбутнє, а також прийняти до уваги психічні властивості нашого народу як позитивні, так і негативні. Перші треба розвивати, другі усувати або принаймні ослаблювати [4].

Школа – це мікромодель майбутнього суспільства. Козацько-лицарські виховні традиції є оригінальним явищем української педагогіки і, на наше переконання, мають бути невід'ємною складовою освітньо-виховної системи.

Актуальність впровадження козацької педагогіки співпадає із головною метою національного виховання – передання молодому поколінню соціального досвіду, багатства і духовної культури народу, акумульовані у народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, справедливість в усіх сферах життя, формують повноцінну особистість, індивідуальність, яка цінує свою національну й особисту гідність, честь.

Пасічнянський ліцей імені Ігоря Русого Старосинявської селищної ради Хмельницького району Хмельницької області з 2017 року був учасником всеукраїнського експерименту «Теоретико-методологічні засади моделювання розвитку авторських шкіл в Україні», як Школа козацької педагогіки. (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 19. 01. 2017 року №79). Робота над впровадженням козацької педагогіки розпочата у 2001 році.

Заклад працює над моделюванням і впровадженням кращих ідей козацької педагогіки задля гармонійного розвитку особистості учня, як суб'єкта освітнього процесу, громадянина і патріота України.

У березні 2021 р. отримали свідоцтво про реєстрацію авторського права.

Модель школи козацької педагогіки Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого становить вагому підвалину сучасної системи виховання і складається із знань про закономірності формування світоглядних позицій українця, збагачення підростаючого покоління інформацією про здоровий спосіб життя, норми взаємостосунків, а також самовдосконалення, самоосвіти.

Сучасний освітньо-виховний процес через свій зміст має забезпечити перетворення основних цінностей життя і культури на власні цінності юної особистості.

Система козацького виховання для українського народу - історично важлива, адже вона становить одну з вагомих підвалів сучасної національної системи виховання. Тому козацька педагогіка, яка впроваджується у Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого має давні традиції, дуже тісно пов'язана з ментальністю, національним характером українців і є, на наше глибоке переконання, на даному етапі однією з найефективніших систем національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Старосинявський край знаний в історії звитягами війська Великого Богдана, який тричі: у 1648, 1649 і 1651 роках - сукупно майже місяць перебував у своїй ставці в Пилявцях. У 1648 році на теренах сіл Олексіївка. Пилявка і Пилява здобув перемогу в Пилявецькій битві, яка визначила подальший розвиток історичних подій.

Ювілеї від дня переможної битви під Пилявцями відзначались і відзначаються на районному, обласному, Всеукраїнському рівнях.

Козацька педагогіка - це частина народної педагогіки у вершинному її вияві, яка формувала в підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині - незалежній Україні.

На сьогодні, в умовах повномасштабної війни нашої держави з російським агресором, соціальних та економічних змін, реалізація ідей патріотичного виховання набули особливої значущості. Щоб розкрити сутнісні ознаки виховного процесу, доцільно поняття «виховання» розглядати у зв'язку з поняттям «освіта», коли в процесі навчання й виховання особистість розкриває в собі розумові, морально-духовні та фізичні сили [3].

Ефективність функціонування школи козацької педагогіки залежить від спрямованості навчально-виховного процесу, вдало підібраних форм і методів, правильної розстановки і підбору педагогічних кадрів та планування розвитку освітнього процесу.

Ідея створення і реалізації проєкту «Школа козацької педагогіки» входить у цілісну систему проєктно-модульної організації навчально-виховного процесу і дає можливість створити зв'язок усіх компонентів, які призводять до формування цілісної системи та зростання результативності в цілому.

Саме за допомогою проєктно-модульної організації нам вдається досягти вагомого, динамічного, у деякій мірі випереджаючого успішного розвитку і дати учням право на вибір.. Ряд короткострокових та довгострокових проєктів, які реалізуються у Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого, дають змогу успішно виховувати повноцінну особистість, громадянина-патріота, що було важливим в усі часи, а на сьогодні це важливо як ніколи.

Коли виникло розуміння, що саме через формування громадянського суспільства ми зможемо досягти нової якості життя, була створена ДГО «Гарт», на той час єдина у області. Дитяча громадська організація має свій Статут, складається із палати дорослих і дітей, займається культурно-просвітницькою діяльністю і є дієвою сьогодні.

Реалізація проєкту «Обдарована дитина» дає змогу виховувати культ особистості, вчить, що такі люди повинні стати національним надбанням, яке треба берегти, плекати і допомагати їм у міру зусиль. Домінантами в нашому навчальному закладі є культ знань, успіху. Цьому сприяє щорічне визначення переможців у номінаціях: «Кращий клас школи», «Кращий учень школи», «Кращий спортсмен школи», «Творча особистість» та ін. У навчальному закладі створено стенд «Сузір'я кращих» для тих учнів, які мають досягнення на обласному та всеукраїнському рівнях. Видається вісник «Обдарована дитина», який містить інформацію про досягнення пасічнянських школярів.

Довгостроковий проєкт «Безперервна освіта. Дистанційне навчання» дав змогу наблизити вищу освіту до села. Співпраця з вищими навчальними закладами стала невід'ємною складовою інноваційної діяльності, адже вона наповнена конкретним змістом, є досить різноманітною і дала нам змогу запровадити дистанційні технології навчання, використовувати матеріально-технічну базу вищої школи, залучити професорсько-викладацький склад до консультування, підвищити якість підготовки обдарованої учнівської молоді до олімпіад і конкурсів, проводити міжнародні наукові конференції, проводити на базі закладу курси, вебінари, тренінги, інтернет – наради. Ця співпраця сприяє видавничій діяльності і фінансовому забезпеченню, організації відпочинку і профорієнтаційній роботі.

Вдало реалізується проєкт «Міжнародне співробітництво», метою розвитку якого було об'єднання дорослих і дітей для вдосконалення знань з англійської мови, покращення якості життя і дозвілля. З 2007 року працюємо з Американським Корпусом Миру в Україні. Задоволені результатами, які маємо на сьогодні:

- 2008-2010 – працює волонтер Джін Ріплі;
- 2011-2013 – волонтер Джін Парк;
- влітку функціонують мовні табори;
- проводяться семінари для вчителів району
- проводяться тренінги за участю інших волонтерів для учнів та вчителів ;
- реалізуються 2 проєкти із залученням 4,5 тис доларів Корпусу Миру та 47 тис гр. спонсорських коштів «Кабінет англійської мови» та проєкт «Сила. Краса. Здоров'я».

Для школи – це великий досвід, покращення знань учнів та зміцнення матеріально-технічної бази закладу.

Проєкт «Почесний вчитель» діє як спосіб мотивації людей-благодійників.

Реалізація проєкту «Музейна педагогіка» в Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого дала змогу створити музей «Знатних земляків» та історико-краєзнавчий музей села Пасічна, акцентує увагу на значенні особистості у історичному розвитку села, країни, дає можливість учням через призму проникнення у створену реальність, атмосферу минулого відчувати свою особисту причетність до власної історії і культури. Матеріали для музею Знатних земляків активно допомагали збирати та упорядковувати члени шкільного краєзнавчого гуртка (керівник Русий Ігор Петрович, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження «Поділля», вчитель історії, вчитель-методист). При шкільному музеї села Пасічна систематично здійснюється пошукова робота, яка супроводжується дослідницькою діяльністю, археологічними розкопками. Три роки у селі Пасічна велися спільно з науковцями Всеукраїнські археологічні розкопки. Відкрито і досліджено Черняхівське поселення II-V ст.н.е. . Дітям вдалося розшукати предмети побуту трипільської культури, старовинні монети та багато іншого цікавого матеріалу, які поповнили музей села.

Шкільний музей підтримує зв'язки із музеями с. Самчики, Меджибожа.

Реалізація цього проекту із залученням музейної педагогіки об'єднала у своїй діяльності не лише учнів і вчителів, а й усю сільську громаду, дала змогу виховувати учнів на повазі до людей праці, історії села і України.

Козацька педагогіка без фізичної досконалості, віри у свої можливості, самовдосконалення духу і тіла ніколи не існувала, тому діяльність спортклубу «Самсон» та реалізація міжнародного проекту «Сила. Краса. Здоров'я» сприяють гартуванню духу і тіла та показують, що при бажанні і наполегливості можна досягти чудових результатів, навіть не маючи державного фінансування. Тричі юнацька команда спортклубу ставала чемпіоном Хмельницької області, а вихованці – рекордсменами, шестеро спортсменів виконали норматив кандидатів у майстри спорту України. Спортклубівці пропагують здоровий спосіб життя, беруть участь у змаганнях різних рівнів, благодійних акціях. Спортивний клуб «Самсон» є знаним не лише у громаді, районі, області, а й в Україні та за її межами.

Козаки в усі часи були близькими до природи, розуміли її, берегли, шанобливо ставилися до землі, тому важливим напрямком роботи навчального закладу є екологічне виховання. Робота у цьому напрямку реалізується через проєкт «Екологічна варта». Учні школи мають змогу займатись у еколого-натуралістичному гуртку «Пролісок». При клубі діють такі секції: екологи, зоологи, ентомологи, ботаніки, квітникарі, орнітологи. Юні екологи – постійні учасники акцій: «Мурашка», «Замулене джерельце» та ін..

Основна мета туристсько-краєзнавчої роботи в школі – організація вивчення рідного краю через притаманне географії осягнення взаємозв'язків між природою, населенням та господарством, спрямованого на виховання екологічних ціннісних орієнтацій підлітків та їх різнобічний розвиток, яка здійснюється через реалізацію проєкту «Туристичними стежками». Члени туристсько-краєзнавчого гуртка «Едельвейс» багато років у літньо-осінній період здійснюють туристичні походи. Їхня мета – вивчення природи та історії рідного краю; популяризація зібраного матеріалу серед учнів та населення Старосинявського району; розвиток туристських навиків та пропагування здорового способу життя; прививання любові до рідної землі, її традицій, історичного минулого; патріотичне виховання.

З ініціативи Русого І.П. та з метою реалізації обласного освітньо-модульного проєкту «Стежками козацької звитяги» (розробником і реалізатором якого він і був, перебуваючи на посаді начальника відділу освіти) і на підставі рішення загальношкільного батьківського комітету від 15.12.2010 року та спільних зборів батьківського та учнівського колективів учнів 8 класу від 20.12.2010 року у Пасічнянському ліцеї створено козацький клас, розроблено освітньо-модульний проєкт «Славу козацьку повік не забуваєм».

Логічним завершенням кропіткої роботи І-го модуля проєкту стала «Посвята в козаки». Цьому передував організаційний етап, який тривав протягом року. За цей період учні вивчали історію козацтва за працями Д.І. Яворницького, М.С. Грушевського, В.С. Степанкова та інших; розробляли, затверджували і виготовляли козацькі однострої та козацькі хоругви; налагоджено зв'язок з громадськими організаціями. Зросла зацікавленість учнів історією України, згуртувався учнівський колектив, культивується здоровий спосіб життя, учні отримали можливість, завдяки подібним організаціям та підтримці українського козацтва, знайомитись з визначними місцями України. Проєкт проводиться за участю педагогічного та учнівського колективів Пасічнянського ліцею. До його реалізації та проведення залучаються громадські, військово-патріотичні організації, добровільці.

На сьогодні ми задоволені результатом, адже у Літопис козацької громади вписують добрі справи, активізувалися не лише учні, а й батьки, громада села. Юні козаки займаються пошуково-краєзнавчою роботою. Учні відвідують елективні курси,

які розроблено вчителями нашого закладу і частина з них затверджено МОН України, розроблені посібники згідно цих програм. Саме хороші результати, схвалення батьків та зацікавленість учнів спонукали нас із 2015 року козацьку педагогіку впровадити з початкової школи.

У 2017 році пасічнянські козаки вступили до обласної громадської організації «Крайовий козацький полк «Подільські джури» й отримали посвідчення.

У рамках Всеукраїнського експерименту пасічнянські школярі разом зі своїми наставниками розробили і реалізували проєкт «Козацький гай», приурочений 370-р
і
ч
ч
ю

Козацький гай зростає разом з учнями, утверджуючи їх патріотизм та віру в краще майбутнє рідної України.

Матеріали про впровадження козацької педагогіки як складової національно-патріотичного виховання у Пасічнянському ліцеї імені Ігоря Русого надруковано у виданнях:

м - Авторська школа в Україні (науково-методичний посібник) /Автори-упорядники: бН. Євтушенко, Ю.І. Завалевський, С.В. Кириленко, О.І. Кіян, О.Я. Мариновська/ за наук.ред.Ю.І. Завалевського. – К. – Чернівці: Букрек, 2017.;

н - Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник / Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2017;

- Ідеї козацької педагогіки: сучасний педагогічний дискурс: навчально-Методичний посібник / В.Є.Берека, Н.М. Орловська // Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2019. – 572 с.;

я - Матеріали X Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій/ [Упор.Назаренко Б.А.]. – У двох томах. Том 2. Авторські школи України. – Черкаси: Журнал «Методист» і Т.В. Руса // Школа козацької педагогіки / № 2 [98], лютий 2020;

ц - Авторська школа в Україні: третя хвиля відродження / За заг. ред. Кириленко С.В., Кіян О.І., Омельченко Н.М., Шеремета Ю.А. – К.: видавництво «Альфа-Віта Груп, 2021.- 196 с.;

о - Успішні керівники в сучасному освітньому просторі України / Ред. колегія Кириченко М.О., Шеремета Ю.А. [та ін.]. – К.: «Альфа-Віта Груп, 2021.- 152 с.

Успішне функціонування і взаємодія усіх вищезазначених проєктів стимулюють динамічний розвиток закладу освіти, дають змогу впровадити елементи «мережевої освіти», сутністю якої якраз є те, що до інноваційних ресурсів закладу включається те, що знаходиться далеко за її межами.

в Для реалізації моделі Школи козацької педагогіки у закладі проводиться системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних ланок: науково-методичної роботи освітнього процесу і, звичайно, навчально-виховної роботи.

і Для комплексного забезпечення успішної реалізації моделі Школи козацької педагогіки педагогами Пасічнянського ліцею імені Ігоря Русого було розроблено і впроваджено у навчальний процес авторські програми елективних курсів, а саме:

п Елективний курс «Ми – нащадки славних козаків». 4 клас. Автори: Т.В.Руса, Л.С. Семенюк;

о Елективний курс «Ми – нащадки славних козаків». 5 клас. Автори: Т.В.Руса, Л.С. Семенюк;

о
д
о
м

Елективний курс «Ми – нащадки славних козаків». 6 клас. Автори: Л.С. Вітомська, О.О. Бендра;

Елективний курс «Заморочки з козацької бочки». 7 клас. Автор Н.М. Міщишина;

Елективний курс «Стежками козацької звитяги» для учнів 8-9 класів. Автор Г.Кривицька. Затверджено МОН України (лист Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України № 1/9-538 від 10.08.2010р);

Елективний курс «Доба Козаччини в українській літературі». 10 клас. Автори: Т.В.Руса, Л.С. Семенюк. Затверджено МОН України (лист Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 29.06.2010 №1.4/18-Г-362);

Елективний курс «Доба Козаччини в українській літературі». 11 клас. Автори: Т.В.Руса, Л.С. Семенюк. Затверджено МОН України (лист Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 29.06.2010 №1.4/18-Г-362).

Здобувачі освіти нашого навчального закладу беруть активну участь у науково-практичних конференціях різного рівня: Всеукраїнська конференція «Поділля і Південно- Східна Волинь у роки визвольної війни українського народу середини XVII ст.», Всеукраїнська науково-практична конференція «Болохівські землі і люди», Всеукраїнська науково-практична конференція «Пилявеччина: погляд крізь віки», Міжнародна науково-практична конференція «Звичай Русі, що став козацьким. Уклад конституції республіки Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика)», Всеукраїнська краєзнавча конференція учнівської молоді «А ми тую славу збережемо»; обласна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки: погляд юних науковців»; IV Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція «Державотворчі процеси в Україні через віки у XXI століття».

У школі щорічно проводиться цикл заходів «Традиції та звичаї українського народу», відбувається підведення підсумків модуля «8 кроків до успіху» освітньо-модульного проєкту «Славу козацьку повік не забуваєм», де учні козацьких класів проходять низку серйозних випробовувань, в яких демонструють свої сили, мужність, кмітливість та інтелект. За підсумками конкурсів визначається кращий козак та козачка навчального закладу, проводиться козацький тиждень.

У ході реалізації моделі школи козацької педагогіки суттєво підвищився рівень вимог до професійної підготовки педагогічного колективу. Саме це спонукає педагогів закладу до активного пошуку різноманітних засобів самоосвіти, які б повніше дали можливість удосконалити свої педагогічні, психологічні, соціально-правові, прогностичні, культурологічні уміння і навички.

Робота з учителями, класними керівниками спрямована на їх згуртування, залучення до науково-дослідної діяльності, з метою розробки інноваційних технологій навчання та виховання учнівської молоді.

Війна, яку розв'язала росія проти нашої держави, призвела до пошуку нових підходів не тільки в організації навчального процесу, але і у виховній роботі з учнівською молоддю. Саме національно-патріотичне виховання, яке черпає досвід з козацької педагогіки, є важливим чинником національної безпеки і міцності держави.

Наш навчальний заклад, який з 2021 року є авторською Школою козацької педагогіки (свідоцтво про реєстрацію авторського права №103543 від 29.03.2021 р.), має завдання формувати в учнів високу патріотичну свідомість, громадянську позицію, почуття любові до України, готовність захищати її національні інтереси та територіальну цілісність.

Російська агресія активізувала потребу у перегляді підходів до національно-патріотичного виховання.

Система виховної роботи, яка створена у закладі і спирається на козацьку педагогіку через традиційні форми роботи, доповнюється новими поняттями і заходами: волонтерство, благодійні ярмарки, зустрічі із воїнами, уроки мужності, вшанування пам'яті загиблих воїнів та ін.

В умовах сьогодення виховання громадянина-патріота України має стати пріоритетним завданням на державному рівні, адже від цього залежить безпека і успішний розвиток нашої держави.

Найважливішою педагогічною проблемою на сьогодні стало впровадження особистісно зорієнтованих технологій навчання, прийомів, засобів і методик, які допомагають учасникам освітнього процесу «відкривати» і «знаходити» себе. Тому школа через кожен навчальний предмет, кожен виховний захід має підготувати дитину до розуміння власного призначення, вироблення свого життєвого кредо, використання наявних можливостей та створення необхідних умов для самореалізації, відповідального ставлення до самого себе, свого життя. Впевнені, що козацька педагогіка, яка впроваджується у навчальному закладі, допоможе реалізувати завдання, які стоять перед освітою і суспільством у цілому. Творчо продовжуючи в сучасних умовах козацькі традиції і звичаї, молодь України виростатиме фізично здоровою, морально чистою і духовно багатою, відданою національним інтересам і загальнолюдським цінностям.

Список використаних джерел:

1. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 31.10.2011 №1243);
2. Національна доктрина розвитку освіти;
3. Бех І.Д. Освітньо-виховний процес як соціокультурне явище. / І.Д. Бех // Вибрані наукові праці. Т.1. – Київ-Чернівці. Букрек, 2015.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава. 1994.
5. Євтушенко І.Н., Завалевський Ю.І., Кириленко С.В., Кіян О.І., Мариновська О.Я. Авторська школа в Україні (науково-методичний посібник) / за наук.ред. Ю.І. Завалевського. – К. – Чернівці: Букрек, 2017.;

Сивопляс Алла,
вихователь ЗДО №3 «Ластівка»,
м. Шепетівка

Риторика в дитячому садку

Анотація. У статті розглядається поняття риторики та її зв'язок з ораторським мистецтвом і засоби розвитку дитячого мовлення, як мистецтва гарно розповідати та декламувати. А також, як можливо розвинути в дитини риторику з дошкільних років.

Ключові слова: риторика, ораторське мистецтво, риторика і діти.

Уміння гарно та красномовно спілкуватися завжди високо цінувалося. Це саме та навичка, яка допоможе дитині досягти успіху в подальшому житті, в будь-якій сфері діяльності. Вивченням розмовного мистецтва займається така наука, як **РИТОРИКА**. Саме за її допомоги люди роблять свою промову красивою і переконливою. Варто зазначити, що ораторська майстерність розвинена не у всіх однаково. Багато в чому на це впливає близьке оточення та інші соціальні інститути. Риторика – це наука, що вивчає всі аспекти грамотної і правильної мови.

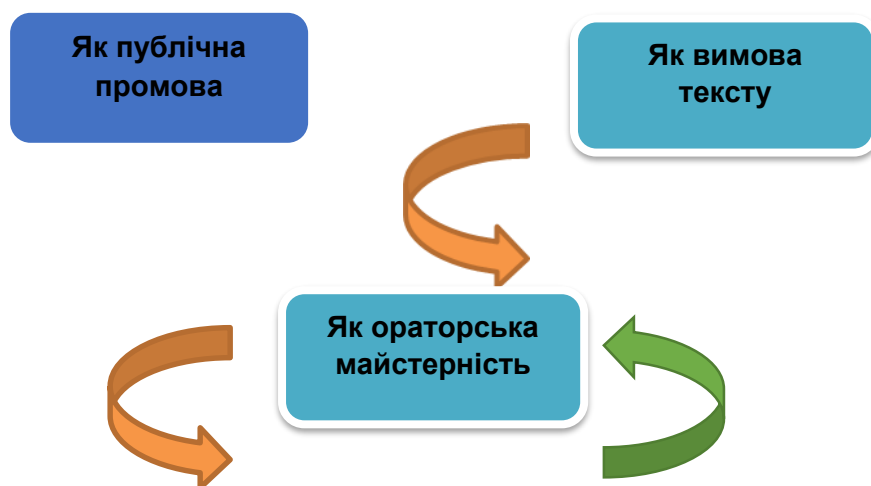
Мета статті: розкриття риторики, як ораторського мистецтва для успішного спілкування дітей; оволодіння риторикою та її майстерністю з дошкільних років.

Риторика (красномовність), або ораторське мистецтво – це наука про способи переконання і ефективні форми впливу на аудиторію з врахуванням її особливостей. Вона виникла в стародавній Греції. І, звичайно, її величали **«царицею всіх мистецтв»**. Вона, як наука, комплексна. Тобто її місце - на стику, пересіченні, ряду

наук (етики, філософії, логіки, психології, лінгвістики, сценічної майстерності). Інакше кажучи, риторика начебто вбирає в себе з інших наук такі змістовні компоненти, які в системі визначають риторику як науку про закони ефективної мовленнєвої переконуючої діяльності. Причому кожен компонент, пересікаючись, взаємодіє з іншими. На сьогодні ставлення до риторики з боку вчених-лінгвістів далеко не однозначне. Одні вважають риторику складовою стилістики, інші – культури мовлення. Однак своєрідність риторики виявляється по-перше, у тому, що в центрі уваги цієї науки знаходиться не лише мовленнєва діяльність, але й мисленнєво-мовленнєвий аспект. Тобто риторику цікавлять одночасно дві сторони мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Це визначається самою специфікою риторики, як науки про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю. Мета її - переконання. По-друге, риторика вивчає текст не на одному, а на різних етапах існування. Особливий інтерес для риторики становить вид тексту, який має бути правильним, ясным, точним, стислим, доцільним, виразним. Публічне мовлення є своєрідним спектаклем, яке проходить свою підготовку. Тому риторика використовує ті компоненти сценічної майстерності, які забезпечують якість подання публічного мовлення. І значною мірою його успіх, це робота над вимовою (дикцією), голосом (темпом), мовленнєвим диханням, управлінням мімікою, жестами, позою, ходом. Це ціла техніка входження в образ.

Отже, риторика є цілком самостійною наукою, яка передбачає свою систему законів, а також чітку функціональну спрямованість.

РИТОРИКУ, залежно від сфери застосування, можна розглянути під різними кутами.

Існують два основних напрямки риторики:

ПЕРШИЙ - логічний. Його мета полягає в переконанні та ефективному викладі інформації.

ДРУГИЙ - літературний, що ставить красу слів і виразів вище їх ефективності.

Адже **РИТОРИКА** – це давня наука, яка зазнала безліч трансформацій за свою історію. Сьогодні вона являє собою важливе вміння переконувати і красиво викладати свої думки. Розвинути в дитини здібності ораторського мистецтва цілком доцільно. Проте, потрібно прикласти чимало зусиль і багато часу та тренувань. На мою думку, правильно і красиво говорити - це дуже важлива навичка для дитини, яка дозволяє легко знаходити спільну мову з однолітками. Риторика дає можливість зацікавити співрозмовника та підвищити впевненість в собі, щоб дитині було легше комунікувати з однолітками, і вона не відчувала страху перед публічними виступами. Саме тому вчити правильно та чітко висловлювати свої думки треба з самого дитинства. Мене зацікавило: які ж навички повинна мати дитина, щоб про неї сказали: **«Як добре вона говорить»**.

Із практики роботи, серед основних напрямків, хочу виділити такі:

- ✓ Дитина правильно будує речення і словосполучення.
- ✓ Має багатий словниковий запас.
- ✓ Знає крилаті фрази.
- ✓ Вміє тримати рівний тембр голосу.
- ✓ Вимовляє слова чітко та зрозуміло.

Звичайно, з 3-х років дитина не зможе сипати крилатими фразами і говорити, контролюючи свою інтонацію. Але чим раніше почати навчання риториці та поступово розвивати ці здібності, то вже до старшої групи результати будуть відмінні. А з чудовою дикцією дитині буде на багато легше спілкуватися з однолітками. Вчитися та володіти увагою тих, до яких вона хоче донести свої думки. І, звичайно, в цьому стане в нагоді, **красномовство**.

Якщо дитина погано вимовляє деякі літери або ковтає слова, це привід звернутися за допомогою. Не потрібно запліщувати очі на проблему, вважаючи, що дитина це переросте. Найчастіше цього не відбувається, а налагодити його у старшому віці набагато важче. Тому я практикую саме такі методи та прийоми, які допоможуть малюкові вирішити ці проблеми.

1) Уроки вокалу.

2) Читання вголос.

3) Виступи перед публікою.

4) Вивчення скоромовок, чистомовок, віршів.

І, як вихователю, моєю головною метою стало те, щоб:

- розвинути в дітей емоційно-образну пам'ять, виразність мовлення, уміння бачити красу мови, зробити мову більш гнучкою та багатого;
- додати впевненості та прагнення до самореалізації та самоствердження;
- допомогти зняти дітям бар'єр у спілкуванні, долаючи сором'язливість, забрати страх публічного виступу; навчити ставити та досягати мети у завданнях;
- опанувати свою мову, як інструмент, розуміти її та декламувати;
- виховувати звичку робити аналіз своїх та чужих висловлювань.

Починати займатися риторикою можна з другої молодшої групи, поступово переходячи до старшої та першого класу. Риторика і діти - звучить не звично. Але ораторське мистецтво для дітей та дитяче його сприйняття є дієвим. І займатися ним ідеально в індивідуальному форматі, але також можна і в груповому. Важливо закласти фундамент дитині, додати впевненості і прищепити гарну навичку. Кожне заняття повинно включати нову теорію вправи для її засвоєння, але будуватися у форматі живого спілкування з елементами гри.

Навчання риториці дітей 3-х – років

❖ При навчанні дітей риториці з 3-х – років необхідно враховувати індивідуальні особливості та здібності дитини.

❖ Заняття мають бути короткотривалі, без зайвих навантажень.

❖ Слід з дітьми більше розмовляти, ставити постійні прості запитання.

❖ Уважно слухати дитину та виправляти помилки.

❖ Мова повинна бути чітка, зрозуміла.

❖ Незнайомі слова краще пояснювати в процесі гри, інтерпретуючи це з героями улюблених мультфільмів. Якщо дитині буде цікаво і весело, вона швидше засвоїть нове.

❖ Мовленнєві здібності добре стимулюють розвиток дрібної моторики: ліплення, розфарбовування, складання пірамідок, кубиків, застібання ґудзиків.

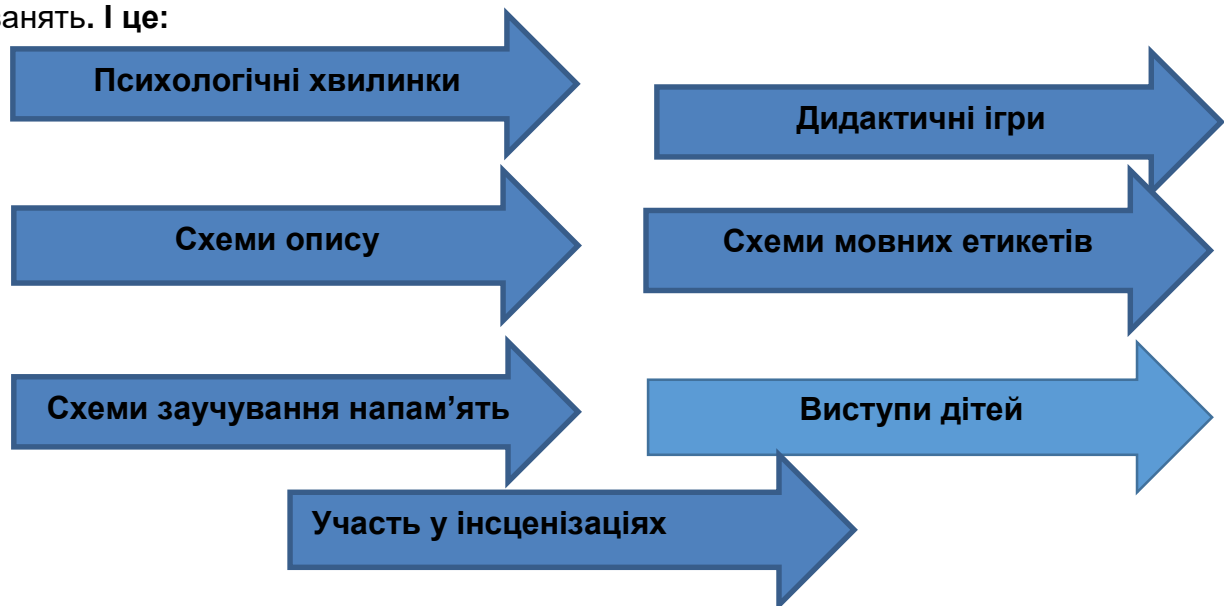
Для отримання позитивних результатів слід запастись величезним терпінням. Багато вихователів та батьків бояться «перевантажити» дитину знаннями і намагаються залучати дитину у більш старшому віці, І ЦЕ ДАРЕМНО! Чим менша дитина, тим простіше їй отримати навички та засвоїти інформацію.

Навчання риториці дітей 4 – 6 років

Дитина в 4 роки вже дуже багато розуміє, що батьки навіть не припускають, наскільки маля вже доросле. У цьому віці всі знання вбираються як губка. І дуже важливо, щоб дитину оточували досвідчені педагоги або люди, з яких вона може взяти гарний приклад. Адже ми часто помічаємо, як швидко діти схоплюють погані слова або запам'ятовують сюжет фільму, який ще рано дивитися. Тому:

- ❖ Варто приділяти особливу увагу розвитку дитини.
- ❖ Допомогати дитині виховувати звичку вміти переконувати та красиво викладати думки.
- ❖ Дати старт дитині бути успішною.
- ❖ Вчити виразно читати в правильній інтонації.
- ❖ Грати в різні ігри, які сприяють розвитку дихання, сили голосу, дикції.
- ❖ Забрати страх публічного виступу.
- ❖ Зробити мову більш гнучкою та багатою.

Я помітила, що головною причиною навчання мистецтву риторики, є **СТРАХ**. Не тільки дітям соромно та страшно публічно виступати, але й ми дорослі маємо страх перед публікою. Звичайно я, як педагог, за те, щоб страх природньо поступався перед професіоналізмом і досвідом. Але трапляються випадки, коли потрібно спеціально працювати над страхом, іноді навіть впродовж тривалого часу, тому, що це більше психологічна проблема. Але я її вирішую за допомогою певних вправ і практичних занять. **І це:**

Отже, зазвичай, коли я пропоную батькам займатись риторику з їхніми дітьми, вони не ставлять таких цілей, і дивляться на це незвично. І це абсолютно даремно. Адже **дитяча риторика** відрізняється від дорослої не лише формою навчання, але й суттю. Якщо нам здається, що у дитини плутана мова, страх виступів перед людьми, а особливо перед незнайомими, потрібно не обмежувати її у виправленні цих недоліків. Потрібно запропонувати дитині стати ідеальним оратором. Підбадьорити її, що у неї все вийде. Я допоможу! І саме тому риторику потрібно використовувати та включати в роботу дитячого садка. Саме виразне читання сприяє правильній інтонації у вимові дітей. Тому ми, вихователі, можемо докорінно змінити ситуацію, навчивши дитину риторичним навичкам.

Список використаних джерел:

1. Білан О. Художня ілюстрація та зв'язна розповідь // Палітра педагога. - 2008. - № 4.

2. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною // Дошкільне виховання. – 2003.-№ 1.
3. Дейл Карнегі. Учись виступати публічно і впливати на широке коло Культура ведення дебатів. – Харків, 1988.
4. Калужька Л., Бабій Н., Пальона К. Риторика в дитячому садку // Івано-Франківськ, 2011.
5. Пономаренко М., Островерхий І. Пісенна абетка // Дитячий садок. Мистецтво. - 2009.-№ 2.
6. Сарапулова Є. Складання розповідей в дитсадку і в школі // Дошкільне виховання. - 2003.-№ 1, 2.
7. Сірченко Л. Святковий живопис Марії Примаченко // Палітра педагога. 2009.-№ 1.
8. Таргоній Г.В. Формування комунікативних навичок під час образотворчої Діяльності // Вихователь-методист дошкільного закладу. - 2010.-№ 2.
9. Томан Іржі. Мистецтво говорити. – К., 1998.
10. Шевчук А. Щедрий дар любові // Дит. садок. Мистецтво. - 2009.-№ 2.
11. Пограма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля».
12. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників. // Київ – 2009.
13. Копилова В. О., Ткаченко В. М. «Використання символів у роботі з дошкільниками» // Харків – 2009.
14. Нечипорук Н. І., Томей О. П. «Розвивальні ігри для дошкільників» // Київ – 2007.

Табінська Віта,
практичний психолог закладу дошкільної освіти №9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради

Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану

Анотація. У статті розкрито теоретичні аспекти впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти та матеріали психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими потребами в умовах воєнного стану.

Ключові слова: освітнє середовище, психолого- психологічна підтримка дітей з ООП, воєнний стан, дошкільна освіта.

Впровадження інклюзивної освіти є важливим фактором розвитку суспільства, який передбачає навчання усіх без винятку дітей у закладах освіти, а також створення умов для адаптації освітнього процесу до потреб дитини з особливими освітніми потребами. Для того, щоб інклюзивні ідеї могли стати реальністю, недостатньо лише нормативних чи законодавчих реформ, необхідне належне осмислення з боку суспільства та педагогів, а особливо під час воєнного стану.

В умовах запровадження ідей інклюзивної освіти педагог виконуватиме нову, особливу роль, адже успішність усього освітнього процесу залежатиме від його здатності адаптуватися до нових вимог та особливостей, від здатності й бажання зробити свій індивідуальний внесок у реалізацію педагогічного процесу, його розвиток і вдосконалення. Тому у готовності педагога до роботи в умовах інклюзії значну роль відіграватимуть його професійні та особисті якості. Адже готовність до інклюзивного процесу полягає не лише у наявності нового методичного матеріалу, матеріальної бази, а й у моральній, психолого-педагогічній підтримці дітей з особливими освітніми потребами [4, с. 65].

В умовах воєнного стану, в країні важливою є постійна підтримка дітей з особливими освітніми потребами як однієї з найбільш вразливих категорій, зокрема забезпечення можливості продовження навчання в онлайн-форматі за місцем проживання або тимчасового перебування, надання для них необхідного психологічного та якісного корекційно-розвивального супроводу.

В ухваленій Кабінетом Міністрів України постанові від 29.04.2022 р. № 493 «Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр» розширено коло завдань на період дії воєнного стану. Відповідно до вище зазначеного інклюзивно-ресурсні центри проводять комплексну оцінку та здійснюють системний кваліфікований супровід дітей з особливими освітніми потребами, які вимушено змінили місце проживання (перебування) та були зараховані в інклюзивні класи (групи) або здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання; надають інформаційну підтримку батькам дітей з особливими освітніми потребами щодо закладів, у яких дитина може продовжувати навчання та одержувати інші додаткові послуги. Психологи інклюзивно-ресурсних центрів надають психологічну підтримку дітям, які переживають психологічну травму.

Під час війни діти з особливими потребами постійно перебувають у стані невизначеності. Звук повітряної тривоги та вибухів, дорога та незнайоме середовище у випадку евакуації – усе це викликає страх, розгубленість і тривогу. Оскільки ці діти мають обмежені можливості швидко реагувати та обробляти інформацію з навколишнього простору, важливо вчасно запроваджувати кроки підтримки, які допоможуть зменшити наслідки психологічної травми. Дитина, котра перебуває у ступорі, може чути та бачити, її необхідно вивести із цього стану розмовляючи чітко, тихо та повільно.

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку є особливо вразливими до цих страшних подій. Вони здригаються від вибухів, не розуміють нове переміщення у безпечне місце (укриття), опиняються в ступорі або виявляють істерики під час сирен повітряної тривоги, відчують постійний страх, розгубленість, тривогу та мають інші негативні психічні прояви [4, с.128].

Слід пам'ятати, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко та правильно реагувати та обробляти інформацію з навколишнього середовища. Через це, важливим є застосування необхідної підтримки та допомоги таким дітям під час війни, враховуючи максимально їхні інтелектуальні можливості з метою мінімізувати у них наслідки психологічної травми.

Зазначимо, що до кожної дитини з порушеннями інтелектуального розвитку необхідно використовувати індивідуальний та диференційований підхід, тобто враховувати пізнавальні можливості дітей, їхній психологічний та емоційний стан. Завдання повинні бути доступними та зрозумілими, навчальний матеріал повинен подаватися невеликими порціями, враховуючи мовленнєві та комунікативні можливості та потреби дітей з порушеннями інтелекту.

Не зважаючи на складні обставини війни, варто пояснювати дітям у доступній формі щодо подій, які відбуваються навколо, сприяти формуванню у дітей реального сприйняття світу, заспокоювати їх, запевняти у тому, що ворог зазнає поразки і незабаром усі повернемося до спокійного життя.

Взаємодія фахівців з дітьми та допомога для них має будуватися на повазі до їхніх почуттів, безумовному прийнятті та цінуванні особистості дитини, позитивному та гідному ставленні до неї. Необхідно надавати дитині можливість висловлювати свої почуття та емоції, вислуховувати думки та ідеї, підтримувати та допомагати у реалізації, відзначати невеликі успіхи та позитивні зміни, залучати дитину до допомоги іншим.

Якщо у стані страху дитина говорить, треба вислухати її, проявляючи інтерес,

розуміння, співчуття поклавши руку дитини на своє зап'ястя так, щоб вона відчувала ваш спокійний пульс, це буде сигналом, що вона не одна; дихання повинно бути глибоким і рівномірним, зробити легкий масаж напружених м'язів тіла, який заспокоїть дитину. По можливості перейти разом з дитиною у спокійне місце, де немає сторонніх людей, розмовляючи із нею впевнено короткими фразами, запропонувати випити води, вмити обличчя.

Дитину, яку лихоманить і яка перебуває у нервовому тремтінні, треба взяти за плечі та сильно струсити протягом 10-15 секунд чітко та спокійно розмовляючи. Виконати вправу: упертися ногами в підлогу та рівномірно дихати: довгий вдих, довгий видих, повторити кілька разів. Легко постукати по грудях – один раз за секунду, зі словами: «Я є», «Я стою», «Зі мною все гаразд». По можливості огорнути дитину пледом, ковдрою та зав'язати спереду – дати тілу міцний, теплий каркас.

Варто бути поруч з дитиною, яка плаче, щоб вчасно покласти їй руку на плече, на спину, взяти за руку, обійняти, не перебиваючи дати їй можливість плакати та говорити, не ставити запитань, не давати поради, а використовувати засоби «активного слухання»: співчувати, повторювати фрагменти фраз, в яких дитина висловлює свої почуття.

Рухове збудження у дитини зазвичай триває недовго й може перейти в інші стани: нервово тремтіння, плач чи агресивну поведінку. Але потрібно пам'ятати, що у такому стані дитина може завдати шкоди собі та оточуючим. Розмовляти про почуття, які дитина відчуває в цьому стані потрібно спокійно, уникаючи фраз з часткою «не» (наприклад: «Не біжи», а «Ходи повільно»). Можна використовувати техніку «захоплювання»: перебуваючи позаду, притиснути дитину до себе й злегка підняти. Дитині у стані панічної атаки можна запропонувати випити води, теплою напою або потримайте її руки під струменем теплої води.

Агресію у дитини можна нівелювати ситуацією з кумедними коментарями чи діями, при цьому бути доброзичливим, не звинувачувати дитину, дати їй можливість заспокоїтися, збільшивши фізичне навантаження та зменшивши кількість оточуючих.

Дитині у стані панічної атаки запропонуйте випити води, теплою напою або потримайте її руки під струменем теплої води. Також допоможуть дихальні вправи: рахувати та здійснювати вдих через ніс на рахунок 4, видих через рот на – 8 та заспокійливі техніки: назви 5 речей, які бачиш; 4 речі, до яких можеш доторкнутися; 3 речі, які можеш почути.

Дитину з порушенням зору важливо ознайомити з навколишнім середовищем (надати описову характеристику, можливість хоча б мінімально обстежити приміщення); залучайте до щоденних цікавих справ (грайтеся, читайте, обговорюйте), підтримуйте тактильний контакт із дитиною, обіймайте її, коли їй страшно, сумно.

В умовах воєнного стану необхідно враховувати психологічний стан дітей з порушенням слуху, створити зону комфорту, яка асоціювалася б з мирним життям, відволікала від тривожних новин, не перевантажувати їх, відволікати їх на конструктивну діяльність, емоційно підтримувати.

Позитивним є наявність варіантів організації освітнього процесу: уроки (заняття) проводити у спрощеній формі, не навантажувати завданнями, не створювати стресових ситуацій, робити записи уроків та занять з можливістю їх перегляду у зручний час, передбачити менше нового матеріалу, більше звернути увагу на повторення, використання творчих завдань, що сприяють нормалізації емоційного стану, дитина відволікається, пропонувати дитячу літературу, розповідати та інсценувати казки, використовувати елементи лялькового театру про природу, тварин з позитивним сюжетом.

З огляду на вище зазначене, можна визначити певні правила поведінки з дітьми, які мають особливі освітні потреби в екстремальній ситуації.

1. Частіше хваліть дитину або давайте якусь, хоч маленьку нагороду, коли в неї

щось добре виходить.

2. Коли дитина намагається щось зробити, але в неї не виходить, краще обійти це мовчанням або просто сказати, що вийде іншим разом.

3. Більше розмовляйте з дитиною. Коментуйте все, що ви робите просто і дохідливо. Хоча, навіть, може здаватися, що дитина не розуміє або не реагує.

4. Допмагаючи дитині освоювати нові навички, направляйте її рухи своїми руками.

5. Спонукайте дитину до руху, намагаючись дістати те, що вона хоче.

Основні поради щодо надання психологічної підтримки.

1. Найкраща підтримка це та, якої людина потребує саме зараз. Тому спочатку потрібно просто запитати: як ти? Як я можу тебе зараз підтримати?

2. Потрібно бути готовим до відмови у різкій формі. Реагуємо спокійно та даємо людині видихнути.

3. Роздратування може бути маркером того, що людина вже не може толерувати емоції, що її переповнюють. Можна поділитися своїм досвідом вивільнення негативних емоцій та запропонувати спробувати.

4. На високому рівні стресу ми можемо забувати про їжу. Тому можна просто запитати, коли людина востаннє їла чи пила, коли спала.

5. У деяких ситуаціях надавати підтримку без потреби не варто. Можемо просто заважати. Іноді найкраща підтримка – це ваша власна безпека та здоров'я.

6. Добрі слова, слова любові, подяка, приємні спільні спогади – це також може підтримати у скрутну хвилину.

7. Ми живемо у сховищах, у постійному стресі такої інтенсивності, який неможливо послабити.

8. У звичайний час, щоб змінювати своє життя, ми намагаємося звертатися до процесу усвідомлення ситуації, але сьогодні, коли ми ночуємо в підвалі, біжимо до себе додому із закінченням комендантської години, а потім повертаємося назад, така стратегія швидше згубна.

9. Мозок хоче захиститися і ці механізми захисту непогано підтримувати, але не пірнати в них.

10. Замість картинок вибухів із новин краще візуалізувати собі, як буде після того, як усе закінчиться.

11. Не хвилюватись про те, на що не можна вплинути.

12. Робити все, на що можна вплинути: мити голову, ходити в душ, пити чай і багато води, намагатися їсти, навіть якщо не хочеться, потроху робити щось зі звичного життя.

13. Також, по можливості, забезпечити собі безпеку: в укритті чи в квартирі створити максимально можливий затишок, хоч я й розумію, що це в теперішній ситуації здається марним і безглуздим.

14. Стрес часто осідає затискачами в тілі, ми можемо цього не усвідомлювати, але відчувати, що нас б'є тремтіння, не можемо розслабитися і заснути. З цим можна впоратися, прийнявши гарячий душ, а ще краще – співати голосно говорити (вчора вночі у підвалі ми так знімали стрес), не стримувати емоцій, виливати все, що всередині.

15. Якщо хочеться плакати – треба плакати, якщо хочеться кричати – треба кричати, якщо хочеться рухатися – може допомогти спорт. Так тіло вихлюпне накопичене напруження і вам вдасться поспати.

16. Я добре розумію, про що говорю. Тому що це якраз те, як я справляюся зі своїм стресовим станом.

17. Дитяча психіка – найвразливіша. Діти добре відчувають будь-які зміни у поведінці своїх батьків, навіть якщо ті вдають, що нічого не відбувається.

18. Як правильно пояснити дитині про те, що зараз триває війна, що тривожна

сирена, вибухи та постріли – це знак йти до укриття, а головне – як заспокоїти?

19. У жодному разі не приховуйте правди, будьте відвертими, не вигадуйте свої варіанти подій, а головне – запевніть їх у тому, що зробите все, щоб їх захистити.

Надаючи підтримку дітям з особливими освітніми потребами слід намагатися проявляти позитивний настрій на спілкування, бажати бути поруч, надати допомогу, робити тільки те, що необхідне у даній ситуації, пам'ятаючи, що у кожного часу свої неврози і кожному часу вимагається своя психотерапія.

Отже, бойові дії у нашій країні, пов'язані з воєнною агресією Росії, призвели до людських втрат, переміщень, стресів, економічних потрясінь. Під їхнім впливом практично всі верстви населення втягнуто в адаптивний чи дезадаптивний процес. Під час військових конфліктів однією з найуразливіших та беззахисних категорій цивільного населення є діти та підлітки. На їхніх очах відбуваються страшні події, і більшість з дітей перебуває у стресі. Більшість з них не можуть прийняти нову реальність, у яку вони потрапили. Перебуваючи в екстремальних умовах, природно, що і діти відчувають страх та паніку, а тому потребують розуміння, підтримки, відчуття безпеки.

З метою надання психологічної підтримки педагогам і батькам у роботі з дітьми щодо особливостей в освітній діяльності і взаємодії в сучасних нових обставинах працівниками ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти розроблені методичні рекомендації «Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими потребами у воєнний час» (<https://bit.ly/371NNr1>). Пріоритетним завданням ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти є підвищення професійної компетентності фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема розроблені та проведені практичні заняття (<https://bit.ly/3a9bEXc>):

- «Про психологічну безпеку в умовах воєнного стану та навички психологічної підтримки дітей» під час онлайн-практикуму «Корекційно-розвиткова робота з учнями, які мають особливі освітні потреби» для учителів, які проводять корекційно-розвиткові заняття в рамках інклюзивної форми навчання;

- «Діти з особливими освітніми потребами в умовах воєнного часу: психолого-педагогічна допомога» під час тренінгу «Нейропсихологія писемного мовлення учнів початкових класів» для вихователів груп подовженого дня.

Увага акцентувалася на наданні першої психологічної допомоги, особливостях застосування діагностичних технік у роботі з дітьми, які постраждали від воєнних дій, розкритті способів створення ресурсного стану та ознайомлення із кроками для підтримання емоційної стабільності у дітей з особливими освітніми потребами.

Також створена та постійно наповнюється методичними матеріалами сторінка сайту для педагогічних працівників та батьків дітей з особливими освітніми потребами, особливо з числа внутрішньо переміщених осіб «Допомога дітям з особливими потребами у надзвичайних ситуаціях» (<https://bit.ly/3xfCuXf>). Постійно висвітлюється інформація на створений в Facebook групі «Педагогічна сторінка: інклюзія для всіх» щодо психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в складних ситуаціях (<https://www.facebook.com/groups/547481532922086>).

Варто звернути увагу, що педагогу в разі негативних переживань важливо стабілізувати власний ресурс, щоб бути позитивним, відкритим, доступним, чуйним, а уже потім продовжувати роботу з дітьми. Перебуваючи в екстремальних умовах, природно, що і діти відчувають страх та паніку, а тому потребують розуміння, підтримки, відчуття безпеки. У нагоді педагогам та дітям стануть короткі анімаційні відео із 10-20 секундними вправами-практиками, що допоможуть заспокоїтися і психологічно себе підтримати. Проєкт «Стійкість для стійких – як повернути собі спокій» створений міжнародною волонтерською командою за участі психологині Світлани Ройз (<https://bit.ly/3wA6NWt>).

Отож, під час спілкування з дітьми з особливими освітніми потребами варто

формувати у них позитивне світосприйняття, запевняти, що ми повернемося до мирного життя.

Список використаних джерел:

1. Допомога дітям з ООП під час війни. Поради для батьків. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/dopomoga-dityam-z-oor-pid-chas-vijny-porady-dlya-batkiv/>
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 493 «Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text>
3. Психологічна підтримка дітей в умовах війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=VUQFJCsojOg>
4. Савенко Л.В. Формування психологічної готовності педагогів до взаємодії із дитиною з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10 (53). 202 с.
5. Як працювати з дітьми з ООП та підтримувати їх під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=jSXDFvyb6_s&t=4s

Теслюк Зоряна,
директор Меджибізького ліцею
Меджибізької селищної ради
Хмельницького району Хмельницької області,

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу Меджибізького ліцею як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. У складних реаліях сьогодення кожен на своєму місці має докласти максимум зусиль для створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Захист життя і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій, надання психологічної підтримки його учасникам — основні завдання адміністрації закладу освіти та засновника.

Ключові слова: воєнний стан, повітряна тривога, кодекс безпечного освітнього середовища, укриття, стресостійкість.

Сьогодні керівники закладів освіти та педагоги України тримають освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід та беруть на себе новий рівень відповідальності. Освітній процес укорте зазнає змін. У першу чергу більш актуальними стають питання безпечного простору для перебування як здобувачів освіти, так і працівників.

Враховуючи реалії сьогодення, кожен має володіти інформацією щодо захисту життя і здоров'я та докладати максимум зусиль для створення безпечного середовища в умовах воєнного стану [1].

Засновникам і керівникам шкіл необхідно:

- забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);
- здійснити заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС).

Життя та здоров'я всіх учасників освітнього процесу, насамперед – дітей, є безумовним і абсолютним пріоритетом всієї системи освіти.

У ситуації небезпеки та військового нападу, щоб зберегти здоров'я і життя дітей,

їх слід швидко евакуювати в безпечне місце – до найближчого бомбосховища, підвалу чи іншого укриття, або назовні. Скільки часу дітям та працівникам закладу освіти доведеться перебувати в укритті – передбачити неможливо, тому надзвичайно важливо, щоб у закладі освіти був мінімальний набір для забезпечення життєвих потреб для дітей та працівників [5].

В умовах воєнного стану заклади загальної середньої освіти постали перед проблемою вибору найбільш оптимального формату навчання учнів, який би дозволив враховувати безпекові умови здійснення цього процесу, запити батьків, учнів та вчителів.

Меджибізький ліцей Меджибізької селищної ради надав перевагу змішаному навчанню, що дозволило поєднувати різні форми здобуття освіти (очну, дистанційну) з використанням технологій дистанційного навчання у синхронному/ асинхронному режимах. Такий спосіб організації освітнього процесу був і є найбільш сприятливим в умовах постійної небезпеки, а також нестабільного доступу до інтернету і перебоїв з постачанням електроенергії. Гнучкість організації освітнього процесу у змішаному форматі уможливила навчання в одну зміну.

Зміна формату організації навчання позитивно вплинула на вдосконалення професійних компетентностей учителів, особливо компетентності у сфері інформаційних і комп'ютерних технологій (ІКТ). Педагогічні працівники активно опанували можливості різних платформ для дистанційного навчання, використовують гаджети в освітньому процесі, працюють з електронними журналами у інформаційно-комунікаційній автоматизованій системі «Єдина школа». На таке подальше вдосконалення цих компетентностей, на мою думку, вплинув попередній складний період роботи педагогічних працівників в умовах карантину щодо поширення COVID-19.

У цьому навчальному році, починаючи з 18 вересня 2023 року, Меджибізький ліцей перейшов на офлайн навчання. Цьому передувала спільна ефективна діяльність засновника, Меджибізької селищної ради, трудового колективу ліцею та батьківської спільноти: було обладнано ще одне найпростіше укриття на 143 особи (з початком військової агресії росії було облаштовано два укриття — ПРУ на 120 чоловік та найпростіше укриття на 53 особи). Тому зараз освітній процес триває у очній формі.

Що ми спостерігали після дистанційного навчання? Знизилася позитивна мотивація учнів до навчання, що суттєво впливає на його якість. Попри надання вчителями індивідуальної підтримки учням, існує потреба в систематичному та скоординованому моніторингу навчальних досягнень учнів ліцею для виявлення та подолання конкретних труднощів, прогалин у навчанні, здійснення адресного педагогічного супроводу.

Для створення належних комфортних та безпечних умов у Меджибізькому ліцеї розроблено:

- схеми евакуації учасників освітнього процесу до найближчого укриття;
- алгоритм дій працівників і учнів закладу під час евакуації.

У закладі освіти проводимо тренування учнів та працівників щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування в укритті.

Учителям рекомендовано пройти навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям (наприклад, тренінг “Перша допомога дітям. Тренінг для дитячих закладів”). Для вчителів створено курс про безпечну освіту під час війни [4].

Звертаємо увагу батьків на алгоритмах дій у разі ймовірних надзвичайних ситуацій, дій ліцею за таких умов, зокрема проведення евакуації, комунікації з учасниками освітнього процесу, вмісту дитячого наплічника (тривожної валізки) тощо.

Особливо актуальним для закладів освіти, що приймають дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, є перегляд антибулінгових політик, розроблення адаптаційних заходів для таких учнів і підтримка їхнього психологічного здоров'я.

Головним правилом для усіх дій працівників закладу освіти є необхідність діяти у найкращих інтересах дитини. Кожен працівник закладу повинен ставитися до дітей з повагою та враховувати їхні потреби. Використання будь-якої форми насильства проти дитини є неприйнятною [5].

Керівникам шкіл потрібно бути готовими за необхідності змінювати форми організації освітнього процесу та здобуття освіти, а також продовжувати працювати в електронних журналах і з платформами, на яких розміщено навчальні матеріали. Серед них: Всеукраїнська школа онлайн – E-SCHOOL.net.ua – це сучасний онлайн-ресурс для змішаного та дистанційного навчання; **Prometheus** – одна з найбільших українських освітніх платформ масових відкритих онлайн-курсів; **EdEra** – українська студія онлайн освіти; Learning.ua — це перша освітня платформа, де процес навчання відбувається за сценарієм дітей, а результат перевершує сподівання батьків та інші.

Крім того, слід звернути увагу на добір навчальних матеріалів і стратегії роботи з учнями під час уроків.

Як керівнику організувати роботу закладу освіти під час повітряної тривоги?

Керівники закладів освіти мають використовувати алгоритм від ДСНС щодо підготовки учасників освітнього процесу на випадок повітряної тривоги під час занять у закладі освіти:

- Учасники освітнього процесу мають бути ознайомлені з місцем розташування захисних споруд та правилами поведінки під час евакуації й в укритті.
- Учасники освітнього процесу заздалегідь повинні вміти виконувати заходи з Плану реагування на надзвичайні ситуації або Інструкції закладу освіти, які передбачені на випадок отримання сигналу повітряної тривоги.
- Заклад освіти заздалегідь розміщує всі покажчики напрямку руху для швидкого та безпечного проведення евакуаційних заходів учасників освітнього процесу.
- Керівник має визначити відповідальну особу з-поміж працівників закладу освіти, яка супроводжуватиме учасників освітнього процесу під час евакуації та укриття в захисній споруді.
- Керівник заздалегідь встановлює відповідальних осіб, які після евакуації перевіряють заклад на наявність присутніх учнів за межами захисної споруди.

Також керівник обов'язково має видати письмовий наказ щодо роботи закладу освіти та працівників під час повітряної тривоги. Видавати та ознайомлювати з документом необхідно завчасно.

У наказі слід прописати два варіанти розвитку дій:

- якщо повітряна тривога розпочалася, коли тривають заняття;
- якщо повітряна тривога розпочалася до початку занять.

З наказом повинні бути ознайомлені всі учасники освітнього процесу, адже деякі батьки навіть під час тривоги, ризикуючи життям дитини та своїм власним, везуть або приводять дитину до закладу. У такій ситуації є ризик, що батьки прийдуть до школи, а там немає педагогічних працівників, усі перебувають в укритті, адже педагоги також не мають переміщуватися під час тривоги, ризикуючи власним життям, тобто немає кому передати дитину. Тому необхідно розробити чіткий алгоритм, як діяти батькам та педагогам, якщо тривога розпочинається до початку занять.

У кожному закладі освіти на основі алгоритмів ДСНС та МОН щодо дій у разі повітряної тривоги має бути розроблений індивідуальний алгоритм. Адже в кожному закладі освіти своя безпекова ситуація, яка залежить від територіального розташування закладів освіти, кількості здобувачів та працівників, розташування укриття, віку здобувачів, які навчаються у закладі тощо.

ЮНІСЕФ також рекомендує [7]:

- організувати створення єдиного каналу комунікації в закладі освіти між керівництвом закладу та учасниками освітнього процесу на випадок повітряної тривоги, щоб володіти оперативною інформацією щодо ситуації в закладі;

- проінструктувати учасників освітнього процесу, якщо у разі повітряної тривоги буде пошкоджено інтернет- та мобільний зв'язок, де знаходиться укриття й де після закінчення повітряної тривоги батьки зможуть забрати дитину.

Як діяти педагогічним працівникам під час повітряної тривоги?

Якщо педагогічний працівник перебуває в закладі освіти

Нагадуємо педагогічним працівникам алгоритм від ДСНС щодо дій вчителя у разі повітряної тривоги під час занять у закладі освіти:

1. Відповідальна особа у разі надходження сигналу вмикає наявну систему оповіщення закладу.

2. Вчитель миттєво сповіщає учнів (словесно) про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації та припинення заняття.

3. Відповідальна особа разом із вчителями має скоординувати хід евакуації учнів від класу до захисної споруди (укриття).

4. Класи, в яких викладають вчителі, мають бути організовані для негайного пересування двома колонами в приміщенні класу та швидкого залишення кабінету. За можливості учні самоорганізуються для залишення кабінету та руху до захисної споруди. При обмеженому просторі для пересування учні залишають приміщення групами.

5. Відповідальні за евакуацію особи повинні знаходитись у заздалегідь визначених місцях та допомогти в організації та регулюванні швидкого руху до захисної споруди. Молодшим класам (1 або 2 класи) необхідно надати помічників.

6. Медичний працівник повинен знаходитись у відведеному для нього місці для швидкого надання медичної допомоги.

7. Відповідальні за евакуацію особи повинні знаходитись біля виходу із захисної споруди для здійснення контролю за порядком укриття учасників освітнього процесу та швидкого реагування у разі, якщо виявиться, що хтось відсутній.

8. Учні або цілі класи, які знаходяться на подвір'ї закладу, під час сигналу тривоги повинні рухатися під наглядом вчителя або самостійно до захисної споруди.

9. У середині захисної споруди відповідальні особи повинні забезпечити, щоб учні швидко та обережно зайняли свої місця. Після того як усі учні займуть свої місця відповідальний за клас повинен перевірити наявність усіх учнів.

10. Під час перебування в захисній споруді вчителі та відповідальні особи повинні провести заходи, щоб заспокоїти дітей та всіх, хто знаходиться в ній.

Якщо тривога застала педагогічного працівника перед початком робочого дня

Якщо працівник має змогу швидко за 5-7 хвилин дістатися до закладу освіти і в закладі освіти є укриття, то працівник переміщується до укриття закладу освіти. Але варто враховувати розташування закладу освіти, у деяких регіонах до укриття необхідно переміститися за 2-3 хвилини.

Якщо у закладі освіти немає укриття, то працівник закладу має переміститися до найближчого до нього укриття за місцем його перебування.

Протизаконно та злочинно вимагати від працівників прибути до закладу освіти під час повітряної тривоги.

Ракетні удари продовжують повторюватись, і учасники освітнього процесу мають бути готовими й діяти чітко та злагоджено будь-якої миті. Служба освітнього омбудсмена узагальнила рекомендації ДСНС, органів управління освіти, досвід Ізраїлю, а також надала власні пропозиції щодо підготовки та дій учасників освітнього процесу під час повітряної тривоги в різних ситуаціях [9].

Батькам здобувачів освіти радимо:

- ознайомитися з картою укриттів між місцем проживання та закладом освіти, перевірити наявність, доступність та стан укриттів;
- спланувати шлях дитини до школи так, щоб у разі повітряної тривоги батьки та дитина або сама дитина могла сховатися в укритті;
- розробити алгоритми дій дитини у разі повітряної тривоги по дорозі до школи та зі школи до місця проживання;
- звернутися до закладу освіти щодо огляду укриття;
- підтримувати зв'язок із класним керівником та педагогами.

Щоб підготуватися до можливої повітряної тривоги

ЮНІСЕФ рекомендує батькам [7]:

- долучитися до каналу комунікації закладу освіти між адміністрацією закладу та учасниками освітнього процесу, щоб володіти оперативною та необхідною інформацією у разі повітряної тривоги;
- надати керівництву закладу свої контакти, контакти тих, хто може забирати дитину зі школи, деталі стану здоров'я дитини, зокрема про особливі потреби дитини. Також поінформуйте дитину, щоб вона знала свій резус-фактор та групу крові, свої хронічні хвороби, а також ваші контакти.

У рюкзаку дитини варто покласти записку від батьків, у якій вказано прізвище, ім'я, по батькові дитини, дата народження, адреса проживання, контакти батьків, сімейне фото (за можливості й, бажано, з підписами, хто на ньому зображений). Також варто зазначити в цій записці резус-фактор та групу крові дитини.

Якщо під час повітряної тривоги дитина перебуває в закладі освіти

Як ми вже зазначали, нам відомі випадки, коли під час масових ракетних обстрілів 10 жовтня до закладів освіти під час повітряної тривоги приїжджали батьки та забирали дітей із закладів. Нагадуємо, що батьки не можуть забрати дитину з укриття під час повітряної тривоги, а педагог, відповідно, не має права відпустити дитину з укриття навіть на прохання батьків. До завершення повітряної тривоги дитина повинна залишатися в укритті. Адже так батьки наражають на небезпеку і себе, й дитину.

Пунктами 15-16 Порядку заповнення та перебування в спорудах фонду захисних споруд цивільного захисту (Витяг із Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затверджений наказом МВС від 09.07.2018 № 579) визначено, що вихід із захисної споруди здійснюється тільки якщо надійшла інформація про відсутність небезпеки (після уточнення ситуації в районі споруди), а також у випадках вимушеної евакуації.

Вимушена евакуація зі споруди фонду захисних споруд проводиться, якщо:

- відбулося пошкодження споруди, що виключає подальше перебування в ній осіб, які укриваються;
- відбулося затоплення споруди;
- сталася пожежа у споруді та утворилися в ній небезпечні концентрації шкідливих газів;
- було досягнуто граничних параметрів внутрішнього повітряного середовища, наприклад, в укритті суттєво знизився рівень кисню або у повітря є якісь небезпечні речовини.

Ми розуміємо батьків, адже всі хвилюємося за своїх рідних та близьких, особливо за дітей, і хочемо, аби під час небезпеки вони були поруч із нами. Але правильне рішення під час повітряної тривоги – батькам залишатися там, де вони є, і шукати найближче безпечне укриття для себе, а дитині – перебувати в укритті закладу освіти або закріпленому за закладом освіти укритті. Нагадайте дитині, що під час повітряної тривоги треба слухати вчителя і не слід покидати заклад освіти, щоб бігти додому або на вулицю.

Звертаємо увагу, що, наприклад, в Ізраїлі, згідно з циркуляром генерального директора щодо забезпечення безпеки закладів освіти, під час стрілянини чи

захоплення закладу освіти, навіть не у разі повітряної тривоги, а під час занять загалом усі ворота для входу на територію закладу зачинені відповідно до вказівок охоронця та за погодженням з офіцером безпеки ізраїльської поліції. Без дозволу закладу освіти після закриття воріт до закладу вхід іншим особам забороняється, зокрема навіть батькам, братам, сестрам учнів.

А під час повітряної тривоги в Ізраїлії діти повинні перебувати в бомбосховищі до кінця повітряної тривоги й навіть ще 10 хвилин після її завершення [11].

З досвіду роботи ізраїльських шкіл в умовах війни відомо, що під час бомбардування, незалежно від того, завершилися заняття чи ні, всі діти залишаються в укритті. Лише після завершення тривоги, налаштування комунікацій та запуску роботи громадського транспорту діти можуть повертатися додому. Класні керівники в такій ситуації обов'язково мають поцікавитися, чи дісталася дитина додому.

Якщо повітряна тривога трапилася дорогою до/із закладу освіти

Департамент освіти і науки Києва розробив рекомендації на випадок, якщо повітряна тривога застає здобувача дорогою до чи з закладу освіти. Наводимо батькам ці рекомендації трохи трансформовані [6]:

- оберіть із дитиною безпечний шлях до школи та у зворотному напрямку (тобто складіть своєрідний маршрут руху), далі оберіть укриття, які дитина зможе використовувати дорогою в разі сигналу повітряної тривоги;

- поясніть дитині, щоб вона рухалася тільки за складеним маршрутом, не зупинялася і нікуди не звертала;

- наголосіть дитині, що якщо немає можливості швидко дійти до школи або дому під час сигналу повітряної тривоги, щоб дитина прямувала до визначеного вами укриття і перебувала всередині укриття, а не біля його входу;

- навчіть дитину не торкатися оголених електричних дротів, невідомих предметів, проговоріть правила мінної безпеки. Докладніше про правила мінної безпеки [8] – на сайті освітнього омбудсмена;

- повідомте класного керівника про місцеперебування дитини або попросіть дитину це зробити.

Що робити учасникам освітнього процесу, якщо не встигли добігти до укриття під час обстрілу: поради ДСНС

Якщо не було часу добігти до укриття, ДСНС радить [10]:

- негайно перейти в приміщення без вікон або скористатися правилом двох стін (перша стіна бере на себе силу вибуху, друга – руйнування);

- якщо виникла пожежа чи пошкодження будинку – зателефонувати 101, вказавши точну адресу, поверх та покинути небезпечне місце;

- якщо в будинку стався вибух – слід якнайшвидше самотійно залишити будівлю та залишити двері відчиненими, щоб рятувальники не зрізали їх.

Сучасний освітній заклад виконує функції не тільки навчання, а насамперед створює простір для повноцінного розвитку здобувачів освіти, стає осередком успішних креативних щасливих людей. Для реалізації цього завдання необхідна атмосфера фізичного, соціального та психологічного комфорту всіх учасників освітнього процесу.

У Меджибізькому ліцеї розроблено та схвалено педагогічною радою Кодекс безпечного освітнього середовища (протокол № 9 від 16.06.2019), зі змінами у 2022 році.

Створений документ «Кодекс безпечного освітнього середовища Меджибізького ліцею Меджибізької селищної ради Хмельницького району Хмельницької області» (далі-КБОС) передбачає навчання учнів, батьків, працівників закладу освіти правил безпечної поведінки особистості, формування навичок уникнення потенційних ризиків та небезпек, безпечній взаємодії дітей і дорослих в освітньому процесі, захист дітей

від насильства та зловживань з боку однолітків і дорослих (батьків, опікунів або працівників закладу освіти), а також навичок подолання труднощів у житті.

Сьогодні українська система освіти змінюється через дію реформи “Нова українська школа”. Стосунки між керівництвом закладу освіти, вчителями, батьками і учнями також зазнають змін — але цю реформу неможливо впровадити директивно.

Ідеться про зміну умов своєрідного суспільного договору у ліцеї, переосмислення звичних практик та реакцій на проблеми шкільного життя, норм поведінки. Укладено угоду — Меморандум співпраці між усіма учасниками освітнього процесу: педагогами, учнями та батьками, у якому зазначено: «Ми, педагоги, батьки та учні, виходимо з того, що: ліцей як спільнота та осередок місцевої громади може створити власні правила та регламенти, що не суперечать чинному законодавству. Вони мають бути публічними, всім відомими, загальнодоступними, зрозумілими всім і прийнятними для всіх учасників освітнього процесу в ліцеї. Правила мають ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, принципах демократії та прозорості в ухваленні рішень, рівного доступу до всіх послуг, поваги до різноманітних культур [3].

Особливу увагу звертаємо на підбір навчальних матеріалів та стратегії роботи з учнями під час уроків.

Війна в Україні викликає у всіх нас стрес і тривогу за життя. Такі психологічні стани переживають всі люди, незалежно від віку, статі, професії, нації. Найбільш вразливими, схильними до стресу є наші учні, особливо така вразлива категорія, як діти внутрішньо переміщених осіб, які, «тікаючи» зі своїми рідними від вибухів, потрапляють знову у небезпеку.

Меджибізький ліцей взяв участь в проєкті «ProAction - Покращення доступу до житла, освіти та якісних соціальних послуг для дітей та сімей в Україні», що реалізується п'ятьма партнерськими організаціями – Фонд Terre des hommes в Україні, Благодійний фонд «Захід Шанс», Благодійний Фонд «Посмішка ЮА», Громадська організація «Світ у Барвах» та Громадська організація «Центр реабілітації та відновлення», за фінансування Фонду Swiss Solidarity та Центру кризи та підтримки Міністерства Європи та закордонних справ Франції, Terre des hommes БФ "Захід шанс", Благодійний фонд Посмішка ЮА, Громадська організація "Світ у барвах", Центр реабілітації та відновлення Swiss Solidarity France Diplomatie. В рамках проєкту на базі Меджибізького ліцею було відкрито першу локацію у громаді, ініціатором і фасилітатором якої стала вчителька початкових класів Валентина Демчишина.

Мета проєкту — дати можливість дітям бути у зручному місці і проводити час з користю та задоволенням. Завдання проєкту, у першу чергу, відволікти дітей, психологічно розвантажити від подій, пов'язаних з війною у нашій країні, і допомогти впорядкувати ментальне здоров'я нашого молодого покоління за допомогою цікавих ігор, тренінгів, арттерапії тощо. Від проєкту ліцей отримав дидактичне наповнення класу, матеріально-технічне забезпечення. Наші діти повинні отримувати задоволення від навчання, бути активними, спортивними та креативними.

Висновки

Сьогодні у зв'язку з воєнним станом освітній процес залежить від безпекової ситуації та відбувається офлайн, онлайн або у змішаній формі. Освітня й надалі гідно тримають свій фронт, за що ми надзвичайно вдячні нашим Захисникам і Захисницям. Попереду кропітка робота з відновлення емоційного стану вчителів та учнів, а також налагодження освітнього процесу. Але найголовніше, щоб навчання було безпечним, щоб кожна українська дитина мала доступ до якісної освіти, а кожен учитель відчував турботу та увагу.

Список використаних джерел:

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>

2. [Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру \(dsns.gov.ua\)](https://dsns.gov.ua)
3. Концепція безпеки закладів освіти <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>
4. Онлайн курс для освітян «Спільно до навчання» [Для вчителів створено курс про безпечну освіту під час війни | Міністерство освіти і науки України \(mon.gov.ua\)](https://mon.gov.ua)
5. Організація діяльності закладів освіти в умовах воєнного стану. Порадник III. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.- метод. посіб. / Упоряд.: Фіданян О.Г., Войцехівський М.Ф., Івашнова С.В. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. — 600 с.
6. Пропозиції щодо вирішення проблем учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://eo.gov.ua/propozytsii-sluzhby-osvitnoho-ombudsmena-shchodo-vyrishennia-problem-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/08/18/>
7. [Сигнал повітряної тривоги під час перебування у школі|Що варто знати батькам і як підготувати дитину - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)
8. [Фізична безпека дітей під час війни Правила поведінки в евакуації, на окупованих територіях і в зоні бойових дій - офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України \(eo.gov.ua\)](https://www.youtube.com/watch?v=...)
9. [Як діяти закладу освіти та учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги - офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України \(eo.gov.ua\)](https://www.youtube.com/watch?v=...)
10. [Як діяти під час сигналу Повітряна тривога Памятка для дітей - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)
11. [Як Ізраїль навчає дітей під час війни? \(osvitoria.media\)](https://osvitoria.media)

Фещина Любов,
педагог-організатор-методист Хролинської гімназії
Судилківської ОТГ Шепетівського району
Хмельницької області

Інструменти та прийоми формування громадянської компетенції учнів як основної складової становлення свідомого громадянина

Анотація. У статті розглядаються матеріали виховання соціально, політично та економічно відповідальної людини, яка зможе розкрити свої здібності у громадянському суспільстві та реалізувати власні творчі можливості. Встановлено, що освіта для демократичного громадянства й освіта з прав людини покликані навчити, як жити разом, поважаючи одне одного у багатоманітному демократичному суспільстві, знати і розуміти свої права та брати активну участь у прийнятті рішень, які нас стосуються.

Ключові слова: громадянська компетентність, правова компетентність, політична компетентність, громада, соціальна відповідальність, громадянське суспільство.

Демократії маємо постійно вчитися і навчати – щоденно, упродовж усього життя. Свідомими громадянами не народжуються, ми стаємо ними у процесі освіти та виховання. При цьому одним із найбільших викликів сучасної школи є створення демократичного середовища для навчання й виховання дітей на основі цінностей демократії і прав людини.

Сьогодні людина, для якої демократія та громадянське суспільство є природним середовищем для задоволення її особистих та суспільних інтересів, визнається основною цінністю демократичного суспільства. Життя вимагає від особи не лише громадянської активності, а й усвідомлення нею власної ролі й значення в житті суспільства та відповідальної дії згідно з власними переконаннями і цінностями.

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. [3]

Визначальною рисою людини-громадянина має бути громадянськість. Громадянськість – це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. [8]

Громадяни мають вчитися бути вільними, незалежними та творчими, критично мислити, знати свої права і обов'язки, уміти працювати в колективі, вести діалог та переговори. [4]

Практики й експерти твердять, щоб стати відповідальними активними громадянами, учні мають розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи, а й володіти такими навичками, як: формулювати, комунікувати й відстоювати власну думку, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватися від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших. Розвиток такого набору знань, навичок і ставлень дає змогу учням підготуватися до самостійного відповідального життя, зваженого прийняття рішень і ефективної взаємодії у спільноті: у класі, школі, місцевій громаді, державі.

Україна, як демократична держава, сьогодні перебуває у стані становлення. Вона, як ніколи, потребує формування спільноти активних громадян зі сформованою громадянською компетентністю.

Громадянська компетентність – це здатність людини активно, відповідально і ефективно реалізовувати права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Велику роль у формуванні громадянської компетентності відіграє школа. Саме вчителі допомагають учням набути її та сформувати громадянські навички.

Громадянська компетентність тісно пов'язана з життям суспільства, життям громади.

Громада – це добровільне об'єднання людей, які мають спільні цілі, завдання, цінності тощо. Це може бути об'єднання за територіальними, релігійними, національними ознаками і спільними інтересами, зацікавленнями. Ознаками громади є - соціальні відносини, соціальні норми, соціальні цінності. Для того, щоб допомогти нашим учням розібратися в цих поняттях, пропонуємо обговорити, що ж таке соціальні відносини. Допоможемо їм зрозуміти, що соціальні відносини - це взаємодія між окремими особистостями і між групами людей. Наприклад: взаємини в класі – поганий настрій одного учня може вплинути на загальну атмосферу і від реакції класу залежить подальший розвиток подій. Звернути увагу дітей на те, що, навчившись опановувати свої емоції, можна легко створити комфортне середовище.

Для того, щоб краще проілюструвати таке середовище та соціальні норми пропонуємо зіграти в гру-опитник.

Уяви себе у запропонованих ситуаціях, поміркуй та обери відповідь, яка найбільше відповідає твоїй поведінці за таких умов.

- Ви з приятелями сидите в кафе. Ви всі регочете і голосно розмовляєте. Четверо дорослих за сусіднім столом кілька разів обертаються, натякаючи, що, може, ваша поведінка обурлива.

Ти:

а) просиш товаришів, щоб тихіше поводитися;

б) дивишся просто на сусідів. Ви заплатили гроші та маєте право собі розважатися так, як вам подобається;

в) не звертаєш на сусідів уваги.

- *Ти їдеш в автобусі та хочеш забути турботи дня. Вмикаєш гучно музику, так що пасажирам навколо добре чути слова пісні. Але зауважуєш, що люди звертають на тебе увагу.*

Ти:

а) певний, що музика не така аж гучна;

б) робиш музику тихіше;

в) підкручуєш музику, щоб показати, що тобі байдуже до оточуючих.

- *Ти стоїш у черзі до каси. Старший чоловік перед тобою тримає важку торбу. Час від часу він тебе випадково нею торкається.*

Ти:

а) береш його за плече і кажеш, щоб він був уважнішим;

б) відступаєш на кілька кроків, щоб йому було більше місця;

в) штовхаєш його легко вперед

Проаналізувати відповіді, чому саме так...? Це допоможе і нам, і учням покращити свої соціальні навички, змусить замислитись, що від нас, нашої поведінки залежить настрої інших людей, їхній комфорт і допоможе надалі створювати комфортне середовище в суспільстві.

Запропонувати дітям знайти відповіді на запитання: Родина – це громада? А – школа? А – клас? Нехай учні зроблять висновки – членами якої громади вони є. Завдяки цьому діти не тільки дізнаються, що таке громада, а й матимуть можливість більше дізнатися одне про одного і зробити міцнішим соціальний зв'язок. Допомогти учням розширити свій погляд на громаду, спонукати їх самих себе, як членів територіальної громади. Це допоможе нам підвести підсумок, що ми всі є територіальна громада, тобто - це об'єднання людей за територіальною приналежністю незалежно від їхнього віку, національної або релігійної приналежності. Членами громади стають при народженні або при переїзді з місця на місце. Правильне розуміння правових визначень допоможе нам в набутті ще однієї громадянської компетентності – політично правової. Розказати учням про реформи в країні, що сприяють її розвитку. Наприклад: 2014 рік – простартувала реформа децентралізації, 2015 рік – Закон про добровільне об'єднання територіальних громад.

Що таке децентралізація і навіщо вона потрібна? Для того, щоб зрозуміти це, наведемо приклад: групі учнів класу запропонували організувати інтелектуальну гру брей-ринг. Підібрали команди, конкурси, подарунки. З класним керівником узгодили час і місце проведення заходу. Вчитель завжди поруч і допоможе в цьому. Але, якби прийшлося це узгоджувати з Міністерством освіти, то для цього треба було б написати листа, узгодивши його з адміністрацією школи, Департаментом освіти і чекати на відповідь в такому ж порядку. Який шлях легший? Що спонукатиме робити ще більше цікавих заходів? Звичайно, краще це робити на місці. Так само працює і децентралізація. Децентралізація – це передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування.

Кожен мешканець має право на всі адміністративні, комунальні, соціальні послуги. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування, які спроможні вирішувати всі питання і нести за це відповідальність. Поговорити з учнями: як вони розуміють слово «самоврядування». Допомогти зрозуміти, що у слові «самоврядування» закладено смисл самостійного управління своєю громадою. Поміркувати з учнями, які саме ради управляють нашою громадою (зважаючи на місцевість проживання). Якими Законами керуються органи місцевого самоврядування? Як обираються представники громади? Для цього варто організувати екскурсію до місцевої ради, де учні краще зрозуміють, як працює місцеве самоврядування. Продумати питання, підготувати для пропозиції свої проекти. В такому разі, учні усвідомлюють себе частиною своєї громади і розвивають громадянські навички. Запропонувати розробити проєкт «Моє село у майбутньому».

Прагнуть змін на краще у своїй громаді ті, які люблять свою маленьку Батьківщину і пишається нею.

Ми можемо допомогти більше дізнатися про місцевість, у якій мешкаємо, на прикладі організованого плану екскурсії для людей, які вперше приїхали в дану місцевість і хочуть більше дізнатися про цікаві історичні місця. Наші учні завдяки таким чи схожим вправам та проектам набувають політично-правової, політично-культурної та соціальної компетенції, що згодом допоможе їм реалізуватися в суспільстві як активним громадянам. Обговорити: ким в майбутньому хотіли б стати, і як їхня професія допоможе в розвитку їхнього міста чи села.

Громадянська компетентність це ще й правова і політична компетентність. Наше завдання допомогти сформувати ці компетентності. А набути їх можливо, лише усвідомивши, що таке держава. Як і хто керує державою. Що може зробити для неї кожен громадянин. Розглянути політичну карту і звернути увагу дітей на велику кількість країн. Запитати, які країни з цих більш розвинуті? Досвід яких країн варто використати Україні?

Можна організувати «круглий стіл» на годині спілкування. Ця тема потребує ґрунтовної та осмисленої підготовки. Для ефективного формування політичної компетенції додати картки з запитаннями, що стосуються суверенітету та унітарності держави.

Картка 1. Яке визначення якомога повніше розкриває зміст цього терміна? Обери правильну відповідь та обґрунтуй, чому саме ця відповідь, на твою думку, правильна.

Держава — єдина політична організація, яка:

- 1. Охоплює усе населення країни в просторових межах.*
- 2. Територія держави — матеріальна основа існування держави. Сама територія не породжує держави. Вона лише створює простір, у межах якого держава простирає свою владу на населення, що мешкає тут.*
- 3. Територіальна ознака держави породжує громадянство — юридичний зв'язок особи з цією державою, який виражається у взаємних правах і обов'язках.*
- 4. Громадянин держави набуває як обов'язок підкорятися державно-владним велінням, так і право на заступництво і захист держави.*

Картка 2. Україна — унітарна держава:

- 1. Територія України в межах наявного кордону є цілісною і недоторканною.*
- 2. На всій території України діє єдина Конституція.*
- 3. На всій території України — єдине громадянство.*
- 4. Україна має власну систему законодавства, на її території забезпечується верховенство права.*

Обґрунтуй свою думку.

Держава — яке визначення найповніше розкриє це поняття. Загальні ознаки держави. Чи має держава у своєму розпорядженні апарат легального примусу тощо.

Ефективно відбувається дискусія учнів з однаковими питаннями. Поговорити з учнями про форми правління державою. Запропонувати дітям визначити, якою, на їхню думку, є форма правління в Україні. Наша мета у цій вправі змусити дітей мислити критично, аналізувати, порівнювати. Ми формуємо у дітей громадянську компетенцію.

Формування громадянської компетенції неможливо без її правової складової. Ми вчимо дітей, що їхні права захищає Закон України, Конституція. Буде дуже корисною розповідь про те, що в Конституції України прописано основні Закони, за якими живе наша країна. Які Закони є важливі, а без яких можна було б обійтися і чому? Це змусить учнів проаналізувати основні Положення, краще зрозуміти їх значення, що покращить правову компетентність. Як підсумок: запропонувати зробити Конституцію класу, прописати основні закони, які визначатимуть життя класу.

Однією із складових громадянської компетентності є політична компетенція, набуття якої, неможливо без розуміння того, хто керує державою. Тут на допомогу нам прийдуть комп'ютерні ігри. Обговорюючи з учнями ігри-стратегії, звернути увагу на те, що успіх країни залежить від того, хто нею керує. Розказати, як формується влада в Україні. Звернути увагу на те, що від вибору кожного залежить розвиток країни у майбутньому. Майбутній розвиток нашої держави залежить від майбутніх активних громадян, наших учнів.

Формуючи в дітей любов до рідної країни, ми зможемо спонукати їх і до вирішення проблем у державі. Допоможемо дітям зрозуміти це, виконавши практичну вправу: кожному учневі роздати аркуш паперу, розділеного навпіл. Запропонувати в першій половині написати, чим вони пишаються в своїй країні, які досягнення, традиції, історичні події викликають у них гордість за свою державу. А в другій половині позначити, які, на їхню думку, є проблеми в державі, хто або що створює їх. Разом проаналізувати проблеми в країні. Об'єднати учнів у групи зі схожими проблемами, визначити шляхи розв'язання цих проблем, прописати шляхи виходу з ситуації, що склалася. З власного досвіду зазначу, що діти вказували на проблеми низького рівня життя, забруднення навколишнього середовища, маленькі пенсії, низькі зарплати. Під час обговорення з'ясувалося, що в проблемах екології винні ми всі. Вирішити цю проблему можна, наприклад, сортуванням сміття. Стосовно маленьких пенсій, у дітей з'явилися цікаві і правильні ідеї. Роботодавці, оформляючи працівників, повинні сплачувати правильний соціальний внесок, з якого і виплачуються всі соціальні виплати. Робимо висновок, що кожен із нас відповідальний за те, що відбувається в країні і дотримуючись законів і соціальних норм, можемо покращити рівень життя.

Звернути увагу на те, що робота в групі є більш ефективною, бо кожен із учасників вніс свою ідею. Опрацювавши її разом, діти легко визначили шляхи виходу із критичної ситуації. Так само працює і громадянське суспільство. Активні громадяни об'єднуються в громадські організації, які разом контролюють владу, вносять пропозиції щодо законотворчості, вивчають досвід інших міст та країн у вирішенні схожих проблем. Запропонувати учням: дослідити, які молодіжні організації є в регіоні, до яких би вони хотіли долучитися і яку користь принесло б їм та їхній громаді. Активні громадяни – це двигун розвитку країни. Активна участь у житті суспільства формує активних громадян.

Сьогодні від нас залежить майбутнє нашої держави, бо вчителі роблять найважливіше - виховують свідомих та активних громадян. Саме вони наші учні в майбутньому будуть розвивати нашу країну.

Владу майже завжди сварять, критикують. В принципі, це нормально. Саме критика спонукає нас розвиватися. Потрібно допомогти нашим учням зрозуміти, що влада – це дуже відповідально. Але хтось має брати на себе цю відповідальність заради міста, села, держави. Обговорити з учнями, що вони розуміють під словом "влада" Звернути їхню увагу на те, чи означає влада - вседозволеність, безкарність, чи все ж таки - це велика відповідальність. Запитати, кого з історичних правителів України учні вважають найкращим?

Наше завдання – допомогти дітям стати активними громадянами. Брати відповідальність і йти до влади. Для цього можна запросити на класну годину депутата, мера чи голову села, які навчались в школі. Поговорити, чому саме вони обрали таку відповідальність. Такі зустрічі не тільки формують громадянські навички, а й допомагають покращити соціальну компетентність. Запропонувати учням написати невеличке есе на тему «Якби я мав владу, я б...». Обговорити твори, проаналізувати, чи справді те, що вони написали, є повноваженням певної особи. Допомогти учням розібратися, хто і за що відповідає. Розказати про повноваження депутатів, міських голів чи голів сільських рад тощо. Як підсумок, «Вибори Проезидента школи». Допомогти кандидатам організувати свій передвиборчий штаб, порадити їм включити

дітей, які допоможуть виготовити листівки, написати передвиборчу програму, провести дебати. Це допоможе нам виявити нові таланти учнів, це дасть нам можливість розвинути особистість.

Одне з головних завдань при формуванні громадянської компетентності – розвиток у дітей та молоді соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність – термін, що описує взаємини між особою та суспільством. Вона базується на соціальних нормах і передбачає виконання вимог суспільства і відповідну поведінку. Соціальна відповідальність полягає у виконанні вимог, що висуває суспільство та держава. Соціальна відповідальність – це виконання обов'язку перед суспільством. Це один із чинників, що створює успішне громадянське середовище. Вона формується протягом усього життя людини і впливає на цей процес багато чинників. Це – родина, школа, оточення, друзі.

Поговорити з дітьми про те, як вони розуміють поняття соціальна відповідальність, як намагаються бути соціально-відповідальними. Розказати їм, що соціальна відповідальність – це також можливість власним прикладом показати суспільству, як, яку користь можна принести іншим. Навчимо дітей брати відповідальність не тільки за себе, а й за долю інших і розвивати свою громаду та державу, створюючи комфортні умови для життя та розвитку кожного мешканця. Для цього школярі можуть бути просвітниками – знати, розуміти і поширювати важливі для суспільства цінності та ідеї. Наприклад: «Здорова людина – здорова громада», що має мету спонукати людей бути здоровими і усвідомлювати цінність власного здоров'я і його важливість для суспільства і громади. Важливо вести здоровий спосіб життя і своїм прикладом залучати інших до цієї важливої справи.

Давати приклад, як берегти своє здоров'я, можуть навіть молодші школярі. Для цього їм потрібно допомогти визначити, що добре, а що й не дуже, організовуючи гру «Кошик звичок». В процесі якої, можна запропонувати різні проекти, як от «Вплив солодів на життя людини» та ін. Така робота допоможе нам у формуванні соціальної відповідальності, бо ми не тільки заохочуємо дітей до здорового харчування, а й спонукаємо їх до поширення інформації про нього.

Намагатися якомога більше розповідати дітям про свідоме споживання ресурсів, це також формує соціальну відповідальність. Привчати дітей бережливо ставитись до своєї рідної землі, що є невід'ємною частиною громадянської компетентності. Розказати школярам про основи енергозбереження, його принципи і технології. Учня молодших класів можна показати пізнавальний мультимедіа на цю тему. Для школярів середніх і старших класів провести розмову в колі «Вогник». Поговорити з дітьми про наслідки комфорту без світла, як можна економити електроенергію, поміркувати про економію води та інших ресурсів. В цій розмові ми досягнемо мети: формування громадянської компетентності та соціальної відповідальності.

Дуже важливо, щоб учні розуміли, що соціальна відповідальність повинна бути не тільки в громадян, але й у влади і бізнеса. Можна показати це на прикладі: коли президенту школи потрібно звітувати перед виборцями.

Всі ці прийоми та вправи допоможуть нам розвивати у дітей навички і компетентності соціальної відповідальності, що, безумовно, буде сприяти становленню їх у майбутньому як активних та свідомих громадян своєї країни.

Формуючи громадянську компетентність, безперечно, ми маємо не тільки розповісти учням, як саме вони можуть реалізувати себе в суспільстві, а й допомогти розкрити їм свої таланти, якомога більше дізнатися про професійні можливості у майбутньому. Тобто, набути й професійної компетентності. Наша мета: сприяти тому, щоб діти розширювали свій світогляд.

Для гармонійного розвитку особистості допоможемо учням дізнатися про великий світ професій в таких заходах: День професій, виступ батьків на годині спілкування про свою професію, День вчителя, де діти можуть відчути себе на місці вчителя. Така

активність допоможе учням засвоїти норми соціальної поведінки. Ми можемо організувати не тільки мандрівку світом професій, а й мандрівку історичною країною, які формують уявлення про рідний край, як цікавий культурний об'єкт та туристично привабливий регіон.

Обговорити з учнями, що таке громадянське суспільство? Допомогти краще зрозуміти, що в громадянському суспільстві люди самоорганізуються на основі спільних незалежних від держави інтересів. Вони разом спілкуються та взаємодіють заради спільної мети. Складовими громадянського суспільства можуть бути: громадські організації, професійні та творчі спілки, релігійні та благодійні організації, недержавні засоби масової інформації. Розказати дітям, яким чином дитячі організації допоможуть їм в особистому розвитку. Такі організації мають багато напрямів: історичні, мистецькі, журналістські, економічні, спортивні, правові. Запропонувати презентувати шкільну організацію, яка відповідає їх захопленням і інтересам, реалізовує їх здібності та потреби.

Сформована компетентність дозволяє людині визначити, розпізнати і ефективно, успішно розв'язати, незалежно від ситуації, проблему, що є характерною для певної сфери чи виду діяльності. [9]

В арсеналі кожного вчителя ще багато прийомів і розробок. Найголовніше, що наша праця спрямована на розвиток активних і свідомих громадян, що в майбутньому приведе нашу країну до успіху. Нові історичні реалії, в яких опинилася Україна на початок 21 сторіччя, актуалізують необхідність формування в учнів комплексу громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, готовність відстоювати і захищати її інтереси, реалізовувати свій потенціал на благо України.

Список використаних джерел:

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - №22.- 2000р.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) – Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – К. «Педагогічна преса», лютий 2012 - № 4-5
3. Закон України «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою 3.05.91 р., зі змінами 23.12.2010 № 2856-VI) – www.rada.gov.ua.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» (зі змінами № 3701-VI від 06.09.2011 р.) - www.rada.gov.ua
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Овчарук О. // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
6. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Пометун О.І. // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18
7. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи // Під заг. ред. О. Овчарук. - К.: «К.І.С», 2004.

Використання Орф-технологій для поліпшення психічного стану дітей

Анотація. Стаття ознайомлює з концепцією Карла Орфа «Шульверк. Музика для дітей» і доцільність її адаптації з урахуванням кризових ситуацій сьогодення. Основа цієї педагогіки – «вчимося, роблячи і творячи», що дозволяє дітям пізнати музику в дії, а не через теоретизацію. Акцентується увага на провідному принципі – навчання через творчість.

Ключові слова: інновація, імпровізаційне музикування, елементарна музика, інструменти-саморобки, «звукові жести».

У стані війни діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Музичні заняття дають змогу дітям отримувати психолого-педагогічну підтримку, допомагати знімати напругу після сигналів повітряної тривоги та перебування в бомбосховищах. У комплексі засобів впливу на покращення емоційного стану дошкільнят варто використовувати інтеграцію рухів, співу та гри на різних музичних інструментах. Такі завдання здатна успішно вирішувати саме методика Карла Орфа.

Орф-педагогіка сьогодні дуже затребувана серед фахівців у галузі музикотерапії та музичної педагогіки. Більш ніж в 40 країнах світу концепція Карла Орфа «Шульверк» широко використовується. Орф-підхід, що виник на хвилі соціальних та культурних трансформацій початку ХХ століття, ввібрав у себе (явно чи неявно) основні філософські, культурологічні, естетичні та соціокультурні відкриття свого часу. Досягнувши певного метакультурного синтезу, ці ідеї фактично сформували образ сучасної європейської культури, вплинули на сучасні соціокультурні практики та педагогічні підходи.

Коли Карл Орф, великий композитор, склав два німецькі слова Schule (школа) і Werk (робота), то, напевно, намагався прямо визначити, що в Шульверці є місце і вченню, і роботі... Слово «Schulwerk», відоме без перекладу педагогам усього світу, було створено самим Орфом і позначає «навчання в дії». Головний принцип цієї педагогіки – «вчимося, роблячи і творячи» – дозволяє дітям, виконуючи і створюючи музику разом, пізнати її в реальному, живому дії, в процесі музикування, а не наукоподібного теоретизування. Орф відомий в усьому світі як композитор, який запропонував практичну модель музикування з дітьми. Вся «теорія» його концепції зафіксована в нотах – невеликих і повних чарівності партитурах для співу, гри і танцю з акомпанементом орфовських інструментів. Кожна невелика п'єса з Шульверка доступна у виконанні навіть маленьким дітям.

Педагогічні принципи К. Орфа давно знайшли визнання у міжнародній музичній освіті. Педагогів приваблює його концепція елементарного музикування, заснована на єдності різних та рівноправних видів художньої діяльності: музики (ритм, спів, колективна гра на різноманітних інструментах) руху, слова, імпровізації. Сучасне розуміння проблеми музичного навчання дітей передбачає залучення в процес спілкування з музикою на основі принципу діяльності та творчої гри. Залучення до музики найбільш природно відбувається в активних формах спільного музикування (гра на музичних інструментах, спів, рух), яка повинна складати фундамент для музичного виховання дітей дошкільного, молодшого та середнього шкільного віку.

Основу концепції Орфа становить імпровізаційне музикування. Навчання через творчість сприяє прояву універсальної креативності, яка є в кожній дитині і розвиток якої стає все більш очевидною завданням освіти. Навчання через творчість – не елітарна, а загальна освітня необхідність, у якій закладені можливості, про котрі ми

можемо тільки здогадуватися. Мета музичного виховання перестає бути локальною і занижено-утилітарною. Вона природно з'єднується з головною метою освіти – допомогою людині повною мірою реалізувати свої можливості і стати самим собою.

Впроваджуючи інноваційні технології в систему роботи, я зацікавилась методикою К.Орфа, як умовою розвитку творчого потенціалу вихованців, їх природних здібностей, їх пізнання чарівного світу музики через особисті переживання. Така методика дає можливість виховання і навчання через мистецтво і творчість, які ґрунтуються на єдності і взаємозв'язку музики, рухів і мови. Тому ознайомлюючи своїх колег з сучасними інноваціями у вигляді майстер-класу, я пропоную нові ідеї для роботи.

Особливе місце в музично-педагогічній концепції К.Орфа приділяється музикуванню з акомпанементом «звукових жестів». Це гра звуками власного тіла: оплески, притупування, щиглики. К.Орф вважав, що дітям потрібна своя особлива музика. Вона повинна відповідати віку дитини і бути зрозумілою і доступною. Ця музика пов'язана з мовою і рухами. Застосування різних ритмічних та мелодійних інструментів в Орф-Шульверк, як правило, виконує роль акомпанементу до пісні чи танцю, тоді як терапевтичні інструменти часто використовуються для стимулювання спілкування та допомагають досягти спільної уваги. У дитячому садку навчання танцю не є спеціальним завданням. Відправною точкою для роботи педагога є рухова гра, в якій діти творчо пізнають можливості свого тіла: похитування, балансування, повороти і кружляння, біг і біг підстрибом, повзання, обертання, нахили та багато іншого. Прості рухи, що повторюються в безлічі варіантів, і повинні становити головну турботу педагога-музиканта, що працює з дошкільнятами. У цій віковій групі життєво важливо підтримувати притаманне дітям задоволення від необхідності спонтанного руху під музику. Якщо спочатку дитина рухається спонтанно, сама по собі, то потім поступово залучається до стихії колективного руху разом із усіма учасниками музикування.

Ідея творчого виховання за К.Орфом – різномислення, з якого в співпраці народжується музика.

Елементарна музика – це гра звуками дитячих інструментів, людського тіла, шумами предметного середовища (металевими звуками предметів: каструлі, ложки, кришки, зв'язки ключів, пружинки та ін.), природи (шурхіт листя, паперу, стук каштанів, горіхів, ляскотіння сухої квасолі). Різноманітність звуків, тембрів і фарб сприймається дітьми, як оточуючий «звуковий космос», з якого народжується музика.

При викладанні ідей та принципів музичної педагогіки та музикотерапії Карла Орфа професіоналам величезне значення, крім теоретичних знань у музиці, мають навички виготовлення різних музичних інструментів. В елементарному музикуванні діти використовують власні інструменти – саморобки створені батьками з відходів та природного матеріалу. Це квасолеві брязкальця, горіхові ланцюжки, ложки-намисто, арфи з олівців, кубики-кастаньети, ґудзикові браслети, бубон з кришок, маракаси з кіндерів.

Гра на дитячих (придбаних чи саморобних) музичних інструментах в ансамблі та в оркестрі – один із найулюбленіших для дітей видів музичної діяльності. Вона підвищує інтерес дошкільнят до музичних занять, сприяє розвитку музичної пам'яті, уваги, допомагає долати надмірну сором'язливість, скутість. При цьому розвиваються й реалізуються природні музичні здібності та виконавські здатності всіх дітей незалежно від рівня обдарованості; проявляються індивідуальні риси кожного виконавця; воля, емоційність, зосередженість. Така гра є чудовою формою залучення дітей до спільного елементарного музикування.

На найпершій стадії свого використання дитячі музичні інструменти мають бути іграшками. Музичні іграшки збуджують творчу думку дитини, допомагають зрозуміти, звідки беруться звуки. А найголовніше – вони зручні для використання в різноманітних забавах малечі. Їх можна озвучити найпростішими інструментами, які виготовляють

самі діти з усього, що можна знайти у побуті й пристосувати для звукоутворення. Мета такої інструментальної гри – імпровізаційне розважальне звуконаслідування.

Інструментальна гра в її елементарно-імпровізаційному вигляді є органічною частиною дитячої музичної культури. Власне, інструменти чи не найпривабливіша для дітей музична галузь. Адже дитина й саму музику асоціює з інструментом, а не зі співом, позаяк вона не виокремлює спів із усного мовлення. Отже, саме інструмент є для неї символом музики.

Навчання дошкільнят гри на саморобних музичних інструментах проводжу організовано і послідовно. Знайомство з ними можна здійснювати як на музичних заняттях (протягом 5-7 хв.), так і в ході індивідуальної роботи. Тут доцільно вдаватися до різних методичних прийомів: до показу ілюстрацій, музичних іграшок; використання музично-дидактичних ігор, фланелеграфа; слухання музики в запису і т. д. З багатьма інструментами дошкільнят ознайомлюю на музичних заняттях з урахуванням їхніх вікових особливостей. З рештою інструментів, які використовую в оркестрі, у невеликих ансамблях та в деяких музичних іграх, ознайомлюю індивідуально. Навчання може здійснюватись і у вільний від занять час.

В цій роботі, зокрема, знадобляться народні поспівки, потішки, пісеньки. Вони допомагають розвивати у дітей мелодійний слух, чуття ритму, голос, здатність порівнювати й розрізняти звуки за висотою і тембром.

Для правильної організації роботи дотримуюсь таких принципів:

- урахування жанрового розмаїття музичних творів;
 - використання іграшок – саморобок у різних видах музичної діяльності;
 - забезпечення максимальної активності дітей на всіх етапах – під час виготовлення музичних інструментів, навчання гри на них та виконавства;
 - співробітництво дітей одне з одним і з дорослим;
 - урахування підготовленості й зацікавленості самих вихователів;
 - залучення батьків до виготовлення саморобних музичних інструментів.
- Матеріалом для музично-інструментальної дитячої творчості можуть слугувати:
- бляшанки різних розмірів (з-під кави, фарби тощо);
 - природний матеріал (каштани, горіхи, камінці, насіння, різні крупи);
 - пластмасові, металеві картонні коробочки;
 - пляшечки з-під йогурту;
 - дрібні металеві предмети (гайки, ключі, кришечки);
 - дзвіночки, брязкальця, гудзики різних розмірів, фломастери без стрижнів;
 - дерев'яні брусочки, палички, кубики, олівці;
 - нитки, дріт, риболовна жилка, клаптики тканини.

Кожен перелічений предмет має свій «голос».

Отже, значимість ідей К.Орфа полягає в тому, що дітям потрібна своя музика, спеціально призначена для музикування на початковому етапі, початкове музичне навчання має бути сповнене позитивних емоцій і радісного відчуття гри. Комплексне навчання музиці на уроці надає дітям широкі можливості для творчого розвитку здібностей. К. Орф вважає, що найголовніше – атмосфера заняття: захопленість дітей, їх внутрішній комфорт, бажання дітей проявити себе в ролі активного учасника.

Прогресивність ідей К. Орфа можна узагальнити через положення:

- загальний музично-творчий розвиток особистості кожної дитини;
- дитяча музична творчість як метод активного музичного розвитку і становлення творчої особистості;
- зв'язок дитячого музичного творчості з імпровізаторськими традиціями народного музикування.

Застосування прийомів і методів роботи, запропонованих К. Орфом допомагає в практичній реалізації загальної концепції музичного виховання, а так як основний напрямок у технології К.Орфа – ігрові моделі занять, то вони найбільш прийнятні в

дитячому садочку. Я впевнилась, що гасло «За діяльнісне навчання», висунуте К.Орфом, приносить позитивні результати. Опановуючи мову музики, пізнаючи засоби її виразності і застосовуючи їх у своїй виконавській практиці, діти і розумом, і почуттями залучаються до творіння музики. Вони звертаються до найстаріших мовних і музичних форм, які духовно відповідають раннім ступеням розвитку свідомості. Нескладні ритмічні і мелодійні музичні інструменти кличуть до танцю, танець народжує музику. Імпровізоване музикування формує «танцюючий хор», який виконує театралізовані вірші та сценки. Все разом це дає можливість розвивати здібності, закладені в кожній особистості.

Музика завжди слугувала чудовим релаксантом. Щоб допомогти дітям знизити рівень стресу і впоратися з емоційним навантаженням під час воєнного стану, варто щоденно проводити музичні міні-заняття, де вони можуть трохи розслабитись та відпочити.

Список використаних джерел:

1. Гураш Л. Відчути і збагнути: теорія і методика. *Дошкільне виховання*. 2002. № 3. С.12-17.
2. Завалко, К. В. Теоретичні аспекти впровадження методики елементарного музикування Карла Орфа в сучасну педагогічну практику. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14*: № 10.2010.
3. Миронова С. Особливості інклюзивної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. №11.С.5-9.
4. Ростовський О. Хлебнікова Л. Які почуття передає музика: методичні рекомендації. *Початкова школа*. 2001. №9. С.39-42.
5. Садовенко С.М. Методика формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку (на матеріалі українського фольклору): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02/ Київ, НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007.
6. Шевчук. А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей. *Дошкільне виховання*. 2000. №2. С.22-28
7. Шевчук А. Сучасні підходи до організації свят та розваг. *Дошкільне виховання*. 2000. №3. С.29-33.
8. Орф Шульверк Асоціація України: веб-сайт. URL: <http://www.orff-ua.com/index.html>
9. Орф-студія «А-Соль»: веб-сайт. URL: <http://www.a-sol.org.ua/>

Галина Хацяук,
вихователь Шепетівського ЗДО №7
«Дюймовочка»

Краєзнавча робота зі старшими дошкільниками як ефективний засіб формування свідомої любові до Батьківщини

*Моя земля – земля моїх батьків.
У ній міцним корінням проростаю.
Слова-накази прадідів – дідів,
Мов долю, перелистую – читаю.
Моя земля, земля моїх батьків.
Торкаюсь серцем свого родоводу.
То є історія мого народу,
Початок витоків моїх шляхів.*

Анотація. У статті переосмислено народознавчо-краєзнавчу роботу з огляду сучасних реалій та потребу у даному виді освітньої роботи у закладах дошкільної освіти, як один із напрямів просвітницької діяльності не лише з дошкільниками, а й з їх родинами. Рідна природа, мова, традиції, культура, люди, що оточують — це все те, що формує національно-патріотичну, громадянську позицію нового покоління, свідому любов до Батьківщини. Поданий у статті проект «Лелечі дороги», охоплює роботу з залучення дітей до вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, формування в них активної громадянської позиції, створення умов для включення батьків вихованців до пошукової роботи та оволодіння ними практичними навичками.

Ключові слова: рідний край, Батьківщина, традиції та звичаї, народна спадщина, патріотичне та громадянське виховання, краєзнавча діяльність, проект.

Любов до рідного краю починається з відчуття абсолютного щастя. Витоки любові до рідної землі беруть свій початок від знайомої до найменшого камінчика доріжки, якою щодня йшли з батьками, милування її мальовничими пейзажами, милими серцю краєвидами. Рідний край — твій рідний дім, де жила чи живе твоя сім'я. Це рідна природа, рідна земля - все те, що глибоко врізалось в пам'ять на все життя і зберігається в душі як найпотаємніше. Батьківщиною може бути все: будинок, вулиця, село, місто, країна. Однак це не тільки географічне положення. Це більш широке поняття, що не обмежується власним будинком або певною територією. Отже, рідний край — це не місце на карті, це кохання в серці на все життя.

Народ, рідна мова, традиції, культура, рідна природа — це все те, що ми уявляємо, коли говоримо слово «Батьківщина». Кожна людина повинна не просто любити рідну землю, а й знати її історію та поважати її культуру.

Громадянське виховання ґрунтується на ідейному багатстві народу, його морально – етичних цінностях, виховній мудрості. Щоб діти стали народом, творцями своєї держави, необхідно щоб вони міцно засвоїли духовність, культуру рідного краю, глибоко пройнялися його національним духом. Ці якості потрібно виховувати у дітей з раннього дитинства тими засобами, методами, традиціями, способами, мораллю, що вироблені народом упродовж усього розвитку, поєднуючи ці засоби та методи з новітніми надбаннями європейського та світового культурно – педагогічного досвіду, можливостями технічного прогресу.

В документах Верховної Ради, Державній національній програмі «Освіта», у «Концепції громадянського виховання особистості», у Законі України «Про освіту» зазначено, що основою розвитку українського суспільства є виховання свідомого громадянина, патріота, формування вміння жити в громадянському суспільстві, духовності, фізичної досконалості, моральної, художньої – естетичної, трудової, екологічної культури.

Необхідно пам'ятати про значення краєзнавства у справі виховання патріотизму та громадянськості. У дошкільному віці відбувається формування культурно-ціннісної орієнтації, духовно-етичної основи особистості дитини, розвиток її емоцій, відчуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві, починається процес національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі.

Вивчення рідного краю та використання краєзнавчих матеріалів у освітньому процесі було обґрунтовано в працях українських вчених й педагогів М. Галущинського, В. Геринович, О. Духнович, А. Макаренка, С. Рудницького, С. Русової, К. Ушинського, І. Ющишина та ін. Значну увагу вивченню рідного краю приділяв В. Сухомлинський. У сучасних умовах це питання дослідили М. Костриця, В. Обозний, М. Стельмахович, В. Струманський та ін.

Краєзнавству належить провідна роль у формуванні любові дітей до рідного краю. З усебічного ознайомлення під керівництвом вихователя природних, соціальних та історичних умов рідного міста чи села починається українознавство. Дошкільне

краєзнавство має природознавчий, фольклорний, етнографічний та інші напрями. Усі вони тісно пов'язані між собою і за змістом, і за формами організації та методами використання. Одним з основних напрямів патріотичного виховання дітей дошкільного віку є краєзнавство – тобто вивчення історичних, географічних, культурних особливостей рідного краю.

Краєзнавство є організованою і керованою педагогом пізнавальною, пошуково-дослідницькою, суспільно-корисною працею дітей, яка спрямована на комплексне вивчення рідного краю (природа, побут, господарство, культура).

Організація роботи по ознайомленню дітей з рідним краєм здійснюється як комплексне розв'язання пізнавальних, навчальних, виховних та мовленнєвих завдань. У процесі вирішення завдань по ознайомленню з рідним краєм вихователь має змогу: - розвивати пізнавальну активність дітей, прагнення якомога глибше пізнати свій народ, свої традиції; - формувати стійкий інтерес до історії, особливостей, неповторності свого рідного краю; - прищеплювати дітям навички пошуково-дослідницької діяльності, уміння аналізувати, робити висновки.

У краєзнавчій діяльності закладів дошкільної освіти можна виділити два основні етапи: навчально-освітній і науково-дослідницький. На першому етапі діти набувають певних знань про свій край, оволодівають елементарними вміннями і навичками працювати самостійно. На другому – ведуть науково-дослідницьку роботу. Самостійно або колективно вони досліджують історію свого краю.

Форми проведення краєзнавчої роботи з дошкільниками поділяють на безпосередні (піші переходи; дитячий туризм; міні-подорожі вихідного дня спільно з батьками; екскурсії, цілеспрямовані погулянки) та опосередковані (перегляд відеоматеріалів; перегляд фотоальбомів; читання творів про рідний край).

Елементи краєзнавчої роботи застосовуємо в процесі малювання та аплікацій дошкільників. Під час організації занять з малювання чи аплікації, за підготовленими вихователем зразками, необхідно навчити дітей відтворювати на папері елементи народних орнаментів. Так, ми ознайомлюємо дошкільнят із Самчиківським розписом (або самчиківкою) як вид українського декоративно-ужиткового мистецтва зародився наприкінці XIX – на початку XX ст. у селі Самчики Старокостянтинівського району Хмельницької області, так як це сусідній район з Шепетівщиною. Діти можуть складати на формі декоративні орнаменти Самчиківського розпису. В процесі декоративного малювання дошкільники вивчають особливість Самчиківського розпису, який полягає саме в сюжетності. Йдеться про сюжети з колядок, щедрівок, з української народної творчості, казок тощо. Дошкільнята із задоволенням дізнаються, що кожен орнамент мав свою назву, за якою його одразу можна було розпізнати. Найчастіше в роботах авторів Самчиківського розпису зустрічаються барвінок, соняхи, рожа, колоски, маки, дзвоники, ягідки, бруньки, калина, гілочки. На малюнках квіти зі знайомих і звичних раптом стають казковими, фантастичними рослинами, набувають неперевершеного українського колориту.

На допомогу педагогам у нашому закладі функціонує народознавчий музей «Українська світлиця», де представлені різні експозиції: «Вишиванки нашого регіону», «Стародавній посуд», «Знаряддя праці», «Родинні обереги» тощо. Експонати музею також доповнюють і родини моїх вихованців.

У своїй роботі, я часто звертаюся до творчості письменника Олександра Царика, який досліджував усну народну творчість Шепетівчини: легенди і перекази, колядки, казки, тощо. Мої вихованці залюбки переказують легенди «Про отамана Шепіта», «Дуби козака Шепота». Перебуваючи у навколишніх селах у своїх прабабусь, досліджують та вивчають малі віршовані твори, порівнюючи їх. Мої вихованці часто цікавляться звичаями та традиціями рідного краю, стали більш допитливими.

Також у закладі створено фольклорний гурток «Вишиванка», основним завданням якого є залучати дітей до української національної обрядовості, підготовки

та проведення свят, ігор, використання народних прикмет, народної творчості, яка оспівує красу, виховує бажання бачити прекрасне. Під час гурткової роботи діти залюбки вивчають запальний український гопачок, водять гаївки, співають народні пісні, обігрують народні обряди.

Основа патріотизму та громадянської гідності закладається в дитячі роки – з любові до рідного краю, рідної культури, до своєї сім'ї, домівки, садочка. А вже поступово зі зростанням особистості ця любов переходить до «великої Батьківщини – України».

Патріотизм як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній роботі поєднано ознайомлення дітей з явищами суспільного життя, народознавство, засоби мистецтва, практична діяльність дітей (праця, спостереження, ігри, творча діяльність та ін.), національні, державні свята.

Основними напрямками патріотичного виховання є:

- ✓ формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- ✓ краєзнавство;
- ✓ ознайомлення з явищами суспільного життя;
- ✓ формування знань про історію держави, державні символи;
- ✓ ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- ✓ формування знань про людство.

Для патріотичного виховання важливо правильно визначити віковий етап, на якому стає можливим активне формування у дітей патріотичних почуттів. Найсприятливішим для систематичного патріотичного виховання є старший дошкільний вік, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

До ефективних методів і форм організації патріотичного виховання належать:

- екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць;
- розповіді вихователя;
- бесіди з цікавими людьми;
- узагальнюючі бесіди;
- розгляд ілюстративних матеріалів;
- читання та інсценування творів художньої літератури;
- запрошення членів родин у дитячий садок;
- спільні з родинами виховні заходи (День сім'ї, свято бабусь тощо);
- зустрічі з батьками за межами дошкільного закладу, за місцем роботи та ін.

Пріоритетність виховання громадянина-патріота зумовлюється процесом відродження нації. Для України, яка ще досі є державою на порозі свого національного становлення, громадянсько-патріотичне виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти розвитку її особистості, яка є серцевиною української національної ідеї. Перед нами, педагогами, стоїть складне й відповідальне завдання – формувати національні, громадянські якості, глибоке розуміння дітьми належності до нашого українського народу, до своєї рідної Батьківщини, готовність відстоювати і захищати її інтереси, реалізовувати свій потенціал для зміцнення нашої української держави.

Час постійно вносить свої корективи у наше життя, і ніхто знає, як складеться воно у майбутньому, тому закласти у маленьких серцях зернята любові до рідного краю, віру у свою землю, повагу до її історичних традицій – головне завдання педагога на даному історичному етапі. Саме тому, одним із пріоритетних напрямів у своїй діяльності обрала краєзнавчу роботу, для роботи з дошкільниками старшого дошкільного віку розробила **проект «Лелечі дороги»**, основним завданням якого стало залучення дітей та батьків вихованців до вивчення історії рідного краю та

довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, а також до природоохоронної та дослідницької діяльності; формування в них активної громадянської позиції; створення умов для включення батьків вихованців до пошукової роботи, оволодіння практичними навичками. З урахуванням того, що заклад відвідують діти з числа внутрішньо переміщених осіб, даний проєкт несе на собі ще й просвітницьку функцію. На мою думку, втратити все це – величезне горе. Думаючи про людей, яким доводилося залишати свою домівку та жити на чужині, я можу уявити, як важко їм було. А ще гірше – бачити свій рідний край у занепаді, зруйнованим війною.

Залучаючи до роботи дітей та дорослих з числа внутрішньо переміщених осіб, даний проєкт надає їм змогу пригадати про рідну домівку, що змушені були покинути, розповісти про неї іншим, знайти спільне у наших регіональних «маленьких Батьківщинах», ознайомитись з нашим рідним краєм.

Освітньо-виховний проєкт "Лелечі дороги"

Актуальність проєкту:

Засвоєння історико-культурної спадщини та духовних надбань українського народу, закономірностей розвитку навколишнього світу; в гармонії між природою і людиною виховати всебічно розвинену особистість.

Мета проєкту:

Утвердження в свідомості і почуттях особистості дітей дошкільного віку патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого, любові до рідного краю, виховання поваги до народних звичаїв, традицій, духовних і культурних цінностей.

Завдання:

- залучення дітей до вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, а також до природоохоронної та дослідницької діяльності;
- формування в них активної громадянської позиції;
- створення умов для включення батьків вихованців до пошукової роботи, оволодіння практичними навичками.

Учасники проєкту: вихованці старшої групи, батьки, педагоги закладу, працівники музею Пропаганди, працівники Краєзнавчого музею, працівники ЦЕНТУМ

Дидактична характеристика проєкту:

Тип за формами та результатами діяльності: освітньо-виховний.

Тип за складом учасників: груповий.

Тип за тривалістю виконання: довготривалий.

Предмет пізнання: краєзнавчі об'єкти рідного міста, етнографічні, історичні об'єкти і явища соціального життя.

Форми роботи в межах проєкту: мультимедійні заняття, онлайн та пішохідні екскурсії, пізнавально-ігрові заняття, конкурсні заходи, акції, виставки, екскурсії вихідного дня, геокешинг, майстер класи.

Етапи реалізації проєкту

I етап – організаційний

Визначення теми, мети проєкту, формування завдань. Складання плану роботи над проєктом, тематики мультимедійних занять та онлайн екскурсій.

II етап – підготовчий

Підготовка мультимедійних презентацій за визначеними темами, розробка занять, тематичних розваг, виставок, пам'яток, плану та маршрутів екскурсій. Збір довідкових та додаткових матеріалів.

III етап – підсумок роботи

- систематизація роботи у посібнику для педагогів «Рідний край очима дітей»
- створення Лепбуку для дітей «Рідне місто»

Умови реалізації проєкту

Проект спрямовано на ознайомлення з природними багатствами рідного краю, історією та культурою, літературною спадщиною, пам'ятками архітектури, мистецтва, видатними особистостями рідного міста.

Проект реалізується протягом навчального року. Розрахований на проведення занять з дошкільнятами та роботою з батьками вихованців закладу дошкільної освіти.

Згідно з умовами про співпрацю з позашкільними закладами освіти, музеями міста Шепетівка організовано проведення навчально-виховної роботи з дітьми та батьками за такими формами та тематикою:

I. Мультимедійні екскурсії:

«Пам'ятки міста Шепетівки»

«Священна пам'ять невмируща» (жертви голодомору)

«Краєзнавчі стежини»

«Підприємства міста»

«Місто серед шепоту лісів» - ліси, зони відпочинку, дендропарк Мальованка;

«За лаштунками свята. (Музична школа, Шепетівський будинок культури, Будинок творчості школяра)»

2. Пішохідні екскурсії вихідного дня:

«Я розповім тобі про Шепетівку» - екскурсія вулицями міста

«Площа Шевченка – серце нашого міста»

«Дендропарк ЦЕНТУМ – природна перлина нашого міста»

«Дзвони пам'яті» (до меморіалу Вічної Слави)

«Парк «Культури та відпочинку» - місце веселощів та відкриттів»

«Вдячні Вам за подвиг» - алеєю полеглих героїв

3. Заняття:

«Екскурсія в українську світлицю»

«Музей - скарбниця пам'яток»

«Народне вбрання українців»

«Росте у саду калина, ростеш на Батьківщині й ти»

«Символіка і обереги українського народу»

«Від дідусявого горщика до бабусиної скрині»

«Дорогами рідного міста»

«Письменники Шепетівки»

«До віку з нами ваша слава» (до Дня Пам'яті та Примирення)

«Зустріч з воїном-захисником»

4. Тематичні виставки

«Родинні обереги»

«Символіка рідного краю»

«Письменники рідного краю»

«Ними пишається Шепетівка (діячі культури, спортсмени, воїни)»

«Мій рідний воїн захисник»

«Фоторепортаж: Шепетівка від минулого до сьогодення»

«Знайомтесь: моя мала Батьківщина»

5. Родинні майстер-класи

«Підкова - сімейний оберіг»

«Лялька-мотанка»

«Оберіг для воїна»

«Яєчко-зернівка»

«Комашки рідного краю» - з синильного дроту

6. Родинні свята та розваги

«Пісні мого народу»

«Ой на вечорницях»

«Різдвяні посиденьки»

«Місто очима дітей. Конкурс екскурсоводів»

«Традиції моєї родини»

Очікуванні результати

- популяризація роботи народознавчо-краєзнавчого спрямування серед дошкільнят та їх батьків;

- розширення знань про традиції та звичаї нашого краю, про історичне минуле та видатних діячів міста;

- розробка пам'яток: «Де побувати у вихідні. Проведемо час з користю», «Ними пишається Шепетівка», «Музей для дітей», «Підприємства міста», «Історичні цікавинки. Пам'ятники, архітектура»;

- систематизація роботи у посібнику для педагогів «Рідний край очима дітей»;

- створення Лепбуку для дітей «Рідне місто».

Неможливо уявити справжнього громадянина, який би не виявляв любові до рідного краю, не шанував би матір і батька, не турбувався про охорону рідної землі. Отож, стараймося виховувати справжнього патріота своєї землі, який буде жити і творити в майбутньому. Мені здається, що мандрівка в минуле, до рідних батьківських стежинок – це не мода і не забаганка, а людська потреба, яка освячується духовними витоками, громадянським обов'язком.

Список використаних джерел:

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан – Вид. 2-ге, зі зм. і доп. – Тернопіль: Мандрівець, 2022. – 216 с.

2. Тамара Піроженко. Стаття «Особистість дитини. Впроваджуємо оновлений Базовий компонент дошкільної освіти». Дошкільне виховання, 2021, № 8

3. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

4. Вебінар «Вивчення предмета «Громадянська освіта» в школі: глибоке занурення.» ТОВ «На Урок» та Бут Ганна.

5. URL: <https://naurok.com.ua/webinar/vivchennya-predmeta-gromadyanska-osvita-v-shkoli-gliboke-zanurennya?reg=true>

6. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Бех, К. Чорна // Методист (Шкільний світ). – 2014. - №11. – С. 11-25.

7. Бех І. Своєрідність громадянськості педагога за В. О. Сухомлинським / І.Бех // Педагогічна газета. – 2007. - №12. – С.4.

8. Каплуновська О. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська, І. І. Кичата, Ю. М. Палець; за наук. ред. О. Д. Рейпольської. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 72 с.

9. Анга Тревел. ОСТАННЄ МІСТО ЗЕМЛІ – ШЕПЕТІВКА! URL: <https://anga.ua/city/shepetivka.html>

10. МоеМісто.ua.12 найцікавіших місць Хмельниччини. URL: <https://moemisto.ua/km/blog/naytsikavishi-mistsya-hmelnichchini-825.html>

11. Інтерактивна культурно-туристична мапа Хмельниччини. URL: <https://turistmapa.com.ua/?i=attraction&type=10-palace&map=1>

12. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році: Лист МОН № 1/12702-23 від 24.08.23 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89848/

13. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>

Цимбалюк Людмила,
вчитель Полонського ліцею №4
Полонської міської ради
Полонської міської територіальної громади

Викладання математики в умовах воєнного стану

Анотація. У тезах висвітлено проблематику викладання математики у закладах загальної середньої освіти у воєнний час. Автором розкрито методологічні, організаційні та психоемоційні аспекти у викладанні точних дисциплін. Також було запропоновано шляхи покращення умов навчання під час військового стану з метою збереження головних програмних результатів та освітніх компонент.

Ключові слова: математика, учасники освітнього процесу, програмні результати навчання, дистанційне навчання.

Освіта є основою формування особистості і це залишається константою протягом різних періодів існування людства. Згідно із законом України «Про освіту», кожен має право на освіту, а отримання повної загальної середньої освіти є обов'язковим поняттям.

Проте, говорячи про організацію освітнього процесу у загальноосвітніх навчальних закладах у довоєнний час і тепер, маємо ряд відмінностей, які, на жаль, лише ускладнюють можливість її одержання, а в деяких випадках взагалі унеможливлюють це.

Це пов'язано з рядом факторів, спричинених повномасштабним вторгненням росії в результаті чого багато учасників освітнього процесу змушені були виїхати з України, а окуповані території взагалі втратили можливість навчатися.

Слід виокремити учасників освітнього процесу у галузі загальної середньої освіти, зокрема це є здобувачі освіти (учні 5-11 класів), їх батьки та вчителі. Кожен з учасників має свої очікування від надання освітніх послуг, які в першу чергу, мають бути якісними.

Говорячи про особливості викладання математики, як базової дисципліни, надзвичайно важливо мати належні умови та достатню кількість годин для освоєння дисципліни. Здається, головне, для учнів засвоїти ті програмні результати навчання, які вчитель планував при розробці програми вивчення математики, та й вчитель зацікавлених у повному сприйнятті учнями викладеного матеріалу. Та не завжди у період війни можна якісно провести урок, і це не залежить від кваліфікації вчителя чи навичок учнів. Перед сучасними учнями та їх батьками та вчителями постають нові виклики, такі як дистанційне навчання, навчання в укриттях, скорочені уроки та багато самостійної роботи. Для математики ці виклики є перешкодами, оскільки нічого не може замінити якісно та методично грамотно проведеного уроку, тим паче з чіткими роз'ясненнями вчителем матеріалу та його засвоєння на конкретних прикладах.

Не меншого значення набуває також психологічна складова навчального процесу. Мається на увазі психоемоційний стан усіх учасників навчального процесу, причому серед них найбільш емоційно стійким має бути саме вчитель, адже в тій чи іншій ситуації має швидко змотивувати дітей, заспокоїти батьків і при цьому продовжувати навчати. І тут вже не має значення де цей вчитель знайде ресурс для відновлення, так як витримувати постійно таку напругу та відповідати критеріям педагогічних норм стає дедалі важче. І це не має значення чи то є вчитель початкових класів чи старшої школи – всі однаково перебувають в подібних ситуаціях.

Що стосується організації навчання, то вчителі математики змушені були комбінувати різні його форми, тобто дистанційне чи очне, а також віддалена робота. Завдяки вмінням працювати дистанційно, яке учасники навчального процесу гарно освоїли під час пандемії, з цим викликом всі справились найкраще. Були налагоджені електронні журнали, розклади та й загалом, школи обрали найбільш зручні платформи для організації навчання, що спростило роботу на початку війни.

Та зрозуміло, що математика – це точна наука, яка вимагає наочного відображення явищ та процесів, і вчителі це демонстрували на шкільних чи мультимедійних дошках. Тай взагалі – зоровий контакт, реакція учнів на новий матеріал, вміння чітко формулювати думку відразу, це може формуватися виключно при роботі у класі. Якщо для старшокласників (10-11 клас) самодисципліна – це складова їх роботи і з ними працювати простіше, то для учнів 5-9 класів засвоєння матеріалу з математики, алгебри та геометрії є важчим, адже категоріальний апарат таких учнів знаходиться ще на надто низькому рівні, щоб розуміти поняття, які вимагає програма.

А якщо говорити про дітей, що цьогоріч уже повністю працюють за програмами НУШ чи Інтелект України, то тут не те, що потрібно навчитися очно, а ще й мати факультативні заняття з математики, оскільки програма спрямована на середнього чи сильного учня, який має ґрунтовні залишкові знання та готовий сприймати все важчий матеріал на належному рівні. І якщо ще в початковій школі багато чого могли діти засвоювати за допомогою батьків, то вже у старшій школі не всі батьки можуть бути компетентними у матеріалі, що пропонується програмами.

Задля того, щоб з'ясувати стан організації дистанційного навчання математики, вивчити проблеми, що виникали під час його організації та створити у подальшому умови, засоби і технології для організації цього навчання, співробітниками відділу математичної та інформатичної освіти Інституту педагогіки НАПН України у 2 семестрі 2021/2022 навчального року було проведено опитування близько 550 вчителів математики та 560 учнів з 24 областей України. Серед опитаних були як ті, що знаходяться на підконтрольних територіях, так і ті, що не на підконтрольних Україні територіях. Як свідчить опитування, близько 90 % учителям все ж таки вдалося організувати дистанційне навчання математики в другому семестрі. Звісно цьому посприяло те, що у вчителів був попередній дворічний досвід організації дистанційного та змішаного навчання, зумовлений пандемією COVID-19 та те, що 70 % учителів за 2021/2022 навчальний рік пройшли курси підвищення кваліфікації, що стосуються організації дистанційного чи змішаного навчання. 45,1 % учителів змогли організувати формат синхронного навчання, 51,6 % — біхронного навчання (поєднання синхронного і асинхронного навчання) і лише 3,3 % вчителів математики організували лише асинхронне навчання математики для своїх учнів. Кількість синхронних уроків у більшості вчителів (62,3 %) збігалася з тижневим навантаженням, а у 34,3 % була меншою. 79 % учителів зазначили, що тривалість їх синхронних уроків коливалася від 30 до 40 хвилин. Найчастіше вчителі використовували такі сервіси: • для відео зв'язку з учнями Zoom (46,5 %) або Google Meet (60 %); • для формування компетентностей і контролю На Урок (79,4 %), Всеосвіта (76 %), Learning Apps (51,9 %), ВШО (50 %), Мій клас (27,7 %), Classtime (18,4 %), GIOS (12,2 %), Matific (12 %) [1].

Що стосується організації навчального процесу з математики на прикладі Полонської ОТГ, то школи використовували платформу Google Meet для проведення уроків дистанційно та платформу Classroom для висвітлення домашніх завдань та різного роду самостійної роботи. Деякі вчителі під час дистанційного навчання впродовж 2 семестру 2022 року висилали записи проведених уроків, що надало змогу переглядати їх у зручний для кожного з учнів час.

Дистанційне навчання має бути орієнтованим на застосування математики в реальних практичних ситуаціях, в майбутній професійній діяльності, під час вивчення

інших шкільних предметів, що передбачає: виділення практичних ситуацій, для розв'язання яких найчастіше використовують дану математичну модель; застосування методу математичного моделювання; вироблення вмінь досліджувати математичні моделі реальних процесів та проводити найпростіші обчислювальні експерименти із використанням інформаційних технологій; збільшення питомої ваги прикладних текстових задач та задач на моделювання просторових форм за їх кількісними характеристиками [1].

Саме тому, для удосконалення методики викладання математики у загальноосвітніх навчальних закладах в умовах воєнного стану варто попрацювати над такими проблемами як:

- Психологічний та емоційний стан учасників освітнього процесу, зокрема супровід психологів як очного та і дистанційного навчання;

- Збільшення часу на уроки з математики, зокрема запровадження факультативів та години консультацій для вчителів;

- Формування мультимедійного матеріалу для візуалізацій тематики уроків та їх практичного відображення на реальних прикладах та запис таких презентацій для перегляду у зручний для здобувачів освіти час.

Таким чином, ускладнені умови у роботі вчителів зумовили ряд проблем як методичних так і організаційних, але враховуючи те, що найактуальнішим завданням на освітньому фронті є перемога у війні, решта проблем будуть вирішені беззаперечно.

Список використаних джерел:

1. Бурда, Михайло Іванович (orcid.org/0000-0003-0330-9866) and Васильєва, Д.В. (orcid.org/0000-0002-4083-681X) (2022) *Особливості навчання математики в умовах воєнного стану (методичні рекомендації)* Математика в рідній школі, 4-5. стор. 6-15.

2. Кирилова Л.О. Особливості викладання вищої математики та теорії ймовірностей в умовах воєнного стану / Л. О. Кирилова // *Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-метод. конф. (Одеса, 21-22 лютого 2023 р.). – Одеса: ОНЕУ, 2023. – С. 28.

Шевчишена О.В.,

старший викладач кафедри педагогіки та психології
Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Особливості здійснення педагогом психологічної підтримки школярів в умовах воєнного/післявоєнного стану країни

Анотація. У статті обґрунтовано можливості здійснення педагогом психологічної підтримки учнів в період воєнного стану соціуму. Актуалізовано важливість стимулювання розвитку в педагога психологічних компетентностей як запоруки надання психологічної допомоги школярам в період післявоєнного стану країни.

Ключові слова: воєнний стан країни, заклад загальної середньої освіти, травмуюча подія, психологічні стани учнів, інструктивно-методичні рекомендації, перша психологічна допомога, внутрішні можливості педагога, психологічна підтримка школярів.

Постановка проблеми. У зв'язку з широкомасштабним вторгненням Російської Федерації на Україну, яке відбулось 24 лютого 2022 року, відбулися суттєві зміни в

різних сферах життєдіяльності соціуму, зокрема, в освітній галузі.

В умовах воєнного стану країни в закладах загальної середньої освіти відбувається стрімке та потужне перезавантаження пріоритетів у виховному процесі як ефективного та дієвого засобу формування морального наративу демократії. Значна увага педагогічних працівників у роботі з учнівською аудиторією буде прикутою до посилення заходів, наповнених військово-патріотичним та громадянсько-патріотичним змістом.

За умов воєнного стану країни в руслі освітнього процесу закладів загальної середньої освіти змінам підлягають підходи до викладання навчальних предметів, а відтак, до навчання учнів та визначення їх рівнів освоєння вивченого матеріалу, їх готовності до засвоєння в подальшому нового змісту.

В контексті освітнього процесу закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану зростають вимоги до професійних компетентностей вчителя (його особистісно-професійних якостей). На даний момент часу роль педагогічного працівника трансформується в його здатність гнучко надавати першу психологічну допомогу дітям-біженцям та їх батькам, а відтак, здійснювати психологічний супровід їхніх станів, зумовлених затьожністю стресу, глибокими емоційними переживаннями та стражданнями.

Основним нормативним документом, який на даний час виступає індикатором вище згаданих змін, є інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році [5].

У додатку 1. «Психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного/післявоєнного стану» даного нормативного документу зазначається, що війна в Україні стала стресом для всіх учасників освітнього процесу [5]. Відповідно, за таких умов істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть надавати першу психологічну допомогу та підтримку всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії і практиці психологічних досліджень розглядаються різні підходи щодо шляхів психологічного супроводу особистості в кризових ситуаціях та відновлення її внутрішніх можливостей як індикаторів психічного здоров'я. Аспектами наукових досліджень були: проблеми психічного здоров'я та доступ до послуг серед внутрішньо-переміщених осіб в Україні (Байярд Р. [1]); деструктивні та конструктивні способи самоопанування (Баришполець О. [2]); діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах (Волошин П. [3]); психологічна травма та шлях до одужання (Герман Дж. [4]); психотравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії (Климчук В. [7]); залучення проблемної молоді, яка зазнала психотравматизації, до процесу психологічної реабілітації (Лазоренко Б. [8]); психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях (Кісарчук З. [10]); робота з травмами війни (Найдьонова Л., Вознесенська О., Савінов В. [11]); індикатори психічного здоров'я; критерії відновлення психологічного здоров'я в умовах довготривалої травматизації; напрями психологічної реабілітації особистості, що переживає події війни; засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації; як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості (Титаренко Т. [13], [14], [15], [16], [17]); прийоми психологічної самопомоги (Покоритова Л. [9]).

Виходячи з аналізу психологічної літератури слід зазначити, що науковці акцентують увагу на: прихованих наслідках конфлікту; розширенні репертуару конструктивних способів самоопанування в кризових ситуаціях; діагностичних індикаторів психологічних наслідків впливу війни на поведінку особистості, профілактиці складних психологічних станів та шляхах психологічної допомоги в умовах викликів сучасності; шляхах допомоги у подоланні психологічних травм та у

посттравматичному зростанні особистості; розширенні фахівцями способів залучення проблемної молоді до процесу психологічної реабілітації; формуванні здатностей особистості формувати життєві завдання та моделювати необхідність відповідного ресурсу для їх реалізації в період післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану країни діти є однією з найбільш вразливих категорій населення до стресових подій, які відбуваються. Дитяча психіка зазнає значних виснажень в результаті дії різноманітних подразників потужної інтенсивності. Відповідно, доросле середовище вони розглядають як осередок безпеки. Діти потребують від дорослих виражених емоційних реакцій на їхні стани, а відтак, психологічної підтримки в напружених для них ситуаціях.

Тому реалії життя обумовлюють важливість психологічних ресурсів зі сторони батьків та педагогів в контексті роботи з дитячою аудиторією.

В процесі викладу даного матеріалу ми акцентуємо увагу на психологічних можливостях педагогів супроводжувати дитину в період воєнного стану нашого соціуму. В першу чергу вважаємо за необхідне зосередити увагу на першій психологічній допомозі, яку педагог може надати дитині в умовах викликів сучасності.

Перша психологічна допомога згідно інструктивно-методичних рекомендацій являє собою сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують емоційне напруження та страждання [5]. Таку допомогу може надавати не лише практичний психолог, а також вчитель, знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги [5]. Її надання не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування і природної здатності проявляти співчуття, людяність [5].

Реакції на кризову (травмуючу) ситуацію у дітей різних вікових категорій є різними: недовіра до оточення; тривожність, занепокоєність щодо своєї безпеки та можливість повторення травмуючих подій; уникнення місць, людей, предметів, які нагадують про травмуючу подію; емоційний ступор чи емоційна байдужість як захисна реакція, «спалахи» гніву та агресії; уникнення спілкування, пропущення занять та ризиковані вчинки; зниження уваги та концентрації; скарги на погане самопочуття; постійне обговорення подій та фокусування уваги на окремих деталях того, що трапилось [5].

Відповідно, у методичних рекомендаціях можна зустріти техніки та відеоматеріали, які вчитель може застосовувати під час проведення «психологічних хвилинок» [5].

Наприклад, у роботі з дітьми старшого шкільного віку вчитель може скористатися такими психогімнастичними вправами, як «Вдих-видих» чи «Повне дихання». В контексті тілесних технік боротьби зі стресом педагог може скористатися такими вправами як «Обійми і погойдай», «Я малюю, а ти відгадай». Серед вправ на зняття психоемоційного напруження, стресу та тривоги вчителю в нагоді можуть стати: ігри «Паперовий безлад» чи «Струшуємо зайве», вправа «Солдат та м'яка лялька». Окремої уваги заслуговують вправи на зняття м'язового напруження типу «Гімнастика по колу», «Маска релаксації» [5].

Одним із способів зміцнення за допомогою творчого самовираження є арт-терапія. Звісно, що подібний напрямок роботи потребує від практичного психолога сертифікованих знань. Однак вчитель у своїй роботі може використовувати її елементи. Для прикладу, автори методичних рекомендацій пропонують вчителям користатися казкотерапевтичними техніками. Прикладом вище згаданої групи технік може бути «Чому у кактуса колючки». У роботі з дітьми плідні результати вчителю можуть давати «Самотня зірка», «Казка, яка ожила», вправа «Щось невідоме у давно знайомій казці» [5].

Враховуючи воєнний стан у нашій країні, в контексті освітнього процесу особливої

потужності та актуальності набуває технологія відновлення ресурсів життєдіяльності особистості, яка, в свою чергу, може бути представлена різними техніками. Одна з них є техніка реконструкції базових реабілітаційних процесів людини [12]. Подібні речі є прерогативою діяльності дипломованих спеціалістів в даній галузі. Подібну техніку використовують на першому етапі відновлення життєдіяльності.

Однак, враховуючи сьогоднішні вимоги до педагога та його здатностей здійснювати первинні психологічні кроки, доречно озвучити інформацію про *способи підвищення базового рівня довіри* як одного з елементів техніки реконструкції базових реабілітаційних процесів людини (одним з напрямків відновлювальних впливів).

Люди, які пережили травмуючі події, також відзначаються особливими та потужними на даний момент часу потребами. Це потреби в допомозі щодо адаптації до нового середовища (інтегрування в колектив), підтримці та взаєморозумінні, у відновленні довіри після тривалої травматизації психіки.

В контексті підвищення базової довіри в дітей після тривалої травматизації вагому роль здатні відігравати непрямі методи психологічної допомоги [12]. Відповідно, педагогу в процесі комунікації важливо відволікати дитину від психотравматичних переживань (не провокувати повторні спогади про події, які дитині довелося пережити; уникати ситуацій, які здатні нагадувати дитині про стресові ситуації, які їй довелося відчувати в житті), організовувати психологічно безпечний простір, у якому вона буде оточена турботою та взаєморозумінням, де вона відчуватиме підтримку, яка на даний час для неї є вкрай важливою та нагальною потребою.

Отож, як правильно підтримати учнів?

Для цього кожному педагогу варто поставити перед собою питання, що таке підтримка та як вона виглядає. Які фрази є відображенням підтримки, а які є проявом байдужності?

Звісно, що не завжди є підтримкою фрази типу: «Не хвилюйся, все буде добре», «Все минеться». Не є підтримкою заперечення почуттів: «Все не так погано! І взагалі ти в безпеці!». Підтримка є уособленням інших фраз: «Я тебе чую/розумію/приймаю», «Я визнаю твої почуття/складну ситуацію», «Я готова бути з тобою поруч».

Щоб створити якісне безпечне середовище для дітей, педагогам можна скористатися наступними ефективними кроками:

- Намагайтеся разом з дитиною прожити почуття, які її супроводжують (не заперечуйте (не знецінюйте їх)). Дайте дитині право на природний прояв її почуттєвої та емоційної сфери. У цьому допомогти можуть наступні слова: «Я повністю відчуваю та розділяю твої емоції (розумію твій біль).

- Не завжди доречним може виявитися використання закликів до сили чи вольових ресурсів дитини. Для дитячої психіки слова «будь витриманим», «тримайся» чи «зберись зі своїми силами» можуть дати протележний ефект. Подібні слова можуть закарбуватися в дитячій пам'яті як асоціації про травмуючі події.

- Намагайтеся не підсилювати в розмові нагадування про проблему. Відповідно, важливо уникати фраз «Який жах!», «Що ж тепер з усіма нами буде», або «Боже, а як тепер ми будемо далі жити!»

- Дитина, на відміну від дорослої людини, не завжди готова до вербалізації своїх відчуттів (тривоги, занепокоєнь). Відповідно, їй треба в цьому допомогти. В цьому можуть допомогти наступні фрази: «Як я можу тебе підтримати?», «Що я можу для тебе зробити?», «Чим я можу тобі допомогти?». На перший погляд це доволі прості, але ефективні фрази.

- І саме основне, не бійтеся повторюватися. Повторюючи ці кроки неодноразово, можна утворити чарівне коло. Тому слухайте, ставте запитання, співчуйте, не заперечуйте, повторюйте та налаштовуйте дітей на успіх.

Одним із напрямків відновлювальних впливів є **розширення інтерпретативних моделей сприйняття ризику**. Як відомо, репертуар інтерпретаційних моделей ставлення людини до ризику може мати різні прояви. Для прикладу: пригодницьке ставлення, коли ймовірність небезпеки при прийнятті рішень не враховується (або коли відбувається ігнорування ризику заради емоційного задоволення) [12].

В умовах війни діти спілкуються та взаємодіють в межах різноманітних ризиків, які вони щоденно відчують (недаремно в дитячому лексиконі мають місце слова «тривога» та «укриття»). Тому вони також потребують допомоги в розширенні своїх ставлень до ризиків. Відповідно, в нагоді педагогу можуть стати корисними наступні кроки у взаємодії з дітьми, а особливо тих, які приїхали із прифронтових територій. Наприклад: «ігрове ставлення» до вимушених ситуацій (для прикладу, в укритті у формі гри допомогти дитині пережити подібні незручності); ставлення до ризику як до випробовування («Я вірю в тебе!», «Я знаю, що ти все здолаєш» і т. д.).

В цілому відштовхуючись від психологічних джерел, які стосуються першої психологічної допомоги, до її універсальних загальних елементів можна відносити наступні: 1) залишайтеся поруч із дитиною, яка перебуває в напрузі та тривозі, яка потребує допомоги (адже діти в кризових ситуаціях втрачають почуття захищеності та довіри); 2) намагайтесь демонструвати безумовне сприйняття дитини, її потреб та станів; 3) проявляйте зацікавленість та турботу; 4) проявляйте у спілкуванні з дитиною навички активного слухання.

В контексті даної тематики варто окрему увагу зосередити на **активному слуханні** як окремого психологічного прийому. Його використовують тоді, коли співрозмовник відчуває труднощі у формулюванні проблеми (або не може її сформулювати). Відповідно, як показує психологічна консультативна практика, завдання полягає в тому, щоб допомогти цій людині спокійно висловити власні почуття, а відтак, сформулювати причини їх виникнення.

Коли вести мову про взаємодію вчителя та учня, то педагогу важливо розуміти наступне: 1) дитина, яка стала носієм наслідків травматичних подій, потребує розуміння її психологічних станів, а не випитування; 2) ефективному та продуктивному слуханню сприяє емпатичне ставлення до дитини (розуміння природи її емоційних реакцій, а відтак, супроводжуючих станів); 3) реагування на реакції дитини (на її мову, на її стани) має бути вираженням, усвідомленням та рефлексивним.

В психологічній практиці має місце **метод раціонально-емотивної терапії**, розроблений Альбертом Еллісом. Основна ідея раціонально-емотивної терапії полягає в тому, що емоційні порушення в людини можуть викликатися ж її ірраціональними переконаннями [6].

Звісно, що сучасні події життя цілком закономірно будуть викликати у ВПО відчуття безвиході, неспроможності сприйняти реалії життя та витримувати біль; як результат вище сказаного - емоційне виснаження (знесилення). В такому стані особи, а особливо діти, які продовжують залишатися носієм травматичних подій, в контексті щоденної вербальної взаємодії будуть демонструвати деструктивні (цілком виправдані у їхній ситуації) життєві настанови, які можуть неодноразово супроводжуватися спалахами гніву та агресії.

Тому раціонально-емотивна терапія намагається пояснювати природу нездорових емоцій людини. Психологи для цього можуть використовувати певні психологічні техніки, які є прерогативою їхньої діяльності (сертифікованих знань).

Однак в діяльності будь-якого фахівця можуть мати місце елементи застосування того чи іншого методу (напрямку). Для педагога в межах піднятої практики в якості одного з психологічних кроків може виявитися допомога дитині (її батькам) в переосмисленні поглядів на життя: 1) нехай криза, яка спіткала тебе (твоїх батьків) не буде для тебе катастрофою, а буде поштовхом до зміни життя (навіть, якщо ти цього не планував та не хотів і якщо тобі зараз дуже складно) (у розмові з дитиною краще

уникати слово «криза», замінивши його на «подію»); 2) безвихідних ситуацій немає: безвихідна ситуація – це нестача знань чи слабкість духу; 3) доки людина не усвідомить, що за свої думки (своє мислення) вона так само є відповідальною, як і за свої вчинки, вона не зможе зробити кроку вперед; 4) людина зможе робити певні кроки в новому оточенні, якщо вона працюватиме над собою, якщо буде готовою озвучувати потребу в допомозі та приймати її з боку інших людей (вчителів, психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів та інших фахівців).

Використання педагогом цих положень може виступати запорукою корекції життєвих настанов особистості (її очікувань та домагань), усвідомлення нею ресурсів відновлення психологічного здоров'я. Останнє з вище названого переліку положення має доволі глибокий психологічний зміст. Адже людина, яка не тільки усвідомлює потребу в допомозі, а готова її озвучити, поділитися власними переживаннями (чи ступенем психологічної болі), більшою мірою вірить у власне зцілення.

Ми педагоги маємо розуміти, що після завершення війни наслідки впливу травмованих подій на людей, а особливо дітей, ще довго будуть відчутними. Після численних затяжних стресів та болісних втрат велика частина населення України ще довго буде потребувати психологічної підтримки і допомоги.

Адже тривала травматизація згубно впливає на творчі можливості людини, на її самосприйняття та самоефективність. Після тривалої травматизації психіки в людей значно знизився рівень соціально-адаптивних можливостей, похитнулося психологічне благополуччя в цілому. У травмованої людини загостренню підлягають старі проблеми у стосунках з людьми (втрачається здатність до сприйняття інших людей з їхніми відмінними особливостями), посилюється байдужість та егоцентризм, а іноді взагалі виникає бажання часткової або повної ізоляції від оточень, в яких їм є можливість перебувати.

Психіка в дитини на відміну від дорослої людини може бути набагато чутливішою. Відповідно, наслідки травмованих подій у дитячій пам'яті можуть закарбовуватися на достатньо тривалий термін. Стани, які можуть себе виявляти в дорослої людини, в дитини можуть набирати потужної ескалації. Цілком адекватні на перший погляд психологічні реакції на травмовану подію можуть переходити у прояв затяжних паталогічних станів, які уже в майбутньому можуть потребувати глибокої корекції.

Однак кожен педагог розуміє, що будь-яку проблему легше попередити, ніж вирішувати. Тому важливо допомагати дітям напрацьовувати **способи роботи над собою**.

Рекомендації в контексті роботи над собою можуть виглядати наступним чином. По-перше, **намагайтеся у всьому шукати баланс**: трудитися, займатися тим, чим займався (-лася) раніше (наприклад відвідування спортивних секцій чи інших закладів). Однак на заміну до високої вимогливості до себе намагатися в напружених та втомлюючих ситуаціях бути поблажливим до власних помилок.

Одна із важливих рекомендацій щодо роботи над собою може стосуватися **переоцінки життєвих цінностей**. Відповідно, в умовах воєнного стану країни в закладах загальної середньої освіти посиленому формуванню мають підлягати, на нашу думку, аспекти, зміст яких характеризується глибоким психологічним звучанням, а відтак, пов'язані з переоцінкою життєвих цінностей.

Ціннісні орієнтації, як відомо, є однією із запорок психічного здоров'я людини. В багатьох випадках вони виступають для людини фундаментом її міцності та непохитності. Адже цінності в цілому являють собою те, що особливо є важливим для людини; вони є тими феноменами, завдяки яким вона щось зважає чи звіряє у своєму житті. Відповідно, кожен з нас в дану дефініцію вкладає власне бачення та розуміння. В будь-якому випадку кожний вчинок людини (прояв її особистісних характеристик) можна розглядати як підґрунтя її ціннісних орієнтирів.

Тому важливо шляхом активної взаємодії (в площині дискусій та диспутів) наближати школярів до усвідомлення наявності діаметрально-протилежних понять, в даній ситуації мова йде про цінності та антицінності. Шляхом застосування активних підходів розвивати в школярів готовність не лише очікувати запитання, даючи на них відповіді, а самим ставити питання, для прикладу: «Що може відчувати людина, коли втрачає певну цінність?», «Чи можуть в житті людини мати місце аналоги таким поняттям, як «Життя», «Здоров'я», «Сім'я», «Діти»?.

В умовах воєнного стану країни усі діти потребують прояву особистої відповідальності як за своє життя, так за життя інших людей; здатності демонструвати виважене ставлення (підтримку та допомогу) людям, які вимушені змінити своє місце знаходження.

Тому педагогу важливо власним прикладом продовжувати розвивати в дітей толерантність до несхожості інших людей, їхніх почуттів, пріоритетів та цінностей; здатність до поступливості та компромісів у взаємодії з ними, а відтак, чуйності до тої категорії людей, з якою нас звела доля.

Емпатичне, розуміюче та толерантне ставлення педагога до дитини спонукає її бути відкритою та готовою до роздумів з приводу вирішення проблем, які складаються в її житті. Відповідно, психологічні ресурси педагога, зокрема, його емпатія, виваженість, толерантність, безумовне сприйняття особистості дитини, розуміюче ставлення до неї, комунікативні компетентності слугують запорукою підтримки (особистісного відновлення) всіх категорій дітей, а особливо тих, які пережили травмуючі події на прифронтових територіях та їх батьків.

Висновок. Таким чином, в умовах воєнного стану країни роль педагога трансформується у різноманітні психологічні здатності підтримувати школярів, здійснювати супровід їхніх психологічних станів. Тому ми рекомендуємо педагогам закладів загальної середньої освіти співпрацювати з працівниками психологічної служби, долучатися до участі у практичних заходах щодо удосконалення вмінь надавати першу психологічну допомогу школярам в умовах воєнного стану, здійснювати супровід їхніх психологічних станів під час кризових подій, здійснювати роботу з оточенням з приводу розвитку та вдосконалення здатностей до толерантної та конструктивної взаємодії з іншими дітьми, а також працювати над розширенням прийомів психологічної самодопомоги.

Список використаних джерел:

1. Байярд Р. Приховані наслідки конфлікту. Проблеми психічного здоров'я та доступ до послуг серед внутрішньо переміщених осіб в Україні / Байярд Робертс, Ніно Махашвілі, Джана Джахашвілі; International Alert, Глобальна ініціатива у психіатрії – Тбілісі, Лондонська школа гігієни і тропічної медицини; за фін. підтримки Європейського союзу. К.: Nick Wilmot Creative, 2017. 28 с.
2. Баришполець О.Т. Сам собі психотерапевт: деструктивні і конструктивні способи самоопанування // Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу: метод. рек. / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; за наук. ред. Т.М.Титаренко. К.: Міленіум, 2010. С. 62-79.
3. Волошин В.П. Діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах: метод. ред. / П.В.Волошин, Н.О.Марута, Л.Ф.Шестопалова; ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України». Харків, 2014. 80 с.
4. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до одужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів: Вид-во Старого Лева, 2015. 416 с.
5. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році: додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 19.08.2022

p. № 1/9530-22. С. 1-25. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednva-osvita/metodichni-rekomendacivi>.

6. Калошин В.Ф. Практика управління емоційним станом. Рационально-емотивна терапія – К. – К.: Шк. Світ, 2012. 128 с.

7. Климчук В.О. Посттравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії // Наука і освіта. 2016. № 5. С. 46-52.

8. Лазоренко Б.П. Залучення проблемної молоді, яка зазнала психотравматизації, до процесу психологічної реабілітації // Психологічні науки: проблеми і здобутки: зб. наук. статей / Київ. міжнар. ун-т, Ін-т соц. та політ. Психології НАПН України. К., 2016. – Вип. 9. С. 134-148.

9. Подкоритова Л.О. Навчальний тренінг «Прийоми психологічної самодопомоги» // Практична психологія та соціальна робота. 2014. № 12. С. 29-43.

10. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки: метод. посіб. / З.Г.Кісарчук, Я.М.Омельченко, І.М.Біла, Г.П.Лазсос; за ред. З.Г.Кісарчук. Вінниця: Рогальська І.О., 2016. 234 с.

11. Робота з травмами війни. Український досвід: матеріали Першої всеукр. наук-практ. конф. (м. Київ, 28-31 берез. 2018 р.) / [за наук. ред. Л.А.Найдьонової, О.Л.Вознесенської, В.В.Савінова та ін.]. К., 2018. 170 с.

12. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посібник / [Т.М.Титаренко, М.С.Дворник, В.О.Климчук та ін.]; за наук. ред. Т.М.Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. – 220 с.

13. Титаренко Т.М. Індикатори психологічного здоров'я особистості / Т.М.Титаренко // Психологічні науки: проблеми і здобутки: зб. наук. статей. К., 2016. Вип. 9. С. 196-215.

14. Титаренко Т.М. Критерії відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах довготривалої травматизації // Український психологічний журнал. 2017. № 1 (3). С. 140-150.

15. Титаренко Т.М. Напрями психологічної реабілітації особистості, що переживає події війни // Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей / Ін-т соц. та політ. Психології НАПН України; Представництво Польської академії наук у м. Києві; Соціально-психологічний методичний центр. – К.: Міленіум. 2015. С. 3-14.

16. Титаренко Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. – 160 с.

17. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: [наук. моногр.] / [Титаренко Т.М., Злобіна О.Г., Лепіхова Л.А. та ін.]; за наук. ред. Т.М.Титаренко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.

Особистісна саморегуляція емоційних станів працівників та вихованців методами релаксації

Анотація. У зв'язку із напруженою соціально-політичною ситуацією у державі, питання саморегуляції набуває особливої актуальності. У таких умовах кожній особистості буде корисно знати про те, як можна допомогти собі почуватися краще.

Ключові слова: особистісна саморегуляція, емоційні стани, методи релаксації, адаптація, релаксація, війна.

Війна виснажує нас психічно. Безсонні ночі та постійний стрес дають про себе знати через наше погане самопочуття. Попри те, наша психіка адаптується під будь-які складнощі, кожен день бойових дій пережити надзвичайно складно. Після сильного стресу та хвилі емоцій, які ми всі пережили, наша психіка поволі стабілізується. Ми думаємо про те, що буде далі, як діяти в новій реальності, звикаємо до невизначеності та все одно будуємо плани на майбутнє. Усвідомлюємо, що все змінилось і треба жити відповідно до нових умов. Дуже важливо вийти на фазу адаптації, у якій ми діятимемо раціонально, усвідомлено та більш стійко. У таких умовах кожній особистості буде корисно знати про те, як можна допомогти собі почуватися краще, особливо це стосується тих людей, які чи не кожного дня переживають стресові, а часом навіть екстремальні ситуації.

Підвищення здатності особистості до опору негативним впливам вбачаю у популяризації методів психічної саморегуляції, адже саме вміння керувати собою, брати відповідальність за своє життя додають людині стійкості та незалежності.

Саморегуляція розглядається як стрижень довільної поведінки та діяльності – цілеспрямованої, зорієнтованої на досягнення поставленої мети, що може відбуватися й в умовах необхідності долаття перешкод (вольова поведінка) [1].

Особистісна саморегуляція емоційних станів працівників та вихованців методами релаксації є важливим аспектом їхнього психічного здоров'я та успішної діяльності.

Мета саморегуляції емоційних станів – це досягнення оптимального рівня емоційного стану, який відповідає вимогам конкретної ситуації [2].

Релаксація – це процес зниження м'язового тону, частоти серцевих скорочень, дихання, артеріального тиску та інших фізіологічних показників. Релаксація дозволяє знизити рівень стресу, тривоги, збудження та негативних емоцій, а також підвищити рівень концентрації уваги, працездатності та творчого потенціалу.

Методи релаксації, які можна використовувати для саморегуляції емоційних станів працівників та вихованців, можна розділити на кілька груп:

1. Фізичні методи спрямовані на розслаблення м'язів і зниження фізичного напруження. До них відносяться:

- М'язова релаксація - це метод, при якому за допомогою спеціальних прийомів м'язи по черзі напружуються і розслабляються.

- Дихальна гімнастика - це метод, при якому за допомогою спеціального дихання досягається розслаблення тіла та розуму.

- Аутогенне тренування - це метод, при якому за допомогою самогіпнозу досягається розслаблення тіла та розуму.

2. Психологічні методи спрямовані на зміну негативних думок і установок, які можуть викликати емоційне напруження. До них відносяться:

- Медитація - це метод, при якому за допомогою концентрації уваги на певному об'єкті або ідеї досягається розслаблення розуму та зняття емоційного напруження.

• Автотренінг - це метод, при якому за допомогою спеціального програмування власної свідомості досягається зміна негативних думок і установок.

• Психотерапія - це метод, при якому за допомогою роботи з психологом досягається зміна негативних думок і установок [3].

Вибір методів релаксації для саморегуляції емоційних станів залежить від індивідуальних особливостей кожної людини, а також від конкретної ситуації.

Для того, щоб методи релаксації були ефективними, важливо регулярно їх практикувати. Рекомендується виконувати релаксацію щодня, навіть якщо ви не відчуваєте стресу чи тривоги. Поступово ви навчитеся швидко і ефективно розслаблятися в будь-якій ситуації.

Особистісна саморегуляція емоційних станів може здійснюватися як самостійно, так і за допомогою фахівців. Якщо ви відчуваєте, що не можете самостійно впоратися зі стресом, тривогою чи іншими негативними емоціями, зверніться до психолога або психотерапевта.

Методи релаксації можуть бути дуже корисними для працівників та вихованців, які відчувають емоційне напруження. Регулярна практика методів релаксації допоможе вам:

- Знизити рівень стресу та напруження.
- Покращити свій психоемоційний стан.
- Підвищити свою працездатність.
- Покращити своє самопочуття.

Ось кілька порад, які допоможуть вам ефективно використовувати методи релаксації для особистісної саморегуляції:

1. Знайдіть метод, який вам підходить. Не всі методи релаксації однаково ефективні для всіх людей. Спробуйте різні методи, щоб знайти той, який вам найбільше подобається і який допомагає вам найбільше розслабитися.

2. Знайдіть тихе і спокійне місце, де вас ніхто не потурбує. Для того, щоб релаксація була ефективною, вам потрібно створити для себе комфортні умови.

3. Займіть зручну позу. Поза, в якій ви будете виконувати релаксацію, повинна бути комфортною і не викликати у вас дискомфорту.

4. Закрийте очі. Закриття очей допоможе вам зосередитися на своїх відчуттях і думках.

5. Виконуйте релаксацію регулярно. Регулярна практика релаксації допоможе вам навчитися швидко і ефективно розслаблятися в будь-якій ситуації.

Отже, через нестабільну соціально-політичну ситуацію у країні, людина може піддаватись негативним впливам навколишнього соціального середовища, тому релаксація є важливим інструментом для особистісної саморегуляції емоційних станів. Адже багато стресів виникають на психологічному підґрунті, під впливом думок, які виникають. Регулярна практика релаксації допоможе вам знизити рівень стресу, тривоги та інших негативних емоцій, а також підвищити рівень концентрації уваги, працездатності. Саморегуляція дозволяє стримано ставитися до інших людей і терпимо сприймати їх недоліки, виробляє вміння не дратуватися у критичних, стресових ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Хохліна О.П. До проблеми суті саморегуляції особистості / О.П. Хохліна // Перспективи втілення демократичних цінностей та реалізації прав людини в Україні: матеріали підсумкової наук.-теор. конф. студентів, Київ, 24 квітня 2013 року. К.: Алерта. – 2013. – С. 290-292.

2. Яцюк М.В. Психологія саморегуляції особистості / М.В. Яцюк. – Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2017. – 92 с.

3. Михайлишин У.Б. Саморегуляція психічних станів у працівників органів внутрішніх справ / У.Б. Михайлишин// Проблеми емпіричних досліджень у психології. – 2014. – С. 107-113.

Шкільняк Юлія,
вчитель математики Голозубинецького ліцею
Дунаєвецької міської ради

Практичні аспекти реалізації навчальних предметів в умовах війни (дистанційний формат навчання)

Анотація. Все розпочалося з Covid-19, а завершується війною. Кожен момент нашого життя є наступною сходинкою у майбутнє, у ту країну добра, де немає війни та страждань. Кожен із нас крокує до неї по різному та ми наполегливо прориваємось, освоюємо нові технології, нові способи донесення необхідної інформації до наших дітей, учнів. У даній статті наводиться приклад поєднання інтерактивних вправ і засобів для визначення мети та теми уроку, для сприймання та усвідомлення нового матеріалу, рефлексії та виконання домашніх завдань.

Ключові слова: відсотки, десяткові дробі, величини, дистанційне навчання, синхронний та асинхронний формати.

Дистанційне навчання – це насамперед навчання. Тому процес організації і теорії навчання нікуди не діваються, просто з'являється інший спосіб зв'язку. Тобто, в дистанційному навчанні дитина має пройти шлях від сприйняття інформації до її розуміння, запам'ятовування, можливо, відтворення, використання на різних рівнях.

Як виявилось дистанційне навчання не є під силу кожному, хтось не може сприймати інформацію самостійно, комусь необхідно додатково опрацьовувати необхідний матеріал, а у когось взагалі не має можливості вийти на зв'язок із вчителем для взаємодії та опрацювання певної інформації.

Та вчителі теж опинилися в різних умовах. Про те в багатьох вчителів знайшлась віра в себе і вони почали робити те, що мали робити, – встановлювати будь-який зв'язок зі своїми учнями, а далі вчитися, вибудовувати дистанційне навчання.

Зміст освіти і дистанційне навчання не лише суттєво відрізняється у початковій освіті та середній школі але і кожний навчальний предмет має свою специфіку.

Дистанційне навчання може бути синхронним і асинхронним.

Синхронне: Це “прямий ефір”, дитина контактує через засоби зв'язку безпосередньо з учителем, що дозволяє вчителю підтримати дітей, навести на правильну відповідь чи просто спонукає до роботи.

Асинхронне: Потребує самостійного планування або планування за допомогою вчителя, дедлайнів. Може відбуватися через електронне листування, youtube уроки, вчителі створюють блоги, сайти тощо. Асинхронне дистанційне навчання так само потрібне, як і синхронне, тому що є діти, яким потрібно більше часу на опрацювання тієї чи іншої теми.

Гібридне навчання – коли ми зустрічаємось із дітьми в синхроні (наприклад на відеоконференції) і водночас застосовуємо асинхронне навчання.

Технологічна карта уроку

Прізвище, ім'я, по батькові	Шкільняк Юлія Олегівна
Предмет	математика
Клас	5

Тип уроку	Засвоєння нових знань
Тема уроку	Поняття відсотка
Мета уроку	Сформулювати поняття відсотка; довести до розуміння учнів, що вся величина дорівнює 100% або ціле натуральне число 1; сформулювати вміння записувати відсотки у вигляді десяткового дробу та навпаки; розвивати вміння аналізувати інформацію та виховувати цілеспрямованість ті інтерес до вивчення математики.
Очікувані результати уроку	Розуміти поняття відсотка; мати уявлення про застосування відсотків; уміти записувати відсотки у вигляді десяткових дробів та десяткових дробів у вигляді відсотків.
Попереднє завдання учням	Мати гарний настрій та бажання працювати

Хід уроку

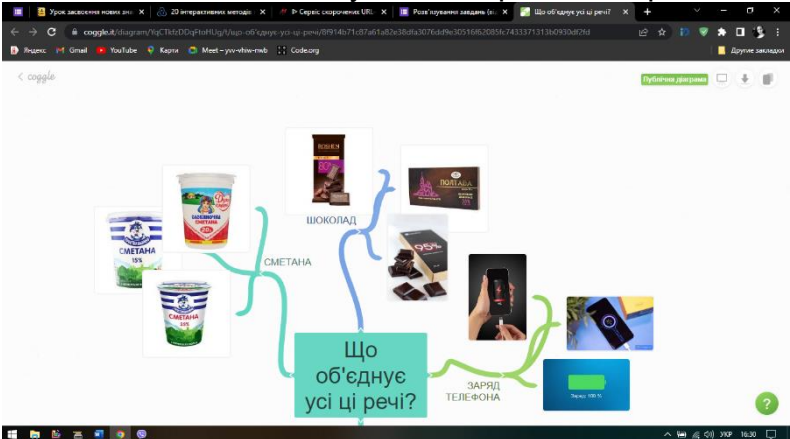
Етап уроку, час	Зміст роботи	Діяльність учителя	Діяльність учня	Електронні освітні ресурси, покликання	Способи оцінювання, зворотний зв'язок	Формат роботи (синхронний/асинхронний)
Настановчо-мотиваційний етап. Забезпечення емоційної готовності.	Привітання. Посмішка та мрія.	Створює сприятливий психологічний клімат на уроці.	Учні налаштовуються на позитив та легку й продуктивну роботу на уроці.			синхронний
Визначення теми, мети та завдань уроку.	Метод «Асоціативний кущ»	Спонукає учнів до активної розумової діяльності, допомагає визначити тему, мету, завдання уроку.	З'ясовують тему та мету уроку, називаючи ключові поняття теми за «асоціативним кущем».	http://surl.li/cdtvr		синхронний
Актуалізація опорних знань	Метод «Мозковий штурм»	Ставить запитання учням, спонукає до активної розумової діяльності.	Відповідають на запитання вчителя, пригадують, аналізують вивчене.			синхронний
Сприймання і первинне усвідомлення нового матеріалу	Лекція	Організовує пояснення матеріалу для вивчення нової теми	Працюють самостійно, записуючи основне поняття та вирази	https://youtu.be/NUluJwZD-S0		синхронний
Формування практичних умінь	Виконання завдання із коментуванням	Організовує роботу учнів та допомагає у вирішенні поставлених завдань	Систематизують вивчене, виконують практичні завдання.			синхронний
Підбиття підсумків уроку. Рефлексія	Приєм «Колесо фортуни».	Крутить колесо і за бажанням учнів слухає відповідь на питання що випало	Аналізують, що відбулося на уроці. Здійснюють рефлексію навчальної діяльності.	http://surl.li/cdtn	Самооцінювання	синхронний

Домашнє завдання	Онлайн-тест Google-форми	Готує тестові завдання учням.	Учні виконують домашнє завдання: вчать теоретичний матеріал, виконують онлайн-тест	https://forms.gle/EkR7jX6GiE6SnmYe7	Перевірка онлайн-тесту учителем у таблиці Excel	Асинхронний

Опис завдання 1

Етап уроку	Настановчо-мотиваційний етап. Забезпечення емоційної готовності.					
Текст завдання	«Посмішка та мрія» можливість налаштування на продуктивний урок.					
Інструкції учням	Кажуть у народі, якщо посміхнутися перехожому – він усміхнеться у відповідь. Якщо посміхнутися небу – розійдуться хмари і засвітить сонце. Якщо посміхнутися Всесвіту – трапиться щось казкове. Тож давайте посміхнемося один одному, щоб нас чекав успіх на уроці.					
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні посміхаються один одному та встановлюють фон екрану з яким сьогодні будуть працювати на уроці.					
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Синхронно. 2 хв					

Опис завдання 2

Етап уроку	Визначення теми, мети та завдань уроку.					
Текст завдання	Метод «Асоціативний кущ». Використані картинки: 					
Інструкції учням	Назвати, розглядаючи картинки, тему уроку.					
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні, розглядаючи картинку, здогадуються, яка тема буде сьогодні на уроці та називають її.					
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Синхронно. 2 хв					

Опис завдання 3

Етап уроку	Актуалізація опорних знань					
Текст завдання	Метод «Мозковий штурм». Який звичайний дріб, можна записати у вигляді десяткового дробу? Як називається частина десяткового дробу, яка записана зліва від коми? Як					

	називається частина десяткового дробу, яка записана справа від коми? У десятковому дробі після коми має стояти скільки цифр?
Інструкції учням	Дати короткі, лаконічні відповіді на питання, по бажанню.
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні дають відповіді на питання, повторюють вивчений на попередніх уроках матеріал.
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Синхронно. 3 хв.

Опис завдання 4

Етап уроку	Засвоєння нових знань
Текст завдання	Лекція. 1. Визначення поняття відсоток. Як позначають відсотки? 2. Як знайти 1% від числа? 3. Правило перетворення відсотка у десятковий дріб 4. Правило перетворення десяткового дробу у відсоток
Інструкції учням	Записати основні поняття та вирази для подальшого опрацювання матеріалу
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні записали поняття, вирази. Зрозуміли перетворення відсотка у десятковий дріб та навпаки
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Синхронно. 4 хв

Опис завдання 5

Етап уроку	Формування практичних умінь
Текст завдання	Виконання завдання із коментуванням. Що таке відсоток? Як перетворити 35% у десятковий дріб? Як перетворити десятковий дріб 1,2 у відсотки?
Інструкції учням	Пригадати матеріал лекції. Дати відповідь на питання.
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні навчаться розуміти значення відсотка, та зможуть перетворювати їх у десяткові дроби та навпаки
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Синхронно. 2 хв

Опис завдання 6

Етап уроку	Підбиття підсумків уроку. Рефлексія
Текст завдання	Прийом «Колесо фортуни». Сьогодні було добре, тому що... Мені сподобалось... Моя оцінка сьогодні... Урок був....
Інструкції учням	Дати відповіді на питання, що випаде на колесі фортуни, по черзі, не перебиваючи один одного. Відповідаємо по бажанню.
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні висловлюють свою думку щодо уроку, діляться враженнями, вчать аналізувати свої успіхи та невдачі.
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Синхронно. 2 хв

Опис завдання 7

Етап уроку	Домашнє завдання
Текст завдання	Виконання тестових завдань у Google-формі
Інструкції учням	Перегляньте відео-лекцію. Виконайте тестові завдання у Google-форми
Очікувані результати, яких має досягти учень	Учні записують та виконують домашнє завдання.
Строки виконання/здачі завдання (дата, час)	Асинхронно.

Список використаних джерел:

1. Єльнікова О. Блог дистанційного навчання педагога URL: http://olenaelnik.blogspot.com/2014/09/blog-post_55.html (дата звернення 06.11.2023)
2. Поняття відсотка. Перетворення відсотка у десятковий дріб та навпаки. URL: <https://youtu.be/NUluJwZD-S0> (дата звернення 06.11.2023)
3. Розв'язування завдань (відсотки). URL: <https://forms.gle/EkR7jX6GiE6SnmYe7> (дата звернення 06.11.2023)
4. Модельна навчальна програма «Математика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Мерзляк А. Г., Номіровський Д. А., Пихтар М. П., Рубльов Б. В., Семенов В. В., Якір М. С.). URL: https://drive.google.com/file/d/174eWhQpn_qib08MSK_0GGucbM5AHZ0HE/view?usp=sharing (дата звернення 06.11.2023)
5. Практики та підходи до дистанційного навчання – рекомендації для вчителів. URL: <https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-do-dystantsijnogo-navchannya-rekomendatsiyi-dlya-vchyteliv/> (дата звернення 06.11.2023)

Яворська Наталія,

вчитель початкових класів Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради Хмельницької області

Відновлення психоемоційного балансу молодших школярів шляхом застосування здоров'язберігаючих технологій

Анотація. У статті розкрито сутність здоров'язберігаючих технологій, значимість застосування їх у навчально-виховному процесі, впровадження сучасних інноваційних методів та форм роботи задля відновлення психоемоційного балансу здобувачів освіти.

Ключові слова: здоров'язберігаючі технології, психоемоційний баланс, казкотерапія, здоров'я.

*Турбота про здоров'я дитини – найважливіша праця вчителя.
В. О. Сухомлинський.*

Проблема збереження і зміцнення здоров'я населення й особливо дітей залишається однією з найбільш актуальних для держави, особливо в період війни. Про це свідчать закони та постанови уряду.

У Конституції України, «Основах законодавства України про охорону здоров'я», програмі «Діти України» наголошується на необхідності збереження та зміцнення здоров'я молоді. У Концепції фізичного виховання в системі освіти України відзначається різке погіршення стану здоров'я і фізичної підготовки молоді. 90% учнів мають хронічні захворювання і фізичні відхилення в розвитку. З усією гостротою перед державою постає проблема боротьби за збереження здоров'я нації

На початку XXI століття освіта в Україні зазнала значних реформ. Сучасна освіта – це диференційований підхід до учнів; вміння виявити і розпізнати інтереси та здібності кожної дитини; задовільнити потребу в розвитку її розумових та психологічних особливостей. Це надзвичайно важкий та довготривалий процес. Діти в сучасному світі, на жаль, дуже перенавантажені. На їхній розумовий та психічний розвиток впливає чимало негативних факторів. Пріоритетним завданням для кожної особистості є вироблення відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищих суспільних і національних цінностей, виховання здорового способу життя та культури поведінки. [2; с.1].

Здорова дитина — запорука здорової нації. Усі ми хочемо бачити дитину розумною, сильною, здоровою.

Для здоров'я потрібні чотири умови: фізичні навантаження, повноцінне харчування, загартування та час і вміння відпочивати.

Однією із головних умов є чисте повітря. Безумовно, важливим чинником зміцнення здоров'я є гарний настрій, позитивні емоції

Проблема здоров'я — головна проблема, вирішення якої зумовлює факт подальшого розвитку нашої держави. Тому слід приділяти увагу усвідомленню дітьми цінностей здоров'я, розуміння визначної ролі здорового способу життя та формування індивідуальної поведінки на цих засадах. Тому пряме покликання кожного вчителя початкових класів, починаючи з 1-го року навчання дитини в школі дбати про збереження та зміцнення здоров'я учнів, застосовуючи здоров'язберігаючі технології на уроках та перервах. Найкраще вони працюють в комплексі.

Науковці вважають, що здоров'язберігаючими освітніми технологіями в широкому розумінні цього слова необхідно вважати всі педагогічні технології, які не шкодять здоров'ю учнів, створюють їм безпечні умови для перебування, навчання і праці в школі. [2; с.4].

У розвиток даної проблеми зробили свій внесок М. Безруких, Т. Бичкова, Л. Омельченко. Для ефективного впровадження здоров'язберігаючих технологій необхідно забезпечити виконання певних умов. На думку Л. Омельченко важливим є:

Врахування індивідуальних особливостей учнів під час навчально-виховного процесу

Обґрунтоване планування кількості та видів методів навчання

Інші науковці під здоров'язберігаючими технологіями пропонують розуміти:

- сприятливі умови навчання дитини в школі;
- оптимальну організацію навчально-виховного процесу;
- повноцінний та раціонально організований руховий режим;
- забезпечення оптимального відношення між фізичним та інформаційним обсягом уроку без інтелектуального перевантаження.

В. О. Сухомлинський стверджував, що «...турбота про здоров'я дитини-це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил... і не звід вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це, насамперед, турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості».

Здоров'язберігаючі технології – це технології, що не викликають у суб'єктів освіти специфічних захворювань: неврозів, дидактогенії, вигорання особистості вчителя. Ці технології є природовідповідними, інтерактивними, такими, що мають потенціал оздоровлення.

За О. Ващенко здоров'язберігаючі технології можна виокремити на такі:

• **здоров'язберігаючі** – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу, відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

• **оздоровчі** – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, аромотерапія, загартовування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія;

• **технології навчання здоров'ю** – гігієнічне навчання, формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загально-навчального циклу, введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти;

• **виховання культури здоров'я** – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

К. Ушинський сформулював основний закон дитячої природи: «Дитина потребує діяльності, безперестанно і втомлюється не діяльністю, а її одноманітністю. Змусьте дитину сидіти, і вона дуже швидко втомиться; лежати – те саме; йти вона довго не може, не може ні говорити, ні співати, ні читати і найменше – довго думати; але вона пустує і рухається цілий день, змінює і змушує всі ці діяльності й не втомлюється ні на хвилину, чим молодший вік, тим різноманітнішою має бути діяльність». Видатний педагог рекомендує: «Дайте дитині трохи порухатися, і вона подарує вам знову десять хвилин жвавої уваги, якщо ви зуміли їх використати, вони дадуть вам в результаті більше, ніж цілий тиждень напівсонних занять.»

Отже, поняття «здоров'язберігаючі технології» об'єднує в собі всі напрями діяльності загальноосвітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів. [1; с.3].

Така діяльність загальноосвітнього закладу лише тоді може вважатися повноцінною й ефективною, якщо в повній мірі професійно й творчо в єдиній системі реалізуються здоров'язберігаючі технології.

Задля відновлення психоемоційного балансу молодших школярів в навчально-виховному процесі використовую і здоров'язберігаючі форми роботи: ранкові руханки, фізкультхвилинки, звукову, зорову, пальчикову, дихальну гімнастику, вправи-енегізатори, казкотерапію, кольоротерапію, уроки на природі, релакспаузи.

Дихальна гімнастика дуже корисна для організму дитини: покращує обмін кисню, стимулює роботу шлунка, кишечника, заспокоює дитину.

Діти охоче виконують дихальну гімнастику, якщо її робити під музичний супровід. Весь комплекс можна перетворити у гру, всі основні правила виконання вправ необхідно подати теж в ігровій формі. [3; с.2, 4].

Для виконання дихальної гімнастики обов'язковою має бути мотивація. Вправи для дихальної гімнастики необхідно час від часу оновлювати. При цьому усувається нудьга та підвищується зацікавленість. З досвіду видно, що учні швидко засвоюють комплекс дихальної гімнастики і виконують його із задоволенням.

Ефективність даної роботи буде тоді, коли її виконувати регулярно. Тому необхідно переконати дітей робити дихальні вправи у вихідні та під час канікул.

Дуже важливо правильно підійти до процесу виконання вправ:

- Вдих повинен проводитися носом, а видих – ротом;
- При вдиху необхідно стежити за тим, щоб плечі не піднімалися;

- *Потрібно зберігати спокійне положення тіла;*
- *При видиху треба довше і плавно видихати повітря.*

Фізкультхвилинка має стати обов'язковим елементом кожного уроку в початковій школі (*крім тих уроків, на яких сам процес навчання передбачає достатню рухливість, наприклад, уроків музики, трудового навчання, ритміки, фізичного виховання*).

Фізкультхвилинка включає 3-4 вправи, добре знайомі дітям і легкі для виконання. Кожна вправа виконується 3-4 рази в середньому темпі. Тривалість фізхвилинки 2-3 хвилини.

Вправи мають добиратися таким чином, щоб протягом дня цілеспрямовано навантажувалися і розслаблялися різні групи м'язів дітей: плечового пояса, спини, тазостегнових суглобів. Необхідно включати в комплекс вправи для відпочинку очей, дихальні вправи, вправи на координацію рухів.

Щоб процес виконання фізичних вправ був цікавим для дітей, необхідно час від часу змінювати вправи (*кожні 2-3 тижні*), виконувати їх під музику, включати танцювальні рухи.

Дітям подобаються фізкультхвилинки, які супроводжуються віршованими текстами. Щоб у дітей не збивався ритм дихання, їхні рухи були точними і сильними, при проведенні таких фізкультхвилинки учитель промовляє текст, а діти виконують вправи.

Очі вважаються з усіх органів почуттів найдорожчим даром природи. 90% інформації людина сприймає із зовнішнього світу завдяки зору. Для будь-якої діяльності: навчання, відпочинок, повсякденне життя, необхідно хороший зір. Кожна людина повинна розуміти, що зір важливо оберігати і зберігати. Діти в цьому відношенні набагато вразливіші до різних впливів. Розвитку зору в дитячому віці необхідно приділяти особливу увагу. Навантаження на очі у сучасної дитини величезна, а відпочивають вони тільки під час сну.

Гімнастика для очей корисна всім з метою профілактики порушень зору. Фахівцями з охорони зору розроблені різні вправи. Вправи для очей передбачають рух очного яблука в усіх напрямках.

Такі вправи добре впливають на працездатність зорового аналізатора і всього організму в цілому. Для проведення офтальмологічних пауз не потрібно спеціально створених умов.

Дуже ефективними для працездатності зорових аналізаторів є використання офтальмотренажерів, які: розвивають окорухові навички, периферійний зір, бічний зір, навички просторової орієнтації. [3; с.3].

Енергізатор – це коротка вправа, що відновлює енергію групи.

Призначення енергізаторів на уроці – створення позитивної психологічної атмосфери в класі, відновлення енергії та посилення групової активності. Крім того, вони дозволяють учням проявити рівні здібності — тілесно-кінестетичні, візуально-просторові, міжособистісного спілкування.

Енергізатори корисні для послаблення монотонності, збудження активності учнів й заохочення їх до подальшої праці.

Переваги використання енергізаторів:

- відновлення енергії класу;
- привертання уваги учнів;
- об'єднання кількох методів навчання в єдине ціле;
- включення всіх у процес навчання;
- отримання задоволення від навчання.

Майже кожен енергізатор містить елемент фізкультхвилинки, але не кожна фізкультхвилинка є енергізатором, тому що використовується не лише для зняття втоми, але й як релаксація.

Пальчикова гімнастика для розвитку моторики дуже важлива для школярів. Тому, щоб допомогти своєму школяру добре орієнтуватися в часі і просторі, збільшити темп графічної активності, володіти хорошою пам'яттю, поліпшити успішність у школі, обов'язково робимо акцент на пальчиковій гімнастиці (*вона розвиває дрібну моторику*).

Відомому педагогу і письменнику В. А Сухомлинському належить фраза: «*Розум дитини перебуває на кінчиках його пальців*»

Людьми вже давно помічено, що рухи пальців і рук, супроводжувані приказками та віршиками, надають гарний вплив на розвиток дітей. На сьогоднішній день вже доведено, що рухи пальців добре впливають ще й на розвиток мовлення дитини.

Коли дитина займається гімнастикою для пальців – пальчиковою гімнастикою – відбувається наступне: ритмічні рухи і вправи пальцями призводять до порушення мовних центрів в головному мозку і помітному посиленню узгодженості в діяльності мовних зон. Все це в сукупності стимулює процес розвитку мови. Ігри з пальчиками сприятливо діють на емоційний фон, діти більше починають наслідувати дорослих, більш уважно прислухаються до слів і розуміють сенс сказаного, при цьому підвищується мовна активність.

Пальчикова гімнастика впливає і на розвиток пам'яті учнів, так як під час вправ вони запам'ятовують положення рук, рухи. Зображуючи пальчиками який-небудь предмет, дитина розвиває свою уяву і фантазію. Результатом постійних занять стане вміння дитини «розповідати руками» казки або історії.

Крім перерахованого, пальчикова гімнастика впливає на розвиток м'язів пальчиків дитини, вони стають сильнішими і більш рухливими.

Звукова гімнастика – звуконаслідування явищ природи, голосів тварин, транспорту тощо сприяє зміцненню м'язів живота, грудної клітки, кровообігу, покращенню серцево-судинної системи та полягає в проголошенні певних звуків та їх поєднань певним способом, при цьому вібрація голосових зв'язок передається на гладку мускулатуру бронхів, легені, грудну клітку, розслабляючи спазмовані бронхи і бронхіоли. Сила вібрації залежить від сили повітряного струменя, що виникає при проголошенні тих чи інших звуків, цей факт використовують для тренування дихальних м'язів, найбільше-діафрагми. [4; с.17, 19].

У початковій школі досить доречно впроваджувати звукову гімнастику. Проводити її треба кожного дня, але в ігровій формі.

Кольоротерапія – це методика покращення здоров'я людини за допомогою кольорів. Колір може бути лікарем. Ввести колір в тіло можна через : їжу, воду, дихання, шкіру та психогімнастику.

Людину все життя оточують кольори. За допомогою правильного направлення енергії кольору, підбору кольорів впливаємо на самопочуття, працездатність, настрій, нервовий стан. Кольором зіцлювали з давніх-давен .

Кольоротерапія використовує:

- Організаційні можливості кольору (*приміщення*)
- Педагогічні (*навчання, розвиток, виховання*)
- Реабілітаційні (*оздоровлення, лікування, психологічний стан*)

Технологія базується на використанні кольорів веселки.

Це один із видів арт-терапії; терапія середовищем, особливою казковою атмосферою. Це читання або розказування дітям казок, які роблять так, що дитина бачить в них себе, свої клопоти та переживання та знаходить способи їх розв'язання. Це проста, цікава та ефективна здоров'язберігаюча технологія, яку доцільно використовувати під час здійснення освітньої діяльності в сучасній школі для ефективного формування ключових компетентностей в молодших школярів.

Метою казкотерапії є підведення людини до усвідомлення своєї внутрішньої сутності, своєї єдності і неповторності, до відчуття гармонії з собою і світом. У процесі

казкотерапії людина навчається сприймати себе такою, якою вона є, усвідомлювати себе й інших людей, кожного, як неповторну індивідуальність. У кожній людині існує потреба у самовираженні. Якраз реалізацією цієї потреби і займається казкотерапія.

Для будь-якої терапії, і для казкотерапії зокрема, дуже важливо створити такі умови, які б допомагали дитині подолати те, що стримує її розвиток. Спілкування дітей з казкою допомагає їм впоратися зі своїми негативними станами, невпевненістю, лінню, небажанням пізнавати нове. Саме цей аспект і став основним у створенні концепції казкової терапії. . [5; с.56, 59].

В українській педагогіці роботу із застосуванням казкових образів та мотивів одним із перших запровадив В. Сухомлинський.

Він зазначав, говорячи про застосування казкотерапії під час навчання дітей: *«Уява – фантазія – казка - творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили».*

За твердженням визнаного педагога, завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, але й серцем.

Василь Сухомлинський наголошував на надзвичайному значенні створення казки в процесі роботи з дітьми: *« Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але й без створення казки».* Розробка власних казок сприяє розвитку комунікативних, творчих умінь, створює доброзичливу атмосферу в колективі, підвищує самооцінку дитини. Така робота, на думку Сухомлинського, *«є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом з тим, це важливий засіб розумового розвитку».*

Казкотерапія як психологічний метод виконує чотири функції:

ДІАГНОСТИЧНУ – передбачає виявлення вже наявних життєвих сценаріїв і стратегій поведінки дитини; сприяє виявленню стосунків або стану дитини, про які вона не хоче говорити вголос.

ПРОГНОСТИЧНУ – в тому випадку, коли діагностується потенційний розвиток подій, можна говорити про прогностичну функцію діагностичної казки. У цих казках, ніби в матрьошці, розкривається суть та особливості майбутнього життєвого сценарію дитини.

ТЕРАПЕВТИЧНУ (корекційну або коригувальну) – казка, завдяки якій відбуваються позитивні зміни у стані і поведінці дитини.

ВИХОВНУ – позитивні зміни в поведінці дітей після роботи над казкою.

Принципова відмінність казкотерапії та інших проєктивних методик полягає в тому, що результат неможливо передбачити, він завжди індивідуальний. Казки, які використовуються в реальній психотерапевтичній роботі, на папір, як правило, не лягають, і чужому вуху не зрозумілі. Сьогодні казкотерапія синтезує багато досягнень психології, педагогіки, філософії – все це подається у казковій формі, у формі метафор. У сучасній казкотерапії використовуються різні психотерапевтичні прийоми: аналіз, розповідь, складання, інсценування, драматизація, лялько терапія, арт-терапія, психодинамічні медитації. [4; с.26].

Провідні принципи казкотерапії:

Варто завжди пам'ятати про ці принципи, використовуючи казкотерапію: усвідомлення власних можливостей, усвідомлення цінності власного життя, розуміння закону причини та наслідку, пізнання різних стилів світовідчуття, пізнання світу власних емоцій та переживань, внутрішнє відчуття світу та гармонії.

Отже, використання здоров'язберігаючих технологій в навчальному процесі початкової школи дозволяє учням більш успішно адаптуватися в освітньому і соціальному просторі. Батьки довіряють вчителям найцінніше, що в них є,- свою дитину. Завдання педагога не тільки дати учневі знання, а й зберегти його фізичне, моральне, психічне та соціальне здоров'я.

Здоров'язберігаючі технології вчать дітей жити без конфліктів. Навчають укріплювати, зберігати своє і цінити чуже здоров'я. Ці технології прищеплюють дітям принципи здорового способу життя, посилюють мотивацію до навчання.

Учителі у тісному взаємозв'язку з учнями, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами та соціальними працівниками, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей, спроможні створити здоров'язберігаюче освітнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – №2. – С. 1-4.
2. Ващенко О., Свириденко С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи / О. Ващенко, С. Свириденко. //Початкова освіта. – № 46 (334). – 2005.– С. 2 – 4.
3. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально - виховному процесі // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – №8. – С. 1-6.
4. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
5. Митіна О. П. Здоров'язберігаючі технології сьогодні і завтра. Початкова школа 2006. – № 6. – С. 56-59.
6. <http://slovník.com.ua/grupa//11> педагогічна енциклопедія
7. <http://pedlib.ru/> педагогічна бібліотека
8. Ресурсний портал превентивної освіти (www.autta.org.ua)
9. «Методичні рекомендації до програми виховання та навчання дітей молодшого шкільного віку. «Дитина»: <http://nauch.com.ua/psihologiya/5477/index.html>
10. Програма розвитку дітей молодшого шкільного віку «Впевнений старт» (авт. кол. Андрієтти О.О., Голубович О.П. та ін.) - <http://www.mon.gov.ua/images/files/rozv/1.pdf>

Яцюк Наталія,
вихователь Судилківського ЗДО «Колосок»
Судилківської ОТГ Шепетівського району
Хмельницької області

Дошкільна освіта в умовах воєнного стану, реалії сьогодення

Анотація. Стаття розглядає вплив війни на дошкільну освіту в Україні. Зазначаються ключові проблеми, що виникають у контексті. Ця стаття наголошує на важливості надання належної підтримки та створення умов для нормального розвитку та навчання дітей, які стали жертвами військового конфлікту.

Ключові слова: дошкільна освіта, виховання, військовий стан, освітні виклики.

«Окупанти визначили своїми ворогами культуру, освіту та людяність. І не шкодують для них ні ракет, ні бомб. Україна, яка прагне бути конкурентоспроможною в сучасному світі, має визначити освіту та науку своїми стратегічними сферами».

Володимир Зеленський, Президент України

Постановка проблеми. Війна увірвалася в наше життя і поставила під загрозу найдорожче — дитинство наших малят. Зараз у кожного українця свій фронт. Завдання педагогів дошкілля — підтримати дітей, знайти для цього потрібні слова й

дібрати відповідні види і прийоми роботи: бесіди, ігри, вправи, руханки, казки, оповідки тощо. А ще — подбати про власну психологічну стійкість і внутрішню силу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Освіта в Україні стала однією з найбільш уразливих галузей після початку війни. Війна призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя, включаючи освіту. За даними Міністерства освіти та науки України, з початку повномасштабного вторгнення 3 793 заклади освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них — зруйновані вщент і не є остаточні: встановлення їх у місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих і звільнених територіях триває.

Для гарантування доступності освіти необхідно забезпечити систему достатнього фінансування, інфраструктури та обладнання. Необхідно забезпечити навчальні процеси не лише методичними матеріалами, а й соціальною та емоційною підтримкою, культурними заняттями, доступом до новітніх технологій [5].

Основними викликами для системи дошкільної освіти в умовах воєнного стану є:

1. Масштабні руйнування та пошкодження закладів дошкільної освіти та необхідність розширення їх мережі відповідно до потреб.

2. Створення безпечного освітнього середовища та облаштування бомбосховищ/укриттів у закладах дошкільної освіти для всіх учасників освітнього процесу.

3. Необхідність відновлення й ефективної організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану та в повоєнний період.

4. Вирішення питання психологічної, методичної й інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу системи дошкільної освіти.

5. Ризики втрати кадрового потенціалу закладів дошкільної освіти, зумовлені масштабним переміщенням педагогічних кадрів в умовах війни, а також проблемою оплати праці педагогів цих закладів.

Кожен в Україні має право на якісну та доступну освіту. Це включає право на отримання освіти протягом усього життя, право на доступ до освіти та право на безкоштовну освіту. В Україні ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти.

Завданнями дошкільної освіти є:

- насамперед збереження життя в умовах воєнного стану, зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дитини;

- виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення й довкілля;

- формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду;

- виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту;

- здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї.

Діяльність закладів дошкільної освіти України (далі — ЗДО) у 2023/2024 навчальному році продовжується в умовах воєнного стану. Основними нормативними документами, які визначають особливості організації освітнього процесу, життєдіяльності здобувачів дошкільної освіти та професійної діяльності педагогів є:

Закон України «Про освіту»;

Закон України «Про дошкільну освіту»;

Закон України «Про охорону дитинства»;

Положення про ЗДО;

Санітарний регламент ДНЗ.

Пріоритетні напрями діяльності ЗДО в 2023/2024 навчальному році:

1. Організація та підтримка безпечного освітнього простору.

2. Організації освітнього процесу у різних форматах і подолання освітніх втрат.
3. Педагогічна взаємодія з дітьми, зокрема з дітьми з особливими освітніми потребами.
4. Партнерство у співпраці з батьками або законними представниками дітей.
5. Організаційно-методична підтримка керівників і педагогів ЗДО.
6. Організація в нових умовах атестації педагогічних працівників.
7. Організація харчування в ЗДО.

З метою координації діяльності у сфері дошкільної освіти Міністерством освіти і науки України впродовж періоду воєнного стану було надіслано низку рекомендаційно-роз'яснювальних листів.

Збройна агресія російської федерації проти України та запровадження воєнного стану в державі внесли значні корективи в діяльність дошкільної освіти. Оскільки рішення про режим функціонування закладу дошкільної освіти належить до повноважень органів місцевої виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, цими органами було прийнято відповідні рішення залежно від обставин.

Частина закладів дошкільної освіти (ЗДО) працюють у звичайному режимі, окремі з них не функціонують, деякі приймають тимчасово переміщених осіб, організовують освітній процес дистанційно, консультують батьків тощо.

Таким чином, робота ЗДО в умовах воєнного стану організовується залежно від конкретної ситуації та з урахуванням заходів і завдань, визначених військовоцивільною адміністрацією й засновником. З огляду на необхідність створення безпечного освітнього середовища в ЗДО педагогічні та інші працівники таких закладів повинні бути готові до здійснення заходів щодо захисту учасників освітнього процесу, особливо вихованців, зокрема їх укриття в захисних спорудах цивільного захисту, неухильного дотримання алгоритму дій під час тривожної сирени.

Міністерство освіти і науки України й місцеві органи управління освітою доклали максимум зусиль для забезпечення функціонування мережі освітніх закладів в умовах воєнного стану та доступу українських дітей до якісної дошкільної освіти, включаючи дітей із числа ВПО й дітей з ООП.

Освітній процес у закладах дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану організовується відповідно до вимог чинного законодавства й Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту) та з урахуванням безпекової ситуації в населеному пункті й рішення обласних, місцевих військово-цивільних адміністрацій. Діяльність у ЗДО здійснюється (станом на 1 серпня 2022 р.) із використанням дистанційної, змішаної, очної та індивідуальної форм організації освітнього процесу.

Організація освітнього середовища

Освітнє середовище має бути не лише безпечним, а й інформативним, цікавим, змістовним, стимулювати когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий розвиток дітей. Сучасний універсальний дизайн має бути орієнтованим на особистісний розвиток дитини задля реалізації її індивідуальної освітньої траєкторії та включати:

✓ зонування групового простору на гамірні та тихі зони, облаштування в ньому осередків за інтересами. У вікових групах має бути достатньо простору для організації різних видів діяльності та вільної гри;

✓ візуальне оформлення простору, пов'язане зі світлинами дітей, їхніми мистецькими роботами, матеріалами, що відповідають тематиці дня/тижня, індивідуальним інтересам тощо. Практичну значущість мають розробки педагогів щодо облаштування «Стіни, що говорять», локації «Диво-ручечка», де представлені роботи дітей за темами: «Коло друзів», «Родина» тощо.

Організація дистанційної форми здобуття освіти вихованців

У процесі організації освітньої діяльності в дистанційному форматі керівники ЗДО мають:

- організувати навчання та надавати методичну підтримку педагогічним працівникам щодо дистанційної роботи з дітьми;
- забезпечити педагогів необхідним обладнанням та доступом до інтернету;
- організувати психолого-педагогічну підтримку та супровід усіх учасників освітнього процесу. Педагогічний колектив має заздалегідь спланувати змістовий контент роботи, що відвертатиме увагу дітей від хвилювань, страхів та сприятиме зниженню тривожності;
- контролювати систематичність організації освітнього процесу з дітьми раннього та дошкільного віку.

Рекомендовано проводити дистанційне навчання у таких режимах:

- синхронному (у формі онлайн-заняття). Такі заняття, у разі згоди батьків, з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку мають тривати не більше 10 хвилин, старшого дошкільного віку — 15 хвилин. Під час заняття слід обов'язково звертати увагу на налаштування веб-камери - вона має бути встановлена на рівні очей або трохи вище, щоб діти бачили очі педагога;
- асинхронному (запис відео заняття та передача його батькам для самостійного опрацювання дітьми). Під час зйомки варто прагнути до створення коротких і дидактично продуманих відеороликів, дозовано використовувати переходи та анімацію.

Організація роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

В умовах воєнного стану важливим напрямом роботи ЗДО є продовження здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами, максимальне збереження кадрового потенціалу педагогічних працівників, які забезпечують їхнє навчання, створення безпечного освітнього середовища та надання якісних психолого-педагогічних послуг.

Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти керівник закладу освіти утворює інклюзивну групу та організовує інклюзивне навчання на підставі:

- заяви одного з законних представників дитини з ООП;
- висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, наданого інклюзивно-ресурсним центром, який містить інформацію про рівень підтримки дитини *(якщо у висновку не має цих даних, інклюзивна група на створюється, а дитина зараховується у групу з урахуванням рекомендацій команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами (за участю фахівців ІРЦ))*.

Також під час дії воєнного стану для створення інклюзивної групи додатково подається довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (за наявності).

Якщо висновок ІРЦ, який було видано до введення воєнного стану в Україні, втрачено, то законні представники дитини з ООП можуть:

- отримати копію висновку на порталі АС «ІРЦ» або у відповідному мобільному додатку;
- звернутися до ІРЦ за місцем тимчасового проживання дитини та отримати копію висновку або провести первинну (повторну) комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи.

У період воєнного стану гранична кількість дітей з ООП в інклюзивних групах не застосовується (тобто в інклюзивній групі може бути більше трьох дітей з ООП).

Аби дізнатися про алгоритм визначення категорій (типологій) освітніх труднощів у дітей з особливими освітніми потребами раннього й дошкільного віку та порядок

забезпечення їх підтримки в закладі дошкільної освіти слід опрацювати лист МОН від 08.06.2022 № 4/1196-22, який містить:

- інструмент оцінки розвитку сфер дитини раннього віку (соціальної, емоційної, сенсорної, мовленнєвої, когнітивної та рухової (фізичної);

- перелік можливих особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами та наявних освітніх труднощів у дітей дошкільного віку, які можуть бути їм притаманні;

- методичний інструментарій вимірювання ступеня їх прояву, визначення бар'єрів, особливих освітніх потреб і стратегії подальшої підтримки.

Організація ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу

Ключовою передумовою налагодження ефективного та дієвого освітнього процесу є партнерська взаємодія між батьками та педагогічним колективом. Аби організувати ефективну взаємодію всіх учасників освітнього процесу можна використовувати різноманітні онлайн сервіси та ресурси, зокрема:

- сайт закладу освіти. Для якісного функціонування слід постійно оновлювати й поповнювати інформаційне наповнення сайту, розмістити на ньому завдання і рекомендації для батьків щодо роботи з дітьми, створити віртуальну бібліотеку з добіркою освітніх ресурсів;

- оптимальні канали комунікації для здійснення кожного конкретного завдання, проведення індивідуальних консультацій з фахівцями (відеоконференція, форум, чат, блог, електронна пошта, анкетування, соціальні мережі тощо);

- месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp) для оперативного спілкування з батьками;

- електронні платформи Zoom, Google Meet, Google Classroom, Microsoft Teams тощо.

Організація освітньо-виховного процесу на тимчасово окупованих та звільнених територіях

Вирішення низки проблем на тимчасово окупованих та звільнених територіях потребує комплексного підходу, включаючи ефективну організацію евакуації, відновлення та реконструкцію освітньої інфраструктури, а також систематичну психологічну підтримку для дітей та працівників освітніх закладів.

1. Способи надання допомоги та реабілітації дітей у зоні конфлікту:

- Психологічна підтримка: Забезпечення доступу до психологічної підтримки та терапії для дітей, які пережили стресові ситуації.

- Організація освітніх програм: Створення спеціальних освітніх програм для дітей у зоні конфлікту, які дозволять їм повернутися до навчання та нормального життя.

- Медична допомога: Забезпечення доступу до медичної допомоги для тих, хто потребує лікування внаслідок конфлікту.

2. Реформи та стратегії відновлення освітньої системи для дошкільників:

- Реконструкція інфраструктури: Відновлення та ремонт дошкільних закладів, що постраждали внаслідок війни.

- Тренінги для педагогів: Навчання педагогічного персоналу методам роботи з травмованими дітьми та використання психологічних методів в навчанні.

- Гнучкі освітні програми: Створення адаптивних програм, які враховують потреби та особливості дітей, які пережили конфлікт.

3. Роль міжнародних організацій у підтримці дошкільної освіти в умовах конфлікту:

- Фінансова підтримка: Надання фінансової допомоги для відновлення освітніх закладів та забезпечення дітей необхідними ресурсами.

- Консультативна допомога: Надання консультаційних послуг та експертної підтримки для розвитку програм та стратегій реабілітації дітей та відновлення освітньої системи.

- Координація дій: Координація зусиль з іншими організаціями для максимально ефективної підтримки дітей та освітніх закладів у зоні конфлікту.

Ці стратегії та дії вимагають великої уваги та співпраці між різними рівнями уряду, міжнародними організаціями та громадськістю для успішної реалізації.

Дякуємо європейській і світовій спільноті, посольствам та міністерствам різних країн, усім партнерам, міжнародним організаціям, установам, проектам, кожному, хто відгукнувся і надає підтримку Україні в цей складний час, за безліч пропозицій щодо співпраці, за наданий доступ до освітніх платформ, за створені нові можливості для наших здобувачів освіти, викладачів і науковців. Сьогодні рівень підтримки України та її громадян у світі є безпрецедентним. Спільними зусиллями ми продовжуємо створювати перспективи для інноваційного розвитку України, формуючи людську особистість.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про дошкільну освіту», 2001 р.
2. “Освіта України в умовах воєного стану” 2022р.
3. Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів (лист Міністерства освіти і науки України від 20.06.2023 № 1/8820-23).
4. Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році (лист МОН України від 21 серпня 2023 року)
5. Інтернет джерело <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>